

ORYANTALİSTLERİN KUR'ÂN VAHYİNİ TARİHLENDİRME ÇALIŞMALARI -ALMAN ÖNCÜLER: GUSTAV WEİL VE THEODOR NÖLDEKE ÖRNEĞİ-

Hüseyin POLAT

Doktora Tezi
Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı
Prof. Dr. Şehmus DEMİR
2019

T.C.
ATATÜRK ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANA BİLİM DALI

Hüseyin POLAT

ORYANTALİSTLERİN KUR'ÂN VAHYİNİ TARİHLENDİRME ÇALIŞMALARI -ALMAN ÖNCÜLER: GUSTAV WEİL VE THEODOR NÖLDEKE ÖRNEĞİ-

DOKTORA TEZİ

TEZ YÖNETİCİSİ
Prof. Dr. Şehmus DEMİR

ERZURUM - 2019

T.C.
ATATÜRK ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEZ BEYAN FORMU

02.01.2019

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

BİLDİRİM

Atatürk Üniversitesi Lisansüstü Eğitim ve Öğretim Uygulama Esaslarının ilgili maddelerine göre hazırlamış olduğum **"ORYANTALİSTLERİN KUR'ÂN VAHYİNİ TARİHLENDİRME ÇALIŞMALARI -ALMAN ÖNCÜLER: GUSTAV WEİL VE THEODOR NÖLDEKE ÖRNEĞİ-"** adlı tezin/raporun tamamen kendi çalışmam olduğunu ve her alıntıya kaynak gösterdiğimi taahhüt eder, tezimin/raporumun kâğıt ve elektronik kopyalarının Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü arşivlerinde aşağıda belirttiğim koşullarda saklanmasına izin verdiğimi onaylarım:

Lisansüstü Eğitim ve Öğretim Uygulama Esaslarının ilgili maddeleri uyarınca gereğinin yapılmasını arz ederim [*].

☐ Tezimin/Raporumun tamamı her yerden erişime açılabilir.

■ Tezimin/Raporumun makale için **altı ay,** patent için **iki yıl** süreyle erişiminin ertelenmesini istiyorum.

02.01.2019

Hüseyin POLAT

---

[*] **LİSANSÜSTÜ TEZLERİN ELEKTRONİK ORTAMDA TOPLANMASI, DÜZENLENMESİ VE ERİŞİME AÇILMASINA İLİŞKİN YÖNERGE**
………
ÜÇÜNCÜ BÖLÜM
Çeşitli ve Son Hükümler
Lisansüstü tezlerin erişime açılmasının ertelenmesi MADDE 6– (1) Lisansüstü tezle ilgili patent başvurusu yapılması veya patent alma sürecinin devam etmesi durumunda, tez danışmanının önerisi ve enstitü anabilim dalının uygun görüşü üzerine enstitü veya fakülte yönetim kurulu iki yıl süre ile tezin erişime açılmasının ertelenmesine karar verebilir.
(2) Yeni teknik, materyal ve metotların kullanıldığı, henüz makaleye dönüşmemiş veya patent gibi yöntemlerle korunmamış ve internetten paylaşılması durumunda 3. şahıslara veya kurumlara haksız kazanç imkanı oluşturabilecek bilgi ve bulguları içeren tezler hakkında tez danışmanının önerisi ve enstitü anabilim dalının uygun görüşü üzerine enstitü veya fakülte yönetim kurulunun gerekçeli kararı ile altı ayı aşmamak üzere tezin erişime açılması engellenebilir.
Gizlilik dereceli tezler MADDE 7– (1) Ulusal çıkarları veya güvenliği ilgilendiren, emniyet, istihbarat, savunma ve güvenlik, sağlık vb. konulara ilişkin lisansüstü tezlerle ilgili gizlilik kararı, tezin yapıldığı kurum tarafından verilir. Kurum ve kuruluşlarla yapılan işbirliği protokolü çerçevesinde hazırlanan lisansüstü tezlere ilişkin gizlilik kararı ise, ilgili kurum ve kuruluşun önerisi ile enstitü veya fakültenin uygun görüşü üzerine üniversite yönetim kurulu tarafından verilir. Gizlilik kararı verilen tezler Yükseköğretim Kuruluna bildirilir.
(2) Gizlilik kararı verilen tezler gizlilik süresince enstitü veya fakülte tarafından gizlilik kuralları çerçevesinde muhafaza edilir, gizlilik kararının kaldırılması halinde Tez Otomasyon Sistemine yüklenir.

T.C.
ATATÜRK ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

TEZ KABUL TUTANAĞI

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Prof. Dr. Şehmus DEMİR danışmanlığında, Hüseyin POLAT tarafından hazırlanan bu çalışma 02 / 01 / 2019 tarihinde aşağıda isimleri yazılı jüri tarafından Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı'nda Doktora Tezi olarak kabul edilmiştir.

Başkan : Prof. Dr. Nasrullah HACIMÜFTÜOĞLU İmza: ....

Jüri Üyesi : Prof. Dr. Şehmus DEMİR İmza: ....

Jüri Üyesi : Prof. Dr. Mehmet DAĞ İmza: ....

Jüri Üyesi : Prof. Dr. Eyüp BEKİRYAZICI İmza: ....

Jüri Üyesi : Prof. Dr. Abdülcelil BİLGİN İmza: ....

Prof. Dr. Sait UYLAŞ
Enstitü Müdürü

İÇİNDEKİLER

İKİNCİ BÖLÜM

WEİL VE NÖLDEKE'YE GÖRE KUR'ÂN VAHYİNİN GENEL ÖZELLİKLERİ VE TARİHLENDİRİLMESİ

ÖZET

DOKTORA TEZİ

**ORYANTALİSTLERİN KUR'ÂN VAHYİNİ TARİHLENDİRME ÇALIŞMALARI
- ALMAN ÖNCÜLER: GUSTAV WEİL VE THEODOR NÖLDEKE ÖRNEĞİ –**

Hüseyin POLAT

Tez Danışmanı: Prof. Dr. Şehmus DEMİR

2019, 348 Sayfa

Jüri: Prof. Dr. Şehmus DEMİR
Prof. Dr. Mehmet DAĞ
Prof. Dr. Eyüp BEKİRYAZICI
Prof. Dr. Abdülcelil BİLGİN
Prof. Dr. Nasrullah HACIMÜFTÜOĞLU

Bu çalışma, Batı'da Kur'ân kronolojisine ilişkin ilk araştırmaları yürüten Alman oryantalistler Gustav Weil ve Theodor Nöldeke'nin Kur'ân vahyine yönelik tarihlendirme denemelerini, başvurdukları tarihlendirme yöntemlerine göre tasnif ederek değerlendirmeye odaklanmıştır. Çalışma, giriş ve iki bölümden oluşmaktadır. Giriş'te araştırmanın konusu, çerçevesi, önemi, amacı, metodu ve kaynakları tanıtılmıştır.

Birinci Bölümde Kur'an araştırmaları bağlamında oryantalizmin ve Batılı Kur'an kronolojisi çalışmalarının serencamı betimlenmiş, Kur'an vahyinin tarihlendirilmesinde istifade edilen İslami referanslar ve oryantalistlerin tarihi süreç içinde İslam araştırmalarında başvurdukları temel yaklaşımlar incelenmiştir. Bölümün sonunda Weil ve Nöldeke'nin hayatları, eserleri ve Kur'an kronolojisine bakışları irdelenmiştir.

Çalışmanın ikinci bölümünde, Mekkî ve Medenî tüm sûreler ve içerdikleri bazı âyet grupları, Weil ve Nöldeke'nin tarihlendirmede dayandıkları yöntemlere göre tasnif edilerek bu yöntemler tahlil ve tenkit süzgecinden geçirilmiştir. Bu bölümde ayrıca Kur'an kronolojisi bağlamında Weil ve Nöldeke'nin Kur'an'ın vahiy değeri, özgünlüğü ve otantikliği hususunda dile getirdikleri iddialar da ele alınarak değerlendirilmiştir. Sonuç kısmında ise oryantalist usul ve yaklaşımların vahyin nüzûl zamanını tespit etmedeki katkısı tartışılmış, vahyin kronolojik tertibinin önündeki engelleri aşabilme ve gerçeğe yakın bir nüzûl tarihi tespiti yapabilmenin imkânına ilişkin şahsi kanaatler dile getirilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Kur'ân, Tefsir, Kur'ân Kronolojisi, Oryantalizm, Alman Oryantalistler

ABSTRACT

Ph. D.. DISSERTATION

ORIENTALIST'S DATING STUDIES ON REVELATION OF THE QUR'AN -GERMAN PIONEERS: THE CASE OF GUSTAV WEİL AND THEODOR NÖLDEKE-

Hüseyin POLAT

Advisor: Prof. Dr. Şehmus DEMİR

2019, Page: 348

Jury: Prof. Dr. Şehmus DEMİR
Prof. Dr. Mehmet DAĞ
Prof. Dr. Eyüp BEKİRYAZICI
Prof. Dr. Abdülcelil BİLGİN
Prof. Dr. Nasrullah HACIMÜFTÜOĞLU

This study focuses to evaluate the ideas and approaches of the German orientalists, Gustav Weil and Theodor Noldeke, who carried out the first research about the Qur'an chronology in the West, on dating of the Surah and verses of the Qur'an, by determining the dating methods they use. In the introduction, the subject, framework, importance, purpose, method and sources of the research were introduced.

In the first chapter, orientalism in the context of Qur'anic research and the portrayal of the Western Qur'an chronology works is determined, the Islamic references in dating the revelation of the Qur'an and The main approaches of orientalists in Islamic research are examined. At the end of the chapter Weil and Noldeke's lives, scientific studies and their approaches to Qur'an chronology are discussed.

In the second chapter of the study, all the Surahs of the Mecca and Medina period and some of the verse groups they included were classified according to the methods of Weil and Noldeke in dating, and these methods were subjected to analysis and criticism. This chapter also evaluates the claims of Weil and Noldeke on the value, originality, and authenticity of the Qur'an in the context of Quran chronology.

In the conclusion, the contribution of the orientalist methods and approaches in determining the time of the revelation was questioned and our foresight is shared about being able to overcome the obstacles in front of the chronological order of the revelation and the possibility of determining a revelation date close to the truth.

Keywords: Qur'an, Tafsir, Qur'an Chronology, Orientalism, German Orientalists

KISALTMALAR DİZİNİ

AÜİFD	: Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi
b.	: İbn
Bkz.	: Bakınız
Çev.	: Çeviren
d.	: Doğum
der.	: Derleyen
DİA	: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi
Ed.	: Editör
EKEV	: Erzurum Kültür ve Eğitim Vakfı
h.	: Hicrî
Hz.	: Hazreti
İFAV	: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı
MÜİF	: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi
Nşr.	: Neşreden
Nr.	: Numara
ö.	: Ölüm
thk.	: Tahkîk
ty.	: Tarih yok
vd.	: Ve diğerleri
Yay.	: Yayınları/Yayınevi
Yy.	: Yüzyıl
yy.	: Yayın yeri yok
tsz.	: Tarih yok

ÖNSÖZ

Oryantalistler, Kur'ân vahyinin metinleşme süreci ile âyet ve sûrelerin Mushaf'taki tertibini, sekizinci yüzyıldan itibaren Kur'ân'ı hedef alan ilk reddiye çalışmalarından bu yana kıyasıya eleştirmişlerdir. Araştırmalarında vahyin muhteva ve form açısından Ehl-i kitap ve cahiliye geleneği gibi iki ana bilgi kaynağından beslenerek kurgulandığı, kıssalar dâhil birçok pasajın bu kaynaklardan aşırılarak oluşturulduğu yönünde tezler ileri sürmüşler, bu tezlerini temellendirme sadedinde muhtelif görüş ve iddialar dile getirmişlerdir. Bu bağlamda Oryantalistlerin en yoğun şekilde gündeme getirdikleri konu, Kur'ân'ın Mushaf formudur. Oryantalistler anlaşılır bir düzen prensibine sahip olmadığını düşündükleri bu formun, sûrelerin ve âyet pasajlarının kompozisyon ve üslup bütünlüğünden yoksun kalmasında başat rol oynadığını dile getirmişlerdir. Onlara göre, pasajların içinde ve arasında bir türlü kurulamayan anlam ilişkisi ve sıklıkla karşı karşıya kalınan bağlam kopuklukları, başından sonuna kadar tüm Kur'ân metni için anlaşılır nitelikte olma sorunu doğurmaktadır.

Oryantalistler, Kur'ân âyet ve sûrelerinin indiği zaman dilimlerinin doğru tespit edilmesinin, Mushaf tertibinin neden olduğu anlama ve yorumlama sorunlarını önemli oranda bertaraf edeceği düşüncesiyle vahyin nüzûl tertibi ve kronolojisi konusuna yoğunlaşmışlardır. Oryantalistlerin, gayretlerini bu mevzuya teksif etmelerinde etkili olan temel gaye elbette Kur'an'ın anlaşılmasına hizmet etmek değildir. Onların asıl hedefi bu yolla Kur'an'ın vahiy ürünü olmayıp kaynak, içerik ve dil-üslup özellikleri açısından Hz. Muhammed'in eseri olduğunu ispatlamaktır.

Kur'an'ın Mushaf formu ile âyet ve sûrelerin Kur'an'daki düzeni meselesi, bu amaca ulaşmak için son derece kullanışlı bir mevzu olarak telakki edilmiştir. Kur'an'ın, gerek Kutsal Kitap gerekse de alışıldık beşeri metin ve kitap tasavvuruyla uyuşmayan özgün kurgusu ve dizaynı, oryantalistler tarafından temel tezlerini ispatlamak için tersyüz edilmiştir. Böyle olunca Kur'an, kompozisyon bütünlüğü olmayan, konu birliğini dikkate almayan, sürekli farklı dil ve üslup özelliklerine başvuran, bağlam kopukluklarıyla ve kapalı anlatımlarla dolu eklektik bir metin olarak nitelenmiştir. Oryantalistlere göre Mushaf'ın mevcut karmaşık tertibi yerine kronolojik nüzûl süreci takip edilebilirse, vahiylerin oluşum süreciyle eşzamanlı olarak hem Peygamberin yaşadığı ortamda hangi kaynaklardan esinlendiği veya bilgilendiği müşahede edilebilecek hem de bu veriler sayesinde vahiy ifadeleri ya da metinleri daha doğru

anlaşılacaktır. Son birkaç yüzyıldır bahsedilen saiklerle Kur'an kronolojisi konusuna dört elle sarılan oryantalistlerin iddia ve yaklaşımlarının, oryantalist literatürün temel kaynaklarına inilerek ele alınması ve değerlendirilmesi bu sebeple ehemmiyet arz etmektedir.

Bu çalışma, Batı oryantalist akademi çevrelerinde Kur'ân âyet ve sûrelerinin nüzûl tertibi sorununu araştırma konusu olarak ele alan öncü oryantalistlere odaklanmaktadır. Bu çerçevede Kur'ân vahyine kronolojik yaklaşımın oryantalist bakışını müşahhas örnekler üzerinden görebilmek adına, on dokuzuncu yüzyıl Alman temsilcileri Gustav Weil (1808-1889) ve Theodor Nöldeke'nin (1836 -1930) çalışmaları ve görüşleri incelenmiştir. Oryantalist gelenekte isimleri sıklıkla anılan bu simaların, Batılı İslam araştırmaları literatüründe ayrıcalıklı bir konumu vardır. Nitekim bu iki ismin gerek Hz. Muhammed ve Kur'ân Tarihi araştırmaları gerekse de Kur'ân vahyinin tarihlendirilmesi hususunda telif ettikleri eserler ve savundukları görüşler, çağdaş oryantalistler nezdinde güncelliğini ve kaynak değerini muhafaza etmektedir. Bu çalışma ile modern dünyanın Kur'an tasavvurunun şekillenmesinde yadsınamayacak derecede etkileri olan bu oryantalistlerin Kur'an kronolojisine ilişkin görüşlerinin tespit ve tahlil edilmesi amaçlanmıştır

Tezimizin, zihindeki kurgusundan mevcut halini alıncaya kadar geçirdiği tüm süreçlerde, çok sayıda kişinin emeği olduğu inkâr edilemez. Bu meyanda öncelikle araştırma sürecinde yaşadığım farklı zorlukları aşmamda hiç bir desteğini esirgemeyen, öğrencisi olmayı şans kabul ettiğim, akademik kariyeri ve kişiliğiyle örnek aldığım kıymetli hocam Prof. Dr. Şehmus DEMİR'e; teşvikleriyle oryantalizm ve Kur'ân araştırmaları alanında çalışmama vesile olan ve tezimin gelişim sürecini hassasiyetle takip eden değerli hocam Prof. Dr. Abdülcelil BİLGİN'e şükranlarımı arz ediyorum. Ayrıca, bu çalışmaya destek veren arkadaşlarım Arş. Görevlileri İbrahim YILDIZ, Muhammet BAĞÇİVAN, Abdullah DOĞAN ile Dr. Öğr. Üyeleri Ali BALTACI ve Mehmet SALMAZZEM'e ayrı ayrı teşekkür ederim.

Tezin tamamlanmasında unutulmayacak bir teşekkür borcu da hak ettikleri ilgiden ve zamandan feragat eden, her şartta manevi desteğini esirgemeyen eşim Gülsüm Hanım'a ve sevgili kızım Elif Sena'yadır.

Erzurum – 2019 **Hüseyin POLAT**

GİRİŞ

I. ARAŞTIRMANIN KONUSU VE ÇERÇEVESİ

Bir Müslüman için Kur'ân'ı Kerim, hayatın anlamlı ve bereketli kılınması için başvurulacak yegâne ilahi kaynaktır. Kur'ân büyük oranda anlaşılır bir kitaptır. Bununla beraber ilk nesilden bugüne değin âlimler tarafından geliştirilen usul, esas ve yorumlar sayesinde anlama olanakları arttırılmıştır. Dolayısıyla inananlar için bu kaynaktan beslenmenin birçok imkânı bulunmaktadır.

Meseleye bu zaviyeden bakmayan oryantalistler ise Kur'ân'ı, Hz. Muhammed'in karizmatik kişiliği ile eklektik bilgisinin bir hasılası ve ürünü olarak görmüşlerdir. Oryantalistler Mushaf'ta konu ve üslup açısından bariz bir düzensizliğin olduğunu belirtmiş; iniş zamanları ve konuları dikkate alınmadan dizildikleri için vahiy pasajlarının neredeyse anlaşılması imkânsız bir metne dönüştüğünü ileri sürmüşlerdir.[1] Vahiyleri indikleri zamana göre tespit edip buna göre bir sıralama yapmanın, söz konusu düzensizliği belirli oranda çözeceğini düşünen Oryantalistler, bilimsel oryantalizmin kökleştiği on dokuzuncu yüzyıldan itibaren bu konuya odaklanmışlardır.[2]

Bu çalışma, yaklaşık yirmi üç yıllık sürede nazil olmuş Kur'ân âyet ve sûrelerinin nüzûl tertibine ilgi duyan ve vahiy pasajlarının nüzûl tarihlerini tespit etmeye yönelik ilk araştırmaları kaleme alan oryantalistleri ve onların Kur'ân'a ilişkin görüşlerini ele almaktadır. Çalışma, oryantalizmin bilimsel temellerinin atıldığı on dokuzuncu yüzyılla ve Kur'ân kronolojisi hakkında Batıda ilk çalışmaları yürüten Alman oryantalistler Gustav Weil (1808-1889) ve Theodor Nöldeke (1836-1930) ile sınırlandırılmıştır. On dokuzuncu yüzyıl, oryantalist araştırmacılığın İslam çalışmaları başta olmak üzere tüm alanlarda yetiştirdiği yüzlerce araştırmacıyla kendi kaynaklarını oluşturacak yetkinliğe ulaştığı bir dönem olarak bilinir.[3] Farklı batılı milletlere müntesip oryantalistler, özellikle bu yüzyılda aynı konuları eş zamanlı olarak birbiri ardınca

---

[1] Gustav Weil, *Historisch-kritische Einleitung in den Koran*, Velhagen&Klasing Yay., Bielefeld 1878, 7; Theodor Nöldeke, *Geschichte des Qorans I-III*, Georg Olms Yay., Hildesheim 1961, I, 64;

[2] Weil, *Einleitung*, 363; Gerhard Endress, *Einführung in die Islamische Geschichte*, C. H. Beck Yay., München 1982, 22-23.

[3] Rudi Paret, *Arabistik und Islamkunde an der Deutschen Universitäten, Deutsche Orientalisten seit Theodor Nöldeke*, Franz Steiner Yay, Wiesbaden 1966, 7; Krech Volkhard, *Wissenschaft und Religion: Studien zur Geschichte der Religionsforschung in Deutschland 1871 bis 1933*, Tübingen 2002, 39.

çalışmaya başlamışlardır.[4] Bu süreçte Kur'ân Tarihi mevzuları içinde yer verilen vahiy kronolojisi ve tertibi konusu, 1840'lardan itibaren yüz yıllık süre zarfında Weil, Nöldeke, Rodwell, Muir, Grimme, Hirschfeld, Bell, Blachere ve Watt gibi çok sayıdaki oryantalist tarafından incelenmiştir.

Yukarıda İsimleri zikredilen tüm oryantalistlerin Kur'ân kronolojisi araştırmalarını, sınırları belirlenmiş bir tez içinde çalışmak mümkün değildir. Bu nedenle konuyla ilişkili ilk çalışmaları telif etmiş olmaları, eserlerinin daha sonraki araştırmalara kaynaklık etmesi ve her iki ismin de benzer metotları kullanmış olmaları gibi nedenler, Nöldeke ve Weil'in araştırma konusu olarak tercih edilmesinde etkili olmuştur. Bu tercihte ayrıca, daha sınırlı sayıda malumat paylaşan Weil'in alanın öncüsü olması ve Nöldeke'nin diğer oryantalistlere mukayeseyle çok daha fazla âyet grubu ve sûre hakkında detaylı tahlillere başvurmuş olması da her iki ismin tarihlendirme çalışmalarının ve görüşlerinin araştırılmasına karar verilmesinde etkili olmuştur.[5]

Bu çalışma, Weil ve Nöldeke'nin Kur'an vahyini tarihlendirmede başvurdukları yöntemler üzerinden sûre ve âyet gruplarının tasnifi ile oryantalist tarihlendirme yöntemlerinin tahlil ve tenkidine odaklanmıştır. Çalışmada, bir tezin sınırlılıkları göz önünde bulundurulmuş, Weil ve Nöldeke'nin vahyin tarihlendirilmesi bağlamında dile getirdikleri ve İslami gelenekle çatışan tüm görüş, iddia ve tezler değerlendirilememiştir. Bununla birlikte her iki ismin tarihlendirme görüşlerine kaynaklık etmesi hasebiyle Kur'an'ın vahiy değeri, özgünlüğü ve otantikliği hususunda ileri sürdükleri iddia ve yaklaşımlar tespit edilmiş ve ikinci bölümün sonunda değerlendirilmiştir.

II. ARAŞTIRMANIN ÖNEMİ VE AMACI

Oryantalist araştırmacılık, son birkaç asırdır şaşırtıcı bir hızla ilerlemiş; başta Kur'ân ve Hz. Muhammed ile ilgili çalışmalar olmak üzere tüm İslami ilimleri kapsayan geniş bir alanda ilmi faaliyetler yürütmüş ve neticede kendisine ait büyük bir literatür

---

[4] Edward W. Said, *Şarkiyatçılık-Batı'nın Şark Anlayışları* (Çev.: Berna Ülner), Metis Yay., İstanbul 2010, 52.53.

[5] Sarıçam, İbrahim, Seyfettin Erşahin ve Mehmet Özdemir, *İngiliz ve Alman Oryantalistlerin Hz. Muhammed Tasavvuru*, Nobel Yay., Ankara 2011, 114-118; Hüseyin Yaşar, *Batının Kur'ân Algısı*, Işık Akademi Yay., İzmir 2010, 274-277.

oluşturmayı başarmıştır. Oryantalist literatür, Batı'dan Doğu'ya günümüzde neredeyse tüm akademik çevrelerce kaynak olarak kabul edilen çok sayıda eser barındırmaktadır. Bu eserler, Türkiye başta olmak üzere birçok İslam ülkesinde farklı çevrelerce takip edilmiş ve bir kısmı hedef dillere tercüme edilmiştir.

Oryantalistler, seleflerinden devraldıkları akademik mirası ve çalışma alanlarını büyük bir özveri göstererek genişletme ve derinleştirme azmindedirler. Kur'ân tarihi, oryantalistlerin üzerinde hassasiyetle durdukları çalışma alanlarından biri olagelmiş, Kur'ân Kronolojisi konusu ise bu bağlamda öteden beri oryantalistlerin ilgisine mazhar olmuştur. Batıda Weil ve Nöldeke'nin temellerini attıkları Kur'ân kronolojisi çalışmaları, Hubert Grimme (1864-1942) ve Hartwig Hirschfeld (1854-1934) gibi, Alman üniversitelerinde yetişmiş isimlerin yanı sıra, diğer Batılı milletlere müntesip çok sayıda oryantalistin ilgi odağı olmuştur. Batıda Weil'in teorik altyapısını hazırladığı, Nöldeke'nin ise tüm Kur'an sûrelerine uyguladığı Kur'ân kronolojisi çalışmaları, öncelikle vahiy pasajlarının içerikleri, üslupları, bunlara ilişkin rivâyet malzemesi ve tarihi veriler gibi nüzûl şartlarının tespitine imkân veren araçlar üzerinden yürütülmüştür.

Kur'ân kronolojisi, diğer bir ifadeyle âyet ve sûrelerin nüzûl tarihlerinin tespiti meselesinin, İslam âleminde ve ülkemizde yeterince ele alınmadığı, konuyla ilgili müstakil ilmi çalışmaların sayıca azlığı, bu mevzuyla ilgilenen araştırmacıların sıklıkla vurguladıkları ve yakındıkları bir husus olmuştur.[6] Buna mukabil yukarıda bahsedildiği üzere âyet ve sûrelerin nüzûl tarihlerinin tespiti konusu oryantalistler tarafından yoğun bir şekilde çalışılmış ve çalışılmaktadır.[7] Bu mevzuya özel ve güçlü bir oryantalist ilginin hasredilmiş olması, her ne kadar Kur'ân vahyinin orijinalliği ve kaynağı hakkındaki oryantalist tezlerle ilintili olsa da neticede ortaya vahiy kronolojisi hakkında muhtelif iddia, görüş ve yaklaşımlardan müteşekkil ciddi bir birikim çıkmıştır.[8] Özellikle Nöldeke, Vahyin nüzûl sırasına göre tertibi konusunda yazdığı ödüllü doktora

---

[6] Mesut Okumuş, *Kur'ân'ın Kronolojik Okunuşu Muhammed İzzet Derveze Örneği*, Araştırma Yay. Ankara 2009, 16-17; Esra Gözeler, *Kur'ân Âyetlerinin Tarihlendirilmesi*, Kuramer Yay., İstanbul 2016, 11, 18; Hadiye Ünsal, *Erken Dönem Mekki Sûrelerin Tahlili*, Ankara Okulu Yay. Ankara 2016, 12.

[7] Tarek Anwar Abdelgayed Elkot, *Die Methode Nöldeke's zur chronologischen Anordnung der Suren und Verse des Korans in seinem Buch "Geschichte des Qorans", eine analystisch kritische Studie*, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Georg August Üniversitesi, Felsefe Fakültesi, Göttingen 2014, 11; Fethi Ahmet Polat, *Çağdaş İslam Düşüncesinde Kur'ân'a Yaklaşımlar*, İz Yay., İstanbul 2009, 363.

[8] Abdulvahid Sipahioğlu, *Vahiy ve Muhasara Boykot Dönemi Nazil Olan Sûrelerin Tespiti*, Pınar Yay., İstanbul 2015, 20; Okumuş, *Kur'ân'ın Kronolojik Okunuşu,* 17.

çalışmasıyla Kur'ân tarihi ve Kur'ân kronolojisi hususunda çığır açıcı bir oryantalist araştırmacı olarak kabul görmüştür.[9]

Oryantalistlerin Kur'ân vahyinin tarihlendirilmesine ilişkin görüş ve yaklaşımlarını ele alan lisansüstü bir çalışmanın ülkemizde henüz yapılmadığı görülmüştür.[10] Bununla birlikte, Kur'ân kronolojisi hakkında ülkemizde yapılmış lisansüstü çalışmalarda, genellikle oryantalistlerin sûre tertip listeleri paylaşılmış ve birkaç paragrafla görüşlerine atıfta bulunulmuştur.[11] Bu çalışmada ise Batıda vahiy kronolojisi alanında ilk ve temel araştırmaları yürütmüş öncü oryantalistlerin tüm sûreler ve içerdikleri çok sayıdaki âyet grubu hakkındaki tarihlendirme görüş ve yaklaşımlarına yer verilmektedir. Çalışma, bu mevzudaki oryantalist birikimin ülkemiz akademik çevrelerinde tanınması, anlaşılması ve tartışılması süreçlerine katkı sağlayacak bir araştırma olması bakımından önemlidir.

Bu çalışma, Kur'ân kronolojisi alanının öncü oryantalistleri Weil ve Nöldeke'nin konuyla ilgili açıklamalarını, on dokuzuncu yüzyıl Almancasıyla yazılmış eserleri üzerinden incelemektedir. Çalışma, oryantalistlerin görüş ve iddialarını betimleyerek tanıtması; Sûre ve âyet gruplarını tarihlendirme girişimlerinin dayandığı esas ve usuller açısından tasnif etmesi ve oryantalistlerin tarihlendirme yöntemlerini tahlil ve tenkid süzgecinden geçirmesi yönüyle önem arz etmektedir. Zira bu sayede oryantalist düşünce ve yaklaşım biçiminin daha yakından gözlemlenmesi ve çözümlenmesinin yanında tarihlendirmeye ilişkin yöntem araştırmalarının geliştirilmesine de katkı sağlanmış olacaktır.

Çalışmanın temel amacı, Kur'ân vahyinin tarihlendirilmesi hakkında oryantalistlerin ileri sürdükleri görüş ve yaklaşımları, oryantalist literatürün asli kaynaklarına başvurarak tanıtmak; Weil ve Nöldeke'nin Kur'ân âyet ve sûre

---

[9] Johann Fück, *Die Arabischen Studien in Europa Bis in den Anfang des 20 Jahrhunderts,* Otto Harrassowitz Yay., Leipzig 1955, 43-44; Rudi Paret, *Arabistik,* 14; Robert Irwın, *Oryantalistler ve Düşmanları*, (Çev.: Bahar Tırnakcı), YKY Yay., İstanbul 2008, 199.

[10] Yükseköğretim Kurulu Ulusal Tez Merkezi Veri Tabanı ve İslam Araştırmaları Merkezi İlâhiyat Fakülteleri Tezler Kataloğu Veri Tabanı gibi tez arama kanallarından yapılan taramalar neticesinde konu hakkında herhangi bir çalışmaya rastlanılmamıştır. Ayrıca Kur'ân kronolojisi hakkında yayınlamış kitap, makale ve bildirilerde de mevzunun lisansüstü bir çalışmaya konu edinildiğine dair bir bilgiye ulaşılmamıştır.

[11] Çalışmamız, Gözeler'in büyük oranda zahirini tanıttığı Batılı tarihlendirme listelerinin öncü pozisyonundaki Alman temsilcileri Weil ve Nöldeke'nin Kur'ân sureleri ve âyet gruplarına ilişkin tarihlendirme denemelerine odaklanmıştır. Çalışma, Weil ve Nöldeke tarafından ileri sürülen görüşleri, dayanılan referansları ve argümanları tespit ederek tahlil etmek suretiyle içerik ve yöntemle ilgili şu ana kadar ele alınmayan boşlukları doldurmayı amaçlamaktadır.

kronolojisine ilişkin görüşlerini dayandırdıkları yöntemleri belirlemek, bu yöntemleri esas alarak sûre ve âyet gruplarını tasnif etmek ve başvurulan yöntemleri tahlil ve tenkit sürecinden geçirmek sûretiyle oryantalist tarihlendirme girişiminin başarısını tartışmaktır.

Çalışmada ayrıca Kur'an'ın vahiy değeri, özgünlüğü ve otantikliği gibi oryantalistlerin Kur'an kronolojisi görüşlerine kaynaklık eden ve onların Kur'an'a dair temel tasavvur ve yargılarını gösteren yaklaşımların tespit edilmesi ve değerlendirilmesi de amaçlanmıştır.

III. ARAŞTIRMANIN METODU VE KAYNAKLARI

Oryantalistlerin Kur'ân vahyini tarihlendirme görüşlerini inceleyen bu çalışma, hem Batıda nevzuhur modern bilimlerden biri olan oryantalizmle, hem de İslami gelenekteki Tefsir veya Ulûmu'l-Kur'ân ilimleriyle ilişkili olması hasebiyle çok yönlü ve disiplinler arası bir özellik taşımaktadır.

Çalışmada, Weil ve Nöldeke özelinde oryantalistlerin Kur'an sûreleri ve âyet gruplarını tarihlendirme hususunda dile getirdikleri görüşlerin tasviri amacıyla betimleyici yönteme başvurulmuş; her iki oryantalistin tarihlendirmelerinde dayandıkları yöntemlerin tespiti, sûrelerin bu yöntemlere göre tasnifi ve yöntemlerin tahlil ve tenkidi noktasında ise analitik yaklaşım kullanılmıştır. Oryantalistlerin ileri sürdükleri tarihlendirme görüşlerinde her hangi bir yönteme dayanıp dayanmadıkları sorgulanmış, tarihlendirme yaklaşım ve yöntemleri İslami geleneğinkilerle karşılaştırılarak tartışılmıştır. Ayrıca Kur'an vahyini tarihlendirme bağlamında ulaştıkları sonuçlarda, Kur'an'a dair ön kabul, öznel kanaat ve algılarının etkili olup olmadığı da irdelenmiş, bu yönde dile getirdikleri fikirler ve iddialar tespit edilerek değerlendirilmiştir.

Çalışmada Weil ve Nöldeke'nin sûre ve âyet gruplarını nüzûl sırasına göre üç aşamalı Mekkî ve tek aşamalı Medenî şeklinde yaptıkları dörtlü tasnif esas alınmamış, bunun yerine, her iki ismin tarihlendirmede dayandıkları yöntemler dikkate alınarak sûreler ve içerdikleri âyet grupları tarafımızdan tasnif edilmiştir. Bu tasnifin amacı oryantalist kronolojinin temel referanslarını belirleyerek tarihlendirmedeki görüşlerinin dayanaklarının analiz edilmesini kolaylaştırmaktır. Nitekim yöntem merkezli tasnif

sayesinde hangi sûrelerin daha fazla hangi yöntemle tarihlendirildiği veya aynı sûrenin farklı âyet gruplarının hangi argüman ve kriterlere dayanarak farklı şekilde tarihlendirildiği de müşahede edilmiş olacaktır.

Burada şu hususa da açıklık getirmek gerekecektir. Çalışmada oryantalist tarihlendirmenin dayandığı esas ve usuller "yöntem" ifadesiyle karşılanmıştır. Weil ve Nöldeke tarihlendirmelerinde esas alacakları kriterler hakkında bazı metodolojik açıklamalarda bulunmuşlar ancak bunun için yöntem ifadesini kullanmamışlardır. Araştırmalarımız neticesinde her iki ismin de bazı ortak esas ve ilkelere dayalı olarak benzer tarihlendirme girişiminde bulundukları tespit edilmiş bu özelliğinden dolayı tarihlendirmeler için yöntem ifadesi tercih edilmiştir.

Bu bağlamda Kur'an kronolojsi hakkındaki görüşlerini incelediğimiz Weil ve Nöldeke'nin tarihlendirme girişimlerinde kullandıkları yöntemleri şu şekilde sıralamak mümkündür:

1. İslami referanslara ve rivâyetlere dayalı tarihlendirme yöntemi.
2. Kavramlar, muhteva ve bağlama dayalı tarihlendirme yöntemi.
3. Dil ve üslup özelliklerine dayalı tarihlendirme yöntemi.
4. Muhataplara dayalı tarihlendirme yöntemi.
5. Tarihi olaylar, siyer, siyasi ve sosyal koşullara dayalı tarihlendirme yöntemi.
6. Peygamber'in psikolojik durumuna dayalı tarihlendirme yöntemi.

Çalışmanın kaynaklarının belirlenmesi amacıyla Batıda, İslam dünyasında ve ülkemizde Kur'an kronolojisi konusunu ele alan eserler tespit edilmiş, bu eserler ve atıfta bulundukları kaynaklar temin edilmeye çalışılmıştır. Ayrıca Yükseköğretim Kurulu Ulusal Tez Merkezi ve İslam Araştırmaları Merkezi İlâhiyat Fakülteleri Tezler Kataloğu Veri Tabanları üzerinden konuyla ilişkili olabilecek çalışmalar tespit edilmeye çalışılmıştır. Konuyla ilgili Batıda yapılmış ilk çalışmaların tespiti için ayrıca Alman oryantalistlerin alanla ilgili çalışmalarını tanıtan bibliyografik eserlerden de yararlanılmıştır.[12]

---

[12] Bu çerçevede Carl Brockelmann'ın (1868 -1956) GAL kısaltmasıyla bilinen "Geschichte der Arabishen Literatur/İslam Literatür Tarihi, 1937-1943", Johan Fück'ün (1894 - 1974) "Die Arabischen Studien in Europa/Avrupa'da Arap-İslam Araştırmaları, 1944", Gustav Pfannmüller'in (1873-1953) "Handbuch der Islamliteratur/İslam Literatürü El Kitabı 1923", Rudi Paret'in (1901-1983) "Arabistik und Islamkunde an der deutschen Universitäten/Alman Üniversitelerinde Arap ve İslam Araştırmaları, 1966 ", Fuat Sezgin'in

Edward Said'in (1935-2003) "Orientalism/Şarkiyatçılık"[13], Johann Fück'ün (1894-1974) "Die Arabischen Studien in Europa/Avrupa'da Arap-İslam Araştırmaları", Rudi Paret'in (1901 -1983) "Arabistik und Islamkunde an der deutschen Universitäten/Alman Üniversitelerinde Arap ve İslam Araştırmaları", Enno Littmann'ın (1875-1958) *Der deutsche Beitrag zur Wissenschaft im Vorderen Orient/Ön Asya'ya İlişkin Bilimsel Çalışmalara Almanların Katkısı"*[14] ve Sabine Mangold'un *"Eine weltbürgerliche Wissenschaft: Die deutsche Orientalistik im 19. Jahrhundert/Bir kozmopolit Bilim: On dokuzuncu yüzyılda Alman oryantalizmi"*[15] adlı eserleri, oryantalizmin kavramsal ve tarihsel gelişim süreci ile Alman oryantalizm geleneğinin gelişimi ve Kur'ân araştırmaları konularında referans alınmıştır. Ayrıca Yücel Bulut, Hüseyin Yaşar, Özcan Taşcı, Selahaddin Sönmezsoy, İbrahim Sarıçam vb. bazı araştırmacıların Alman oryantalizmi, Batının Kur'ân ve Hz. Muhammed algısı ve araştırmaları gibi konularla ilgili telif ettikleri eserlere de müracaat edilmiştir.

Batı'da Kur'an kronolojisi konusunu ilk çalışan oryantalistler Weil ve Nöldeke'nin Kur'ân vahyinin tarihlendirilmesine ilişkin görüş ve yaklaşımları, her iki ismin konuyla ilgili telif ettiği eserler incelenmek sûretiyle tespit edilmiştir. Konuyu, "*Mohammed der Prophet, Sein Leben und Sein Lehre/Muhammed Peygamber, Hayatı ve öğretisi"* başlıklı 1843 yılında yayınlanan eserinde ilk olarak ele alınan kişi Weil'dir. Weil bu eserinin 340-402. sayfalarından müteşekkil dokuzuncu bölümünü, Kur'ân tarihi ve Kur'ân kronolojisi konularına ayırmış,[16] bu eserin hemen ardından 1844 yılında yayınladığı " *Historisch-kritische Einleitung in den Koran - Kur'ân'a Tarihî Tenkidçi Bir Giriş"* adlı çalışmasında ise Kur'ân kronolojisi konusunu daha detaylı bir şekilde incelemiştir. "Hz. Muhammed", "Kur'ân" ve "İslam" şeklinde üç başlıktan müteşekkil olan eserin Kur'ân başlığı altında nüzûl tertibi konusuna yer veren Weil, 43-86. sayfalar

---

(1924 - 2018) GAS kısaltmasıyla bilinen "Geschichte des Arabischen Schrifttums/Arap- İslam Edebiyatı Tarihi 1967-2000" gibi eserlere başvurulmuştur.

[13] Edward W. Said, *Şarkiyatçılık – Batı'nın Şark Anlayışları* (Çev.: Berna Ülker), Metis Yay., İstanbul 2004.

[14] Enno Littmann, *Der deutsche Beitrag zur Wissenschaft im Vorderen Orient*, W. Kohlhammer Verlag, Stuttgart-Berlin 1942.

[15] Sabine Mangold, *Eine weltbürgerliche Wissenschaft: Die deutsche Orientalistik im 19. Jahrhundert*, Franz Steiner Yay., Stuttgart 2004.

[16] Gustav Weil, *Mohammed der Prophet. Sein Leben und seine Lehre. Aus handschriftlichen Quellen und dem Koran geschöpft und dargestellt*, Metzler Yay., Stuttgart 1843; Esra Gözeler, "*Kur'ân Âyetlerinin Tarihlendirilmesi*ne Batılı Yaklaşımlar" *AÜİFD*, 51(1), 2010, 295-326, 299.

arasında sûreler ve âyet gruplarına ilişkin tarihlendirme tercihlerini ve görüşlerini açıklamıştır.[17]

Weil'den sonra ünlü Alman oryantalist Theodor Nöldeke bu konuyu doktora derecesinde çalışmıştır. Latince yazdığı tezini 1858 yılında tamamlayan Nöldeke,[18] çalışmasını 1860 yılında anadiline çevirerek "*Geschichte des Qorans- Kur'ân Tarihi*" adıyla yayınlatmıştır.[19] *Geschichte des Qorans*, 1958, 1860, 1909, 1919 ve 1938 yıllarında sürekli genişletilerek yenilenen baskılarıyla seksen yıllık bir gelişim sürecinde ancak tamamlanabilmiştir.[20] Güncelliğini ve referans değerini kaybetmeden sürdüren bu eser, Arapçaya[21] üç cilt halinde, Türkçeye ise sadece Schwally'nin yazdığı ikinci cildinin bir bölümü ile tercüme edilmiştir.[22]

Bu çalışma, temel kaynaklarından ilki olan ve Weil'in âyet ve sûrelerin tarihlendirilmesine ilişkin görüşlerini içeren "Muhammed Peygamber, Hayatı ve Öğretisi" adlı eserinin 1843 yılındaki ilk baskısı üzerinden yürütülmüştür. Çalışmanın Weil'e ait ikinci kaynak eseri olan "Kur'ân'a Tarihî-Tenkidî Bir Giriş" adlı eserin ise ilk baskısı daha az okunaklı olduğundan 1878 yılındaki ikinci baskısı referans gösterilmiştir.[23] Weil'in her iki eseri de dindaşı ve çağdaşı olan Abraham Geiger (1810-1874) tarafından, Hz. Muhammed'in siretine dair araştırmalarda ilk defa uygulanan tarihî tenkit yöntemine dayanmaktadır. Weil, bu çalışmalarında tarihî tenkit yöntemini hem siyere hem de ilk defa Kur'an tarihine uygulamıştır. Ayrıca Weil'in, çalışmamızın temel başvuru kaynakları arasında zikredilen bu eserleri, "Fraktur/kırık" olarak adlandırılan ve 20. Yy. öncesinde yaygın olarak kullanılan bir yazı tipi ile basılmıştır. Bu yazıda bazı harfler şelil açısından günümüz Almancasından belirli oranda farklılaşmaktadır.

---

[17] Gustav Weil, *Historisch-kritische Einleitung in den Koran*, Velhagen&Klasing Yay., Bielefeld 1844; Fuat Sezgin, *Bibliographie der Deutschsprachigen Arabistik und Islamkunde: von den Anfängen bis* 1986, Institut für Geschichte der Arabisch-Islamischen Wissenschaften, Frankfurt 1990, 283.
[18] Fück, *Die Arabischen Studien*, 217.
[19] Theodor Nöldeke, *Geschichte des Qorans*, Dieterische Buchhandlung Yayınevi, Göttingen 1860.
[20] *Geschichte des Qorans* hakkında detaylı bilgi ilerleyen bölümlerde verilecektir.
[21] Theodor Nöldeke, *Târihu'l Kur'ân* (Çev.: Corc Tamir), Dar'u Neşr Corc Olms, Beyrut 2004.
[22] Th. Nöldeke, Fr. Schwally, *Kur'ân Tarihi*, (Çev. ve Düzenleyen: Muammer Sencer) İlke Yay. İstanbul 1970. Bu eser, *Geschichte des Qorans*'ın Schwally tarafından yazılan ve Kur'ân'ın Cem'i, çoğaltılması ve Resmul Mushaf gibi metinleşme tarihi konularını içeren ikinci cildinin kısmi bir tercümesidir. Sencer'in tercümesinde çok ciddi çeviri hataları, bağlam kopuklukları ve kompozisyon bozuklukları olduğu gözlemlenmiştir.
[23] Gustav Weil, *Historisch-kritische Einleitung in den Koran*, Velhagen&Klasing Yay., Bielefeld, Leipzig 1878.

Çalışmada, Nöldeke'nin sureler ve ayet gruplarının tarihlendirilmesine ilişkin görüş ve yaklaşımlarının ele alındığı "*Geschichte des Qorans- Kur'ân Tarihi*" adlı eserinin birinci cildi detaylı olarak incelenmiştir. Bununla beraber yer yer diğer ciltlere de atıflar yapılmıştır. Kaynak gösterme ve dipnot vermede, eserin 1909 yılında gerçekleştirilen ikinci baskının 1961 tarihli fotomekanik (ofset) baskısı esas alınmıştır.[24]

Kur'ân kronolojisi konusu Nöldeke'den sonra Batıda, İngiliz John Medows Rodwell (1808-1900), İskoç asıllı Sir William Muir (1819–1905), Polonya Yahudisi Hartwig Hirschfel, Muir'in haleflerinden İskoç Richard Bell (1876-1952), Alman Hubert Grimme ve Bell'in öğrencisi W. Montgomery Watt (1909-2006) tarafından çalışılmıştır. Alman oryantalizminin çağdaş temsilcilerinden Rudi Paret, Hartmut Bobzin ve Angelika Neuwirth de Kur'ân'ın Tercümesi, Tefsiri, Kur'ân İlimleri, Kur'ân Tarihi yanında Kur'ân Kronolojisi hakkında çok sayıda çalışma kaleme almışlardır.[25] Kur'an tarihi ve kronolojisi konusu, günümüzde çağdaş oryantalistlerin akademik gündemlerinde de önemli bir yer işgal etmektedir.[26]

Kur'ân kronolojisi meselesi, İslam literatüründe müstakil bir konu olarak hak ettiği ilgiyi görememiş gözükmektedir.[27] Son birkaç yüzyıldır Kur'ân vahyinin nüzûl kronolojisine hasredilmiş çalışmalar, Müslümanlardan ziyade oryantalistler tarafından kaleme alınmıştır.[28] Gerçi Kur'an kronolojisi, İslam tefsir geleneğinde Mushaf tertibi, Esbab-ı Nüzûl, Mekkî-Medenî, Nasih-Mensuh ve Siyer gibi ilimlerin mihverinde gündem edilmiştir. Ancak vahyin nüzûl zamanının bilinmesi, fıkıh ve tefsir usulleri

---

[24] Theodor Nöldeke, *Geschichte des Qorans I-III*, Georg Olms Yay., Hildesheim 1961.

[25] Rudi Paret, *Mohammed und der Koran. Geschichte und Verkundigungen des arabischen Propheten*, Stuttgart W.Kohlhammer Yay., 1957; Rudi Paret, Der Koran Übersetzung von Rudi Paret, W.Kohlhammer Yay., Stuttgart 1962; Rudi Paret, Der Koran. Kommentar und Konkurdanz, W.Kohlhammer Yay., Stuttgart 1971; Rudi Paret, *Grenzen der Koranfoschung*, W. Kohlhammer Yay., Stutgart 1950; Rudi Paret, Der Koran, Verlag für Sammler, Graz 1979; Angelika Neuwirth, *Studien zur Komposition der mekkanischen Suren*, Walter de Gruyter Yay., Berlin 2007; Angelika Neuwirth, *Der Koran als Text Der Spätantike Ein europäischer Zugang*, Verlag der Weltreligionen Yay., Berlin 2010.

[26] Bu konuyla ilgili bazı çalışmalar şunlardır: Gabriel Reynolds "Le probleme de la chronologie du Coran", Andrew Rıppin "The exegetical Genre Asbab al-Nüzûl"; Neal Robinson, "Discovering the Qur'an, Behnam Sadaghi "The Chronology of the Qur'an: A Stylometric Reseerch Program".

[27] Ahmed Halid Şükri ve İmran Semih Nizal, *İlmu Târihi Nuzûli Âyâti'l-Kur'âni'l-Kerim ve Suverihi,* Cem'iyyetu'l-Muhâfeza 'alâ Kur'âni'l-Kerim, Amman 2002.

28; Mustafa Öztürk, *Tefsir Geleneğinde Anlam-Yorum Nüzul-Siret İlişkisi*, Ankara Okulu Yay., Ankara 2017, 92.

[28] Gözeler, *Kur'ân Âyetlerinin Tarihlendirilmesi,* 126; Selim Türcan, "Kur'ân'ın İfade Kalıpları Nüzûl Kronolojisini Aydinlatabilir mi? Müzzemmil Suresi Örnekliğinde Bir Yöntem Denemesi", *Hitit Üniversitesi ilahiyat Fakültesi Dergisi*, 9(17), 2010/1, s. 68: Burhan Çonkor, "Sûrelerin Belirli Dönemlere ve Olaylara İzafesi", *Dini Araştırmalar*, 19 (48), 2016, 129-152, 130.

açısından mananın ve hükmün anlaşılması yönüyle önemli addedilmekle birlikte, nüzûl tertibi veya tespitine dair özel çalışmalar kaleme alınmamıştır. Beyhaki'nin Delail'u-n Nübüvvesi, Zerkeşi'nin El-Burhan'ı ve Suyûtî'nin El-İtkân'ı gibi eserler, bahsedilen ilimlere dair geniş bilgi içermekle beraber tüm sûreler ve içerdikleri âyet gruplarının nüzûl tarihlerinin tespiti mevzusunu ele almamışlardır. Bunda vahyin nüzûl tarihinin Esbab-ı Nüzûl, Mekkî-Medenî ve Nasih-Mensuh ilimlerinin dayandığı nakil bilgisi dışında başka bir yolla tespit edilemeyeceği ön kabulünün etkisinin göz ardı edilmemesi gerekir.

İslam ilim dünyasında vahyin nüzûl tarihinin tespiti meselesinin son derece sınırlı düzeyde ele alınmış olması, özellikle de oryantalistlerin görüş ve yaklaşımlarını irdeleyen müstakil eserlerin azlığı, bu konuyla ilgilenen araştırmaların besleneceği kaynakları da sınırlandırmıştır. Buna karşın İslami ilimlerin ve kaynakların Kur'ân vahyinin nüzûl tarihini tespitte istifade edilebilecek bol miktarda malzeme barındırıyor olması, araştırmacı için cesaret verici bir unsur olarak değerlendirilmelidir.

Kur'ân kronolojisine veri sağlayan temel İslami kaynaklar arasında, genellikle Kur'ân ve tefsir ilimleri içerisinde tasnif edilmiş olan Esbab-ı Nüzûl, Mekkî-Medenî ve Nasih-Mensuh gibi bazı müstakil ilim dallarının adları zikredilmektedir.[29] Bu ilimlerin yanında Tefsir usulü ve Ulûmu'l-Kur'ân eserleri de Kur'ân vahyinin tarihlendirilmesi mevzusunu çalışacak araştırmacıların önemli başvuru kaynakları arasında yer almalıdır. Zira bu eserlerde Esbab-ı Nüzûl, Mekkî-Medenî ve Nasih-Mensuh gibi mevzuların yanında Kur'ân Tarihi, Mushaf tertibi, âyet ve sûrelerin tevkifiliği ve ictihadiliği gibi

---

[29] Gözeler, *Kur'ân Âyetlerinin Tarihlendirilmesi*, 49; Sipahioğlu, 26-29.
Esbabı-Nüzûl konusunda, Vahidi ve Suyûtî'nin "Esbabu'n-Nüzûl", Abdulfettah el Kadi'nin "Esbabu'n-Nüzûl ani's Sehabeti ve'l-Müfessirin" ve Halid Abdurrahmn el Akk'ın "Teshilu'l-vüsul ila Ma'rifeti Esbabi'n-Nüzûl" adlı eserlerinden yararlanılabilir.
Mekki-Medeni hakkında, konuyu münhasır başlıklar içinde uzun uzadıya ele alan Suyûtî'nin" El-İtkân", ve Zerkeşi'nin "El-Burhan" adlı eserleri önemli başvuru kaynaklarıdır.
Nasih-Mensuh hakkında; Şihab ez Zuhri'nin "Nasih vel Mensuh", Mekki b. Ebi Talib'in "El İzah li Nasihi'l-Kur'an'i ve Mensuhihi", Ebu Ubeyd Kasım b. Sellam'ın, "En Nasih ve'l-Mensuh Fi'l-Kur'an'il-Aziz", Ebu Cafer En Nahhas'ın "En Nasih ve'l-Mensuh fi'Kur'an''il-Kerim", Muhammed b. Abdullah el Isfereyani'nin "En Nasih ve'l-Mensuh" adlı eserleri bu ilmin temel kaynakları arasındadır.
Ayrıca Kasım b. Sellam'ın ve İbn-i Durays'ın "Fedailul Kur'ân", Dani'nin "El Beyan fi Addi ayil Kur'ân", Diyarbekri'nin "Târihu'l Hamis", İbn Nedim'in "Fihrist", İbn Abdul Kâfi'nin "Adedu Suveril Kur'ân", Şehristânî'nin "Mefâtîhu'l-Esrâr", Bikai'nin "Mesaidu'n-Nazar lil İşrafi ala Mekasidi's-Suver" gibi eserler gerek Kur'an'ın metinleşmesi ve Mushaf Tarihi gerekse de Kur'ân Sureleri ve nüzûl tertibi hakkında ilk dönem malumatını içeren erken dönem kaynaklarıdır.

meseleler ele alınmıştır.[30] Hatta bazı çağdaş Tefsir Usulü, Kur'ân Tarihi ve Kur'ân ilimleri eserlerinde, oryantalistlerin bu konulara ilişkin savundukları bir kısım iddia ve görüşlere değinilmiş ve bunlar yer yer tenkit de edilmiştir.[31] Bunun yanında rivâyet ağırlıklı olanlar başta olmak üzere birçok tefsir külliyatında, muhtelif âyetlerin tefsiri sadedinde zikredilen Mekkî-Medenî ve Esbab-ı nüzûl rivâyetleri üzerinden Kur'ân kronolojisiyle ilgili mevzulara ve kaynaklara atıfta bulunulmuştur.[32] Kur'ân'dan sonra dini bilginin ikinci kaynağı olan Hadisler ve Sünnet, gerek Tefsir ve Kur'ân ilimleri gerekse de Fıkıh ve İslam tarihi gibi diğer İslami ilimlerin olmazsa olmaz beslenme kaynağıdır. Bu hususiyetinden ötürü hadis külliyatları, âyet ve sûrelerin nüzûl tarihiyle ilgilenenlerin temel referans kaynakları arasında değerlendirilmiştir.[33] Zikredilen bu ilimler ve kaynaklara ek olarak Tarih, Siyer ve Tabakat gibi belirli zaman ve şahıslar hakkında malumat veren ilimler de âyet ve sûrelerin nüzûl dönemi kronolojisine ilişkin önemli veriler içermektedir.[34]

İslam dünyasında vahyin nüzûl sıralı tertibi konusu, oryantalist tesirler neticesinde ilk olarak İngiliz emperyalizminin hâkimiyeti altındaki Hint coğrafyasında gündeme gelmiştir. Mirza Ebul Fazl (ö:1956), Muhammed Ecmel Han (ö: 1969) ve Haşim Emir Ali (ö. 1987) nüzûl sıralı İngilizce Kur'ân tercümeleri hazırlamışlardır.[35] Arap İslam akademyasında bu konu ilk olarak Yusuf Raşidin adında Mısırlı bir araştırmacının "*Kur'ân'ı Allah'ın indirdiği şekilde tertip edin!*" şeklinde tepkisel bir başlıkla kaleme aldığı makale ile tartışmaya açılmıştır.[36] Bu gelişmeden sonra İslam

---

[30] Suyûtî'nin İtkân'ı, Zerkeşî'nin Burhan'ı, Zürkani'nin Menahi'l-ul İrfan'ı gibi Ulum'ul Kur'an eserlerinde bu hususular ele alınmıştır.

[31] Subhi Salih ve Mennâ' el Kattân'ın *Mebahis fi Ulumil Kur'ân* adlı eserleri, İzzet Derveze'nin *El Kur'ân'ul Mecid*'i, Cerrahoğlu'nun *Tefsir Usulü*, Mustafa el-Azami'nin *Kur'an Tarihi*, Mustafa Öztürk'ün *Kur'ân Tarihi* ve Abdülcelil Bilgin'in *Kur'an'ı Tanımak* adlı eserlerinde, oryantalistlerin Kur'an hakkındaki bazı görüşlerine yer verilerek birtakım değerlendirmeler yapılmıştır.

[32] Taberi'nin Tefsiri, Zemahşeri'nin Keşşaf'ı, Fahreddin er Razinin Tefsiri Kebiri, İbni Kesir'in Tefsiri, Kurtubi'nin Tefsiri, Hazin'in Lübabut Tevil fi Meanit Tenzili, Şehristânî'nin Mefâtîhu'l-Esrârı gibi eserlerde bu hususta bol malzeme yer almaktadır.

[33] Buhari, Müslim, İbn Mace, Nesai, Tirmizi, Ahmed İbn Hanbel ve Ebu Davud'un hadis kaynaklarında bu ilimlere ilşkin çok sayıda rivâyete ulaşmak mümkündür.

[34] İbn İshak ve İbn Hişam'ın Sireti, Taberi'nin Tarihi, Beyhaki'nin Delailun Nübüvve'si, Maverdi'nin En Nuket ve-l Uyun'u, İbn Sa'd'ın Tabakatı, Kasım Şülul'ün İlk Kaynaklara Göre Hz. Peygamber Devri Kronolojisi gibi eserler bu hususta veriler barındırmaktadır.

[35] Okumuş, *Kur'ân'ın Kronolojik Okunuşu*, 20-21.

[36] Muhammed Abdullah Draz, "Kur'ân-ı Kerim'in Nüzûl Sırasına Göre Tertip Edilmesi, Teklifine Edebi Eleştiri" (Çev.: Ahmet Nedim Serinsu), *AÜİF Dergisi*, XXXVII, 1997, 245-263.

ilim dünyasında nüzûl tertibi vurgusunun ilk olarak Emin El-Huli (1895-1966) ve Aişe Abdurrahman (1913-1998) da karşılık bulduğu söylenebilir.[37]

Tespit edebildiğimiz kadarıyla 1959 yılında telif ettiği Mebâhis fî ulûmi'l-Ḳurʾân adlı eserinde Subhi es-Salih (1938-1986), İslam dünyasında sûreleri Mekkî ve Medenî ana dönemler içinde ilk, orta ve son olmak üzere üçerli aşamaya ayıran ilk kişidir. Salih, İslami gelenekte ilk olarak Ebu'l-Kasım en-Nisâburi'nin dile getirdiğini belirttiği bu düşünceyi uygulamaya geçirmiş ve her aşamanın içerdiği bazı sûreler ve özellikleri hakkında birtakım değerlendirmeler yapmıştır.[38]

Nüzûl kronolojisi meselesi, İslam dünyasında birkaç girişim dışında teorik açıdan yeterince işlenmeden pratik alanda uygulamaya konulmuş, Molla Huveyş Ed-Deyrezori (1880-1978)[39] ve İzzet Derveze (1887-1984)[40] tefsirlerini nüzûl tertibine esas alarak yazmışlardır. Nüzûl sıralı tefsir yöntemi Hasan Habenneke el-Meydânî, (1927-2004)[41] M. Zeki Duman (1952-2013)[42] ve Muhammed Abid el-Câbirî'nin (1936-2010)[43] tefsirleri sayesinde günümüzde güncelliğini devam ettirmektedir.[44] Bu eserlerden başka Ahmed Halid Şükri ve İmran Semih Nizal'in 2002 yılında kaleme aldıkları "*İlmu Tarihi Nuzûli Ayâtil Kur'âni'l-Kerimi ve Suverihi*" adlı eser, Kur'ân âyet ve sûrelerinin nüzûl tarihi hakkında İslam âleminde yazılmış sınırlı sayıdaki müstakil eserlerden biridir.[45]

Kur'ân kronolojisi konusu, ülkemizde ilk defa Cumhuriyetin ilk yıllarında Ömer Rıza Doğrul tarafından (1893-1952) yazılan Kur'ân mealinde ele alınmıştır.[46] Doğrul'dan yaklaşık yarım asır sonra Talip Özdeş, tebliğ kronolojisi konusunu ele alan bir kitapçık yayınlamıştır.[47] Mehmet Zeki Duman tarafından yazılan nüzûl sıralı tefsir

---

[37] Emin El-Huli, *Kur'ân Tefsirinde Yeni Bir Metod* (Çev.: Mevlüt Güngör), Kur'ân Kitaplığı, Ankara 1995, 71-75.
[38] Salih, Subhi, *Mebâhis fi Ulûmi'l-Kur'ân,* Daru'l-İlmi li'l-Melâyin, Beyrut 2014. 185-233.
[39] Molla Huveyş ed-Deyrezorî, *Tefsiru Beyâni'l-Me'âni*, Matbaatu't-Terakki, Dımeşk 1963.
[40] İzzet Derveze, *Et-Tefsîru'l-Hadîs I-X,* Daru'l Ğarb el-İslami, Beyrut 2000.
[41] Hasan Habenneke el-Meydâni, *Me'âricu't-Tefekkür ve Dekâiku't-Tedebbür I-XV*, Daru'l-Kalem, Dımaşk 2000.
[42] Mehmet Zeki Duman, *Beyânu'l-Hak I-III*, Fecr Yay., Ankara 2006.
[43] Muhammed Abid el Câbirî'nin, *Fehmul Kur'ân'il-Hakim*, Ed Daru'l-Beyda, Beyrut 2008.
[44] Detaylı bilgi için bkz. Okumuş, *Kur'ân'ın Kronolojik Okunuşu*, 20-32.
[45] Bkz. Ahmed Halid Şükri ve İmran Semih Nizal, *İlmu Târihi Nuzûli Âyâti'l-Kur'âni'l-Kerim ve Suverihi,* Cem'iyyetu'l-Muhâfeza 'alâ Kur'âni'l-Kerim, Amman 2002.
[46] Ömer Rıza Doğrul, *Tanrı Buyruğu Kur'ân'ı Kerim'in Tercüme ve Tefsiri*, AHY Kitapçılık, İstanbul 1947.
[47] Talip Özdeş, *Vahiy ve İslam Tebliğinin Kronolojik Cetveli,* Seyran Yay. Sivas 1994.

çalışması ve Mesut Okumuş'un telif ettiği *Kur'ân'ın Kronolojik Okunuşu - Muhammed İzzet Derveze Örneği*" başlıklı kitap, asrımızda vahyin tarihlendirilmesi konusunu doğrudan ele alan ilk araştırmalar olmuştur.

Kur'ân âyet ve sûrelerinin nüzûl sırası tertibi ve tarihlendirilmesi hakkında dilimize tercüme edilmiş az sayıda çalışma mevcuttur. Bunlardan "*Kur'ân'ın Nüzûl Süreci*" (1998) ve "*Adım Adım Vahiy*" (1999) adlarıyla dilimize tercüme edilen ilk eserler, İranlı bir müellif olan Mehdi Bazergan'a (1907-1995) aittir.[48] Kur'ân kronolojisi konusunda dilimize tercüme edilen diğer mühim eserler ise İzzet Derveze ve Câbirî'nin nüzûl sırasını esas alan tefsirleridir.[49] Neal Robinson'a (1948-) ait "Kur'ân'ı Keşfetmek Örtülü Metne Çağdaş Bir Yaklaşım" adlı eser, Kur'ân âyet ve sûrelerinin tarihlendirilmesi konusunda önceki oryantalist geleneğin tarihlendirme girişimlerinin değerlendirilmesi açısından önemli bir çalışmadır.[50]

Ülkemizde Kur'an vahyinin tarihlendirilmesi hakkında oryantalistlerin görüş ve yaklaşımlarını ele alan lisansüstü bir çalışma yapılmamış olmakla beraber, Kur'an tarihinin farklı konuları hakkındaki oryantalist görüş ve yaklaşımları ele alan birkaç lisansüstü çalışma mevcuttur.[51] Ülkemiz akademik çevrelerinde Kur'an kronolojisi ya da vahyin tarihlendirilmesi konusunu lisansüstü düzeyde ele alan tezlerin sayıca az olduğu söylenebilir. Nitekim 1979 yılında Nazmi Söğüt tarafından yapılan ilk yüksek lisans tezinden sonra 2009 yılına kadar mevzuyla ilgili başka çalışma yürütülmemiş gözükmektedir.[52] Söğüt'ten uzun yıllar sonra Kur'an vahyinin tarihlendirilmesi konusunu doktora seviyesinde inceleyen ilk araştırma, Esra Gözeler tarafından kaleme alınmıştır. Gözeler'in "*Kur'ân Âyetlerinin Tarihlendirilmesi Sorunu - Kur'ân'a Kronolojik Olgusal Bir Yaklaşım (1 Rebiülevvel 4. Rebiülevvel Arası)*" başlıklı 2009

---

[48] Mehdi Bazergan, *Kur'ân'ın Nüzûl Süreci* (Çev.: Yasin Demirkıran), Fecr Yay, Ankara 1998.

[49] İzzet Derveze, *Et-Tefsîru'l-Hadîs, Nüzûl Sırasına Göre Kur'ân Tefsiri* (Çev.: Vahdettin İnce), Ekin Yay., İstanbul 1997.

[50] Neal Robinson, *Kur'ân'ı Keşfetmek Örtülü Metne Çağdaş Bir Yaklaşım* (Çev.: Süleyman Kalkan), Kuramer Yay., İstanbul 2018.

[51] Bunlardan bazıları: Mustafa Maden, *Kur'ân'da Er-Rahman İsmi ve Bu İsme Yönelik İddialara Muhatap Olan Âyetlerin Yorumu*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimleri Enstitüsü Konya 2009; Kemal Gözütok, *Oryantalistlerin Kur'ân Tarihine Bakışları*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Ankara 2012; Bilal Gökkır, *Western Attidudes to the Origins of the Qur'an*, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), University of Manchester Manchester 2002; Şenol Çakmak, *Kur'an'a Oryantalist Yaklaşımlar: John Wansbrough Örneği,* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Elazığ 2016.

[52] Nazmi Söğüt, *Cihad Âyetlerinin Nüzûl Sebepleri ve Âyetlerin Muhtemel Kronolojik Sıralanışı* (Yayımlanmamış Lisans Tezi), Yüksek İslam Enstitüsü, Tefsir-Hadis Bölümü, 1979.

yılında tamamlanan tezi, konuyu en kapsamlı şekilde ele alan ilk çalışma olarak değerlendirilebilir.[53] Gözeler'in doktora çalışması Kur'ân kronolojisi konusunda yeni lisansüstü çalışmaları tetiklemiştir. Zira Son on yıldan beri Kur'ân kronolojisi konusunda üçü doktora ve bir tanesi yüksek lisans çalışması olmak üzere toplam dört lisansüstü çalışmanın tamamlanmış olması, konuya yönelik ilginin artarak devam ettiğini göstermektedir.[54]

Tespit edebildiğimiz kadarıyla Kur'an vahyinin tarihlendirilmesi konusunda araştırma yapmış oryantalistleri ve görüşlerini ele alan ilk ve tek akademik çalışma, Tarek Anwar Abdelgayed Elkot tarafından 2014 yılında kaleme alınmıştır. Elkot'un "*Die Methode Nöldeke's zur chronologischen Anordnung der Sûren und Verse des Korans in seinem Buch "Geschichte des Qorans - Eine analystisch kritische Studie / Kur'ân tarihi adlı kitabında Nöldeke'nin Kur'ân Âyet ve Sûrelerini Nüzûl Tertibine İlişkin Metodu - Analitik Eleştirel bir Araştırma*" başlığını taşıyan doktora tezi, Göttingen Üniversitesinde Felsefe alanında yapılmıştır.[55]

---

[53] Esra Gözeler, *Kur'ân Âyetlerinin Tarihlendirilmesi Sorunu - Kur'ân'a Kronolojik Olgusal Bir Yaklaşım (1 Rebiül evvel 4. Rebiül evvel Arası* (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 2009. Bu tez daha sonra genişletilerek yayınlanmıştır. Bkz. Esra Gözeler, *Kur'ân Âyetlerinin Tarihlendirilmesi*, Kuramer Yay., İstanbul 2016.
Çalışmamızda, Gözeler'in ve Demir'in genel hatlarıyla tanıttıkları oryantalist tarihlendirmeler içinden Weil ve Nöldeke'ye ait olan ilk ve en geniş malumat barındıran tarihlendirme girişimleri incelenmiştir. Çalışma, her iki ismin tüm Kur'an vahyine ilişkin tarihlendirme tercihleri ve görüşlerini ele almaktadır. Çalışmada öncelikle, Kur'ân kronolojisi araştırmalarında öncü pozisyonundaki Alman oryantalistler Weil ve Nöldeke'nin sure ve âyet gruplarını tarihlendirmede dayandıkları ilkeler ve yöntemler tespit edilerek her iki ismin tarihlendirdikleri vahiyler bu yöntemlere gore tasnif edilcektir. Bu çalışmayla oryantalistlerin kronoloji denemeleri ve görüşlerine dair şimdiye kadar ele alınmayan içerik ve argümanlar, Weil ve Nöldeke'nin tarihlendirmeleri örneğinde tartışıtılacak; oryantalist tarihlendirme yöntemleri değerlendirilerek Kur'an kronolojisinde yöntem arayışlarına katkı sağlanmış olacaktır. Çalışmanın diğer bir amacı da Kur'an vahiylerinin nüzûl zamanı hakkında ileri sürülen oryantalist görüş ve iddiaların beslendiği oryantalist inanç, ön kabul ve algıları tespit ederek Kur'ân'a ilişkin oryantalist tasavvur ve yaklaşımın ana düşüncesini gözler önüne sermektir.

[54] Kur'ân kronolojisi konusunda son yıllarda yapılmış lisanüstü çalışmalar şunlardır: Bayram Ayhan, *Kur'ân'ın Nüzûl Sürecinde Vahyin İlk Yılının Tahlili* (Yayımlanmamış Doktora Tezi), İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 2014; Nisa Derya Demir, *Kur'ân'ın Kronolojik Yaklaşımla Tefsiri Meselesi* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İzmir 2015; Burhan Çonkor, *Boykotun Bitiminden Hicrete Kadar Olan Dönemde İnen Sûrelerin Tahlili* (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 2015.

[55] Elkot, 14.
Mısırlı Müslüman bir araştırmacı tarafından yapılmış bu doktora çalışmasında, 19. yüzyılda İslami ilimler ve Arabistik araştırmalarında kullanılan yöntemler, 19. yüzyılda Kur'ân araştırmalarında izlenen metotlar, Nöldeke'nin Kur'ân vahyini tarihlendirdiği dönemler ve bunların ele alınış şekli, Nöldeke'nin 19. yüzyılda Kur'ân kronolojisini tespit adına kullandığı tarihî tenkit yönteminin sonraki dönemlerde kullanım durumu gibi konular ele alınmıştır. ElKot çalışmasında, Nöldeke'nin vahyin tarihlendirilmesinde esas aldığı tarihî tenkit yönteminin tahlilini merkeze almış, Mekki ve Medeni

Ülkemiz akademi çevreleri tarafından Kur'ân vahyinin nüzûl keyfiyeti, tertibi ve vahiylerin nüzûl yerleri ve nüzûl sebepleri hakkında bazı makaleler kaleme alınmıştır.[56] Fakat Kur'ân vahyinin nüzûl tarihi ve tertibine ilişkin oryantalistlerin serdettikleri görüşler hakkında ülkemizde kaleme alınan makalelerin sayısının oldukça az olduğunu söylemek mümkündür.[57] Buna karşın 19. yüzyılın başından itibaren Kur'ân kronolojisi konusunda yayınlanan makalelerin nicelik ve nitelik açısından artış gösterdiği müşahede edilmektedir.[58]

---

tarihlendirmede bu yöntemin izlerini takip ederek bazı örneklerini tanıtmış ve değerlendirmiştir. Biz ise çalışmamızda, Nöldeke'den daha önce Kur'an kronolojisi konusunu inceleyen Weil ile birlikte her iki oryantalistin tarihlendirme girişimlerini, sadece tarihî tenkit yaklaşımının yansımaları açısından değil; başvurdukları bütün yöntem veya yaklaşımların tespiti, farklı zaman dilimlerine tarihlendirilen sure ve âyet gruplarının kullanılan yöntemlere göre tasnifi ve yöntemlerin tahlili gibi hususları içeren çok daha farklı, bütüncül ve detaylı bir incelemeye tabi tutmaya çalışacağız.

[56] Bu hususta kaleme alınmış bazı makaleler şunlardır: Ahmet Keleş, "Kur'ân'ın Cemi ve Tertibi: Kur'ân âyetlerinin Tevkifiliği Konusundaki Buhari Hadislerine ve Kur'ân İlimlerindeki Rivâyetlere Eleştirel bir Yaklaşım", *İslami Araştırmalar* 14 (1), 2001, 103-126; Mehmet Erdem, "İslam Teşriinin Oluşum Seyri Açısından Vahiy Döneminin Mekke Merhalesi ve Safhaları", *Dini Araştırmalar Dergisi,* 9 (26), 2006, 294-295; Mesut Okumuş, "Kur'ân'ın Tedrici Nüzûl Süreci Bağlamında Mekki ve Medeni Âyetler", *Eskiyeni Dergisi,* (27), 2013, 7-21; Ömer Dumlu ve Rıza Savaş, "Tarihten Günümüze Kur'ân'a Yaklaşımlar", Bilal Gökkır (Ed.), *Nüzûl Sırasına Göre Âyet Âyet Kur'ân'ın Yorumu* (163-181), İlim Yayma Vakfı Ku'an ve Tefsir Araştırmaları Yayınları, İstanbul, 2010; Halil Aldemir, "Esbâb-ı Nüzûl Rivâyetleri Arasında Görülen Çelişkiler ve Geliştirilen Çözüm Yollarının Tahlili".*Ekev Akademi Dergisi* 15 (48), 2011, 141-159; Abdullah Aygün, "Tefsir Tarihi Açısından Mükerrer Nüzûl Görüşünün Tenkidi", *Usûl: İslam Araştırmaları Dergisi* 2(1), 2016, 39-66; Burhan Çonkor, "Surelerin Belirli Dönemlere ve Olaylara İzafesi", *Dini Araştırmalar,* 19 (48), 2016, 129-152.

[57] Bu mevzuyu ele alan makaleler şunlardır: İsmail Albayrak, "Kur'ân Âyetlerinin Tertibi Hakkındaki Oryantalist Söyleme Genel Bir Bakış", *Marife Dergisi,* (3), 2002, 155-164. Oryantalistlerin tarihlendirme yaklaşımlarını ismen zikrederek ele alan ilk makaledir. Esra Gözeler, "Kur'ân Âyetlerinin Tarihlendirnmesine Batlı Yaklaşımlar", *AÜİF Dergi*si, 51(1), 2010, 295-326.

[58] Ömer Özsoy, "Çağdaş Bir Sorun olarak Kur'ân'ın Anlaşılması Sorunu", *Güncel Dini Meseleler Birinci İhtisas Toplantısı,* Diyanet Işleri Başkanlığı Yay., Ankara 2004, 42-48; Ali Rıza Gül, "Kur'ân Âyetlerini Tarihlendirmede Nüzûl Sebeplerinin Rolü, *Dini Araştırmalar* 7(19), 2004, 191-220; Mesut Okumuş, "Kur'ân'ı Kerimin Kronolojik Okunuşunun Muhasebesi", *I. Kur'ân Sempozyumu*, Çorum: İslami İlimler Dergisi Yayınları 2007, 91-109; Selim Türcan, "Kur'ân'ın İfade Kalıpları Nüzûl Kronolojisini Aydınlatrabilir mi? Müzzemmil Suresi Örnekliğinde Bir Yöntem Denemesi", *Hitit Üniversitesi ilahiyat Fakültesi Dergisi*, 9(17), 2010/1, 67-100; Hikmet Koçyiğit, "Kur'ân'ın Nüzûl Sırasına Göre Tefsir Edilmesi", *Hitit Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 12(23), 2013/183-201; Selim Türcan ve Ömer Dinç, Kur'ân'ın İfade Kalıpları Nüzûl Kronolojisini Aydınlatabilir mi? Fatiha Suresinin Nüzûl Zamanına Ait Bir Değerlendirme", *Hitit Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 14(28), 2015/2, 5-34; Selim Türcan, "Mekkî Âyet ve Surelerin Kronolojisini Tespit Problemi: Kur'ân'da Er-Rahmân İsminin Kullanımına İlişkin Bir Değerlendirme", *Hitit Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 15(29), 2016, 165-84.; Necmettin Çalışkan, "Nüzûl Sırasına Göre Tefsir Yaklaşımının Kur'ân Yorumuna Etkisi-Beyanul Hak Örneği", *Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 14(40), 2017, 398-422; Esra Gözeler, "Surelerin Mekkīliği ve Medenīliği 22. El Hac Örneği", *AÜİF Dergisi* 58(1), 2017, 69-108; Burhan Çonkor, "Kronolojik Sûre Tertibi Çalışmalarına Etkisi Bağlamında İhtilafa Sebep olan Nüzûl Rivâyetleri Üzerine Bir Değerlendirme", *Aksaray Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi Dergisi,* 5(9), 2018, 47-64.

BİRİNCİ BÖLÜM

ORYANTALİZM, KUR'ÂN KRONOLOJİSİ VE ALMAN ÖNCÜLER

Bu bölümde oryantalizm ve Kur'an kronolojisi konuları, daha ziyade kavramsal, tarihi ve teorik düzlemde ele alınmaya çalışılacaktır. Bu bağlamda oryantalizm, öncelikle kavramsal çerçevesiyle ele alınacak; tarihsel gelişim süreci dikkate alınarak İslam ve Kur'an araştırmaları bağlamında yürütülen oryantalist faaliyetler irdelenecek ve Batı'da özelliklede Almanya'da gerçejkleştirilen Kur'an kronolojisi çalışmaları tanıtılacaktır. Bu bölümde ayrıca Kur'an krolojisinin İslami kaynakları, Batılıların İslam ve Kur'an araştırmalarında izledikleri temel yaklaşımlar ile Weil ve Nöldeke'nin hayatları ve Kur'an kronolojisine bakışları incelenecektir.

1.1. ORYANTALİZM: İMAJ VE GERÇEKLİK GERİLİMİNDE BİR KAVRAM

Bu çalışmada, İslam dininin temel referansı Kur'ân-ı Kerim'in sûreleri ve âyet gruplarının kronolojisi hakkında oryantalistlerin gerçekleştirdikleri araştırmalar ve savundukları görüşler üzerinden akademik bir oryantalizm okuması hedeflenmiştir. Bu yönüyle çalışma, oryantalizmin felsefi, siyasi, edebi, kültürel vb. diğer yönlerinden ziyade, Paret ve Said'in de yerinde tespitiyle onun "varoluşsal-otantik unsuru" olan akademik yönüyle ilgilenmektedir. Bu ifadelerden oryantalizme dair farklı alanlarla ilgili okumaların birbiriyle ilişkili olmadığı sonucu asla çıkartılmamalıdır. Zira oryantalizm, aynı zamanda dini, siyasi, askeri, ekonomik, kültürel, felsefi temelleri ve gayeleri olan, Batılı jeopolitik bir şuurun hasılasıdır.[59]

Batı'nın hâlihazırda tanımlayan ve egemen pozisyonuna karşın, tanımlanan ve yönetilen konumundaki Doğu, aslında çok fazla değil sadece birkaç yüzyıl önce İslam Medenîyeti öncülüğünde ve liderliğinde Batı'nın bugünkü pozisyonunu deruhte etmekteydi. Ne var ki gücün el değiştirmesiyle mevcut pozisyon ve konumlar farklılaşmış; buna bağlı olarak tanımlayan ve tanımlanan da yer değiştirmiştir. Burada bahsedilen güç, sadece askeri anlamda bir kuvvetle sınırlandırılmamalı; aynı zamanda siyasi ekonomik ve akademik boyutları olan bir yetkinlik ve etkinlik hali olarak

[59] Said, 21; Sasi Salim El-Hac, *Nakdu'l-Hitâbi'l-İstişrâkî I-III*, Daru'l-Medâri'l-İslâmî, Beyrut 2002, 23.

düşünülmelidir. Bu yönüyle oryantalizme bakıldığında yapılacak tanım, elbette akademik bir araştırma alanından çok öteye geçecektir.

Batı'daki oryantalistik çalışmalar, tabii olarak başından beri alternatif rakip Medenîyetin muharrik gücü olan İslam dinine yönelik olmuştur. Bu anlamda *orient*'in İslam âlemine; orientalisme'nin de İslam dini hakkındaki araştırmalara karşılık geldiğini söylemek hiç de yanlış olmaz.[60] Nitekim oryantalist hareketin çok kısa bir zaman diliminde diğer ilgi alanlarına kıyasla, İslam dini ve dünyası hakkında kaydettiği akademik hasılat göz önüne alındığında, bu tespitimizde yanılmadığımız rahatlıkla görülecektir. Bu bağlamda oryantalist araştırmacılığın on dokuzuncu yüzyıl ile yirminci yüzyılın ilk yarısına tekabül eden yaklaşık bir buçuk asırlık zaman zarfında, Said'in ifadesiyle yalnızca "yakınşark"a (İslam dünyasına) ilişkin telif ettiği eserlerin sayısı altmış bin civarındadır.[61]

Oryantalizm, Latince kökenli bir kavramdır. Latince'de doğma, dalma, başlama, uyanma gibi anlamlara gelen "orior" fiilinin isim hali olan "Oriens" kelimesinden türemiştir. Oriens; isim olarak Doğu (Doğudan parlayan yıldız), sıfat olarak doğan ve yükselen (Güneş) anlamlarına gelmektedir.[62] Oryantalizm için köken olarak düşünülebilecek diğer bir sözcük ise yine Latince "orior" fiilinden türemiş "orientalis" kelimesidir. Bir sıfat olan bu sözcük, "doğuya ait olan" anlamına gelir.[63]

Latince'nin Batı dillerine tesirine mukayeseyle, İslam toplumlarının dilleri de benzer şekilde Arapça'dan etkilenmiştir.[64] Nitekim Orient kelimesi, İslam milletlerinin dillerinde Arapça karşılığından mülhem benzer lafızlarla karşılık bulmuştur. Latincede orient'e karşılık gelen kelime "şe-ra-ka" fiilinden türetilmiş "şark"tır. Arapça'da "istişrak", kelimesiyle ifade edilen oryantalizm, kelimenin kök anlamı dikkate alınarak oluşturulmuştur. Oryantalizm yani "İstişrak", Doğuya yönelmek, güneşin doğuşunu istemek ve Doğu hakkında araştırma yapmak anlamlarına gelmektedir.[65] Osmanlı Türkçesinde oryantalizm için kullanılan ifade, "şarkiyattır". Şarkiyat, doğunun dili,

---

[60] Said, 26.
[61] Said, 216.
[62] Alois Walde, *Lateinisches Etimologisches Wörterbuch*, Carl Winters Universitaet Buchhandlung, Heidelberg, 1910, 547; Paret, *Arabistik*, 4.
[63] Karl Ernst Georges, *Lateinisch-Deutsches und Deutsch-Lateinisches Handwörterbuch*, In der bahnischen Verlags- Buchhandlung, Leipzig 1843, 466.
[64] Latince'nin Batı *dillerine* tesiri ve değeri hakkında bkz: Samim Sinanoğlu, "Latincenin Değeri", *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih - Coğrafya Fakültesi Dergisi*, 17(1-2), 1959, 94.
[65] Paret, *Arabistik*, 4.

tarihi ve edebiyatıyla ilgilenen bilim dallarının tümünü kapsayan bir ifade olarak kabul edilmiştir.[66]

Oryantalizm kelimesi, Almanca'da "orientalistik", İngilizce'de "orientalizm", Fransızca'da "orientalisme" ifadeleriyle karşılanmıştır.[67] Kelimenin Batı dillerindeki kullanımı ve sözlüklere girmesi aslında çok eski tarihlere kadar gitmez. Oryantalizm kelimesi, kavramsal boyutuyla Batı'da, 18. yüzyılın sonlarına doğru, ilk olarak İngiltere'de (1779) akabinde Fransa'da (1799) kullanılmaya başlanmış, bundan yaklaşık elli yıl sonra da Batı dillerindeki sözlüklerde yerini almıştır. Fransız Dil Akademisi'nin hazırladığı sözlükte ancak 1838 yılında yer bulan oryantalizm, kısa sürede Batı'da son derece popüler bir kullanım kazanmıştır.[68]

Oryantalizm kelimesine tarihi süreçte çeşitli anlamlar yüklenmiştir. İngiliz oryantalist A. J. Arberry'e göre bu kelime, on yedinci yüzyılın son çeyreğinde "Doğu ya da Yunan Kilisesinin bir üyesi" anlamında kullanılmaktaydı.[69] Oryantalizm daha sonra Doğuya seyahat ederek oradaki yaşantıya ilişkin izlenimlerini betimleyen ilk Batılı seyyahlar ve ressamlarla ilişkilendirilmiş, yazılarında ve resimlerinde Doğu imajları ve Doğulu motifleri kullanan bu kişiler, oryantalist olarak adlandırılmıştır. Bu anlam, daha sonra sosyal bilimler alanında Doğu hakkında yapılan akademik çalışmaları kastedecek şekilde bir genişleme yaşamıştır.[70]

On dokuzuncu yüzyılda oryantalizm, ilk kullanıldığı anlam kalıplarını aşarak Batı'ya ait akademik bir bilim dalı olarak tescillenmiştir. Bu tarihten sonra Rudi Paret'in ifadesiyle "*Orient yani doğu kelimesinden türeyen oryantalizm, Doğu dünyasını ele aldığından Doğu Bilimi olarak tanımlanmıştır.*"[71] Paret, günümüzde "Doğuyu konu alan bilim" anlamında kullanılan oryantalizm sözcüğünün ilk kullanımının, Akdeniz havzasının dünyanın merkezi olarak düşünüldüğü ortaçağa hatta ilk çağa kadar gittiğini söyler. Bu ilk kullanımda, sözcüğe politik bir anlamdan uzak "*ana yönler- Himmelsrichtungen*" anlamı yüklenmiştir. Nitekim güç dengeleri coğrafi

---

[66] Ferit Develioğlu, *Osmanlıca Türkçe Ansiklopedik Lügat* (30. Baskı), Akaydın Kitabevi, Ankara 2013, 1142.
[67] Hüseyin Polat, *Alman Oryantalistlerin Kur'ân ve Tefsir Çalışmaları (Rudi Paret Örneği)* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Elazığ 2011, 5.
[68] Mahmud Hamdi Zakzûk, *El-İstişrâk ve'l-Halfiyyetu'l-Fikriyyetu li's-Sirâ'î'l-Hedarî*, Daru'l-Me'ârif, Kahire 1997.
[69] Arthur John Arberry, *Britisch Oryantralists*, William Colins of London, Londra 1943, 8.
[70] Bernard Lewis, "The Question of Orientalism", *New York Review of Books*, 24 June 1982, 52.
[71] Paret, *Arabistik*, 4.

olarak daha kuzeye kaydığı halde kelime, Akdeniz'in doğusu anlamında kullanılmaya devam etmiştir. İslami fetihlerle coğrafi değişimler yaşanınca kelimede, yeni anlam kaymaları da gerçekleşmiştir.[72] Paret, kelimenin yirminci yüzyıl Almanya'sı ve Avrupa'sında tekabül ettiği anlam için ise şunları söylemektedir: *"Günümüz Almanya'sı ve tüm modern Avrupa dünyasında Oryantalizm, artık genel kabul gören bilimsel bir disiplindir. Gelinen aşamada, neredeyse her Üniversitede akademik bir kürsüsü olan bu bilim dalı için başka bir varlık sebebi aramaya gerek kalmamıştır."*[73]

Ne var ki oryantalizm ifadesinin Batı'da yaygın kullanımı, özellikle yirminci yüzyılda giderek emperyalist sömürünün hizmetine girmesi ve kendisine yapılan sert eleştirilerin tesiriyle popülerliğini yitirmiş ve oryantalizmin Aydınlanma döneminde kazandığı eski olumlu imaj sarsılmıştır.[74] Nitekim bu amaçla bir asır boyunca mütemadiyen tertip edilen "Uluslararası Oryantalistler Kongresi", kuruluşunun yüzüncü yılı münasebetiyle 1973'te Paris'te düzenlenen 29. Kongrede, isim değişikliğine gitmiştir. 1873'ten beri düzenlenen kongrenin yeni adı, "The International Congress of Human Sciences in Asia and North Africa / Kuzey Afrika ve Asya Konulu Uluslararası Beşeri Bilimler Kongresi" olarak güncellenmiştir.[75] Bu yeni isimlendirmeyle, kongrelerin bilhassa akademik yönü ön plana çıkarılarak, kamuoyunda oluşmuş olumsuz algı ve imaj bertaraf edilmeye çalışılmıştır.[76] Daha önce kendileri için "oryantalist", "oryantal" veya "oryantalizm" ifadelerini kullanan şahıs, kurum ve yayınlar bundan sonraki süreçte bu ve benzeri ifadelerden imtina etmişlerdir.[77]

Ontolojik kökeni itibarıyla oryantalizm, yukarıda işaret edildiği üzere şüphesiz Batı kaynaklı olup onun hizmetine amadedir. Batı, ürettiği ve sürekli geliştirerek canlı tuttuğu akademik bir bilim dalı olan oryantalizm sayesinde, zaman içinde Doğuyla bilgiye dayalı bir ilişki kurmanın yolunu da bulmuştur. Batı, bulduğu bu yeni yolla,

---

[72] Paret, *Arabistik*, 4.
[73] Paret, *Arabistik*, 4.
[74] Yücel Bulut, *Oryantalizmin Kısa Tarihi*, Küre Yayınları, İstanbul 2010, 1.
[75] Birgül Koçak, "Uluslararası Oryantalistler Kongreleri (1873-1973) Üzerine Bir Değerlendirme", *Kebikeç, İnsan Bilimleri İçin Kaynak Araştırmaları Dergisi*, 34(1), 2012, 257-294. 1986 yılında ise bu isim "Uluslararası Asya ve Kuzey Afrika Araştırmaları Kongresi (The International Congress of Asian and North African Studies/ICANAS) başlığıyla revize edilmiştir.
[76] Bulut, 1-3.
[77] Bunun yerine, "Asya Araştırmaları, Asya-Afrika Araştırmaları", "İslam Bilimci" vb. ifadeler tercih edilmiştir. Bu yeni isimlendirmeler, günümüz Batı dünyasında yaygın olarak kullanılmaktadır. Örneğin Almanya'da sömürgeciliğin simgesi olan "Kolonyal Enstitü"nün adı, 1986 yılında Hamburg'da gerçekleştirilen kongrenin tesiriyle "Asya ve Afrika Araştırmaları Enstitüsü" olarak değiştirilmiştir.

Doğu'ya yönelik çeşitli gaye ve hedeflerine artık daha zahmetsiz bir şekilde ulaşma fırsatını elde etmiştir.[78]

Oryantalizm, kendisini özgür ve güçlü özne pozisyonunda gören Batı'nın, bağımlı ve zayıf nesne konumuna yerleştirdiği Doğu'yu tanımlaması, Doğu ve Doğulu hakkında Batılı bir tasavvur inşa etme çabası olarak görülebilir.[79] Pozisyon eksenli bu tanımlama, mevcut pozisyona dayalı olarak inşa edilen algı, farklılıklar hatta karşıtlıklar esas alınarak kurgulanmıştır. Medenîyet sahasına Doğu'dan çok sonra çıkan Batı, aslında karşıtlıklar üzerinden kendisine bir karakter yaratmış ve bu karakteri araç olarak kullanıp Doğu'yu kendisinin zıddı olarak görüp ötekileştirmiştir.[80] Batı bu yolla mevcudiyetini ve meşruiyetini de sağlamlaştırmayı hedeflemiştir.[81] Kendi kimliğinin farkında bir özne olarak Batı'nın, 'öteki' olarak nitelediği Doğu'ya hangi saiklerle ve ne zaman yöneldiği elbette tartışılması gereken bir konudur.

Edward Said, oryantalizm tanımıyla bu tartışmaya ciddi açılımlar katmakla kalmamış; sorunun cevabına da işaret etmiştir. Nitekim Said Oryantalizmi, "Şark ile Garp arasındaki ontolojik ve epistemolojik ayrıma dayanan bir düşünme biçemi" olarak tanımlamaktadır.[82] Bu tanıma göre, Batı'nın kendisini ve Doğu'yu tanımlaması, öncelikle Doğu'yla ayrışmasıyla yakından ilişkilidir. Bu süreç, Batı'nın dini, felsefi, kültürel, siyasi iktisadi ve sosyal etkenlere dayalı olarak kendisine özgü bir bünye kurguladıktan sonra kendisini, coğrafi tahdidi aşan bir üst kod/zihin/kimlik ile Doğu'dan ayırdığı bir zaman dilimine denk gelmiş olmalıdır. Bu durumda oryantalizmin başlangıcına ve ortaya çıkmasına zemin hazırlayan şartların ve Batı'da Doğu tanımı yapmaya hazır bir üst zihnin, tarihin hangi döneminde ortaya çıktığı, tespit edilmesi gereken önemli bir mesele olarak önümüzde durmaktadır. Yavuz'a göre bu zihin, 1492 yılında Amerika'nın keşfi ile Müslümanların ve Yahudilerin İspanya'dan sürülmesi sürecinin tetiklemesi neticesinde Avrupa'nın Hıristiyanlık kimliği etrafında bütünleştiği ve kendi dışındakileri 'ötekiler' olarak tanımladığı bir dönemde kemale

---

[78] Meryem Cemile, *İslam ve Oryantalizm* (Çev; Faruk Yılmaz ve Ahmet Deniz), Seçkin Yay., İstanbul 1989, 19.
[79] Said, 53.
[80] Hilmi Yavuz, *Modernleşme Oryantalizm ve İslam*, Boyut Kitapları Yayınları, İstanbul 1998, 56; Said, 55.
[81] Bulut, 15.
[82] Said, 12.

ermiştir.[83] Said Batı'nın bu tanımlayıcı üst zihninin ilk numunelerinin, aslında eski Yunanlılara ait İlyada destanında ve bazı tiyatro oyunlarındaki Asyalı ve Pers tasavvurunda sergilendiğini düşünmektedir.[84] Bu durumda Batılı zihnin kökenlerini ve kimliğini oluşturan ana unsurların, Yunan/Roma kültürü ve Hıristiyanlık içinde temerküz ettiği söylenebilir. Özellikle modern çağın Batılı zihnini anlamanın vazgeçilmez koşulu, ortaçağ ve sonrasındaki Hıristiyanlık tarihi ve tesirini tanımaktan geçmektedir.[85]

Tarihi süreç takip edildiğinde Hıristiyanlığın, Roma'nın çok tanrılı, egemen zihni tarafından ortaya çıktığı ilk asırlarda 'öteki' olarak ayrıştırıldığı görülecektir. Aynı muamele daha sonra Roma ve Bizans'ın Hıristiyanlaşmış temsilcileri tarafından, rakip ve tehdit olarak algıladıkları İslam'a reva görülmüş, İslam dini ve Müslümanlar Batı Hıristiyan dünyası tarafından ötekileştirilmişlerdir. Hıristiyan Batı, Doğunun en dinamik ve gözde medenîyetini inşa eden İslam dinine ve uygarlığına karşı, varlık sahnesinde boy gösterdiği ve Batı'nın hâkimiyet alanlarına nüfuz ettiği günden bu yana son derece karşıt refleksler geliştirmiştir. Bu bağlamda ilk etapta cılız hatta etkisiz kalan reddiye ve tercüme girişimleriyle tepki veren Batı (Katolik ve Ortodoks kilise), askeri ve coğrafi kayıpları sebebiyle İslam'la her yüzleştikçe, onu püskürtme ve sindirmeye yönelik ciddi ve sert tedbirler almıştır. Bu amaçla kurgulanan kutsal haç'ın etrafında kenetlenmenin yegâne savunma mekanizması olacağı düşüncesi, yüzyıllar boyu yürütülen haçlı savaşlarıyla zinde tutulmuştur.[86]

Siyasi ve askeri yollardan arzuladığı başarıyı elde edemeyen Batı, Hıristiyanlığın sahte bir taklidi olarak tanımladığı İslam'ı ve bu dinin ana öğelerini incelemeye başlamış, böyle bir düşmanı yenmenin tek yolunun, onun hakkında korkunç imajlar, gerçekdışı malumatlar yaymak olduğuna karar vermiştir. Nitekim Ortaçağda Kur'ân, Hz. Muhammed ve tüm İslami öğretiler hakkında yapılmış çalışmalarda, gerek kurgu ve üslup gerekse de içerik yönüyle Hıristiyanları ikna amacı taşıyan ve gerçekle bağdaşmayan bilgi ve tasvirlere yer verilmiştir. Bu çerçevede Hz. Muhammed'in dinden dönmüş bir sahtekâr, Arap takipçilerinin ise Batı'nın sınırlarını tehdit eden caniler

---

[83] Yavuz, 57-58.
[84] Said, 65.
[85] Şehmus Demir, *Kur'ân'ın Yeniden Yorumlanması Batıyla Münasebetin Kur'ân Yorumuna Yansımaları,* İnsan Yay., İstanbul 2005, 13.
[86] William Montgomery Watt, *İslam'ın Ortaçağ Avrupası Üzerindeki Etkisi* (Çev.: Ümit Hüsrev Yolsal), Bilgesu Yay. Ankara 2013, 87-90.

olduğu imajı neredeyse tek bir ağızdan dillendirile gelmiştir.[87] Putperest Arap yarımadasını kısa sürede tevhid inancına boyayan ve kendilerini İslam'ın bağlıları anlamında 'Müslümanlar' olarak tanıtan milletler, Hıristiyan Batı tarafından son yüzyıla kadar "*Muhammediler, Haceriler, Sarazenler veya Türkler*" olarak adlandırılmışlardır.[88]

Oryantalizmin bu erken dönem İslam algısı yanında işlevi ve amacının da doğru bir şekilde tespit edilmesinin, her şeyden önce oryantalizmi anlamayı ve tanımlamayı kolaylaştıracak unsurlar olduğu göz ardı edilmemelidir.[89] Oryantalizm tanımlarının Batı'nın Doğu'ya yönelişinde ve onunla ilişkisinde baskın olan bazı olgulara dayandığı söylenebilir. Bunlar, kendisini üstün ve doğrunun merkezinde görme, Doğu'yu öteki, rakip ve tehlikeli kabul etme, Doğu'ya hükmetme ve onu edilgen kılma arzusu, rakibinin zayıf ve güçlü taraflarını tanıyarak tepki ve duyarlılık noktalarını tespit etme ve bunları yönetme konumu, bilgi ve algı kaynaklarını kullanarak kişi, olgu ve olayları istediği yöne sevk etme olarak sıralanabilir.

Zikredilen olgular dikkate alındığında oryantalizm, Batı'nın, Doğu'ya tam tahakkümünün temini ve bu pozisyonun idame ettirilmesi için ihtiyaç duyduğu tüm verileri, akademik faaliyetlerle toplayan ve bunları Batı'nın çıkarlarını muhafaza etmek amacıyla bilinçli bir şekilde işleyen bir hareket, okuma tarzı ve disiplin olarak tanımlanabilir.

Nitekim Said'in oryantalizme ilişkin aşağıdaki değerlendirmelerinde, oryantalizm tanımında ön plana çıkan temel unsurlar dile getirilmiştir.

"*Şarkiyatçılığın yapısının –aslı astarı anlatılsa kolayca dağılıp gidecek-yalanlarla, söylencelerle kurulmuş bir yapı olduğu sanılmamalı. Ben kendi payıma Şarkiyatçılığın, akademik ya da araştırmaya dayalı biçiminde savlandığı gibi Şark'a ilişkin, gerçeği yansıtan bir söylem olmasından çok, şark üzerindeki Avrupa/Atlantik iktidarının bir göstergesi olmasının özel bir değer taşıdığına inanıyorum… Dolayısıyla Şarkiyatçılık, Şark'a ilişkin uçuk bir Avrupalı hülyası değildir, nesillerdir önemli parasal yatırımların yapıldığı, yaratılmış bir kuram ve uygulama bütünüdür.*"[90]

---

[87] Said, 72.
[88] Bernard Lewis, *İslam ve Batı* (Çev.: Çağdaş Sümer), Akılçelen Kitaplar Yay. Ankara 2017, 23.
[89] El-Hac, 21.
[90] Said, 16.

Kanaatimizce İslam ve Müslümanlar açısından oryantalizmi şu şekilde tanımlamak yanlış olmayacaktır: Oryantalizm, Doğu'nun lokomotif ve başat gücü olarak Batı'nın rakibi pozisyonundaki İslam dinini ve Müslüman milletleri, ana referans kaynakları olan Kur'ân ve Hz. Muhammed başta olmak üzere itikadi, hukuki, ekonomik, kültürel, tarihi ve siyasi tüm değerleri ve birikimleri ile birlikte Yahudi-Hıristiyan işbirliğiyle asli kaynakları üzerinden araştıran ve tanımlayan Batılı akademik bir keşif kolu; sahip olduğu bilgileri, kendi dünya görüşüne dayalı konumlanmayla analiz ederek İslam ve Müslümanlar hakkında algılar, tasavvurlar ve hükümler inşa eden ve bunları hem kendi toplumuna hem de Müslüman toplumlara aktaran Batılı bir zihniyet, proje ve disiplindir.

1.2. İSLAM VE KUR'ÂN ARAŞTIRMALARI BAĞLAMINDA ORYANTALİZMİN GELİŞİM SÜRECİ (20. YÜZYILA KADAR)

Oryantalizmin gelişim süreci ve oryantalist araştırmaların tarihi seyri takip edildiğinde bu akımın hangi akademik zihin kodlarıyla hareket ettiği de yakından müşahede edilmiş olacaktır. Bu başlık altında son derece geniş bir konu olan oryantalizmin tarihi tüm yönleriyle ele alınmayacak; oryantalizmin gelişim süreci, oryantalizmin önemli merhaleleri ve oryantalistlerin İslam araştırmaları bilhassa da Kur'an çalışmaları odaklı takip edilmeye çalışılacaktır. Bununla beraber gerek on dokuzuncu yüzyıl Alman oryantalizminin anlaşılması gerekse de Kur'an kronolojisi konusu ile on dokuzuncu yüzyılın diğer araştırma konuları ve yöntemleri arasında ilişki kurulabilmesi adına genel oryantalizmle beraber Alman oryantalizm geleneğinin on dokuzuncu yüzyıl temsilcileri ve araştırmaları da merkeze alınacaktır.

Oryantalistlerin İslam araştırmaları pek tabii olarak Kur'ân araştırmacılığı temelinde başlamış ve gelişmiştir. Oryantalistler İslam dinini ve Kur'ân-ı Kerimi Hz. Muhammed'in eseri kabul ettiklerinden gerek Hz. Muhammed gerekse de İslam hakkındaki çalışmalarda ele alınan ana konuların başında Kur'ân'ın bulunduğunu söylemek hiç de yanlış olmaz. Bu başlık altında oryantalist araştırmacılığın gelişim sürecini takip edecek ve farklı merhalelerde oryantalistlerin yürüttükleri Kur'an çalışmalarına işaret etmeye çalışacağız.

1.2.1. İslam Karşıtı İlk Tepki: Reddiyeci Uyanış

İslam'a karşı yazılı bir metne bürünmüş ilk apolojik tepki, beklendiği üzere vahiy ve peygamberlik geleneğinin ilk temsilcisi olan Yahudilerden gelmemiştir.[91] Yahudilerin Kur'ân ve Hz. Muhammed başta olmak üzere İslam'a yönelik ilk ciddi eleştirileri ancak 937 yılında Yakub el Kirkisanî tarafından yazılan Kitâbu'l-Envâr ve'l-Merâkıb adlı eserle onuncu yüzyılda dile getirilmiştir.[92] Yahudilere mukayeseyle Doğu Hırıstiyanlığının temsilcileri ise çok daha erken bir evrede, İslam'la ilk karşılaşmalarının neredeyse hemen akabinde, yeni rakip dine karşı daha savunmacı bir refleksle hareket etmiş, İslam'ın mesajından etkilenmelerinden endişe duydukları bilinçsiz kitlelerini muhafaza etmek için sekizinci yüzyıldan itibaren İslam dinine yönelik sert eleştiriler içeren reddiyeler yazmışlardır.[93]

Hırıstiyanlığın savunucuları, gerek Ortodoks Doğu Kilisesi ve Bizans'tan gerekse de Batı Katolik kilisesinden aldıkları destekle İslam coğrafyasındaki dini ve toplumsal yapılarını muhafaza etmeye matuf gayretler sergilemişlerdir. Bu şahıslar kaleme aldıkları reddiyeler ve diğer eserlerde, Kur'an vahyinin özgünlüğüne ve Hz. Muhammedin peygamberliğine yönelik itiraz ve eleştirileri dillendire gelmişlerdir.[94]

Yuhanna ed Dımeşkî (675-749),[95] Theodor Ebu Kurra (750-825), Bizanslı Niketas (ö: 912) ve Abdu'l-Mesih İbn İshak El Kindi (9.Yy.), reddiyeci yaklaşımın

---

91 Yasin Meral, *Yahudi Geleneğinde Kur'ân*, Divan Kitap Yay, İstanbul 2016, 28.

92 Yasin Meral, "Ortaçağ Karai Bilginlerinin İslam Eleştirisi: Yakub el Kirkisani Örneği", *Dini Araştırmalar Dergisi*, 14(45), 2014, 100; Meral, *Yahudi Geleneğinde Kur'ân*, 15.
Kirkisani ile aynı yüzyılda yaşayan Davut ben Yitsak el-Fasi, Yefet ben Eli ve Daniel el-Kumisî (ö. 946) de eserlerinde Kur'ân'dan bahsetmişlerdir. Gerek reddiyeler yazmak gerekse de farklı münasebetlerle atıfta bulunmak suretiyle İslam'ı ve Kur'ân'ı gündemlerine alan on birinci yüzyılın önemli Yahudi âlimleri arasında Bahya ibn Pekuda, Samuel Hofni Gaon (ö. 1034), Yusuf el-Basir olarak tanınan Yosef ben Avraham (ö. 1038) ve Yona İbn Cenah (ö.1050) gibi simaların isimleri zikredilebilir. On ikinci yüzyıl ve sonrasında ise Moşe İbn Ezra (ö.1138), Yehuda Halevi (ö.1141), Musa İbn Meymun (1135-1204) ve İbn Kemmune (1215-1284) gibi isimler Kur'ân ve Hz. Muhammed'in peygamberliği konusunu gündemlerine alarak İslami yaklaşımları eleştirmişlerdir.

93 Annemarie Schimmel, "XIII Asırda Islam Dini ile Hıristiyanlık Arasındaki Münasebetler", *AÜİF*, (2), 1953, 71-82, 71-72.

94 Fuat Aydın, *Batı İslam Algısının Arkeolojisi*, Eskiyeni Yay., Ankara 2011,34-41; Albert Hourani, *Batı Düşüncesinde İslam* (Çev.: Celal A. Kanat), Doruk Yay., İstanbul 2010, 22; Ömer Faruk Harman, "Hıristiyanların İslam'a Bakışı", *Asrımızda Hırıstiyan Müslüman Münasebetleri*, İlmi Neşriyat, İstanbul 1993, 10.

95 Hüseyin Yaşar, *Hıristiyan Dünyada Kur'ân Karşıtı Söylemin Tarihsel Kökleri*, İz Yay., İstanbul 2010, 63-81; Casim Avcı, *İslam Bizans İlişkileri*, Klasik Yay. İstanbul 2003, 126-134. Bu şahsın isminin okunuşu farklı dillerde şu şekildedir: Ionnes Damaskenos, Iohannes Damascenus, John of Damascus, Johannes von Damaskus, Yuhanna/Yahya Ed Dımaşki. Dımaşki'nin doğum ve ölüm tarihi hakkında kaynaklarda farklı tarihler verilmektedir. Örneğin Okümenische Heilgen lexikon'da bu tarih 650-754

kilise erbabından ilk temsilcileri tarafından İslam'a, Kur'ân'a ve Hz. Peygamber'e dair kaleme alınan savunma refleksli eserler,[96] İslam karşıtı oryantalist literatürün ilk referansları olmakla birlikte aynı zamanda oryantalizmi başlatan çalışmalar olarak da değerlendirilmişlerdir.[97] Hıristiyanları İslam sapkınlığı karşısında bilgilendirme ve İslam'ın eleştirilecek yönleri konusunda onları aydınlatma amacı güden bu ilk çalışmalarla, oryantalizmin temelleri atılmıştır. Bu çalışmalar taassup ve hamasetle yoğrulmuş topyekûn bir inkâr ve tehdit algısıyla yapıldığı için orta çağın sonuna kadar kilise, sadece bu kaynaklarla yetinmiş, İslam'ın bilim, kültür ve Medenîyette ulaştığı seviyeyi takip edememiştir.[98]

1.2.2. İslami Fetihler ve Endülüs'ten Batı'ya Açılan İlim Kapısı

Yahudi ve Hırıstiyanların ilk reddiyeci tepkisinin müşahede edildiği asırlarda Müslümanlar, kısa süre içinde kurdukları yeni toplum düzeni ve medenîyet sayesinde her alanda Batı'nın sınırlarını zorlamışlardır. Fetih hareketi sonucunda, Doğu Hırıstiyanlığının önemli merkezlerini ele geçirdikten sonra ilerleyişlerine devam eden Müslümanlar, beklenmedik bir atılımla Batı Hırıstiyanlığının merkezlerinden İber yarımadasını (İspanya ve Portekiz) almış, İtalya'yı kuşatmış, Paris'in kapılarına dayanmış ve iki yıl boyunca Papa'yı vergi vermeye mecbur etmişlerdir.[99]

Bazı oryantalistler, İslam fetihleri sürecinde önce Doğu Hırıstiyan toplumlarının merkezi olan Mısır ve Suriye'nin (650), akabinde de Batı Hırıstiyanlığının en güçlü merkezlerinden İspanya'nın (711) İslam egemenliğine geçmesini oryantalizmin doğuşunu hazırlayan faktörler arasında saymışlardır.[100]Ayrıca Endülüs Emevileri'yle yapılan savaşların akabinde burada yaşayan veya ilimdeki gelişmişlikten istifade için

---

iken, Documenta Catholica Omnia'da 675-749 olarak tarihlendirilmiştir. Doğum tarihi için 650 ile 675 tarihleri arasına farklı yıllar verilirken ölüm tarihi için 749 ve 750 yılları belirtilmektedir. Bu tarihler için bkz.: https://www.heiligenlexikon.de/BiographienJ/Johannes_von_Damaskus.htm, (12.12.1018); http://www.documentacatholicaomnia.eu/20_30_0675-0749-_Iohannes_Damascenus,_ Sanctus.html (12.12.1018);

[96] İsimleri zikredilen bu kişilerin hayatları, reddiyeleri ve iddiaları hususunda detaylı bilgi için bkz. Hüseyin Yaşar, *Hıristiyan Dünyada Kur'ân Karşıtı Söylemin Tarihsel Kökleri*, İz Yay., İstanbul 2010.

[97] Ali bin İbrahim El-Hamed En-Nemle, *El-İstişrâk ve'd-Dirâsâtu'l-İslâmiyye*, Mektebetu't-Tevbe, Riyad 1998, 69; Bulut, 30-31.

[98] Asaf Hüseyin, *Batının İslam'la Kavgası*, Pınar Yay. İstanbul 2006, 14-15.

[99] Lütfi Şeyban, *Reconquita Endülüste Müslüman-Hırıstiyan İlişkileri*, İz Yay., İstanbul 2016, 21; Bernard Lewis, *Tarihte Araplar* (Çev.: Hakkı Dursun Yıldız), Anka Yay., İstanbul 2003, 158.

[100] Ignaz Goldziher, *Gesammmelte Schriften*, I-VI, Georg Olms Yay., Hildesheim 1967, I, VII; Gernot Rotter, *Deutsche Orientalistik am Beispiel Tübingens,* Horst Erdmann Yay., Tübingen 1974, 7; Özcan Taşcı, *Alman Oryantalizm Geleneği Kelam ve İslam Felsefesi Örneği*, Nobel Yay., Ankara 2014, 1.

buraya gelerek eğitim kurumlarında okuyan gayri Müslimlerin İslam Medenîyetinden etkilenme sürecinin, oryantalizmin Batıda doğuşunda önemli bir etken olduğunu ileri süren araştırmacıların sayısı da az değildir.[101]

Nitekim kurumsal anlamda kilise adına ilk ciddi İslam araştırmalarını başlatan Fransız rahip Gerard (Gerbert/Jerbert/Herbert) de Oraliac'(Aurillac) (938-1003) ve halefleri İslam'a dair temel bilgilerini, Endülüs Emevileri'nin İspanya'da kurdukları ilim havzalarına borçludurlar.[102] Bu dönemde kilisenin akil adamları, gittikçe tehlikeli bir hal alan düşmanın yok edilmesinin vazgeçilmez koşulunun, onu güçlü ve zayıf yönleriyle iyice tanımaktan geçtiğini fark etmiş ve bu yönde çalışmalar başlatmışlardır. Gençlik yıllarında Endülüs medreselerinde Arap dili, Matematik vb. ilimlerde dersler almak sûretiyle kendisini yetiştirmiş bir din bilgini olan Oraliac, hayatının son yıllarında II. Sylvester adıyla tüm Katolik Hıristiyanların lideri sıfatıyla Roma'da papalık (999-1003) yapmış ve bu süreçte en yüksek Hıristiyan dini merci sıfatıyla Arapçanın okutulması için Roma'da ve Reims'te iki okul açtırmıştır.[103] Bazı bilim adamları Hıristiyanlığın kurumsal olarak en üst merciisi sıfatıyla Oreliac'ın başlattığı bu girişimi, oryantalizmin batılı temellerinin atılması yolunda atılmış ilk adım olarak kabul etmektedirler.[104]

1.2.3. İslam Tehdidi Karşısında Haç'ın Bayraklaştırılması

Doğuya yönelen Batılı ilginin gerçek saiklerinin ilki, hatta en önemlisi ve en güçlüsü, hiç şüphesiz ki dini olanıdır. Zira ortaçağda siyasi otorite ve askeri güç birbirinin rakibi olan dini erklerin hizmetinde olmuştur. Kilisenin tartışmasız olarak egemen olduğu bu dönemde Hıristiyan Batı, haçı bayraklaştırarak Doğulu İslam âlemini hedef tahtasına koymuştur. Bu amaçla yürütülen haçlı seferleri ve bu seferlerin sonuçları, birçok Müslüman ilim adamına göre oryantalizmin başlangıcı olarak değerlendirilmiştir.[105]

---

[101] Fück, *Die Arabischen Studien*, 4; Selahattin Sönmezsoy, *Kur'ân ve Oryantalistler*, Fecr Yay., Ankara 1998, 28; Watt, *İslam Avrupa'da* (Çev.: Hulusi Yavuz), İFAV Yay., İstanbul 2000, 87, 106.
[102] Necib el Akiki, *El-Musteşrikûn I-III*, Daru'l Mearif, Kahire 1964, I, 97-98.
[103] Watt, *İslam'ın Ortaçağ Avrupası Üzerindeki Etkisi*, 92, 93.
[104] Akiki, I, 120; Zakzuk, 20; Sönmezsoy, 27,
[105] Sönmezsoy, 28; Kasım Es-Samrânî, *El-İstişrâk Beyne'l-Mevdû'iyye ve'l-İfti'âliyye*, Dâru'r-Râfiî, Riyad 1983, 20

Batı'da Haçlı birliği kurulduktan sonra, Doğu Hıristiyanlarının ve Kudüs gibi kutsal bölgelerin Müslümanlar'ın egemenliğinden kurtarılması ve buralardaki insanların Hıristiyanlığın ışığıyla aydınlatılması misyonuyla İslam dünyasına askeri seferler gerçekleştirilmiştir. Batı, bu sayede Doğu hakkında ilk elden önemli bilgiler ve tecrübeler edinmiştir.[106] Batı, uzun vadede Haçlı Savaşlarında başarısız olmuş olsa da bu süreçte İslam dini ve Müslüman toplumlar hakkında eski köklü yargı ve algılarını tartışmaya başlamıştır. Örneğin İngiliz kralı I. Henry'nin özel doktoru olarak sarayda görev yapan ve Birinci Haçlı Seferi akabinde 1106'da Hıristiyanlığa geçen Yahudi dönmesi Petrus Alfonsi, (ö. 1130) Hz. Peygamber'in Müslümanların nazarında Tanrı olduğu yönündeki Hıristiyanların kadim düşüncesinin yanlışlığını dile getirmiştir. Alfonsi, ayrıca Hz. İsa'nın gerçekte çarmıha gerilmediğine yani ölmediğine ilişkin Kur'an âyetlerini de yeniden Avrupa'nın gündemine taşımıştır.[107]

Netice itibarıyla Hıristiyan dünyasında, İslam'ın tehlikeli ve sapkın bir din olduğu argümanına dayalı meşru savaş kurgusuyla asırlar boyu gerçekleştirilen Haçlı seferleri, Batı dünyasının Hz. Peygamber, Kur'an ve İslam hakkında yanlış ve yanlı malumat ve algıya dayanan olumsuz tasavvurunu değiştirememiş;[108] oryantalistlerin insaf ve izandan yoksun görüşleri ve İslam Medenîyeti hakkındaki kanaatleri, Franz Meninski (1628-1698) ve Adrian Reland (1676-1718) gibi birkaç oryantalist hariç neredeyse tartışmaya açılmamıştır.[109]

Haçlı savaşlarının ard arda düzenlendiği yıllarda, Batılı Kilise ve bilim adamlarının savunmacı ve eleştirel çalışmaları, oryantalizmin ilmi anlamdaki gelişimini hızlandırmıştır. Endülüs İslam Devleti'nin Avrupa'daki hâkimiyetini, 1085 yılında Tuleytula'yı geri alarak durdurmayı başaran Batılı güçler, bu tarihten sonra İslami ilerlemenin gıdası konumundaki ilimleri kilise öncülüğünde öğrenmeye başlamışlardır. Avrupa'nın dört bir tarafından Endülüs'e gelen Hıristiyanlar burada yüksek öğrenim görmüşler; Müslümanların Tıp, Matematik, Felsefe vb. birçok alanda telif ettikleri eserleri Latince'ye tercüme etmişlerdir.[110] Bu dönemde Kur'ân'ın ilk defa

---

[106] Bulut, 36.

[107] Hartmut Bobzin, *Der Koran im Zeitalter der Reformation, Studien zur Frühgeschichte der Arabistik und İslamkunde in Europa*, Franz Steiner Yay., Stuttgart, 1995, 44-46; Hüseyin Yaşar, Alman Oryantalizminde Kur'an'a Bakış, İz Yay., İstanbul 2010, 31.

[108] İbrahim Kalın, *Ben, Öteki ve Ötesi*, İnsan Yay. İstanbul 2017, 89, 91.

[109] Yaşar, *Batının Kur'an Algısı,* 52.

[110] Şeyban, 402; Lewis, *Tarihte Araplar*, 174.

gayrimüslimlerin diline tercüme edilmesi, oryantalizmin akademik anlamda geçirdiği önemli bir aşama olarak görülmelidir.

1.2.4. Batı ve İlk Kur'ân Tercümesi

Birkaç ilim adamı hariç ortaçağda Batı'da kilisenin emrinde çalışan neredeyse tüm ilim adamları, halkın kafasını karıştırmasına ve sapmalarına neden olabileceği ihtimalinden dolayı İslam'ın temel kaynağı olan Kur'ân'ın, kendi dillerine tercüme edilmesine ilkin mesafeli durmuş hatta buna karşı çıkmışlardır. Onlara göre İslam hakkında herhangi bir ön bilgiye ve Hıristiyanlık perspektifli bir algıya sahip olmadan Kur'ân'ın tercümesini okuyan bir Hıristiyan'ın, kalbine muhtemel şüphe tohumları düşmüş olacak, dolayısıyla hemen İslam'ı benimsemese de saf itikadına ve kiliseye olan sarsılmaz itimadına halel gelecektir.[111]

Batının ilmi anlamda Kur'ân'la ilk tanışıklığı, Emeviler dönemine kadar uzanmaktadır. Paret, sekizinci yüzyıl'da Emevi Devleti'nin başkentinde memur olarak görev yapmış Arap asıllı Hıristiyan din adamı Johannes Damaskenos'un (Dimeşkli Yahya/Yahya Ed-Dımeşki) ve dokuzuncu yüzyılda yaşamış din bilgini Niketas von Byzanz'ın (Bizanslı Niketas) Kur'ân metnini sûre isimleriyle anlatacak kadar detaylarına kadar bildiklerini kaydeder.[112] Paret, bu dönemde Bizans sarayında Grekçe bir Kur'ân'ın varlığından bahsetse de Hüseyin Yaşar bu bilgiye ihtiyatla yaklaşmaktadır.[113]

Kur'ân-ı Kerim'in Latince'ye tercümesi, bu sebeplerden ötürü çok gecikmiş bir adım olarak görülmelidir. Kilisenin emri ve desteğiyle gerçekleştirilen ilk tam Kur'ân tercüme faaliyeti, Kur'ân'ın Hz. Osman döneminde tüm İslam topraklarına yayılan tartışmasız nüshasından yaklaşık beş yüzyıl sonra ancak 1143'te yapılabilmiştir. Bu tercümenin fikir babası ve yürütücüsü Aziz Peter olarak şöhret bulmuş Cluny tarikatı başrahibi Pierre Maurice de Montbossier'dir (1094-1156). Fransız asıllı Aziz Peter, emrindeki tercüme heyetinin başına bir İngiliz olan Kettonlu Robert'i

---

[111] Onur Bilge Kula, *Alman Kültüründe Türk İmgesi I-III*, Gündoğan Yay. Ankara 1993, II, 20. Ayrıca bu bağlamda Batıda, Meninski'nin ve Reiske'nin çalışmalarını tehlikeli bulanların argümanları için bkz. Fück, *Die Arabischen Studien*, 4-5.
[112] Paret, *Der Koran*, 22-23.
[113] Paret, Der Koran, 23; Yaşar, *Hıristiyan Dünyada Kur'ân Karşıtı Söylemin Tarihsel Kökleri*, 149 ve 218.

görevlendirmiştir.[114] Bu heyet, Kur'ân tercümesi dışında ayrıca Peter'in verdiği birçok Arapça metni de tercüme etmiştir. Heyetin tercümeler yanında yayınladığı diğer yazılar büyük oranda polemik amaçlı olduğundan sonraki araştırmalar için ilmi bir kaynak değerine ulaşamamıştır.[115]

Latince ilk Kur'an tercümesi, birçok çeviri hatasının yanında metnin anlam bütünlüğünü ve özgün yapısını dikkate almayan, sûrelerde işlenen konuları soyut kavramlara dayalı bir mantık örgüsüyle aktarmayı amaçlayan ciddi kusurlarla doludur.[116] Paret, bu tercümenin savunmacı bir anlayışla ve misyonerlik faaliyetleri için kaleme alındığına işaret etmektedir. Paret, bu zihniyetle kaleme alınan çalışmalarda Hz. Muhammed'in, Ortaçağ Hıristiyanlarının gözünde ahlaksız bir müfsit ve Müslümanların Tanrısı şeklinde görüldüğüne dikkat çekmekte; aynı şekilde Hz. Peygamberin ölüm hikâyesinin Hıristiyan kaynaklarda hakaret dolu sevinç ifadeleriyle anlatıldığını belirtmektedir.[117]

Taşcı'nın oryantalist çalışmaların ikinci safhası olarak değerlendirdiği bu dönemde, Hıristiyan ilim adamları İslam algısı ve çalışmaları, hala savunmacı ve polemik içeren bir yaklaşıma sahiptir.[118] Bu dönem araştırmacıları, diğer dinlerden ve Hıristiyanlıktan imanı zayıf kimselerin İslam dinine neden sempati duydukları veya girdikleri hakkında kafa yormuşlardır. Onlara göre İslam'ı tercih eden bu kişiler kendi dinlerini bilmediklerinden ve İslam'a verecek cevapları olmadığından bu dinin davetçilerine kanmışlardı. Haddi zatında İslam dini, Hıristiyanlığın sapkın bir mezhebi olarak değerlendirilebileceği gibi birçok dinden öğeleri mezceden bir öğretiye sahiptir. Dolayısıyla İslam'ın bu yapısını fark edemeyen ve kendi dinlerinin cahili olan kitleler ona sempatiyle yaklaşabilirlerdi. Bu tehlike karşısında bazı din adamları Hıristiyan dindaşlarının uyarılması ve İslam'ın Hıristiyanlıkla uyuşmayan yapısının gözler önüne serilmesi gerektiğini düşünüyorlardı.[119]

---

[114] Fück, *Die Arabischen Studien,* 5; Paret, *Arabistik,* 2; Bulut, 41.
[115] Maxime Rodinson, *İslamın Mirası Batıyı Büyüleyen İslam* (Çev.: Cemil Meriç), Pınar Yay., İstanbul 1983, 23-24.
[116] Fück, Die Arabischen Studien, 6.
[117] Rudi Paret, "Islam und Christentum", *Die Welt Des İslam Und Die Gegenwart,* W. Kohlhammer Yay., Stuttgart 1961, 200.
[118] Özcan Taşcı, *Aydınlanma Oryantalizm ve İslam*, Sentez Yay, Ankara 2013, 11.
[119] Muştak Beşir El-Gazali, *El-Kur'ânu'l-Kerim fî Dirâsâti'l-Musteşrikîn,* Dâru'n-Nefâis, Beyrut 2008, 17.

Fetih fikri ve politikasıyla hareket eden İslam devletlerinin dinamik yapılarının temelini oluşturan dini referanslar, her geçen gün Hıristiyan Batı toplumlarının gündemini daha yoğun bir şekilde meşgul etmekteydi. Kilise içinden bir grup din adamına göre, şâyet kilisenin İslam ve temel kaynakları hakkındaki algısı ve fikirleri, Hıristiyan halka iyi anlatılamazsa hasta ruhlu, sapkın Müslümanları Hıristiyanlığa kazandırmak bir tarafa, kendi dindaşlarını Hıristiyanlık üzerinde tutmak dahi mümkün olmayacaktır. Bu sebeple yapılması gereken ilk şey, İslami kaynakları Hıristiyan bir okumadan geçirerek yorumlamaktır.[120] Burada asıl amaç İslam'ın ve ana kaynaklarının kiliseye bağlı din ve ilim adamları tarafından öğrenilmesi veya bunların halka tanıtılması değil; ana tehdit pozisyonundaki İslam'la mücadele, düşmanın kimliği hakkında doğru bilgilere sahip olmak ve Müslümanları Hıristiyanlığa yöneltmektir.[121]

Latince ilk Kur'an tercümesinin mimarı Aziz Peter bu düşünceyi şu ifadelerle dile getirilmiştir: "*Muhammedi sapkınlık, silahların kör kuvvetiyle değil; ancak Hıristiyanlığın sevgisiyle yoğrulmuş akli esaslara dayalı sözün gücüyle çürütülebilir.*"[122]

İlk tercüme bu yüzden Cluny tarikatı tarafından korunarak yaklaşık dört yüzyıl boyunca çoğaltılmamıştır.[123] İşte tam da bu sebeple birçok bilim adamı, Kur'ân-ı Kerim'in kilise tarafından Latinceye tercüme edilmesinin, bilhassa arka planında yatan gayeler ve hedefler dikkate alındığında, oryantalizmin başlangıcı olarak değerlendirilmesi gerektiği kanaatindedirler.[124]

Ortaçağ boyunca kilise egemenliğindeki Batı'da, Kettonlu Robert ve ekibi tarafından gerçekleştirilen ilk tercümeden sonra biri kısmî olmak üzere üç tercüme daha yapılmıştır. Günümüze kadar ulaşan el yazması Latince Kur'an tercümelerinin kırk civarında olduğu belirtilmektedir.[125] İlk tercümeden sonra ilk olarak 1210'da Toledolu Mark, *Liber Alcorani* adıyla bir tercüme; ardından uzun yıllar sonra Flavius Mithridates ise 1480-1482 yıllarında iki sûreden oluşan dört dilli bir tercüme kaleme almıştır. Son

---

[120] Abdurrahman Bedevî, *Mevsûatu'l-Müsteşrikîn* (3. Baskı), Dâru'l-İlmi li'l-Melâyin, Beyrut 1993, 110.
[121] Thomas E. Burman, *Latince Kur'an Çevirileri 1140-1560* (Çev.: Nisan Alıcı), İthaki Yay., İstanbul 2013, 28; Bulut, 43.
[122] Fück, *Die Arabischen Studien*, 5. (Fück'ten naklen)
[123] Muhammed Salih El-Bindak, *El-Musteşrikûn ve Tercemetu'l-Kur'âni'l-Kerîm*, Menşûrâtu Dâri'l Afâki'l-Cedide, Beyrut 1980, 95.
[124] Paret, *Arabistik*, 2.
[125] Burman, 9.

olarak Johannes Gabriell Terrolensis, patronu Egidio de Viterbio'nun isteğiyle 1518 yılında Viterbio'ya atfedilen bir tercüme telif etmiştir.[126]

Hıristiyan Batı, Latince ilk Kur'ân tercümesinden sonra Ortaçağ boyunca İslam, daha özelde ise Kur'ân hakkında yeni çalışmalara ihtiyaç duymamıştır. Bunda Hıristiyan uyanışı olarak adlandırılan Reconquista hareketinin acımasız saldırıları sonucunda, Avrupa'da yaklaşık beş asır boyunca hüküm süren İslam egemenliğinin sona erdirilmesinin verdiği özgüvenin tesiri olduğu yadsınamaz. Ayrıca Moğol istilası ve haçlı savaşları sürecinde İslam coğrafyasında zayıflamış ve parçalanmış olan siyasi otoritenin tek elde temerküzünün engellenmesi ve misyonerlik faaliyetlerinin kurumsallaştırılması gibi saikler de yeni çalışmalara ihtiyaç duyulmamasının başka nedenleri arasında değerlendirilebilir.[127]

1.2.5. Misyonerlik Faaliyetleri için İslam'ın Tanınması Zarureti

Batı'da misyonerlik faaliyetlerinin kurumsal kimliğe bürünmesine yönelik faaliyetler, bu sürüçte yürütülen Kur'an çalışmalarının gaye ve hedeflerini de tayin etmiştir. On üçüncü yüzyılda Raymund Martini, (1220-1285) ve onunla aynı kaygıları paylaşan Roger Bacon, (1214-1294) misyonerliğin pratik ve ilmi temellerini atan isimler olarak ön plana çıkmışlardır.[128]

Papanın emriyle misyonerlik faaliyetleri için İslam beldelerine gönderilen Ricaldo de Monte Croce'nin (1243-1320) hikâyesi, Batı'nın her açıdan fevkinde olan İslam Medenîyetiyle yakın temas kurmanın, hele de Bağdat gibi İslam ilim dünyasının merkezinde misyonerlik faaliyeti yürütmenin en donanımlı Hıristiyan bilginlerin dahi altından kalkamayacağı bir iş olduğunu göstermesi açısından manidardır. Ricaldo'nun tecrübesi, Papa'ya yazdığı mektupların gün yüzüne çıkmasıyla günümüzde artık detaylı bir şekilde bilinmektedir.[129] Uzun yıllar İslam dünyasında farklı yerlerde bulunan Ricaldo, öğrendiklerinin ve izlenimlerinin tesiriyle inancını sorgulamış iç dünyasında gelgitler yaşamıştır. Buna rağmen gönderiliş amacından sapmamış ve Latince Kur'an tercümesinin asıl gayesine hizmet etmek için Kur'an'ın (Öğretilerinin) Çürütülmesi

---

[126] Burman, 25, 28-29, 174-195
[127] Kalın, Ben, Öteki ve Ötesi, 175.
[128] Fück, *Die Arabischen Studien*, 13-15; Zakzuk, 17
[129] Kula, 27-57; Bulut, 44-45.

anlamına gelen *Confutatio Alcorani* adlı bir eser yazmayı başarmıştır. Ricaldo'nun bu eseri, yüzyıllar boyunca Hıristiyan dünyasında misyonerler ve din bilginleri tarafından el üstünde tutulmuş, Kur'an tercümesi okunmadan önce bu eserin tetkik edilmesi tavsiye edilmiş ve ortaçağda Yunanca ve İtalyanca gibi Batı dillerine tercüme edilmiştir. Protestanlığın kurucusu Matin Luther, Confutatio'yu defalarca okumuş ve bazı eklemeler ve çıkarmalar yapmak sûretiyle yeniden düzenleyerek Almancaya tercüme etmiştir.[130]

Ortaçağ boyunca İslam araştırmaları hususunda Batı'da gerçekleştirilmiş en önemli girişim Raymond Lulle (1232- 1315) tarafından ortaya konulmuştur. Lulle'ye göre Hıristiyan dünyayı her yönden kuşatan İslam sapkınlığını ve bağlılarını kazanmanın biricik yolunun, Hıristiyanlığın ikna edici delillerini etkili bir şekilde kullanmak ve İslam tehlikesi karşısında misyonerleri eğitecek kaynak eserler yazmaktır. Lulle, bu amaçla Arapça eğitimi almış ve İslam'ı çok iyi bilen Hıristiyan misyonerlerin yetişeceği okulların kurulması gerektiği fikrini hayata geçirmeyi başarmıştır.[131]

Lulle'nin gayretleri neticesinde 1312 yıllında Viyana'da toplanan konsülde, Avrupa'nın beş büyük üniversitesinde Arapça dili başta olmak üzere İbranice, Yunanca gibi doğu dillerine ait kürsülerin açılması kararı alınmıştır. Bu sayede aslında Paris, Oxford, Kurie (Papalığın merkezi), Bolonya ve Salamanca (İspanya) üniversitelerine ikişer uzman gönderilerek buralarda doğu dillerini okutulması kararıyla bilimsel anlamda oryantalizmin temelleri atılmıştır.[132]

Lulle'nin fikirleri ve gayretleri sayesinde gerçekleşen Viyana konsülü kararları, Batı'nın Doğu'yu kaynaklarından okumaya yönelik attığı önemli bir adım olması hasebiyle oryantalizm için önemli bir aşama olarak değerlendirilmiştir.[133] Edward Said, Hıristiyan Batı'nın beş büyük Avrupa başkentinde Arapça, Yunanca, İbranice ve Süryanice kürsülerinin açılması kararıyla resmi olarak oryantalizm çalışmalarını başlattığını belirtmiştir.[134]

Lulle'den sonraki dönemde, Viyana konsülünde alınan kararlara rağmen doğu dilleri eğitimi almış uzman kimseler yetiştirilememiştir. Nitekim Kur'ân'ın ilahi kelam

---

[130] Kula, 58-59.
[131] Fück, *Die Arabischen Studien*, 17-18., Bulut, 49.
[132] Fück, *Die Arabischen Studien*, 21: Sönmezsoy, 30.
[133] Bulut, 49.
[134] Said, 59.

olup olmadığı meselesinin nihai sonuca vardırılması gereken asli bir sorun olduğu düşüncesiyle yeni bir Kur'an tercümesi yapmaya girişen İspanyol kardinal John Segiova'nın (1395-1458) tercüme yapacak Arapça bilen bir batılı ilim adamı bulamamaktan yakındığı yönündeki bilgiler, bu duruma açıkça işaret etmektedir.[135] Latince Kur'an tercümeleri hakkında çalışması olan T. E.Burman, Segiova'nın sonunda çok arzu ettiği tercüme faaliyeti için Iça Gıdelli (muhtemelen "şazeli") adında bir Müslüman âlimle anlaştığını; Iça'nın Kur'an'ı önce Kustil lehçesine, Segiovanın'da Iça'nın tercümesini bu lehçeden 1455 yılında İspanyolcaya, ardından da Latinceye tercüme ettiğini kaydetmiştir.[136]

Segiova, yeni bir tercümenin elzem olmasının sebebini, ilk Latince tercümenin metnine mütercimlerin fikirlerinin ve Hıristiyan ilahiyatına ait kelime ve kavramların yerleştirilmiş olmasıyla izah etmiştir. Kur'an üzerine yoğunlaşan Segiova, İslam'la Hıristiyanlık arasındaki en ciddi ontolojik farkı, Hıristiyanlığın barışçıl İslam'ın ise savaşçı bir karaktere sahip olmasıyla açıklamıştır. Ona göre İslam'la yapılacak mücadelede savaş unsurlarını kullanmak, Hıristiyanlığa aykırı olduğu için yapılması gereken iş barışçıl yollarla Müslümanların din değiştirmelerini sağlamaktır. Segiova fikirlerini benimsetmek için döneminin etkili din ve devlet adamlarına mektuplar yazmıştır. Fatih Sultan Mehmet'e İstanbul'un fethinden sonra Hıristiyanlığı kabul etmesi için mektup gönderen Papa II. Pius'un da Segiova'dan aldığı mektuptan etkilenmiş olduğu düşünülmektedir.[137]

Lulle'den bir asır sonra yeniden misyonerlik faaliyetlerinin önemine vurgu yapan Segiova'nın bu fikirlerini, taraftarlarından Cuseli Nicholas (1401-1461) hararetle savunmuştur. Nicholas, ölümünden önce yazdığı "*Chribratio Alchoran*" adlı eserde Kur'an'ın muhteva açısından üç kaynaktan beslendiğini ileri sürmüştür. Bu kaynaklar: Hıristiyan Nasturiler, Peygamberin Hıristiyanlık aleyhtarı fikirleriyle tanınan Yahudi danışmanlar ve peygamberden sonra tefsirleriyle Kur'an'a müdahil olan Yahudi asıllı müfessirlerdir.[138] Ne var ki Lulle'den bu yana Hıristiyanlaştırılmak için ciddi misyonerlik faaliyetlerine muhatap olan Tatarlar, Nepalliler ve Moğolların dinlerinden dönmemeleri, hele de İlhanlı Hanedanlığının İlhan Kazan döneminde toplu olarak

---

[135] Bulut, 51.
[136] Burman, 242-250.
[137] Bulut 54.
[138] R. W. Southern, *Western Viewss*, 93,94; Bulut, 52.

İslam'ı kabul etmesi ve son olarak Altın Ordu devletinin güney Rusya'da Müslüman olmasıyla, misyonerlik çabaları da berhava olmuştur.[139]

İslam ve Müslümanlar oryantalist hafızada, siyasi, askeri ve ekonomik açıdan Batı'yı kuşatarak varlığını tehdit eden büyük bir tehlike olarak algılana gelmişlerdir.[140] Paret'e göre bilhassa ortaçağda kemikleşen bu algı yüzünden İslam'a ilişkin mevcut malumat ve kaynaklar hakkıyla okunamamış, mazeretçi ve savunmacı bir yaklaşımla İslam Peygamberi ve Kur'ân-ı Kerim hakkında gerçeklerle örtüşmeyen bir imaj oluşturulmaya çalışılmıştır.[141]

Batı'nın misyonerlik faaliyetlerine destek sağlayan dönemin oryantalist İslam araştırmaları, aynı zamanda oryantalizmin temellerinin hangi idealler uğruna derinleştirildiğini de açık şekilde göstermiştir.[142] Bu sebeple oryantalizmin İslam'a bakışı ve yaklaşımı, Aydınlanma dönemine kadar orta çağ boyunca neredeyse hiçbir değişime uğramamıştır. Müslümanların özellikle İstanbul'un fethiyle başlayan ve güçlü bir şekilde devam eden fetih siyasetleri, Rönesans ve Reform hareketlerine rağmen ne yazık ki Batı'daki mevcut islamofobik korkuların beslenmesi ve olumsuz İslam algısını kurumsallaştırılması için kullanılmıştır.

1.2.6. Yeniçağda Yeni Kıpırdanmalara Karşı Luther Engeli

Balkanların ve İstanbul'un Osmanlılar tarafından fethiyle (1453) yeniden bir varlık yokluk mücadelesi vereceğini erken fark eden Batı,[143] oryantalizm sayesinde kadim doğulu düşmanı İslam hakkında bilgiye dayalı güçlü bir savunma hattı oluşturmayı tasarlamıştır. Hıristiyan Batı, bu dönemde görece olarak Endülüs coğrafyasındaki İslami varlığı etkisiz kılmış olsa da Arnavutluk, Sırbistan ve Bosna'nın Müslümanların hâkimiyetine girmesine engel olamamıştır.[144] İspanya'da Müslümanları ve Yahudileri dinlerini değiştirmek ya da toplu olarak katledilmekle baş başa bırakan Batı'lı güçler, ilk etapta Müslümanları Endülüs coğrafyasından söküp atmışlardır.[145]

---

[139] Fück, *Die Arabischen Studien*, 26.
[140] Fück, *Die Arabischen Studien*, 3,5.
[141] Paret, *Arabistik*, 3; Lewis, *Tarihte Araplar*, 68.
[142] Mangold, 29.
[143] Hans Heinrich Schaeder, "Asien und die Ostgrenze der europäischen Kultur" *Der Orient in deutscher Forschung, Vorträge der berliner Orientalistentagung*, Otto Harroswitz Yay., Leibzig 1944, 6-18, 10.
[144] Fück, *Die Arabischen Studien*, 26, 27.
[145] Fück, *Die Arabischen Studien*, 28,29.

Batı'nın İslam algısında olumlu yönde değişiminin ilk sinyalleri, on beşinci yüzyılın ortalarından itibaren görülmeye başlanmıştır. Bu değişimde Endülüs'ün ilim mirasından nasiplenen Batılı bilim adamlarının çalışmalarının katkısı elbette yadsınamaz. Bununla birlikte İstanbul'un fethinin hemen akabinde İtalya'da başlayan ve kısa sürede tüm Avrupa'ya yayılan Antik Yunan ve Roma kültür, felsefe ve edebiyatını canlandırma hareketi olarak nitelenen Rönesans'ın tesiri de çok büyüktür. Bu dönemde İslam medenîyeti başta olmak üzere Roma-Bizans ve Yunan medenîyetlerine ait çok sayıda tercüme eser, Batılılarla buluşmuştur.[146] Ayrıca bu süreçte Batı'da matbaanın kullanılmaya başlanması da olumlu bir unsur olarak zikredilebilir.[147]

Bunun neticesinde Kilisenin ana aktör olduğu Hırıstiyan dünyada, kilisenin ve papanın rol ve görevleri dâhil, Hırıstiyanlıktaki bazı uygulama ve inançlar ile kutsal Kitabın yorumlanması ve anlaşılmasına yönelik sorgulamalar, yeni ve köktenci bazı hareketleri ortaya çıkarmaya başlamıştır. Özellikle 16. Yy. da Martin Luther'in (1483-1546) öncülüğünü yaptığı Reform hareketi, Katolik kilisesinin parayla endüljans satması, cennetin anahtarını dağıtması, âraf inancı ve Papa'nın masumiyeti gibi uygulama ve inançlarına karşı çıkmış, Protestanlık adında bağımsız yeni bir mezhep oluşmasına zemin hazırlamıştır.[148]

Katolik Kilise aleyhinde yazdığı radikal manifesto ile Avrupa'da Reform hareketini başlatan ve Protestanlığın kurucusu olan Martin Luther, (1483-1546) Batı'yı ve Hırıstiyanlığı etkileyen önemli bir aktör olmasının yanı sıra İslam, Müslümanlar ve Kur'ân hakkındaki görüş ve algılarıyla da Batı dünyasında belirleyici bir kişilik olmuştur. Luther'in İslam karşıtı görüşleri ve faaliyetleri, Alman oryantalizmi özelinde tüm oryantalistlerin Doğuya ve İslam'a yönelik ilgisini canlı tutmaya hizmet etmiştir.

Hırıstiyan Batı'nın kendi içinde yaşadığı bu süreçle eş zamanlı olarak, İslam'a karşı polemik ve tenkit eksenli yaklaşımdan neşet eden bazı kadim ön yargılar ve keskin algılar da tekrar gün yüzüne çıkmıştır. Bunu, Martin Luther'in İslam ve Türkler hakkında kalem aldığı yazılarında serdettiği görüşleri üzerinden müşahede etmek pekâlâ

---

[146] Watt, *İslam'ın Ortaçağ Avrupası Üzerindeki Etkisi*, 91. Abdurrahman Bedevî, *Batı Düşüncesinin Oluşumunda İslam'ın Rolü*, (Çev.: Muharrem Tan), İz Yay., İstanbul 2012, 7-12.

[147] William Montgomery Watt, *Kur'an'a Giriş* (Çev.: Süleyman Kalkan), Ankara Okulu Yay., Ankara 2006, 173.

[148] Hakan Olgun, *Luther ve Reformu Katolosizmi Protesto*, Fecr Yayınları, Ankara 2001, 190-191.

mümkündür.[149] Kilisenin dogmatik yaklaşımlarına karşı her fırsatta Kutsal Kitab'ı, aklı ve vicdanı esas aldığını dile getirmesine karşın Luther'in, Hıristiyan gelenekte iyice yer etmiş dogmatik ve katı İslam tasavvuru hususunda hiçbir şekilde sorgulama gereği hissetmemiş olması, zihninde ve kalbindeki düşman İslam algısının ne derece sarsılmaz ve yerleşik olduğunu göstermektedir.

Luther, Katolik Kilisesinin hegemonyasına karşı çıkışla eş zamanlı olarak, tüm Hıristiyan âleminin işlediği günahlar yüzünden Tanrı tarafından Hz. Muhammed ve Müslüman Osmanlı belasıyla cezalandırıldığını iddia etmiştir.[150] Luther'in bu görüşleri kendisinden sonra Katolikliği eleştiren reformist din adamları tarafından da kabul görmüş ve birçok oryantalist tarafından savunulmuştur.[151]

Luther, Aziz Peter'in görüşlerini ve misyonunu benimseyerek İslam tehlikesi karşısında harekete geçmiş, Kur'an'a reddiye yazan ve aynı zamanda Hıristiyan misyonerliğin ilk kurucularından sayılan Ricaldo de Monte Croce'un (ö: 1320) "*Confutatio Alcorani*/Kur'an'ın Eleştirisi " adlı eserini Almancaya tercüme ettirmiş ve yayımlatmıştır.[152] Ayrıca yine Luther'in isteğiyle 1543 yılında İslam dini, Kur'an ve Hz. Muhammed'e yönelik eleştiriler içeren " *Machumetis Saracenorum principis,eisque successorumvitae, acdoctina, ipseque Alcoran.*." başlığıyla üç ciltlik ansiklopedik bir eser yayınlanmıştır.[153] Fück Bu eserin ilk cildinin (8-118. Sayfalar) Peter'in emriyle Robert Ketenensis ve ekibinin yazdığı ilk Latince Kur'an tercümesine ayrıldığını ve Zürih'li Theodor Buchmann/Bibliander'in (1504-1564) el yazmalarını incelemek ve bazı yerleri revize etmek sûretiyle eseri Basel'de matbaada basarak yayınladığını kaydetmektedir.[154] Bibiliander'in yayınladığı eserin birinci cildinin, ilk Latince Kur'an tercümesi yanında ayrıca reddiye amaçlı yazılmış üç çalışmayı daha içerdiğini belirten Fück, bunlardan "*Doctrina Machumet*" adlı çalışmanın, ilk Latince tercüme ekibinde bulunan Alman asıllı Dalmaçyalı Hermann'a isnad edildiğini dile getirir. Eserin 189-200. sayfalarından müteşekkil bu bölümünde, İslam akidesine ilişkin açıklamalara yer verilmiştir. Fück'ün kayıtlarına göre ilk ciltte ayrıca "*De generatione Machumet et*

---

[149] Luther'in İslam ve Türkler hakkındaki görüşleri için bkz. Kula, II, 57-145; Olgun, 187-199.
[150] Bu konu, Onur Bilge Kula'nın Alman Kültüründe Türk imgesi adlı çalışmasının ikinci cildinde son derece açıklayıcı ve geniş şekilde ele alımıştır. Bkz. Kula, II, 57-145.
[151] Hauroni, 26, Kur'anı İngilizce'ye ilk çeviren kişi olarak tanınan, aydınlanma felsefesinden etkilenmiş George Sale de (1697-1736) Lutherci görüşleri hararetle savunmuştur.
[152] Olgun, 189-190.
[153] Fück, *Die Arabischen Studien*, 6.
[154] Fück, *Die Arabischen Studien*, 6-7.

nutritura” başlıklı bir bölüm bulunmaktadır. Eserin 201-212. sayfalarından müteşekkil bu bölümde, Hz. Peygamberin doğumu ve hayatı anlatılmaktadır. Eserdeki diğer bir çalışma ise “*Chronica mendosa et ridicalusa Saracenorum*” ismini taşımaktadır. İlk cildin 213-223. sayfalarını kapsayan bu bölümde, Müslümanların yaklaşımlarını içeren özet bir dünya tarihi anlatılmıştır.[155]

Avrupa’da matbaada basılan Kur’an’ı Kerimler, Kur’an tercümeleri ve reddiyeler, Batı milletlerinin Kur’an’a yönelik ilgililerini arttırmış, fakat 1530 yılında Paganini’nin Venedik’te gerçekleştirdiği ilk matbaa baskısı Kur’an, Papa’nın talimatıyla yakılmıştır. Hatta Üçüncü Paul gibi bazı papalar yeni Kur’an’ın basımını yasaklamakla kalmamış, mevcut Kur’an nüshalarını dahi imha ettirmişlerdir.[156] Kur’an’ın Mushaf baskısına 1694 yılına kadar izin verilmemiş, ancak bu tarihte Abraham Hinkelmann (1652-1695) günümüze kadar ulaşan ilk matbaa basımı Kur’an’ı yoğun tenkitlere rağmen, Hamburg’da basmaya muvaffak olmuştur.

Buna karşın Batı’da sadece yönlendirici önsözler ve açıklamalarla birlikte neşredilen Kur’an tercümelerine izin verilmiştir. Kur’an, Latince’den sonra ancak 1547 yılında önce İtalyanca’ya, ardından 1616 yılında Almanca’ya ve 1641 yılında da Hollandaca’ya tercüme edilerek yayınlanmıştır. Bu tercümelerden İtalyanca olan ilk tercümenin kaynağı Latince’dir. Salamon Schweigger tarafından yapılan ilk Almanca tercüme, söz konusu ilk İtalyanca tercümeden; Hollandaca tercüme ise Schweigger’in Almanca tercümesinden çevrilmiştir.[157] Ne var ki bu tarihten sonra Kur’ân’ın farklı batı dillerine tercüme edilmesi faaliyeti, Kilisenin Kur’an tercümelerinin basılmasını ve yayılmasını engellemesi nedeniyle ancak birkaç yüzyıl sonra gerçekleşebilmiştir.

1.2.7. Aydınlanma Düşüncesi: Bilimsel Zeminin İnşası

Batı’da, bilimsel çalışmalar üzerindeki Kilise tahakkümünün kırılmasında etkili olan Rönesans ve Reform süreci, aklın doğruyu bulmada asli kılavuz olduğu ve rasyonel olarak ifade edilen akli çıkarımlara dayanmadıkları için dinin veya ideolojik yargıların

---

155 Fück, *Die Arabischen Studien*, 8.
156 Bindak, 96; Fück, *Die Arabischen Studien*, 94.
157 Fück, *Die Arabischen Studien*, 9. Yaşar, *Batının Kur’an Algısı,* 153-154.

geçerliliğinin olmadığını savunan aydınlanma düşüncesine zemin hazırlamıştır.[158] Aydınlanma Dönemi oryantalistik araştırmalarının bilimsellik ve tarafsızlık vasıflarında, önceki dönemlere mukayeseyle belirgin bir iyileşme gözlemlendiği söylenebilir. İlmi araştırmalarda eleştirel yaklaşımların güçlendiği 17. ve 18. yüzyılda, İslam dini ve kaynakları hakkında kaleme alınan eserlerin niteliği ve nicelediğinde de entelektüel anlamda bariz bir gelişme müşahede edilmektedir.[159]

Taşcı'ya göre, oryantalist zihinde var olan İslam algısının geçirdiği tarihi seyre bakıldığında, Aydınlanma Döneminde bu algının ürettiği üç farklı tezahür bariz olarak görülecektir. Buna göre, tarihi serencamı takip edildiğinde, günümüzde halen taraftar bulan ilk oryantalist tasavvurda İslam, Hıristiyanlığın heretik bir mezhebi olarak değerlendirilmiştir. İslam'a dair ikinci oryantalist tasavvur tam olarak haçlı savaşlarının akabinde olgunlaşmıştır. İslam'ın Hıristiyanlıktan farklı ve batıl bir din olduğu görüşünü savunan bu dönem oryantalistlerinin İslam algıları için Luther'in görüşlerine bakmak yeterli olacaktır. Daha ziyade Aydınlanmacıların savunduğu üçüncü bir İslam tasavvuru ise öncekilerden tamamen farklılaşmaktadır. İslam'ı, akla değer veren yegâne özgün din olarak değerlendiren, Kur'an'ı savunacak derecede İslam hakkında olumlu bir algıya sahip olan bu tasavvur, birtakım objektif oryantalist çalışmaların yolunu açmıştır.[160]

Fransız Rene Descartes (1596-1650) ve Alman Gotfired Wilhelm Leibniz'in (1646-1716) aklı ön planda tutan düşünceleriyle oluşan Aydınlanma düşüncesinde, Hz. Muhammed, tabii-fıtri bir dinin kurucusu olarak görülmüştür. Ortaçağın had safhada

---

[158] Batı'da akıl, din ve kilise tartışmalarının arttığı bu dönemde revaçta olan Aydınlanma Felsefesi, Batı'da Doğu'ya ilişkin genel kabul görmüş bilgi ve yargıları yeniden tartışmaya açmıştır. Zira aydınlanma felsefesi bilgiye ulaşmanın biricik yolunun akılcı düşünce ile gerçekleşeceğini savunuyordu. Bu felsefeye göre, öteki olan Doğu ve doğulu hakkındaki malumat, bu malumatın oluşturduğu algılar ve hükümler, akılcı düşünce yoluyla elde edilmediğinden itimada şayan değildir. Akılcı düşünce ise geleneksel ve dini olan her şeyden bağımsız, teolojik bağların ve ideolojik tutumların etkisinden kurtulmuş, rasyonel bir bilgiye dayanır. Doğru ve gerçek bilgiye, duyum ve deneyimlerle değil zihinsel düşünceye dayalı akılcı çıkarımlarla varılabilir. Aydınlanma felsefesini Alman idealizmine taşıyan Kant'a göre akıllı varlık insan, akılını kullanmak konusunda cesur olmalı ve onu kesinlikle başkasının hizmetine vermemelidir. Bu türden yaklaşımları hararetle savunan Aydınlanma felsefesi aynı zamanda seküler bir dünya görüşünü de kendisine referans almıştır. Almanya'da Johann Gotfried Herder (1744-1803), İmmanuel Kant; (1724-1804) Fransa'da Montesquieu (1689 -1755), Voltaire (1694-1778), Jean-Jacques Rausseau (1712 -1778); İngiltere'de David Hume ve John Locke gibi önemli isimler aydınlanma düşüncesinin önemli temsilcileri ve bilim adamları arasında zikredilmektedirler. Daha fazla bilgi için bkz. Macit Gökberk, *Felsefe Tarihi*, Remzi Kitabevi, İstanbul 1961, 328.

[159] Bulut, 71.

[160] Taşcı, 15-16; Karl Josef Kuschel, *Vom Streit zum Wettsreit der Religionen, Lessing und Herausforderung des Islam*, Patmos Yay., Düsseldorf 1998, 90-91.

sığ, ön yargılarla ma'lül Kur'an ve Hz. Muhammed tasavvurunu eleştiren Henry Boulainviliers (1658-1722) gibi bazı aydınlanmacılar, Hz. Peygamber'i Hıristiyanlıktan çok daha üstün akli bir dinin kurucusu olarak tasavvur etmişlerdir.[161]

İmmanuel Kant'ın (1724-1804) aydınlanmacı felsefesinden etkilenmiş Josef von Hammer Purgstall (1774-1856) ve Johann Wolfgang Goethe (1749-1832) gibi Alman edebiyatçı ve araştırmacıları da İslam dini ve medenîyetini, daha objektif bir yaklaşımla incelemişlerdir.[162]

Batı'da modern felsefenin kurucusu sıfatıyla tanınan Descartes'in Leiden Üniversitesinde birlikte çalıştığı oryantalist Jocobus Golıus, ilk Latince-Arapça sözlüğü kaleme almıştır. Bu dönemde İslami literatürün okunabilmesi ve tahlil edilebilmesi için zaruri olan dil enstrümanının öğrenilmesi için yoğun çalışmalar kaleme alınmıştır. Bu çerçevede Hollanda'nın ilk Üniversitesi olan Leiden Üniversitesinde çalışan dilbilimci Thomas Erpenius'un (1584-1624) eseri *Grammatica Arabica* (1613), bir Avrupalı tarafından metodolojik yaklaşımla düzenlenmiş ilk klasik Arap dili çalışması olarak kabul edilmektedir.[163]

Erpenius ve Descartes'in çalışma arkadaşları Hollandalı oryantalist Jocobus Golıus, (1596-1666) Erpenius'un sözlük çalışmasını geliştirmiş ve *Lexicon Arabico-Latinum* (1653) ismiyle ilk Latince-Arapça sözlüğü telif etme başarısı göstermiştir. Golıus ayrıca daha sonra Erpeniusu'un dilbilgisi kitabını da revize ederek yeniden neşretmiştir. Golius'un bu iki eseri, Batı'da Arap dili ve İslam araştırmaları alanında çalışan oryantalistlerin temel referans kaynakları arasında yer almıştır.[164] Georg Wilhelm Freytag (1788-1861) tarafından 1830 yılında daha kapsamlı şekilde hazırlanan

---

[161] Fück, *Die Arabischen Studien*, 103.
[162] Taşcı, 17.
[163] Fück, *Die Arabischen Studien*, 63-64; Paret, Arabistik, 8.
Aslında Batıda ilk tam Arapça sözlük ve dil bilgisi çalışması, Erpenius'tan yaklaşık yüzyıl önce Granada'nın Başpiskoposu Fernando de Talevera'nın talimatıyla Pedro de Alcala tarafından hazırlanmıştır. Ancak Pedro'nun hazırlattığı sözlük ve gramer kitabı, dönemin Granada diliyle yazılmış olduğu için bu eserler, önemli olmakla beraber Batılı araştırmacılar tarafından ilk Arapça dil çalışmaları olarak değerlendirilmemiştir. Pedro'nun çalışmalarının hedefi, Müslümanlar içinde faaliyet yürüten misyonerler ve yeni Hıristiyan olmuş kimselerin Latinceyi ve Arapçayı öğrenmesidir. Pedro önce 1495 yılında İspanyolca-Latince bir sözlük hazırlamış ardından bu sözlüğü İslami ilimlerle ilgilen bir ekibin yardımıyla 1501 yılında Arapçaya'ya tercüme ettirmiştir. Pedro bu sözlüğün yanında bir de Arapça gramer kitabı hazırlatmış ve bunları 1505 yılında yayınlatmıştır. Bkz. Fück, *Die Arabischen Studien*, 29-34.
[164] Turgut Akpınar, "Golıus, Jacobus", *DİA*, İstanbul 1996, XIV, 111-112; Fück, *Die Arabischen Studien*, 82.

Lexicon Arabico-Latinum kaleme alınana kadar,[165] yaklaşık iki yüz yıl boyunca Batı'da Golius'un sözlüğü başucu eseri olmuştur.[166]

Batı'da özellikle on yedinci yüzyılda telif edilen sözlükler ve Kur'an tercümeleri kilise başta olmak üzere İslam karşıtı ve düşmanı çevreler tarafından sert eleştirilere de maruz kalmıştır. Türkçe-Latince sözlük yazan Avusturyalı Franz Meninski (1623-1698) ve yaklaşık iki yüzyıllık yasaktan sonra Kur'an'ı Almanya'da matbaada yeniden basan Hamburg papazı Abraham Hinckelmann, acımasız tenkit, itham ve hakaretlerle yüzleşmek zorunda kalmışlardır.[167]

Kilisenin yüzyıllardır tartışılamayan yapısının ve fikirlerinin sarsıldığı bu dönemde, İslam'la ilgili çalışmalarda yeniden bir ivme gerçekleşmiştir. Paret bu dönemin aydınlanmacı bilginlerinin İslam Peygamberini, "*Tanrı'nın eseri, hikmetli bir şair' ve doğruluğun nişanesi olarak saf dini dile getiren bir kişi olarak gördüklerini"* belirtir. O'na göre Antoine Galland (1646 -1715) ve Wolfgang Goethe'nin, (1749 – 1832) İslami edebiyatın Batıdaki ilk tercümeleri olarak değerlendirilen Bin bir Gece Masalları'ndan hayretamiz derecede etkilenmiş olmaları, tek başına bu durumun aşikâr bir göstergesidir.[168]

Antoine Galland'ın (1646-1715) 1697 yılında yayınladığı ve hocası D'Herbelot'a (1625-1695) ait "Biblioteque Orientale" adlı eser, aydınlanma dönemine ait diğer bir önemli çalışmadır. D'Herbelot bu eseri, İtalya'dan getirdiği Doğu'ya ait farklı dillerdeki yazma eserlerden müteşekkil kaynakları esas alarak hazırlamıştır. Bu çalışma Batı'da yapılmış ilk İslam Ansiklopedisi olarak kabul edilmektedir.[169]

On yedi ve on sekizinci yüzyıllar, oryantalistlerin öncelikle İslam araştırmalarında temel araç olan dil engelini aştıkları bir dönemdir. Oryantalistler bu yüzyıllarda Arapça, Farsça, Türkçe gibi İslam kültür havzasının dominant milletlerine ait dilleri akademik düzeyde öğrenme imkânlarına kavuşmuşlardır. Bu dönemde aynı zamanda Arapça sözlük, dil ve edebiyat çalışmaları hızla artmış Latince'nin yanı sıra İngilizce, Fransızca, İtalyanca ve Almanca gibi farklı Avrupa dillerinde yeni Kur'an tercümeleri yayınlanmaya başlamıştır. Bu tercümelerden özellikle Alman asıllı İtalyan

---

[165] Fück, *Die Arabischen Studien,* 166.
[166] Fück, *Die Arabischen Studien,* 84.
[167] Fück, *Die Arabischen Studien,* 93, Yaşar, *Batının Kur'an Algısı,* 114.
[168] Paret, *Arabistik,* 6.
[169] Bulut, 69.

Lois (Ludovico) Marraci'nin (1612-1700) Latince (1698), George Sale'nin İngilizce Kur'an çevirileri (1734) başarılı bulunmuştur.[170]

Marraci'nin 1691 yılında telif ettiği Latince Kur'an tercümesi, gerek Arapça aslına uygunluğu gerekse de bazı yerlerde tenkit ve tefsir türünden açıklamalara yer vermesi açısından adından söz ettirmiş ve Latince'nin Avrupa milletleri arasındaki tesirinin sona erdiği döneme kadar uzun yıllar başvuru kaynağı olmuştur.[171] Fück, Marraci'nin tercümesinin kabul görmesinin ve Hollanda'da basılmak istenmesinin sebepleri arasında, onun eserinde, tercümeyle birlikte Kur'an'ın öğretilerini çürütmeye matuf açıklamalar yapmasının ve bu amaçla bir önsöz yazmış olmasının etkili olduğuna dikkat çekmiştir. Zira mezkûr anlayışa göre Hırıstiyan okuyucu ancak bu sayede Kur'an'ın sapkın fikirlerinden haberdar olacaktır. Bu açıklamalarıyla Fück, Batı'da Kur'an'ın, ancak içeriği hakkında bilgilendirme yapılıp tanıtılması koşuluyla yayınlanmasında bir beis görülmeyeceğine vurgu yapmıştır.[172]

Marraci'den istifade etmesine karşın Sale, İngilizce tercümesinde onun yaptığı gibi Kur'an'ın öğretilerini çürütme gayesi gütmemiştir. Sale'nin tercümesi Arapçaya sadakati ve inanç konularına akılcı, aydınlanmacı düşünceyle ele alması yönüyle orijinal bulunmuş, kısa sürede Almanca, Fransızca ve Hollandaca'ya çevrilmiştir.[173]

On sekizinci yüzyıl boyunca Batıda yürütülen oryantalist araştırmalarda, filoloji ve el yazmaları çalışmalarına ağırlık verilmiştir. Alman oryantalist Johan Jakob Reiske (1716-1774), Johann Christoph Wolf (1683-1739) ve Johann David Michailis (1717-1791) bu yüzyılın Arap dili ve edebiyatı başta olmak üzere filoloji alanında üretken araştırmacıları arasında kabul edilmişlerdir.[174] Fück yukarıda zikredilen etkileyici dil ve tercüme faaliyetlerine rağmen bu yüzyılda Batı'da Arapça ve diğer doğu dillerinin öğreniminin istenen düzeye ulaşmadığını belirtmektedir. Bu açığı kapatmak için özellikle Fransa ve Avusturya'da misyonerlik faaliyetleriyle eşgüdümlü olarak Suriyeli Marunîler ve Ermeniler başta olmak üzere doğulu Hırıstiyanların dokuz yaş civarındaki çocukları arasından seçilenlerin tercüme okullarında yetiştirilmesi planlanmıştır. Bu

---

[170] Fück, *Die Arabischen Studien*, 104.
[171] Fück, *Die Arabischen Studien*, 95.
[172] Fück, *Die Arabischen Studien*, 95
[173] Fück, *Die Arabischen Studien*, 104.
[174] Fück, *Die Arabischen Studien*, 108, 109, 119.

okullarda özellikle Türkçe öğrenimine ağırlık verildiğini dile getiren Fück, Meninski'nin Türkçe sözlüğünün bu projenin bir başarısı olduğuna da işaret etmiştir.[175]

Fransız oryantalizminin Doğu dilleri çalışmalarında simge isimlerden ve aynı zamanda da *Asiatic Society of Bengal*'in kurucusu olan William Jones (1746-1794) Arapça, Türkçe, Farsça, İbranice ve Sanskritçe gibi doğu dillerini öğrenmiş çok sayıda öğrenci yetiştirmiştir.[176] Yirmi sekiz dil bildiği nakledilen Jones, bu dillerin grameri ve edebiyatına ilişkin eserler yanında sözlük çalışmaları da telif etmiştir.[177] İngiliz oryantalizmi, aynı on sekizinci yüzyılda işgal ettiği Hind coğrafyasının dillerini ve kültürlerini araştırmak için Kalküta'da 1800 yılında *College of Fort William* adında bir kolej açmış, kolejde Matematik ve Klasik Edebiyat Tarihi gibi dersler yanında Arapça, Farsça, Bengalce, Urduca, Hintçe ve Sanskritçe dilleri de öğretilmiştir.[178]

1.2.8. Akademik Oryantalizmin Doğuşu

Batıda Rönesans, Reform ve Aydınlanma hareketleriyle oryantalist çalışmaların yeni ve sistemli bir şekilde yapılanmalarının önü açılmıştır. On dokuzuncu yüzyılda Pozitivizmin ve Determinizmin bilimsel araştırmalarda temel referans kabul edilmesiyle oryantalizm, tam anlamıyla bilimsel bir disipline dönüşmüştür. Bu dönemde oryantalizm, Batı'daki bilimsel ilerlemelerin neticesinde, bilimsel merak ve araştırma güdüsüyle yürütülen çalışmaların bir ürünü olarak akademik yapıda hayat bulmuştur.[179]

Oryantalist araştırmacılık on dokuzuncu yüzyılda, Fransa'da 1795 yılında açılan Yaşayan Doğu Dilleri Özel Okulu'nun başında yıllarca çalışan dilbilimci, oryantalist ve sıkı bir Katolik olan Antoine Isaac Silvistre de Sacy'nin (1758-1838) Arapça ve diğer Doğu dillerinin eğitim ve öğretimine hasrettiği gayretleri neticesinde gerçek bilimsel temellere oturtulmuştur. Said, Sacy'nin modern oryantalizmin kurucusu olarak kabul edilmesinin nedenini şu ifadelerle açıklmaktadır: "Sacy'nin adının modern Şarkiyatçılığın başlangıcını çağrıştırmasının tek nedeni 1822 de kurulan Asya Derneği'nin ilk başkanı olması değildir; çalışmalarıyla bu mesleğe sistematik bir

---

[175] Fück, *Die Arabischen Studien*, 128, 129.
[176] Fück, *Die Arabischen Studien*, 130-134
[177] Irwın, 126.
[178] Fück, *Die Arabischen Studien*, 135-137; Irwın, 145.
[179] Bulut, 103.

metinler bütününü, bir pedagojik uygulamayı, bir araştırma geleneğini, Şark araştırmaları ile kamu siyaseti arasındaki önemli bir bağlantıyı fiilen sunmasıdır da.” [180]

Sacy’nin *Grammaie Arabe* adlı dilbilgisi kitabı, Latince dil mantığını aşması ve Arapça teknik kavramları kullanması nedeniyle beğenilmiştir. Arap dili dışında farklı konularda İslam araştırmaları yürüten Sacy, aynı zamanda Dürzilik hakkında ilk oryantalist çalışmalara imza atan isimdir.[181]

Modern oryantalizmin kurucusu olarak anılan Sacy’den sonra Ernest Renan (1823-1892) ve Etienne Marc Quatremere, (1782-1857) oryantalistlerin dil araştırmalarının merkezi haline gelen Paris’te Fransız oryantalizminin önde gelen temsilcileri olmuşlardır.[182] Bu süreçte İbn Haldun’un Mukaddimesi, Makrizi’nin Kitabu’s-Süluk’u gibi eserleri neşreden oryantalistler, İslam kaynakları ve İslami ilimlere muttali olma yolunda önemli bir aşamayı geride bırakmışlardır.[183]

On dokuzuncu yüzyıl oryantalist araştırmacılığı, Kur’an başta olmak üzere oryantalizmin tüm İslami ilimler hakkında kendi kaynaklarını oluşturduğu kemal dönemidir. Bu yüzyılda önceki asırlardan beri üzerinde ısrarla durulan filoloji çalışmaları derinleştirilerek genişletilmiştir. Yüzyılın neredeyse tüm oryantalistleri İslami ilimlerin birkaç alanında uzmanlaşırken öte taraftan Doğu dillerine ilişkin çalışmalardan da asla kopmamışlardır. On dokuzuncu yüzyılın önemli diğer bir ayırıcı özelliği, İslami kaynakların Batı’da bu yüzyılda birbiri ardınca neşredilmesi ve önemli bir kısmının da farklı Batı dillerine tercüme edilmesidir. Alman oryantalizmi, on dokuzunu yüzyıldan bu yana neşir ve tercüme faaliyetlerinde, bilhassa da el yazması eserlerin matbaada basılarak neşredilmesinde, diğer Batılı milletlere göre açık ara önde olmuştur.

On dokuzuncu yüzyıl oryantalist araştırmacılığı, bu yüzyılda kurulan oryantalist dernek ve vakıflar, düzenlenen uluslararası kongreler, yayımlanan süreli ulusal ve uluslararası yayınlar sayesinde eşgüdümlü çalışma kabiliyetine de kavuşmuştur. Bu yüzyılda oryantalist araştırmacılık Fransa, Hollanda ve Almanya başta olmak üzere tüm Avrupa ülkelerinde, üniversitelerin çatısı altında açılan akademik kürsüler ve enstitülere

---

[180] Said, 135.
[181] Paret, *Arabistik,* 8. Fück, *Die Arabischen Studien*, 140-150, Irwin, 148-149.
[182] Said, 140-14.
[183] Irwın, 152-153.

bağlı olarak formal ve planlı eğitim imkânı yakalamış ve bu süreçte kurumsal kimlik edinmiştir.

1.2.9. Alman Oryantalizmi: Akademik Oryantalizmin Beşiği

Alman oryantalizm geleneği açısından on dokuzuncu yüzyılın oryantalist hareketinde söz sahibi olan isimler arasında ilk sırada, Arapça-Latince sözlük yazarı Georg Wilhelm Freytag, (1788-1861) Almanca-Arapça gramer kitabının yazarı Heinrich Ewald (1803-1875),[184] Kur'an tercümesi yanında İbn Nedim'in Fihrist'inin neşrini gerçekleştiren Gustav Flügel (1802-1870) ve uluslararası oryantalizm için Sacy'nin icra ettiği rolü Alman oryantalizmi içinde üstlenen Heinrich Lebereicht Fleiscer (1801-1888) gelmektedir.[185]

Hıristiyan teolojisi eğitimi aldıktan sonra Paris'e giden Fleischer, burada Sacy'den dersler almış, Türkçe, Farsça ve Arapça öğrenmiştir. Beydavi'nin tefsirini neşretmeye muvaffak olan Fleischer, Sacy ve Dozy'nin Arap dili grameri ve sözlük çalışmalarına ilişkin kaleme aldığı makalelerle Alman oryantalizminin İslam araştırmalarında dil ihtiyacını karşılayacak malumatlar vermiştir.[186] Fleischer, 1845'te kurduğu *Alman Şarkiyat Cemiyeti* (Deutsche Morgenländische Gesellschaft) ve cemiyetin 1847 yılından beri günümüze kadar yayınlattığı "Alman Şarkiyat Cemiyeti Dergisi" (Zeitschrift der Deutschen Morgenländische Gesellschaft) ile modern Alman oryantalizminin kurucusu olma payesini hak etmiş gözükmektedir.[187] Fleischer'in Alman oryantalizminin başöğretmenlerinden olduğunu belirten Paret'e göre, Sacy'nin dünya ve Fransız oryantalizmindeki konumuna Alman oryantalizminde karşılık gelen kişi Fleischer'dir. Kendisinden sonra Almanya'da Arap dili çalışmalarını öğrencileri Albert Socin (1844-1899) ve August Fischer (1865-1949) yürütmüşlerdir.[188]

Flügel'in 1842 yılında kaleme aldığı "Nücumu'l Furkân" adlı eseri, Kur'an kelime ve kavramlarının dünyasına giriş sadedinde Batı'da yayımlanan ilk fihrist

---

[184] Fück, *Die Arabischen Studien*, 166-167.
[185] Fück, *Die Arabischen Studien*, 157.
[186] Paret, Arabistik, 8; Fück, *Die Arabischen Studien*, 170-171.
[187] Baber Johansen, "Şarkiyat Araştırmalarının Siyaset Paradigma Gelişimi Alman Şarkiyat Cemiyeti", (Çev., Bilal Aybakan), *MÜİFD,* 29 (2) 2005, 225: Fück, *Die Arabischen Studien*, 172.
[188] Paret Arabistik, 8-9.

çalışması olarak değerlendirilebilir.[189] Nücum'ul Furkân, oryantalistlerin Kur'an araştırmalarına katkı sağladığı gibi kendisinden yaklaşık seksen yıl sonra 1939 yılında, M. Fuad Abdulbaki'nin (1882-1968) telif ettiği "Mu'cemu'l-Müfehres"in ana kaynaklarından biri olmuştur.[190]

Batı'da özelliklede Almanya'da on dokuzuncu yüzyılda gelişen *Historismus* (tarihçilik) akımı, İslam araştırmalarıyla ilgilenen oryantalistleri de etkilemiştir. Historismus akımının geliştirilmesiyle oluşturulan tarihî tenkit yöntemi, önce Kutsal Kitap, ardından ise İslam araştırmalarına uygulanmıştır.[191] Oryantalist araştırmalarda bu yöntemi ilk uygulayan ismin Abraham Geiger olduğu dile getirilmiştir.[192] Geiger araştırmalarını köken-kaynak çalışmalarına hasretmiş, bu alanda 1832 de Latince yazdığı doktora tezini 1833 yılında *Was hat Mohammed auf dem Judentum Aufgenommen* (Muhammed Yahudilikten Neler Aldı?) adıyla Almancaya çevirmiştir.[193] Bon Üniversitesi Felsefe Fakültesi tarafından ödüle layık görülen bu çalışmada Geiger, Kur'an ile Yahudilik arasındaki benzerlikler üzerinden bazı çıkarımlarda bulunmuş, tarihi süreçten hareketle sonra gelenin öncekinden etkilendiği tezini ileri sürmüştür. Bu teze göre Yahudi şeriatından sonra gelen Kur'an vahyi orijinal olmayıp kendisinden önceki kaynaklardan alınmış veya bu kaynaklardan esinlenerek oluşturulmuştur.[194]

Geiger bu çalışmasının ardından 1857 yılında benzer bir çalışmayı, *Urschrift und Übersetzung der Bibel in ihrer Abhaengigkeit von der inneren Entwicklung des Judentums*/Yahudiliğin İçsel Gelişimine Bağlı Olarak İncilin İlk Yazılı Metni Orijinal Nüshası ve Tercümesi) adlı eseriyle İncil'e de uygulamıştır. Bu araştırmalarında Geiger'nın, Hıristiyanlık ve İslam'ın Yahudilikten beslendiğini kanıtlamaya çalıştığı görülmektedir. Geiger'in temellerini attığı bu yaklaşımla aslında, Yahudiliğin öncüllüğü ve daha sonra gelen kitabi dinlere tesiri bağlamında da üstünlüğü ispatlanmaya çalışılmıştır. Katı Yahudi akidesine sahip oryantalistlerin bu yönteme sıkı sıkıya sarılmalarında, bu yolla dinlerine hizmet etme gayesi de güdülmüştür.

---

[189] Fück, *Die Arabischen Studien*, 157.

[190] Muhammed Fuad Abdulbaki, *El-Mu'cemu'l-Müfehres li Elfâzi'l-Kur'ân'il-Kerim*, Daru'l-Hadis, Kahire 2001 (Mansur Fehmi'nin Önsözü).

[191] Paret, *Arabistik*, 10; Fück, *Die Arabischen Studien*, 174

[192] Fück, *Die Arabischen Studien*, 174.

[193] Salime Leyla Gürkan, "Geiger, Abraham", *DİA*, İstanbul 2016, Ek I, 471-473, 473; Fück, *Die Arabischen Studien*, 174.

[194] Fück, *Die Arabischen Studien*, 174-175.

Geiger ile aynı jenarasyondan olan Yahudi asıllı oryantalist Weil de çalışmalarında aynı yol ve yöntemi takip etmiş; Hz Peygamber ve Kur’an hakkında kaleme aldığı eserlerinde, İslam vahyi ve Peygamber’in risaletinin özgünlüğü ve kaynaklarını tartışma konusu yapmıştır.[195]

Weil ve Geiger’in çalışmaları ve araştırma usulleri, kendilerinden sonra Nöldeke başta olmak üzere tüm oryantalistler tarafından benimsenmiştir. Kur’an araştırmalarını mihver konu almanın yanı sıra filoloji çalışmalarına da ağırlık veren Theodor Nöldeke, gerek araştırmaları gerekse de uzun yaşamı boyunca yetiştirdiği öğrencileri nedeniyle en üretken oryantalist olarak değerlendirilmiştir.[196] Hayatları ve çalışmaları ileride ayrı başlıklar altında ele alınacak olan Weil ve Nöldeke’nin Kur’ân tarihi ve kronolojisi hakkındaki araştırmaları, çağdaşları ve daha sonraki oryantalistler için eşi benzeri bulunmaz referanslar olarak kabul edilmiştir.[197]

Yahudi asıllı oryantalist Aloys Sprenger de (1813-1893) Hz. Peygamber’in hayatı ve öğretisini çalışmıştır. Eserini temel İslami kaynaklara dayanarak oluşturduğunu belirten Sprenger, Suyûtî, Zemahşeri, İbn Hişam, İbn Sad, İmam Malik, Buhari, İbn Hacer gibi birçok âlimin eserlerine ulaştığını ifade etmiştir.[198] Ancak Paret, Sprenger’in zikrettiği kaynaklara dayalı olarak detaylı bir peygamber tarihi anlatamadığı kanaatindedir.[199]

Oryantalistler veya oryantalistlerin İslam araştırmaları dendiğinde adı ilk sırada zikredilen en çok şöhret yapmış isim, Yahudi asıllı orynatalist Ignaz Goldziher’dir. (1850-1921)[200] Goldziher, bu başarısını sadece Fıkıh, Kelam, Mezhepler Tarihi, Hadis ve Tefsir gibi neredeyse tüm temel İslam ilimlerine ilişkin çalışmalar yapmış olmasına borçlu değildir. Onu yaşadığı dönemde ve sonrasında, oryantalistik İslam araştırmalarının tahtına oturtan asıl unsur; yürüttüğü İslam araştırmalarının tümünde aynı yöntemi kullanmış olması, tarihî tenkitçi yaklaşımı ve filolojik tahlilleri sadece İslam ve Kur’an tarihi malzemesine değil başta Hadis olmak üzere diğer İslami ilimlerin tümüne teşmil etmesidir. Goldziher, neticede İslam dininin, teolojik ve pratik yönleriyle

---

[195] Sarıçam vd., 114-115.
[196] Paret, *Arabistik*, 1.
[197] Fück, *Die Arabischen Studien*, 220.
[198] Paret, *Arabistik*, 11.
[199] Paret, *Arabistik*, 11.
[200] Irwın, 193.

bir bütün olarak tarihi süreç içinde oluştuğu tezini ispatlamaya çalışmıştır.[201] Onun, hadislerin Peygamber'den yaklaşık iki asır sonra kurgulandığı düşüncesi de temelde bu teze dayanmaktadır. İslam dünyasında, döneminin en gözde akademik merkezlerinden biri sayılan El-Ezher'de bir süreliğine bulunmak sûretiyle İslam hakkındaki bilgisini ve algısını geliştirme olanağı yakalayan Goldziher, burada dönemin Müslüman ilim adamlarıyla da tanışmıştır. *Mohammedanische Studien, Vorlesungen über den Islam* ve Die *Richtungen der islamischen Koranauslegung* gibi çalışmaları, Goldziher'in islam yaklaşımını en iyi sergileyen eserleridir.[202]

Yukarıda belirtildiği üzere Yahudi asıllı Alman oryantalistlerin "Historismus-tarihilik" yaklaşımına dört elle sarıldıkları görülmektedir. Haklarında kısa malumatlar verdiğimiz bu isimler ve Avrupa'da oryantalist faaliyetler yürütün diğer Yahudi araştırmacılar, alelade birer Yahudi olmayıp neredeyse tümü, oryantlist araştırmalara yönelmeden önce evvel emirde, sıkı bir Yahudi teolojisi ve Hahamlık eğitimi almıştır. Bunlardan Goldziher gibi bazı simalar, yaşadıkları bölgede Yahudi topluluğunun dini liderliğini de üstlenmişlerdir.[203] Görünen o ki büyük oranda Alman oryantalizm geleneği içinde yetişen Gustav Weil, Abraham Geiger, Aloys Sprenger, Ignaz Goldziher ve Josef Horovitz (1874-1931) gibi Yahudi oryantalistler, bu yüzyıldan itibaren oryantalistik İslam araştırmalarına damgalarını vurmuşlardır.

Alman oryantalizminin on dokuzuncu yüzyıl temsilcileri arasından İslam Medenîyeti ve kültür tarihi konularını çalışan Alfred von Kremer (1828-1889) ve Julius Wellhausen (1844-1918) de son derece önemli çalışmalara imza atmışlardır. Kremer İbn Haldun üzerine araştırmalar yapmış, İslam düşünce tarihi, İslam Medenîyeti ve kültür tarihine dair eserler kaleme almıştır. [204] Wellhausen ise İslam öncesi dönemle ilgilenmiş, İbn Kelbi'nin "El-Esnam" adlı eserini yeniden düzenlemiş ve İslam toplumundaki farklı fırkalara dair çalışmalar kaleme almıştır. Welhausen ayrıca, Vakidi'nin Hz. Peygamber'in Medine dönemi hayatını konu alan Kitâbü'l-Megāzî adlı eserini de kısmen Almancaya tercüme etmiştir.[205]

---

[201] Tahsin Görgün, "Goldziher Ignaz", *DİA*, İstanbul 1996, XVI, 105-111, 105; Fück, *Die Arabischen Studien*, 226.
[202] Paret, *Arabistik,* 17; Hüseyin Akgün, *Goldziher ve Hadis*, Araştırma Yay., Ankara 2014, 276-278.
[203] Akgün, 47-48; Fück, *Die Arabischen Studien*, 226.
[204] Paret, *Arabistik,* 12-13.
[205] Paret, *Arabistik,* 15.

1.3. BATI’DA VE ALMANYA’DA KUR’ÂN KRONOLOJİSİ ÇALIŞMALARININ KISA SERENCAMI

Çalışmanın Giriş kısmında Araştırmanın Kaynakları bölümünde, Batı’da yürütülmüş Kur’an kronolojisi çalışmalarına kısaca işaret edilmişti. Bu başlık altında isimleri daha önce zikredilen oryantalistler ve çalışmalar ana hatlarıyla tanıtılacak; çağdaş Alman oryantalizm geleneğinin Kur’an araştırmaları alanında tanınmış temsilcilerinden Rudi Paret ve Angelika Neuwirth’in çalışmaları irdelenecektir.

Fück’e göre Kur’ân âyetlerinin kronolojisi meselesi, tarihi süreçte Batı’da gerçekleştirilen Kur’ân araştırmalarının ana konularından biri olagelmiştir.[206] Oryantalist akademyada Kur’ân kronolojisi hakkında ilk araştırma yapan kişinin Gustav Weil olduğu bilgisi sıklıkla dile getirilmiştir.[207] Bununla birlikte Kur’ân’ın nüzûl tertibi ve kronolojisi hakkında ilk çalışmayı kaleme alan oryantalistin İskoç asıllı Sir Wiliam Muir olduğunu ifade edenler de olmuştur.[208] Weil, Kur’ân âyet ve sûrelerin nüzûl tertibi konusuna ilk defa 1843 yılında Hz. Peygamberin hayatı ve öğretisini işleyen “*Mohammed der Prophet, Sein Leben und seien Lehre*” adlı eserinde yer vermiştir.[209] Bir yıl sonra 1844 yılında yayınladığı “*Historisch-kritische Einleitung in den Koran – Kur’ân’a (hakkında) Tarihî-Tenkidî Bir Giriş*” adlı eserinde ise Kur’ân vahyinin tarihlendirilmesi hakkındaki görüşlerini geliştirerek işlemiştir.[210]

---

[206] Fück, *Die Arabischen Studien*, 218.

[207] Nöldeke, *Geschichte des Qorans*, I, 72; Gerhard Böwering, “Chronology of the Quran”, Jane Dammen McAuliffe (Ed.), *Encylopeedia of the Quran*, Leiden, Brill 2001-2005, 322; Emmanuelle Stefandis, *The Qur’an Made Linear: A Study of the Geschichte des Qorans chronologicalReordering*, JQS 10 (2), 2008, 1.

[208] Okumuş, *Kur’ân’ın Kronolojik Okunuşu*, 17; Salih, 176. Subhî Salih, Weil’in eserinin ilk baskı tarihini kaydettiği halde eserin, ancak 1877 yılında ikinci baskısının yayınlandığı tarihte okuyucuyla buluştuğunu ileri sürmüştür. Okumuş ta bu bilgiyi ondan nakletmiş olmalıdır. Kur’ân kronolojisi konusunu ilk ele alan oryantalistin Muir olduğu görüşü tarihi verilerle uyuşmamaktadır. Nitekim Weil, Nöldeke ve Muir’in eserlerinin yayın tarihleri dikkatle incelendiğinde bu kişinin Muir olmadığı; aksine Gustav Weil’in bu meseleyi, Muir’den çok daha önce ele aldığı müşahede edilecektir. Okumuş’un Weil’in “Historisch-kritische Einleitung in den Koran” adlı eserinin yayın yılı hakkında verdiği 1872 tarihinin doğru olmadığını belirtmek isteriz. Zira Nöldeke *Geschichte des Qorans* adlı eserinde, muhtelif yerlerde Weil’e atıflarda bulunmuştur. Ayrıca Weil’in 1843 tarihli “*Mohammed der Prophet, Sein Leben und seien Lehre*” ve 1844 tarihli“ *Historisch-kritische Einleitung in den Koran / Kur’ân’a Tarihî Tenkitçi Bir Giriş*” adlı eserlerinin ilk baskıları, hali hazırda birçok üniversitenin kütüphanesinde mevcut olup bu nüshalara “archive.org” internet sitesinden de ulaşmak mümkündür. Muir’in nüzûl tertibi listesi ise ancak 1861 yılında “The life of Mahomet” adlı eserinin sonunda yayınlamıştır.

[209] Weil, *Mohammed*, 344-402.

[210] Weil, *Einleitung*, 51-96; Sezgin, *Bibliographie*, II, 283; Gözeler, 128.

Weil'in başlattığı, âyet ve sûrelerin kronolojisi üzerinden yapılan Kur'ân Tarihi araştırmacılığı, Nöldeke tarafından aynı yöntem uygulanarak daha da geliştirilmiştir.[211] Nöldeke, 1856 yılında Kur'ân'ın kaynağı ile âyet ve sûrelerin nüzûl tertipleri meselelerini ele alan doktora tez konusuyla[212] başlattığı Kur'ân tarihi çalışmalarını, öğrencilerinin desteğiyle ilerleterek yaklaşık seksen yıllık bir süreç içinde Kur'ân'ın metinleşme tarihi, Kıraatler, Yedi harf ve Mushaf Tarihi gibi diğer Kur'ân tarihi konularını da içine alan şümullü bir Kur'ân tarihi eseri oluşturmayı başarmıştır.[213] Eser, "*Geschichte des Qorans - Kur'ân Tarihi*" adıyla basılmış ve oryantalist litaratürün temel başvuru kaynakları arasında yerini almıştır.[214]

Yayınlandığı tarihten bugüne değin Nöldeke'nin Kur'an Tarihi adlı eserine akademik çevrelerce dikkate şayan bir önem atfedilmiştir. Bu teveccühün temel sebeplerinden belki de en önemlisi, Nöldeke'nin Kur'an araştırmalarında özellikle de Kur'ân âyetlerinin kronolojisinin tespitinde başvurduğu tarihî tenkit yaklaşım'dır.[215]

John Medows Rodwell, Geschichte des Qorans'ın ilk cildi yayınlandıktan hemen sonra 1861 yılında Kur'ân kronolojisi konusunu yeniden ele almıştır. Rodwell, oryantalist gelenekte ilk defa, nüzûl sırasını esas alarak Kur'ân'ın İngilizce tercümesini gerçekleştirmiştir. Mekkî ve Medenî oluşlarına göre sûreleri tasnif eden Rodwell vahiylerin nüzûl tarihleri hakkında farklı açıklamalara dipnotlarda işaret etmiştir. [216]

İskoç asıllı İngiliz oryantalist Sir William Muir, nüzûl kronolojisine dair görüşlerini 1878 yılında yazdığı "*The Coran; its composition and teaching and the testimony it bears to the Holy Scriptures*" adlı çalışmasında geniş bir şekilde yer vermiştir.[217] Muir'in Kur'ân kronolojisine ilgisi Hz. Peygamber'in hayatını ele alan "*The life of Mahomet*" eserinde dile getirilmiştir. Muir el yazması temel İslami kaynaklara dayanan bu çalışmasında Kur'ân vahyinin ezbere dayandığını, yazıya geçirilmesinin Hz. Peygamber'den sonra gerçekleştiğini ve Peygamber'in hayatı

---

[211] Paret, *Arabistik*, 11.
[212] Tezin latince tam adı şu şekildedir: "De Origine et Compositione Surarum Qoranicarum Ipspusque Qurani".
[213] Nöldeke, *Geschichte des Qorans*, I, 173.
[214] Nöldeke, *Geschichte des Qorans*, I, 175.
[215] Elkot, 11.
[216] Bkz. John Medows Rodwell, *The Koran*, Williams& Norgate Yay., Londra 1861; Gözeler, *Kur'ân Âyetlerinin Tarihlendirilmesi*, 27.
[217] William Muir, *The Coran. its Composition and Teaching and the Testimony It Bears to the Holy Scriptures*, S.P.C.K. Press, Londra 1878.

hakkında sonraki dönemlerde gerçekle alakası olmayan bazı hikâyelerin uydurulduğunu iddia etmiştir.[218]

Muir'den sonra Polanya Yahudisi Hartwig Hirschfeld, 1902 yılında telif ettiği, "*New Researches into the Composition and Exegesis of the Qoran*" adlı eserinde Mekke ve Medine dönemlerine ait vahiy pasajlarını büyük oranda içeriklerinden yola çıkarak tarihlendirmiş, Mekkî vahiyleri altı aşamaya ayırmıştır.[219]

Edward Sell (1839-1902), "*The Historical Development of The Qoran - Kur'ân'ın Tarihsel gelişimi*" adlı çalışmasıyla İngiliz oryantalizminin Kur'ân araştırmacılığına katkıda bulunmuştur. Sell bu eserinde, Hz. Peygamber'in hayatını anlatan tarih ve siyer ilminden istifadeyle Kur'ân vahyini nüzûl sırasına göre tasnif etmeyi denemiş, tedrici yöntemin önemine vurgu yapmıştır.[220]

Muir'in haleflerinden İskoç Richard Bell (1876-1952) ise Hirschfeld'in yaklaşımını benimsemiş, "The Qur'an: Translaeted with a Critical Re-arrangement of the Surahs/Kur'ân: Sûrelerin Eleştirel Olarak Yeniden Düzenlenmesiyle Tercümesi" başlıklı İngilizce Kur'ân çevirisinde görüşlerini dile getirmiştir.[221]

Bell'in çalışmalarını neşreden halefi ve öğrencisi W. Montgomery Watt da nüzûl tertibine dair önemli değerlendirmelerde bulunmuştur.[222]

Fransız Regis Blachare, Kur'ân tarihi konularıyla yakından ilgilenmiş, "Kur'ân Nüzûlü, Tedvini, Tercümesi, Tesiri" ve "Kur'ân'a Giriş" adında iki önemli eser kaleme almıştır. Blachare, Kur'ân âyetlerinin yazıya geçirilmesi, âyet ve sûrelerin tertibi, Kur'ân'ın cemi ve metinleşme süreci hakkında Nöldeke'nin yaklaşımlarını sahiplenerek İslami rivâyetler ve bilgilerle çelişen görüşler ileri sürmüştür.[223]

Weil ve Nöldeke'nin çalışmaları, Alman oryantalizm geleneğinin Kur'an kronolojisi konusunda diğer Batılı milletlerden daha avantajlı bir pozisyon elde etmesini

---

[218] William Muir, *The Life of Mahomet anf History of Islam to the Era of Hegira*, Smith elda & Co., Londra 1858-1864.
[219] Hartwig Hirscfeld, *New Researches into the Composition and Exegesis of the Qoran*, Asiatic Monographs, Vol. III. ii+155, Royal Asiatic Society, Londra 1902.
[220] Edward Sell, *The Historical Development Of The Qoran*, S.P.C. K. Press, Londra 1905; El-Gazali, 35.
[221] Richard Bell, *The Qur'an: Translaeted with a Critical Re-arrangement of the Surahs I-II*, T&T, Edinburgh 1939.
[222] William Montgomery Watt, *Bell's Introduction to the Qur'an*. Completely Revised and Enlarged by W. Montgomery Watt, Edinburgh University Press, Edinburgh 1970.
[223] Regis Blachare, *Introduction au Coran*, Paris, 1974, 52.

sağlamıştır. Hubert Grimme (1864-1942) eserlerinde Weil ve Nöldeke'nin ele aldıkları Kur'ân tarihi mevzularına, bilhassa da Kur'ân vahyinin nüzûl tertibi ve tarihlendirilmesi konusuna yer vermiş, nüzûl tertibine ilişkin liste ve tarihlendirme önerileri yapmıştır. Grimme Mekke dönemini üç, Medine dönemini ise dört aşamada sıralayarak konu ve üslup özellikleri eksenli bir yaklaşımla tarihlendirme girişiminde bulunmuştur.[224]

Weil ve Nöldeke'nin tarihi tenkit yöntemlerini çok iyi kavramış bir oryantalist olarak Rudi Paret, Kur'an kronolojisi üst başlığıyla anılacak eserler kaleme almamakla beraber bu yöntemi, özellikle Kur'an'ın kaynağı, metinleşme süreci ve Kur'an tercümesine yansıtmıştır. Paret, kendi telif ettiği Kur'an tercümesinde, tarihi olay ve olgulara uygulanan tarihi tenkit yönteminin yanında metne uygulanan edebi tenkit yöntemini de kullanmıştır. Tarihi tenkit yönteminden istifade ederek Filolojik tahliller yapan Paret'in tercüme ve fihrist çalışmasının en özgün buluşu, kendisinin "paralel pasajlar" olarak ifade ettiği, tercümede ve yorumlamada aynı ifadelerin geçtiği farklı pasajları birlikte değerlendirmeye dayanan yöntemdir.[225]

Paret bu yöntemin her zaman kesin sonuçlar veremeyeceğini öngörmekte ve benzer ifadelerin farklı zamanlarda ve şartlarda muhtelif anlamlar için kullanılmış olabileceğini göz önünde bulundurmaktadır. Ancak onun bu durum için hazırda tuttuğu bir çözüm yolu da vardır. Nitekim zekât ve ümmet kelimelerini, paralel pasajlar yöntemine zorluk çıkarabilecek ifadelere örnek gösteren Paret, bu ifadelerin geçtiği pasajların tercümesinde can simidi konumundaki tarihi tenkit yöntemine başvurmayı tercih etmektedir.[226]

Paret "paralel pasajların dikkate alınması ilkesi" olarak tayin ettiği yöntemini şu ifadelerle açıklamıştır: "Ben tercümemde komposizyon sorularını dikkate almadım. Bu sebeple de sûrelerdeki kronolojik kaosu ortadan kaldıracak bir düzenlemeyle uğraşmadım. Evvel emirde bundan feragat etmemin kaçınılmaz olduğuna karar verdim. Zira ben, tercüme faaliyetinin bu bağlamda sınırsız bir genişlik kazanacağına inanıyorum."[227]

---

[224] Grimme, 18-29.
[225] Paret'in Kur'an tercümesi, tercüme yöntemi ve görüşleri için bkz: Hüseyin Polat, 45-81.
[226] Paret, *Grenzen der Koranfoschung*, 13.
[227] Paret, *Grenzen der Koranfoschung*, 13.

Paret, Kur'an kronolojisine dair soruların ve sûrelerin iç düzenine ilişkin sorunların yeni sonuçlara gebe olduğunu ve bu çerçevede koca bir belirsizlikler yığının geleceğe devredildiğini düşünmektedir. Der Koran adlı eserinde, Kur'an'ın oluştuğu tarih ve şartların aydınlatılmasının son derece önemli olduğuna işaret eden Paret, kendisinin bu amaçla yıllar önce tarih merkezli bir Kur'an tercümesi planı yaptığını hatırlatmıştır.[228] Paret'in 1935'te telif ettiği "Yeni, Anlaşılır Bilimsel Bir Kur'an Tercümesi Planı" başlıklı makalesi bu düşüncenin ilk nüvesidir. Paret bu makalesinde bilimsel bir Kur'an tercümesinin uyması gereken ilkeleri şu şekilde sıralamıştır:

a. Tarihsel gerçekliğe uygunluk ve içeriğin hangi zaman ve şartlarda hangi amaçla oluşturulduğunu doğru tespit etmek.
b. Müşkil pasajların çözümü için Kur'an'ın Kur'an'la tercümesi yöntemini kullanmak.
c. Arapça dil kurallarına ve metne sadık kalmak.
d. Kur'an metninin tertibinden kaynaklanan kompozisyon problemini giderme çabası. Âyetler ve bölümler arasındaki kopukluğun tarihsel durum göz önünde bulundurularak doldurulması zarureti.
e. Önemli bazı teknik ayrıntılara dikkat etmek.[229]

Rudi Paret, "Der Koran Übersetzung" adlı Kur'an tercümesini bu tespitlerinin ve görüşlerinin bir neticesi olarak tarihi tenkit ve filolojik tahlilleri merkeze alarak 1966 yılında telif etmiştir. Paret'in bu eseri, Almanya'da en çok okunan ve referans gösterilen Kur'an tercümesi olarak bilinmektedir.[230] Eser, farklı dillere tercüme edilmiş, yarım asrı geçen zaman diliminde Almanya'da on dördüncü baskıya ulaşmıştır. Paret Kur'an tercümesi çalışmasından sonra, tercümede takip ettiği yöntemini teyit etmeye matuf olarak "Der Koran Kommentar und Konkordanz" adında bir de fihrist kaleme almıştır.[231]

Kur'an tarihi ve kronolojisi hakkında Weil ve Nöldeke'nin ilk araştırmalarından yaklaşık yarım asır sonra Nöldeke'nin öğrencileri, kronoloji çalışmalarıyla eş zamanlı

---

[228] Paret, *Der Koran*, 27-28.
[229] Rudi Paret, *Kur'ân Üzerine Makaleler* (Der. ve Çev.: Ömer Özsoy), Bilgi Vakfı Yay., Ankara 1995.38-39.
[230] Esra Gözeler vd., "Corpus Coranicum Projesi: Kur'ân'ı Geç Antik Döneme Ait Bir Metin Olarak Okumak", *AÜİF Dergisi*, 53 (2), 2012, 223.
[231] Hüseyin Polat, 78-80.

olarak Kur'ân metinlerinin tarihini tespit hususunda yeni arayışlar içerisine girmişlerdir. Yani bu süreçte aynı anda hem vahyin Hz. Peygamber dönemindeki ilk nüzûl zamanı ve süreci hem de Hz. Peygamber'den sonra Mushaf formatıyla metne bürünmüş bünyesinin tarihi, araştırma konusu yapılmıştır. Nitekim Heidelberg ve Münih Üniversitelerinde çalışan Gotthelf Bergsträsser'in (1886-1933) kurduğu "Korankommission/Kur'ân Araştırmaları Bölümü, "Apparatus Criticus zum Koran/ Kur'ân için Eleştiri/Tahlil Araçları" projesi çerçevesinde, Kur'ân el yazmalarını toplayarak fotoğraflamış ve arşivlemiştir. Arşivleme faaliyetleri, Bergsträsser'in ölümünden sonra Otto Pretzl (1893-1941) tarafından devam ettirilmiştir.[232] Pretzl'in muhafaza ettiği Kur'ân el yazmalarına ait filmlerin ikinci dünya savaşında bir bombardımanda yok oldukları düşünülüyordu.[233] Ancak içinde bulunduğumuz asrın başında, Pretzl'in öğrencisi Anton Spitaler (1910-2003) filmlerin yok olmadığını ve kendisi tarafından korunduğunu açıklamış ve çalışmaların devam ettirilmesi şartıyla bu filmleri Angelika Neuwirth'e (1943-) teslim etmiştir.

Almanya'da Neuwirh'in başkanlığında 2007 yılında başlatılan ve devlet desteğiyle yürütülen "Corpus Coranicum" projesi, aslında Bergsträsser'in projesinin devamıdır. Bergsträsser'den bu yana elde edilen ve arşivlenen tüm Mushaf metinlerini farklı yöntemlerle yorumlamak sûretiyle Kur'ân vahiylerinin ve Mushaf'ın oluşum sürecini ve tarihini tespit etmeyi hedefleyen Corpus Coranicum projesi, Kur'an metnine ve kronolojisine ilginin çağdaş Batı'da ne derece canlı tutulduğunu gösteren en müşahhas örneklerden biri olarak görülebilir.[234]

Kur'ân âyetlerini tarihsel nüzûl sırasına göre tespit etme, Gustav Weil ve Theodor Nöldeke'den bu yana Alman oryantalistlerin ilgilendikleri bir meseledir. Angelika Neuwirth'in bu alandaki önemli çalışmaları, günümüz Alman oryantalizminin bu meseleyi akademik anlamda hala canlı tuttuğunu göstermektedir.[235] Çağdaş Alman oryantalizm geleneğinin Kur'ân araştırmacılarından Angelika Neuwirth'in Kur'ân kronolojisine dair çalışmaları bu husustaki eski ve yeni birçok yaklaşımı

---

[232] Gözeler vd., "Corpus Coranicum Projesi", 232-233.
[233] Paret, *Arabistik*, 26.
[234] Bu hususta Esra Gözeler, Michael Marx, David, Kilz, Yuosef Kouriyhe, Hannelies Koloska ve Nora K. Scmidt'ten müteşekkil akademisyen bir ekip tarafından Corpus Coranicum Projesi'ni tanıtmak amacıyla kaleme alınan makale, konuya ilginin tarihi süreci ve amacına dair değerli bilgiler içermektedir. Proje hakkında daha fazla bilgi için bkz.: https://corpuscoranicum.de/about/index/sure/1/vers/1 (23.12.2018)
[235] Elkot, 11.

barındırmaktadır. Neuwirth açısından âyetlerin kronolojik nüzûl sırası, vazgeçilmez bir ilke olarak, sonu gelmez tartışmaları ve farklı teolojik görüşleri takip etmeyi sağlayan bir unsurdur.[236]

Corpus Coranicum projesinin direktörü Neuwirth, Kur'an kronolojisi konusunda seleflerinin tezlerini ve birikimlerini sahaya tam anlamıyla aktarma gayreti içindedir. Temelleri 2003 yılında atılan bu proje, 2007 yılından bu yana Alman devleti ve Brandenburg eyaletine bağlı Berlin Brandenburgische Akademie'nin finansal desteğini almaktadır. Proje 2010 yılından bu yana Alman-Fransız ortak araştırma projeleri "Coranica" ve "Paleocoran" projelerini destekleyen "Académie des Inscriptions et Belles Lettres Paris and the Berlin-Brandenburg Academy of Sciences (ANR) ve Deutsche Forschungsgemeinschaft (DFG) gibi kurumların uluslararası boyuttaki maddi ve akademik destekleriyle yürütülmeye devam edilmektedir.[237]

Projenin üç ana araştırma sahası bulunmaktadır. Bunların ilki "Textdocumentation/Metinlerin Toplanması" olarak ifade edilen ve en eski Kur'an Yazmalarını, nüshalarını ve farklı kıraatleri dijitalleştirerek inceleyen alandır. "Texte aus der Umwelt des Korans/ Kur'an'ın Çevresinden Metinler" olarak adlandırılan ikinci araştırma sahası, Kur'an'ın nüzûl ortamından itibaren günümüze değin metinsel ve yorumsal oluşum ve gelişim süreci ile birlikte bilhassa dönemin siyasi, sosyal, dini vb. tarihsel bağlamına ışık tutan genel özelliklerine dair verileri toplayan ve inceleyen çalışma alanıdır. Projenin "Kommentar/Yorumlama" olarak ifade edilen üçüncü araştırma sahası ise Kur'an'ın yapısını ve linguistik özelliklerini daha iyi açıklayabilmek için metnin kronolojik takibini esas alarak yorumunu yapmaktadır.[238]

Projenin tanıtımı için kaleme alınan makalede proje, nüzûl ortamının aydınlatılması bağlamında araştırmacılara döküman sağlamak gibi salt bilimsel hizmet amacı güden masum, akademik bir faaliyet olarak lanse edilmiştir.[239] Kanaatimizce

---

[236] Neuwirth, *Der Koran als Text der Spätantike*, 50.
[237] https://corpuscoranicum.de/about/index/sure/1/vers/1 (23.12.2018)
[238] Gözeler vd., "Corpus Coranicum Projesi", 232-233.
[239] Gözeler vd., "Corpus Coranicum Projesi", 232. Projenin amacı ve önemi ve amacı makalede şu ifadelerle dile getirilmiştir: "Corpus Coranicum projesi, Kur'an el yazmalarına dayalı olarak yapılan bir Kur'an araştırmasıdır. Bu proje, Kur'an'ın teolojik açıklamasından ziyade Kur'an metninin ve mushafların gelişimini anlamak için geliştirilmiş tarihî bir yaklaşıma sahiptir. Böylece Kur'an'ın ilk muhataplarının nasıl bir kültür havzası içinde bulunduğunun ve nasıl bir anlam dünyasına sahip olduğunun ortaya çıkarılması ve Kur'an ile ilgili bütün dokümanların sistematik olarak ve araştırmacılar tarafından ulaşılabilir şekilde bir araya getirilmesi amaçlanmaktadır."

durum hiç de ifade edildiği gibi değildir. Bilhassa Neuwirh'in "Kommentar" sadedinde ortaya koyduğu çalışmalar dikkate alındığında projenin, Weil ve Nöldeke başta olmak üzere kronoloji çalışmalarında sıklıkla atıf yapılan Kur'an'ın kaynağı, vahiy değeri, orijinalliği ve otantikliği hakkındaki köklü oryantalist yargıları ve iddiaları, bilimsel görünümlü yaklaşımlar ve materyallerle yeniden temellendirmeye hizmet etmeyi amaçladığı görülecektir.

Dikkatli bir okuyucu, projenin direktörü Neuwirth'in Kur'an hakkında kaleme aldığı eserlerinin başlıklarından, onun Kur'an algısı ve görüşlerinin klasik oryantalist yaklaşımları sergilediğini hemen fark edecektir.

Nitekim Neuwirth'in 1981 yılında tamamladığı doktora çalışması, "Studien zur Komposition der mekkanischen Sûren/Mekkî Sûrelerin Kompozisyonuna dair Araştırmalar" başlığını taşımaktadır. Yazar bu çalışmayı daha sonra 2007 yılında revize ederek "Studien zur Komposition der mekkanischen Sûren, die literarische Form des Koran. Ein Zeugnis seiner Historizität?/Mekkî Sûrelerin Kompozisyonuna Dair Araştırmalar, Kur'an'ın Edebi Dili. Kur'ân'ın Tarihsel-Tarihî Olduğunun Bir Delili (olabilir) mi" şeklinde değiştirmiştir.[240]

Neuwirth'in Corpus Coranicum projesi sürecinin yansımalarını taşıyan ve 2010 yılında telif ettiği diğer bir eserinin başlığı; "Der Koran als Text der Spätantike. Ein europäischer Zugang/Geç Antik Dönemi metni olarak Kur'an, Avrupalı (Batılı) bir Giriş" şeklindedir.[241]

Son olarak, projenin hasılatı anlamında beş ciltte tamamlanması planlanan "Der Koran. Handkommentar mit Übersetzung/Kur'an, Başvuru Tefsiri ve Tercüme" adlı eserin 2011 yılında yayınlanan ilk cildine, "Frühmekkanische Sûren. Poetische Prophetie/Erkendönem Mekkî Sûreler. Şairane peygamberlik" başlığı verilmiş; 2017 yılında yayınlanan ikinci cildine ise "Frühmittelmekkanische Sûren. Das neue

---

240 Gözeler vd., "Corpus Coranicum Projesi", 224; Angelika Neuwirth, *Studien zur Kompozition der mekkanischen Sûren*, Walter De Gruyter Yay., Berlin 1982; Angelika Neuwirth, *Studien zur Kompozition der mekkanischen Sûren, die literarische Form des Koran- ein Zeugnis seiner Historizität*, Walter De Gruyter Yay., Berlin 2007.

241 Angelika Neuwirth, *Der Koran als Text Der Spätantike Ein europäischer Zugang*, Verlag der Weltreligionen Yay, Berlin 2010; Gözeler vd., "Corpus Coranicum Projesi", 224.

Gottesvolk/Erken Orta Dönem Mekkî Sûreler. Tanrının Yeni Halkı-Ulusu" başlığı takdir edilmiştir.[242]

Neuwirth, Kur'an sûrelerini Erken Dönem Mekkî, Orta Dönem Mekkî, Geç Dönem Mekkî, Erken Dönem Medenî ve Geç Dönem Medenî olmak üzere beş ana aşamaya ayırmıştır. Her bir aşama için ayrıca farklı periyotlar belirleyen Neuwirth; ilk aşamadaki erken dönem Mekkî sûreleri, dört ayrı sûre grubuna ayırmıştır. Bu dört ayrı sûre grubunu ise yeniden iki ya da üç şeklinde muhtelif alt gruplara taksim etmiştir.[243]

Neuwirh'in Erken Dönem Sûreleri kronolojisi şu şekilde aşamalandırılmıştır:

1. Sûre grubu43: Alt-grup a) 93, 94, 97, 108, 105, 106; Alt-grup b) 102, 107, 111, 104; Alt-grup c) 103, 99, 100, 101, 95.

2. Sûre grubu44: Alt-grup a) 89, 91, 92, 90; Alt-grup b) 87, 96; Alt-grup c) 82, 81, 84, 86, 85.

3. Sûre grubu45: Alt-grup a) 73, 74, 80, 79; Alt-grup b) 75, 70, 78, 88; Alt-grup c) 83, 77.

4. Sûre grubu46: Alt-grup a) 51, 69, 68 ; Alt-grup b) 55, 56, 53, 52.[244]

Neuwirth, projenin son ayağı olan yorumlama sürecini aşağıdaki sıralamaya göre gerçekleştirmiştir.

1. Sûrenin Latince Harflere Uyarlanması
2. Sûrenin Neuwirth Tarafından Tercümesi
3. Sûrenin Edebî Açıdan Yorumlanması
4. Sûrenin Kompozisyon Özellikleri
5. Sûrenin Bölümleri Hakkında Bilgi
6. Âyetlerin Tedriç Esasa Göre Tek Tek Yorumlanması
7. Sûrenin Tahlili ve Tarihlendirmesi
8. Referans Alınan Tefsir Kaynakları[245]

---

[242] Angelika Neuwirth, *Der Koran-I:Frühmekkanische Suren,* Verlag der Weltreligionen Yay., Berlin 2011; Gözeler vd., "Corpus Coranicum Projesi", 224.
[243] Gözeler vd., "Corpus Coranicum Projesi", 224-225.
[244] Gözeler vd., "Corpus Coranicum Projesi", 224-225
[245] Gözeler vd., "Corpus Coranicum Projesi", 225.

1.4. KUR'ÂN KRONOLOJİSİNDE İSLAMİ REFERANSLAR VE BATILI YAKLAŞIMLAR

Nöldeke ve Weil'in Kur'an kronolojisine ilişkin tarihlendirme tercihleri ve görüşlerini ele almadan evvel, vahyin nüzûl tarihinin belirlenmesinde Müslümanların başvurdukları kaynakları ve referansları ele almak yerinde olacaktır. Zira bu sayede İslami geleneğin âyet ve sûreleri tarihlendirmede hangi ilmi temellere dayandığı ve kronolojik tespit hususunu daha ziyade hangi bağlamda önemsediği de müşahede edilmiş olacaktır.

Buna ilaveten tarihi süreç boyunca oryantalistlerin genel İslam araştırmalarında takip etikleri yaklaşım ve yöntemlerin bilinmesi, Kur'an kronolojisi meselesinde Weil ve Nöldeke'nin tarihlendirme görüş ve tercihlerinin hangi batılı metodolojik veya ideolojik temellerden kaynaklandığının görülmesi açısından faydalı olacaktır. Ayrıca bu sayede oryantalistlerin Kur'an kronolojisi görüşlerinde belirleyici olan yaklaşım ve yöntemler daha iyi anlaşılacak ve İslami geleneği oryantalistlerin tarihlendirmeleri muhtelif açılardan mukayese edilebilecektir.

1.4.1. Kur'ân Kronolojisinin İslami Referansları

İslami geleneğin vahyin tarihlendirilmesinde referans değeri atfettiği kaynaklara, Giriş kısmında Araştırmanın Metodu ve Kaynakları başlığı içinde daha önce kısaca işaret edilmişti. Ancak bu konu, önemine binaen aşağıda daha detaylı bir şekilde ele alınacaktır.

Kur'an vahyinin nüzûl tarihinin tespitine hasredilmiş faaliyetler düşünüldüğünde, İslam dünyasında erken dönemlere kadar inen özel çalışmaların olmadığı bilinmektedir. Buna karşın özellikle tefsir, fıkıh ve siyer gibi disiplinlerde çeşitli nedenlere binaen vahiylerin nüzûl zamanları ve şartlarının bilinmesine hususi önem atfedilmiştir. Bu bağlamda genellikle Esbab-ı Nüzûl, Mekkî-Medenî ve Nasih-Mensuh gibi Tefsir ve Fıkıh ilmi içinde yer alan ilimlerin verilerinden yararlanılmıştır. Siyer ve İslam Tarihi gibi Hz. Peygamber ve sonrası dönem hakkında tarihi bilgileri nakleden ilimlerin yanı sıra, ashap ve tabiin başta olmak üzere farklı ilim dallarıyla iştigal etmiş ilim adamlarının biyografileri hakkında veriler barındıran Tabakât ilmi de vahyin nüzûl zamanı ve vasatı hakkında bazı bilimler barındırmaktadır. Ayrıca Tefsir ve

Hadis külliyatları da çeşitli vesilelerle âyet ve hadislerin nazil oldukları tarih ve şartlara ilişkin malumat içermektedirler.[246]

Âyet ve sûrelerin nüzûl tarihlerinin tespitinde istifade edilen referanslar ve kaynaklara geçmeden önce Kur'an'ı Kerim'in âyet ve sûrelerinin Mushaf düzeni hakkında İslami gelenekte dile getirilen yaklaşımları hatırlamak faydalı olacaktır. Zira bu yaklaşımların Müslümanların nüzûl tertibi çalışmalarının seyrinde tayin edici etkileri olduğunu düşünmekteyiz.

1.4.1.1. İslami Gelenekte Mushaf ve Nüzûl Tertibi Meselesi

Kur'an'ı Kerim'in Mushaf-ı Şerif olarak adlandırılan mevcut formu, vahiylerin nazil olduğu sıraya göre düzenlenmemiştir. Mushaf'ın nihai hali, Hz. Ebubekir ve Hz. Osman dönemindeki cem ve istinsah faaliyetleri neticesinde kesinleştirilmiştir. İslam âlimleri Kur'an'daki âyet ve sûrelerin Mushaf'taki düzenleri ve sıraları hakkında farklı görüşler ileri sürmüşlerdir. Bu mesele, âyetlerin sûreler içindeki tertibi ve sûrelerin Mushaf'taki sırası şeklinde iki yönden ele alınmıştır.

Kur'ân'daki âyetlerin sûrelerdeki tertiplerinin tevkifi olduğu, Kur'ân ilimleri alanındaki otoriteler arasında tartışmasız bir icmayla kabul görmüştür.[247] Buna karşın sûrelerin tertibi noktasında aynı ittifak sağlanamamıştır. Sûrelerin tertibinin tevkifi mi ya da ictihadi mi olduğu konusunda âlimler farklı yaklaşımlar sergilemişlerdir.[248]

Kaynaklarda bu meselede âlimlerin üç farklı yaklaşım benimsedikleri nakledilmiştir. Buna göre bir grup, Sûrelerin tertibinin tevkifi olduğunu ileri sürerken ikinci grup, aksi yönde görüş belirterek sûrelerin tamamen ictihadi bir tertiple oluştuğunu savunmuştur. Üçüncü grup ise bu iki görüşü mezcetmekte, sûrelerin bir kısmının ictihadi bir diğer kısmının da tevkifi olduğunu ileri sürmüştür.[249]

---

[246] Gözeler, *Kur'ân Âyetlerinin Tarihlendirilmesi*, 49; Sipahioğlu, 26-29; Burhan Çonkor, *Boykotun Bitiminden Hicrete Kadar Olan Dönemde İnen Sûrelerin Tahlili* (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 2015, 38.
[247] Celâlüddîn Abdurrahmân es-Suyûtî, *El-İtkân fi Ulûmi'l-Kur'ân I-II* (3. Baskı), Dâru İbn Kesîr, Dımaşk 1996, I, 189; Muhammed Abdulazîm ez-Zerkânî, *Menâhilu'l-İrfan fi Ulûmi'l-Kur'ân I-II* (4. Baskı), Daru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut 2003, I, 346; Ebû Abdillah Muhammed b. İsmâ'îl b. İbrâhîm b. Muğîre el-Cu'fî el-Buhârî, *Sahîhu'l-Buhârî* (2. Baskı), İ'tinâ, Ebû Abdillah Abdusselam b. Muhammed b. Ömer Alluş, Nşr. Mektebü'r-Rüşd, Riyad 1427/2006, Fedâilü'l-Kur'ân: 4.
[248] Suyûtî, I, 194; Muhsin Demirci, *Tefsirde Metodolojik Sorunlar*, İFAV Yay. İstanbul 2012, 86.
[249] Suyûtî, I, 194; Abdülcelil Bilgin, *Kur'ân'ı Tanımak*, Araştırma Yay, Ankara 2018, 84.

Sûrelerin tertibinin tevkifi olduğunu ileri sürenlerin başında Ebu Cafer en Nahhas Ebu Bekir el-Enbarî ve Kirmanî gelmektedir. Onlara göre, Kur'ân Levh-i Mahfuzdaki tertibiyle indirilmiştir. Bu âlimlere göre Cebrail, buradaki sıraya göre Allah'tan vahiyleri almış ve peygambere bildirmiştir. Hz. Peygamber daha hayattayken Kur'ân'nın üç, beş, on bir gibi hiziplere ayrıldığı, mufassal olan hizbin Kâf sûresinden itibaren Kur'ân'ın sonuna kadarki tüm sûreleri içerdiği biliniyordu. Hz. Osman döneminde gerçekleştirilen Resmu'l Mushaf'taki sûre tertibine hiçbir sahabe karşı çıkmamıştır. Bu da tertibin tevkifi olduğunu göstermektedir.[250]

Sûrelerin ictihadi bir tertiple düzenlendiğini savunanlar ise sahabenin elindeki şahsi nüshalarda farklı sûre tertiplerinin olduğunu, Hz. Ali'ye nüzûl sıralı bir tertibin isnad edildiği, Hz. Peygamberin namazda bir tertip takip etmediği ve Hz. Osman'ın "Berâe/Tevbe" sûresini şahsi içtihadıyla Enfâl'den sonraya koyduğu şeklinde bazı argümanlar ileri sürmüşlerdir. Suyûtî ve Zerkani ulemanın çoğunluğunun bu görüşü benimsediğini ifade etmişlerdir. Sûre tertibinin içtihadi olduğunu savunanlar arasında İmam Malik (712-795) ve Kadı Ebû Bekir el Bâkıllânî (v.403) gibi âlimler bulunmaktadır.[251]

Sûre tertibi hakkında diğer iki gruptan farklı görüşler ileri süren üçüncü grup ise Peygamberin tevkifi olarak belirlemediği bazı sûrelerin tertibinin sahabenin içtihadıyla gerçekleştiğini dile getirmektedir. İbn Atiyye ve Beyhakî'nin temsilciliğini yaptığı bu gruba göre Seb'ut-Tivâl, Hamimler ve Mufassallar Hz. Peygamberin tevkifiyle, geri kalan sûreler ise ashabın içtihadıyla tertip edilmiştir.[252]

Sûrelerin tertibinde içtihadilik olduğunu savunanların da tevkifilik görüşünü benimseyenlerin de bu hususta görece olarak ikna edici delillere dayandıkları söylenebilir. Zira tertibin ictihadi olduğunu savunanların, âyetlerin tertibi hakkında sahabenin ittifakı varken Kur'ân bilgisi üst seviyede olan bazı sahabilerin sûrelerin tertibindeki tevkifiliğe aykırı hareket etmeleri kabul edilecek bir tasarruf olarak görülmemelidir, şeklindeki temellendirmeleri, son derece anlaşılır gözükmektedir.[253]

---

[250] Suyûtî, I, 197; Mennâ' El-Kattân, *Mebâhis fi Ulûmi'l-Kur'ân,* Mektebetu'l-Mearif Li'n-Neşri ve't-Tevzi', Riyad 2011, 142.
[251] Suyûtî, I, 194; Zerkânî, I, 353; İsmail Cerrahoğlu, *Tefsir Usûlü*, Türkiye Diyanet Vakfı Yay., Ankara 1997, 58.
[252] Suyûtî, I, 196-197; Bedrettin Muhammed Abdullah ez-Zerkeşî, *El-Burhân fî 'Ulûmi'l-Kur'ân I-IV*, Dâru'l-Marife, Beyrut 1994, I, 257.
[253] Zerkânî, I, 354.

Yine Hz. Osman'ın nihai derleme sırasında sûre tertibine müdahil olduğu rivâyetleri de göz ardı edilemez. Buna ilaveten İmam Mâlik gibi hadis ve fıkıh ilimlerinde yetkin olan bir erken dönem âliminin tertibin ictihadi olduğu yönünde görüş belirtmesi dikkate şayandır. Fakat bununla beraber bu mevzuda farklı görüş belirtenler de akıl ve nakil açısından ikna edici dayanaklar ileri sürmüşlerdir. Bu nedenden olsa gerek Süyûtî, konuya dair şahsi görüşü hakkında açık bir ifade kullanmamıştır.[254]

Kanaatimizce kaynaklarda belirtildiği üzere, nazil olan her yeni vahiy grubu ile birlikte bütün âyet ve sûreleri her yıl Cebrail'e okuyarak arz eden Hz. Peygamber, muhakkak bir sıralama takip etmiş olmalıdır. Üstelik Hz. Peygamber, Kur'ân hafızlarının ezberlerini de muhtemelen bu sıralamaya göre dinlemiştir. Ayrıca, her yıl ramazan ayında Cebrail'e bir defa arz edilen Kur'ân'ın, peygamberimizin vefatından önceki Ramazan ayında iki defa arz edilmesi, bu sıralamanın ashâb ve ümmet tarafından öğrenilmesini temin etme amacı taşıdığına yorulması mümkündür.[255]

Genellikle vahyin nüzûlünü takiben kısa bir süre sonra metne dökülen ilahi hitabın ve Hz. Peygamberin vefatının hemen ardından gerçekleştirilen Mushaf tertibinin, göğüslerde ve zihinlerde muhafaza edilen tertiple aynı olması lazım gelirdi. Nitekim gerek Hz. Ebubekir'in gerçekleştirdiği ilk Mushaf çalışması sürecinde gerekse de Hz. Osman dönemi nihai derleme faaliyeti sırasında, sûrelerin tertibi hakkında, ashaptan neredeyse hiçbir eleştiri gelmemiştir.[256] İlk Mushaf, Hz. Peygamberin evinde korunan tüm vahiy malzemesi ile diğer sahâbîlerdeki yazılı nüshaların bir araya toplanarak bir kitap formatında sıralanmasıyla oluşturulmuştu. Daha sonraki düzenlemede ise bu tertibe hiçbir şekilde dokunulmamış, sadece yedi harf ruhsatından kaynaklı olarak farklı okunan bazı âyetlerin kıraatleri Kureyş lehçesine uygun olarak yeniden yazılmıştır.[257] Mushafın nihai tertibi hakkında İslami gelenekte ilk dönemde bir itiraz gelmediği gibi günümüze kadar tarihi süreçte sapkın bazı kişi ve fırkalar hariç bahse konu edilecek bir muhalefet de görülmemiştir.[258]

Bunun yanı sıra şahsi nüshalardaki sûre tertibinin belli bir oranda birbirlerinden farklı olması, gâyet tabii karşılanmalıdır. Bilindiği üzere şahsi nüshalar tam anlamıyla

---

[254] Suyûtî, I, 199.
[255] Muhammed Hamidullah, *Kur'an-ı Kerim Tarihi*, Beyan Yay., İstanbul 2005, 52.
[256] Zerkânî, I, 354-355.
[257] Hayrettin Öztürk, *Ebedi Mucize Kur'an*, Ensar Yay., İstanbul 2011, 126.
[258] Mehmet Dağ, *Tenzilden Tezyine Mushaf-ı Şerif,* Fecr Yay., Ankara 2013, s.113

herhangi bir üst tahkik ve onay süreci olmaksızın kaleme alınmışlardır.[259] Bu konuda sahabeye verilmiş özel bir izinden de söz edilebilir. Sahâbenin, Kur'ân'ı öğrenmedeki bireysel farklılıkları, şahsi nüshalarındaki sûre tertibinin de farklı olmasına sebep olmuş olabilir. Bunun yanında şahsi nüsha sahiplerinden hiçbiri, kendi sûre tertibinin Peygamberin sûre tertibiyle aynı olduğunu ileri sürmemiştir. Onların tertibindeki içthadilik sadece kendi nüshaları için geçerlidir.[260] Haddi zatında vahyin inmeye devam ettiği bir vasatta Peygamberin tayini olmaksızın kesin ve en son tertibin yapılması zaten mümkün değildir. Neticede arza ve mukabele faaliyetleriyle o tarihe kadar takip edilen tertip, her yılın Ramazan ayında netlik kazanmış, ezberler ve şahsi nüshalar imkânlar nispetinde buna göre revize edilmiş olmalıdır.

Tertibin içtihadiliğini savunanlar daha ziyade peygamberimizin namazda okuduğu sûrelerin bir tertip düzeni izlemediğini ileri sürerek görüşlerini ispatlamaya çalışmışlardır.[261] Kanaatimizce bu argüman yeterince ikna edici gözükmemektedir. Zira Hz. Peygamberin namazda farklı rekâtlarda farklı sûrelerden pasajlar okuması sûrelerin hafızadaki ve Mushaf'taki sıralamalarına aykırı bir durum oluşturmamaktadır. Namaz dua olması hasebiyle kulun Kur'ân kıraati tercihinde muhayyer bırakıldığı bir ibadettir. Hangi âyetler veya sûreler onu rabbine daha yakın hissettiriyorsa onlardan dilediğini okuyabilir.[262] Yani namaz esnasında okunan âyet ve sûrelerden yola çıkarak Kur'ân'ın sûre tertibi hakkında bir değerlendirme yapmak yanıltıcı olacaktır.

Uzlaştırmacı yaklaşımı olarak da isimlendirilen üçüncü grubun görüşleri dikkatle incelendiğinde aslında onlarında zımnen tertibin tevkifi olduğunu kabul ettikleri görülecektir. Çünkü Hz. Osman dönemindeki resmu'l-Mushaf çalışmasında ilk tertip neredeyse aynen kabul edilmiştir. Üstelik Hz. Osman'ın, Tevbe sûresini başında besmele olmaksızın Enfâl ile birleştirerek Seb'ut-Tivâl içinde değerlendirmesi dışında bir istisna da yoktur.[263] Subhi Salih uzlaştırmacı yaklaşımı savunanların bu konudaki delillerinden, Yezid İbn Farisi'den naklen İbn-i Abbas'a dayandırılan hadisin aslının olmadığını belirtmiştir. Zira Buhari'nin, Yezid'i zayıflardan addettiğini belirten Salih, ayrıca hadiste sûrelere ilişkin yanlış bilgilerin zikredildiğini dile getirmiştir. Salih

---

[259] İsmet Ersöz, *Kur'an Tarihi*, Ravza Yay., İstanbul 1996, 92.
[260] Salih, 71.
[261] Kattân, 142-144.
[262] Müzzemmil: 73/20.
[263] Suyûtî, I, 195; M. Abdullah Draz, *Kur'an'a Giriş* (Çev: Salih Akdemir), Kitabiyat Yay., Ankara 2006, 40.

özellikle Hz. Osman'ın Besmelenin sûre başlarındaki pozisyonunu arzusuna göre belirleme yetkisine sahipmiş gibi anlatıldığını ifade etmiştir.[264] Netice itibarıyla Seb'ut-Tivâl, Hamimler ve Mufassalların tertibi yanında geriye kalan diğer sûrelerin tertibi de ashâbın tüm kâtip ve hafızlarının ittifakıyla Mushaf'taki yerini almıştır.[265]

Nüzûl süreci boyunca Hz. Peygamber, tedricen gelen vahiyleri Cebrail'in tayin etmesiyle sûrelerdeki yerlerine tevkifi bir tasarrufla yerleştiriyordu. Bu durumda Hafız ve kâtiplere düşen görev ise Hz. Peygamberin inen her yeni âyet grubunun hangi sûrenin hangi bölümüne yerleştirileceğini açıklayan yönlendirmelerini takip ederek yazı ve ezberlerini buna göre güncellemekti. Bu süreçte tek defada inecek sûreler hariç o döneme kadar nazil olan mevcut sûrelerin de bir tertibi olduğu söylenebilir. Zira hangi sûrenin diğerinden önce veya sonra olduğu bilgisi, ezber ve yazıyla kayıt faaliyetini kolaylaştıran bir unsur olacaktır.

Sûrelerin bir kısmının içtihadi olarak tertip edildiğini savunanlar, Tevbe sûresi dışında başka bir örnek verememektedirler. Buna göre Tevbe sûresinin başında Besmele olmaksızın Enfâl sûresinden sonraya yerleştirilmesi, Hz. Osman'ın içtihadıyla gerçekleşmiştir. Bunun sebebi ise Hz. Osman'ın sûrenin yeri hakkında bağlayıcı bir delile ulaşamamış olmasıdır. [266]

Kanaatimizce Hz. Peygamber Kur'ân'ı, henüz hayattayken âyet ve sûrelerini yazdırmak, ezberletmek ve arza olgusu sayesinde güncel haliyle nihai düzenini ve sırasını öğretmek sûretiyle form ve muhtevası malum bir hitap ve metin olarak ümmete bırakmıştır. Kaldı ki Kur'ân vahyi, levh-i Mahfuzda da kitap veya suhûf formunda belli bir düzene sahiptir. Hz. Peygamberin yazdırdığı, ezberlettiği ve son arzda okuduğu şekliyle Levh-i Mahfuz'daki aslıyla tam olarak örtüştüğü ve tertibin bu haliyle ashâbın malumu olduğu kanaatindeyiz. Nitekim kaynaklarda Peygamberin vefatına kadar ve vefatından sonra sûrelerin Mushaf tertibi hakkında ashâb arasında herhangi bir tartışmanın yaşandığı nakledilmemiştir. Kur'ân hafızları tarafından son arzada da sabit olduğu şekliyle Peygamber'in vefatına kadar sürekli icra edilen bu tertip onun vefatından kısa bir süre sonra gerçekleştirilen tedvin sürecinde ilk Mushaf'ta hiçbir tartışmaya mahal olmaksızın yazıyla da kayıt altına alındığı için tevkifidir.

---

[264] Salih, 72-73.
[265] Muhsin Demirci, *Kur'an Tarihi*, İFAV Yay. İstanbul 1997, 165.
[266] Draz, "Kur'ân-ı Kerim'in Nüzûl Sırasına Göre Tertip Edilmesi, Teklifine Edebi Eleştiri", 248.

1.4.1.2. İslami Geleneğin Vahyi Tarihlendirmede Başvurduğu Kaynaklar

Kur'ân kronolojisine veri sağlayan temel İslami kaynaklar arasında, Kur'ân ve tefsir ilimleri içerisinde tasnif edilmiş olan Mekkî-Medenî, Esbab-ı Nüzûl, Nasih-Mensuh gibi ilimler ile Hadis, Siyer, İslam Tarihi ve Tabakât gibi bazı müstakil İslami ilimler yer almaktadır.

Tefsir Usulü ve Ulûmu'l-Kur'ân eserleri, Kur'ân vahyinin tarihlendirilmesi mevzusunu çalışacak araştırmacıların öncelikli başvuru kaynaklarıdır. Zira bu eserlerde Esbâb-ı Nüzûl, Mekkî-Medenî ve Nasih-Mensuh, gibi mevzular yanında Kur'ân Tarihi, Mushaf ve Nüzûl Tertibi gibi konu ve meseleler ele alınmıştır. Ayrıca çağdaş bazı Tefsir Usulü, Kur'ân Tarihi ve Kur'ân ilimleri eserlerinde, oryantalistlerin bu konulara ilişkin savundukları iddia ve görüşlere değinilmiş ve bunlar tenkit edilmiştir.[267] Bunun yanı sıra ayrıca rivâyet ağırlıklı olanlar başta olmak üzere birçok tefsir külliyatında, muhtelif âyetlerin tefsiri sadedinde zikredilen Mekkî-Medenî ve Esbab-ı Nüzûl rivâyetleri bahislerinde, Kur'ân kronolojisiyle ilgili mevzulara ve kaynaklara atıfta bulunulmuştur.

Hadisler ve sünnet, Kur'ân'dan sonra dini bilginin ikinci kaynağı olduğu için, gerek Tefsir ve Kuran ilimleri gerekse de Fıkıh ve İslam Tarihi gibi diğer İslami ilimlerin olmazsa olmaz beslenme kaynağıdır. Bu hususiyetinden ötürü hadis külliyatları, âyet ve sûrelerin nüzûl tarihiyle ilgilenenlerin temel referans kaynakları arasında değerlendirilmiştir. Bu ilimler ve kaynaklara ek olarak Tarih, Siyer ve Tabakât gibi belirli zaman ve şahıslar hakkında malumat veren ilimler de âyet ve sûrelerin nüzûl dönemi kronolojisine ilişkin önemli veriler barındırmaktadır.

Vahiylerin nüzûl zamanlarının bilinmesi, Kur'ân'ın ilk muhataplarının son derece önem verdikleri bir husustur. Haddi zatında Hz. Peygamberin yanı başında onunla aynı atmosferi paylaşmak ve nazil olur olmaz vahiylerle tanışmak ashabın hayatında, çoğu zaman fizyolojik ihtiyaçlardan bile önce gelen bir geresinim idi. Peygamberle bir arada olmak aynı zamanda vahiy ile de kaçınılmaz bir yakınlık anlamına geliyordu. Kur'ân'da, Müslümanlar için her yönüyle rol model insan olarak

[267] Subhi Salih'in ve Mennâ' el Kattân'ın aynı başlıklı Mebahis fi Ulumil Kur'ân, İzzet Derveze'nin El Kur'ân'ul Mecid, İsmail Cerrahoğlu'nun, Tefsir Usulü, Mustafa Özrürk'ün Kur'ân Tarihi ve Abdülcelil Bilgin'in Kur'ân'ı Tanımak adlı eserlerinde Kur'ân ilimleri ve Tefsir'in muhtelif konularında oryantalistlerin dile getirdikleri görüş ve yaklaşımları hakkında bahisler açılmıştır.

tanıtılan Hz. Muhammed'in, iman edenlerin nazarında da "yürüyen Kur'ân" olarak algılanmasında bu ilişkinin payı yadsınamaz.

Hz. Peygamberin fem-i pakından dökülen vahiyler hem kendisi hem de inananlar için hayatlarını sulayan can suyu değerindedir. Vahiy tüm benliğiyle Allah'a teslim olmuş insanın hayatını ahlaki, sosyal, hukuki, ekonomik, siyasi vb. muhtelif açılardan düzenleyerek ona işlerlik kazandıran ve bu sayede insanı hem dünya hem de ahiret saadetine eriştiren ilahi kaynaktır.

Vahyin nüzûl zamanı ve atmosferine muttali olmanın önemi, ashabın Hz. Peygamber'in dizinin dibinden ayrılmak istemeyen konumlanmasında müşahede edilmektedir. Bu sebepten olsa gerek bazı sahabeler Peygamberin vefatından sonra vahyin nüzûl zamanı ve şartları konusundaki bilgi ve tecrübelerini, Kur'ân'ı doğru anlama hususunda sahip oldukları bir faziletten öte, onu anlamanın temel şartlarından biri olarak değerlendirmişler.[268] Bu bilgiye sahip olmadan Kur'ân hakkında konuşmayı, helâk olmakla bir addetmişlerdir. Abdullah b. Abbas, Hz. Ali, Ubeyy b. Ka'b, Abdullah b. Mes'ud gibi sahâbe ve tabiîn neslinin ilmi yeterlilikleriyle temeyyüz etmiş simaları, vahiylerin nüzûl koşulları, zamanları ve manaları konusunda sahih ve dakik malumatlara sahip oldukları için ashabın âlimleri olarak zikredilmeye layık görülmüşlerdir.

1.4.1.2.1. Mekkî–Medenî İlmi

Vahyin nüzûl kronolojisine göre tertip edilmesi ve bu tertibin herkesçe bilinmesi Kur'an'ın veya Hz. Peygamberin direkt işaret ettiği İslami bir sorumluluk değildir. Bununla birlikte daha önce de ifade edildiği üzere en azından Mekkî ve Medenî çerçevesinde vahyin nüzûl zamanı ve şartlarını bilmek; manayı, hükmü ve hikmeti doğru tespit etmek adına tefsir, fıkıh, hadis, siyer ve kelam gibi İslami ilimler için vazgeçilmez bir koşuldur. Bu sayede âyetlerin iniş hikmetleri ve gayeleri daha iyi anlaşılacak ve zihinlerdeki ve kalplerdeki kapalılıkların yanı sıra ameli anlamda uygulamalardaki sıkıntılar da giderilmiş olacaktır.

---

[268] Suyûtî, I, 27.

Âyet ve sûrelerin Mekkî ve Medenîliği hususunda Hz. Peygamberin özel bir vurgusu olmadığı bilinmektedir.[269] Bununla beraber gerek Hz. Ali'nin vahyi nüzûl sırasına göre tertip ettiği yönündeki rivâyetler gerekse de sahabenin nüzûl vasatını bilmeyi, Kur'ân'ı doğru anlamakla ilişkilendirmiş olması ve erken dönemlerden itibaren vahyin Mekkî ve Medenîliği hakkında çalışmaların yapılmış olması bu konunun önemi hakkında yeterince bilgi vermektedir.

Müslüman ilim adamlarının kahir ekseriyeti, vahyin Mekkî veya Medenî olduğunun tespiti için temel referans kaynağı olarak Hz. Peygamberden ya da sahabe ve tabiinden nakledilen rivâyetlere başvurulması gerektiğini savunmuşlardır.[270] Bu konuyu içtihada medar olan mevzular içinde görmeyen İslami gelenek, hakkında rivâyet olmayan vahiylere ilişkin bir zaman tahdidinde bulunmaktan sakınmışlardır. Hakkında rivâyet ve nakil bilgisi olmayan âyet ve sûrelerin tarihlendirilmesi konusunda ilk dönemde, az sayıda âlim olumlu görüş serdetmişken son birkaç asırda bu sayı gittikçe artmıştır.[271] Özellikle bir kısmı hala hayatta olan Müslüman araştırmacılar nakil ve rivâyet yoluyla belirlenemeyen âyet ve sûrelerin Mekkî ve Medenîliğinin tespiti için başvurulabilecek ikinci yöntemin, her iki dönem vahyinin dil, üslup ve konu özelliklerini dikkate alarak içtihatta bulunmak gerektiği kanaatindedirler.[272]

Kaynaklar, Mekkî ve Medenî vahiylerin tanınmasında bazı ayırıcı özelliklerin bulunduğunu, bilhassa dil ve üslup özellikleri açısından her iki dönem vahiylerin büyük oranda farklılaştıklarının müşahede edilebileceğini belirtmişlerdir. Buna göre Mekkî olanlar daha kısa, beliğ ve seci unsurları baskın iken Medenî olanlar daha uzun nesre daha yakın ve âyet sonları daha az kafiyelidir. Mekkî olanlarda secde âyetlerinin fazlalığı, yeminler ve "كلا" ifadesi göze çarpmaktadır.[273] Ayrıca bazı istisnalarla birlikte hurûf-ı mukattaa ile başlayan sûreler ve hitabın "يَا اَيُّهَا النَّاسُ" şeklinde tüm insanlara dönük ifadelerin olduğu âyetler Mekkî sayılmıştır. Medenî vahiy ise bu özelliklerden tamamen soyutlanmamakla beraber genellikle bunlardan çok daha az numuneler barındırmaktadırlar. Medenî vahiylerde hitap çoğu zaman tüm insanlardan ziyade

---

[269] Hikmet Koçyiğit, *Mekki Âyetlerde Sosyolojik Unsurlar*, Pınar Yay., İstanbul 2013, 80.
[270] Zerkeşi, I, 276; Suyûtî, I, 27, 53.
[271] Suyûtî, I, 27; Salih, 174, 185.
[272] Kattân, 60-61; Mustafa Ünver, *Tefsir Usulünde Mekki-Medeni İlmi* (Yayımlanmamış Doktara Tezi), On Dokuz Mayıs Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Samsun 1997, 301.
[273] Suyûtî, I, 154.

müminlere ve Medine dönemindeki inanç gruplarına yöneliktir.[274] Mekkî vahiyde inanç, Allah'ın sıfatları, ahiret ahvali ve önceki elçilerin kıssaları konuları işlenmişken Medenî vahiylerde dönemin vakıasına uygun olarak ağırlıklı şekilde muamelata dair hukuki belirlemeler, toplumsal ilişkiler ve sosyal siyasi yapının muhafazasına yönelik mevzular ele alınmıştır.[275]

İslami gelenekte Mekkî ve Medenî şeklinde ikili tasnifin neye göre yapılacağı hakkında da birbirinden farklı görüşler serdedilmiştir. Mekkî-Medenî ayrımında muhataplar, mekân ve zaman şeklinde üç unsur göz önünde bulundurularak tasnif yapılabileceği dile getirilmiştir. İlkine göre Mekkelileri muhatap alan âyet ve sûreler Mekkî, Medinelilere hitap edenler ise Medenî kabul edilmelidir. İkinci görüşe göre zaman unsuru dikkate alınmaksızın vahiyler indikleri mekâna göre (Mekke, Medine, Kudüs, Taif gibi) tasnif edilmelidir. Üçüncü ve en çok kabul gören görüşe göre ise Müslümanlar açısından önceki durumlarında dini, siyasi ve sosyal açıdan varoluşsal dönüşümleri dönüm noktası olan hicret olayı merkeze alınarak bu tarihten öncekiler Mekkî, sonrakiler Medenî olmak üzere tasnif edilmelidir.[276]

Bu görüş neredeyse tartışmasız bir şekilde kabul görmüş ve sûreler, âyet grupları ve âyetler buna göre Mekkî ya da Medenî olarak adlandırılmıştır. Kanaatimizce vahyin, muhatapları ve indiği yer önemli olmakla beraber vahiy-muhatap ilişkisinin hangi vasatta gerçekleştiği, vahyin hangi süreçte ve hangi olgulara binaen geldiği çok daha önemlidir. Bu sebeple genel bir tasnif açısından Hicretin esas alınmasının doğru bir tercih olduğu söylenebilir. Bunanla beraber Hz. Peygamberin ve Müslümanların hayatlarında hicret olayı gibi önemli, tesiri ve rolü belirgin olan başka olay ve olgulardan hareketle daha dakik ve dar çerçevede bazı tarihlendirme veya aşamalandırma tespitleri yapılabileceği de göz ardı edilmemelidir.

İslami kaynaklarda, bir sûrenin Mekkî ya da Medenî olarak tasnif edilebilmesi için bazı kriterlerin esas alındığına işaret edilmiştir. Buna göre şâyet bütün âyetleri Mekkî ise sûre kesinlikle Mekkî olarak nitelendirilmiştir. Nitekim Müddessir sûresinin bütün âyetleriyle Mekke'de nazil olduğundan sûre Mekkî, Nûr sûresi ise tüm âyetler Medine döneminde nazil olduğu için Medenî kabul edilmiştir. Bu özelliği haiz olmayan

[274] Zerkeşi I, 136.
[275] İzzet Derveze, *Kur'ân-ı Anlamada Usul* (Çev.: Vahdettin İnce), Ekin Yay. İstanbul 2008, 103.
[276] Zerkeşi, I, 273, 274.

sûreler için farklı kıstaslar oluşturulmuş, sûrelerin Mekkî ya da Medenî olarak tasnif edilebilmesi için âyetlerinin çoğunlukla bu dönemlerde inmiş olması öngörülmüştür. Bu durumda gruba giren sûrelerin bazı âyetleri doğal olarak farklı dönemlere ait olmuş olacaktır. Örneğin Nahl ve Muhammed sûreleri bu özelliğe sahip sûrelerdir. Zira son üç âyeti hariç Nahl sûresinin tamamının Mekkî olduğu; Muhammed sûresinin ise 13. âyeti hariç tüm âyetleriyle Mekkî olduğu bildirilmiştir.[277]

Kur'ân kronolojisinin ana kaynaklarından Mekkî-Medenî ilmi, Kur'ân ilimleri literatürünün temel kaynaklarından Süyûtî'nin el-İtkân'ında, önemine binaen kendisinden ilk bahsedilen ilimdir. Zerkeşî ise Süyûtî'den farklı olarak el-Burhân adlı eserine, âyet ve sûrelerin nüzûl tarihlerine işaret eden veriler barındırması yönüyle vahiy kronolojisinin temel kaynaklarından sayılan Esbab-ı Nüzûl ile başlamıştır.[278]

Bu eserlerde, Mekkî ve Medenî vahiyler, nüzûl yerleri ve zamanları açısından muhtelif kategorilere ayrılmıştır. Nüzûl yeri hüküm ilişkisine göre yapılan tasnifte, Mekkî olmakla birlikte hükümleri Mekkî veya Medenî olan âyetler, Nüzûl yeri Medenî olmakla birlikte hükümleri Medenî veya Mekkî olan âyetler şeklinde bir tasnif yapılmıştır. Mekkî veya Medenî olarak nitelendirilen sûrelerde bulunan farklı dönem âyetleri dikkate alınarak yapılan tasnifin yanı sıra Mekke'den Medine'ye Medine'den Mekke'ye taşınan âyetler başlığıyla da tasnifler yapılmıştır.[279] Vahyin Hz. Peygambere indiği mekâna göre yapılan tasniflerde genellikle Beytu'l-Makdis'te, Taif'te, Cuhfe'de, Hudeybiye'de nazil olanlar şeklinde tasniflere yer verilmiştir.[280] Bazı tasniflerde nüzûlün gerçekleştiği anda Hz. Peygamber'in hali, (Yatakta, Uykuda) içinde olunan mevsim (Kışın, Yazın) veya seferilik durumu da dikkate alınmıştır. Ayrıca vahiyler ilk ve son inen âyetler şeklinde de tasnif edilmiştir.[281]

Kanaatimizce bu sınıflandırma, Kur'ân ilimleri alanının kaynaklarını telif eden Süyûtî ve Zerkeşî gibi âlimlerin vahyin nüzûl süreci ve kronolojisi hakkındaki malumatları en ayrıntısına kadar önemsediklerini göstermesi açısından dikkate şayandır.

Vahiy ile elçi arsındaki son derece girift ve bir o kadar da özel olan iletişime ve Mekkî Medenî vahiylere ilişkin tüm verilere rağmen Kur'ân vahiylerinin büyük

---

[277] Salih, 168.
[278] Suyûtî I, 25; Zerkeşi, I, 115.
[279] Zerkeşi, 282,283.
[280] Zerkeşi, 284,285.
[281] Suyûtî, I, 56-74.

kısmının Hz Muhammed'in yirmi üç yıllık nübüvvet hayatının hangi yıllarında ve süreçlerde geldiği tam olarak bilinmemektedir. Yukarıda belirtildiği üzere nakil bilgisi çoğu sûre ve âyet için yeterli olmayıp aynı âyet grubu hakkındaki mevcut rivâyetler arasında ihtilaflar da bulunmaktadır. Ayrıca birçok sûre aynı zamanda hem Mekkî hem de Medenî çok sayıda âyet grubunu içermektedir.[282] Süyûtî el-İtkân'da bu durumu Mekkî ve Medenî sûrelerdeki Müstesna Âyetler" başlığıyla işaret etmiş, Medenî sûrelerde Mekkî; Mekkî sûrelerdeki Medenî olarak tarihlendirilen müstesna bazı âyet ve âyet grupları hakkında yaklaşık on sayfa bilgi vermiştir.[283]

Öte yandan Süyûtî'nin bir kısmını paylaştığı müstesna âyetler, sûrelerin Mekkî ve Medenî tasnifinin dayandırıldığı esasları tartışılır bir pozisyona düşürmüştür. Ayrıca sınırlı sayıda sûre ve âyetin kronolojisi hakkında çoğunlukla birbirinden farklı zamanlara işaret eden nakillere dayanan Mekkî-Medenî tarihlendirmesi, son derece ciddi bir tarihlendirme bilgisi sunmaktadır.

Sûrelerin Mekkî ve Medenî vahyin tasnifi ve Nüzûl kronolojisi hakkında yukarıda bahsettiğimiz bütün ilmi faaliyetlerine rağmen İslami gelenekte, vahiylerin nüzûl sırasına göre tarihlendirilerek tasnifine hasredilmiş müstakil çalışmalar yapılmamıştır. Bunda ashabın tümünün onayını alan ve yazımından sonra tüm şahsi nüshaların imha edildiği Mushaf'ın tertibine aykırı davranarak kutsiyetine halel getirme endişesinin payı göz ardı edilemez.[284]

Kaynaklarda Hz. Osman, Hz. Ali, Abdullah b. Abbas, Cabir b. Zeyd ve Cafer es-Sadık, Numan b. Beşir, Katade, Şihab ez zühri, Ali b. Ebi Talha, İkrime, Hasan el-Basri, Ata el-Horasani ve Huseyn b. Vakıd gibi sahabeden sonraki nesillerden bazı isimlere farklı nüzûl tertibi listeleri isnat edilmiştir.[285] Bu listelerin gerçekten isimleri zikredilen âlimlere ait olup olmadığı tartışmalı olmakla beraber gerek ülkemizden gerekse İslam âleminden bazı araştırmacılar, Hz. Osman'a nispet edilen nüzûl tertibi listesine sıklıkla atıfta bulunmuşlardır.[286] Listenin yaygınlaşmasında Mısır Kitap İnceleme Komisyonu, Derveze ve Cerrahoğlu'nun katkıları olduğunu belirten Ünsal, listenin gerçekten Hz.

---

[282] Abdurrahman Hasan Habeneke el-Meydânî, *Kur'ân'ı Anlamanın Kaideleri* (Çev.: Mehmet Yolcu, Ahmet Yolcu), Yarın Yay., İstanbul 2018. 225-230.
[283] Suyûtî, I, 43-52.
[284] Ünsal, *Erken Dönem Mekki Sûrelerin Tahlili*, 80
[285] Gözeler, *Kur'an Âyetlerinin Tarihlendirilmesi*, 57-107.
[286] Cerrahoğlu, 86-87.

Osman'a aidiyetinin şüpheli olduğunu, zira kaynaklarda Hz. Osman'a ait bir nüzûl sıralı Mushaf ve Nüzûl sırası tertip listesi bulunduğuna işaret eden verilere rastlanılmadığını dile getirmiştir.[287]

Süyûtî Hz. Ali'nin nüzûl sırası tertip listesinden bahsetmiş ve onun Mushaf'ındaki bazı sûrelerin sırasına işaret etmiştir.[288] Ancak, Ehl-i Sünnet ve Şîa kaynaklarında, Hz. Ali'nin sûreleri nüzûl sırasına göre tasnif ettiğine dair haberler nakledilmiş olmakla birlikte, Ebu'l-Feth eş-Şehristanî dışında tam bir tertip listesi paylaşan olmamıştır. Şehristani Mefatihu'l Esrar adlı eserinde bu listeyi Mükatil b. Süleyman tarikiyle kaydetmiştir.[289] Tefsir kaynaklarında nüzûl sıralı sûre tertiplerine ilişkin rivâyetlerin büyük kısmı İbn Abbas'a isnat edilmiştir. Suyûtî, ibn Dureys'ten naklen bu listeyi, ayrıca İkrime, Ali b. Ebi Talha ve Katade'ye isnat edilen diğer listeleri kaydetmiştir.[290]

Nüzûl süreci sona erdikten sonra Mekkî ve Medenî şeklinde iki ana kategoride tasnif edilen Sûrelerin veya âyet gruplarının daha alt aşamalara ayrılması hususunda islami kaynaklarda açıklayıcı bilgilere ulaşamadık. Bununla birlikte Zerkeşi ve Suyûtî Ebul Kasım En-Nisâburi'nin tefsir ilmiyle iştigal edecek kişinin Mekke ve Medine dönemlerinin başında, ortasında ve sonunda nazil olan vahiyleri bilmesi gerektiğine yönelik açıklamalarını kaydetmişlerdir.[291]

Subhi Salih, bu bilgiden hareketle İslam ilim geleneğinde tertip listelerine dair rivâyetler dışında vahiyleri aşamalara ayırarak tarihlendirme önerilerinin de yapıldığını belirtmiştir. Salih'in Zerkeşi ve Suyûtî'ye atıfla verdiği bilgilere göre bu hususta ilk görüş belirten kişi Ebul Kasım En-Nisâburi'dir. Zerkeşi El-Burhan adlı eserinde Nisâburi'nin bu hususta "..başta nazil olanların, ortada ve sonda nazil olanların yerlerini ve sıralarını bilmesi gerekir.." ifadelerini kaydetmiştir.[292] Buna göre Nisâburi Mekke'de ve Medine'de başta, ortada ve sonda nazil olanların yerlerini ve sıralarını bilmeye atıfta bulunmaktadır. Kanaatimize göre Nisâburi bu ifadeleriyle vahyin tam olarak hangi

---

287 Ünsal, *Erken Dönem Mekki Sûrelerin Tahlili*, 83-84.
288 Suyûtî, I, 195.
289 Ünsal, *Erken Dönem Mekki Sûrelerin Tahlili*, 83-84.
290 Suyûtî, I, 29-34. İslami kaynaklarda bahsedilen listelere ve sure tertiplerine Ekler bölümünde tablo halinde yer verilmiştir.
291 Salih, 169.
292 Zerkeşî, I, 279.

dönemin hangi zaman diliminde nazil olduğunu bilmenin önemine dikkat çekmiş, teknik anlamda bir aşamalandırmayı düşünmemiştir.

Salih'e göre Weil ve Blachere gibi oryantalistler aslında kendilerinden çok daha önce kronolojik yönteme vurgu yapan Nîsâburî'nin bu görüşlerinden haberdar olmuşlar ve onun bu düşüncesini uygulamaya geçirmişlerdir.[293]

Salih, ilk baskısı 1958 yılında yayınlanan Kur'an ilimlerine dair kaleme aldığı eserinde, Nisâburi'nin vahiyleri tarihi aşamalar içinde tasnif etme düşüncesini hayata geçirmiştir. Salih, Nisâburi'nin "her bir dönemin başında ortasında ve sonunda nazil olanların sırasını bilme" ifadesinden yola çıkarak Mekkî ve Medenî sûrelerin ilk, orta ve son olmak üzere toplamda altı tarihi-kronolojik aşama içinde tasnif edilebileceğini savunmuştur. Salih'in tasnifine göre Mekke Döneminin ilk aşamasındaki sûreler ilk inen vahiyler olup bunlar; Alak, Müddessir, Takvir, Ala, Leyl, İnşirah, Adiyat, Tekasür, Necm, sûreleridir. Mekke Döneminin ortasında nazil olan vahiyler Abese, Tin, Karia, Kıyamet, Murselat Beled ve Hicr sûreleridir. Mekke Döneminin son sûreleri ise Saffat, Zuhruf, Duhân, Zariyat, Kehf, İbrahim ve Secde sûreleridir.[294]

Salih'in üç aşamaya ayırdığı Medine Dönemi sûrelerinin ilk aşamasında, Bakara, Enfal, Al-i İmran, Ahzâb, Mümtehine, Nisâ ve Hadîd sûreleri yer almaktadır. Ortanca aşamada Muhammed, Talak, Haşr, Nur, Munafikun, Mücadele ve Hucurat sûreleri bulunmaktadır. Medine döneminin son aşama vahiyleri ise Tahrim, Cuma, Mâide Tevbe ve Nasr sûreleridir.[295]

Vahyin aşamalı şekilde tarihlendirilmesi mevzusunu Salih'ten sonra ele alan ilk isim Ebû'l-A'lâ Mevdûdî olmuştur.[296] Mevdûdî Tefhîmu'l-Kur'ân adlı eserinde En'am sûresinin tefsirinin başında, Mekkî sûreleri dört ana aşamaya ayırmanın mümkün olduğundan bahsetmiştir.[297] Mevdûdî Mekkî sûreleri davetin önemli aşamaları ve içeriklerini dikkate alarak tarihlendirmiştir. Buna göre ilk aşama, peygamberlikle vazifesiyle başlamıştır. Bu aşama gizli davet dönemine denk gelen yılları (1-3)

---

293 Salih, 169. Ayrıca bkz.: Aynı sayfada Dipnot, 3.
294 Salih, 185-230.
295 Salih, 231-233.
296 Çonkor, "Sûrelerin Belirli Dönemlere ve Olaylara İzafesi", 135-139.
297 Ebû'l-A'lâ Mevdûdî, *Tefhîmu'l-Kur'ân I-VI* (Çev: Komisyon), İnsan Yay., İstanbul 2002,.I, 495-496,

içermektedir.[298] İkinci aşama ise açık davetle başlamaktadır. Bu süreç türlü eziyetlerin yaşandığı yılları (3-5) içine almaktadır.[299] Üçüncü aşama, müşriklerin Hz. Peygamberi ve inananları ortadan kaldırılmaları gereken en ciddi tehdit olarak algıladıkları ve çok sert tedbirlerle müminleri baskıladıkları yılları (5-10) kapsamaktadır. Bu süreçte Ebu talip ve Hz. Hatice vefat etmişler, eziyetlerden bunalan Müslümanlar Habeşistan'a hicret etmişlerdir.[300] Dördüncü aşama, Hz. Peygamber'in son bir ümitle Mekke'de ve civarında davete cevap aradığı ve cahiliyenin baskısının tahammül edilemeyecek seviyeye ulaştığı yılları (10-13) içine almaktadır.[301]

Çağdaş Müslüman ilim adamlarından Muhammed Abid El-Câbirî de Kur'an vahyini Mekkî ve Medenî şeklindeki genel kategori içinde muhtelif aşamalara ayırarak incelemiştir. Câbirî, Mekke dönemine ait olduğunu düşündüğü elli iki sûreyi, Hz. Peygamber'in davetini esas alarak üç aşamaya ayırmıştır. Vahyin iniş süreci ile İslam daveti arasında kronolojik bir paralellik olduğunu düşünen Câbirî, bu aşamaları süreçte yoğunlukla ele alınan konulara göre isimlendirmiştir. Buna göre ilk aşama Nübüvvet, Rububiyet, Ulûhiyet; ikinci aşama kıyamet sahneleri, yeniden diriliş ve hesap günü; üçüncü aşama ise şirkin ve putperestliğin eleştirilmesidir.[302] Câbirî, Medine Dönemi vahyini aşamalara ayırmaksızın tek dönemde ele alır. Ona göre bu dönemde siyasi ve sosyal koşulların değişmesi ile muhatapların çoğalması ve farklılaşması, Kur'an'daki konulara da yansımış, farklı konular belirli bir nüzûl düzeni olmaksızın iç içe işlenmiştir.[303]

İslami kaynaklarda Mekkî ve Medenî'nin ayrıntılı olarak ele alınmış olması ve Mekkî ve Medenî ilminde yetkin olmayanların tefsirlerinin makbul addedilmemesi, tarihlendirmenin vahiy tarihinin ilk döneminden itibaren önemsendiğini net şekilde göstermektedir. Bu durumda yapılması gereken, nüzûl tarihleri hususunda haklarında kapalılık ve ihtilaf olan âyetler, âyet grupları ve sûrelerin muhtemel nüzûl tarihleri ve

---

[298] Bu aşama sureleri şunlardır: Alak, Müddessir, Kalem, Tebbet, Duha, İnşirah, Tekvir, Şems, Leyl, Tin, Zilzal, Adiyat, Karia, Tekasür, Hümeze, Fil, Kureyş, Kevser, İnfitar, İnşikak, Tarık, Ala, İnsan, Ğaşiye, Mutaffifin, Nebe, Naziat, Beled, Mürselat, Kıyamet, Nuh, Mearic, Hakka, Mülk, Abese.
[299] Bu aşama sureleri şunlardır: Kafirun, Rahman, Tur, Zariyat, Sebe, Sa'd, Kehf, Fecr.
[300] Sipahioğlu, 71. Bu aşama sureleri şunlardır: Buruc, Neml, Kamer, Fatır, Cin, Kehf, Secde, Meryem, Taha, Enbiya, Müminun, Furkan, Vakıa, Şuara, Neml, Kasas, Ankebut, Rum, Lokman, Zümer, Fussilet, Şura, Zuhruf, Duhan, Casiye, Ahkaf, Yasin, Saffat, Felak, Nas.
[301] Bu aşama sureleri şunlardır: En'am, Araf, Yunus, Hud, Yusuf, Rad, İbrahim, Hicr, Nahl, İsra, Hac.
[302] Muhammed Abid el-Câbirî, *Siyer Eşliğinde Kur'an'ı Anlamak Fehmü'l Kur'an Nüzul Sırasına Göre Tefsir*, I-III, (Çev: Muhammed Coşkun), Mana Yay., İstanbul 2014, 15.
[303] Câbirî, III, 7.

şartlarını amaca uygun enstrümanlarla aydınlatmaya çalışmaktır. Bu ifadeler, tek tek her âyetin veya âyet grubunun bi'setin hangi yılında nazil olduğunun tam olarak tespit edilebileceği fikrine sahip olduğumuz manasına yorulmamalıdır. Zira vahiylerin bazıları Kur'ân'ın inşa etmek istediği birey ve toplumu her vesileyle zinde tutmak için aynı huşuları tekraren dile getirmiş olabilirler. Vahyin sıklıkla tekrar edilen temel mesajları için belirli bir tarih tespiti arayışı zorunlu olmamakla beraber bu ana mesajlara hangi süreçte vurgu yapıldığının bilinmesi başta davet metodolojisi ve eğitim ilkeleri açısından birtakım faydaları olacağı da göz önünde tutulmalıdır.

Netice itibarıyla kronoloji çalışmaları her ne kadar ilk bakışta bir Kur'ân tarihi meselesi olarak algılanmış gözükse de aslında bu faaliyet tefsir ilmi ve usulüyle de ilişkilidir. Ayrıca Kur'ân kronolojisi hakkında yapılacak dakik araştırmalarla Mekkî ve Medenî bilgisinin dayandığı nakil malzemesi yeniden gözden geçirilmeli, hadis, tarih ve biyografi kaynakları vahiy tarihine ışık tutabilecek malzemeleri açısından tetkik edilmelidir. Vahyin tarihlendirilmesine hasredilen kronoloji çalışmaları sayesinde son sözünü söylemiş addedilen Mekkî ve Medenî ilmi yeniden canlılık kazanacaktır.

1.4.1.2.2. Esbabu'n-Nüzûl İlmi

İslam âlimleri, vahiy kronolojisinde ikinci yardımcı kaynak olarak değerlendirilen Esbabu'n-Nüzûl ilminin kaynağı için ilgili rivâyetlere ve sahabe bilgisine başvurulması gerektiği ve bu konuda içtihada yer olmadığı hususunda hemfikirdirler.[304] Ancak çağdaş bazı müfessirler esbab-ı nüzûlle ilgili rivâyetlerin birbirlerinden tenakuz derecesinde farklılıklarının rivâyetin sıhhatine halel getirdiğini, bu durumun da gerek ilgili oldukları vahiy pasajının anlaşılması gerekse de zamanı hakkında yeni tartışmalara yol açtığı görüşündedirler. Onlara göre bu yüzden sebebi nüzûlle ilgili rivâyetler, sıhhat açısından tetkik edilmeli, içinde bulundukları pasaj, siyak, sibakı, zaman ve konu bütünlüğü dikkate alınarak değerlendirilmelidir.[305]

Esbabu'n-Nüzûl, ilk dönemden itibaren sahabe ve tabiin nezdinde Kur'ân'ı anlamanın ana kaynağı olarak kabul edilmiştir. Âyetlerin veya sûrelerin indikleri yer, zaman ve şartların yanı sıra muhataplar hakkında da önemli bilgiler içeren olay ve

---

304 Suyûtî, I, 93; Zerkânî, I, 107.

305 Derveze, *Kur'ân-ı Anlamada Usul*, 177; Ahmet Nedim Serinsu, *Kur'ân ve Bağlam*, Şule Yay., İstanbul 2012, 196.

gelişmelerin bilgisine sahip olmak, vahyi doğru anlama noktasında onlara tartışmasız bir üstünlük sağlamaktaydı.[306] Nitekim gerek sahâbilerden gerekse tabiînden birçok kimse Esbabu'n-Nüzûle vukufiyetiyle övünmüştür.[307] İslami ilimlerin tedvin döneminde Kur'ân ilimleri içinde tasnif edilen ilk ilim Esbabu'n-Nüzûl ilmi olmuştur. Esbabu'n-Nüzûl aynı zamanda tefsir metodolojisinin temel direklerinden biri olarak kabul edilmiştir. [308] Müfessirler sebeb-i nüzûlü bilmenin vahyin manası ve hükümlerin hikmetini anlamayı kolaylaştırmanın yanı sıra yanlış anlama ve genellemelere de mani olduğu noktasında birtakım faydaları olduğunu belirtmişlerdir. Esbabu'n-Nüzûl'ü bilmenin ilgili bölümün tespit edilmesi ve ezberlenmesi konusunda da yararlı olduğunu dile getirmişlerdir.[309] Bu mühim konumu itibariyle âyetlerin nüzûl sebepleri hakkındaki açıklamaları barındıran rivâyetler aynı zamanda genellikle âyet ve sûrelerin nüzûl dönemine de işaret ettiklerinden vahyin tarihlendirilmesinde kaynak olarak kabul edilmiştir.

Tefsir usulü ilminde, özellikle de hüküm ifade eden âyetler hakkındaki Esbabu'n-Nüzûl rivâyetlerinin nasıl anlaşılması gerektiği konusu, ayrı bir mesele olarak uzun uzadıya incelenmiştir. Bunun yanında aynı âyet veya sûre hakkındaki müteaddit Sebeb-i Nüzûl rivâyetlerinden hangisinin daha makbul olduğuna dair kriterlere ilişkin değerlendirmeler de yapılmıştır.[310] Tefsir usulünü ilgilendiren boyutu bir tarafa tarihlendirmeye işaret eden veriler açısından hangi rivâyetlerin daha sahih olduğu hangilerinin zayıf veya uydurma olduğunun bilinmesi ehemmiyet arz etmektedir. Zira tarihlendirme girişimi vahyin zamanını tespit etmeye odaklanmıştır. Rivâyet malzemesi referansıyla yapılacak tarihlendirmelerin sahih ve güvenilir nakilleri esas alması gerçeğe yakın bir tarihlendirmenin ön koşullarından biridir. Bu sebeple vahiylerin nüzûl tarihinin tespiti faaliyetini yürütecek araştırmacıların güvenilir rivâyet kaynaklarını, rivâyetlerin sıhhat şartları ve hadis usulü ile cerh ve tadil ilimlerini bilmeleri gerekecektir.

Rivâyetin sıhhati veya tarihlendirmeye olanak tanıması noktasındaki zorluklar bir tarafa Kur'an'daki âyetlerin çoğunun nüzûlü hakkında herhangi bir sebebe işaret

---

[306] Kattân, 75, 76.
[307] Serinsu, 17, 58; Salih, 132-133.
[308] Cerrahoğlu, 116.
[309] Suyûtî, I, 92; Cerrahoğlu, 117,118.
[310] Kattân, 82, 92

eden rivâyet de bulunmamaktadır. Nitekim Demirci, Kur'an'da sadece altı yüz civarında âyet hakkında Esbabı Nüzûl rivâyeti bulunduğunu belirtmiştir.[311]

Tüm çabalara rağmen Esbbab-ı Nüzûl rivâyetlerinin tarihlendirme için sağlıklı veriler arz etmediği durumlar muhakkak olacaktır. Bu durumda Câbirî'nin de önerdiği üzere vahyin, beşerin hayatıyla buluştuğu vasatı dikkate almanın nüzûl tarihini tespitte kolaylıklar sağlayacağı göz önünde bulundurulmalıdır.[312]

1.4.1.2.3. Nasih-Mensuh İlmi

Vahyin tarihlendirilmesinde yol gösterici kaynaklardan bir diğeri olarak kabul edilen Nesh olgusu, sınırlı sayıdaki bazı âyetlerin tarihini tespitte ipucu niteliğinde bilgiler barındırmaktadır.[313] Nesihte daha önce vaz edilmiş bir hükümde değişiklik yapılarak yeni bir hüküm ihdas edilmesi söz konusu olduğu için kronolojik bir süreç takip edilmiştir. Nasih ve mensuhu bilmenin yolu öncelikle peygambere isnat edilen rivâyetler ve sahabe ile tabiin tarafından nakledilen görüşlerdir.[314] Ancak neshe konu olan alan ayetler, emir ve yasakları içerdiğinden asih ve Mensuh sadece hüküm bildiren âyetlerin kronolojisi hakkında ipucu verebilirler.[315]

Süyûtî, İslam âlimlerinin Kur'ân vahyi hususunda neshin geçerli olduğu, nasih ve mensuhu bilmeden tefsir yapılamayacağı ve bu ilmi bilmeyenlerin yetkin kabul edilemeyeceği noktasında icma ettiklerini belirtmiştir.[316] Her ne kadar gelenek Kur'ân'da neshin varlığı konusunu tartışmaya açmamışsa da İslam dünyasında bu konuda ilk asırlardaki zayıf kalan muhalefete oranla günümüzde bazı ilim adamları tarafından aykırı görüşler kaleme alınmaya başlamıştır. Neshe yönelik ilk eleştiri hicri dördüncü yüzyılda, mutezilî olan Ebû Müslim el-İsfahânî'den gelmiştir. İsfahânî, neshin eski kitaplarda var olan bir olgu olarak ve Kur'ân'ın önceki dinleri nesh etmesi

---

[311] Muhsin Demirci, *Tefsir Usulü,* İFAV. Yay, İstanbul 2009, 234.
[312] El-Câbirî, III, 37.
[313] Abdurrahman Çetin, "Nesih", *DİA*, İstanbul 2006, XXXII, 579-581.; Gözeler, *Kur'ân Âyetlerinin Tarihlendirilmesi*, 117.
[314] Suyûtî, II, 698.
[315] Gözeler, *Kur'ân Âyetlerinin Tarihlendirilmesi*, 119
[316] Suyûtî, II, 700; Zerkeşi, II, 29.

bağlamında kabul etmekle beraber Kur'an'ın kendi içinde nesh olmayacağını ileri sürmüştür. Günümüzde bazı ilim adamları da bu görüşü sahiplenerek savunmuşlardır.[317]

Nesh olgusu nüzûl sürecinin yaşanan bir süreci ifade etmesi yönüyle kronolojiye dair açık tarihi veriler içermektedir. Bununla birlikte bu tarihi verileri elde edebilmek için nasih ve mensuh olan âyetlerin birbirlerinin ardılı olduklarının takip edilebilmesi gerekir. Bu anlamda aynı sûrede gerçekleşen nesh olayını kronolojik açıdan takip edebilmek kolay iken farklı sûrelerde hele de nüzûl yeri ve zamanı hakkında ittifak ya da bilgi olmayan âyetler için kronolojik takip zorlaşacaktır.[318]

Bu hususta göz önünde bulundurulması gereken başka bir sorun da nesh edildiği belirtilen âyetlerin mevcut Mushaf'a alınmamasıdır. Hükmü ve tilaveti mensuh âyetler ile tilaveti mensuh hükmü baki âyetler şeklinde ifade edilen nesh türlerinin kronolojik takibe pek imkân tanımadığı öngörülebilir. Güvenilir rivâyet kaynaklarının incelenmesi bu türden âyetlerin kronolojik irtibatlarını belirli oranda kolaylaştırabilir. Bu takibe en açık şekilde imkân tanıyan nesh türü hükmü mensuh tilaveti baki olan âyetlerdir.

1.4.1.2.4. Tarih, Siyer ve Tabakat İlimleri

Kur'ân âyet ve sûrelerinin nazil oldukları dönemin belirlenebilmesinde nüzûl dönemiyle ilişkili tarihi olayların bilinmesi önemli katkı sağlayacaktır. Nüzûl süreci ve nazil olan vahiyler aynı zamanda gerçekleşen gelişmelerden bağımsız düşünülemez. Aslında hiçbir olay diğerlerinden bağımsız olarak ortaya çıkmamaktadır. Hayat karmaşık bir ilişkiler yumağıdır. Bu sebeple Kur'ân nazil olurken gerek Mekke'de gerek Medine'de hayatın nasıl yürüdüğü, hangi olayların geliştiği çok iyi bilinmelidir.[319]

Vahyin insanı yükseltmek istediği bir kıvam, bir seviye vardır. Bu nedenle vahiy, müminin istenen noktaya ulaşması için gerekli olan bütün unsurları hesaba katmalıdır. Haddi zatında tek başına bu durum, hz. Peygambere vahiy inzali için asli sebep olarak görülebilir. Bununla beraber sûreler ve âyet grupları, kimi zaman hikmetlerinin anlaşılması için belli olayları müteakiben nazil olmuşlardır. İşte belirli bir tarih ve zaman dilimi içinde bazı yaşanmışlıklara binaen nazil olan vahiylerin daha iyi

---

[317] Cerrahoğlu, 125. Bu husustaki yeni görüşler ve tartışmalar için bkz. Selim Türcan, *Neshin Problematik Tarihi*, Otto Yay. İstanbul 2017, 15-20.
[318] Gözeler, *Kur'ân Âyetlerinin Tarihlendirilmesi*, 119.
[319] Ünver, 83- 85.

anlaşılması, tarihin ya da insanın bu zaman diliminde nasıl ilerlediğini müşahede etmekle gerçekleşebilir.[320]

Tarihi, özellikle de Hz. Peygamberin yaşadığı dönemin siyasi, sosyal, dini, ekonomik koşullarını ve Peygamberin vahiy eşliğinde tarih içindeki yürüyüşünü takip etmek, dar-ı bekaya irtihal etmiş olsa da Hz. Peygambere ve mesajına yakın olmanın yegâne araçlarından biridir.[321] Haddi zatında Kur'ân'da Risalet görevini yürüten peygamberlerin tevhid mücadeleleri ve hayatlarının etkileyici kesitlerinin sıklıkla anlatılmasının sebebi müminleri mucizelerin harikulade âlemine götürmek değil, aksine Allah'ın belirlediği hayat tarzını yaşayanların ayaklarının vakıaya ne kadar sağlam bir şekilde bastığını göstermektir.

Hz. Muhammed'in çağdaşı olan müminler nüzûl-siret ilişkisini kavramakta zorlanmadıkları için muhtelif konularda gelen âyet ve sûrelerin tefsirleri için Peygamber'den sözlü açıklama ihtiyacı hissetmemişlerdir. O, canlı tefsir olarak içlerinde, yanı başlarında durmaktaydı zaten. Nitekim İslami kaynaklara bakıldığında Hz. Peygamber'in âyetlerin tefsiri sadedinde hadis literatüründe kaydedilen sınırlı sayıda nebevi açıklaması dışında kemiyet açısından ciddi bir tefsiri bulunmamaktadır. Vahiyleri, nüzûl süreçleri içinde Tarih ve Siyer eşliğinde takip etmek bu sebepten dolayı ayrıca önemlidir. Ancak bu hususta kaynaklardaki malzemenin bu faaliyeti yürütmek için yeterli gelemeyebileceği de gözden ırak tutulmamalıdır.[322]

Günümüzde dışarıdan bakıldığında İslam ve Kur'ân bilgisi göz dolduran yüzlerce Müslüman ilim adamının varlığına rağmen yeni nesillerde dünyevileşme ve yozlaşmanın had safhaya ulaştığı müşahede edilmektedir. Dünyevileşme ve yozlaşmanın artmasındaki temel saiklerin başında Hz. Peygamber'in icra ettiği rol modellik vazifesinin, varisleri olan âlimler tarafından hakkıyla temsil edilememesi gelmektedir. Özetle söylemek gerekirse Allah'ın kelamı Kur'an-ı Kerim, "yürüyen Kur'ân" olan Hz. Peygamberin sünneti ve sireti ile ilişkilendirilebildiği derecede daha iyi anlaşılacak, bireysel ve toplumsal hastalıklara karşı çok daha güçlü bir bünye inşa edilmiş olacaktır.

---

[320] Fatih Özaktan, *Kur'ân'ın Anlaşılmasında Siyer'in Rolü*, Marmara Akademi Yay., İstanbul 2017, 17.
[321] Özaktan, 366.
[322] Hadiye Ünsal, (Ed. Mustafa Öztürk) "Metin İçi ve Metin Dışı Bağlam Çerçevesinde Ahzab Suresinin Nüzûl Ortamı ve Temel Vurguları", *Tefsir Geleneğinde Anlam-Yorum Nüzûl-Siret İlişkisi*, Ankara Okulu Yay., Ankara 2017, 92.

1.4.2. Oryantalistlerin İslam ve Kur'ân Araştırmalarındaki Temel Yaklaşımlar

Kur'ân vahyinin tarihlendirme görüşlerini incelediğimiz oryantalistlerin hangi kaynaklar esas ve usuller çerçevesinde tarihlendirme tercihleri yaptıkları hususunda tespit ve tahlillere geçmeden önce gelişim süreci dikkate alınarak oryantalist araştırmalarda başvurulan metodolojik yaklaşımlardan bahsetmek yerinde olacaktır. Zira olay veya olgulara yaklaşım yöntemi değiştiğinde bunlarla ilişkili tespit ve değerlendirmeler de değişmektedir.[323]

Oryantalist araştırmacıların, Kur'an'ın menşei ve Hz. Peygamberin rolü bağlamında İslam dininin tarihi oluşum süreci hakkında yaptıkları çalışmalarda farklı yaklaşımlarla değerlendirmelerde bulundukları söylenebilir. Bu yaklaşımları genel özellikleriyle tanıtmak ve bunlardan Kur'an kronolojisi konusuyla daha fazla ilişkili olanları hakkında kısaca tahlil etmek oryantalistlerin tarihlendirmeye dair görüşlerini nasıl ürettikleri hakkında fikir verecektir. Bu meyanda tarihi süreçte Teolojik-Reddiyeci Nakilci-Tasvirci, Tarihi Tenkid ve Revizyonist şeklinde dört yaklaşımın varlığından bahsedilebilir.[324]

Malik bin Nebi ise oryantalistlerin İslam araştırmalarını daha genel kategorilere ayırarak sınıflandırmayı tercih etmiştir. Ona göre oryantalist çalışmaları dönem açısından eski ve yeni; tutum açısından övücü ve polemikçi olmak üzere ikiye ayırmak mümkündür.[325]

1.4.2.1. Teolojik-Reddiyeci Yaklaşım

Bu yaklaşım İslam'ın Hıristiyanlık ve Yahudilikle ilk karşılaşması akabinde tezahür etmiştir. Yahya Ed Dımeşki'nin öncülüğünde gelişen bu yaklaşımın temel tezleri, İslam'ın uydurulmuş ve kurgulanmış bir din, Hz. Muhammed'in sahte bir

---

[323] Bu çalımada "yaklaşım" ifadesi için yer yer aynı manayı işaret etmek üzere "yöntem" ve "metod" kelimeleri de kullanılacaktır.

[324] Yaşar Çolak, *Batı'da İslam Tarihinin Erken Dönemine Yaklaşımlar: JohnWansbrough, Michael Cook, Patricia Crone*, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Ondokuz Mayıs Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Samsun 2007, 21.

[325] Malik Bin Nebi, *İdeolojik Savaş Ajanları* (Çev; Cemal Aydın), Timaş Yay., İstanbul 1997, 39.

peygamber, Kur'an'ın ise Ehl-i Kitap ve diğer dinlerden aşırılmış bilgilerin bir türevi olduğu şeklinde özetlenebilir.[326]

Tarihin her döneminde baskın karaktere sahip olan bu yaklaşım bazı araştırmacılar tarafından geleneksel yaklaşım olarak adlandırılmıştır.[327] Yaklaşım bütün Orta çağ boyunca devam ettirilmiş, Aziz Peter'in ilk Latince Kur'an tercümesinden sonra asırlar boyunca Kur'an, Kur'an tarihi ve kronolojisi hakkında herhangi bir çalışma yapmaya gerek görülmemiştir. Bu dönemde teolojik reddiyeci yaklaşımı benimseyen dikkat çekici simaların başında Müslümanların egemenliğindeki Mayurka (Mallorca) da doğan Raymond Lulle (1232-1315) gelir.

Lulle'nin gençlik yılları Hırıstiyanların İspanya'yı Endülüs egemenliğinden kurtarma hareketi olarak tanımladıkları "Reconquista" sürecine denk gelmektedir. Lulle din savaşlarının yaşandığı bu süreçte Hırıstiyanlık inancı ve sapmalar üzerine kafa yormuş ve sonunda 1265 yılında Katolik Hırıstiyanlığa sıkı sıkıya bağlanmıştır. Bu tarihten sonra onun tek derdi, kitleleri Hırıstiyanlığa kazandırmak için yapılması gerekenlere yoğunlaşmaktır. Lulle, İslam tehlikesi karşısında misyonerleri eğitecek bir kaynak esere ihtiyaç olduğunu ve her yönden Hırıstiyan dünyayı kuşatan ve İslam sapkınlığına sımsıkıya bağlı olan muarızları kazanmanın biricik yolunun Hırıstiyanlığın ikna edici delillerini etkili bir şekilde anlatmak olduğunu savunmuştur.[328]

Bu yaklaşımın sergilendiği Kur'an çalışmalarına Luther'in isteğiyle 1543 yılında İslam dini, Kur'an ve Hz. Muhammed'e yönelik eleştiriler içeren "*Machumetis Saracenorum principis,eisque successorumvitae, acdoctina, ipseque Alcoran..*" başlığıyla yayınlanan üç ciltlik ansiklopedik eser örnek gösterilebilir.[329]

Bibiliander'in yayınladığı eserin birinci cildinin, ilk Latince Kur'an tercümesi yanında ayrıca reddiye amaçlı yazılmış üç ayrı çalışmayı daha içerdiğini belirten Fück, bunlardan "*Doctrina Machumet*" adlı kitabın ilk Latince tercüme ekibinde bulunan Alman asıllı Dalmaçyalı Hermann'a (s.189-200) isnad edildiğini dile getirir. Fück'ün kayıtlarına göre, ilk ciltte ayrıca "De generatione Machumet et nutritura" (s. 201-212)

326 Lewis, *Tarihte Araplar*, 68.
327 Sarıçam vd.,77, 81
328 Fück, *Die Arabischen Studien*, 17-18
329 Fück, *Die Arabischen Studien*, 6.

ve “Chronica mendosa et ridicalusa Saracenorum” (s. 213-223) başlıklı iki eser daha bulunmaktadır.[330]

1.4.2.2. Nakilci-Tasvirci Yaklaşım

Nakilci ve Tasvirci yaklaşımın Batıda Doğu ve İslam dini araştırmaları yapmanın temel araçlarının elde edildiği on yedinci yüzyıldan itibaren başladığını söylemek mümkündür. Özellikle Arapça dil bilgisi ve sözlük çalışmalarının tamamlandığı ve İslam kaynaklarını ana metinlerinden okuyacak seviyede dile hâkim araştırmacıların yetiştiği on sekizinci ve on dokuzuncu yüzyıllarda bu yaklaşıma dayalı çalışmaların ivme kazandığı müşahede edilmektedir.

On yedi ve On sekizinci yüzyıllar, oryantalistlerin öncelikle İslam araştırmalarında temel araç olan dil engelini aştıkları dönemdir. Oryantalistler bu yüzyıllarda Arapça, Farsça, Türkçe gibi İslam kültür havzasının dominant milletlerine ait dilleri akademik düzeyde öğrenme imkânlarına kavuşmuşlardır. Bu dönemde aynı zamanda Arapça sözlük, dil ve edebiyat çalışmaları hızla artmış Latincenin yanı sıra İngilizce, Fransızca, İtalyanca ve Almanca gibi farklı Avrupa dillerinde yeni Kur’an tercümeleri yayınlanmaya başlamıştır. Bu tercümelerden özellikle Alman asıllı Ludovico Marraci’nin Latince, G. Sale’in İngilizce Kur’an çevirileri başarılı bulunmuştur. Marraci’nin Latince tercümesi, gerek Arapça aslına uygunluğu gerekse de bazı yerlerde tefsir türünden açıklamalara yer vermesi açısından adından söz ettirmiştir.

Aydınlanma döneminde ve görece olarak da bu dönemden önce Sale, Pococke, Ockley, Henri Comte ve Edward Gibbon gibi isimler geleneksel yaklaşımın katı ve düşmanca tavrını eleştirmişlerdir. Fakat bu isimler daha önce Sale örneğinde dile getirdiğimiz gibi bazı hususlarda teolojik reddiyecilerle aynı safta durmaya da gayret etmişlerdir.[331] Bir de bu dönemde geleneksel yaklaşıma bütünüyle karşı çıkan Goethe, Thomas Carlyle (ö:1881) gibi isimlerin varlığından bahsetmek gerekir. Ayrıca Alman oryantalist annemarie Schimmel, İslam literatüründe ve Müslüman zihninde Hz. Peygamber tasavvuruna dair objektif sayılacak çalışmalarıyla tanınmaktadır. [332]

---

[330] Fück, *Die Arabischen Studien*, 8.
[331] Sarıçam vd., 81.88.
[332] Sarıçam vd., 91-96.

1.4.2.3. Tarihî Tenkit Yaklaşımı

Oryantalist araştırmalarda en fazla kullanılan yaklaşım olması ve Kur'an kronolojisi görüşlerini incelediğimiz Weil ve Nöldeke'nin bu yaklaşımı benimsemiş olmaları sebebiyle bu konu hakkında daha detaylı bilgiler verilmeye çalışılacaktır.[333]

On dokuzuncu yüzyılda nedensellik ilkesinin genel kabul görmesiyle pozitivizm tüm bilim dallarına tesir etmeye başlamıştır. Özellikle de akılcı, pozitivist bilim anlayışına sahip olan bilim adamları tarihî tenkit yöntemini kutsal kitaptaki bilgilere ve olgulara uygulamaya başlamışlardır.[334] Bu yöntemle tarihi inceleyen araştırmacıların amacı tarih ilminin devasa rivâyet yığınını nakletmekten ziyade onu daha işlevsel bir zemine çekmektir. Zira bu yöntemde tarihi bilgi veya metin; kaynağı, müellifi, zamanı, içeriği ve üslubu açısından araştırılmaktadır.[335] Fück'e göre on dokuzuncu yüzyılda Arabistik (İslam Araştırmaları) alanında, her bir tarihsel olguyu içinde oluştuğu zamanı dikkate alarak değerlendirmeyi esas alan tarihî tenkid kadar tesiri olan başka bir yöntem kullanılmamıştır.[336]

Batı'da bu yöntemle tarihin okunması özellikle dini metinlerin vahyin kutsallığı ve Tanrı'nın iradesinin mucizevi yansımalarını tartışma alanı içine çekmiştir. Nitekim orta çağda kutsiyet zırhıyla dokunulmazlığı olan vahiy mucize, azizlerin hikâyeleri ve Tanrı'nın iradesinin aşkınlığı gibi olay ve olgular günümüz Hıristiyanlığında adı konmamış yeni bir reform etkisi yapmış gözükmektedir.

"Tarihî tenkit metodu, modern tarihçilik açısından hem geçmişin hem de yaşanılan dönemin anlaşılmasına hizmet eden bir metottur. Bu yöntem geçmişin ve günümüzün derinlemesine anlamlandırılmasını sağlar."[337]

Bu metodun Hıristiyanlıkla ilişkisi noktasında Troltsch, metodun Hıristiyanlık yorumuna bariz bir tesirinin olduğunu söyler. Özellikle çağdaş Hıristiyanlık anlayışının tarihî tenkit yöntemi olmadan anlaşılamayacağını savunur.[338]

---

[333] Bu hususta Nöldeke'nin Kur'an Tarihi eserinde ve kronolojisinde bu yöntemin izlerini araştıran Tarık Enver Elkot'a atıflarda bulunulacaktır.
[334] Sarıçam vd., 107.
[335] Muhammed Müctehid Şebusteri, *Hermenötik, Kur'ân ve Sünnet*, Mana Yay. İstanbul 2012, 235.
[336] Johann, Fück, "Geschichte der Arabistik" (Ed.: Bertold Spuler), *Handbuch der Orientalistik I-X,* E. J. Brill, Köln1964, III, 346.
[337] Şebusteri, 244.
[338] Elkot, 19.

Metodun ilk kullanımından sonra özellikle dini araştırmalar alanında nasıl bir yaygınlık kazandığı Troltsch'ün aşağıdaki şu ifadelerinde açıkça belirtilmiştir. "*Tarihî tenkit metodunun kutsal kitap bilimi ve Hıristiyanlık tarihine bir defa uygulanmış olması, her şeyi değiştiren ve teolojik metodun bütünüyle yapısını parçalayan bir mayalama olarak değerlendirilmelidir."*[339] Hans Weder ise tarihî tenkit yönteminin, geçmiş tarih düşüncesinde bir kırılma noktası olarak okunması gerektiği kanaatindedir.[340] Nöldeke, bu metodun tarihî ve tenkid sıfatlarıyla tanımlanmasının, aslında onun bilimselliğine işaret ettiğini söyler.[341]

H. Zimmer'e göre kritik sıfatı herhangi bir nesnenin değerlendirilmesi anlamında bir kritik olmayıp, bilimsel alanda modern metotlara dayalı hassas detaylı bir kontrol anlamına gelmektedir.[342]

Elkot'a göre bu metotla yapılan Kutsal Kitap çalışmalarında amaç onun değerini düşürmek değildir. Aksine burada söz konusu olan şey, bilimsel yöntemle tarihî tenkide dayalı bir kutsal kitap araştırmacılığıdır. Araştırmalar sonucunda şâyet İncil'deki coğrafi veya tarihi bir bilginin gerçekle/günümüz bilgisiyle uyuşmadığı sonucu ortaya çıkıyorsa bu, İncil metnine yapılmış bir eleştiri olmayıp aksine onu tasdik etmeye hizmet etmiş bir sonuçtur.[343]

On dokuzuncu yüzyılda, fikirlerin ve uygulamaların kökenlerinin tespiti için tarihi ve edebi kritik yönteminin kullanıldığını belirten Watt'a göre ise bu dönem araştırmacılarının kullandığı yöntem, çoğu zaman araştırmacının dahi yadırgadığı sonuçlar ortaya çıkarmıştır. Ona göre bu yöntem, "bir şeyin kaynağını veya aslını belirlersen onun gerçekte ne olduğunu bilirsin" kabulüne dayanan Darwin'in evrim teorisiyle ulaşılan sonuçlardan esinlenmiştir. Kur'ân'ın, Kitab-ı Mukaddesin kötü bir kopyası olduğu, Arap felsefesinin Yunan felsefisinden alındığı türünden birtakım yargılar, haddi zatında bu yönteme dayalı olarak ortaya çıkan ve Müslümanların asla kabul etmediği fikirlerdir.[344]

---

[339] Ernst Troeltsch, "Über Historische und Dogmatische Methode in der Theologie", *Zur Religiösen Lage. Religionsphilosophie und Ethik,* Scientia Yay., Tübingen 1922, 730.
[340] Hans Weder, *Neutestamentliche Hermeneutik*, Theologischer Verlag, Zürich 1986, 69.
[341] Elkot, 19.
[342] Elkot, 19.
[343] Elkot, 19; Sarıçam vd., 108.
[344] William Montgomery Watt, *İslam Nedir* (Çev.: Elif Rıza), Birleşik Yay., İstanbul 1993, 13.

Watt, Batılı çalışmaların, “Dünyevi olaylarda devamlılığın esas olduğu ve aslında yeni olan bir şeyin geçmişle beraber devamlı olduğu ilkesine” dayandığını hatırlatmıştır.[345]

Tarihî tenkit yöntemin temel esas ve ilkeleri şu şekilde sıralanabilir

Tarihî tenkid metodunun bağlı olduğu esaslar:

1. Materyal, yani tarihçinin verilerini eleştirel bir şekilde gözle inceleyebileceği kaynaklar olmalıdır.
2. Uygulama-işlem: Tarihi materyalle uygulanılması neticesinde ortaya sonuçlar çıkaran işlemler gerçekleştirilmelidir.
3. Sonuçlar ve bunların mevcut ihtimallerle ilişkilerinin açığa kavuşturulması gerekir.[346]

Tarihî tenkit metodu, üç temel ilkeye uyulmasını zorunlu görür.

1. Kritik-eleştiri: Bu prensip kesin yargı ve tam inanma, güvenme gibi ön kabullerden uzak olup ihtimale dayanır. Bu metot kesin sonuçlar sunmaz. Sonuç olarak çıktılarının da az ya da çok doğru olma ihtimali iddiasındadır.[347]
2. Analoji-benzer durumlar: Geçmişte olmuş olayların olma ihtimali derecesini ancak analoji ile ölçebiliriz. Bu anlamda benzer tarihi gelişme ve olayların birliktelik ve türdeşlik gibi temelde ortak esaslara bağlı oldukları öngörülmüştür. Bundan ötürü hiç bir tarihi olay bir diğeri olmaksızın var olamaz ve anlaşılamaz. Muhakkak başka tarihi olaylarla bir ilişkisi vardır. Bu yönüyle değerlendirildiğinde vahiy, peygamberlik, mucize gibi insanlar arası normal ilişkilerden farklı olgular ve durumlar mevcuttur.[348]
3. Korelasyon- İlgileşim: Tarihî tenkit metodunun önemli yapı taşlarından biridir. Bütün tarihi olayların birbirleriyle yakın bir ilişkisi vardır. Geçmişte var olan her şey bir etkileşim sonucudur. Bu prensibe göre hayat, temelde

[345] Watt, *İslam Nedir,* 17.
[346] Elkot, 21
[347] Elkot, 21
348 Elkot, 12; Şebusteri, 238.

kapalı bir sistem olup kural, sebep ve etki prensipleri temelinde işlemektedir.[349]

Yöntemin teoloji ve dini tarih için ifade ettiği anlam son derece önemlidir. Tarihî tenkit yöntemi tanrısal gerçekliğin metodik bir şekilde dışarda bırakılması, tarih ve içinde gelişen olayların tarihî tenkit yöntemi uygulayan ilahiyatçılar tarafından dünyevi bir perspektifle araştırılmasıdır. Bu anlayışa sahip olanlara göre tanrısal tesir dışta tutulmuştur. Din artık Tanrı'dan bağımsız bir fenomen olarak değerlendirilmektedir.[350]

Abraham Geiger, Gustav weil, Theodor Nöldeke, Ignaz Goldziher, Julius Wellhausen gibi 19. Yy. oryantalistleri, İslami ilimleri konu alan çalışmalarının neredeyse tümünde tarihî tenkit yöntemini kullanmışlardır.[351]

Tarihî tenkit yönteminin amaç ve hedeflerini göstermesi açısından Weil'in ve Nöldeke'nin bu husustaki bazı açıklama ve görüşleri aşağıda paylaşılmıştır.

Weil'e göre, birçok Alman teolog ve yazarın, Eski-Yeni Ahit'le ilgili çok sayıdaki çalışmasına rağmen özellikle kutsal kitap tarihi konusunda, yeni ve samimi çalışmalara hala ihtiyaç vardır. Zira kutsal metin yazarlarının bir kısmı, yaşadıkları zaman tam olarak bilinemediğinden kimlikleri hakkında bilgiler de meçhuldür. Geriye kalan diğer isimler ise sadece kendileri tarafından verien bilgiler çerçevesinde bilinmektedirler.[352] Musa ve İsa gibi peygamberler ve havariler için güvenilir biyografik kaynaklar bulunmadığı sürece bu şahsiyetler hakkında tarihi boşluğun kapanmayacağını düşünen Weil'e göre, haklarında farklı görüşler devam edecek ve bu isimler bir yönüyle mitolojik birer sembol olarak değerlendirileceklerdir.[353]

Kutsal kitap elçileri, yazarları ve nakilcilerine ilişkin tarihi bilgilerin yetersizliğinin bu metinlerin anlaşılmasının önündeki en büyük engel olduğunu düşünen Weil, aynı durumun bir yönüyle Kur'ân için de geçerli olduğunu iddia etmiştir. Ona göre her ne kadar özellikle Tanrı'nın elçisi olarak yaşadığı dönemde Hz. Muhammed'in hayatı hakkında sayısız efsaneler ve taraftarlık psikolojisiyle örülmüş detaylı tarihi

349 Elkot, 22.
350 Elkot, 19-20.
351 Sarıçam vd., 114-117.
352 Weil, *Einleitung*, 7.
353 Weil, *Einleitung*, 7.

belgelere sahip olsak da ciddi eleştirmenler Hz. Peygamberin vahiyle ilişkisini kurabilecekleri sağlam bağlar kurma arayışındadırlar.[354]

Weil'e göre bu araştırmacılar, Batı'da, Kutsal kitap tarihi hakkında yapılan hassas çalışmalar neticesinde olaylar ve vahiy arasındaki ilişkileri sonraki kuşaklar için tespit etmeye gayret etmişlerdir. Bu çalışmalar sayesinde kutsal metinlerin anlaşılması bütünüyle zor bir iş olmaktan çıkmıştır.[355]

1.4.2.4. Revizyonist Yaklaşımı

John Wansbrogh, Particia Crone, Michael Cook, Lawrence I Conrad, Andrew Rıppin ve İbn Warraq gibi bazı çağdaş oryantalistler Kur'an, Hz. Muhammed, Hadisler, İslam Hukuku ve İslam Tarihi hakkında İslami kaynaklarda geçen nakillerin referans değeri taşımayacak derecede kusurlu olduğunu, dolayısıyla bunların başka enstrümanlarla yeniden değerlendirilmesi gerektiğini ileri sürmüşlerdir.[356] Bunların başında tarih çalışmalarıyla tanınan Amerikalı oryantalist John Wansbrogh (1928-2002) gelmektedir.[357]

Oryantalistlerin öteden beri İslami ilimlerin bilgi kaynakları hakkında olumsuz yaklaşımlar sergiledikleri malumdur. Goldziher ve Schacht ile başlayan İslami ilimlerin beslenme yollarından rivâyet kanalının tenkidi ve itibarsızlaştırılması çabaları Wansbrogh'la yeni bir aşamaya evrilmiştir. Bu oryantalist seleflerinin Hadis ve İslam hukukunun hicri üçüncü asırda teşekkül ettiği yönündeki görüşlerini Kur'an'a da hamledecek derecede ileri götürmüştür.[358]

---

[354]Weil, *Einleitung*, 8.
[355] Weil, *Einleitung*, 8
[356] Wansbrogh'un hayatı ve görüşleri hakkında bkz. Çolak, 51-105; Şenol Çakmak, *Kur'an'a Oryantalist Yaklaşımlar: John Wansbrough Örneği*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Elazığ 2016, 42-82.
Oryantalistlerin İslam ve Kur'an hakkındaki çalışmalarında başvurdukları revisyonist yaklaşımın fikirsel kökenleri, Almanca'da "Historischer Revisionismus" olarak ifade edilen "Tarihi Revizyonizm" akımıyla ilişkilidir. Bu akımın tarihi olaylarailişkin doğru bilgi hususunda resmi kurumların bilgileri ve tasavvurlarının sorgulanması ve eleştirilmesi düşüncesinden doğduğu söylenebilir. Buna göre bilimsel, siyasi ve sosyal konularla ilgili tüm tarih malumatının gerçekliği yeniden sorgulanmalıdır. Zira tarih, ideolojik ve siyasi aktörlerin elleriyle yazılmış ve anlatılmıştır. Bundan dolayı bir olayın tarihte gerçekten nasıl olduğu veya yaşandığını ortay çıkarmak için başka yollar aramak gerekir. Bu yaklaşımı savunanlar eleştirel bakışı sürekli merkezde tutnmanın gerekliliğine vurgu yaparak genelkabul gören bir tarih resmi oluşturmaya odaklanmışlardır.
[357] Sarıçam vd., 153-155.
[358] Gözütok, 38-38. Sarıçam vd., 153.

Wansbrogh, Kur'an'ın metinleşme sürecinin İslami kaynaklarda anlatıldığı gibi gelişmediğini, Mushaf'ın Hz. Osman döneminden çok sonraları ikinci asrın sonlarına doğru ancak mevcut formuna kavuşturulduğunu iddia etmiştir. [359]

Revizyonistler İslam, Kur'an ve Hz. Peygamber'in tarihteki yer ve zamanlarının tayininde yazılı kaynakların sadece bir edebi yazın olarak gerçekliğe dair bilgiler veremeyeceği temel varsayımıyla hareket etmişlerdir. Tarih kaynaklarının ve hadis rivâyetlerinin bütünüyle güvenilmez olduğu görüşü, bu yaklaşımı benimseyen oryantalistleri Kur'an'ın metinleşmesi ve Mushaf formatının Hz. Peygamber'den yaklaşık üç yüzyıl sonra oluşturulduğu yönündeki iddialara sevk etmiş gözükmektedir. Revizyonist yaklaşımın kaynaklarla sorunlu ve kavgacı duruşu haklı olarak ayakları yere basmayan ve bilimsel temelleri zayıf bir yaklaşım olarak kabul edilmesinde etkili olmuştur

1.5. GUSTAV WEİL VE KUR'ÂN KRONOLOJİSİ

1.5.1. Hayatı ve Çalışmaları

Gustav Weil, Salzburg doğmuş Yahudi kökenli bir Alman oryantalisttir.[360] 18. yüzyılın başlarında Salzburg'da birkaç aileden oluşan Yahudi varlığı, 19. yüzyılın sonuna doğru kentin üçte birine ulaşacak kadar artmıştır. Gustav Weil, günümüz Yahudileri tarafından adı bu şehirle anılan meşhur bir bilim adamı olarak kabul edilmiştir. Alman akademyasına katkılarından dolayı şehirdeki tarihi Yahudi sinagogunun bulunduğu caddeye de Weil'in adı verilmiştir.[361]

Weil haham olması için eğitim hayatının ilk döneminde bilhassa ailesinin teşvikiyle yönlendirilmiştir. Ancak o Heidelberg Üniversitesinde Tarih ve Felsefe öğrenimi gördükten sonra ilgi alanını değiştirerek oryantalist araştırmacılığı tercih etmiş ve Arapça öğrenmeye başlamıştır.[362] Kendisini geliştirmek için 1830 yılında Fransa'ya gitmiş, modern Arap araştırmalarının kurucusu ve bilimsel oryantalizmin hazırlayıcısı

---

[359] John Wansbrough, *Quranic Studies: Sources and Methods of Scriptural Interpretation*, PB Books, Newyork, 2004, 49.
[360] Bedevî, *Mevsûatu'l-Müsteşrikîn*, 390.
[361] https://juden-in-sulzburg.de/person/weil-gustav-1 (13.08.2018)
[362] Fück, *Die Arabischen Studien*, 175.

olarak kabul edilen Sylvester Sacy'den bir süreliğine Doğu dilleri eğitimi almıştır.[363] Aynı yıl içinde daha yeni Fransız egemenliği altına girmiş olan Cezayir'e giden Weil, bu gezisinin giderlerini Schiller ve Goethe'nin eserlerini yayınlayan "Cotta Yayınevi'ne bağlı "Ausburger algemeinen Zeitung" gazetesinde muhabirlik yapmak ve izlenimlerinden oluşan bazı yazılar kaleme almak sûretiyle karşılamaya çalışmıştır. 1831 yılında Cezayir'den Kahire'ye geçen Weil, henüz yirmili yaşlarının başında gerçekleştirdiği bu seyahatinde farklı Müslüman milletlerin dilleri ve kültürlerini öğrenmeye gayret etmiş, kısa sürede Arapça, Türkçe ve Farsça dillerine hâkimiyetini kuvvetlendirmiştir. Mısır'da bulunduğu sırada Fransızca dersleri de veren Weil, beş yıl sonra Almanya'ya geri dönmüş ve 1836 yılında hem yüksek lisans hem de doktorasını tamamlayarak Heidelberg Üniversitesinde öğretim üyeliğine başlamıştır. Fakat Yahudi olması ve ünlü Alman edebiyatçı Hammer Purgstahl'in Zemahşerî'nin "Etvakuz zeheb-Goldene Halsbaender" tercümesine yaptığı eleştiri nedeniyle uzun yıllar aktif eğitimden uzak tutulmuştur. Üniversite kütüphanesinde çalışmış ve hak ettiği profesörlük kendisine verilmemiştir. Weil 1845 yılında Almanya'da oryantalistik diller bölüm başkanlığını yapan ilk Yahudi asıllı bilim adamı olmuş, ancak 1861 yılında Hedileberg üniversitesinden profesörlük kadrosu alabilmiştir.[364]

Paret, Weil'in Talmud eğitimi aldığını (Hahamlık eğitimi) daha sonra başladığı üniversite eğitimiyle tarihî tenkit yöntemiyle tanıştığını kaydeder. Tarihî tenkit yöntemini esas alarak kaleme aldığı "Muhammed der Prophet" adlı eseri Paret tarafından alanında çığır açıcı bir eser olarak kabul edilir. Bu araştırma, tarihi kaynaklara ulaşması açısından övgüye değer bulunmuştur. Weil, Hz. Peygamber hakkındaki çalışmalarından sonra halifeler ve Mısır'da Abbasi hilafeti gibi konuları ele almış, İslam'ın oluşum ve gelişim tarihini daha uzun bir zaman süreci üzerinden yorumlamaya çalışmıştır.[365]

Weil, çalışmamızın ana kaynakları arasında olan eserlerinin yanı sıra İslam tarihi, Müslüman milletlerin kültür ve edebiyatı alanında çok sayıda çalışma yayınlamıştır. "Biblischen Legenden der Muselmänner/Müslümanların kutsal Kitap kaynaklı Hikâyeleri" (1845) adlı eserinde Kur'ân kıssalarının Kutsal Kitap (İncil)

---

[363] Hilal Görgün, "Weil, Gustav", *DİA*, İstanbul, 2013, XLIII, 154.
[364] Fück, *Die Arabischen Studien*, 175.
[365] Paret, *Arabistik*, 10.

kaynaklı olduğu tezini ispatlamaya çalışmıştır.[366] "Die poetische Literatur der Araber vor und unmittelbar nach Mohammeded/Muhammed'den önce ve sonra Arap edebiyat Literatürü" (1837) çalışmasıyla İslam Arap edebiyatı konusunu ele almıştır. Zemheri'nin "Etvakuz Zeheb" adlı eserini "Goldene Halsbänder/Altın Gerdanlıklar" (1836), İbn Hişam'ın Sîre'sini "Das Leben Mohammeds nach Muhammed Ibn Ishâk. Bearbeitet von Abd el-Malik Ibn Hischâm" (1864) başlığıyla iki cilt halinde ve Arapçada "Kitâb-u elf leyle ve leyle" adıyla tanınan eseri "Tausend und Eine Nacht Bin Bir Gece Masalları" (1855) başlığıyla Almancaya tercüme etmiştir.[367]

Weil ayrıca "Geschichte der Khalifen/Halifeler Tarihi I-IV" adlı yaklaşık yirmi yıllık süre içinde tamamladığı dört ciltten müteşekkil İslam tarihi çalışmasında dört Halife, Emeviler, Endülüs Emevileri, Abbasiler ve Memlükler dönemlerini;[368] "Geschichte der islamitischen Völker von Mohammed bis zur Zeit des Sultan Selim/Muhammed'den Sultan Selim zamanına kadar Müslüman Milletlerin Tarihi" adlı eserinde ise Müslüman milletleri incelemiştir.[369]

1.5.2. Kur'ân Kronolojisi Hakkındaki Görüşleri

Daha önce belirtildiği üzere Weil, Kur'ân kronolojisi konusu hakkındaki görüşlerini ilk olarak "Muhammed der Prophet" adlı eserinin dokuzuncu bölümünde dile getirmiştir. Weil İslami geleneği, Kur'ân'ın mevcut Mushaf tertibi konusuna eğilmemek ve nüzûl tertibine ehemmiyet vermemekle eleştirmiştir. Âyet ve sûrelerin nüzûl zamanlarının doğru tespit edilerek buna göre tertip edilmelerinin, tarihsel süreci içinde vahiy bütünlüğünü takip etmeyi kolaylaştıracağını düşünen yazar, bunun aynı zamanda metnin doğru anlaşılmasına da katkı sağlayacağını belirtmiştir.[370] Bu eserinde konuyu ana hatlarıyla ele alan Weil "Historisch-kritische Einleitung in den Koran" adlı eserinde Kur'ân kronolojisi mevzusunu daha detaylı bir şekilde incelemiştir.

---

366 H. Görgün, "Weil, Gustav", 154.
367 Fück, *Die Arabischen Studien*, 175.
368 Bedevî, *Mevsûatu'l-Müsteşrikîn*, 391
369 Fück, *Die Arabischen Studien*, 175.
370 Weil, *Mohammed*, 360.

1.5.2.1. Weil'in Mushaf Tertibi Hakkındaki Görüşleri

Gustav Weil, Kur'ân'ın mevcut tertip özellikleri hakkında bazı genel bilgilere işaret ettikten sonra vahiylerin sûrelerdeki tasnifinin belirli bir düzene göre yapılmadığını belirtmiştir.[371] Nitekim Müslümanlar tarafından Mekkî olarak sınıflandırılan sûrelerde Medine dönemi vahiy pasajlarının, Medenî olarak sınıflandırılan sûrelerde ise Mekke dönemine ait vahiylerin bulunduğu müşahede edilmektedir. Weil'e göre bu manzara, zihinlerde vahiyleri ilk defa derleyen Zeyd b. Sabit'in vahiy pasajlarını, karşılaştığı sıraya göre üstünkörü bir şekilde kaydettiği izlenimi oluşturmaktadır.[372]

Weil, âyetlerin sûreler içindeki tasnifi ve Mushaf'taki tertibinin Hz. Peygamber tarafından yapıldığı yönündeki Müslümanlara ait genel kabulün doğru olmadığını iddia etmiştir. Ona göre zira öncelikle Müslümanların kendileri Muhammed'in vahiyleri kitaplaştırmadan önce vefat ettiğini onaylamaktadırlar.[373] Weil sûrelerin az kısmı hariç çoğunun tek seferde inmediğini, ilk nüzûlden kitaplaşma sürecine kadar büyük kısmının uzun yıllar boyunca parçalar halinde beklediklerini, zaman içinde bazılarının aynı sûre içinde bir araya getirildiğini ileri sürmüştür. Ona göre Muhammed'in ilk zamanlarda bazı âyetleri sûre olarak isimlendirdiği bölümler içinde kendisinin toplamış olması muhtemeldir.[374] Ne var ki Weil, elimizdeki mevcut Kur'ân'ın gerek sûre sıralaması gerekse de âyetlerin yerleri açısından düzensiz ve karmakarışık bir görünüm sergilediği kanaatindedir. "Öyle ki birkaç pasaj hariç tüm dil ve malumat yetkinliğine rağmen vahiyleri anlamak kolay değildir. Hatta çoğu yerde yeterince ikna edici olmamakla birlikte tefsirler olmaksızın metni anlamak, neredeyse imkânsızdır."[375]

Weil bu durumun farkında olan Müslüman ilim adamlarının, vahyin doğru anlaşılması ve tefsir edilmesi için âyet ve sûrelerin nüzûl zamanları ve yerlerinin bilinmesini şart koştuklarına dikkat çekmiştir. Weil, Diyarbekri'den nakille İbn Habib en Nîsâburî'ye (ö.1016) atıfta bulunarak, onun bu hususta şunları söylediğini

[371] Weil, *Mohammed*, 360.
[372] Weil, *Mohammed*, 360, 361.
[373] Weil, *Mohammed*, 361, 362.
[374] Weil, *Mohammed*, 362, 363.
[375] Weil, *Mohammed*, 363.

kaydetmiştir.[376] "Kim Allah'ın kitabı hakkında konuşmak istiyorsa, sûrelerin Mekke ve Medine'de birbiri ardınca hangi sırayla indiklerini, âlimlerin bunlardan hangilerinin nüzûl yeri ve zamanı hakkında ihtilaf ettiklerini, hangilerinin iki defa indiğini, hangi vahiylerin Medine'de indiği halde Mekkî sûrelere yerleştirildiğini, hangilerinin Mekke'de indiği halde Medenî sûrelere yerleştirildiğini, hangilerinin Cuhfe'de, Kudüs'te, Taif'te veya Hudeybiye'de indiğini bilmekle mükelleftir. Kur'ân'ın tefsirini yapacak kişinin Mekke döneminde inen ancak Medenî sûrede bulunan yine Medine'de inen fakat Mekkî sûrelere yerleştirilmiş âyetleri de tanımalıdır. Yine bu kişi hangilerinin Mekke'den Medine'ye, hangilerinin Medine'den Mekke'ye veya Habeşistan'a gönderildiğini ve son olarak da hangilerinin nasih hangilerinin mensuh olduğunu bilmek zorundadır."[377]

1.5.2.2. Weil'in Belirlediği Nüzûl Tertibinin Kaynakları

Weil, sûrelerin nüzûl sıralı tertibi hakkında Diyarbekrî'nin naklettiği bir listeyi esas aldığını belirtmiştir.[378] Vahiylerin tam olarak bu listedeki sırayla inmediğini dile getiren araştırmacı, bununla birlikte listenin okuyucuda nüzûl sırasına göre genel bir kanaat oluşturmak açısından işlevsel olduğunu ifade etmiştir. Ona göre listedeki sûrelerden yalnızca Medine dönemine ait bazı uzun sûrelerin konuları itibarıyla belirli tarihlere işaret etmiş olabilirler. Bunların dışında kalan tüm sûreler veya pasajlar ise ancak yaklaşık bir tarihlendirmeye ilişkin birtakım öngörüler sağlayabilirler.[379]

Weil bu nüzûl tertip listesini kendisinden önce Hammer Purgstall'in (1774-1856) Wiener Jahrbücherrn adlı dergide yayınladığını anımsatmıştır. Ancak Weil'e göre Purgstall'in listesinde çok sayıda farklılığın varlığı ve listenin yayınlandığı derginin sadece bazı özel kütüphanelerde bulunuyor olması, bu listeyi yeniden tanıtmayı gerekli kılmaktadır. Weil, kendi hazırladığı listenin Diyarbekrî'nin listesinden farklılaştığı yerlere dipnotlarla atıflar yapmış, sınırlı sayıdaki bazı sûre ve pasaj için

---

[376] Weil, *Mohammed,* 363; Bkz. Hüseyin b. Muhammed b. el-Hasen ed-Diyârbekrî, *Târihu'l Hamîs fî Ahvâli Enfesi Nefîs I-II*, Müessetu Şa'ban, Beyrut tsz., I, 10.
[377] Weil, *Mohammed* 363. Weil, bu hususta "Nîsâbûrî" künyesiyle şöhret bulmuş olan İmam Ebu'l Kasım Hasan ibn Muhammed ibn Habîb'e atıfta bulunmuştur. Nîsâbûrî'nin kendisine atfedilen "Tefsiru'1-Kur'âni'l-Kerim (Tefsirü'n-Nîsâbûrî") adlı bir tefsiri ve vahyin yazımı ve tertibi konusunu ele alan "Kitabü't-Tenzil ve Tertibuhu"başlıklı bir eseri bulunmaktadır. Detaylı bilgi için bkz Mehmet Ali Sarı, "İbn Habib en-Nîsâbûrî", *DİA*, İstanbul 1999, XIX, 510.
[378] Weil, *Mohammed,* 363-364. Weil'in paylaştığı bu liste için bkz. Diyârbekrî, I, 10-11.
[379] Weil, *Mohammed,* 363-364.

değerlendirmelerde bulunmuştur.[380] Bu çalışmasıyla Weil, Batı'da vahyin tarihlendirilmesi konusunu inceleyen ilk oryantalist araştırmacı olma payesini elde etmiştir.

Weil, oryantalist ilim dünyasında Kur'ân sûrelerini ilk defa aşamalara ayırarak tasnif etmiştir. Mekkî vahiyleri üç aşamada, Medenî vahiyleri bir aşamada sıralayan Weil'in bu tasnifi aslında bazı araştırmacıların zannettiği gibi tam anlamıyla özgün bir tasnif değildir. Zira Weil, bu tasnif fikrini vahiylerin Mekkî ve Medenîliklerinin bilinmesinin önemi hakkında görüşlerine atıfta bulunduğu Nisâburi'den almış olmalıdır.[381] Daha önce bahsedildiği üzere Nisâburi, Mekkî ve Medenî sûrelerin ilk, orta ve son şeklinde üçlü bir aşamalandırmayla tasnif edilebileceklerine işarete etmiştir. Ne var ki Weil, çok büyük ihtimalle Nisâburi'nin bu görüşlerine vakıf olduğu halde kendi tertibinde bundan bahsetmemiştir.

Weil'in Diyarbekri'den naklen kaydettiği nüzûl sıralı tertip listesindeki sûrelerin sıralanması aşağıda verilmiştir.

Mekkî Sûreler:

96, 74, 111, 81, 87, 92, 89, 93, 94, 103, 100, 108, 102, 107, 109, 105, 113, 114, 112, 53, 80, 97, 91, 85, 50, 90, 95, 106, 101, 75, 104, 77, 86, 54, 38, 7, 72, 36, 25, 35, 19, 20, 56, 26, 27, 28, 17, 10, 11, 12, 15, 6, 37, 31, 34, 39, 40, 41,42, 43, 44, 45, 46, 51, 88, 18, 16, 71, 14, 21, 23, 32, 52, 67, 69, 70, 78, 79, 82, 84, 30, 29, 33.

Medenî sûreler:

2, 8, 3, 33, 60, 4, 99, 57, 47, 13, 55, 76, 65, 98, 59, 110, 24, 22, 63, 58, 49, 66, 61, 62, 64, 48, 9, 5.

Weil, 111 sûreden oluşan bu listede, Mekkî olduklarını düşündüğü Fâtiha, Müzzemmil ve Kalem sûrelerinin bulunmadığına işaret etmiştir. Weil'e göre Fâtiha sûresinin hem Mekke hem Medine'de; Müzzemmil sûresinin ise bir kısmının Mekke'de diğer kısmının ise Medine'de indiğine dair rivâyetler sebebiyle listede yer almadıkları

[380] Weil, *Mohammed*, 364
[381] Ünsal, 76-77; Zerkeşi I, 137.

düşünülebilir. Kalem sûresinin ise eserin nüshasının kopyalanması sırasında bir hata sebebiyle listeye yazılmadığı öngörülebilir.[382]

1.5.2.3. Weil'in, İslami Geleneğin Muhtelif Sûre Tertiplerine İlişkin Görüşleri

Weil, Fâtiha ve Müzzemmil sûreleri hakkındaki görüş farklılıklarının Mutaffifin sûresi içinde söz konusu olduğunu dile getirmiştir. Sûreyi Medenî kabul edenlerin yanında Mekke döneminin son sûresi olarak değerlendirenlerin de olduğunu belirtmiştir.[383]

Medine'de inmiş olmakla beraber Mekkelileri muhatap alan âyet gruplarının bulunduğuna işaret eden Weil, bu âyetlerin genellikle Hudeybiye anlaşması sonrası döneme ait oldukları kanaatindedir. Weil'e göre çok sık olmamakla birlikte bu âyetlerde aynı zamanda Medineli inkârcılar da eleştirilmiştir.[384] Weil Mekkelilerin zulümleri nedeniyle hicret edenlerin mükâfatlarından bahseden Nahl sûresi 41. âyetin bu kategorideki âyetlere örnek verildiğini anımsatmıştır.[385]

Weil, İslami kaynakların Medenî olup döneminde Mekke döneminde nazil olan âyetler için genellikle Veda Haccı sırasında ve Arafat'ta nazil olanların örnek gösterildiğini dile getirmiştir. Ayrıca Weil'e göre Mekke'nin fethi hakkındaki âyetlerin yanı sıra muhtemelen fetihten sonra kökenleriyle övünen Kureyş'lileri uyarmak için gelen Hucurat sûresi 12. âyeti de bu gruba dâhil edilebilir.[386]

Weil Mekke veya Medine dışında inmiş olan vahiylere örnek sadedinde, hicret esnasında peygamber Cuhfe denen bölgeye vardığında nazil olduğu nakledilen Kasas sûresi 45 âyetini örnek getirmiştir.[387]

Weil'e göre benzer şekilde Hz. Peygamber'in gördüğü bir rüya veya vizyondan ibaret olan İsrâ ve Miraç olayı sırasında indiği dile getirilen Zuhruf sûresi 45. âyetinin nüzûl yeri Kudüs olarak bildirilmiştir. Ona göre Rivâyetler esas alındığında Hz. Muhammed, Miraç olayı sırasında Kudüs'te Mescid-i Aksa'da peygamberlerle

---

[382] Weil, *Mohammed,* 371.
[383] Weil, *Mohammed,* 371.
[384] Weil, *Mohammed,* 371.
[385] Weil, *Mohammed,* 372.
[386] Weil, *Mohammed,* 372.
[387] Weil, *Mohammed,* 373.

buluşmuştur. Bu âyette ise hz. Peygamber'den, kendisinden önce gelmiş diğer peygamberlere Allah'ın herhangi bir ortağı olmadığını tasdik ettirmesi istenmiştir.[388]

Weil, kaynaklarda Mekkelilerin davetine sırt çevirmeleri karşısında, mesajını Taif'e dinletmek isteyen Hz. Peygamber'in yaşadığı olumsuz tecrübe üzerine indiği rivâyet edilen Furkân 45. ve 46. âyetlerin nüzul yerleri olarak Taif'in anıldığını kaydetmiştir. Weil âyetin sembolik veya mecazi bir mana taşıdığını ileri sürmüştür. Ona göre Allah'ın güneşin aydınlığıyla gölgeyi gidermesinden muradı, peygamber göndermek sûretiyle küfrün karanlığını yok etmek olmalıdır.[389]

1.5.2.4. Weil'e Göre Tarihlendirmenin Gerekliliği, Faydaları ve İmkânı

Weil, Kur'ân vahyinin nüzûl sırasına göre tarihlendirilmesi konusunu oryantalist gelenekte ilk ele alan kişi olduğu gibi aynı zamanda Mekkî sûreleri farklı üç döneme ayırarak tarihlendiren ilk oryantalist olarak da bilinmektedir. Bu tasnifinde ve tarihlendirme girişiminde Hz. Peygamber'in hayatının önemli evrelerinin yanında vahiy pasajlarının dil ve üslup özellikleri ile Mekkî dönemin konu muhtevasını da esas almıştır. Weil'in yaptığı Mekkî ve Medenî sınıflandırma daha sonra Nöldeke tarafından benimsenerek geliştirilmiş ve Kur'ân kronolojisiyle ilgilenen neredeyse tüm oryantalistlerce referans alınmıştır.[390]

Weil, Kur'ân'ın kronolojik bir düzene sahip olmamasının ve ana konularının farklılık arz etmesinin Kur'ân'ın anlaşılması önündeki en büyük engellerden olduğunu düşünmektedir.[391] Ona göre bunun yanı sıra metnin ilk sahibi olan Hz. Peygamber'in hayatının her evresinin ve kişiliğinin yeterince ve doğru şekilde bilinmemesi de Kur'ân'ı doğru anlamayı zorlaştırmaktadır.[392]

Weil, Kur'ân'a, derinlemesine bir giriş yapabilmenin ve onu kapsamlı bir okumaya tabi tutmanın Kur'an;'nın yazarı Muhammed'in hayatı hakkında kesin malumat olmadan mümkün olmayacağı kanaatindedir. Zira ona göre hiçbir kronolojik düzene sahip olmayan, sadece bir süreliğine önem atfedilen ve Hz. Peygamber hakkında içinde açık bir veri barındırmayan bölümlerden müteşekkil olan pasajları anlamak asla

[388] Weil, *Mohammed*, 374.
[389] Weil, *Mohammed*, 375.
[390] Paret, *Arabistik*, 10.
[391] Weil, *Einleitung*, 7.
[392] Weil, *Einleitung*, 8.

mümkün değildir. Bu sebepten olsa gerek Weil, “Kur’ân’a Tarihî-Tenkidî Bir Giriş” adlı eserinin ilk bölümünü İslam Peygamberi’nin hayatına ayırmış; Hz. Peygamber’in hayatındaki önemli gelişmeleri ana hatlarıyla değerlendirmiştir.[393]

Weil, Kur’ân’ın düzensiz konu yapısının ve anlaşılması güç üslup ve formunun “Hz. Muhammed’in bilgi kaynaklarının eklektik” olmasıyla ilişkilendirmiştir.[394] Ona göre ayrıca Hz. Peygamber’in ailevi ve özel hayatında cereyan etmiş birtakım olaylar, gerek onun karakter ve mizacıyla ilgili yerinde tespitler elde etmeyi gerekse de anlaşılmasında sıkıntı çekilen Kur’ân pasajlarını açıklığa kavuşturmayı mümkün kılan ciddi veriler içermektedir.[395]

Weil “Mohammed der Prophet” adlı kitabında, Hz. Peygamber’in hayatına ilişkin genel bilgilerin yanı sıra Kur’ân sûrelerinin İslami kaynaklara göre tertibi hakkındaki malumata da yer verdiğini ifade etmiştir. “Kur’ân’a Tarihî-Tenkidî Bir Giriş” adlı eserinde ise, Kur’ân âyet ve sûrelerinin tertibi konusuna ayrı bir yer ayırarak âyet ve sûrelere ilişkin değerlendirmelere yer verdiğini belirten Weil, bu konuya yoğunlaşan araştırmaları neticesinde yeni bazı sonuçlara ulaştığını ileri sürer.[396]

Weil, tüm Kur’ân sûrelerinin tarihlendirilmesinden ziyade, özellikle hüküm pasajları içeren Medenî sûrelerin ilgili bölümlerinin zamanını tespit etmeye özel çaba harcadığını dile getirir. Görece olarak daha belirgin şekilde kronolojik bir takibe imkân tanıyan Medine dönemi sûreleri için daha kesin bir nüzûl sıralaması yaptığını ifade den Weil, buna karşın birbirlerine benzerlikleri ve genele hitapları yüzünden Mekkî sûreleri üç farklı zaman aşamasına göre sıraladığını belirtir.[397]

Weil Kur’ân âyet ve sûrelerinin gerçeğe en yakın kronolojik tespiti hususunda kendisi için bazı tarihlendirme kriterleri belirlemiş, sûrelere ilişkin Kronolojik ayrım ve tespitlerinde esas aldığı temel ölçütleri şu şekilde sıralamıştır:

“İlk ölçüt: Metindeki açık ifadeler ile tarihi olaylardan hareketle biyografi ve tarih eserlerine başvurmak sûretiyle zaman tespiti yapmaya çalışmaktır.

---

[393] Weil, *Einleitung*, 8.
[394] Weil, *Einleitung*, 9.
[395] Weil, *Einleitung*, 41.
[396] Weil, *Einleitung*, 63.
[397] Weil, *Einleitung*, 63.

İkinci ölçüt: Hz. Muhammed'in Mekke'de daha ziyade bir reformcuyu andıran konumunun Medine'ye hicretten sonra bir kanun koyucu ve din kurucu rolüyle bütünüyle değişmesi neticesinde oluşan Medine vahyinin karakteristik özelliklerini dikkate almaktır.

Üçüncü ölçüt ise âyetlerin dış yapıları - görünümlerinden (lafızlarından) hareket etmektir. Nitekim Muhammed ilk dönem vahiylerinde şiirsel unsurların ve eski Arap kâhin ve falcıların üsluplarına benzeyen ritmik ve şiirsel bir dil kullanmıştır. Daha sonraları ise gerek bilinçli bir şekilde kâhin veya falcı olarak algılanmak istemesi gerekse de ileriki yaşlarda kanun koyucu ve devlet başkanı pozisyonu elde etmesinden sonra iç dünyasındaki bu özellikleri kaybetmesi sebebiyle aynı konuları ele alsa bile son derecede yavan bir düzyazı-nesir dili tercih etmiştir." [398]

1.5.2.5. Weil'in Belirlediği Nüzûl Tertip Listesi

Mekke Dönemi Birinci Aşama Sûreleri

96, 74, 73, 26, 106, 11, 81, 53, 15, 68, 87, 92, 89, 93, 94, 103, 100, 108, 102, 107, 109, 105, 113, 114, 112, 80, 97, 91, 85, 90, 95, 101, 75, 104, 77, 86, 70, 78, 79, 82, 84, 56, 88, 52, 69, 83, 99,

Mekke Dönemi İkinci Aşama Sûreleri

1, 51, 36, 50, 54, 44, 19, 20, 21, 23, 25, 67, 37, 38, 43, 71, 55, 76,

Mekke Dönemi Üçüncü Aşama Sûreleri

7, 72, 35, 27, 28, 17, 10, 11, 12, 6, 31, 34, 39, 40, 32, 42, 45, 46, 18, 16, 14, 41, 30, 29, 13, 64,

Medine Dönemi Sûreleri

2, 98, 62, 65, 22, 4, 8, 47, 57, 3, 59, 24, 63, 33, 48, 110, 61, 60, 58, 49, 66, 9, 5.

---

[398] Weil, *Einleitung*, 63-64.

1.6. THEODOR NÖLDEKE VE KUR’ÂN KRONOLOJİSİ

Nöldeke, Kur’an Tarihi ve kronolojisi çalışmalarıyla oryantalist araştırmalarda çığır açan bir isimdir.[399] Nöldekenin akademik mirasının çağdaş Alman oryantalizmine taşınmasında kritik ve önemli bir rol üstlenen Rudi Paret onun oryantalist gelenek içindeki konumu için şu ifadelerle dile getirmiştir.

“*Heidelberg Üniversitesi Orientalistik bölümünde görevlendirildiğim 1930 yılının yaz ayında, yakındaki Karslruhe şehrinde yaşayan ve alanımızın uluslararası düzeyde nam salmış Hocası Theodor Nöldeke’ yi ziyaret etme fırsatı yakaladım. Otuzlu yıllarının henüz başlarında, uzmanlık alanının temellerini yeni atan ve bireysel anlamda ilimde ilerleme yollarını arayan biri olarak, benden üç kat daha yaşlı ve olgunluğun zirvesindeki bir alan uzmanıyla buluşmak ve kendisiyle bilimsel soruların cevapları üzerinde tartışmak benim için unutulmayacak bir tecrübeydi.*

Bu sıralarda 94 yaşında olan Nöldeke bedensel birtakım ıstıraplarla mücadele etmekteydi. Buna karşın o, ruhen, şaşılacak derecede canlıydı. İlgi alanlarıyla alakalı olmayan konulara bile hazır ve istekli bir şekilde giriveriyordu. Her şeyin ötesinde onda, muhatabı olan bilim adamını inandırıcılık noktasında tam anlamıyla ikna eden eden bir içtenlik mevcuttu. Bu karşılaşma bana, bir asır öncesinin aktif bir bilgininin ilim arayışı (taleb’u-İlm) karşısında, sanki meşhur bir şeyhi bekleme ya da onun sayesinde bilim dalının kökleriyle şahsen ve aracısız şekilde temas kurma hissiyatı yaşattı”[400]

1.6.1. Hayatı ve Çalışmaları

Theodor Nöldeke, 1836 yılında Kuzey Almanya’da ticaret ve endüstrinin geliştiği en büyük şehirlerden bir olan Hamburg’un Harburg semtinde doğmuş, 1930 yılında Karlsruhe şehrinde 94 ölmüştür. Ailesi köklü bir geçmişe sahip olup on altıncı yüzyıldan beri Hidesheim şehrinde üst düzey yönetici, din ve bilim adamları

---

[399] Fück, *Die Arabischen Studien*, 218.
[400] Paret, *Arabistik*, 1.

çıkarmıştır.[401] İlk gençlik yıllarında, daha on beş yaşındayken yakalandığı kanama hastalığı (Hematemesis) uzun süren hayatı boyunca ona sağlık sorunları yaşatmıştır.[402]

Eğitimci bir ailenin çocuğu olarak dünyaya gelen Nöldeke, babasının Hannover şehrinde idarecilik görevi nedeniyle 1849 yılında ailesiyle beraber buraya taşınmıştır. Babasının müdürlük yaptığı Lingen Lisesinden 1853 yılında mezun olmuş ve aynı yıl yükseköğrenim görmek ve oryantalist olmak için dönemin önemli ilim merkezlerinden biri olan Göttingen'e gitmişidir. Almanya'da Modern oryantalizmin temellerinin atıldığı bu yıllarda Göttingen oryantalizm araştırmalarının okullarından biri olmuştur.[403] Nöldeke, akademik hayatının temellerini buradaki Georg August Üniversitesi'nde atmış, dönemin meşhur Hırıstiyan teoloğu ve oryantalisti Heinrich Ewald'in (1803-1875) talebesi olmuştur.

Üç yıllık üniversite eğitimi sonunda 1856 yılında "De origine et compositione surarum qoranicarum ipspusque Qurani" adlı Kur'ân sûrelerinin kaynağı ve tertibi hakkındaki teziyle mezun olmuştur. Bu tez, henüz yirmi yaşında olan bir Batılı genç araştırmacı tarafından Kur'ân tarihinin ana konularından biri hakkında ilk defa yazılmış özgün bir çalışma olması açısından elbette önemlidir. Üstelik Nöldeke bu dönemde çalışmasını temel İslam tefsir kaynaklarına dayandırmayı da başarmıştır. Nöldeke'nin tezi bu başarısından ötürü 1858 yılında Paris Akademi Ödülü'ne layık görülmüştür.[404]

Kanaatimizce Nöldeke'nin tezinin ansiklopedik temel bir referans kaynağına dönüşme hikâyesi, çalışmasının bu yönlerinden daha ilgi çekici ve etkileyicidir. Zira bu örnek, oryantalist akademyanın ne tür bir bilimsel dayanışma ile çalıştığı ve hangi araştırma uzmanlaşma yol ve yöntemlerine başvurduğunu göstermesi açısından son derece mühimdir. Nöldeke'nin Geschichte des Qorans, adındaki kült eserin oluşum hikâyesi ileride detaylı olarak anlatılacaktır.

Nöldeke üniversiteden mezun olduktan sonra dört yıl boyunca oryantalist araştırmalarda uzman olan bilim adamlarından dersler almıştır. Önce Leipzig'e gitmiş burada dönemin Arapça uzmanı Heinrich Lebereicht Fleischer'den (1801-1888) dersler almıştır. Ardından Viyana'da çok sayıda el yazmalarının bulunduğu Merkez

---

401 Rudolf Sellheim, "Theodor Nöldeke (1836–1930): Begründer der Modernen Orientalistik", *Die Welt des Orients*, (37), 2007, 135.
402 Weil, *Einleitung*, 42.
403 Mangold, 74.
404 Fück, *Die Arabischen Studien*, 218.

Kütüphanesine gitmiş, buradaki yazmaları incelemiştir. Viyana'dan Arapça el yazmaları okuması konusunda uzman yetiştiren Leiden'e geçmiş, Hollandalı oryantalist Michael de Goeje (1836-1909) ile arkadaşlık kurmuş ve Arapça eski yazmaları okumayı öğrenmiştir.[405]

Nöldeke dilbilimci bir babanın oğlu olarak Latince, Yunanca, Fransızca, İngilizce gibi çok sayıda Batı dilinin yanı sıra Arapça, İbranice, Süryanice Farsça, Türkçe ve Sanskritçe gibi Doğu dillerini de öğrenmiştir. İslam, Yahudilik ve Hıristiyanlık hakkında çok sayıda eser yazmış, Sami milletlerin dil, tarih ve kültürleri hakkında çalışmalar yapmıştır. Ayrıca Süryanice ve Aramice eski metinlerin çevirisi ve tahlilleriyle ilgilenmiş kutsal kitap tarihi hakkında araştırmalar yapmıştır.[406]

Hayatı boyunca altı yüzün üzerinde eser kaleme alan Nöldeke'nin çalışmaları büyük oranda Ortadoğu'daki din ve milletlerle alakalıdır. Sami dillerle ilgili çalışmaları sayıca diğerlerinden fazladır. Daha hayattayken öğrencileri ve arkadaşları, doğumunun yetmişinci ve sekseninci yıldönümleri anısına Carl Bezold editörlüğünde iki ciltlik bir kitap yayınlamışlardır.[407] Kitabın Erns Kuhn tarafından kaleme alınmış ilk makalesi, Nöldeke'nin bilimsel yayınlarının tasnifi ve tanıtımına ayrılmıştır.[408]

Oryantalist literatürün Kur'ân çalışmalarındaki temel referans kaynağı olan eserlerin başında Nöldeke'nin 1856 tarihli doktora tezi gelmektedir. Tez, 1860 yılında Nöldeke'nin kendisi tarafından anadili olan Almanca'ya çevrilmiş ve "Geschichte des Qorans" adıyla yayınlanmıştır.[409] Eser üç bölümden oluşmaktadır. İlk bölümde Kur'ân'ın kaynağı, tertibi ve sûrelerin tarihlendirilmesi, ikinci bölümde Kur'ân'ın metinleşme tarihi, üçüncü bölümde ise Hz. Osman Mushaf'ının tarihi gibi konular işlenmiştir.[410]

Bu tarihten sonra uzun yıllar yeniden basılmayan eser, yayınevinin 1898 yılındaki talebi üzerine Friedrich Schwally'nin katkılarıyla 1909 yılında

---

[405] Sellheim, 136.
[406] Paret, *Arabistik*, 14.
[407] Sellheim, 142.
[408] Ernst Kuhn, "Versuch Einer Übersicht der Schriften Theodor Nöldeke's", Carl Bezold (Ed.), *Orientalische Studien: Theodor Nöldeke, Zum siebzigsten Gebrtstag (2.März 1906) gewitmet von Freunden und Schülern*, Alfred Töpelmann Yay., Gieszen 1906, 13-51.
[409] Paret, *Arabistik*, 14.
[410] Theodor Nöldeke, *Geschichte des Qorans,* Dieterische Buchhandlung Yay., Göttingen 1860.

yayınlanmıştır.[411] Nöldeke bu tarihte muhtelif sebeplerden dolayı yeniden basımı talebesi ve arkadaşı Schwally'e bırakmıştır. Schwally Nöldeke'nin yayınladığı ilk nüshayı gözden geçirmiş, bazı yerlerde değişikliklere gitmiş ve içeriğe ciddi katkılar yapmıştır.[412] Schwally, özellikle eserin ikinci ve üçüncü bölümlerini genişleterek, Kur'ân'ın metinleşme tarihi ve Mushaf tarihi konularını içeren ikinci bir cilt oluşturmuştur. Eser bu haliyle 1919 yılında Nöldeke'nin de onayıyla yeniden yayınlanmıştır.[413]

Schwally'nin ölümünden sonra Gothellf Bergsträsser üçüncü bir cilt için Mushaf tarihi ve kıraatler konusunu çalışmış, 1929 da üzerinde çalıştığı konuların baskısını yapmış, ancak hedeflediği tüm konuları tamamlayamadan erken yaşta geçirdiği bir kaza sonucu ölmüştür. Bergsträsser'nın bıraktığı yerden Otto Prezl vazifeyi üstlenmiş ve 1938 yılında eserin üçüncü ve son cildini tamamlayarak yayınlamıştır.[414]

Nöldeke henüz hayattayken eserin büyük kısmı yayınlanmış fakat 1936 da ölen Nöldeke Pretzl'in eklediği konuları muhtemelen görememiştir. Sonuçta Batı'da ilk defa Kur'ân tarihinin tüm konularını içeren son derece çaplı bir eser meydana getirilmiş, 1856'dan 1938'e kadar nerdeyse bir asırlık bir ortak çalışmanın ve oryantalist birikimin ürünü olarak ortaya çıkmıştır. Geschichte des Qorans, telif edildiğinden bu yana kaynaklık değerinden hiçbir şey kaybetmeksizin Batılı oryantalistler başta olmak üzere birçok bilim insanı tarafından Kur'ân araştırmalarında temel referans eseri olarak kullanılmaktadır.[415]

Nöldeke Arapça, Habeşçe, İbranice, Türkçe, Farsça ve Kürtçe dil ve edebiyatları yanında bu dilleri kullanan milletlerin kültürleri ve tarihleri hakkında da eserler kaleme almıştır, Fenike yazıtları, eski Arap kabilelerinin lehçeleri gibi filoloji ve kültür tarihi alanlarına ek olarak Kutsal Kitap tarihi ve Kur'an tarihi gibi muhtelif alanlarla kaynak değeri güçlü derinlikli çalışmalar telif etmeye muvaffak olmuştur.[416] Nöldeke henüz

---

[411]Theodor Nöldeke, *Geschichte des Qorans,* I, 1909 Baskısının Önsözü (7-8), Gerogs Olms Yay., Hildesheim 1961; Gözeler, "Corpus Coranicum Projesi", 222.
[412] Pfannmüller, 193.
[413] Nöldeke, *Geschichte des Qorans,* II, 1919 Baskısının Önsözü (3-4), Gerogs Olms Yay., Hildesheim 1961.
[414] Nöldeke, *Geschichte des Qorans,* III, 1938 Baskısının Önsözü (7-9), Gerogs Olms Yay., Hildesheim 1961.
[415] Robinson, 76; Paret, *Arabistik,* 14. Mustafa Öztürk, Hadiye Ünsal *Kur'ân Tarihi*, Ankara Okulu Yay.Ankara, 2016, 15-16
[416] Littmann, 2.

hayattayken öğrencileri ve arkadaşları, Carl Bezold editörlüğünde doğumunun yetmişinci ve sekseninci yıldönümleri anısına iki ciltlik bir eser yayınlamışlardır.[417] Kitapta, Erns Kuhn tarafından kaleme alınmış ilk makalede, Nöldeke'nin bilimsel yayınlarının tasnifi ve tanıtımı ele alınmış, yetmiş yaşına ulaştığı sırada ansiklopedi maddesi, makale, kitap ve çevirilerinden oluşan 564 adet çalışmasının olduğu kaydedilmiştir. [418]

Nöldeke'nin akademik çalışmaları, ilişkili oldukları alanlarda kaynak eser değeri taşımakta, gerek batılı gerekse de İslam ilim çevrelerinde sıklıkla referans gösterilmektedir. Tarihsel oluşum sürecini anlattığımız üç ciltlik Kur'ân Tarihi çalışması haricinde Nöldeke'nin, Kur'ân ilimleri ve diğer İslami ilimlere ilişkin önemli eserler kaleme aldığı müşahede edilmektedir.

Yirmili yaşlarının başlarında Kur'an'ın kaynağı, metinleşme süreci ve kronolojisi gibi Kur'ân Tarihi konularına ilgi duyan genç Nöldeke, Arapçasını ilerletmek için özel dersler almış ve bu alanda "Die Gedicte des Urwa b. Al Ward/Urve b. El Verd'in Şiirleri" (1863) adında bir eser kaleme almıştır. Nöldeke dil araştırmalarını hayatı boyunca sürdürmüş; Aramice, Sanskritçe ve Süryanice lehçeleri ve gramerleri üzerine yoğunlaşmıştır.[419] Aramicenin lehçelerinden sayılan Mandanca Grameri (Mandeisch) ile Suriye lehçesi hakkında eserler yazmıştır[420]

Nöldeke'nin önemli çalışmalarından biri de Taberî Tarihi'nin Sasanîler bölümünün Almanca tercümesidir. "Geschichte der Perser und Araber zur Zeit der Sasanîden/ Sasanîler Döneminde Arap ve Farsların Tarihi" (1874) adlı eser İranistik araştırmalarının temel kaynakları arasında zikredilmektedir.[421].

Onun "Zur Grammatik des klasssichen Arabisch/ Klasik Arap Grameri üzerine" (1896) ve "Neue Beiträge zu den semitischen Sprachen/ Sami Dilleri Hakkında Yeni Yazılar" (1910) başlıklı çalışmaları yanında, Arapça başta olmak üzere Sami dillerinin gramerleri ve eski lehçeleri hakkında kaleme aldığı sayısız makale ve ansiklopedi

---

[417] Sellheim, "Theodor Nöldeke," 142.
[418] Kuhn, I, 13-51.
[419] Fück, *Die Arabischen Studien*, 218.
[420] Fück, *Die Arabischen Studien*, 218.
[421] Fück, *Die Arabischen Studien*, 219.

maddesi, oryantalist nesillere Doğu ve İslam araştırmalarının temel araçlarını kazandırma hedefinin somut örnekleri olarak değerlendirilmektedir.[422]

Doksan dört yıllık uzun yaşamının yetmiş beş yılını Alman akademisine hizmetle geçirmiş olan Nöldeke, bu süre zarfında yüzlerce öğrenci yetiştirmiştir. Nöldeke'nin öğrencileri içinden Friedrich Schwally, Otto Pretzl, Enno Littmann, Eduard Schau, Carl Brockelmann, , Charles James Lyall ve C. Snouck-Hurgronje gibi çok sayıdaki isim, uluslararası oryantalist araştırmacılığın sayılı öncüleri arasına girmişlerdir.[423] Littmann, on dokuzuncu yüzyıldan itibaren Yakın ve Uzak Doğu hakkında araştırma yürüten oryantalistlerin büyük kısmının Nöldeke ekolüne mensup olduğunu kaydetmiştir. Ona göre Avrupa'nın farklı şehirlerinden onlarca Doğu dilleri araştırmacısı, öğrenim görmek için Strazburg'daki yükseköğrenim kurumlarına akın etmiş ve bu kişiler ya bizzat Nöldeke ve öğrencilerinden ya da Nöldeke'nin eserlerinden istifade etmişlerdir. Nitekim Yale Üniversitesinden Prof. C. Torrey, Cambridge Üniversitesinden Prof. R. Nicholsen ve A. Bevan gibi akademisyenler de Nöldeke'nin öğrencileridir.[424]

Paret Alman akademyasının İslam çalışmalarını tanıttığı önemli eserinde Nöldeke'yi, Batıda ve Almanya'da bilimsel oryantalizmin İslam araştırmaları alanındaki kurucu isimler arasında değerlendirmiştir.[425] Paret'e göre Nöldeke'yi bu kadar önemli yapan yön, pozitivist ve rasyonalist bir bilim adamı olması, anlaşılır formülasyon ve ifade gücü yanında, olay ve olguları net şekilde tahlil ve değerlendirme yeteneğine sahip olmasıdır.[426] Paret, bu özellikleri şahsında toplayan Nöldeke'nin bilimsel rehberliğine tabi olan kimsenin asla yanılmayacağı kanaatini de paylaşmıştır.[427]

Bedevî, Nöldeke'nin tartışmasız şekilde Alman oryantalistlerinin piri olarak kabul edildiğini belirtmiştir. Fück ise onu, zamanının oryantalist araştırmacılığının hudutlarını aşan ve benzeri olmayan bir oryantalist olarak tanıtmaktadır. Fück'e göre bilgece bir basirete sahip olan Nöldeke'nin araştırmalarındaki yöntem ve bilimsel bakış, onu aynı yolu takip edecekler için rol model bir oryantalist yapmıştır.[428] Nöldeke'nin

---

[422] Fück, *Die Arabischen Studien*, 219.
[423] Hilal Görgün, "Nöldeke Theodor", *DİA*, İstanbul 2013, XXXIII, 217.
[424] Littmann, 2.
[425] Paret, *Arabistik*, 1-8.
[426] Paret, *Arabistik*, 14.
[427] Paret, *Arabistik*, 14.
[428] Fück, *Die Arabischen Studien*, 175.

talebelerinden Littmann, hocasını oryantalist araştırmacılık açısından kilit rol oynayan isimler arasında değerlendirmiş, yaşadığı dönemin oryantalistlerinin neredeyse tamamının ya bizzat Nöldeke'nin öğrencisi ya da Nöldeke'nin eserlerinin talebesi olduklarını ifade etmiştir.[429]

1.6.2. Kur'ân Kronolojisi Hakkındaki Görüşleri

Nöldeke Vahyin nüzûl sırasına göre tertibi konusunda yazdığı ödüllü doktora çalışmasıyla Kur'ân kronolojisi hususunda en yetkin oryantalist araştırmacı olarak kabul edilmektedir.[430]

Nöldeke, münferit Kur'ân pasajlarını araştırmadaki asıl gayesinin, bu *pasajların içinde var olduklarını tarihi ve* pasajların *ortaya çıkmasına neden olan etkenleri* doğru tespit etmek olduğunu beyan etmiştir. Nöldeke bu görevin nasıl halledilebileceğine dair kesin bir tasavvur (Begriff) inşa etmeden önce, ilk etapta çözümlemede yardımcı olabilecek unsurların ve bu süreçte karşılaşılabilecek muhtemel zorlukların masaya yatırılması gerektiği kanaatindedir.[431]

Nöldeke'nin âyet ve sûrelerin kronolojik tespiti için yardımcı unsur olarak esas aldığı ilk kaynak, tarih ve tefsir rivâyetleridir. Nöldeke olay ilişkisi kurulduğu sürece İslam tarihi araştırmalarının da güvenilir kaynak olarak bu rivâyetlere dayandırıldığını belirtmiştir. Ona görem rivâyetler esas alındığında, Enfâl Sûresi'nin Bedir savaşını, Ahzâb sûresinin Hendek savaşını, Fetih Sûresinin ise Hudeybiye antlaşmasını konu edindiği açıkça görülmüş olacaktır.[432]

Nöldeke'ye göre Medine'de nazil olan Kur'ân bölümleri için belirli oranda rivâyet malzemesinden söz etmek mümkün iken Mekke dönemi vahiyleri için durum bunun aksinedir. Nöldeke, rivâyet malzemesi miktarı ile ilgili bu farkı, Mekke döneminde Hz. Muhammed açısından büyük tarihi olaylar yaşanmamış olmasıyla açıklamaktadır.[433]

---

[429] Littmann, 7-8.
[430] Gözeler, "Corpus Coranicum Projesi", 222.
[431] Nöldeke, *Geschichte des Qorans,* I, 58.
[432] Nöldeke, *Geschichte des Qorans,* I, 58.
[433] Nöldeke, *Geschichte des Qorans,* I, 58. İslam Peygamberi açısından Mekke'de büyük tarihi olayların yaşanmadığı iddiası, Nöldeke tarafından tamamen sübjektif bir yaklaşımın eseri olarak kurgulanmıştır. Zira aksine Mekke dönemi vahiyle ünsiyetin ve zorlu davet çalışmalarının yoğun olduğu bir dönemdir.

Bunun yanı sıra Nöldeke, sıradan olaylar hakkındaki rivâyet malzemesinin de son derece güvensiz olduğunu ileri sürmektedir. Ona göre, tefsir kaynaklarında Mekkî âyet grubu olduğu bilinen bazı pasajlar hakkında Medine dönemi olaylarına atıflar yapılması, birbirinden tamamen farklı zamanlarda ve sebeplerle inmiş, gerek ifade ve üslup gerekse de içerik açısından birbiriyle uyuşmayan iki âyetin değişik açıklamalarla aynı pasajda yan yana kaydedilmesi, ilgili rivâyet malzemesinin güvenilirliğine halel getirmektedir.[434]

Nöldeke, bu türden şüpheli ve yanlış bilgiler yanında, elbette tarihi olaylara dayanan güvenilir rivâyetlerin de bulunduğunu ifade etmiştir. Ancak özellikle aynı pasaj hakkında çok sayıda rivâyetin serdedildiği vakalarda, güvenilir-güvenilmez ayrımının tam olarak yapılabilmesi hiç de kolay değildir. Nöldeke, sistemli bir inceleme usulü olmamasından dolayı tefsircilerin rivâyetleri, bağlamlarına göre ayrı ayrı değerlendirmek zorunda kaldıklarını ifade etmektedir. Bu sebeple yanlış ve birbirleriyle çelişen çok sayıdaki İslami yorumdan sadece son derece küçük bir seçki yapmak mümkündür.[435]

Nöldeke, kendi yöntemi hakkında şu açıklamaları yapmıştır:

Vahiy ve peygamberlik emanetini yüklenme ve sindirmenin yansımaları, tevhid çağrısı ve savunusunun temsiliyeti, (davetin usulü ve üslubu) önceki müminlerin ve inkârcı kavimlerin akıbetini anlatan kıssalar, (Fil, Kureyş sureleri, Abese suresinde İbn Mektum'la ilgili uyarılar,) kıyamet, diriliş ve hesap günü ile cennet ve cehennem tasviri gibi hususlar Mekke dönemi surelerinde açıkça izlenebilmektedir. (İhlas, Müddessir, Müzzemmlil ve Kadr sûreleri). Bu dönemde davet ettiği öğretiler nedeniyle kavmiyle ve akrabalarıyla ayrı düşmesi neticesinde peygamberin yaşadığı sıkıntılar, (Leheb ve Maun sûreleri), Boykot hadisesi, türlü işkence ve eziyetler, İsra ve Mirac hadisesi, Habeşistan Hicreti, Peygamber'in amcası Ebu Talib'in ve eşi Hz. Hatice'nin vefatı gibi olaylar Hz. Muhammed açısından tesir yönüyle büyük gelişmeler olarak değerlendirilebilir. Haddi zatında Nöldeke'nin de ileride işaret ettiği üzere Kur'ân, bu konulara aralıklarla da olsa atıflarda bulunmuştur.
Nöldeke'nin ileri sürdüğü ve Mekke dönemi vahyine işaret eden olaylara dair rivâyetlerin neredeyse hiç mevcut olmadığı fikri, son derce abartılı bir görüştür. Zira tefsir kaynakları, Mekki surelerin sebebi nüzûllerini içeren rivâyetlerle doludur. Mekke dönemi hakkındaki rivâyet malzemesinin Medine dönemine nispeten daha az olması normaldir. Buna binaen Müslümanların Mekke'deki dini, sosyolojik ve siyasi koşulları ve konumlarına paralel olarak bu süreçte yazı ve eğitim imkânları gibi teknik bazı unsurların, şartların tamamen tersyüz olduğu Medine dönemiyle mukayese edilmesi doğru değildir. Bununla birlikte Islami kaynaklar Mekke dönemi sureleri hsusunda çok sayıda rivâyet kaydetmişler ve ikinci bölümde açıkça müşahede edileceği üzere gerek Weil gerekse Nöldeke bu rivâyetlere atıfta bulunarak muhtelif değerlendirmelerde bulunmuşlardır. Bu bağlamda her iki isim de Mekke dönemi sureleriyle ilişkilendirilen çok sayıda rivâyeti kullnmışlardır. Örneğin Alak suresini ilk vahiy tecrübesine dair rivâyetlerle; Necm ve isra surelerini, Garanik meselesi ve Mirac hadisesine dair rivâyetlerle; Müddessir suresini, Fetretu'l-Vahiy olayına ilişkin rivâyetlerle; Leheb sûresini, Ebu Leheb'in kınanmasına sebep olan olay hakkındaki rivâyetlerle ve Kevser suresini Allah'ın elçisine yönelik hakaretler nedeniyle Hz. Peygamberin teselli edilmesine ilişkin rivâyetlere atıfta bulunarak tarihlendirmişlerdir.

[434] Nöldeke, *Geschichte des Qorans,* I, 58.

[435] Nöldeke, *Geschichte des Qorans,* I, 59.

"*Geçerli bir örnek ortaya koymak için tarih ve tefsir rivâyetlerinin yanı sıra eski makbul kaynaklarda ve bilhassa eski Kur'ân el yazmalarında da görüldüğü üzere, genellikle sûrenin veya vahiy bölümünün ortaya çıktığı indiği-yeri esas alan rivâyetlere dayanılır. Bunun yanı sıra sûrelerin iniş zamanlarıyla ilgili bazı rivâyetler de mevcuttur. Ancak bu rivâyetler genellikle sûrelerin baş taraflarıyla ilgili olup daha sonraki dönemlere ait bileşenleri hakkında malumat çok azdır. Bu türden bölümlerle ilgili metinler birbiriyle büyük oranda farklılaşmakla beraber farklı sürümleri tam olarak kaydedilemediği için rivâyetleri gereksiz addetmek doğru olmaz*."[436]

1.6.2.1. Nöldeke'ye Göre Kronolojik Tertibin İmkânı ve Tarihlendirmede Yöntem

Nöldeke, biçim ve içerik olarak birbirinden son derece farklılaşan rivâyetlerden yola çıkılarak ilk döneme ait daha gerçekçi neticelere ulaşmanın pek mümkün olmadığı kanaatindedir. Çünkü bu rivâyetlerin tümünde aslında daha erken zaman dilimine ait olduğu işaretlerini taşıyan sûreler, daha sonraki dönemlere ait olanların akabinde sıralanmış, hatta kesinlikle Mekkî olan bazı sûreler Medenî listede kaydedilmiştir.[437]

Nöldeke'ye göre ne erken dönemlere ait olduğu iddia edilen rivâyet malzemesi ne de İbn Abbas gibi ilk dönem Kur'ân otoritelerine atfedilen görüşler, kronolojik bir tertip oluşturmak için yeterli değildir. Nöldeke bu görüşünü şu ifadeleriyle dile getirmektedir:

"*Bu türden ham bir denemeyle ancak son derece zayıf kaidelere ve saf bir fanteziye dayanan kronolojik bir tertip elde edilebilir. Üstelik bir rivâyette geçen sarih ifadelere göre, ilk dönemlere ait bilhassa Mekkî vahiylerin tertibi asla mümkün değildir. Başka bir ifadeyle Muhammed'in tarihsel nüzûl sürecine göre bir arşivleme yaptığını kabul eden biri olmuş mudur ki? Weil'in ironik ifadesiyle gerçi böyle bir durumda Muhammed, sonraki dönemlerde inmiş pasajları önceki kısa sûreler kümesine atma olanağı yakalamış olacaktır*."[438]

Nöldeke tertiple ilgili rivâyetlerin de kronolojik tertibin imkânıyla, açıkça çeliştiğini şu ifadeleriyle dile getrimiştir: "*Nitekim El-İtkân'da, Medenî sûreler iki farklı*

---

[436] Nöldeke, *Geschichte des Qorans,* I, 59.
[437] Nöldeke, *Geschichte des Qorans,* I, 62.
[438] Nöldeke, *Geschichte des Qorans,* I, 62. Nöldeke bu konuda Weil'i takip etmekte, İslam Peygamberi'nin nüzûl sırası esaslı kronolojik bir tertip yapmış olsa bile sonradan bunda kendi arzularına göre değişiklik ve tahrife gidecek bir karakterde olduğunu açıkça ima etmektedir.

grup olarak tasnif edilmiştir. Bu sûrelerden bazıları aynı zamanda kronolojik açıdan Mekkî olarak da addedilmiştir. Yine Medenî addedilen bazı sûrelerin Mekkî bölümler içerdiği de ileri sürülmüştür. Örneğin 18, 55, 61, 64, 83, 97, 98, 99, 112, 113, 114. sûrelerin hicretten önce mi yoksa sonra mı indiği tartışmalıdır."[439]

Nöldeke, zikredilen sayının sadece bu kadarla sınırlı kalmadığını ve Kurtubî gibi ilim adamlarının kayıtlarının, Medenî sûrelerin sıralaması ve tespiti konusunda farklı veriler barındırdığını belirtmektedir. Ona göre bu husustaki rivâyetler incelendikçe konu hakkında kuşkular katlanarak güçlenmektedir.[440]

Nöldeke, gerçeğe yakın bir kronolojik tertibe ulaşmanın imkânı ve yöntemi konusunu tartışmaya açmıştır. Ona göre gerek son dönem İslam bilginleri gerekse de nakillerinden hareketle onlardan önceki Müslüman ilim adamları kesin, sağlam ve doğru bir kronolojik sıralamanın mümkün olmadığı kanaatindedirler. Buna karşın Nöldeke, ilgili sorunlu rivâyetleri dahi daha kullanışlı yapan daha sağlam bir araca sahip olduklarını ileri sürmektedir. Bu araç, Kur'ân'ın dilinin ve anlamının daha dakik ve hassas bir şekilde incelenmesidir. Zira Nöldeke'ye göre, en üstünkörü okuma yapan biri bile heyecanlı bir dil ve düşünce içeren Kur'ân pasajlarının, daha sakin ve uzun tutulan pasajlardan daha erken dönemlere ait olması gerektiğini fark edecektir. Yapılan titiz incelemeler sonucunda bu tespit gittikçe daha sağlamlaşmakta ve netleşmektedir.[441]

Nöldeke, Kur'ân'ın dil özelliklerini Hz. Peygamber'e mal ederek bazı çıkarımlarda bulunmuştur. Ona göre; "*Muhammed, bir üsluptan diğerine birden bire sıçramaktan ziyade yavaş bir geçişle ilerlemiştir. Hatta her bir üslubun kendi içinde bazı hususiyetleri ve aşamaları bulunmaktadır. Bunu gösteren en önemli işaret âyetlerin uzunluklarıdır. Zira ilk dönemin hareketli, ritmik ve gerçek seci-kafiye içeren birinci üslubu, sonraki üslupta daha fazla sükûnet durağıyla yavaş yavaş sade bir nesre dönüşmüştür*." Nöldeke'ye göre, Kur'ân'daki bazı pasajların belirli bir bir zaman dilimine ait oldukları belirtilmiş olsa dahi yukarıdaki özellikler dikkate alınarak

---

[439] Nöldeke, *Geschichte des Qorans,* I, 62.
[440] Nöldeke, *Geschichte des Qorans,* I, 63.
[441] Nöldeke, *Geschichte des Qorans,* I, 63.

değerlendirildiğinde, hangi ifadelerin diğerlerinden daha önce veya sonra söylendiğinin yaklaşık olarak tahmin edilebileceğini ileri sürmektedir. [442]

Nöldeke'nin nazarında Hz. Muhammed, eserinde sıkça tekrarlara başvurmuştur. Ona göre bunlardan hangisinin ilk orijinal ifade, hangilerinin daha sonra taklit edilmiş tekrarlar olduğunu tespit etmek mümkündür. Yine her yazarda rahatlıkla müşahede edilebileceği gibi belli bir zaman dilimine ait üslup özellikleri ve de bilhassa sevilen ve tercih edilen kelime ve deyimsel ifadeler, kronolojik bir tasnif oluşturabilmek için sağlam dayanaklar olarak değerlendirilmelidir.[443]

Nöldeke, nazım ve dil özelliklerinin dikkatli ve kapsamlı incelenmesi ve özellikle düşünsel bağlamlarının yakından takip edilmesi sayesinde, sûreleri oluşturan münferit parçaların dahi kronolojik ayrımına ulaşılabileceği kanaatindedir. O, bu hususta şu yolu takip etmektedir:

"*Fakat bağlamların tespiti hususunda acele edilmemeli, kopukluk olduğu düşünülen her yerde hemen bir eklemenin (ara bir değerlendirme) olduğu sonucuna gidilmemelidir. Zira Kur'ân'ın şaşmaz özelliklerinden biri, düşüncelerinin bir sükûnet (konu planı) çerçevesinde serdedilmekten ziyade sürekli bir oraya bir buraya konular arasında atlayarak değişkenlik arz etmesidir. Ancak bu hususta uyanık olmak da bağlam kopuklukları arasındaki bağlantıları kurmada yeterli olmayabilir*."[444]

---

[442] Nöldeke, *Geschichte des Qorans,* I, 63. Nöldeke'nin, âyetlerin kronolojilerini tespitte şaşmaz bir terazi olarak arz ettiği bu araç, ancak Kur'ân'ın üslubunun veya anlamının belirtilen tarzda bir gelişim seyretmesi şartıyla belirli bir oranda bir ölçüm gerçekleştirebilir. Nöldeke'nin tasavvuruna göre Hz. Muhammed, hızlı, heyecanlı, kafiyeli ve kısa olan nazım tarzından sakin, kafiyesiz ve uzun olan nesir tarzına ilerlemiştir. Yani dil ve metinde tek yönlü ve tek düze bir hareket vardır. Hâlbuki bu ön kabul için Nöldeke'nin elinde hiçbir veri yoktur. Elbette Mekki ve Medeni dönemlerin karakteristik bazı özellikleri bulunmaktadır. Ancak bilhassa Medine dönemi vahyinde, yer yer Mekke dönemi üslup özelliklerini temaşa etmek mümükündür. Nöldeke ve diğer oryantalistlerin tartışmasız kabulü olarak Kur'ân, Hz. Muhammed'in dili veya üslubu olarak değerlendirilse dahi bir insanın hayatı gibi dilinin ve üslubunun da Nöldeke'nin zannettiği gibi olmadığı görülecektir. Zira insan, benzer olaylar ve yaşantılar karşısında hayatının her evresinde alışıldık üsluplar ve tepkiler vermeye devam edecektir. Hele hele edebi bir üslup ve dil zevki olan kimselerin, kanıksanmış dil ve üslup alışkanlıklarını kolaylıkla terk edebileklerini kabul etmek hiç te gerçekçi değildir. Bu durumda sadece Kur'ân dili ve üslubu üzerinden hareketle kesin bir Mekki veya Medeni ayrımı yapmak zorlaşacaktır. Çünkü Medeni olmakla beraber içerik ve yaşantı benzerliğinden dolayı genel Mekki üslup özelliklerini sergileyen âyet grupları da hayli fazladır.

[443] Nöldeke, *Geschichte des Qorans,* I, 63.

[444] Nöldeke, *Geschichte des Qorans,* I, 64.

Nöldeke aslında Müslümanların da yer yer mevcut rivâyetleri göz ardı ederek eleştirel bir girişimde bulunduklarını ve sûreleri genellikle dil ve üslup özelliklerini esas almak sûretiyle Mekkî veya Medenî şeklinde tasnif ettiklerini ileri sürmektedir.[445]

Bununla beraber bazı istisnaların da vaki olduğunu belirten Nöldeke, Mekkî bir sûre olduğu nakledilmekle birlikte Rad sûresi 43. âyetin Abdullah b. Selam hakkında nazil olduğu rivâyetini dikkate alan bazı müfessirlerin, sûrenin bir kısmının Medenî olduğu yönündeki görüşlerini buna örnek verir. Nöldeke, özellikle *İtkân*'da bu türden açıklamaların sıklıkla geçtiğini, bazı kimselerin rivâyetlere dayanmaksızın istisnai durumlar hakkında içtihatlarda bulunduklarının nakledildiğini belirtmiştir.[446]

Nöldeke Müslümanların bu türden indi değerlendirmelerinin ciddi hiçbir ilmi esasa dayanmadan oluşturulduğunu ve bu türden açıklamaların onları tatmin etmediği gibi kendisinin arzuladığı kronolojik tasnif hedefine de hiçbir katkı sağlamadığını ileri sürmektedir.[447]

Nüzûl sırasına uygun bir tertibe ulaşmada ayakları yere basan bir yöntem belirlenebileceğini düşünen Nöldeke'ye göre tüm kusurlarıyla beraber mevcut rivâyet malzemesinden istifade edilebilir. Rivâyet malzemesi yanında Kur'ân'ın sunduğu başka yardımcı unsurlar vesilesiyle ve dikkatli bir fikir yürütme sayesinde, müstakil Kur'ân pasajlarının oluşumu hakkında tatminkâr bazı neticelere varılabilir. Ancak her şeye rağmen söz konusu neticeler, üzerinde yoğun düşünülmesi gereken kaygı verici bazı müşkiller içermeye devam edecek; muhtemelen bunların bir kısmı tamamen belirsiz kalacak, geriye kalan diğer kısmı ise farklı ihtimallere açık olmaya devam edecektir.[448]

Nöldeke ayrıca kendisinden önceki Batılı oryantalistlerin, eleştirel Kur'ân araştırmaları alanında fazla çalışma yapmamış olmasının da bu meseleler hakkında daha kesin değerlendirmelere ulaşılmasını geciktirdiğini ifade etmiştir.[449]

---

445 Nöldeke, *Geschichte des Qorans,* I, 64. Nöldeke bu hususu şu ifadeleriyle açıklmaktadır: "Nitekim onlar bu konuda kolaylıkla ulaşılabilecek bir tespitte bulunmuşlardır. Buna göre "Ey iman edenler! / يَا اَيُّهَا الَّذِينَ اٰمَنُوا" hitabı ile başlayan sureler genellikle Medeni; "Ey İnsanlar! /يَا اَيُّهَا النَّاسُ " ifadesiyle başlayanları büyük oranda Mekki'dir. Ya da Mekki sureler genellikle kısa olup Medeni sureler ize daha uzundur."

446 Nöldeke, *Geschichte des Qorans,* I, 64.

447 Nöldeke, *Geschichte des Qorans,* I, 65.

448 Nöldeke, *Geschichte des Qorans,* I, 65.

449 Nöldeke, *Geschichte des Qorans,* I, 65. Nöldeke (Schwally), bu alanda Goldziher, Hurgronje, Wellhausen, Caetani ve Hirschfeld'in bazı çalışmaları olduğunu belirtmiştir. Bkz. Dipnot, 1.

Müslümanların ilk zamanlardan beri hicret olayını esas alarak vahyi, Mekkî ve Medenî olarak iki kısımda tasnif etmelerini yerinde bulan Nöldeke, yapacağı tasnifte kendisinin de bu hususa riâyet edeceğini belirtmiştir. Medine'ye hicretle birlikte Hz. Peygamber'in peygamberlik fonksiyonunda bariz değişimler yaşandığını düşünen Nöldeke'ye göre bu sebeple Hicret olayı, Mekkî ve Medenî vahiy ayrımında zamansal bir ayrım noktası olarak esas alınmalıdır. Ona göre bu tarihten sonra Mekke veya Medine, neresi olursa olsun vahyin indiği yer tarihlendirmede bir ölçüt olarak değerlendirilmemelidir.[450]

Nöldeke oluşturacağı tertipte kronolojik sıralamayı dikkate alacağını, tertibinde çok parçalı bir yapı görünümü oluşmaması için sonradan inmiş sûrelere yerleştirilmiş bazı münferit pasajları bulundukları sûre içinde bırakacağını ifade etmiştir. Tüm âyetleri itibarıyla tek defada nazil olmuş pasajları esas alan kronolojik bir tasnifin özellikle Medenî sûreler için mümkün ve doğru olamayacağını savunan Nöldeke, bununla birlikte hedeflenen neticelere ulaşmak için tasnifte bazı değişiklikler yapılabileceğini düşünmektedir.[451]

İslami kaynakların Mekkî sûrelerle ilgili araştırmalar için yeterli derecede güvenilir yardımcı malzeme barındırmadığını ileri süren Nöldeke, Müslümanlar arasında Mekke döneminin tam olarak kaç yıllık zaman aralığını kapsadığı hususunda da bfikir birliği olmadığına dikkat çekmiştir. Ona göre Mekke dönemi sûreleriyle ilgilenen araştırmacının karşılaşacağı ilk engellerden biri olan bu sorunun bir benzeri, Hz. Muhammed'in hayatının önemli aşamaları hususunda da yaşanmaktadır.[452]

Nöldeke, bu konudaki bilgisizlikleri ve anlaşmazlıkları bir tarafa Müslümanların, bazı detay konularda güvenilir olmayan birtakım ilkelere dayandıklarının hayretamiz bir şekilde müşahede edildiğini dile getirmiştir. Ona göre İslami kaynakların sıklıkla birçok olaya ilişkilendirdikleri, Rebiü'l-evvel ayının on ikisi ve Pazartesi günü buna örnek gösterilebilir.[453] Nitekim Müslümanların nakillerine göre Hz. Muhammed, hicretin on birinci yılında Rebiü'l-Evvel ayının on ikisinde, pazartesi günü vefat etmiştir. Müslümanlar Peygamber'lerinin doğduğu ay ve gün olarak kabul ettikleri bu tarihi aynı zamanda onun hicret ettiği yıl ve Medine'ye vardığı tarih olarak

[450] Nöldeke, *Geschichte des Qorans,* I, 65.
[451] Nöldeke, *Geschichte des Qorans,* I, 65.
[452] Nöldeke, *Geschichte des Qorans,* I, 66.
[453] Nöldeke, *Geschichte des Qorans,* I, 66.

da kaydetmişlerdir. Bunlara ilaveten kaynaklarda Hz. Peygamber'in yine bir pazartesi günü vahiy aldığı da kaydedilmiştir. İslami kaynaklarda Pazartesi günüyle ilgili çok sayıda rivâyete yer verilmesine karşın hicret öncesi kronoloji mevzusuna ilişkin son derce sınırlı seviyede verinin yer aldığını, peygamberlik hayatının temel aşamalarının yılları hakkında bile kesin bir netliğin olmadığını söylemektedir.[454]

İslami kaynaklardaki rivâyetlerde peygamberliğin Mekke döneminin kaç yıl sürdüğü hususunda ihtilaflı rakamlar nakledildiğini belirten Nöldeke, çoğunlukla 13 yıl görüşünün genel kabul gördüğünü kaydeder. Nöldeke, bu süreyi 15 yıla çıkaranların yanında 10 yıla hatta 8 yıla düşürenlerin de bulunduğunu aktardıktan sonra 10 ve 8 yıl görüşlerini ayrı ayrı değerlendirir. Ona göre 10 yıl görüşünü dillendirenlerin hesabının doğru çıkması için peygamberlik görevine başladığında Hz. Muhammed, 43 yaşında olmalıdır. Nöldeke, 8 yıl görüşünü ileri sürenlerin ise Peygamberin 3 yıllık gizli tebliğ sürecini hesaba katmadıklarını düşünmektedir.[455]

Nöldeke, İslami geleneğin Hz. Muhammed'in kırk yaşında peygamber olduğu hususunda ittifak ettiğini belirtmiştir. Nöldeke'ye göre Doğu kültürlerinde kırk yaşının ayrı bir yeri olduğundan vahiy tecrübesinin başlangıcı olarak belirtilen bu tarihi doğru kabul etmek hususunda şüpheye gerek yoktur. Bununla beraber Nöldeke, tarihçilerin sıklıkla atıfta bulundukları ve genellikle Şirma b. Enes'e atfedilen ancak Nöldeke'nin Hasan b. Sabit tarafından yazılmış olduğunu tahmin ettiği bir şiiri referans vererek Hz. Peygamber'in on yıldan daha uzun bir süre Mekke'de Risâlet görevini yerine getirdiğini ileri sürmektedir.[456]

Nöldeke, her ne kadar Müslim el Kastalanî'nin yukarıdaki beyite dayanarak ilgili hadisleri görmezden gelenleri kınamış olsa da kendisinin, bu konuda bir beytin (vers) varlığını, yirmiyi aşkın hadis rivâyetinden ve Sprenger'in bu husustaki başarısız görüşlerinden çok daha güvenilir gördüğünü belirtir. Nöldeke'ye göre Mekke dönemi peygamberliğinin 10 yıl sürdüğü görüşünü savunan kişi, Mekke ve Medine dönemi peygamberliğini hicreti esas alarak eşit iki zaman aralığına bölmüştür. Bahsi geçen şiirle daha az ilişkili olan diğer bir görüşe göre ise Hz. Peygamber 7 yıl boyunca sadece ilahi

---

[454] Nöldeke, *Geschichte des Qorans,* I, 67.
[455] Nöldeke, *Geschichte des Qorans,* I, 67.
[456] Nöldeke, *Geschichte des Qorans,* I, 68. Nöldeke'nin eserinde yer verdği şiirin tercümesi: "O Kureyşliler arasında on ve birkaç yıl daha yaşadı, (bu süre içinde) kendisine gelen bir dost bulur diye onları uyardı, pazarlara gelen ziyaretçilerle tanıştı…" Bkz: Nöldeke, *Geschichte des Qorans,* I, 69.

sesi işitmiş ve ışığı görmüş, ancak bundan sonraki 8. yıl vahiyleri almıştır. Bu durumda Hz. Peygamber'in aktif görevi Mekke'de sadece 8 yıl sürmüştür.[457]

Nöldeke, Mekke dönemi için kesin bir zaman tahdidinin kolay olmayacağını, fakat her hâlükârda 13 sayısının daha makbul olabileceğine ihtimal vermektedir.[458] Nöldeke, bu konuyu misal göstererek Mekke dönemi ve kronolojisi hakkındaki zaman hesaplamalarının ve Hz. Muhammed'in bu dönem yaşantılarının güvenilir bilgilere dayanmadığını ileri sürmektedir. Hz. Peygamberin biyografisiyle ilgili ilk eserlerden sayılan İbn İshak'ın eserinde bile Mekke dönemi kronolojisi hakkında neredeyse hiçbir ciddi malumat bulunmadığını belirten Nöldeke, bu sebeple Mekkî sûrelerin hicretten ne kadar öncesine kadar gittiklerini ve gerçekten hangi yaşanmış tarihi olaylara dayandıklarını tespit etmenin mümkün olmadığını savunmaktadır. [459]

Nöldeke'ye göre bu durumda Mekkî sûrelerin her bir aşaması için ancak yaklaşık bir zaman tahdidi söz konusu olabilir. Bununla birlikte Kur'ân'da az sayıda da olsa Mekke Dönemi kronolojisine işaret eden ipucu mesabesinde bazı anlatımların bulunduğunu belirten Nöldeke, bunları sırasıyla şu şekilde sıralamaktadır:

Risalet'in 5. yılında nazil olduğu düşünülen Necm sûresi Habeşistan'a hicretle ilişkilendirilebilir. Rivâyetlerin işaret ettiğine göre Taha sûresi Hz. Ömer'in İslam'ı kabulünden önce, muhtemelen peygamberliğin 6. senesinde nazil olmuş olmalıdır. Rum sûresi ise kesinlikle Bizanslılar ve Farslar arasında gerçekleşen savaşa binaen peygamberliğin 7. veya 8. yılında nazil olmuştur.[460]

Nöldeke, güvenilir olarak görmediği bu ve benzeri verileri esas alarak Mekke Dönemi vahyini üç aşamaya ayırmıştır. Yukarıda Mekke dönemi kronolojisi için ipucu babında zikrettiği olaylardan hareketle Nöldeke, Risalet'in 5. ve 6. yıllarını Mekke

---

[457] Nöldeke, *Geschichte des Qorans,* I, 69.
[458] Nöldeke, *Geschichte des Qorans,* I, 69.
[459] Nöldeke, *Geschichte des Qorans,* I, 69. Nöldeke'nin, Peygamber'in Mekke dönemi yaşantıları hakkındaki malzeme ve verilerin güvenilirliğini Mekke döneminin süresiyle ilgili farklı rivâyetlerle ilişkilendirmesi, hiçte anlaşılır değildir. Zira bu husus kendi içinde tartışılmakla beraber Mekke dönemi sureleri ve Hz. Peygamber'in yaşantısı hakkında kaynaklarda yer alan verileri hiçbir ciddi bir gerekçe göstermeksizin güvensizlikle itham etmek için öncelikle ilgili malzemenin tahlil ve eşleştirisinin yapılması gerekir. Ne yazık ki, Nöldeke dönemin süresine ilişkin teknik bir tartışmayı, laf cambazlığı yaparak sureler ve Hz. Peygamberin Mekke dönemi hayatına teşmil etmiştir.
[460] Nöldeke, *Geschichte des Qorans,* I, 70.

döneminin ikinci aşaması olarak tayin etmiştir. Bu yıllardan önceki vahyi, birinci aşama; sonraki vahyi ise üçüncü aşama içinde değerlendirmiştir.[461]

Ancak Nöldeke, bazı sûrelerin kronolojik olarak hangi periyoda ait oldukları noktasında zaman zaman kararsızlıklar göstermiştir. Örneğin Taif seferinden sonraki olaylarla ilişkilendirildiğini belirttiği Cin sûresini ikinci aşama içinde değerlendirmiştir. Fakat bu sûre Risalet'in 10. yılında ve hicretten bir süre önce gerçekleşen Peygamberin amcası Ebu Talip ve eşi Hatice'nin vefatlarından önceye tarihlendirilmektedir. Bununla beraber Nöldeke, sûrenin tümünü değil; yalnızca sûrede cinlerle ilgili anlatımların işlendiği pasajların Taif seferi akabine tarihlendirilmesiyle sorunun halledilebileceğini ve bu çıkmazdan kurtulabileceğini ileri sürmüştür.[462]

Nöldeke bir tür gökyolculuğunun anlatıldığı İsrâ sûresindeki bilgilere dayanarak sûre hakkında kesin bir aşama tayininin zor olduğunu zira bu hususta zaman tespitinde bazı ihtilafların bulunduğunu ifade etmiştir. Nöldeke herhangi bir periyodun sûrelerinin tespitinde, ilgili kronolojik veriler güvenilirlik açısından zayıf olsa bile sadece sûre içi gelişime dayanarak bir netice elde edilemeyeceği kanaatindedir. [463]

1.6.2.2. Nöldeke'ye Göre Mekkî Sûrelerde Muhatapları Etkileme Yolları

Nöldeke'ye göre Hz. Peygamber'in Mekkî sûrelerdeki öncelikli hedefi, muhataplarını hesap günü için ölüleri yeniden diriltecek olan gerçek bir Tanrı inancına yöneltmektir. Ona göre Hz. Muhammed, muhatabını aklen ikna etmek için mantıklı deliller getirmek yerine zihninde de fantastik tesirler bırakacak retorik bir tasvir yapmayı tercih etmiştir.[464]

Nöldeke, Hz. Peygamber'in Kur'ân'da Allah'ı övmesini, Allah'ın tabiat ve tarih üzerindeki tesirlerini betimlemesini ve sahte tanrıların zayıflıklarını tasvir etmesini; dinleyicide fantastik tesirler bırakan retorik tasvirler olarak değerlendirmiştir. Nöldeke'ye göre müminlerin ebedi saadetle, inkârcıların ise cehennem azabıyla karşılaşacaklarına ilişkin açıklamalar, bu husustaki en etkili tasvirlerdir.[465] Nöldeke, Hz. Muhammed'in Mekke dönemi mesajlarında zikredilen retorik tasvirlerle, sadece

---

[461] Nöldeke, *Geschichte des Qorans,* I, 70.
[462] Nöldeke, *Geschichte des Qorans,* I, 70.
[463] Nöldeke, *Geschichte des Qorans,* I, 70.
[464] Nöldeke, *Geschichte des Qorans,* I, 71.
[465] Nöldeke, *Geschichte des Qorans,* I, 71.

gençleri değil aynı zamanda benzer teolojik tasavvurlara aşina tüm insanları etkilediğini ileri sürmüştür. Ona göre son derece tesirli olan bu enstrümanların en neticede İslam'ın yayılmasına hizmet ettiği yadsınamayacak bri olgudur.[466]

1.6.2.3. Nöldeke'nin Mekkî Sureleri Üç Farklı Aşamada Tarihlendirmesi

Nöldeke sûrelerin üslup farklılıklarının, aynı zamanda onların birbiri ardınca gelen zaman dilimlerine göre sıralanabileceklerine işaret ettiği kanaatindedir. "*Nitekim buna göre öncelikle belirgin iki grup ortaya çıkmıştır. Bunlardan ilki ve daha eski olanı sonrakine göre daha tutkulu ve coşkun bir üsluba sahipken sonraki ise Medine dönemine yakın üslup özellikleri taşımaktadır. Bunların dışında her iki grup arasında hem birincinin hem de sonuncunun üslup özelliklerine sahip üçüncü bir grup daha olduğunu görmekteyiz*." Görüldüğü üzere Nöldeke, üslup özelliklerini dikkate alarak Mekke dönemi sûrelerini üç gruba ayırdığını ifade etmiştir.[467]

Nöldeke'nin dört aşamalı genel tasnifinin ilk üç aşaması Mekkî, dördüncü aşaması ise Medenî sûreleri içermektedir. Robinson, Nöldeke'nin bu aşamaları siyer âlimlerinin Hz. Muhammed'in Mekke dönemi evresinde daveti süreci için tayin ettikleri gelişim evrelerinden esinlenerek oluşturduğunu ileri sürmüştür. Ona göre vahyin kronolojik tasnifi ve aşamalara ayrılmasıyla siyer bilginlerinin gizli tebliğ evresi, açık tebliğ evresi ve baskılarının şiddetlendiği evre şeklinde evreler arasında bir ilişki yoktur.[468]

---

[466] Nöldeke, *Geschichte des Qorans,* I, 71.
[467] Nöldeke, *Geschichte des Qorans,* I, 72. Nöldeke, Mekki surelerin üç farklı grup altında tasnif edilmesinin kendisinden önce ilk olarak Gustav Weil tarafından yapıldığına sadece bir dipnotla işaret etmekle yetinmiştir. Nöldeke bu dipnotta, arada bazı benzerliklerin kendisinin tasnifinin, Weil'in küçük kitabından alındığına yorumlanması gerektiğine vurgu yapmak zorunda hissetmiştir. Bkz. Aynı sayfa Dipnot, 1.
Ne tuhaftır ki Schwally başta olmak üzere Nöldeke'nin eserini revize eden diğer öğrencileri; Muir, Grimme ve Hirschfeld gibi oryantalistlerin ilgili görüşlerini ele alıp değerlendirdikleri halde (Nöldeke, *Geschichte des Qorans,* I, 73-74) kendisinden ve diğer oryantalistlerden önce Kur'ân tarihi konularında öncü çalışmalar yürütmüş olan Weil'in kaleme aldığı çalışma hakkında hiçbir değerlendirmede bulunmamışlardır. Nöldeke'nin tasnifi ile karşılaştırıldığında arada ciddi benzerlikler olduğu müşahede edilen Weil'in tasnifi, aslında Nöldeke tasnifinin dayandığı hatta büyük oranda kopyalandığı ilk Batılı nüzûl tertibidir. Weil, görüşlerini dile getirdiği ve de Nöldeke'nin bahsettiğinin aksine hiç de küçük olmayan eserinde, yaklaşık 30 sayfa boyunca surelerin tertibi konusuna ele almış ve bazı surelerin nüzul tarihi hakkında değerlendirmeler yapmıştır.Bu hususta bkz.: Einleitung, 63-91. (Eser toplamda 135 sayfadır). Nöldeke'nin bilinçli olarak Weil'in detaylı tasnifinden bahsetmemesi, bilimsel ahlak ilkeleriyle açıklanabilir bir durum değildir.
[468] Robinson, 133.

Nöldeke'nin ilk aşama sûrelerinin üslup açısından ikinci dönemden çok farklı olduğu görüşünün de izaha muhtaç olduğunu düşünen Robinson, onun üçüncü aşama vahiylerinde Medenî eklemeler olduğu görüşüne atıfta bulunarak sûrelerdeki Medenî eklemelerin zannedildiğinden fazla ve yaygın olduğunu savunmuştur.[469]

Nöldeke'nin sûre tarihlendirmeleri ve sıralamasındaki tercihlerinin güçlü dayanakları olmadığını düşünen Robinson, Nöldeke'nin Medine dönemi boyunca yetmişten fazla yolculuk yaptığı halde 47/35. âyette kapalı ifadelerle bahsedilen seferi, Bedir savaşıyla ilişkilendirmesinin yanlış olduğunu dile getirmiştir.[470]

1.6.2.4. Nöldeke'ye Göre Bazı Mekkî Sûrelerin Tarihlendirilmesindeki Zorluklar

Nöldeke Kur'ân araştırmaları hakkındaki çalışmalarını derinleştirdikçe, Mekkî sûreler içinden bazılarının, tarihi açıdan net bir zaman tespiti yapma imkânı tanımama yönüyle diğerlerinden ayrıldıklarını gözlemlediğini belirtmiştir. Bu türden sûreler için sonunda bir çıkış yolu bulduğunu düşündüğü her defasında, aksi yönde delillerin ortaya çıktığı ve bulduğu delili ve tezlerini çürüttüğünü dile getiren Nöldeke, aynı şekilde daha önce son derece güvenilir addettiği bazı kabullerinin de sonraki dikkatli incelemeler sonucunda zayıf ve güvenilmez duruma düştüğünü müşahede ettiğini belirtmiştir.[471]

Robinson, Kur'ân sûreleri ve âyet gruplarının nüzûl tertibine ilişkin ilk defa Weil'in oluşturduğu dörtlü aşama tasnifini geliştiren Nöldeke'nin yaptığı nüzûl sırası tertibinin, Batılı araştırmacıların yanı sıra Marmaduke Pickthall ve Hamid ed-din Abdul Hamid el Ferahî gibi bazı Müslümanlar tarafından da benimsendiğini belirtmiştir.[472] her ne kadar Nöldeke'nin Kur'ân tarihlendirmesi usulünü ve nüzûl sırası tasnifini eleştirse de Robinson, onun tasnifini standart Mısır tasnifinden (Hz. Osman) daha güvenilir bulmaktadır.[473]

Bunanla beraber Robinson, Nöldeke'nin Mekkî-Medenî ayrımıyla sûreleri nüzûl sıralı tertibinin Müslümanların yaptığı Mısır tertibinin pek de farklı olmadığı kanaatindedir. Ona göre iki tertip arsındaki fark sadece dört sûrenin (13, 55, 76, 99)

---

[469] Robinson, 133
[470] Robinson, 133
[471] Nöldeke, *Geschichte des Qorans,* I, 74.
[472] Robinson, 134.
[473] Robinson, 135.

nüzûl döneminde gözlemlenmektedir. Nöldeke, Mısır tertibinde Medenî olarak tasnif edilen bu sûreleri Mekke dönemi içinde değerlendirmiştir.

1.6.2.5. Nöldeke'nin Belirlediği Nüzûl Tertip Listesi

Mekke Dönemi Birinci Aşama Sûreleri

96, 74, 111, 106, 108, 104, 107, 102, 105, 92, 90, 94, 93, 97, 86, 91, 80, 68, 87, 95, 103, 85, 73, 101, 99, 82, 81, 53, 84, 100, 79, 77, 78, 88, 89, 75, 83, 69, 51, 52, 56, 70, 55, 112, 109, 113, 114, 1.

Mekke Dönemi İkinci Aşama Sûreleri

54, 37, 71, 76, 44, 50, 20, 26, 15, 19, 38, 36, 43, 72, 67, 23, 21, 25, 17, 27, 18.

Mekke Dönemi Üçüncü Aşama Sûreleri

32, 41, 45, 16, 30, 11, 14, 12, 40, 28, 39, 29, 31, 42, 10, 34, 35, 7, 46, 6, 13.

Medine Dönemi Sûreleri

2, 98, 64, 62, 8, 47, 3, 61, 57, 4, 65, 59, 33, 63, 24, 58, 22, 48, 66, 60, 110, 49, 9, 5.

İKİNCİ BÖLÜM

WEİL VE NÖLDEKE'YE GÖRE KUR'ÂN VAHYİNİN GENEL ÖZELLİKLERİ VE TARİHLENDİRİLMESİ

Bu bölümde öncelikle Weil ve Nöldeke'nin Mekke ve Medine dönemi vahiylerinin genel özellikleri hakkındaki görüşleri tanıtılacak; ardından her iki ismin Mekkî ve Medenî sûrelere dair tarihlendirmeleri, dayandıkları kriterler ve yöntemler esas alınarak bazı ana başlıklar altında tasnif edilecektir.

Çalışmanın giriş kısmında daha önce de ifade edildiği üzere, Weil ve Nöldeke'nin tarihlendirme denemelerinde sıklıkla başvurdukları yöntemlere göre yapılacak tasnifin ana başlıklarını, şu şekilde sıralamak mümkündür:

1. İslami referanslar ve rivâyetler ile ilişkilendirilerek tarihlendirilen sûreler ve âyet grupları
2. Kavramlar, muhteva ve bağlam ile ilişkilendirilerek tarihlendirilen sûreler ve âyet grupları
3. Dil ve üslup özellikleri ile ilişkilendirilerek tarihlendirilen sûreler ve âyet grupları
4. Muhataplar ile ilişkilendirilerek tarihlendirilen sûreler ve âyet grupları
5. Tarihi olaylar, siyer, siyasi ve sosyal koşullar ile ilişkilendirilerek tarihlendirilen sûreler ve âyet grupları
6. Peygamber'in psikolojik durumu (ruh hali) ile ilişkilendirilerek tarihlendirilen sûreler ve âyet grupları

Her iki oryantalistin bu yöntemlerin dışında öne sürdükleri tarihlendirme görüşleri ise "Belirli Bir Yöntem Takip Edilmeksizin Yapılan Öznel Tarihlendirmeler" başlığı altında ayrıca ele alınacaktır.

Yukarıda zikredilen yöntemler dikkate alınarak Weil ve Nöldeke'nin sûreler ve âyet gruplarına ilişkin tarihlendirme tercihlerine geçmeden önce, her iki oryantalistin üç aşamaya ayırdıkları Mekke dönemi ve tek aşamada ele aldıkları Medine dönemi vahiylerinin genel özelliklerine ilişkin görüşleri incelenecektir.

2.1. WEİL VE NÖLDEKE'YE GÖRE KUR'ÂN VAHYİNİN GENEL ÖZELLİKLERİ

Kur'an kronolojisi hakkında ilk çalışmaları kaleme alan öncü Alman oryantalistlerin, âyet ve sûrelerin karakteristik özelliklerine ilişkin tespit ve görüşlerinin incelenmesi, tarihlendirmede takip ettikleri düşünsel zeminin ve ilkelerin anlaşılması ve bağlı oldukları yaklaşım ve yöntemlerin gözlemlenebilmesi açısından önem arz etmektedir.

Bu sebeple vahiy pasajlarının Mekkî ve Medenî dönemin hangi zaman diliminde nazil oldukları yönündeki oryantalist tarihlendirilmelere geçmeden önce, Weil ve Nöldeke'nin mehtelif aşamalara ayırdıkları Mekke ve Medine dönemleri vahiylerinin temel özelliklerine ilişkin görüş ve yaklaşımlarını ele almaya çalışacağız.

2.1.1. Weil ve Nöldeke'ye Göre Mekke Dönemi Vahyinin Genel Özellikleri

İslam âlimlerinin kronolojik açıdan Mekkî ve Medenî olarak iki kategoriye ayırdıkları vahiylerin, Weil ve Nöldeke'nin nazarında hangi özellikleri dikkate alınarak tarihlendirmeye konu edildiklerinin bilinmesi, bilhassa oryantalist tarihlendirme tercihlerinin çözümlenebilmesine de katkı sağlayacaktır.

Bu mevzu, Weil ve Nöldeke'nin nüzûl kronolojisi için belirledikleri temel aşamalar esas alınarak ele alınacaktır.

2.1.1.1. Mekke Dönemi Birinci Aşama Vahyinin Genel Özellikleri

Weil ve Nöldeke, üç aşamada ele aldıkları Mekke dönemi vahyinin ilk aşaması hakkında çeşitli tespit ve değerlendirmelerde bulunmuşlardır.

Weil, Mekke dönemi birinci aşama vahiylerinin, Hz. Peygamberin mesajı ve misyonunu savunmaya yönelik temel öğretileri içerdiğini düşünmektedir. Weil'e göre bu vahiy pasajlarından sonra özellikle Mekkeli kâfirlerin kışkırtmaları karşısında yoldan çıkmaması için uyarılan Hz. Muhammed'e, bu yönergeleri içeren bir dizi sûre ve bölüm nazil olmuştur. Bu vahiyleri oluşturan pasajlarda, genellikle Kur'ân'ın ilahi kaynaklı olduğu ilan edilmiş, Hz. Muhammed'in âlemlerin Rabbinin elçisi olduğu belirtilmiştir. Buna ek olarak söz konusu pasajlarda Hz. Muhammed'in cinlenmiş, şair, kâhin, sihirbaz

veya falcı olmadığı önemle dile getirilmiş ve Müslümanlarla alay eden müşrik Araplara, öldükten sonra yeniden dirilme ve hesap verme öğretileri tanıtılmıştır.[474]

Weil, Hz. Peygamber'in ilk aşama vahiylerini oluşturduğu ilk peygamberlik yıllarında, kendisini reformcu bir meleğin aracısı olarak tahayyül ettiği yönündeki tezini temellendirmeye çalışmıştır. Nitekim Weil, vahiy tarihinin ilk beş yılı içinde değerlendirdiği tüm sûrelerde ve bazı âyetlerde işaret edildiği üzere, Hz. Muhammed'in gerçekten gördüğüne inandığı ve son derece etkilendiği bir vizyonun yanılsamasının gözlemlenebileceğini iddia eder. Buna göre, bazı âyetler dikkate alındığında Hz. Muhammed, aslında vahiyle tanıştığı ilk zamanlarda, en azından bir süreliğine kendisine melek olarak görünen başka bir reformcunun aracısıdır.[475]

Weil, Hz. Muhammed'in sadece meleklerin insan sûretinde görünebilecekleri iddiasını savunduğunu; Kur'ân'ın ilahiliğini ispatlaması ve elçiliğini teyit için müşriklerin gökten melek indirilmesi yönündeki taleplerini çürütmek için "bu gerçekleştirilse dahi siz meleğin aslında bir insan olduğunu ileri süreceksiniz" ifadesiyle onlara bunu izhar ettiğini iddia eder.[476] Weil, bu görüşünü kanıtlamak amacıyla İslami gelenekte ve rivâyet kültüründe Cebrail'in insan şeklinde hatta Hz. Peygambere benzeyen Dıhye'nin suretinde göründüğü argümanını öne sürer.

Müslümanların melek tarafından Hz. Muhammed'e Kur'ân okunduğu zaman dinlemesini, bu esnada vahyi tekrar etmemesi ve bitinceye kadar beklemesini emreden âyetleri, farklı yorumladıklarını ileri süren Weil, benzer şekilde kâfirler Kur'ân'la alay ettiklerinde Peygamber'in bulunduğu bu yerden uzaklaşmasını, hatta şeytanın kendisine unutturması halinde hatırlar hatırlamaz bulunduğu yeri terk etmesini emreden âyeti de farklı ve yanlış tefsir ettiklerini iddia etmiştir.[477] Weil, burada Hz. Peygamber'in kendi kendisine "onu daha sonra zor durumda bırakma pahasına bazı âyetleri unutmasını telkin etmesinin" veya "inkârcıların arzularına uyacak olursan Allah seni korumaz" ya da "Kur'ân okuduğunda şeytanın şerrinden Allah'a sığın" şeklindeki ifadelerin ne derece makul olduğu sorusunu sorar.[478] Weil'e göre Hz. Peygamber'in asla

[474] Weil, *Einleitung*, 66.
[475] Weil, *Einleitung*, 66. Weil'in bu görüşleri için kullandığı ifade şöyledir: "İn der ersten Zeit wenigstens, zuweilen das Werkzeug eines andern Reformators war, welcher ihm als Engel erschien."
[476] Weil, *Einleitung*, 66. Weil'in En'âm Suresi 9. âyet tercümesi hatalıdır. Âyetin tercümesi şöyledir: "Eğer onunla/ona bir melek indirseydik bile onu insan suretine sokardık."
[477] Weil, *Einleitung*, 67.
[478] Weil, *Einleitung*, 67.

aldatmayacağına vurgu yapan bu ve benzeri âyetler, diğer zamanlarda ve bilhassa bu dönemde, Hz. Peygamber'in kendi isteğiyle vahiyde değişiklikler yapabileceği düşüncesini bertaraf etmeye ve onu bir hilekâr olarak değil de aksine dine hayran ve adanmış biri olarak tanıtmaya hizmet etmektedir. Weil, bu âyetlerde ilk dönemlerde tanıtılan öğretinin ve ateşli sözcüklere dökülen coşkunun, son derece katı bir muhalefet karşısında zamanla işlenmiş özel bir tür saflığa dönüştüğü kanaatindedir.[479]

Hz. Muhammed'i etkileyen ve ona bir melek suretinde görünen reformcu meleğin güçlü bir akideye sahip olma azminde olduğunu belirten Weil, bu reformcunun aslında zayıf, çekingen ve birçok konuda tavizler vermeye açık olduğunu düşündüğü Peygamber'i, direnmesi hususunda uyardığını ve vizyonlarını tebliğ hakkında ona çeşitli tavsiyelerde bulunduğunu iddia eder.[480]

Weil, geriye kalan diğer Mekke dönemi ilk aşama vahiylerinin zamanlarının tespitinde dikkate aldığı unsurlar hakkında da bazı açıklamalar yapmıştır. Ona göre bu dönem âyetlerinde Allah, Peygamber, Kur'ân ve yeniden dirilme inancı yanında, bazı ahlaki emirler gibi dönemin genel özellikleri yansıtılmakla beraber inançsızlıklarından dolayı yok edilen kavimlere kısa atıflarda bulunulmuştur. Weil, dönemin sûreleriyle içerik ve form yönünden benzerlik göstermeleri sebebiyle bu sûrelerin ilk Mekkî aşamada tam olarak hangi zaman dilimine tarihlendirilmeleri gerektiği hususunda İslami gelenekteki tertiplerden istifade ettiğini dile getirmiştir.[481]

Theodor Nöldeke ise Mekke devri ilk dönem vahyinin zaman tespiti için sûre üslup özelliklerinin güvenilir bir ölçüt olduğunu şu cümleleriyle ifade etmiştir: "*Peygamber'in vahiyle tanıştığı ilk zamanlardaki coşkunun şiddeti, Kur'ân'daki yankısını Peygamber'in vahiy meleğiyle yüz yüze gelişini tasvir eden açıklamalarda göstermektedir. Peygamber'i seçen Tanrı konuşur, ona muhatap insan ise (Hz. Muhammed'i kastediyor) İsrâil oğullarının kadim elçileri gibi geride durur. Hitap yüce ve muhteşem olup cesur tasvirlerle doludur. Retorik dalgalanma ise şiirsel bir renge bürünmüştür. Bunun yanı sıra tutkulu hareket, sakin öğretiler ve renkli açıklamalarla bölünmediği sürece kısa âyetlerle yansıtılır. Bütün bir konuşma-hitap süreci, ritmik bir*

---

[479] Weil, *Einleitung*, 67-68.
[480] Weil, *Einleitung*, 67.
[481] Weil, *Einleitung*, 68.

gelişim içinde olup buna çoğunlukla belirgin fakat nadiren belirsiz ses ahengi eşlik eder.” [482]

Nöldeke, Hz. Peygamber'in gönül dünyasının ürünü olarak değerlendirdiği Mekke dönemi vahyinde, ona ait duygu ve düşüncelerin kimi zaman belli bir anlam kapalılığıyla; ancak kesinlikle açık ifadelerden ziyade ima ve metaforlarla dolu bir tarzda tecelli ettiğini belirtmiştir.[483] Mekke döneminin ilk aşamasına ait vahiylerin çoğunlukla kıyamet veya hesap günü sürecinde gerçekleşen muazzam doğal değişimleri, cennetteki saadetin farklı renklerini veya cehennemin korkunçluğunu tasvir ettiğini belirten Nöldeke'ye göre Hz. Peygamber'in duygusal yönden yaşadığı etkileşimi, tüm Kur'ân'da bu sûrelerden daha güçlü bir şekilde yansıtan başka pasajlar yok gibidir. Öyle ki bu anlatımlarda insan, neredeyse yerin yarıldığını, dağların paramparça olduğunu ve yıldızların iç içe geçtiklerini görüyormuş gibi olur.[484]

Nöldeke, bu aşama âyet ve sûrelerinin karakteristik dil özelliklerinin ayırıcı vasıflarına işaret etmiştir. Nöldeke'ye göre, bu dönem vahyinin karakteristik dil özelliklerinden biri, Mekkî sûrelerde çok sık rastlanıldığı halde (30 defa) Medenî sûrelerde sadece bir yerde (Teğabun sûresi 7. âyette) geçen yemin ifadeleridir.[485] Ona göre Hz. Muhammed, peygamberliğinin ilk döneminde bu yeminler sayesinde inandırıcılığını kuvvetlendirmek istemiştir. Bu hususta daha ileri giden Nöldeke, İslam Peygamberinin, Tanrı'dan ziyade tabiattaki nesneler, manzaralar, yol işaretleri, hayvanlar, kuşlar, gece ve gündüz, aydınlık ve karanlık, güneş, ay ve yıldızlar ile gök ve yer gibi varlıklar ve olgular üzerine yapılan yeminlerin sıklıkla geçtiği nesirdeki kafiyeyi, cahiliye dönemi kâhinlerinden almıştır.[486]

---

[482] Nöldeke, *Geschichte des Qorans,* I, 74.
[483] Nöldeke, *Geschichte des Qorans,* I, 75.
[484] Nöldeke, *Geschichte des Qorans,* I, 98-99.
[485] Nöldeke, *Geschichte des Qorans,* I, 75. Nöldeke'nin, yemin ifadelerinin Medeni surelerde sadece bir yerde geçtiği bilgisi doğru değildir. Nitekim farkına varmadan bu bilginin yanlışlığını, kendisi de teyit etmiştir. Nöldeke Teğabun suresi 7. âyetin yemin ifadesi taşıyan tek Medeni âyet olduğu malumatını paylaştığı aynı sayfada 3. Dipnotta, bu âyetin haricinde yemin ifadelerini barındıran Nisa Suresi'nin 65. ve 68. âyetlerinin de Medeni olduğunu kaydetmiştir. Bkz: Dipnot, 3.
[486] Nöldeke, *Geschichte des Qorans,* I, 75. Çağdaş oryantalistler, Weil ve Nöldeke'nin görüşlerini aynen tekrar etmekten öteye geçememişlerdir. Yemin ifadelerinin cahiliye geleneğinde kahinlerin dil ve üslup kullanımlarında sıklıkla başvurulan bir kullanım olduğu yönündeki idddiaları için bkz. Tilman Nagel, *Der Koran Einführung, Texte Erleuterung* (4. Baskı), C.H. Beck Yay., Münih 2002, 37, 39; Rudi Paret, *Mohammed und der Koran. Geschichte und Verkündiung des arabischen Propheten,* W. Kohlhammer Yay., Stuttgart 2008, 55-56.

Nöldeke, bununla birlikte Hz. Muhammed'in, Allah'ın Peygamber'i vasfıyla 36, 38, 43, 44, 50, 52 ve 68. sûrelerde vahye; 75. sûrede yeniden dirilişe; 85. sûrede kıyamet gününe ve 34/3, 51/23, 64/7. âyetlerde ise Rabbine yemin ettiğini kaydetmiştir.[487] Nöldeke, Kur'ân'da gerek Müslüman müfessirler gerekse kendisi açısından açıklanması zor olan başka bir yemin kalıbının ise belirli sayıda çeşitli dişil nesnelere yapılan yeminler olduğunu belirtmiştir. Ona göre bu türden yeminlerin, Kur'ân dışında farklı kaynaklarda kullanıldığı gözlemlenmektedir. Ayrıca bu yeminlerin geçtiği toplam 48 sûreden 23'ünün âyet sayısı 20'den, 14'ünün âyet sayısı ise 50'den az olup bulundukları sûreler de genellikle kısadır. Nöldeke bu kısalığın sebebini, yeminlerin neden olduğu yoğun manevi hareketliliğin uzun süre devam ettirilmesinin zorluğuyla açıklamaktadır.[488]

Nöldeke'ye göre kâhinlerin üslubuna benzeyen vahiyleri okuyan Hz. Muhammed'in, çoğu kimse tarafından bir deli veya yalancı olarak görülmesi gâyet normaldir. Bu sebeple insanlar onu çılgın bir şair, cinlerle işbirliği yapan bir medyum/kâhin veya bir deli/mecnun olarak düşünmüşlerdir. Nöldeke Hz. Muhammed'in, peygamberliğini kesin bir şekilde kabul ettirdikten sonra hakkında dillendirilen görüşlere, bilhassa da peygamberliğin ilk zamanlarında üzerine yapışan ve tam olarak kurtulamadığı sonuncu adlandırmaya karşı (mecnun),[489] sözün bütün imkânlarını kullanarak mücadele etmesi gerektiğinin farkında olduğunu ileri sürmektedir. Ona göre nitekim Hz. Peygamber'in hasımlarına karşı lanetleşmeye varacak derecede şiddetlenen ve hicret edinceye kadar devam eden saldırılar, bu dönem sûreleri içinde (Mesed Sûresi gibi) ciddi oranda yer almıştır.[490]

Nöldeke'nin âyet ve sûrelerin tarihlendirilmesine hasredilmiş çalışmasını, daha sonraki yıllarda güncelleyen Schwally, Mekke dönemi birinci aşama vahyi hakkında dönemin diğer oryantalistlerinin aynı konudaki bazı görüşlerini naklederek bunları

---

[487] Nöldeke, *Geschichte des Qorans,* I, 75. Nöldeke, Kur'ân'da Sebe: 34/3, Teğâbun: 64/7, Zâriyât: 51/23. âyetlerinde Hz. Muhammed'in bizzat kendisinin, Saffât: 37/54, Şu'ara: 26/97, Enbiyâ: 21/58, Yusuf: 12/76, 85, 91, 95. âyetlerinde başka insanların, Meryem: 19/69, Nisa: 4/68, Me'âric: 70/40 âyetlerinde Allah'ın kendisinin, (38/82 ve 83. Âyette ise Şeytan'ın ağzından Allah'a yemin edildiğini not etmiştir. Nöldeke, Nisa: 4/65 ve 68. Âyetler hariç diğer âyetlerin Mekkî olduğunu belirtmektedir. Bkz: Dipnot 3.

[488] Nöldeke, *Geschichte des Qorans,* I, 76.

[489] Nöldeke, *Geschichte des Qorans,* I, 76. Nöldeke bazı kaynaklara atıf yapmak suretiyle peygamberin ilk vahye muhatap olduktan sonra mecnunlar misali uçurumlarda gezindiğini anımsatır. Bkz: Dipnot, 3.

[490] Nöldeke, *Geschichte des Qorans,* I, 76. Tebbet Suresi'nin Peygamber'e yöneltilen mecnun vb. ithamlarla direkt bir alakası yoktur. Surede amcası Ebu Leheb'in ve eşinin davete karşı düşmanlıkları ve Hz. Peygamber'e eziyetleri sebebiyle kınanmaları işlenmektedir.

tenkit etmiştir. Bu çerçevede o, William Muir'in Mekke dönemi sûrelerini sınıflandırmasında, ilk kategori olarak zikrettiği ve "Peygamberlik İlanı Öncesine Ait Sûreler" başlığını taşıyan tuhaf bir görüş ileri sürdüğünü dile getirmiştir. Nöldeke'ye göre Muir, 96. sûreyle başlayan ve peygamberlik görevinden önce inen 18 sûre olduğunu, bunların sonradan Hz.Muhammed tarafından Kur'ân'a yerleştirildiğini, 96. sûre ininceye kadar bu sûrelerde konuşan öznenin Hz. Muhammed'in bizzat kendisi olduğunu iddia etmektedir. Nöldeke (Schwally), Muir'in bu yaklaşımı hakkında alaycı bir üslupla şunları söyler:

"*İngiliz araştırmacı, kaynaklara olan hâkimiyetinden dolayı, Peygamber'e yönelik öylesine büyük bir muhabbet geliştirmiş olacak ki onu Allah adına konuşarak suç işlemekten bir süreliğine uzak tutmaya çalışmıştır.*"[491]

Nöldeke, bu görüşün kendi içinde makbul sayılabilecek hiçbir delile dayanmadığını, konu hakkındaki rivâyet malzemesiyle çatıştığını ve bizzat yer verdiği sûrelerdeki verilerle de çeliştiğini ileri sürmüştür. Ona göre Hz. Muhammed, bu sûrelerde hasımlarına ve dini yalanlayanlara karşı mücadele etmiş ve müminleri savunmuştur. Bu durumda bahsi geçen sûrelerin Hz. Muhammed'in kendisini Allah'ın Peygamber'i olarak ilan etmesinden ve yeni bir dini getirmesinden önceki bir döneme tarihlendirilmesi kabul edilemez. Kısa olmalarından ötürü Muir'in, ilk inen sûrelerden saydığı Asr sûresini buna örnek gösteren Nöldeke, bu sûrede Hz. Muhammed'in düşmanlarından bahsedildiğini ve takipçilerinden eziyetlere karşı hep birlikte sabretmelerinin tavsiye edildiğini belirtmiştir. Nöldeke'ye göre içeriği dikkate alındığında bu sûre, Hz. Muhammed'in peygamberliğini ilan ettiği sürece veya açık davet sonrasındaki bir zamna dilimine tarihlendirilmelidir. Nöldeke, 82/9 ve 92/16. âyetler gibi Muir'in iddiasını nakzeden başka örnek sûre ve âyet numaralarınıa da işaret etmiştir. Nöldeke'ye göre Hz. Muhammed'in, Kur'ân'da inkârcıları kaybeden ve zararlı olarak tavsif ettiği ilk döneme ait sûrelerin tümü (89/6, 91/11 ve 105. Sure gibi), peygamberlik ilanından sonraya aittir.[492]

Nöldeke, Muir'in bu sûrelerde Allah'ın özne olarak konuşmadığı iddiasının da aslen temelsiz olduğunu belirtir. Ona göre Muir'in bu bağlamda eserinde kaydettiği vahiy pasajlarının tümü, âyetlerin fiil kalıplarındaki şahıs zamirleri dikkate alınmaksızın

---

491 Nöldeke, *Geschichte des Qorans,* I, 76.
492 Nöldeke, *Geschichte des Qorans,* I, 77.

Hz. Muhammed'in kendi kendine konuşmaları olarak değerlendirilse dahi 90/10, 94/2, 108/1 ve 95/4-5. âyetler bu görüşün temelsiz olduğunu desteklemek için yeterlidir.[493] Muir'in bu pasajlarda Allah'ın konuşmasını edebi/şiirsel bir kurgu olarak tevil ettiği halde, aynı tevili neden diğer yerlerde yapmadığını açıklaması gerektiğini sorgulayan Nöldeke, bu durumda bahsi geçen yerlerin bilinçli olarak değiştirildiği şeklinde bir itirazın yapılabileceğini bildirir. Nöldeke, Muir'in yaklaşımını şu ağır ifadelerle eleştirmiştir: "*Ancak elle tutulur hiçbir delil olmaksızın kurgulanabilecek böyle bir hipotez yerine, kendi kendisini saptıracak dayanaksız bazı kabulleri cazip görmek, bazen insana daha çekici gelebilir.*"[494]

Nöldeke, haklarındaki tarihi verilerin azlığından dolayı Mekke döneminin geriye kalan bazı sûrelerine ilişkin zaman tespiti yapmanın zorlaştığına işaret etmiştir. Ona göre bu konuda, sûrenin mevcut içeriğinden hareketle neticeye ulaşmaktan başka bir yol yoktur. Nöldeke, dönemin bu türden sûrelerinin tek tek tespitinde dayanacağı ölçütün imkânlar ölçüsünde sûrenin üslup ve ifade gelişimini esas almak olduğunu belirtmiştir.[495]

Nöldeke, bazı kısa sûrelerin inanç ve yemin kalıplarını içerdikleri birinci aşamadaki sûreler arasında değerlendirildiğini dile getirmiştir. Aslında çok kısa oldukları ve diğerlerinden kolaylıkla ayrıldıklarından dolayı bu sûreler için belli bir zaman tahdidinin zorluğundan bahseden Nöldeke, söz konusu sûrelerin erken dönemden daha sonraki dönemlere de ait olabileceğini savunmuştur.[496]

Weil ise kısa sûrelerin bir kısmının kaybolduğunu ve bu sûrelerin aslında daha büyük pasajlardan koparılmış âyetlerden müteşekkil bölümler olduğunu iddia etmiştir.[497] Weil'e göre, bir kaçı bazı müfessirler tarafından Medenî olarak tarihlendirilen Adiyât, Kevser, Tekâsür, Maûn ve Kafirûn sûreleri, Mekke döneminin ilk aşamasına ait olmasalar da en azından Hz. Peygamber'in öğretisini açıkça ilan ettiği ve muarızlarının onu bazı tavizler vermeye zorladığı Mekke döneminin ikinci aşamasına tarihlendirilmelidir.[498]

---

[493] Nöldeke, *Geschichte des Qorans,* I, 77.
[494] Nöldeke, *Geschichte des Qorans,* I, 77-78.
[495] Nöldeke, *Geschichte des Qorans,* I, 91, 92.
[496] Nöldeke, *Geschichte des Qorans,* I, 107.
[497] Weil, *Einleitung*, 69.
[498] Weil, *Einleitung*, 69.

2.1.1.2. Mekke Dönemi İkinci Aşama Vahyinin Genel Özellikleri

Kur'ân kronolojisi çalışmalarının Alman öncüleri Weil ve Nöldeke, Mekke döneminin ikinci aşamasına tarihlendirdikleri vahiylerin özellikleri hakkında bir takım tespit ve değerlendirmelerde bulunmuşlardır. Bu çerçevede her iki ismin Mekke dönemi ikinci aşama vahyinin genel özellikleri hakkında dile getridikleri görüş ve yaklaşımlara yer verilecektir.

Mekke dönemi vahyini üç aşamada ele alan Weil, Mekke dönemi ikinci aşama vahyinin çok sayıda manzum sûreyi içerdiğini belirtmiştir. Ona göre bu aşamada Hz. Peygamber, artık mecnun birinden ziyade bir elçi olarak toplum içinde daha fazla görünürlük kazanmıştır. Weil, Hz. Peygamber'in bu dönem vahiylerinde öğretisini, öncekilere mukayeseyle sunum açısından daha rahat yaptığının gözlemlenebildiğini düşünmektedir. Ona göre bu aşamada Hz. Peygamber'in üslubunda ve yaşadığı sayısız taşkınlıkların yansıması olarak iç dünyasında daha bariz bir hareketlilik, söyleminde ise belirgin bir sanatkârlık müşahede edilmektedir. İkinci aşama vahiylerinde Hz. Muhammed, artık gerek inkârcıların kınanması gerekse de inancına yönelik kanıtların sunumu hakkında daha fazla detay paylaşmaya başlamıştır. Weil, ayrıca bu sûrelerde cennet ve cehennemin birbiri ardınca sıklıkla zikredildiğini ve Allah'ın sıfatları konusunda detaylı açıklamalara yer verildiğini dile getirmiştir.[499]

Weil, bu aşama sûrelerinde yer verilen peygamber kıssalarıının, Mekkeli müşriklerin, Peygamber'in bilgisinden istifade ettiği bir arkadaşı olduğu yönündeki şüphelerini destekleyecek tarzda artan bir ivme yakaladığını belirtmiştir. Bu kuşkunun Kur'ân'da da dile getirildiğini ancak yeterince cevaplandırılmadığını iddia eden Weil'e göre Mekkeliler, Hz. Peygamber'in Arapçayı iyi bilmeyen yabancı bir öğretmeni olduğu iddiasını yüksek sesle dillendirmiş ve onun vahiylerde bu kişiden aldığı malzeme ve malumatı işlediğini ileri sürmüşlerdir.[500]

Mekke dönemi ikinci aşama vahyi hakkında Weil'den sonra önemli tespit ve değerlendirmelerde bulunan Nöldeke, bu aşama sûrelerinin ortak karakteristik özelliklere sahip olmadıklarını, bir kısmının Mekke dönemi birinci aşamasının diğer kısmının ise üçüncü aşamanın özelliklerini taşıdığını belirtmiştir. Nöldeke'ye göre bir

---

[499] Weil, *Einleitung*, 70, 71.
[500] Weil, *Einleitung*, 71.

önceki aşamada gözlemlenen göz alıcı lirik üslup bu dönem vahiylerinde, daha sakin ve az şiirsel bir biçime evirilmiştir. Nöldeke, Weil'in Hz. Muhammed'in, bu aşama vahiylerinde müşahede edilen üslup değişikliğini, muarızlarının kendisine ait sözlerini, şair ve kâhinlerin sözlerine benzetmelerine verdiği tepkiyle açıklamasına ve bu dönem sûrelerinde kendisi hakkındaki bu türden ithamları sona erdirmek için özel bir çaba sarf ettiği yönündeki yorumlarına atıfta bulunmuştur.[501]

Ancak Nöldeke, Weil'in bu yorumunu eleştirmiştir. Ona göre Hz. Muhammed'e isnad edilen bu yaklaşım ve eleştiriler karşısında, ani bir üslup değişimi yaşanması söz konusu değildir. Üstelik ikinci aşama sûreleri arasındaki üslup geçişliği de birden bire gerçekleşmeyip uzun bir sürece yayılmıştır. Bunun yanı sıra Hz. Muhammed, gerek içerik gerekse biçim yönüyle kendisine ve vahye yapılan itiraz ve ithamlardan rahatsız olduğunu daha sonraki sûrelerde de ifade etmiştir.[502]

Nöldeke, Weil'i bu konuda katı bulmakla birlikte onun bu husustaki delillendirme çabalarını tatmin edici olarak değerlendirmiştir. Nöldeke'ye göre "*Muhammed'in sanatsal bir biçim almış düşünceleri, en bereketsiz topraklara tekrar tekrar düşmekte ve heyecanının közü gerçeklikle karşılaştıkça sönmekte*ydi. *Muhammed, genç cemaatinin pratik ihtiyaçlarıyla hemhal oldukça fantezisindeki canlılık ve doğallık da kayboluyordu*". Aslında bu gelişme karşısında şaşırmamak gerektiğini belirten Nöldeke, bu durumu yaşamın olağan akışının bir sonucu olarak değerlendirmiştir. Nöldeke'ye göre, tam da bu sebeple nihai başarı için üzülmemek gereklidir. Zira Hz. Muhammed, her ne zaman tanrısal görevinin farkındalığını daha az hissetmişse de bu inançtan hareketle sürekli yeni bir şeyler ortaya koymaya çalışmıştır. Nitekim daha sonraki dönemlere ait tüm diğer sûreler, bütün sıra dışılıklarıyla onun hiçbir zaman azalmayan istidadının kanıtlarıdır.[503]

Nöldeke'ye göre birinci aşama vahyi sürecinde Hz. Muhammed'in ciddi anlamda uyarılmış olan fantezisi ve coşkunluk hali, ikinci aşamada yerini yavaş yavaş daha dingin ve derin düşüncelere bırakmış; Hz. Peygamber bu aşamada, doğa ve tarihten sayısız örnekler kullanarak söylemini zenginleştirmiştir. Ancak peygamberin bu

---

[501] Nöldeke, *Geschichte des Qorans,* I, 117,118.
[502] Nöldeke, *Geschichte des Qorans,* I, 118.
[503] Nöldeke, *Geschichte des Qorans,* I, 118.

çerçevede dile getirdiği ifadeler mantıksal anlam örgüsünden ziyade üst üste yığılı, ayrıntılarla dolu, karmaşık ve sıkıcı açıklamalardan müteşekkildir.[504]

Nöldeke, Hz. Peygamber'in olay ve olguları değerlendirme usulünü zayıf bulmaktadır. O, Kur'ân'da yer alan sayısız tekrarların muarızları inandırmaktan ziyade korkutmaktan öteye geçmediğini ve bunun temel nedeninin Hz. Muhammed'in zayıf değerlendirme yeteneği olduğunu ifade etmiştir. Bu söylediklerinden birinci aşamadan sonraki sûrelerin hiçbir güzel veya etkileyici pasaj içermediği anlamının çıkarılmaması gerektiğini belirten Nöldeke, Hz. Muhammed'i peygamberleştiren düşüncenin bu süreçte her defasında yeniden beliriverdiği kanaatindedir. Ona göre birinci aşamadaki sûrelerde kendisini sıkça gösteren güçlü şiirsellik, bu aşamada tamamıyla olmasa da gittikçe zayıflamıştır. Nöldeke'nin gözlemlerine göre geniş bir çeşitliliğe sahip ikinci aşama vahiylerinde başvurulan söylem, merkezi bir alanda ve cesurca ortaya çıkmamış, kıssalarda bile ilgi çekici noktalar çoğu zaman kapalı ifadeler ve metaforik anlatımlarla yer almıştır.[505]

Nöldeke'ye göre Kur'ân ifadeleri, kendisi gibi Kur'ân metnini Kutsal Kitaptan sonra okuyanlar açısından kendisinden önceki İncil geleneğine dayandığından son derece sıkıcı gelse de Hz. Muhammed'in muhatabı olan dinleyiciler veya Kutsal Kitabı hiç okumayanlar açısından muhtemelen çok daha farklı tesirler oluşturmuştur.[506]

Mekke dönemi ikinci aşama vahyinin daha sonraki zaman dilimlerinde birçok farklı özelliğinin ön plana çıktığını düşünen Nöldeke'ye göre bu aşamanın başlarındaki ifade ve üslup birinci aşama özelliklerini taşıyorken, dönemin sonuna doğru açıklamalar ve ifadeler uzamış, mevcut hissiyat kaybolarak sıradanlaşmıştır. Gittikçe uzayan âyetler ve bölümlerde öncekilere kıyasla daha büyük bir dinginlik söz konusudur.[507] Nöldeke, bu dönem vahyinde ateşli hitabın yerini, bilhassa Allah inancı ve bu inancın mevcudat üzerindeki yansıması türünden inanç konularını ele alan geniş açıklamaların aldığını söyler. Ayrıca Nöldeke bu aşama Mekke vahyinde, Hz. Peygamber'in öğretisini desteklemek, takipçilerini teselli etmek ve düşmanları korkutmak için önceki peygamberlerin hayat hikâyeleri etrafında şekillenen bir söylemin geliştiğini belirtmekte

---

504 Nöldeke, *Geschichte des Qorans,* I, 118.
505 Nöldeke, *Geschichte des Qorans,* I, 119.
506 Nöldeke, *Geschichte des Qorans,* I, 119.
507 Nöldeke, *Geschichte des Qorans,* I, 119.

ve Hz. Muhammed'in söz konusu bu kıssalarda daha önceki peygamberleri kendisine has üslup özellikleriyle konuşturduğunu ileri sürmektedir.[508]

Nöldeke, bu dönem sûrelerindeki kıssalarda anlatılan peygamberlerin, hem birbirileriyle hem de Hz. Muhammed ile tali bazı konularda dahi benzer bazı özellikler sergilediklerini dile getirmiştir. Ona göre, peygamberlerin inançları ve muarızlarıyla ilişkilerine dair az sayıdaki anlatı, rivâyetler marifetiyle genişletilmiştir. Nöldeke, Hz. Peygamberin bu hikâyelerden Hz. Musa gibi bilhassa kendisine daha yakın gördüğü bazı peygamberlerin kıssalarını özellikle tercih ettiğini iddia etmiştir.[509]

Üslup değişikliği sebebiyle vahyin eski ifade özelliklerinin bu aşamadan itibaren kaybolduğunu ve yerine yeni ifade biçimlerinin oluştuğunu dile getiren Nöldeke, ilk aşamada yoğun olarak kullanılan bilindik yemin tarzının değişikliğe uğradığını ileri sürmüştür. Nöldeke, ilk aşama sûrelerinden Saffat sûresi ve benzerlerinde yer alan uzun yemin ifadelerinin ikinci aşamada "Kur'ân'a and olsun!/وَالْقُرْاٰنِ الْحَكِيمِۙ", "Kitaba and olsun!/وَ الْكِتَابِ الْمُبِينِ"[510] şeklindeki kısa yemin formlarına dönüştüğünü belirtmiştir. Ona göre yemin ifadeleri, Mekke döneminin üçüncü aşama vahyinde artık tamamen son bulmuştur.[511]

Nöldeke'ye göre bu süreçte Hz. Peygamber, sûrelerin ilahi kaynaklı oluşunu açıklamak için daha dingin bir düşüncenin taşıyıcısı olan bazı ifade biçimlerini tercih etmiştir. Hz. Peygamber bu dönemde, bir elçi olarak Allah'ın kelamını nakleden pozisyonda olup İhlâs, Felak ve Nâs gibi önceki aşama sûrelerinde de nadir olarak geçen ve ilk nazil olan sûrede bulunmayan "söyle-de!/قل" ifadesini veya "Bunlar apaçık Kitab'ın ayetleridir/تِلْكَ اٰيَاتُ الْكِتَابِ الْمُبِينِ"[512] gibi cümleleri kurmuştur.[513] Nöldeke, bu durumla bağlantılı olarak Mekke döneminin ilk zamanlarında nadiren geçtiği halde "vahy/وحي" ifadesinin ikinci aşamada yer yer kullanılmaya başlandığını belirtmiş, sonraki dönemlerde ise bu ifadeye daha yoğun bir şekilde yer verildiğine dikkat çekmiştir.[514]

---

[508] Nöldeke, *Geschichte des Qorans,* I, 119.
[509] Nöldeke, *Geschichte des Qorans,* I, 119-120
[510] Yâsîn: 36/5; Zuhruf; 43/2.
[511] Nöldeke, *Geschichte des Qorans,* I, 120.
[512] Şu'arâ: 26/2.
[513] Nöldeke, *Geschichte des Qorans,* I, 120.
[514] Nöldeke, *Geschichte des Qorans,* I, 120.

Nöldeke, Mekke dönemi ikinci aşama vahyinin önemli hususiyetlerinden bir diğerinin ise Hz. Peygamber tarafından putperest geleneğe ait terminolojinin kullanılması olduğunu ileri sürmüştür. Nöldeke'ye göre Cahiliye müşriklerinin Allah'la birlikte sıklıkla andıkları "Rahmân/رحمن" ismi, bu aşamada vahiy pasajlarında belirginleşmiştir. Nöldeke'nin iddiasına göre ilk aşama Mekke vahyinde sadece bir yerde geçen bu isme, ikinci aşama vahiylerinde daha yoğun olarak yer verilmiştir. Üçüncü aşamada birkaç yer dışında müstesna ifadelerin kullanımında düşüş görülmüş, Medenî sûrelerde ise Rahman ismi, tamamen tedavülden kalkmıştır.[515]

Nöldeke, Hz. Peygamber'in vahiylerde Allah'ın özel ismi olarak bu ifadeye yer vermesinin altında yatan saikler hakkında kesin bir şey söylemenin zor olduğunu dile getirmiş ve bu hususta çeşitli değerlendirmelerde bulunmuştur. Ona göre İslam Peygamber'i, müminlere farklı iki ilaha ibadet etmediğini göstermek ve bu husustaki iddiaları çürütmek için "Rahman ismini" bilinçli ve kasıtlı bir şekilde kullanmış olabilir. Nitekim ona göre bu türden akıl dışı bir ithamın varlığı hakkında İslami kaynaklarda İsrâ sûresinin 110. âyeti bağlamında bazı yorumlara rastlanmaktadır.[516]

Nöldeke, Mekke dönemi ikinci aşama sûrelerini kronolojik açıdan aynı zaman dilimine tarihlendirmenin kolay olduğunu düşünmektedir. Buna karşın o, diğer sûrelere mukayeseyle her bir sûrenin bu aşama içindeki yeri ve sırası hakkında kesin bir belirleme yapmanın oldukça güç olduğu kanaatindedir.[517]

2.1.1.3. Mekke Dönemi Üçüncü Aşama Vahyinin Genel Özellikleri

Bu başlık altında Mekke dönemi vahyinin üçüncü ve son aşamasının genel özellikleri hakkında Weil, Nöldeke'nin tespit ve görüşleri ele alınacaktır.

Weil, Hz. Muhammed'in Hicret öncesi Mekke'deki son yıllarını üçüncü aşama vahyi içinde değerlendirmiştir. Ona göre Mekke dönemi üçüncü aşama vahiyleri, dönemin bilindik şiirsel özelliklerini kaybetmemekle birlikte bunlardan bir kısmı konuşma diline özgü öğeleri barındırmaktadır.[518]

---

[515] Nöldeke, *Geschichte des Qorans,* I, 121.
[516] Nöldeke, *Geschichte des Qorans,* I, 121.
[517] Nöldeke, *Geschichte des Qorans,* I, 121.
[518] Weil, *Einleitung,* 72.

Nöldeke ise Mekke dönemi üçüncü aşama vahiylerinde, ikinci dönemin dil ve üslup özelliklerinin son bulduğunu ve bu dönemde dilin gittikçe gergin, mat ve nesre yakın bir hal aldığını ifade etmiştir. Ayrıca ona göre Hz. Peygamber, tüm vuruculuğu ve açıklığı bir tarafa bıkmadan ve usanmadan aynı kelimelerin sonu gelmez tekrarlarıyla yaptığı delillendirmelere rağmen kendisine iman edenlerin dışında hiç kimseyi etkileyememiştir. Bunun yanı sıra dönemin birbirlerinden çok az farklılık gösteren benzer hikâyeleri, artık sıkıcı bir hal almış ve Hz. Peygamber'in takipçileri haricindeki insanlar için bir anlam ifade etmemeye başlamıştır.[519]

Kur'ân'ın orijinal diliyle ve tarihi süreçte ortaya çıkan problemlerle ilgilenen hiç kimsenin onun Mekke döneminin üçüncü ve son aşamasına ait pasajlarını ikinci bir kez daha okumak istemeyeceğini iddia eden Nöldeke'ye göre, ilk dönemde kendisini açık bir şekilde ifade eden coşkulu ruh bu dönemde görünmez olmuştur. İlk dönemlerdeki bazı şiirsel anlatımlardan ve fantezilerden arta kalan kıvılcımlar, üçüncü dönemde yeterli derecede bütüncül bir yapı oluşturamamış ve mesaj, bu kıvılcımları takip edemeyenlere ulaşmamıştır. Gittikçe daha fazla nesre yaklaşan üslup, daha uzun âyetleri doğurmuş, Hz. Muhammed'in ilk dönemdeki lirik şiirsel anlatısı yerini yalnızca birkaç kafiyeye terk etmiştir. Nöldeke'ye göre, "Bu kafiye daha güçlü bir anlam ve etki oluşturmakla beraber rahatsız edici bir intiba da uyandırmaktadır. Bununla beraber üçüncü dönem vahiylerinde, ilk dönemlerdeki üslup derinliğinden söz edilemez. Bu dönemde dikkatsizce yazılmış uzun âyetler, şairane zevkten uzaktır ve âyet sonları neredeyse tamamıyla "ين, ون" gibi tek düze kafiyelerle son bulmaktadır."[520]

Bu aşamada bazı sûrelerde bariz bir uzama olduğunu belirten Nöldeke, elde güçlü kanıtlar olmasa da aslında daha uzun olan pasajların özetlenerek kaydedilmiş olabileceğini ileri sürmüştür.

"Ey insanlar!" hitabının üçüncü aşamanın karakteristik özelliklerinden biri olmaya devam ettiğini ifade eden Nöldeke, Arapların genellikle bir araya gelmek için kullandıkları bu türden ifadeleri, Hz. Muhammed'in de kullandığını belirtmiştir.

---

519 Nöldeke, *Geschichte des Qorans,* I, 143.
520 Nöldeke, *Geschichte des Qorans,* I, 143.

Nöldeke'ye göre Hz. Muhammed, daha önceki dönemlerin şiirsel retorik dilinde kullanmaktan imtina ettiği bu ifadeyi, bu dönemde sıklıkla kullanmaya başlamıştır.[521]

Nöldeke, bu ve benzeri bazı hususiyetlerine rağmen daha önceki iki aşamaya mukayeseyle Mekke döneminin üçüncü aşama vahiylerinde belirgin bir ilerleme gözlemlenemediği için bu dönem vahyi hakkında güvenilir bir kronolojik tertip yapmanın çok daha zor olduğu kanaatindedir.[522]

2.1.2. Weil ve Nöldeke'ye Göre Medine Dönemi Vahyinin Genel Özellikleri

Öncü Alman oryantalistler Medine dönemi vahyinin tarihlendirilmesinde esas alınan ölçütler ve bu dönem vahyinin karakteristik özellikleri hakkında önemli bazı tespit ve değerlendirmelerde bulunmuşlardır. Özellikle Nöldeke bu konuda son derece geniş ve önemli değerlendirmelerde bulunmuştur. Medine dönemi sosyolojisine ilişkin bazı tespitlerden hareketle Nöldeke, şehrin siyasi, sosyal ve ekonomik yapısının yeni dinin gelişimi ve toplumun dönüşümü üzerindeki yansımalarına dikkat çekmiştir. Hz. Peygamber'e muhalif gruplardan Münafıkların ve Yahudilerin Medine'deki varlıklarının ve yeni dine itirazlarının gerek vahiy üzerinde gerekse de yaşanan olaylar üzerinde bariz bir tesiri olduğu tezini temellendirmeye çalışmıştır.

Alman oryantalistler Weil ve Nöldeke, dönemin vahyinin genel özellikleri hakkında birbirlerine son derece yakın bazı ortak tespit ve yaklaşımlar sergilemişlerdir. Bu başlık altında öncü Alman oryantalistlerin görüş ve yaklaşımları sırasıyla tanıtılmaya çalışılacaktır.

Weil, Medine vahyinin büyük oranda tarihi gerçekliği bilinen bazı olaylarla irtibatlandırılmasından dolayı bu dönem sûrelerinin kronolojik tespitinin Mekkî olanlara kıyasla gerçeğe çok daha yakın olduğunu ileri sürmüştür.[523]

Nöldeke ise Medine dönemi vahyinin kronolojisini ele almadan önce Peygamber'in hicretten önce ve sonraki ilişkilerini ve Medine'deki farklı gruplara yönelik politik tutumlarını masaya yatırmak gerektiğini belirtir. Zira ona göre Medine'de indirilen vahiylerin Mekke'dekilerden farklılık arz etmesinin ana sebebi,

[521] Nöldeke, *Geschichte des Qorans,* I, 144.
[522] Nöldeke, *Geschichte des Qorans,* I, 144.
[523] Weil, *Einleitung,* 73.

tarihsel durumun değişmiş olmasıdır.[524] Mekke'de örnek bir Peygamber profili sergileyen Hz. Muhammed'e, çoğunlukla alt sosyal tabakadan ve sadece az sayıda insanın tabi olduğunu belirten Nöldeke, geri kalan büyük kitlelerin ise ona, bir hilekâr ve budala gözüyle baktığını, yakın ailesinin bile onu yalnızca güçlü akrabalık bağları hürmetine koruduğunu iddia etmiştir.[525] Hicret'le beraber bu durumun tersine döndüğüne işaret eden Nöldeke, Hz. Peygamber'in bu olaydan sonra, ilkin bilinen bir dini öndere, çok kısa bir zaman dilimi içinde ise son derece büyük bir topluluğun idarecisi olarak bir dünya liderine dönüştüğünü belirtmiştir.[526]

Nöldeke'ye göre her ne kadar Wellhausen'in araştırmaları sayesinde İslam öncesi Medine hakkındaki malumatları artmış olsa da bu derece çarpıcı bir dönüm noktasının oluşumuna etki eden unsurlar hala bütünüyle açıklığa kavuşturulabilmiş değildir.[527] Hicretten önce Medine'nin, Evs ve Hazrec kabilelerinin yüz yıllar boyu bitmek bilmeyen çekişmelerine tanıklık eden bir şehir olduğunu belirten Nöldeke, her iki kabile arasında gerçekleşen son büyük savaşın (Buas Savaşı) ne galip gelen Evs'e bir üstünlük sağladığını ne de gerçek bir barışa hizmet etmediğini belirtmiştir. Ona göre, bu savaştan sonra şehirde kan davaları ve güvensizlik atmış, sosyal alanlar daralmış ve gözlemlenebilir bir huzursuzluk ortamı oluşmuştur.[528]

Nöldeke, Medine ahalisinin çok kısa bir süre içinde bir yabancının idaresini kabul etmelerinde, şehirde her geçen gün çekilmez hale gelen anarşik durumun etkili olduğunu iddia eder. Caetani'nin, Medinelilerin politik açıdan pasifleştirilmiş olması sebebiyle Mekke'de Hz. Peygamber'le buluşarak ona iman ettikleri yönündeki fikrini kabul etmeyen Nöldeke, aksine alacakları pozisyon hakkında kendi aralarında konuşmuş olmalarının imkân dâhilinde olduğunu düşünmektedir.[529] Bazı rivâyetlerde bu duruma işaret edildiğini belirten Nöldeke, bununla beraber Medinelileri Hz. Muhammed'e ve Mekke'ye getiren asıl olgunun, dini saikler ve motifler olduğu kanaatindedir. Zira kaynaklardaki bilgilere göre Hz. Peygamber, Kâbe'yi ziyarete gelen Medineli bir gruba öğretilerini anlatmış ve onlardan tam anlamıyla bir hüsnü kabul görmüştür. Öyle ki kendi öz yurdunda kabul edilmeyen Peygamber, şehirlerine dönen

---

[524] Nöldeke, *Geschichte des Qorans,* I, 164.
[525] Nöldeke, *Geschichte des Qorans,* I, 164.
[526] Nöldeke, *Geschichte des Qorans,* I, 164.
[527] Nöldeke, *Geschichte des Qorans,* I, 164-165.
[528] Nöldeke, *Geschichte des Qorans,* I, 165.
[529] Nöldeke, *Geschichte des Qorans,* I, 165.

bu kişilerin yaptıkları etkili İslam propagandası sayesinde iki yıl kadar kısa bir sürede yeni bir yurt ve sığınağın yanında gözde bir topluluk da kazanmıştır.[530]

Nöldeke, İslam'ın Medine'deki bu başarısının şehrin sakinlerinin aralarında yaşayan, hatta bir kısmı akrabaları olan Yahudiler ve Arap asıllı Hıristiyanlar pay sahibi olduklarını anımsatmıştır. Nitekim Hazrecli Evs b. Amir gibi din hakkında yenilikçi bir takım görüşlere sahip bazı Medineli Araplar, İslam'ın temel öğretilerinin kaynaklandığı Hıristiaynlığa intisap etmişlerdir. Ona göre her ne kadar Mekke'de de Amir gibi bazı kimseler ve Hrıstiyan Araplar yaşamış olsalar da Medine'de, Mekke'yle karşılaştırılmayacak derecede güçlü bir İncil ve Kutsal Kitap tasavvuru mevcuttur. Ayrıca Nöldeke, Medineli çiftçilerin Mekkeli büyük tüccarlara mukayeseyle yeni dini kabul etmeye daha açık olduklarını ileri sürer.[531]

Nöldeke, İslami geleneğin sıklıkla zikrettiği Medinelilerin Hz. Muhammed'i kabullerinde dini atmosferin temel faktör olduğu yönündeki yaklaşımda haklı olduğunu teyid etmiştir. Ona göre bu aşamada manevi otoritenin evirilerek politik liderliğe dönüşmesi, baştan itibaren planlanmış bir şey olmayıp Hz. Muhammed tarafından şartların zekice kullanılması ve ilk başarısıyla birlikte kendisini izhar eden devlet yöneticiliği yeteneği sayesinde zamanla gelişmiştir. Nöldeke, Medine'ye geldikten iki yıl gibi bir kısa zaman zarfında şehir için temel yasa olarak değerlendirilmesi gereken yasaları ihsas edebilmesinin Hz. Peygamber'in politik liderlik yeteneğine işaret ettiğini ifade eder. Ona göre Hz. Muhammed'in yapmak istediği şey, her türlü anlaşmazlıkta Allah'ın ve kendisinin son merci olduğu Musa'nınkine benzer teokratik bir düzen tasarlamaktır.[532]

Nöldeke, Medine'de Hz. Peygamber'e koşulsuz olarak itaat eden iki gruptan birinin Mekke'den hicret eden Muhacirler, diğerinin ise İslam'a şevkle bağlanan ve onun için savaşmakla şöhret bulmuş olan Ensar olduğunu kaydeder. Bu iki grup dışında kalan Medineli sakinlerin büyük kısmının Hz. Muhammed hakkında hiç de dostça düşünmediklerini belirten Nöldeke, bunların ona ne peygamber ne de devlet başkanı olarak tahammül etmek istemediklerini ileri sürmüştür. Nöldeke'ye göre bu gruplar Hz. Peygamber'e coşkulu bir şekilde bağlı olan kalabalık takipçileri yüzünden içlerinde

---

530 Nöldeke, *Geschichte des Qorans,* I, 165.
531 Nöldeke, *Geschichte des Qorans,* I, 165-166.
532 Nöldeke, *Geschichte des Qorans,* I, 166.

olanı gizlemekte ve Hz. Peygamber'in planlarının bozulmasını bekleyerek pasif bir direniş sergilemekteydiler. Bu grubun etkisi o derece güçlüydü ki Peygamber, onlara karşı temkinli davranmış, hatta bazı konularda onlara uymak zorunda kalmıştır. Nöldeke, bu sebeple söz konusu grubun Kur'an tarafından "Münafıklar, şüphe edenler, mürtedler" gibi çok da keskin olmayan ifade ve sınıflandırmalarla tanımlanmasının yerinde olduğunu belirtmiştir.[533]

Nöldeke'ye göre ilk zamanalarda Medine'de Hz. Muhammed'e iman edenlerin bir kısmı hâlâ tam anlamıyla ona bağlı değildir. Zira o dönemdeki Araplarda ve cinsiyet temelli şekillenmiş diğer toplumlarda aile ve kan bağı her bir üyenin ister verasetle isterse de seçimle gelsin kabile reisinin otoritesine boyun eğmesini zorunlu kılıyordu. Nöldeke, tam da bu sebeple, diğer kardeş kabilelerden sayıca daha üstün olan Hazrec kabilesinin meşhur lideri Abdullah b. Ubey b. Selul'ün varlığının, Peygamber'in etkisini azalttığını ileri sürmüştür. Ona göre Hz. Peygamber, ancak İbn Selul'ün siyasi konumunu kaybetmesinden sonra etki alanını genişletebilmiştir. Nöldeke, Hz. Peygamber'in İbn Selul'e karşı tüm kalbiyle güçlü bir nefret beslediği halde ona karşı saygıyla hareket ettiğini ve ölünceye kadar onu kendisiyle denk gördüğünü iddia etmiştir. Bu hususta daha da ileri giden Nöldeke, Hz. Peygamber'in mevcut konumu sebebiyle İbn Selul'ün kabilesinden hatta bu kabileye mensup Müslümanlardan çekindiği için bu şekilde hareket ettiğini ileri sürmüştür.[534]

Münafık kavramının, herhangi bir sebepten dolayı itaatten ayrılan ya da bir emrin uygulamasında ağır davranmalarından dolayı müminleri de kapsayacak şekilde genişletildiğini ileri süren Nöldeke, aynı kavramın daha sonraları Hz. Peygamber zafer kazandığında onu destekleyen ancak zor zamanlarında ise onu yalnız bırakan kitleler için kullanılmaya başlandığını iddia etmiştir.[535]

Nöldeke'ye göre Arap kabileleri de benzer bir yaklaşımla değerlendirilmiş ve Hudeybiye barışından itibaren özellikle de Mekke'nin alınmasından sonra bu kabileler Hz. Muhammed'e tabi olmuşlardır. Bunlardan bir kısmı gerçekten iman etmiş, ancak Beni Ümeyye İbn Abdüşems gibi Kureyş'in ileri gelenlerinin de içinde olduğu büyük bir kesim ise menfaatleri gerektirdiği için veya mecbur kaldıklarından dolayı İslam'ı

[533] Nöldeke, *Geschichte des Qorans,* I, 167.
[534] Nöldeke, *Geschichte des Qorans,* I, 167-168.
[535] Nöldeke, *Geschichte des Qorans,* I, 168.

kabul etmişlerdir. Nöldeke, bu kesimlerin aslında sadece politik sebeplerden dolayı Müslüman olarak kabul edildiklerini de ileri sürmüştür.[536]

Hz. Peygambere karşı değişken karakterli münafıklardan daha kuvvetli bir enerjiyle karşı duranların başında, Medine'de ve yakın civarında ikamet eden Yahudilerin geldiğine dikkat çeken Nöldeke, onların karakteristik özellikleri hakkında bazı değerlendirmeler yapmıştır. Nöldeke'ye göre her ne kadar tam olarak bilinmese de Yahudilerin sahip oldukları yazılı ve edebi kültür, Araplara kıyasla onlara sofistike bir birikim ve entelektüel bir üstünlük sağlıyordu. Bununla beraber tüm Yahudiler sahip oldukları savaşçı kimlik, cesaret ve diğer özellikler sayesinde kendi değerlerinden, özelliklerinden hiçbir şey kaybetmeden şaşılacak bir şekilde, komşu kabileleri asimile etmeyi başarmışlardı.[537]

Nöldeke, İslam Peygamberinin ilk zamanlarda vahiy kültürüne yabancı olmayan muhataplar oldukları için Yahudilere büyük bir ümit bağladığını iddia etmiştir. Ona göre Yahudiler, yeni peygamber için eski inanışlarını terk etmeyip Hz. Peygamber'in getirdiği öğretilerin kendi dinlerinden alıntılar olduğunu bil fiil müşahede edince Hz. Peygamber2le aralarındaki çatışma gittikçe derinleşmiştir. Bu durum, Hz. Peygamber tüm Yahudileri öldürüp, yerlerinden sürünceye veya boyunduruk altına alıncaya kadar devam etmiştir.[538]

Nöldeke, Yahudilerin İslam'a karşı muhalefetinin yalnızca siyasi veya askeri tehditlerle sınırlı olmadığını, İslami esaslara ve olgulara yönelik iğneleyici alaylar ve radikal soruların bunlardan daha tehlikeli unsurlar olduğunu dile getirmiştir. Nöldeke'ye göre haddi zatında bölgedeki Yahudi kabileler, Evs ve Hazrec savaşları sebebiyle iki düşman cepheye ayrılmış olmasaydı Hz. Muhammed'in onları dağıtması mümkün olamayacaktı.[539]

Nöldeke, Medine döneminde Hz. Muhammed'in sıcak savaş halinde olduğu müşriklerin, Kur'ân tarafından ciddi bir saldırıya uğramadıklarını iddia etmiştir. Aynı şekilde Medine'den uzakta yaşayan ve ancak Hz. Peygamberin vefatına yakın bir zamanda düşmanca muamelede bulunulan Hıristiyanlardan da sık olmamakla birlikte

---

536 Nöldeke, *Geschichte des Qorans,* I, 168-169.
537 Nöldeke, *Geschichte des Qorans,* I, 169.
538 Nöldeke, *Geschichte des Qorans,* I, 169.
539 Nöldeke, *Geschichte des Qorans,* I, 169-170.

genellikle dostane ifadelerle bahsedildiğini ve bu kesimlerin nadiren inançla alakalı bazı konularda kınandıklarını ileri sürmüştür.[540]

Nöldeke, Hz. Muhammed'in buna karşın hicretten sonra Yahudilere büyük bir nefretle saldırdığını ve Yahudilerin dik kafalılıkları sebebiyle Tanrı tarafından lanetlendiklerini her fırsatta dile getirdiğini belirtmiştir. Yahudilerin yanı sıra münafıkların da Hz. Muhammed tarafından benzer şekilde azarlandığını ifade eden Nöldeke'ye göre Hz. Muhammed, Medine'deki pozisyonları sebebiyle onlarla ilişkilerine dikkat etmişse de Kur'ân'da isimlerini zikretmeksizin onlara karşı öfke dolu hissiyatını dile getirmekten çekinmemiştir. Nöldeke Hz. Peygamber'in muhatap aldığı münafıkların yalnızca Medine'de yaşayanlardan müteşekkil olduğuna dikkat çekmiştir. Zira ona göre Peygamber, aslında İslam'ı kabul etmiş gibi görünen diğer Arapları sert tedbirler ve sözlerle değil, aksine iyilikle kazanmak istiyordu.[541]

Nöldeke Medenî sûrelerdeki hitabın genellikle Müslümanlara yönelik olduğunu belirttikten sonra bu dönem sûrelerinde Mekke döneminde yoğunlukla değinilmiş olan ahlaki ve itikadi konulara fazla yer verilmediğini ifade etmiştir. Ona göre Hz. Peygamber Medenî sûrelerde evinde, savaş meydanında veya barışta bir lider olarak konuşmaktadır. Politik liderlik özelliklerini sergileyen Hz. Muhammed, koşullara bağlı olarak bir zaferin ya da yenilginin ardından takipçilerini övmekte veya azarlamakta, gelişmeler hakkında gerekli aydınlatmayı yapmakta, gelecek hakkında öngörülerde bulunmakta, emirler verip kurallar koymaktadır.[542]

Nöldeke, Hz. Peygamber'in koyduğu kuralların son derece büyük bir öneme haiz olduğuna işaret ettikten sonra bunların bir kısmının geçici bir süre için geriye kalan diğer kısmının ise sürekli olarak geçerlilik arz ettiğini belirtmiştir. Ona göre "Bu kanunlar, ikisi arasında keskin bir ayırıma gitmeksizin sivil hayat ve dini konulara ilişkin soruların cevapları niteliğindedir. Ayrıca Kur'ân çoğu zaman dönemin şartlarına temkinli bir şekilde uyum göstermekte hatta bazen sıkı sıkıya bağlı kalmaktadır. Kur'ân daki hükümler ise büyük oranda tartışmalı hukuki davalar hakkında verilmiş muhtelif münferit kararlardan müteşekkildir."[543]

---

540 Nöldeke, *Geschichte des Qorans,* I, 170.
541 Nöldeke, *Geschichte des Qorans,* I, 170.
542 Nöldeke, *Geschichte des Qorans,* I, 170-171.
543 Nöldeke, *Geschichte des Qorans,* I, 171.

Bu aşamada Hz. Peygamberin, meydana gelmiş benzer olayları dikkate alarak hükümler hakkında bazı sınırlamalar yaptığını dile getiren Nöldeke, bazı hükümlerin ise herhangi bir olay veya sebep vaki olmaksızın oluşturulduğunu ifade etmiştir. Buna ilaveten Nöldeke, Hz. Peygamberin ailevi işlerini ilgilendiren bazı emir ve tavsiyelerin de Kur'ân'da yer aldığına dikkat çekmiştir.[544]

Nöldeke, Hz. Muhammed'in Medine'ye hicretle beraber farklı olgu ve olaylarla kuşatıldığını belirtmiştir. Ona göre bu durum, Kur'an sûrelerinin içeriğine de yansımış ve tabii olarak Kur'ân'ın Mekke dönemi son aşaması vahyine mukayeseyle bariz bir üslup değişikliğine neden olmuştur. Ancak bu değişimin tüm vahiylerine tam olarak yansımadığını beliten Nöldeke'ye göre Medine dönemi vahyinin ilk yıllarında Mekke'nin son döneminden farklılaşan nokta, bu yeni dönemde ele alınan konunun gerektirdiği oranda yeni bazı kavram ve deyimlerin kullanılmasıdır. Bu durumun kendisini daha ziyade ve en yoğun şekilde kurgulanmalarında retorik söylemden mümkün mertebe uzak durulan adalet temalı âyetlerde gösterdiğini ileri süren Nöldeke, Hz. Muhammed'in esinlendiği kadim şair geleneğinden ve genellikle lüzumsuz ek cümlelerin sonuna koyduğu kafiye kullanımından bu dönemde de tam anlamıyla vazgeçemediğini iddia etmiştir.[545]

Nöldeke, Mekke'de tüm insanlara hitap ettiği için "Ey insanlar!" kalıbını kullanan Peygamber'in, Medine'de karşılaştığı farklı gruplar için genellikle "Ey iman edenler!" nadiren de "Ey Yahudiler!" ve "Ey münafıklar!" hitap kalıbını kullandığını belirtir.[546]

Medenî sûrelerde münferit de olsa, bazı etkileyici ve şiirsel pasajların bulunduğuna dikkat çeken Nöldeke, buna karşın Medine vahiylerinin büyük çoğunlukla kısa hüküm cümleleri, hitaplar, emirler ve benzeri kalıpları içerdiğini belirtir. Bunların görece olarak daha uzun parçalardan müteşekkil son dönem Mekke vahyiyle karşılaştırıldığında nicel olarak daha dar bir kapsama sahip olduklarını ifade eder. Buna karşın Nöldeke, benzer içeriklere sahip çok sayıda Medine dönemi pasajının bir sûrede

---

[544] Nöldeke, *Geschichte des Qorans,* I, 171.
[545] Nöldeke, *Geschichte des Qorans,* I, 171.
[546] Nöldeke, *Geschichte des Qorans,* I, 171-172.

toplanmasının, bu sûrelerin mevcut Kur'ân'ın en uzun sûrelerine dönüştüklerini kaydeder.[547]

Nöldeke, Mekkî sûrelerde bariz olarak müşahede edilebilen dil gelişiminin, bazı muhtelif yerler müstesna Medenî sûrelerde gözlemlenemediği kanaatindedir. Ona göre haddi zatında bu unsurdan hareketle âyetlerin zamanını tespit etmeye çalışmak pek de güvenilir değildir. Buna mukabil içerik, bilinen şartlar veya olaylarla ilişkilendirebilme ve yeni devletin gelişmesine bağlı olarak ortaya çıkan bazı unsurlar, âyetlerin doğru olarak tarihlendirmesinde çok daha güvenilir bir yöntem sunmaktadır. Nitekim Hz. Peygamberin hayatıyla ilgilenen kesimler rahatlıkla hicretten önce ve sonraki rivâyet malzemesinin ne derece büyük farklılık sergilediğini fark etmiştir. Nöldeke'ye göre, Mekke dönemi gibi kesin olmayan bir zaman dilimi ve hayli küçük bir topluluğa ilişkin çoğu uydurma ve son derece az sayıda güvenilir rivâyet mevcut iken; Medine döneminde yaşanan olayların takibini mümkün kılan çok daha açık bir tarihi kayıt sisteminin var olduğu söylenebilir.[548]

Nöldeke, tüm bu nedenlerden dolayı Medine dönemi hakkında yapılacak kronolojik tarihlendirmenin birçok sûre ve âyet grubu için gerçeğe son derece yakın olacağını; bir kısmı için kesin bir zaman tespit edilemese de yaklaşık bir tahminde bulunulabileceğini ve bazı âyetlerin Medine dönemine aidiyetlerinde ise çok daha kesin ifadelerin kullanılabileceğini ileri sürmüştür.[549]

2.2. WEİL VE NÖLDEKE'NİN KUR'AN VAHYİNİ TARİHLENDİRMELERİ: GÖRÜŞLER, YAKLAŞIMLAR VE TASNİFLER

Bu başlık altında sûreler ve içerdikleri bazı âyet grupları, Weil ve Nöldeke'nin Kur'ân vahyinin tarihlendirlmesinde başvurdukları yöntemler dikkate alınarak yedi ana başlık altında tasnif edilecek, her iki oryantalistin bu çerçevede dile getridikleri görüş ve yaklaşımlar ilişkili oldukları yöntemin içinde kaydedilecek ve oryantalistlerin başvurdukları tarihlendirme yöntemleri tahlil ve tenkit edilecektir.

Bu bağlamda öncelikle Weil ve Nöldeke'nin sûrelerin tarihlendirilmesi hususunda başvurdukları argümanlar gözden geçirilecek, sûreler ve âyet gruplarının

---

[547] Nöldeke, *Geschichte des Qorans,* I, 172.
[548] Nöldeke, *Geschichte des Qorans,* I, 172.
[549] Nöldeke, *Geschichte des Qorans,* I, 172.

tarihlendirilmelerine ilişkin görüşleri dayanaklarıyla beraber tahlil edildikten sonra hangi yöntemlere göre tarihlendirildikleri belirlenecek ve sûreler ve içerdikleri ayet grupları buna göre tasnif edilecektir. Bu çerçevede aynı sûre veya sûrenin içerdiği âyet grupları hakkında birden fazla yöntemle tarihlendirilme yapılmış ise ilgili kısımlar buna göre tasnif edilecek ve bölünün başında söz konusu sûreler zikredilerek bu duruma işaret edilecektir.

Bilimsel oryantalizmin temellerinin atıldığı on dokuzuncu yüzyılda, Kur'an kronolojisi konusunu çalışan Weil ve Nöldeke'nin, tarihlendirme yaklaşımlarında ve nüzûl sırası sûre tertiplerinde belirgin bir oranda İslami geleneğin esas aldığı bazı ilkeleri ve yöntemleri dikkate aldıkları gözlemlenmektedir. Ancak bununla birlikte her iki isimin de bilhassa âyet öbeklerinin tarihlendirilmesinde kendilerine özgü bazı yöntemleri kullandıkları da göze çarpmaktadır.

Vahyin nüzûl kronolojisini inceleyen oryantalistlerin gerek Mekke dönemi gerekse de Medine dönemi vahyi için kullandıkları bu yöntemleri ele almakta fayda vardır. Zira bu sayede oryantalist tarihlendirmenin İslami yaklaşımdan farklılaşan görüşlerine dayanak oluşturan referansları da ortaya konularak değerlendirilmiş olacaktır.

Batı'da Kur'an kronolojisi çalışmalarının öncü oryantalistleri Weil ve Nöldeke'nin başvurdukları bu yöntemlerin, farklı referanslara ve yaklaşımlara dayandırıldığını söylemek mümkündür. Nitekim bunların bir kısmı İslami gelenek ve kaynaklardan alınmış, bir kısmı Mekkî ve Medenî vahyin üslup, form ve muhteva özelliklerinden hareketle geliştirilmiştir. Ayrıca oryantalistlerin, Kur'an vahyine uyguladıkları tarihlendirme yöntemlerinde, hermenötik ve tarihî tenkid gibi kutsal kitap okumalarında ve tarihlendirmesinde kullanılan Batılı yöntemler de belirleyici olmuştur.[550]

Kur'an kronolojisi görüşlerini incelediğimiz öncü oryantalistler, her ne kadar Kur'an vahyini tarihlendirmede başvurdukları ilkeler ve esaslar hakkında bazı açıklamalarda bulunmuşlarsa da kuramsal anlamda takip ettikleri bir yöntemler hakkında açıklama yapmamışlarıdır. Buna karşın tarihlendirmelerini dayandırdıkları esas ve argümanlardan hareketle her iki ismin de sûre ve âyetlerin tarihlerinin tespitinde

---

[550] Weil, *Einleitung*, 63-64.

ortak bazı yöntemler kullandıklarını müşahede edilmektedir. Gerek Weil'in gerekse de Nöldeke'nin başından sonuna kadar tüm vahiylere ilişkin tarihlendirme yaklaşımlarında bu yöntemlere başvurdukları söylenebilir. Bununla beraber her iki oryantalist de zaman zaman bu yöntemlerin hiçbirisine uymayan bazı tarihlendirme yaklaşımları da serdetmişlerdir.

Müslümanların nüzûl sırasına göre tasnif edilmiş sûre listeleriyle öncü oryantalistlerin listeleri karşılaştırıldığında oryantalistlerin, özellikle de sûre sıralamasında büyük oranda İslami kaynakları ve yöntemleri referans aldıkları, açıkça müşahede edilmektedir.[551] Bununla beraber Müslümanların yaptıkları listelerde Medenî olarak kaydedilen bazı sûrelerin oryantalist listelerde Mekkî; Mekkî olarak kaydedilen bazı sûrelerin ise Medenî olarak tasnif edildiği de göze çarpmaktadır.[552]

Kanaatimizce bu farklılığın temel sebebi, kutsal metinlerin tarihi hakkında Batıda yapılan ilk çalışmalarda kullanılan tarihî tenkid ve hermenötik gibi metin okuma yöntemlerinin Kur'ân vahyinin tarihlendirmesine de uygulanmasıdır. Nitekim oryantalistler, İslami rivâyetlere ve yaklaşımlara atıfta bulunmakla beraber çoğu zaman onlara muhalif görüşler serdetmişlerdir. Bu görüşler, özellikle de metnin dil, üslup ve biçimsel özelliklerinden, pasajların muhteva ve muhatabından hareketle anlam, bağlam ve zamanı belirleme; siyer ve biyografi başta olmak üzere tarihi sürece dair malumat veren kanallar üzerinden değerlendirme yapma ve dönemin siyasi ve sosyal koşulları gibi hususlardan yola çıkarak yaklaşık bir tarih önerme türünden nüzûl tarihini tespite yönelik görüş ve yaklaşımlar, büyük oranda tarihî tenkit yönteminin (yaklaşımının) ve hermenötiğin uyarlanmasıyla açıklanabilir.

Birinci bölümde yer verildiği üzere on dokuzuncu yüzyılda yaşayan oryantalistler, Kur'ân'ın metinleşme tarihi ve vahyin kronolojisini tespit için büyük oranda "Tarihî Tenkit Yöntemini" kullanmışlardır. Weil ile birlikte Kur'ân kronolojisinde ilk nüvelerine rastladığımız bu yöntem, oryantalist araştırmacılığın en çok kabul gören bilimsel usulü olarak kabul görmüş ve Nöldeke tarafından Kur'an kronolojisi ve Kur'an tarihi araştırmalarına ustalıkla uygulanmıştır.[553]

---

551 Weil, *Mohammed,* 363-364.
552 Gözeler, "*Kur'ân Âyetlerinin Tarihlendirilmesi*ne Batılı Yaklaşımlar", 324
553 Paret, *Arabistik,* 3.

Aslında bu yöntem, kutsal metinlerin ilk ortaya çıktıkları zaman ile metinleştikleri zaman arasına uzun bir kesinti girdiğinden bu metinlerin vaz' oldukları ilk anlamlarından uzaklaştıkları ya da nüzûl zamanları ve ortamları bilinmediği için yanlış anlaşıldıkları eleştirisinden hareketle geliştirilmişlerdir. Ancak oryantalistler Yahudiliğin ve Hıristiyanlığın kutsal metinleri için geçerli olan bu durumu, daha nüzûl dönemi içinde ve henüz Hz. Peygamber hayattayken metinleştirilen Kur'ân vahyine de uygulamışlardır. Metinleşme süreçleri tamamen birbirinden farklı olduğu halde ilahi kitabı kendi kutsal metinleriyle aynı vasatta değerlendirmeleri oryantalistlerin baştan itibaren yanlı ve haksız bir konumlanmayı tercih ettiklerini göstermektedir. Oryantalistlerin Kur'ân tarihi ve metninin anlaşılması için başvurdukları tarihî tenkid ve hermenötik gibi yöntemlerin Kur'ân için uygulanabilir olmayışı, yapılacak araştırmaların doğru neticeler vermekten uzak olmasındaki temel etken olarak değerlendirilmelidir.

Bu indirgemeci yaklaşım ve Kur'an vahyi için uygun olmayan yöntemlerin, oryantalistlerin Kur'ân kronolojisi yaklaşımlarına ve görüşlerine ne şekilde yansıdığını takip etmek, tarihlendirmede başvurdukları yöntemlerle ilişkilendirerek kaydettiğimiz tasniflerden takip edilebilir.

Oryantalistlerin kullandıkları tarihlendirme yöntemlerinin belirli bir oranda İslami gelenekte de başvurulan yöntemler olduğunu söylemek hiç de yanlış olmaz. Zira oryantalistlerin tarihlendirme yöntemlerinden ilki, yani rivâyetler esas alınarak yapılan tarihlendirme yöntemi, vahyin nüzûl yeri ve zamanı hakkında ilk başvurulması gereken kaynak olarak kabul edilmiştir. Muhteva ve bağlam merkezli, dil ve üslup merkezli ve muhatap merkezli yöntemler de yine İslami gelenek tarafından kıyas ve ictihad yoluyla vahiylerin nüzûl tarihinin tespiti için başvurulan yöntemler içinde değerlendirilebilir.[554]

İslami geleneğin tarihlendirme yöntemlerine örnek teşkil etmesi yönüyle Fâtiha sûresinin nüzûl kronolojisi hakkında Müslüman âlimlerin dile getirdikleri görüşlere bakmak bu hususta yeterli olacaktır.[555] Derveze'ye göre İslam âlimleri Fâtiha sûresinin nüzûl zamanı hakkında yaptıkları değerlendirmelerde farklı nüzûl dönemlerine (Mekkî

[554] Zerkânî, I, 160; Ünver, 299-303.
[555] Selim Türcan ve Ömer Dinç, "Kur'ân'ın İfade Kalıpları Nüzûl Kronolojisini Aydınlatabilir mi? Fatiha Suresinin Nüzûl Zamanına Ait Bir Değerlendirme", *Hitit Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi,* 14(28), 2015/2, s. 9-13.

ve Medenî) işaret eden rivâyetleri tahlil etmişler;[556] sûrenin üslubu, Fâtiha'nın namazlarda okunduğu yönündeki tevatürü ve namazın peygamberliğin erken dönemlerden itibaren kılındığına delalet eden Kur'ânî referansları esas alarak sûreyi Mekke dönemine tarihlendirmişlerdir.[557]

2.2.1. İslami Referanslar ve Rivâyetler İle İlişkilendirilerek Tarihlendirilen Sûreler ve Âyet Grupları

Mekkî-Medenî, esbab-ı nüzûl, nasih-mensuh ve tarih, siyer ve meğazi gibi İslami geleneğin vahyi tarihlendirmede başvurdukları kaynaklar ve referanslar, aynı zamanda öncü batılı araştırmacılar tarafından da dikkate alınmıştır.

Kur'ân vahyinin tarihlendirilmesiyle ilgilenen ilk oryantalistler, araştırmalarında İslami kaynakları ve rivâyet kültürünü göz ardı etmemişler, düşünceleri ve tezlerini desteklemek amacıyla İslami geleneğe atıfta bulunma ihtiyacı hissetmişlerdir. Öncü Alman oryantalistler, her ne kadar İslami kaynakların ve rivâyetlerin sıhhati hakkında olumsuz bazı görüş ve algılara sahip olsalar da ilmi araştırmalarında bu referanslardan bigâne hareket etmemişlerdir.[558] Bununla beraber oryantalistler, İslami kaynaklar ve rivâyetleri kullanmada ve yorumlamada çoğu zaman ön yargı ve sübjektiflikten kurtulamamışlardır.

Alak, Müddessir, Tebbet, Kevser, Leyl, Beled, Ala, Müzzemmil, Necm, Adiyât, Murselât, Mutaffifîn, Kâfirûn, Fâtiha, Kamer, İnsân, Duhân, Tâhâ, Şuarâ, Meryem, Yâsin, Zuhruf, Cin, Mülk, Müminûn, Enbiyâ, Furkân, İsrâ, Kehf, Secde, Câsiye, Nahl, Hud, Yusuf, Kasas, Zümer, Ankebût, Şurâ, Yûnus, Arâf, Ahkâf, Rad, Bakara, Teğâbun, Cuma, Enfâl, Âl-i, İmrân, Nisâ, Talak, Ahzâb, Nûr, Mücâdele, Tahrîm, Hucurât, Tevbe ve Mâide sûrelerine ait çok sayıda âyet grubu, İslami referanslar ve rivâyetler ile ilişkilendirilerek tarihlendirilmiştir.

Weil ve Nöldeke'nin İslami referanslar ve rivâyetleri dikkate alarak sûre ve âyet gruplarını nasıl tarihlendirdikleri aşağıda sırasıyla kaydedilmiştir:

---

[556] Surenin Medeniliği hakkında görüş belirten âlimlerin, surenin son âyettinde geçen "gazap edilenler ve delalete düçar olanlar" ifadesinden kastın Yahudiler ve Hıristiyanlar olduğu yönündeki rivâyet ve tefsirlerden hareket etmiş olabilirler. Bkz: Derveze, *Et Tefsirul Hadis*, I, 304-303.
[557] Derveze, *Et-Tefsîru'l-Hadîs*, I, 287-288.
[558] Robinson, 113; Nöldeke, *Geschichte des Qorans*, I, 58.

Alak Sûresi

Nöldeke, Alak sûresi üzerinde hassasiyetle durmuş, içeriği ve nüzûl sürecinden hareketle birtakım nevzuhur oryantalist görüşler ileri sürmüştür. Nöldeke, ilk vahiy olayı ile ilgili bazı İslami rivâyetleri değerlendirmiş, ilk vahyin Alak 1-5. âyetleri olduğu yönündeki İslami görüşün makul olduğunu belirtmiştir. Ancak Nöldeke, ilk beş âyetin nüzûl hikâyesinden yola çıkarak İslam'daki vahiy gerçekliğini vizyon olgusuyla açıklamaya çalışmıştır.[559]

Nöldeke Muir'in, İslam Peygamber'inin Müslümanlarca peygamberliği başlatan ve ilk inen vahiy pasajları olarak kabul edilen Alak sûresinin 1-5 âyetlerinden önce inmiş başka vahiylerinin olduğu yönündeki görüşünün hiçbir delile dayanmadığını belirtmiştir. Nöldeke'ye göre ilk âyetlerdeki vahiy olayının bir vizyona dayandığı dikkate alınırsa, Hz. Muhammed'in bundan daha önce benzer psikolojik şartları yaşamadığı kesinleşmiş olacaktır. Ayrıca o, bu hususta İslami kaynaklardaki haberlere kısmen itimat edilebileceğini ve vizyon hakkındaki karışıklığın giderilebileceğini ileri sürmüştür.[560]

Bu konuda en meşhur rivâyetin Urve b. Zubeyr tarafından Hz. Aişe'ye isnat edilen rivâyet olduğunu hatırlatan Nöldeke, Hz. Aişe'nin hadislerinin ise güvenilir olmadığını iddia etmiştir.[561] Nöldeke, vahyin bu döneminde Hz. Aişe'nin henüz doğmadığını ancak daha sonradan Hz. Peygamber'in, yaşadığı olayları ona anlatmış olma ihtimalinin de göz ardı edilemeyeceğini ifade etmiştir.[562]

Nöldeke, Hz. Muhammed'in peygamberliğinin, gördüğü sadık rüyaların ve vizyonların ortaya çıkmasıyla başladığını kabul etmiş ve bu husustaki rivâyete dayanarak ilk vahiy olayının şu şekilde geliştiğini dile getirmiştir: "*Bu rüyalardan sonra ibadetle dolu bir hayatı tercih etmiş olan Peygamber, uzun bir süre Hira dağının yalnızlığına sığınmıştır. Bu esnada vahiy meleği kendisine görünmüş*[563] *ve 'Oku!'*

---

[559] Nöldeke, *Geschichte des Qorans,* I, 78.
[560] Nöldeke, *Geschichte des Qorans,* I, 78.
[561] Nöldeke, Hz. Aişe'den nakledilen hadislerin güvenilir olmadığı yönündeki iddiasına hiçbir delil ve açıklama getirmemiştir. Nöldeke, vahyin başlangıcı hadisinin ona isnad edilmesi hakkında bir şüphe oluşturmak istemiş ancak bizzat kendisi bu girişiminin kabul görmeyeceğini fark ederek Hz. Peygamber'in ömrünü birlikte geçirdiği ve eğittiği eşi Hz Aişe'nin, bu olayı bizzat peygamberin dilinden dinlediği gerçeğini bir ihtimale bağlayarak işin içinden sıyrılıvermiştir.
[562] Nöldeke, *Geschichte des Qorans,* I, 78.
[563] Nöldeke, *Geschichte des Qorans,* I, 79, Nöldeke bu olayın bir halüsinasyon olup olmadığının tartışmaya açık olduğunu belirterek bu konuda De Goeje'nin görüşlerine atıflarda bulunur. Nöldeke'ye

emriyle ondan okumasını talep etmiştir. 'Ben okuma bilmem.' cevabına mukabil melek, Peygamber'i güçlü bir şekilde sarmalamıştır.[564] *Bu olay art arda üç defa tekrar ettikten sonra melek ona Alak sûresinin ilk beş âyetini okumuştur. Yaşadıklarından dolayı şiddetli bir korkuya kapılan Muhammed hızlı bir şekilde eşi Hatice'ye gelerek onda teselli aramıştır.*"[565]

Nöldeke, İslami kaynaklarda benzer bir rivâyetin daha nakledildiğini dile getirmiştir. Ona göre İbn Hişam'da ve Taberî'de geçen Ubeyd b. Ömer b. Katade tarafından nakledilen bir hadiste bahsedilen bu tecrübe, açık ifadelerle bir rüya olarak ifade edilmiştir. Nöldeke, İtkân'a atfen söz konusu hadiste ayrıca vahiy meleği Cebrail'in, beraberinde Hz. Muhammed'in okuması gereken sözlerin yazılı olduğu ipek bir mendil de getirdiğinin kaydedildiğini belirtmiştir. Nöldeke'ye göre bahsi geçen yazı malzemesi kaynaklarda zikredilmemekle beraber Kur'ân'da "رق" ve "قرطاس" ifadeleri yanında vahyin semavi bir yazıyla kayıt altına alındığından bahsedilmiştir.[566]

Nöldeke, daha önce değindiği üzere, Kur'ân'ın yazıldığına ilişkin çıkarımların sadece "قرأ" fiilinin kullanımından hareketle savunulmadığını, aksine Kur'ân'da buna işaret eden başka ifadelerin de bulunduğunu belirtmiştir. Ona göre, yazılı vahiy anlamında Kitab'ın indirilmesinden bahsedilmiş, 85/22. âyette korunmuş bir "levha/لوح" ifadesiyle bu özeliğine değinilmiş ve 96/4. âyetinde "*Rabbin insana kalemle yazmayı öğretendir*." ifadelerinde bir yazma eğitimi sürecinden bahsedilmiştir. Bu âyetlerde Kur'ân vahyinin ve Yahudilere, Hırıstiyanlara gelenler dâhil tüm vahiylerin, gökte bulunan bir hakikate râcî oldukları ima edilmektedir. Nöldeke ayrıca Kur'ân'da geçen Ehl-i Kitap ifadesinin de bu anlamıyla değerlendirilebileceğine dikkat çekmiştir.[567]

Nöldeke, Kadr sûresinin tefsirinde yer alan açıklamalarda atıfta bulunulan bir rivâyette yer alan, Allah'ın Kur'ân'ı önce orta semaya indirdiği daha sonra ise meleğin ihtiyaca binaen vahiyleri buradan alarak sırasıyla peygamberlere ulaştırdığı bilgisinin sağlam esaslara dayandığını düşünmektedir. Nöldeke'ye göre bu fonksiyonel nazariye

---

göre kesin olan Muhammed'in İncil anlatımlarında yer aldığı gibi bir meleğe inanmış olmasıdır. Bkz. Dipnot, 2.

564 Nöldeke, *Geschichte des Qorans,* I, 79.

565 Nöldeke, *Geschichte des Qorans,* I, 78-79.

566 Nöldeke, *Geschichte des Qorans,* I, 79. Nöldeke'ye göre Kur'ân'daki 20/113, 25/134, 53/5 ve 10, 75/18 ve 81/19. Âyetlerde Hz. Muhammed'in kendi başına semavi kitabı okuyamayacağı belirtilmiş; ancak bir meleğin okuması sayesinde veya zihnine yerleşinceye kadar tekrar etmek suretiyle öğrenebilmesinin mümkün olabileceği bildirilmiştir.

567 Nöldeke, *Geschichte des Qorans,* I, 80.

kesinlikle olasılıklar esas alınarak üretilmiştir. Zira Hz. Muhammed, öz itibarıyla Yahudi ve Hıristiyan rivâyet geleneğine dayanmaktadır. Nitekim bu geleneklerde bulunan ve Tanrı'nın vahyi kendi eliyle yazdıüını ifade eden açıklamların veya vahyin gökten bir melek aracılığıyla kitap formatında getirildiği yönündeki tasavvurların büyük rolü vardır.[568]

Nöldeke, bazı Batılı araştırmacıların Alak sûresi hakkında Müslümanların görüşleriyle çoğunlukla uyuşmayan bir takım yaklaşımlar serdettiklerini belirtmiştir. Bu çerçevede Weil'in "Oku!" emrinden, Hz. Muhammed'in daha önce almış olduğu vahiylerin kastedildiği yönündeki iddiasını eleştiren Nöldeke'ye göre, bu yorum yalnızca rivâyetlerle çelişmemiş; aynı zamanda temelsiz bir olasılık olarak ortaya atılmıştır. Nöldeke, Weil'in bu yorumuna karşı şu soruyu sorar: "Allah hangi sebeplere binaen Peygamber'den daha önce aldığı veya okuduğu vahiyleri tekrar okumasını istemiştir?"[569]

Nöldeke'nin çalışmalarını güncelleyen Schwally, çağdaşı olan Alman oryantalist Sprenger'in "ikra" ifadesini, "Yahudi ve Hıristiyanların kutsal kitaplarını oku" şeklinde tercüme ettiğini kaydetmiştir. Schwally'e göre aslında Sprenger, farkında olmadan eserinin daha önceki sayfalarında "ikra" kelimesine, Hz. Muhammed'in İncil'i bilmediğini ileri sürdüğü düşüncesiyle açıkça çelişen anlamlar yüklemiştir. Nöldeke, bu bilim adamının ikra kelimesini "açık bir şekilde söyle" manasına tevil ettiğini belirtmiş ve Weil'in bu husustaki retoriğinin bütünüyle reddedilmeyi hak ettiğini dile getirmiştir.[570]

Nöldeke bu konuda gramerci Ebu Ubeyde'nin, Semerkandi'nin tefsirine atıfta bulunarak âyetteki "ب" harfinin zaid olduğu, yani nesneyi gösterme veya teyit için konulduğunu, dolayısıyla metnin " اِقْرَأْ إِسْمَ رَبِّكَ " şeklinde okunması gerektiği yönündeki görüşüne de yer vermiştir. Ona göre bu durumda "قرأ" fiili; ismini anmak, hatırlamak anlamında "ذكر" fiiline benzemekle birlikte kesinlikle onunla aynı anlama gelmemektedir.[571]

---

568 Nöldeke, *Geschichte des Qorans,* I, 80.
569 Nöldeke, *Geschichte des Qorans,* I, 80.
570 Nöldeke, *Geschichte des Qorans,* I, 81.
571 Nöldeke, *Geschichte des Qorans,* I. 81.

Nöldeke, kelimelerin farklı bağlamlara temellendirilmesi nedeniyle gerçekleşen anlam kaymasına örnekler vermiştir. Hartwig Hirschfeld'in ilk âyeti "proclaim the name of the Lord/Rabbinin ismini ilan et." şeklinde tercüme ettiğini belirten Nöldeke, Hirschfeld'in, âyetin Arapçasında bulunmayan bu ifadeyi, Eski Ahitte Tanrı'nın özel adı olarak sıkça kullanılan "Jahve'nin/Yehova'nın adını çağır/müjdele" ifadesinden esinlenerek tercüme ettiğini düşünmektedir.[572]

Nöldeke, Kutsal Kitap ve Kur'ân arasındaki kavramsal irtibatı güçlendirmek adına, İslami kaynaklarda geçen Hz. Muhammed'in "Oku!/إقرأ!" talebine, "Ne okuyayım?/ما أقرأ " şeklinde verdiği karşılığın, eski ahitteki Jesu-Eşiya 40/6 âyetiyle ilişkilendirilebileceğini ileri sürmüştür. Ona göre zira Alak sûresinin ilk âyetleri için öngörülen yukarıdaki dil kullanımı ne Kur'ân'da ve hadislerde ne de İslami literatürde benzeri bulunmayan ciddi anlamda yalıtılmış bir kullanımdır.[573]

Nöldeke "قرأ" fiilinin Kur'ân'da genellikle mırıldanarak ya da ezberden yapılan şiirsel kutsal metin okumaları için kullanıldığını, "okumak/yüksek sesle anlatmak" manasının ise zaman içinde geliştiğini ileri sürmüştür. Sonuç itibarıyla Nöldeke fiilin tercümesinde, kendisinin önerdiği "okumak, yüksek sesle anlatmak" (vortragen) manasından uzaklaşılmaması gerektiğini vurgulamıştır.[574] ilk vahiyler hakkında daha sağlıklı yorumlar yapılabilmesi için kelimenin yukarıda belirtilen anlamından ve meşhur rivâyetlerin temel çizgisinden ayrılmanın doğru olmayacağını düşünen Nöldeke'ye göre bu ölçüler dikkate alındığında ilk vahiy için şunlar söylenebilir:

"*Muhammed uzun süren münzevi bir hayat ve yalnızlık sürecinde gerçekleştirdiği dakik araştırmalar ve içsel mücadele neticesinde, muazzam derecede bir uyarılmışlık haline ulaşmıştır. İşte bu haldeyken gördüğü bir rüya veya vizyon akabinde, kendisine hakikatin bir tecellisi olarak peygamberlik ve davet görevinin verildiğine kani olmuştur. Bu görev onun ruh dünyasında, insanların yaratıcısı ve rabbi olan Allah'tan gelen semavi kitabın parçalarından oluşan mesajları, yine onun emriyle insanlara okumasını salık veren sağlam bir yapıya dönüşmüştür.*"[575]

[572] Nöldeke, *Geschichte des Qorans,* I, 81.
[573] Nöldeke, *Geschichte des Qorans,* I, 81-82.
[574] Nöldeke, *Geschichte des Qorans,* I, 82.
[575] Nöldeke, *Geschichte des Qorans,* I, 82.

Nöldeke, Kur'ân'ın vahyin başlangıç zamanı olarak "kader gecesine" (Schicksalsnacht) işaretle Ramazan ayına atıfta bulunduğunu belirtir. Nöldeke "kadr/قَدْر" ifadesini "kader/قَدَر " şeklinde okuduğu için sûrenin ilk ayetindeki ifadeyi "kader gecesi" olarak tercüme etmiştir. Hâlbuki kelime, "د" harfi cezimli olarak "kadr/قَدْر" şeklinde yazılıp okunur. Bu yazımıyla kelime, "değerli, kıymetli gece" anlamına gelmektedir.[576]

Nöldeke, Alak sûresi ilk âyetlerinin Kur'ân'ın en eski parçaları olup olmadığı konusunun ucu açık bırakılması gereken bir mevzu olduğu görüşündedir. Ona göre her ne kadar "Oku!" emri, ilgili pasajın vahiy tarihinin ilk dönemine ait olduğunu destekleyen bir ifade olsa da gelenek dışında, Kur'ân metninde bunu tasdik eden başka bir tarihi veri yoktur. Nöldeke, pasajın içeriği esas alındığında ise bu metni, Hz. Peygamber'in herhangi bir zaman diliminde gökteki yüce kitaptan (Levh-i Mahfûz) aldığı vahiy parçaları olarak yorumlamanın da mümkün olabileceğini iddia etmiştir.[577]

Ancak bununla birlikte Nöldeke, kısa cümle yapısı ve melodik bir ritme sahip olan bu pasajın, erken dönem Mekke vahyi özelliklerini taşıdığı kanaatindedir. O, ayrıca 1-5. âyetler arasındaki pasaja atıf yaparak söz konusu ayetlerin, daha sonra inen âyetlerle irtibatları üzerinden daha kesin bir neticeye varılabileceğini de düşünmektedir. Ona göre sûrenin ikinci bölümüyle ilk âyetlerinin aynı zaman dilimine ait olması kesinlikle mümkün değildir. Zira ikinci bölümde işlenen İslam cemaatinin bir ferdi olan kölenin, inançlarına düşman olan kâfirlerin ellerinden kurtarılması teması, ilk bölümde ve daha vahiyle yeni tanışmış olan Hz. Peygamber'in gündeminde olmaması gereken bir konudur. Nöldeke bu sebeple sûrenin ikinci bölümünün en iyi tahminle Hz. Muhammed'in Risalet'inden birkaç yıl sonraya tarihlendirilebileceğini ileri sürmüştür.[578]

Bu çıkarımından hareketle Nöldeke, sûrenin bir bütün olarak nazil olduğu varsıyılacak olunursa, 1-5. âyet grubunun daha sonrakilerle aynı dönemde değerlendirilebileceğini belirtmiştir. Sûrenin bütün halinde nüzûlünün ispatlanamadığını ifade etmesine karşın Nöldeke, 5 ve 6. âyet arasındaki ilişkiyi tespit etme çabasıyla yeni yaklaşımlar ileri sürmüştür. Nöldeke, 5 ve 6. âyetlerde geçen "insan/إنسان" kelimesine,

576 Nöldeke, *Geschichte des Qorans,* I, 82.
577 Nöldeke, *Geschichte des Qorans,* I, 83.
578 Nöldeke, *Geschichte des Qorans,* I, 83.

bilhassa da 6. âyetteki "كلا" edatına dikkat çekmiş ve bu edatın Kur'ân'da, başka hiçbir yerde âyet başında yer almadığına işaret etmiştir. Ona göre 6. âyet bu ifade ile öncekilere eklenmiştir. Nöldeke, bu durumda sûrenin başlangıcının daha eski dönemlere tarihlendirilmesi gerektiğini vurgulamıştır.[579]

Nöldeke, Hz. Muhammed'in peygamberlikle görevlendirildiğini hissetse bile bu işi nasıl yapacağı konusunda emin olmadığını iddia etmiş ve bu sebeple de bulunduğu şartlar altında açık davette bulunma cüretini hemen gösteremediğini ileri sürmüştür. Nöldeke, Buhari'nin Hz. Aişe'ye isnadla rivâyet ettiği ve daha önce Alak sûresi bağlamında anılan hadisin devamı olan bir haberde, bu süreçte Hz. Peygamber'in daralmış ruh halinin çok iyi yansıtıldığını belirtmiştir.[580]

Bu bağlamda "Fetretu'l-Vahiy hadisi" olarak meşhur olan hadisi nakleden Nöldeke, bu hususta şu ifadeleri dile getirmiştir: "*Bu durum, kendisine vahiy gelmeden evvel peygamberlikten önce (acemi peygamberlik- prophetenweihe) dağlarda münzevi olarak (tahannüs) yaşadığı döneme de ait olabilir.*" Nöldeke, bu açıklamasıyla canına kıyma aşamasına gelmiş olduğunu düşündüğü Hz. Peygamber'in, büründüğü ruh halinin peygamberlik öncesi bir zaman dilimine ait olabileceği ihtimaline de dikkat çekmek istemiştir. [581]

Bahsi geçen rivâyetten hareketle Nöldeke, Hz. Muhammed'in açık davette bulanmadan önce uzun bir süre öğretisini arkadaşları ve yakın akrabaları arasında yayma fikrini temellendirmeye çalıştığını iddia etmiştir. Nöldeke, bu meyanda Sprenger'in bu sürenin kabul edilemeyecek kadar uzun olduğu yönündeki görüşünü anımsatarak söz konusu sürenin, kronolojik farklılıkları dengelemek için iki veya üç yıl olduğu belirtilen fetret süresiyle eş tutulduğuna vurgu yapmıştır.[582]

Nöldeke, daha önce Fetret Olayı'nı önemli bir aşama olarak değerlendiren Sprenger'in vahyin kesintiye uğradığı sürenin uzunluğu hakkındaki yaklaşımını, anlaşılır bulmadığını belirtmiştir. Nöldeke, Sprenger'in bu süre zarfında Hz. Peygamberin tevhid ve ahirete iman üzerinde durarak bir taraftan inancını takviye ettiği,

---

579 Nöldeke, *Geschichte des Qorans,* I, 84.
580 Nöldeke, *Geschichte des Qorans,* I, 84.
581 Nöldeke, *Geschichte des Qorans,* I, 84-85. Nöldeke, Hz. Peygamber'in öğretisinin yayılacağı ve mücadelesinde başarıya ulaşacağı hususundaki endişe ve şüphelerinin, Medine'ye hicrete kadar devam ettiğini not eder. Ona göre, Medine dönemiyle beraber Hz. Muhammed'in çekingenliği veya açık daveti önünde hiç bir engel kalmamıştır. Bkz: Dipnot, 1.
582 Nöldeke, *Geschichte des Qorans,* I, 85. Bkz: Dipnot, 3.

diğer taraftan önceki ilahi kitapların malumatını elde etmeye çalıştığı yönündeki iddiasını kaydetmiştir. Benzer şekilde Sprenger'in, arkadaşlarının kendisini delilikle itham ettiğinden bahseden bazı sûrelerin bu süreçte Hz. Peygamber tarafından değiştirildiği yönündeki iddiasına dikkat çeken Nöldeke'ye göre, Sprenger'in aksine Hz. Muhammed'i bu türden bir ithamla töhmet altında tutanlar, tüm sûrelerde muhatap alınan ve dini açıkça tebliğ etmesine karşı çıkan düşmanlarıdır.[583]

Müddessir Sûresi

Sûrenin tarihlendirilmesi hakkında ilk değerlendirmeleri yapan Weil, sûrenin 31-34. âyet grubunun daha önceki âyetlerden çok sonraki bir zaman dilimine ait olduğunu ileri sürmüştür.[584] Nöldeke ise sûrenin tarihlendirilmesi ile Fetretu'l-Vahiy süreci ilişkisine dikkat çekmiş ve fetret sürecinde korkulan durumu sona erdiren meşhur rivâyetlerden birinin, Ebu Seleme tarafından Cabir b. Abdullah'tan nakledilen hadis olduğunu belirtmiştir. Bu hadise göre, "Vahyin bir süre kesilmesinden sonra Peygamber, ansızın Hira'da kendisine gözüken vahiy meleğini gökte nurlar içinde görmüştür. Bunun akabinde büyük bir korkuyla eşi Hatice'ye gelerek "Beni örtün!/ دثروني,زملوني " demiştir. Hz. Peygamber bu haldeyken vahiy meleği gelmiş ve Müddessir sûresinin baş kısmındaki vahyi getirmiştir. Bundan sonra vahiy kesilmeksizin peşi sıra gelmeye devam etmiştir."[585]

Nöldeke, hadisin başka tariklerinde fetrete işaret eden ilk ifadelerin yer almadığından hareketle bazı müfessirlerin, sûrenin ilk inen vahiy olabileceği yorumunu yaptıklarını belirtmiştir.[586] Meşhur İslami kaynakların Alak sûresinin ilk bölümünün ilk nazil olan vahiy olduğu hususunda müttefik olduklarından, bu görüşün kendileri tarafından şaşkınlıkla karşılandığını ifade eden Nöldeke, bu sûrenin çoğunlukla açık davet emrini veren ilk sûre olarak kabul edildiğini kaydetmiştir.[587]

Tebbet Sûresi

Weil, Hz. Muhammed'in ilk daveti esnasında kendisine atmak için eline taş alan amcası Ebu Lebeb'e ettiği beddualar içeren bu sûrenin, en eski vahiy pasajları arasında

---

[583] Nöldeke, *Geschichte des Qorans,* I, 85.
[584] Weil, *Einleitung,* 65
[585] Nöldeke, *Geschichte des Qorans,* I, 86.
[586] Nöldeke, *Geschichte des Qorans,* I, 86.
[587] Nöldeke, *Geschichte des Qorans,* I, 86.

sayılması gerektiği kanaatindedir.[588] Nöldeke ise tefsir kaynaklarının Mesed sûresinin ilk inen sûrelerden olduğu konusunda hemfikir olduklarını belirtmiş, sûrenin nüzûl sebebi hakkındaki hadislerin ise üzerlerinde ittifak ettikleri bazı anlatımlar olduğunu dile getirmiştir. Buna göre Hz. Peygamber, İslam'ı kabul etmeleri için kabilesini davet etmiştir. Fakat daha sonra Ebu Leheb olarak adlandırılacak olan amcası Abdu'l-Uzza b. Abdulmuttalip, toplantı sırasında "Yazıklar olsun sana, bizi bunun için mi topladın?" ifadesiyle Hz. Peygamber'i kınamıştır. Nöldeke, kabilenin seçkin isimlerinden biri kabul edilen ve aslında Hz. Muhammed'in konuşmasının anlamsızlığına işaret eden bir kişinin, sözlerinden sonra toplantının dağıldığını kaydetmiştir. Nöldeke, amcası Ebu Leheb'in tavrı karşısında Hz. Muhammed'in son derece tepkisel davrandığını, kendisi hakkında çok da ağır olmayan eleştirilerini kasıtlı olarak çarpıttığını ve Ebu Leheb'in ailesini azılı düşman ilan ederek çok ağır bir lanetlemeyle ona ve ailesine beddua ettiğini ileri sürmüştür.[589]

Nöldeke, kaynaklarda bu olayla ilgili olarak ittifakla aktarılan bilgilere fazla itimat edilmemesi gerektiği düşüncesindedir. Ona göre sûrede Ebu Leheb'in her iki elinden bahsedilmesini, bu toplantı esnasında Hz. Peygamber2e taş atmasına yoran görüşler, Beydavi ve Nesefi gibi sonraki dönem tefsircileri tarafından dile getirilmiştir. Nöldeke, Ebu Leheb ve ailesinin Hz. Peygamber'in üzerine pislik attıklarını nakleden rivâyetlerin sûrenin konusuyla ilişkili olmadığını ileri sürmüştür. O, Ebu Leheb'in karısının cezası hakkındaki 4. ve 5. âyetlerin ise aslında bu olayla ilgili olmadığını ve söz konusu ayetlerin kaynaklarda başka olaylar hakkındaki rivâyetlerle birlikte yorumlandığını iddia etmiştir. Nöldeke'ye göre kaldı ki bu rivâyetler de öncekilerden daha sağlam ve inandırıcı da değildir.[590]

Nöldeke, Tebbet sûresi hakkındaki rivâyet malzemesinin erken döneme ait olmadığını ve bütünüyle müfessirlerin kurguları sonucu ortaya çıktığını iddia etmiştir. O ayrıca sûrenin, Kur'ân'da başka bir istisna dışında (Ahzâb sûresi 37. âyet) Hz. Peygamber'in çağdaşlarının isimlerinin yer aldığı nadir sûrelerden biri olduğuna da dikkat çekmiştir.[591]

---

[588] Weil, *Einleitung*, 65.
[589] Nöldeke, *Geschichte des Qorans,* I, 89-90. Nöldeke, Ebu Leheb'in ağzından çıkan sözlerin lanetlemeyi hak etmeyecek ifadeler olduğunu ileri sürerek bu iddiasını kanıtlamaya çalışmıştır. Bkz: Dipnot, 2.
[590] Nöldeke, *Geschichte des Qorans,* I, 90-91.
[591] Nöldeke, *Geschichte des Qorans,* I, 91.

Kevser Sûresi

Kevser sûresinin Hz. Muhammed'in rakipleriyle mücadelesini konu alan en eski sûrelerden biri olduğunu düşünen Nöldeke, sure hakkında şunları dile getrimiştir: "*Bu sûrede Allah, Peygamber'e yapılmış bir hakaretten dolayı onu teselli etmiştir. Bu hakaretin faili olarak kaynaklarda çoğunlukla As b. Vail, nadiren de Ukbe b. Muayt ve Ka'b b. Eşref'in isimleri zikredilmiştir. Rivâyetlere göre bunlardan biri, Hz Peygamberi erkek çocuğu olmadığı için soyu kesik olmakla tahkir etmiştir Allah ise buna mukabil ona bolluk ihsan ettiğini beyan etmiştir.*" Nöldeke azınlıkta olmakla birlikte sûrenin Hz. Peygamberin oğlu İbrahim'in vefatından sonra Medine'de indiğini ileri sürenlerin iddialarının, genel görüşü çürütecek kadar güçlü olmadığı kanaatindedir.[592]

Nöldeke'ye göre sûredeki "شَانِئَكَ/Senden nefret edenler" ifadesi, Taberi'nin de belirttiği üzere belirli bir şahıstan ziyade, tüm muarızlar grubuna hamledilmelidir. Nöldeke, diğer tefsircilerin de işaret ettiği üzere "إنا" ile başlayan benzer sûrelerde (48, 71, 97 ve 108) olduğu gibi bu sûrenin önünde de hazfedilmiş bir metin olduğu kanaatindedir.[593]

Leyl ve Beled Sûreleri

Nöldeke Leyl sûresinin İslami kaynaklara göre, tümüyle veya kısmen hicretten hemen sonra Medine döneminin ilk yıllarında indiğinin nakledildiğini dile getirir.[594] Beled sûresinin ise diğerlerine göre daha sonraki bir zaman dilimine ait olabileceğini belirten Nöldeke, *İtkân*'da nakledilen bilgilere dayanarak sûrenin tümüyle Medenî olduğu yönündeki görüşün hatalı olduğunu kaydeder. Zira sûrenin en az ilk dört âyetinin Mekkî olduğu hususunda görüş belirtenler ona göre diğerlerine göre daha az yanılmışlardır.[595] Nöldeke'ye göre bazı ilk dönem sûreleri ise ne muarızlarla mücadeleyi ne de o tarihlerde yaşanan olaylarla ilgili açıklamaları konu edinmemiştir.[596]

Âlâ Sûresi

Nöldeke, Âlâ sûresini Medenî olarak değerlendiren bazı müfessirlere ait hatalı yorumların tefsirlerde yer almasını sorunlu olduğunu dile getirmiştir. Nöldeke, sûrenin

---

[592] Nöldeke, *Geschichte des Qorans,* I, 92.
[593] Nöldeke, *Geschichte des Qorans,* I, 92-93.
[594] Nöldeke, *Geschichte des Qorans,* I, 93.
[595] Nöldeke, *Geschichte des Qorans,* I, 94.
[596] Nöldeke, *Geschichte des Qorans,* I, 94.

nüzûl dönemi hakkında İslam tefsir geleneğinde karşılaşılan yorum biçiminin, bu türden diğer yaklaşımlara emsal gösterilecek örneklikte olduğunu ifade etmiştir. Zira müfessirler, sûrede Allah'tan övgüyle ve şükürle bahseden 1. ve 15. âyetlerdeki anlatımdan hareketle sûrenin Hicret'ten kısa bir süre önce emredilen namaza işaret ettiğini ve geri kalan bölümleriyle sûrenin Medenî olduğunu ileri sürmüşlerdir.[597]

Müzzemmil Sûresi

Weil, Müzzemmil sûresinin 1-9. âyet grubunun erken dönem vahyine ait olduğunu belirtmiştir. Weil'e göre bunları takip eden 10-20 âyet grubu daha sonraki bir aşamada, sûrenin en son âyeti ise Medine döneminde nazil olmuştur.[598]

Nöldeke ise başlangıç kısmının Müddessir sûresiyle benzerliğinden dolayı sûrenin, Müslümanlar tarafından genellikle erken dönem sûreleri arasında değerlendirilmesini doğru bulmaz. Nöldeke, İslami gelenekte sûrenin kaynağı hakkındaki bilgilerin Hz. Peygamber'in çok daha geç bir tarihte evlendiği eşi Hz. Aişe'ye dayandırılmasının ise bundan daha büyük bir hata olduğunu ileri sürmüştür.[599]

Nöldeke'ye göre Weil'in de teyit ettiği üzere Müzzemmil sûresinin 20. âyeti, Müslümanların itirazlarına mahal bırakmayacak derecede Medenîdir. Bu âyetin Müslümanların inkârcılarla mücadele ettikleri bir sürece karşılık geldiğini savunan Nöldeke, 2. ve 3. âyetlerle konu benzerliğinden dolayı âyetin, ileriki zamanlarda Hz. Peygamber veya ashabından biri tarafından bilinçli bir şekilde sûreye yerleştirildiğini iddia etmiştir. Nöldeke İslami literatürde, herhangi bir dayanak sunulmaksızın âyetin Medenî olduğunu belirtenlerin varlığına da dikkat çekmiştir.[600]

Necm Sûresi

Weil'e göre siyer âlimleri, Hz. Muhammed'in göğe yükseltildiğine inandığı bir vizyondan bahseden Necm sûresinin ilgili âyetlerinin nüzûl zamanı hakkında, Taif yolculuğundan sonraki bir zaman dilimine işaret etmişlerdir.[601]

---

[597] Nöldeke, *Geschichte des Qorans,* I, 96.
[598] Weil, *Einleitung,* 65.
[599] Nöldeke, *Geschichte des Qorans,* I, 98.
[600] Nöldeke, *Geschichte des Qorans,* I, 98.
[601] Weil, *Einleitung,* 68-69.

Adiyât Sûresi

Nöldeke Adiyât sûresinin sûrede bahsi geçen süvari atlarından veya Hz. Peygamber'in bir savaşına binaen nazil olduğu yönündeki görüşlerden hareketle Medine dönemine tarihlendirilmesi girişimlerini yerinde bulmaz.[602]

Murselât Sûresi

Nöldeke, Murselat sûresinin İslami kaynaklarda Hz. Peygamber'in ashabıyla beraber Mina'da yüksek bir yerde bulunduğu sırada nazil olduğu yönünde bazı açıklamaların kaydedildiğini zikretmiştir. Nöldeke'ye göre, 48. âyetin namaz kılmamak şartıyla İslam'ı kabul edeceklerini belirten Sakifliler hakkında nazil olduğu şeklinde İslami kaynaklarda nakledilen bilgi yanlıştır. [603]

Mutaffifîn Sûresi

Mutaffifîn sûresinin tarihlendirmesi hakkında kaynaklarda yanlış bilgilerin bulunduğunu belirten Nöldeke, sûredeki ilk âyetlerin Medine dönemi olaylarıyla ilişkilendirilebilmesi sebebiyle ilk altı âyetin veya ilk yirmi üç âyetin, hatta tüm sûrenin Medenî olduğunu ileri sürenlerin bulunduğunu zikretmiştir. Bazı müfessirlerin sûreyi Mekke döneminin son aşaması içinde ya da Medine dönemininin ilk sûreleri arasında değerlendirdiklerini ifade eden Nöldeke, sûrenin Mekke ve Medine arasında nazil olduğu şeklindeki üçüncü bir görüşle bu görüşlerin mezcedildiğini dile getirmiştir.[604]

Kâfirûn Sûresi

Kâfirûn sûresinin, putlarına saygı göstermesi şartıyla Hz. Muhammed'e tabi olacaklarını açıklayan Mekkeli müşriklerin tekliflerine cevaben nazil olduğunu belirten Nöldeke, sûrenin Hz. Peygamber'in hemşerileriyle uzun tartışmalarından sonraki bir dönemde oluştuğunu ileri sürmüştür. Kâfirûn sûresinin Medenî sayılmasını doğru bulmayan Nöldeke'ye göre Hicret'ten sonra müşriklerden gelen bu türden bir teklif, Hz. Muhammed tarafından çok daha farklı ve lirik olmayan bir anlatımla cevaplandırılacaktır. Bu sebeple Nöldeke, sûrenin Mekke döneminin ilk aşamasına tarihlendirilmesinin daha uygun olacağını ifade etmiştir.[605]

---

[602] Nöldeke, *Geschichte des Qorans,* I, 104.
[603] Nöldeke, *Geschichte des Qorans,* I, 104.
[604] Nöldeke, *Geschichte des Qorans,* I, 105.
[605] Nöldeke, *Geschichte des Qorans,* I, 108.

Besmele

Nöldeke, Besmele'nin Fâtiha'ya ait bir parça olarak değerlendirilmemesi gerektiğini düşünmektedir. Ona göre bu Besmeledeki "Hamd Allah'adır /الحمد لله " ifadesi, Yahudi ve Hıristiyan gelenekteki dua formatından esinlenerek kurgulanmıştır.[606] Nöldeke, netice olarak Fâtiha sûresinin toplamda altı âyetten müteşekkil olduğunu ve Hicr sûresi 87. âyette geçen "سبع المثاني" ifadesinin ona işaret etmediğini iddia etmektedir.[607]

Nöldeke'ye göre Müslümanların kısaca "Besmele" olarak adlandırdıkları ifadedeki "بسم الله/Allah'ın adıyla" ifadesi ise İncil'deki benzer kullanımdan esinlenerek oluşturulmuştur. İncil'de "Tanrı'nın adını çağırmak" ifadesinin geçtiği pasajların varlığına işaret den Nöldeke, Kur'ân'da sûre başları müstesna, sûre içinde iki yerde müstakil olarak geçen bu cümlenin, bütünüyle Yahudi kaynaklarından esinlenmeyle kullanıldığını iddia etmiştir.[608]

Nöldeke, bu görüşlerini Nuh kıssasının anlatıldığı Hud sûresi 43/41. âyetinde geçen "Ona (gemiye) Allah'ın adıyla binin!" ifadesine ve Hz. Süleyman'ın Sebe melikesine gönderdiği mektubun, Besmele ile başladığı Kur'ân'da açıklanan Neml sûresi 30. âyetteki ifadelere dayandırmıştır.[609] Nöldeke'ye göre özellikle Neml sûresindeki âyet, bu hususta çok önemlidir. Zira tartışmalı biçimde Kur'ân'da sûre başlarında ve Fâtiha sûresinin ilk âyeti olduğu görüşü dışında bu ifadenin bir bütün olarak zikredildiği tek yer burasıdır. Tarihsel açıdan bakıldığında Neml sûresinin son dönem Mekkî sûreler arasında değerlendirildiğini ifade eden Nöldeke, Besmele'nin yeri ve değeri hakkında Kur'ân haricindeki diğer referansların Medine dönemine ait olduğunu dile getirmiştir. Besmele hakkında kaynaklarda Hz. Peygamber'e atfedilen çok sayıda hadis ve uygulamanın varlığına işaret eden Nöldeke, Medine Sözleşmesi, Hudeybiye Anlaşmasının metinlerinde Hz. Peygamber tarafından yazdırılmasının yanı

---

[606] Nöldeke, *Geschichte des Qorans,* I, 116.
[607] Nöldeke, *Geschichte des Qorans,* I, 116.
[608] Nöldeke, *Geschichte des Qorans,* I, 116-117.
[609] Nöldeke, *Geschichte des Qorans,* I, 117. Hud Suresi 41. Âyet: "Nuh dedi ki: Gemiye binin! Onun yüzüp gitmesi de durması da Allah'ın emriyledir." Neml Suresi 30. Âyet: "Mektup Süleyman'dandır ve "Rahman ve rahim olan Allah'ın adıyla" diye başlamaktadır."

sıra kabile ve devletlere gönderilen mektuplarının başında da Besmele'nin yazılı olduğuna nakleden haberleri örnek göstermiştir.[610]

Nöldeke'ye göre Besmele, İslami gelenek tarafından erken dönem vahyi içinde değerlendirmiş olsa da İslam Peygamber'inin nezdinde Besmele'nin âyet olarak değerlendirilip değerlendirilmediği açık değildir. Ayrıca Besmele'nin sûrelerin başına tam olarak ne zaman yerleştirdiği de kesin olarak bilinmemektedir.[611]

Kâmer Sûresi

Nöldeke, birçok İslami kaynakta Kâmer sûresi ve daha önce gelen İnşirâh sûresi ilk âyetinde anlamsız hatta akıl dışı bir hikâyeye dayanılarak yanlış tefsir edildiğini belirtmiştir. Ona göre, bu iki âyetteki ifadeleri, kıyamet günü olarak yorumlayanlar ise isabet etmiştir.[612]

İnsân Sûresi

İnsan sûresinin ahiret ve hesap gününden bahsettiğini belirten Nöldeke, Zemahşerî'nin sûrenin 12. âyeti hakkında, Hz. Fatıma ile oğulları Hasan ve Hüseyin hakkında nazil olduğu yönünde nakiller yapıldığına dikkat çekmiştir.[613] Nöldeke, bazı tefsir otoriteleri tarafından sûrenin 8-31. ile 1-23. veya 1-23 ile 25-31. âyet gruplarının Hicret'ten sonraya; 24. âyetinin ise Medine dönemine tarihlendirildiğine işaret etmiştir. Nöldeke'ye göre sûrenin 23. âyeti de Medine dönemine tarihlendirilmelidir.[614]

Duhân Sûresi

Nöldeke'ye göre İslami kaynaklarda Duhân sûresi 14. âyetteki "azap" ifadesiyle ilgili rivâyetleri esas alan bazı kimseler, bu ifadeyle Hz. Muhammed'i Medine'ye hicret etmek zorunda bırakan Mekkelilerin kastedildiği görüşündedirler. Nitekim Mekkelilerin Hz. Peygamber'e yönelik kötü muamelelerinden dolayı Allah tarafından kıtlıkla cezalandırıldıkları türünden haberlere İslami kaynaklarda rastlamak mümkündür.[615]

---

[610]Nöldeke, *Geschichte des Qorans,* I, 117.
[611]Nöldeke, *Geschichte des Qorans,* I, 117.
[612] Nöldeke, *Geschichte des Qorans,* I, 122.
[613] Ebu'l-Kasım Carullah Muhammed b. Ömer ez-Zemahşeri, *El-Keşşâf an Hakâiki't-Tenzîl ve 'Uyûni'l-Ekâvîl fî Vücûhi't-Te'vil*, Daru ibn Hazm, Beyrut 2012, 1455-1456.
[614] Nöldeke, *Geschichte des Qorans,* I, 124.
[615] Nöldeke, *Geschichte des Qorans,* I, 124.

Nöldeke, ayrıca sûrenin Bedir Savaşı'na yorulan 15. âyetinin de Medenî olduğu yönünde bazı kayıtların olduğunu anımsatmıştır.[616]

Tâhâ Sûresi

Nöldeke, sûrenin 14, 16 ve 17. âyetlerinin Ömer'in İslam'ı kabulünde etkili olduğunu nakleden bazı rivâyetlerin bulunduğuna işaret etmiştir. Birçok ilk dönem Müslümanın bu hususta şahitlik ettiğini dile getiren rivâyetlere rağmen Nöldeke, iddia edildiği gibi rivâyetlerin bu konuyla alakalı deliller olamayacağını ileri sürmüştür. Ona göre Ömer'in İslam'a geçişi çok daha erken bir zamanda gerçekleşmiştir. Nöldeke, bu meseleyle ilgili olarak Hâkka sûresiyle ilişkilendirilen rivâyetlerin ise, Tâhâ sûresinden ziyade Sâff veya Hadîd süreleriyle daha uyumlu olduklarından bu hususta yeterince güvenilir bilgi sayılamayacaklarını iddia etmiştir.[617]

Nöldeke'ye göre İbn Hişam'ın Siyer'inde bu konu hakkında nakledilen farklı rivâyetler, Ömer'e atfedilen tarihi karakter ile uyuşmamaktadır. Nöldeke'ye göre oğlu Abdullah henüz büluğ yaşına girmeden evvel Hz. Ömer'in İslam'ı kabul ettiği dikkate alınırsa, bu olayın yaklaşık olarak bi'setin 6. yılında gerçekleşmiş olabileceğini kabul etmek gerekecektir. Nitekim Ömer'in oğlu Abdullah'ın Hicret'in ikinci senesinde on dört yaşında, hicretin sekizinci senesinde ise yirmi yaşında olduğu bilinmektedir. Bu duruma göre Ömer, bi'setin 8. senesinde İslam'ı kabul etmiş olmalıdır. Başka bir rivâyette ise Abdullah b. Ömer altı yaşındayken babasının İslam'ı kabul ettiği nakledilmektedir. Bununla beraber Nöldeke, Hz. Muhammed'in Hicretten önceki peygamberlik süresinin 13 yıl olduğu öngörüldüğünde her iki rivâyet arasındaki farklılığın anlamsızlaşacağı kanaatindedir.[618]

Nöldeke, Tâhâ sûresi 130. âyetinin çeşitli kesimlerce hiçbir argüman zikredilmeksizin Medenî olarak tarihlendirildiğini kaydetmiştir.[619]

Şuarâ Sûresi

Nöldeke'ye göre kaynaklardaki bilgiler, 214. âyetin veya 214-223. âyet grubunun, hz. Peygamber'in yakın akrabalarını İslam'a davetini konu alan erken dönem

[616] Nöldeke, *Geschichte des Qorans,* I. 124.
[617] Nöldeke, *Geschichte des Qorans,* I, 125.
[618] Nöldeke, *Geschichte des Qorans,* I, 125.
[619] Nöldeke, *Geschichte des Qorans,* I, 125-126.

vahiylerinden olabileceğine işaret etmektedir. Nöldeke her şeye rağmen böyle olmama ihtimalinin de bulunduğunu belirtir.[620]

Meryem Sûresi

Nöldeke, Meryem sûresinin ilk kısmının Habeşistan'a hicret etmiş olan Müslümanlar tarafından, kendilerini istemeye gelen Kureyş elçisinin iddialarına ve Necaşi'nin sorularına cevaben okunduğunu anımsatarak bu kısmın Mekkî olduğunu ileri sürmüştür. Nöldeke sûrenin 59. ve 74. âyetlerinin hiçbir ciddi kanıt olmaksızın Medenî sayıldığını; 35-41 arası âyet grubunun ise sûreye ikinci aşamanın sonlarında veya da üçüncü aşamada ilave edildiğini iddia etmiştir.[621]

Yâsin Sûresi

Nöldeke, Süyûtî'nin Yasin sûresinin Medenî olduğu hakkında bir rivâyet paylaştığını buna karşın diğer müfessirlerin ise Medine'de mescide yakın yerleşen Beni Selime hakkında nazil olan 11. âyeti hariç tüm sûreyi Mekkî addettiklerini ifade etmiştir. Nöldeke sûrenin 47. âyetinin de Medine'ye hicretten sonra düzenlenen zekât, sadaka, vergi ve yardımseverlik konularını açıkladığı için Medenî sayıldığına işaret etmiştir.[622] Nöldeke herhangi bir kaynak göstermeksizin sûrenin 24-25. âyetleri arasında olması gereken ve Hz. Peygamber'e ilk iman edenlerin inkârcılar tarafından öldürülmesini konu alan bazı âyetlerin mevcut yerlerinden çıkarılmış olabileceğini iddia etmiştir.[623]

Zuhruf Sûresi

Nöldeke Zuhruf sûresinin nüzûl yeri ve zamanı hakkında Süyûtî, Taberî ve Zemahşerî gibi âlimlere atıflarda bulunarak, İslami kaynaklarda sûrenin Miraç olayı (Himmelsreise/gökyolculuğu) esnasında ya da Kudüs'te nazil olduğu yönünde görüşlerin serdedildiğini belirtmiştir. Nöldeke bu kayıtlardan hareketle sûrenin Miraç sırasında bir araya toplanmış olan peygamberlere sunulduğu şeklindeki yorumları da

---

[620] Nöldeke, *Geschichte des Qorans,* I, 126-127.
[621] Nöldeke, *Geschichte des Qorans,* I, 130.
[622] Nöldeke, *Geschichte des Qorans,* I, 131.
[623] Nöldeke, *Geschichte des Qorans,* I, 131.

dile getirmiştir. Nöldeke'ye göre bu sıra dışı bilginin kaynağını bulmak çok zor olmayıp bu durum Weil tarafından doğru bir şekilde açıklığa kavuşturulmuştur.[624]

Nöldeke, İsrâ âyetinin Medenî olduğu hakkındaki söylemlerin âyetin Mekkî olduğunu duymayanların hatalı tefsirleriyle açıklanabileceği kanaatindedir. Sûrenin 88. âyetinin ünsüz olan metninde bozukluk olmadığı kabul edilecek olunursa bu âyetin başında bulunan bazı kelimelerin düştüğü kabul edilmelidir. Zira her ne kadar aksanla ilgili noktalar değişiklik gösterse de âyetteki "وَقِيلِهِ" ifadesinin kendinden önceki âyetle bağlantısını kurmak zordur.[625]

Cin Sûresi

Nöldeke Cin sûresinin Hz. Muhammed'in gördüğü bir vizyona dayandığını iddia etmiştir. Buna göre cinler Kur'ân okuduğu sırada gelerek onu dinlemişlerdir. Nöldeke bu olay hakkında kaynaklardaki rivâyetlere atıflarda bulunmuştur. Ona göre güvenilir verilere göre bu olay Hz. Muhammed'in amcası Ebu Talib'in vefatından sonra gittiği Taif'ten dönüşü esnasında, Nahle denen yerde vuku bulmuştur. Konuyla ilgili başka rivâyetlerde olay yeri aynı kaydedilmekle beraber zaman aynı değildir. Bu rivâyetlerden birine göre Hz. Peygamber, Ukaz panayırında olduğu bir sırada bu sûre nazil olmuştur. Başka bir grup rivâyete göre ise olay Medine'nin hemen yakınlarında gerçekleşmiştir.[626]

Tüm bu rivâyet çeşitliliğinden hiç birinin tarihsel gerçekliğinin denetlenebilir olmadığını düşünen Nöldeke, diğer kaynaklardaki başka veriler de dikkate alındığında Hz. Muhammed'in cinlere yönelik bir görevi olduğuna inandığını ifade etmiştir. Nöldeke bu görüşünü desteklemek sadedinde İslami kaynaklarda yer verilen bazı olayları zikretmiştir. Ona göre kaynaklarda aktarılan bu olaylardan birinde, Hz. Muhammed Tebük'e doğru seferde olduğu bir esnada iri ve erkek bir yılan ona doğru gelerek uzun bir süre önünde durmuştur. Peygamber, devesini hareket ettirince yılanda yana kıvrılmış ve yukarı doğru yükselmiştir. Bunun üzerine Peygamber yanındakilere bunun kim olduğunu bilip bilmediklerini sormuş ve hemen akabinde; "Bu, Kur'ân'ı dinlemeyi arzulayan sekiz cinden biridir" ifadesiyle sorduğu soruyu kendisi yanıtlamıştır.[627]

---

[624] Nöldeke, *Geschichte des Qorans,* I, 131-132; Weil, *Mohammed*, 374.
[625] Nöldeke, *Geschichte des Qorans,* I, 132.
[626] Nöldeke, *Geschichte des Qorans,* I, 132-133.
[627] Nöldeke, *Geschichte des Qorans,* I, 133.

Mülk, Müminûn, Enbiyâ ve Furkân Sûreleri

Nöldeke, Müslümanlar alimler tarafından Medenî olarak kabul edilen Hadîd ve Tahrîm sûrelerine uzunluk bakımından benzeyen ve onların akabinde nazil olan Mülk sûresinin, bir rivâyete göre Medenî olduğunun nakledildiğini kaydetmiştir.[628]

Nöldeke'ye göre Muminûn sûresi 78. âyetinin yanlış bir şekilde Bedir savaşıyla ilişkilendirilmesi nedeniyle bazı kişiler sûreyi Medenî saymışlardır. Nöldeke, aynı sûrenin başka yorumcular-müfessirler tarafından Mekke'de inen son sûre olarak değerlendirilmesinin ise açıklığa kavuşturulması gereken bir durum olduğuna işaret etmiştir.[629]

Nöldeke, Enbiyâ sûresinin 7. âyetinin bazı müfessirler tarafından Medenî addedildiğini belirtmiştir.[630]

Furkân Sûresinin 47. âyetinin bazı rivâyetlere dayalı olarak Taif'te indiği yönünde bir görüşün bulunduğunu anımsatan Nöldeke, Süyûtî'nin bu görüşe pek itibar etmediğini dile getirmiştir. Nöldeke'ye göre takip eden âyetlere ilişkin hiçbir nakil olmasa bile bu âyetle ilgili haberlerin doğru kabul edilmesi durumunda söz konusu âyetlerle beraber tümünü aynı zaman dilimine tarihlendirmek gerekir.[631]

Nöldeke çeşitli kaynaklarda Mekkî olarak kabul edilen sûredeki 68/70. âyet ve sonrasındaki âyetlerin, mevcut yerine Medine döneminde eklendiğini iddia etmiştir. Nöldeke, bazı kaynaklarda günah, tevbe, af gibi konuları ele alan yakın içeriğe sahip benzer âyetlerin, Uhud Savaşı'nda Peygamberin amcası Hamza'yı öldürdükten sonra İslam'ı kabul eden "Vahşi" hakkında nazil olduğunun kaydedildiğini belirtmiştir.[632] Bazı müfessirlere göre ise bu âyetler, Medine'de nazil olmuş fakat daha sonradan Medine'den, Mekke'deki Vahşi'ye gönderilmiştir. Nöldeke bu bilgilere ilaveten Dahhâk'ın tüm sûreyi Medenî kabul ettiğini de kaydetmiştir.[633]

---

[628] Nöldeke, *Geschichte des Qorans,* I, 133.
[629] Nöldeke, *Geschichte des Qorans,* I, 133.
[630] Nöldeke, *Geschichte des Qorans,* I, 133.
[631] Nöldeke, *Geschichte des Qorans,* I, 133.
[632] Nöldeke, *Geschichte des Qorans,* I, 134.
[633]Nöldeke, *Geschichte des Qorans,* I, 134.

İsrâ Sûresi

İsrâ sûresinin ilk âyetinin Muhammed’in Mekke’den Kudüs’e gerçekleştirdiği seyahate atıfta bulunduğunu belirten Nöldeke, bu olayın bir mucize olup olmadığını tartışmıştır. Geleneğe bağlı Müslümanların bu gece seyahatini bir mucize olarak değerlendirdiklerini söyleyen Nöldeke’ye göre aslında bu görüş, Kur’ân’da 13/8 ve27. Ayetler ile 17/95, 25/8 ve 29/44. âyetlerle çelişmektedir. Zira bu âyetlerde açık bir şekilde Peygamber’in mucize getiren biri olmadığı aksine yalnızca bir uyarıcı olduğu vurgulanmaktadır. Nöldeke, bu sebeple olayın olsa olsa Hz. Peygamber’in gördüğü bir rüyayı anlatması ile açıklanabileceğini iddia etmiştir.[634]

Nöldeke, sûrenin Müslümanın sorumluluklarını kısaca anlatan 22-39 arası âyet grubunun ve 32. âyetinin Hasan el Basrî’ye göre Medenî olduğunu kaydetmiştir. Benzer şekilde haklarındaki iki rivâyet dikkate alındığında 26. ve 32. âyetlerin de Medine dönemine ait olduğu söyleyen Nöldeke, içerdiği bazı emirler nedeniyle 33. âyetin de Weil tarafından Medenî addedildiğini nakleder ve bu konuda onunla aynı kanaati paylaşmaz. Zira Nöldeke’ye göre âyette bahsedilen sorumluluklardan öldürme yasağı, ilk zamanlardan beri zaten mevcuttur. Nöldeke Weil’in, İsra 33. âyetteki “ فَقَدْ جَعَلْنَا لِوَلِيِّهِ سُلْطَاناً” (kanının davacısı anlamında) ifadesiyle öldürme iznini, Bakara suresi 178. âyetle ilişkilendirmesini doğru bulmaz. Zira ona göre Hz. Muhammed, kuvvet kullanabilmesi sebebiyle bu uygulamyı ilk defa Medine’de gerçekleştirmiştir. Nöldeke’ye göre haddi zatında kan davası daha önceki toplumlarda kutsal bir hak olarak düzenlendiği için Hz. Muhammed bunu Allah tarafından tayin edilen bir kanun olarak takdim etmiştir. Bu sebeple Hz. Muhammed’in bu sûrede kan davasını, ahlaki bir prensip olarak, Bakara sûresinde ise bir ceza kuralı olarak zikretmesine şaşırmamak gerekir. Nöldeke, Weil’in benzer sebepler ileri sürerek 34. âyet ve diğer birçok âyetin de Mekkî olmadığını ileri sürdüğünü ifade etmiştir.[635]

Nöldeke, 73-80. âyet grubu hakkında farklı görüşlerin olduğunu belirttikten sonra çoğu müfessirin bu âyetleri Medenî kabul ettiğine işaret eder. Bu müfessirlerden bazılarına göre 73. âyet, hicretin 9. yılında, Hz. Muhammed’e İslam’la çelişen bazı

[634] Nöldeke, *Geschichte des Qorans,* I, 134.
[635] Nöldeke, *Geschichte des Qorans,* I, 137.

şartlarının kabul etmesi koşuluyla Müslüman olmayı kabul edeceklerini belirten Sakifliler hakkında nazil olmuştur.[636]

Nöldeke aynı kaynakların Medine Yahudileri hakkında nazil olduğuna yönelik rivâyetlerden dolayı 78. âyeti de Medenî olarak sınıflandırdıklarını belirtmiştir. Nöldeke bazı kaynakların 76. âyete atfen yaptıkları tefsirlerde, bir dönem Hz. Peygamber'in, Yahudilerin entrikaları karşısında Filistin'e gitmeyi düşündüğünü ancak sonradan bu düşüncesinden vazgeçtiğini kaydettiklerini ifade etmiştir. Nöldeke başka bir grup Müslüman ilim adamının ise 80. âyeti Mekke'nin fethi'nden sonraya tarihlendirildiklerine işaret etmiştir. Ayrıca kaynaklarda bu âyet hakkında nakledilen ve Tevbe sûresi 40. âyetle ilişkilendirilerek hicret sonrasında Mekke ile Medine arasındayken Peygamberin mağaraya girmesi akabinde veya yolculuğu bittikten sonra Medine'ye varmasının akabinde indiği yönündeki haberlere de dikkat çekmiştir.[637]

Nöldeke, bazı müfessirlerin 73. ve 76. âyetlerin Kureyşlilerle ilgili olduğunu, 30. âyetin ise umumi bir anlam taşıdığını ileri sürdüklerini belirttikten sonra bu yaklaşımın yanlış ve yüzeysel bir okumadan kaynaklandığını ileri sürmüştür. Nitekim Nöldeke, kendisi gibi Weil'in de 76. Âyeti Kureyşlilerle ilişkilendirmekten kaçındığını ifade etmiştir. Bununla beraber o, Hz. Muhammed'i Mekke'den kovmaya teşebbüs edenler hakkında Peygamber'in takipçilerinin ya onunla beraber veya onun arkasından Medine'ye gideceğini ve yabancı bir toplulukla birlik kurduktan sonra ana yurtlarıyla savaşacaklarını hiçbir şekilde öngöremediklerinin söylenemeyeceğini belirtmiştir. Nöldeke'ye göre bu âyet, Yahudilerle hakında da olamaz. Zira Hz. Muhammed'e ilk baskıyı kurarak onu kovanlar onlar olmayıp Kureyşlilerdir. Nöldeke, âyetin kafiye yapısının içinde olduğu pasajdaki diğer âyetlerle uyuştuğuna dikkat çekerek bu görüşüne dayanak aramıştır.[638]

Sûrenin 73. veya 73-75 arası âyetlerinin Necm sûresi 53. âyette geçen "*Bunlar yüce garaniklerdir*." ifadesine atıfta bulunduğunu savunanların olduğunu nakleden Nöldeke, söz konusu âyetlerin çok daha sonraya ait olduklarının açık bir şekilde anlaşıldığını belirterek bu görüşe karşı çıkmıştır.[639]

---

[636] Nöldeke, *Geschichte des Qorans,* I, 137.
[637] Nöldeke, *Geschichte des Qorans,* I, 138.
[638] Nöldeke, *Geschichte des Qorans,* I, 138.
[639] Nöldeke, *Geschichte des Qorans,* I, 139.

Nöldeke, Ömer b. Muhammed b. Abdulkafi'nin, içinde zekât ifadeleri geçtiği için 78. ve 26 âyetler ile sûredeki 57. âyetin Hasan-ı Basrî tarafından Medenî kabul edildiğini dile getirmiştir.[640]

Nöldeke, sûrenin 85. âyetinin Kureyşlilelerin veya Yahudilerin tahrik amacıyla Hz. Peygamber'e yönelttikleri üç sorudan birinin cevabını içerdiğini ileri sürmüştür. Bu olay sebebiyle âyetin bazen Mekkî bazen de Medenî addedildiğini belirten Nöldeke, olay hakkındaki rivâyetlerin farklılık arz etmeleri sebebiyle âyetin zamanı hususunda kesin bir yargıya varmanın zor olduğunu ifade etmiştir.[641]

Bununla birlikte Nöldeke, Peygamber'e yönelik sorulara cevaplar içerdiği belirtilen Kehf Sûresinin, 85. Âyet ile aynı zaman dilimine ait olmasının kesin olmamakla beraber ihtimal dâhilinde olduğunu düşünmektedir.[642]

Nöldeke, sûrenin muhtelif âyetlerinin Medenî olduğuna ilişkin sayısız rivâyete yer verildiği halde sûrenin bir tek âyetinin dahi Medenî olduğuna işaret eden güçlü bir kanıtın olmadığı kanaatine varmıştır. Ona göre, her ne kadar 2. âyetten itibaren sûrede tam bir kafiye uyumu müşahede edilse de âyetler arasında sağlam bir konu irtibatı bulunmamaktadır. Bu da sûrenin bütünüyle aynı döneme ait olmadığı hakkındaki şüphelere haklılık kazandırmaktadır. Nöldeke, sağlam ölçütler olmadığı için netice itibariyle sûrenin zamanı hakkında güvenilir bir sonuca varmanın mümkün görünmediğini belirtmiştir.[643]

Kehf Sûresi

Kehf sûresindeki bazı âyetlerin çoğunlukla Medenî kabul edildiğine dikkat çeken Nöldeke, bu çerçevede 28. âyetin tümünün veya "دنيا" ifadesine kadar olan kısmının Medenî olduğunun nakledildiğini belirtmiştir. Nöldeke kaynakların 1-8 ve 10. âyetlerden başka 83. âyeti de İsrâ sûresi 85. âyetiyle iişkilendirdikleri aynı sebeplerle Medenî kabul ettiklerini ifade etmiştir.[644]

---

640 Nöldeke, *Geschichte des Qorans,* I, 139.
641 Nöldeke, *Geschichte des Qorans,* I, 139.
642 Nöldeke, *Geschichte des Qorans,* I, 139.
643 Nöldeke, *Geschichte des Qorans,* I, 139.
644 Nöldeke, *Geschichte des Qorans,* I, 140.

Secde Sûresi

Nöldeke sûrenin 16'dan 18'e hatta 20. âyetine kadar olan bölümünün bazı müfessirler tarafından bir rivâyete istinaden Bedir Savaşı esnasında gerçekleşen bir olayla ilişkilendirilmesi ve hicret eden muhtaç kişiler ya da yardıma muhtaç olan herkes hakkında nazil olduğunun ileri sürülerek Medenî sayılmasını hatalı bulmaktadır.[645]

Câsiye Sûresi

Nöldeke, islami kaynakların Câsiye sûresinin 14. âyetinin Beni Müstalik gazvesi esnasında veya başka bir olay sebebiyle Medine'de nazil olduğunu kaydettiklerini belirtmiştir. Nöldeke gazvede mühim bir rol alan Hz. Ömer'in, aynı zamanda âyetin Mekkî dönem köklerine işaret eden bazı rivâyetlerde de zikredildiğini kaydetmiştir. Yine benzer diğer bir rivâyette ise Ğıfar kabilesinden Hz. Ömer'e muhalif bir adamdan bahsedildiğini dile getiren Nöldeke, bu olayın âyetteki "فاعفوا" ifadesiyle ilişkilendirildiğini tahmin ettiğini açıklamıştır.[646]

Nahl Sûresi

Nöldeke, Medine'de inen ilk âyetlerinin bu sûrede yer aldığı kanaatindedir. Ona göre 41. âyetin Habeşistan hicretine yorulması mümkün olabilir. Nöldeke 110. âyetin ise çok açık ifadelerle Mekke'yi terk ederek kâfirlerle savaşanlara atıfta bulunduğunu belirtir. Nöldeke, bu âyetten önceki iki âyetin de bu âyetle yakınlıklarından dolayı aynı zamana tarihlendirilmesi gerektiğini düşünmektedir. Zira ona göre Vakidî ve Vahidî'nin de haber verdikleri üzere bu pasaj, hicret edenlerle ilgili olup pasajda başka bir gruptan bahsedilmemektedir.[647]

Nöldeke, kaynaklarda, 94. âyetteki "تَذُوقُوا" ifadesinden itibaren sûrenin 95-97. âyetlerinin veya Hicretten sonra birçok Arap kabilesiyle yapılan anlaşmalara atfedilen "ahdellah" ifadesinin geçtiği 95. âyetinin Medenî sayılmalarının doğru olmadığı görüşündedir. Ona göre bu yaklaşım esas alınacak olunursa bu âyetlerden önceki âyetler de pekâlâ Hicretten sonraya tarihlendirilebilir. 94. âyetin ise iki farklı döneme

645 Nöldeke, *Geschichte des Qorans,* I, 144. Nöldeke bu konuda herhangi bir kaynak vermediği gibi savaş esnasında gerçekleşen olay hakkında da bir açıklama yapmamıştır.
646 Nöldeke, *Geschichte des Qorans,* I, 145.
647 Nöldeke, *Geschichte des Qorans,* I, 145-146.

ayrılmasının açıklığa kavuşturulmadığını belirten Nöldeke nitekim Weil'in 101–103. âyetlerini Medenî olarak değerlendirdiğini ileri sürer.[648]

Sûrenin 103. âyetinin yeterli delil olmaksızın ilk olarak Medine'de İslam'ı kabul eden Selman-ı Farisî ile ilişkilendirilmesinin hatalı olduğunu ileri süren Nöldeke, bu görüşü savunanların muhtemelen metinde geçen ve çok sonraları Farisiler için kullanılan "أعجمي" ifadesinden hareket ettiğini dile getirir. Nöldeke bunun yanında İslami kaynaklarda birçok rivâyette, "أعجمي" için bazı köle isimlerinin (Yesar, Cebr, Yaiş, Belam) zikredildiğini belirtir. [649]

Mücahid'in, dayandığı bir rivâyette göre sûrenin 106. âyetinin Hz. Peygamber'e uymak sûretiyle anavatanlarını terk etmek istemeyen bazı müminler hakkında nazil olduğunu zikreden Nöldeke, diğer müfessirlerin ise bu âyetin Mekkelilerin sayısız eziyetine tahammül eden fakir ve kimsesiz Müminler hakkında nazil olduğunu belirttiklerini kaydeder.[650]

Nöldeke, içerik ve üslup yönü dikkate alındığında 125. âyetin Mekkî olduğunu iddia etmektedir. Bununla beraber o, bu âyet hakkındaki rivâyetlerin neredeyse istisnasız bir şekilde Hamza'yı öldüren Mekkelilerden intikam almasının Hz. Muhammed'e yasaklanması konusuyla ilişkilendirildiğini kaydeder. Nöldeke, bir kısım müfessirin ise bu âyetlerin Uhud'un değil, aksine Mekke'nin fethinin hemen akabinde nazil olduğu kanaatinde olduklarını zikreder. Ona göre ise Hz. Muhammed, intikam fırsatını Mekke'nin fethinde kullanmayacak kadar zeki biridir.[651] Nöldeke'ye göre bu yanlış görüşler ancak eski döneme ait anılan metnin bu türden başka bir olay esnasında Peygamber tarafından yeniden okunmuş olma ihtimaliyle açıklanabilir. Yine de bu görüşlerin müfessirlerin kendi çıkarımlarından ibaret olması, daha güçlü bir ihtimal gibi görünmektedir. Sûrenin ikinci kısmındaki bazı bölümlerin gerçekten de Medenî olduğunu, bazı kısımların ise Medenî olma ihtimallerinden bahsedildiğini zikreden Nöldeke, bu konuda daha aykırı düşünen ve sûrenin 39 veya 40. âyetinden sonuna kadar olan kısmını, hatta tüm sûreyi Mekkî kabul edenlerin olduğuna işaret etmektedir. [652]

---

[648] Nöldeke, *Geschichte des Qorans,* I, 148.
[649] Nöldeke, *Geschichte des Qorans,* I, 148.
[650] Nöldeke, *Geschichte des Qorans,* I, 148.
[651] Nöldeke, *Geschichte des Qorans,* I, 149.
[652] Nöldeke, *Geschichte des Qorans,* I, 149.

Hûd Sûresi

Nöldeke, sûrenin 5. âyetinin anlaşılır bir delil olmaksızın bazıları tarafından Taif'te nazil olduğunun belirtildiğini, Beydavî'nin atıfta bulunduğu başka bir gruba göre ise bu âyetin Medine'deki münafıklar hakkında nazil olduğunu kaydetmiştir.[653] Nöldeke'ye göre kaynaklar dikkate alındığında Yahudilerden bahseden 12 ve 18. âyetler ile ibadet zamanlarının tespiti konusunu ele alan 114. âyet Medenîdir.[654]

Yûsuf Sûresi

Nöldeke sûrenin, iki geç dönem ilim adamının belirttiğine göre Medine'ye hicret ederken birlikte götürmeleri için ilk muhacirlere verildiğini kaydeymiştir.[655] Nöldeke'ye göre bu durum, Weil'in zannettiği gibi sûrenin Medine'ye gönderilmek gibi belli bir amaç için oluşturulduğuna değil, aksine hicret olayından daha önceki bir zamana ait olduğuna işaret etmektedir.[656]

Nöldeke, 1-3. âyetleri Medenî addeden görüşü Süyûtî'nin de benimsediğini, kendisinin ise bunu mesnetsiz bulduğunu belirtir. Nöldeke, benzer durumun 7. âyetin Medenî kökenli olduğunu işaret eden rivâyet için de geçerli olduğunu ileri sürmüştür.[657]

Kasas Sûresi

Nöldeke, sûrenin Medine'ye gelerek Hz. Muhammed'le görüşmek isteyen Hıristiyanlar hakkında nazil olduğunu belirtenlerin yanıldığını ileri sürmüştür.[658] Nöldeke, sûrenin 85. âyetinin içerdiği "لَرَادُّكَ اِلٰى مَعَادٍۜ" ifadesinden hareketle kaynaklarda son derece yüzeysel ve uyumsuz bir yorumla Mekke ile Medine arasında Cuhfe denen bir yerde nazil olduğunun kayıtlı olduğunu belirtmiştir. Ona göre bu âyeti hatta tüm sûreyi Mekke ile Medine arasında nazil olduğundan Medenî kabul eden bu yaklaşım tamamen yanlış bir düşüncenin eseridir.[659]

[653] Nöldeke, *Geschichte des Qorans,* I, 151.
[654] Nöldeke, *Geschichte des Qorans,* I, 151.
[655] Bahsi geçen âlimler için bak. Nöldeke, *Geschichte des Qorans,* I, 152.
[656] Nöldeke, *Geschichte des Qorans,* I, 152-153.
[657] Nöldeke, *Geschichte des Qorans,* I, 153.
[658] Nöldeke, *Geschichte des Qorans,* I, 153.
[659] Nöldeke, *Geschichte des Qorans,* I, 154.

Zümer Sûresi

Nöldeke, Zümer sûresindeki 53-55 ya da 53-60. âyet grubunun, Vahşi ya da başka bir günahkârın Medine'den Mekke'ye gönderilmesi üzerine nazil olduğu yönündeki rivâyetlere istinaden büyük oranda Medenî addedildiğini belirtmiştir. Ona göre 10. âyet bir karışıklık yüzünden, 23. âyet ise ciddi bir sebep olmaksızın Medenî sayılmışlardır.[660]

Ankebût Sûresi

Nöldeke, Ankebût sûresinin 1-11. âyet grubunun çoğu kimse tarafından haklı olarak Medenî kabul edildiğini kaydeder. Lokmân sûresi 14. ve Ahkâf sûresi 15. âyetlerin ilk iman edenlerden Sa'd b. Ebi Vakkas'a yorulması örneğinde olduğu gibi bazı müfessirlerin 8. ve 9. âyetler hususunda farklı yorumlarda bulunmuş olmalarına rağmen Nöldeke bu âyetlerin Medenî olduğunu savunur.[661] Ona göre bu âyetler babaları tarafından Hz. Peygamber'in yaptığı savaşlara katılmaları engellenen Medineliler hakkındadır. Nöldeke, kaynaklarda haklarında belirtilen olaylarla ilgisi olmadığını düşündüğü bu on âyetin yüksek ihtimalle Bedir Savaşı'ndan hatta Uhud Savaşı'ndan sonra Hz. Peygamber'in yürüttüğü yoğun gazve ve seriyye savaşları esnasında oluşturulmuş olabileceğini iddia eder.[662]

Şûrâ ve Yûnus Sûreleri

Şûrâ sûresindeki birçok âyetin yeterince delil olmaksızın Medenî addedildiğini iddia eden Nöldeke'ye göre 23, 27. âyetlerinin yanında 37. âyet ve 39-41. âyet grubu bu şekilde Medenî sayılmıştır.[663]

Yûnus sûresinde yer alan birçok âyetin de hatalı bir şekilde Medenî olarak değerlendirildiğinden şikâyetçi olan Nöldeke, bunlara bazı örnekler vermiştir.[664]

Arâf Sûresi

Nöldeke, içerdiği "وَسْئَلْهُمْ /Onlara sor!" ifadesi sebebiyle 163. âyetin, takip eden âyetlerle birlikte yanlış bir çıkarımla Medine'deki Yahudilerle ilişkilendirildiğine işaret eder. Bazı kaynakların 199. ve 204. âyetleri Medenî olarak tarihlendirdiklerini

[660] Nöldeke, *Geschichte des Qorans,* I, 154.
[661] Nöldeke, *Geschichte des Qorans,* I, 154-155.
[662] Nöldeke, *Geschichte des Qorans,* I, 155.
[663] Nöldeke, *Geschichte des Qorans,* I, 157.
[664] Nöldeke, *Geschichte des Qorans,* I, 157-158.

kaydettiklerini, 157. âyetin Medenî kökenli olduğuna işaret eden delillerin de bulunduğunu ileri sürer. Nöldeke'ye göre Medine dönemi âyetlerinde sıklıkla geçen "أمي" kelimesinin Mekke'deki putperestlerden ziyade Medine'deki kitap ehli için kullanılmış olması daha anlamlıdır. Ayrıca Mekkî âyetlerde Tevrat ve İncil ifadeleri hiçbir yerde geçmemektedir.[665]

Nöldeke, 157. âyetteki "وَعَزَّرُوهُ وَنَصَرُوهُ" ifadesinin Müslümanlar tarafından ittifakla Ensar'a,[666] 175-183. âyet grubunun ise genellikle kutsal kitap geleneğindeki Bel'am karakterine veya Umayye b. Ebis Salt'e yorulduğunu belirtmiştir.[667]

Ahkâf Sûresi

Nöldeke, Ahkâf sûresinde Yahudilerden bahsedilmesi sebebiyle bu sûrenin de Müslümanlar tarafından Medenî kabul edildiğini belirtir.[668] Sûrenin 15-17. âyetinin Sünniler tarafından Ebubekir'e yorulduğunu dile getiren Nöldeke'ye göre bu rivâyet ya Ebubekir'in halifeliğini meşrulaştırmak için ya da daha başka bir konuda taraftarlık güdüsünün bir eseri olarak ortaya çıkmış olabilir. Nitekim 15-17. âyet grubunun metninde, belirli bir kişi merkeze alınmaksızın ebeveynine çok saygılı davranmasının gerçek Müslüman'ın özelliklerinden biri olduğu vurgusu işlenmiştir. Nöldeke 33. âyetin de ikna edici kanıtlar olmaksızın Medenî olarak nitelendirildiğine dikkat çekmiştir.[669]

Nöldeke, erken döneme ait olduğuna yönelik rivâyetlerden dolayı aynı şekilde değerlendirilen 29. âyetin Cin sûresiyle benzer konuları ele aldığını ileri sürer. Nöldeke, bu görüşü yanlış olsa bile âyetten, Hz. Muhammed'in kesinlikle ruhlar, cinler âlemiyle irtibatta olduğuna inandığının anlaşıldığını iddia eder.[670]

Ra'd Sûresi

Nöldeke, Ra'd sûresinin 12 ve 13. âyetlerinin ilgili genel açıklamalar dikkate alındığında Hicretin 9 ya da 10. yılında Hz. Peygamber'i öldürmeyi planladıkları için öldürülmeleri hükmolunan Amir b. Tufayl, Erbed b. Kays ve kabilenin lideri Amir b.

---

[665] Nöldeke, *Geschichte des Qorans,* I, 159.
[666] Nöldeke, *Geschichte des Qorans,* I, 159-160.
[667] Nöldeke, *Geschichte des Qorans,* I, 160. Bkz Dipnot, 3. Hirschfeld, *New Researsches*, 94.
[668] Nöldeke, *Geschichte des Qorans,* I, 160. Aksine Ahkaf Suresi, Müslüman müfessirler tarafından bazı âyetleri müstesna (10, 15, 35) Mekkî kabul edilmiştir. Bkz: Bedreddin Çetiner, *Fatiha'dan Nas'a Esbab-ı Nüzûl I-II* (4 Baskı), Çağrı Yay., İstanbul 2013, II, 795.
[669] Nöldeke, *Geschichte des Qorans,* I, 160.
[670] Nöldeke, *Geschichte des Qorans,* I, 160-161.

Şa'şa hakkında nazil olduklarının ifade edildiğine dikkat çekmiştir. Bu sebeple o, bu âyetlerin öncesindeki 12. ve 13. âyetlerin ve sonrasındaki 16. âyet veya 10–13. âyet grubunun da Medenî kabul edildiğini dile getirmiştir.[671]

Nöldeke sûredeki 30. âyetin müfessirler tarafından, Müslümanlar ile Mekkeliler arasında hicretin 6. yılında imzalanan Hudeybiye Antlaşması metninin başına yazılan Besmele'deki "Rahmân/رحمن" ifadesine yönelik Mekkelilerin itirazına yorulduğunu belirtmiştir. Nöldeke bazı müfessirlerin ise 30. âyeti yanlış bir şekilde Mekke döneminden sonraya tarihlendirerek âyetin, Mekke'de konuşlanmış İslam ordusuna ya da Hz. Muhammed'in gazvelerine atıfta bulunduğunu ileri sürdüklerini ifade etmiştir.[672]

Nöldeke son olarak Ahkâf sûresinde olduğu gibi, bu sûrenin 43. âyetinde geçen "شهيد" ifadesinin, İslam'ı kabul eden Yahudi asıllı Abdullah b. Selam'a işaret ettiği yorumu sebebiyle sûrenin Medenî sayılmasının yanlış olduğunu ileri sürmüştür.[673]

Sûrede tek tek Medenî addedilen çok sayıdaki âyetin varlığının, bazı ilim adamlarını tüm sûreyi Medenî olarak değerlendirmeye ittiğini belirten Nöldeke, 31. âyetin yukarıda belirtilen yaklaşımın eseri olarak bazı tefsir otoritelerince Medenî sayıldığını, ancak geri kalan çoğunluğun nazarında ise Mekkî kabul edildiklerini ifade etmiştir.[674]

Bakara Sûresi

Weil, sûrenin Medine döneminin ilk vahiylerini barındırdığı hususunda İslami gelenekle aynı görüşü paylaştığını beyan etmiştir.[675] Nöldeke de Müslümanların teyit ettiği üzere Bakara sûresinin, Medine döneminin en eski sûresi olduğunda şüpheye mahal bulmadığını belirtmiştir. Nöldeke'ye göre sûrenin büyük kısmı hicretin ikinci senesinde Bedir Savaşı'ndan sonra oluşmuştur.[676]

Bakara sûresi 159-161. âyet grubunun diğerlerine göre daha yeni tarihli olduğunu belirten Nöldeke, bazı müfessirlerin bu âyetlerin, Bedir şehitleri hakkında nazil olduğunu naklettiklerini ifade eder. 161. âyetin Müslümanların o dönemde talihlerinin pek de yaver gitmemesine yorulmasını doğru bulmayan Nöldeke, bahsi

[671] Nöldeke, *Geschichte des Qorans,* I, 162.
[672] Nöldeke, *Geschichte des Qorans,* I, 163.
[673] Nöldeke, *Geschichte des Qorans,* I, 163-164.
[674] Nöldeke, *Geschichte des Qorans,* I, 164.
[675] Weil, *Einleitung*.77-78.
[676] Nöldeke, *Geschichte des Qorans,* I, 173.

geçen yorumun Dahhâk tarafından Uhud savaşı sonrasında gerçekleşen Bi'r-i Maune faciasında şehit olanlara atfedildiğini kaydetmiştir.[677]

Nöldeke 160-163. âyet grubunda, Allah'ın rahmet ettiği sabırlı kişiler ile (156 âyette) herkesin lanet ettiği kâfirleri (159-161. âyetler) bir tutmayacağının ve Allah'ın kendi yolunda hakikat için ölenleri ise kötülükleri içinde ölüp gidenlere (152,161) tercih edeceğinin belirtildiğine işaret etmiştir.[678] Nöldeke'ye göre 158. Âyet, hac ibadeti esaslarını işleyen 200-202. âyet grubuyla birlikte değerlendirilmelidir. Nöldeke, âyetin zahiri ifadelerinden ve Müslümanların kanaatlerinden anlaşıldığı kadarıyla müminlerin artık putperestlerle beraber Safa ve Merve tepeleri arasındaki geleneksel yürüyüşe katılımlarının uygun olmadığının hükme bağlandığına dikkat çekmiştir. Nöldeke, her ne kadar bazıları âyetin Hicret'in 7. yılında gerçekleşen hac ziyareti sırasında nazil olduğunu söylemiş olsalar da kendisinin bu hususta rivâyetleri nakletmekten başka bir pozisyon alamadığını ve âyetin hangi koşulların akabinde nazil olduğu konusunda kesin bir görüşe varamadığını ifade etmiştir.[679]

Nöldeke, 217. âyetin kaynaklarda, Hicretin ikinci yılında, kutsal Recep ayında Nahle denen mevkide Kureyşli bir ticaret kervanını alıkoyan ve reislerini öldüren Abdullah b. Cahş hakkında nazil olduğu yönündeki bilgilerin doğru olduğunu kabul etmiştir.[680]

Nöldeke, benzer sorulara cevap arayan 222. âyetin, biçimsel açıdan mevcut yerinden izole edildiğini ileri sürmüştür. Âyetin, kaynaklarda yer alan bazı rivâyetlerde, Yahudi geleneği hakkında nazil olduğunun ve Yahudilerin "Bu adam, Muhammed, kendisine muhalefet ettiğimiz hiçbir şeyi olduğu gibi bırakmayacaktır" cümlesini buna bir tepki ifadesi olarak sarf ettikleri yönünde bilgilerin kayıtlı olduğunu belirten Nöldeke'ye göre bu malumat, âyetin zahiri hakkında hiçbir şey söylememektedir. Zira âyette, adet döneminde olan kadınlar hakkında geliştirilen esaslarla ilgili serdedilen bilgiler, tamamıyla Yahudilerinkilerle uyuşmaktadır.[681]

Nöldeke, zekât vermeyi emreden ve tefeciliği yasaklayan 267-285. âyet grubunun da oluşturulma tarihi net olarak belirlenemeyen âyetler arasında olduğu

---

[677] Nöldeke, *Geschichte des Qorans,* I, 177.
[678] Nöldeke, *Geschichte des Qorans,* I, 177.
[679] Nöldeke, *Geschichte des Qorans,* I, 177-178.
[680] Nöldeke, *Geschichte des Qorans,* I, 182.
[681] Nöldeke, *Geschichte des Qorans,* I, 183.

kanaatindedir. Bununla beraber Nöldeke, bazı rivâyetlerin 282. âyetin bazı Kureyşli zenginlerin, Taif'te ikamet edenlerde bulunan alacakları hakkında nazil olduğunu naklettiğini belirtir. Aynı husustaki diğer bazı rivâyetlerin ise 282 ve 285. âyetin veya 282-285. âyet grubunun Veda Haccı esnasında indiğini ve Hz. Peygamber'in amcası Abbas ve diğer Mekkelilerin faizli borçları hakkında nazil oldukları için Kur'ân'ın son âyetleri olduğunu naklettiğine işaret eder. Nöldeke'ye göre her ne kadar âyetlerin bahsedilen olay hakkında indiği kabul edilse bile Kur'ân'ın son âyetleri oldukları görüşü delillendirme açısından zayıftır.[682]

Teğâbun Sûresi

Sûrenin Mekkî sûrelerle benzerlik gösterdiğini ve bu sebeple kimi zaman bu döneme tarihlendirildiğini belirten Nöldeke, tam zamanı belirlenemese de sûredeki 14. âyetin kesinlikle Medenî kabul edildiğini ifade etmiştir. Ona göre 11-13. âyet grubunun da Medenî olma ihtimali vardır. Birçok müfessirin bu âyetleri Medenî saydığını belirten Nöldeke, az sayıdaki âlimin ise tüm sûreyi Medenî olarak değerlendirdiğini dile getirmiştir. Nöldeke'ye göre ise Hadîd, Hicr, Saffât, Cuma ve Teğâbun gibi tüm müsabbihat sûreleri, yani "سبح-يسبح" ile başlayan sûreler için bu durum, yani Medenî olma ihtimali geçerli olabilir.[683]

Cuma Sûresi

Nöldeke, sûrenin Yahudileri konu alan ikinci bölümünün Bakara sûresinin büyük kısmı ile aynı zaman dilimine tarihlendirilebileceğini ileri sürmüştür. Kaynaklarda sûrenin ikinci bölümündeki 9. âyetin bir cuma günü kalabalık maiyetiyle beraber Mekke'ye hicret eden Dıhyetu'l-Kelbî hakkında nazil olduğunun kaydedildiğini belirten Nöldeke'ye göre, olay doğru olsa bile tarihi hakkında net bilgilere ulaşmak mümkün değildir. Nitekim Nöldeke'ye göre Dıhye hakkında kaynakların bildirdikleri malumatın bu kişinin Hicri 5. yılın sonunda gerçekleşen Hendek savaşından sonra Müslüman olduğuna işaret etmektedir. Nöldeke ayrıca bazı kimselerin onun Uhud Savaşı'nda Müslümanların arasında Mekkelilere karşı savaştığını naklettiklerini de kaydetmiştir.[684]

---

[682] Nöldeke, *Geschichte des Qorans,* I, 184-185.
[683] Nöldeke, *Geschichte des Qorans,* I, 186.
[684] Nöldeke, *Geschichte des Qorans,* I, 186.

Enfâl Sûresi

Nöldeke, sûrenin tümüyle olmasa da büyük kısmının Bedir zaferi hakkında nazil olduğu yönündeki eski bir rivâyete dayanan yaklaşımı yerinde bulmaktadır.[685]

Âl-i İmrân Sûresi

İslami geleneğin 12. âyet müstesna münferit âyetlerin tarihlendirmesi hakkında yeterince malumat vermediğini belirten Nöldeke, çoğu müfessirin âyetin Yahudi Kaynukaoğulları hakkında nazil olduğunu naklettiklerini ifade etmiştir. Nöldeke'ye göre bu açıklama sayesinde sabit bir zaman dilimi belirlenmiştir.[686]

Diğer âyetlerle konu birliği açısından uyuşmayan 28. âyetin genellikle Hicri 5. yılda gerçekleşen hendek savaşıyla, nadiren de hicri 8. yılda gerçekleşen Mekke'nin Fethi'yle ilişkilendirildiğini kaydeden Nöldeke, Mekke'nin fethiyle ilgili görüşlerin ciddiye alınması gerektiği kanaatindedir.[687]

Nisâ Sûresi

Sûrenin 1-14. âyetleri hakkında Müslümanların farklı anlatımlar naklettiklerini ifade eden Nöldeke'ye göre bunların içinden belirli bir kronolojiye imkân tanıyanların neredeyse tümü Uhud Savaşından sonraki bir zaman dilimine işaret etmektedir. Nöldeke, 7. ve 11. âyetleri hakkında kaynakların cahiliye adetlerine göre hareket ederek kendisini miras hakkından mahrum bırakan ailesini Hz. Peygamber'e şikâyet eden bir kadın hakkında nazil olduğu hususunda nakillerde bulunduklarını kaydetmiştir. Kaynakların çoğunda kadının adının genellikle belirtilmediğini, ancak bazı kaynaklarda Ümmu Kühha adının zikredildiğini dile getiren Nöldeke, aynı karışıklığın benzer şekilde kadının ölen kocasının kimliği hakkında da yaşandığını ifade etmiştir.[688]

Nöldeke'ye göre 43. âyet hakkında kesin bir şey söylemek zordur. İbadet esnasında içki içilmesini yasaklayan bu âyetin genel içki yasağından daha önceki bir zaman dilimine ait olabileceğini dile getiren Nöldeke, bu durumda âyet Hicri 4. yılın Rebiul Evvel ayında Beni Nadir seferi sırasında gerçekleşen içki yasağından daha önceki bir zamana tarihlendirilmelidir. Nöldeke, âyetin acil durumlarda su yerine kumla

---

685 Nöldeke, *Geschichte des Qorans,* I, 187. Abdullah b. Abbas'tan nakledilen ve surenin Bedir savaşında nazil olduğunu belirten hadisi kasdetmiş olmalıdır. Bkz: Buhârî, Tefsîr: 8.
686 Nöldeke, *Geschichte des Qorans,* I, 190-191.
687 Nöldeke, *Geschichte des Qorans,* I, 192.
688 Nöldeke, *Geschichte des Qorans,* I, 196-198.

abdest alma izninden (teyemmüm) bahseden ikinci kısmının nüzûl tarihi hakkında birbiriyle çelişen bazı rivâyetlerin bu tarihle pek de uyuşmadığını belirtmiştir.[689] Nöldeke, bazı müfessirlerin bu âyetin hiç de yakın tarihli olmayan bir zaman diliminde gerçekleşen askeri seferler sırasında, muhtemelen Medine yakınlarında Zate'l-Kays, Ulate'l-Leys ve El-Baida gibi Hz. Muhammed'in ordusu tarafından sıkça kullanılan yerlerden birinde nazil olduğu yönünde bilgiler aktardıklarını dile getirmiştir.[690] Vakidî'nin âyeti, Hicri 5. yıl ile İbn İshak'ın ise sonraki yılın Şaban ayında gerçekleşen Beni Müstalik gazvesiyle irtibatlandırdığını belirten Nöldeke, nadiren de olsa bazılarının aynı âyeti hicri 5. senenin muharrem ayına denk gelen Zatu'r- Rika seferiyle de ilişkilendirdiklerini ifade etmiştir. Nöldeke'ye göre 43. âyetin tüm kelimeleri yalnızca bir âyetin orijinal ifadelerinden oluşmamış, aksine farklı şartlar neticesinde gerçekleşen iki ilahi emrin sonradan edebi bir tarzda özetlenmesiyle teşekkül etmiştir.[691]

Nöldeke kaynaklarda 92. âyetin İslam'a geçtiğinden bihaber olduğu Haris b. Zeyd veya Yezid'i aralarındaki eski bir anlaşmazlık sebebiyle öldüren Mahzumi İyaş ibn Ebi Rebia hakkında nazil olduğunun kayıtlı olduğunu belirtmiştir. Başka bir rivâyete göre ise bu olayın Uhud'dan sonra gerçekleştiğinin nakledildiğini kaydeden Nöldeke, bazı kaynakların Haris yerine başka isimleri, katil olarak da Ebu'd-Derda ismini zikrettiklerini hatırlatır. Nöldeke, genellikle münafıkları ele alan 88. âyetin Uhud'da Hz. Peygamber'i zor durumda bırakanlar hakkında nazil olduğu görüşü kolaylıkla kanıtlanabilecek bir iddia değildir.[692]

Sûrenin 94-104. âyet grubunun önceki pasajlarla ciddi benzerlikler sergilediğini ifade eden Nöldeke, 101. âyette zikredilen korku namazının Hicri 4. yılın Cemaziyel-Evvel ayında veya Hicri 5. yılın Muharrem ayında Gatafan kabilesine yapılan Zatu'r-Rika gazvesi esnasında emredildiğini belirtir.[693] Nöldeke, Müslümanların Nisâ sûresinin 96–106. pasajıyla sıkı bir irtibat içinde değerlendirdikleri 94. âyetinin Hz. Peygamberin gözdelerinden biri olan Üsame b. Zeyd tarafından Hicri 7. yılda gerçekleştirilen bir gazve esnasında öldürülen bir adamla ilişkili olduğu yönündeki açıklamalarının ve

---

689 Nöldeke, *Geschichte des Qorans,* I, 199.
690 Nöldeke, *Geschichte des Qorans,* I, 199-200.
691 Nöldeke, *Geschichte des Qorans,* I, 200. Kur'ân metninin gelişi güzel eklektik bir formda tamamlandığı görüşüı, Nöldeke'nin kronoloji çalışması boyunca tekrarladığı bir iddiadır.
692 Nöldeke, *Geschichte des Qorans,* I, 201.
693 Nöldeke, *Geschichte des Qorans,* I, 201-202.

bunlara temel oluşturan rivâyetlere dayanan hikâyelerin güvenilir olmadıklarını iddia eder.[694]

Sûrenin 105–115 ve 116. âyetlerinin Medine'de hırsızlık yapmış bir adam hakkında nazil olduğunu ve Hz. Muhammed'in adamın kavmi Beni Zafer'ın aracı olması akabinde neredeyse onu serbest bırakacağını bildiren haberlere işaret eden Nöldeke, bu husustaki farklı haberlerin önemsiz bazı öğeler-eklemeler yanında bir takım taraflı yaklaşımlar da barındırdığı kanaatindedir. Kaynakların büyük kısmının genellikle kronolojik bilgiden yoksun olduğunu, sadece çok azının hırsızın sonradan Mekke de kâfir olarak öldüğünü zikrettiğini kaydeden Nöldeke, hırsızlık olayının Usdu'l-Ğâbe'de dikkatsiz bir şekilde Hicri 4. yılın Rebiü'l-Evvel ayına tarihlendirildiğinin kaydedildiğini aktarmıştır.[695]

Nöldeke, Hıristiyanlara yanlış öğretilerin isnat edildiğini düşündüğü 171-174. âyet grubunun bir önceki âyet grubuyla ilişkili olduğunu belirtir. Nöldeke, miras hukukuyla ilgili düzenlemeleri içeren 176. âyetin oluşum zamanı hakkında İslami kaynakların açıklamalarını birbirleriyle çeliştiğine işaret eder.[696] Nöldeke'nin bu hususta aktardığı görüşlere göre, bazı âlimler âyetin savaş için çıkılan bir sefer esnasında indiğini, başkaları ise Hz. Peygamber'in Cabir b. Abdullah'ı hasta döşeğinde ziyaret ettiği sırada nazil olduğunu belirtmişlerdir. Bunların haricinde başka bir grubun ise bu âyeti yine Cabir'in hac ibadeti esnasında Hz. Peygamber'e sorduğu bir soru üzerine, en son inen vahiy olarak ileri sürdüklerini kaydeden Nöldeke'ye göre, bu görüş her ne kadar eski ve yaygın olsa da zamansal tespit açısından kontrol edilemez olduğundan diğerlerine kıyasla daha değersiz ve güvenilmezdir.[697]

Nöldeke'ye göre Veda Haccı'nın Hicri 632. senesinin Mart ayının başında gerçekleştiğini belirten rivâyetle, 176. âyetin yaz mevsiminde nazil olduğunu belirten rivâyet birbiriyle çelişmektedir. Nöldeke'ye göre bunların tümü bir tarafa şâyet, içerdiği miras ahkâmına ilişkin açıklamalar 176. âyetle değiştirilen 12. âyetin kış ayına tarihlendirilmesi doğruysa son derece güvenilir olarak kabul edilen bu rivâyet de

---

[694] Nöldeke, *Geschichte des Qorans,* I, 202.
[695] Nöldeke, *Geschichte des Qorans,* I, 202-203.
[696] Nöldeke, *Geschichte des Qorans,* I, 204.
[697] Nöldeke, *Geschichte des Qorans,* I, 205.

kıymetini yitirmiştir. Bu sebeple genel kabul gören sonuçla yetinilmeli ve 176. âyetin 12. âyetten bir süre sonra düzenlendiği varsayılmalıdır.[698]

Talak Sûresi

Nöldeke ise benzer içeriklerinden dolayı Bakara sûresi 226. âyetini tamamlayan Talak sûresinin özellikle dile getirilmesi gerektiğini belirtir. Ona göre bu sûrenin 226. âyeti, bazı kaynakların işaret ettiği üzere hayızlı iken eşini boşayan İbn Ömer hakkındaysa âyetin Hicri 8. seneden önce inmiş olması imkânsızdır. Zira İbn Ömer, bu esnada sadece yirmi yaşındadır. Nöldeke, Hz. Peygamberin bu olay gerçekleştiği zaman sadece âyeti okumakla iktifa ettiğini kaydeden başka bir rivâyetin bu bilgiyle çeliştiğini dile getirmiştir. Bu hususta birbirinden farklı, çok sayıda güvenilmez nüzûl hikâyesinin nakledildiğini belirten Nöldeke, bunların içinden birinde zikredilen bir yoruma göre sûrenin son kısmının Mekke dönemi vahyinin özelliklerini sergilediği için Mekkî kabul edildiği kaydedilmiştir.[699]

Ahzâb Sûresi

Nöldeke, sûrenin 53-55. âyetlerinin çoğunlukla kaynaklarda, Zeyneb'in ikinci evliliği esnasında, Hz. Peygamber'i rahatsız edecek derecede misafirlerle uzun süre oyalanmasıyla irtibatlandırıldığını kaydeder. Ona göre bazı kaynaklar, âyetlerin sebeb-i nüzûlü olarak başka açıklamalara da yer vermişlerdir. Nöldeke, Peygamber'in bu türden yaşantıları hakkında Kur'ân'da benzer çok sayıda pasajın bulunduğunu ileri sürmüştür.[700]

Nûr Sûresi

Nöldeke sûrenin 1-3. âyetlerinin fuhuş suçunu 4-10 ve 21-26. âyetlerinin zina suçunu ve günahsız kimselere zina isnadında bulunmayı ele aldıklarını hatırlatır. Sûrenin 6-9. âyetlerinin kaynakların belirttiği kadarıyla eşlerini başka erkeklerle evlilik dışı yasak ilişkide bulunmakla itham eden Uveymir b. haris ve Hilal b. Umeyye hakkında nazil olduğuna işaret eden Nöldeke'ye göre rivâyetlerde adı zina fiilini işlemekle anılan kişi genellikle Sarik b. El Sahma olarak not edilmiştir.[701] Nöldeke, Sarik'in isminin genellikle Hilal'le birlikte, Asım b. Adi'nin ise arkadaşı olan Uveymir

---

[698] Nöldeke, *Geschichte des Qorans,* I, 205.
[699] Nöldeke, *Geschichte des Qorans,* I, 206.
[700] Nöldeke, *Geschichte des Qorans,* I, 207-208.
[701] Nöldeke, *Geschichte des Qorans,* I, 210.

ile birlikte anıldığını kaydeder. Eski kaynaklarda Sarik'in isminin kadını ayartan kişi olarak hiçbir yerde zikredilmediğini ifade den Nöldeke, buna karşın çok sonraki kaynakların bu işi yapan sadakatsiz kadınların isimlerini zikrettiklerini dile getirir. Nöldeke'ye göre kaynaklar, bu olayın gerçekleştiği tarih olarak Hz. Peygamber'in Tebük savaşından döndüğü Hicri 9. yıla işaret etmektedirler.[702] Ancak ona göre bu minvalde gelen rivâyetlerin tefsir kaynaklarında yeterince kritik edilmemiştir. Nöldeke, rivâyetlerden anlaşıldığı kadarıyla Uveymir veya Hilal'in ailesinden birinde bir zina hadisesi vuku bulduğunun çıkarılabileceğini, fakat ilgili Kur'ân âyetlerinin daha sonradan bu olayla bir bağlantı kurularak kurgulandığını iddia etmiştir.[703]

Sûredeki 62-64. âyet grubunun savunma hendekleri kazılmasıyla ilgili olarak nazil olduklarını nakleden rivâyetin doğru olabileceğini belirten Nöldeke, bununla beraber bu görüşün ortak tefsir yorumlarının bir neticesi olarak da değerlendirilebileceğini ileri sürmüştür.[704]

Mücâdele Sûresi

Nöldeke Mücâdele sûresinin büyük oranda Nûr sûresindeki konuları ele aldığını ifade eder. Nöldeke, 1-5. âyet grubunun ilk cümlesinden hareketle bu âyetlerin muayyen bir olay hakkında nazil olduklarının çıkarılabileceğini iddia eder. Nöldeke, bu husustaki tüm tefsirlerin âyetin eşine "sen benim için anamın sırtısın" ifadesiyle zıhar yaparak eşi Havle veya Huveyla'yı boşayan ancak kısa bir süre sonra bundan pişmanlık duyup boşamadan vazgeçen ve eşiyle cinsel ilişkiye giren Evs b. Samit hakkında nazil olduğuna işaret ettiğini kaydeder.[705] İlk dönem kaynaklarında bu hususta bir bilgi bulunmadığına dikkat çeken Nöldeke, geç dönem kaynaklarının olayı, genellikle Hicri 6. yılın sonlarında gerçekleşen Hudeybiye Sözleşmesi dönüşüne ya da Hicri 7. yılın başlarına tarihlendirdiklerini ifade eder.[706]

Tahrîm Sûresi

Weil, Hz. Peygamber'in cariyesi olan Kıpti Maria ile yaşadığı bir olayı (Weil'in ifadesiyle macerayı) konu alan Tahrîm sûresinin, Tebuk seferi akabinde oluştuğunu ileri

---

[702] Nöldeke, *Geschichte des Qorans,* I, 210.
[703] Nöldeke, *Geschichte des Qorans,* I, 210-211.
[704]Nöldeke, *Geschichte des Qorans,* I, 211.
[705] Nöldeke, *Geschichte des Qorans,* I, 212.
[706] Nöldeke, *Geschichte des Qorans,* I, 212.

sürmüştür.[707] Nöldeke de İslami kaynakların Tahrîm sûresini, Hz. Peygamber'in evinde gerçekleşen "skandal" bir olaya göre tarihlendirdiklerini dile getirmiştir.[708] Nöldeke'ye göre bu olay şu şekilde gerçekleşmiştir: Hz. Peygamber, Hafsa odasında olmadığı bir sırada onun odasında cariyelerinden biriyle birlikte olmuş, odasına dönen Hafsa her ikisini bu halde yakalamış ve Hz. Peygamber'e ağır bir serzenişte bulunmuştur. Sadece gelenekle değil aynı zamanda kadının özel yaşam alanına da aykırı olan bu durum karşısında Hafsa, Aişe'nin de desteğini alarak Hz. Peygamber'in diğer eşlerini harekete geçirmiştir.[709] Nöldeke, Hz. Peygamber'in bu durumunun, İslam toplumu tarafından liderlerinin bir sapkınlığı olarak algılandığını ve büyük bir huzursuzluk doğurduğunu fark ettikten hemen sonra kendisini temize çıkaran âyetleri tasarlama gereği duyduğunu iddia etmiştir.[710]

Tek başına bu rivâyetin, olayın tarihi gerçekliğinin belirleyicisi olarak kabul edilmesi için yeterli olduğunu düşünen Nöldeke'ye göre buna karşın Müslümanlar, peygamberlerini bu derece uygunsuz bir şekilde resmeden bir vakayı ya uydurulmuş veya kâfirlerin saçmalamalarından iktibas edilmiş olmakla itham etmişlerdir. [711] Ona göre ayrıca bu hususu ele alan başka bir rivâyete göre Hz. Peygamber, daha fazla sevdiği Hafsa'yı (Zeynep) ziyaretinde, âdet olduğu üzere kendisine ikram edilen ve çok sevdiği ballı sütü içmiş ve diğer eşlerini ihmal ederek yanında fazla kalmıştır.[712]

Hucurât Sûresi

Weil, sûrenin ilk kısmının Taif'in önde gelenleriyle ilişkilendirilmesi sebebiyle Mekke'nin fethinden sonra oluştuğunu ileri sürmüştür. Weil, Hz. Peygamber'in fetihten sonra yenilenlerle kazanalar arasındaki ilişkileri tekrar kurmak için güvensizlik, zan, gıybet, kem söz söylemek ve kibir gibi Müslümanların kardeşliğini zedeleyen kötü alışkanlıklar hususunda bazı uyarılarda bulunduğunu dile getirmiştir[713]

---

[707] Weil, *Einleitung*, 88.
[708] Nöldeke, *Geschichte des Qorans,* I, 217.
[709] Nöldeke, *Geschichte des Qorans,* I, 217.
[710] Nöldeke, *Geschichte des Qorans,* I, 217.
[711] Nöldeke, *Geschichte des Qorans,* I, 217. Tahrim suresi hakkında birçok rivâyet olduğu halde Nöldeke'nin özellikle bu rivâyete sarılması manidardır. Bunda Hz. Peygamberi sapkın ve zayıf bir durumda gösterme arzusunun payının olduğu aşikardır. Nöldeke bu olayın dışında da Hz. Peygamber hakkında genellikle olumsuz algı ve imaya işaret edebilecek zayıf veya uydurma birçok rivâyeti ve haberi güvenilir kabul ederek eleştirel değerlendirmelerde bulunmuştur.
[712] Nöldeke, *Geschichte des Qorans,* I, 217.
[713] Weil, *Einleitung,* 88.

Sûrenin muhtelif pasajlardan müteşekkil olduğunu belirten Nöldeke, İslami kaynakların sûrenin 1-5. âyetlerinin Hicri 9. yılda Medine'ye gelerek esirlerin serbest bırakılması hususunda Hz. Peygamberle görüşmek isteyen Beni Temim kabilesinin elçileri hakkında nazil olduklarını naklettiğini ifade etmiştir. Nöldeke rivâyetlerde Hz. Peygamber kendileriyle görüşmek istemeyince gürültü çıkararak ve meydan okuyarak tepki verdikleri nakledilen elçilerin bu davranışlarını 2-5. âyetlerdeki ifadelerle uyuştuğunu iddia eder. Ona göre şâyet bu rivâyet Kur'ân'daki verilerden etkilenerek oluşturulmamışsa olayla irtibat açısından kesinlikle güvenilir kabul edilmelidir.[714]

Nöldeke, 6-8. âyet grubunun, kaynaklarda önceki rivâyetten daha zayıf olmakla birlikte yaklaşık olarak aynı tarihlerde Ben-i Mustalik kabilesinden cizye/zekât toplamaya giden Ümeyyeoğullarından Velid b. Ukbe b. Ebi Muayt'ın, kabilenin zekât vermeyi reddettiği ve kendisini öldürmek için tuzak kurduğu hakkındaki yanlış zannı üzerine nazil olduklarının kaydedildiğini dile getirmiştir.[715]

Nöldeke'ye göre her ne kadar âyetlerden bu yönde bir anlam çıkarmak mümkün gözükse de daha sonradan oluşan tefsir ve tarih kaynaklarında, Müslümanlar tarafından bu adama fasık, zalim gibi kötü sıfatlar atfedilmesi ve hakkında makbul olmayan bir portre çizilmesi nedeniyle ilgili rivâyet güvenilir değildir.[716]

Nöldeke'ye göre 14-17. âyet grubunda İslam'a gerçekte inanmayıp zahiren inanır gözüken Arap Bedevîlerin karakteristik özelliklerine işaret edilmiştir. Nöldeke kaynaklarda bu âyetin, Hicri 9. yılda gerçekleşen kıtlık sebebiyle Hz. Peygamber'e gelerek İslam'ı kabul etmeleri karşılığında yiyecek talep eden Esed b. Huzeyme kabilesi hakkında nazil olduğunun kayıtlı olduğunu belirtir.[717]

Nöldeke, çok sayıda rivâyetin sûrenin 14-17. âyetlerinin Hudeybiye esnasında, Hz Peygamber'e itaat etmeyen bedevî kabileler hakkında nazil olduğuna işaret ettiğini belirtmiştir. Bu âyetlerde tüm bedevîlerin yüzeysel imana sahip oldukları, kibir, övünme gibi ortak karakter özelliklerinin bulunduğundan bahsedildiğini dile getiren Nöldeke'ye göre, âyetlerde açık ifadelere yer verilmediği için bu husustaki rivâyetlerin hiçbirisini

---

[714] Nöldeke, *Geschichte des Qorans,* I, 220.
[715] Nöldeke, *Geschichte des Qorans,* I, 220-221.
[716] Nöldeke, *Geschichte des Qorans,* I, 221.
[717] Nöldeke, *Geschichte des Qorans,* I, 221.

tek başına güçlü bir delil olarak değerlendirmemek gerekir. Ona göre, bu konudaki tüm rivâyet grubunu birlikte düşünmek de bazı ipuçları verebilir.[718]

Tevbe Sûresi

Weil'e göre, bu sûrenin yalnızca son iki âyeti Mekke dönemine aittir. Weil, bir rivâyete göre, bu iki âyetin Zeyd b. Sabit tarafından sonradan sûrenin sonuna yerleştirildiğini dile getirmiştir. Weil'e göre Zeyd, muhtemelen sonradan bulduğu bu âyetleri, bütünü itibarıyla son nazil olan sûre olarak değerlendirdiği için Tevbe sûresine yerleştirmiş olmalıdır.[719]

Sûrenin 41-48. ve 81-96. âyetlerinin sefer esnasında indiğini belirten Nöldeke, şâyet gerçekten Abdullah b. Ubey hakkında indiğine yönelik rivâyetler doğruysa 84. âyetin daha sonradan nazil olduğunu ve mevcut yerine sonradan yerleştirildiğini ileri sürmüştür.[720]

Sûrenin 73-80 ve 97-106. âyet gruplarının seferden sonraya tarihlendirildiğine işaret eden Nöldeke, 102 ve 106. âyetlerde sefere katılamadıkları için pişmanlık duyan ve haklarında Allah'ın hüküm vermesinin beklendiği Müslümanlardan bahsedildiğini nakleder. 107-110. âyet grubunun Hz. Muhammed'in Medine'ye varmasının hemen akabinde indiğini belirten Nöldeke, bu âyetlerin Medine'nin yakınında bir mescid inşa eden ve hanif Ebu Amir'in gizli bağlıları olan Beni Salim'den bazı kimseler hakkında nazil olduğunu dile getirmiştir.[721]

Gerçek Müslümanların vasıflarından bahseden 111. âyet ve çok yakınları olsalar dahi Müslümanları, müşrikler için şefaat dilemekten men eden 113-116. âyetlerin aynı döneme tarihlendirilmesinin makul olduğu kanaatinde olan Nöldeke, kaynakların bu âyetlerin nüzûl sebebi olarak kaydettikleri rivâyetlere yer verir. Nitekim muhtelif rivâyetlere göre söz konusu âyetler, Allah'ın Peygamber'ine, kendileri için af dilenmesini yasakladığı ve hicretten önce vefatı gerçekleşen amcası Ebu Talib hakkında veya Ebva'da annesinin kabrini ziyaret esnasında inmiştir.[722]

---

[718] Nöldeke, *Geschichte des Qorans,* I, 221-222.
[719] Weil, *Einleitung,* 89.
[720] Nöldeke, *Geschichte des Qorans,* I, 224.
[721] Nöldeke, *Geschichte des Qorans,* I, 224-225.
[722] Nöldeke, *Geschichte des Qorans,* I, 225.

Nöldeke'ye göre, âyetlerin nüzûl sebebi olarak kaydedilen ilk ihtimal, kronolojik sebeplerden ötürü mümkün görünmezken, şâyet pasajdaki âyetler aynı bağlamda olsaydı, ikinci ihtimal yani Peygamberin annesini ziyaret esnasında inmiş olmaları ihtimal dâhilinde değerlendirilebilirdi. Âyetlerde genel bazı yaklaşımlardan bahsedildiği için bu âyetlerin Medine dönemine tarihlendirilebileceğini düşünen Nöldeke, netice itibarıyla her iki yorumun da zayıf tefsir derlemelerinin birleştirilmesinden başka bir şey olmadıklarını iddia etmiştir.[723]

Mâide Sûresi

Nöldeke kaynakların 4. âyetin Hz. Muhammed'in vefatından kısa bir süre önce İslam'ı kabul eden Tay kabilesi önde gelenlerinden Adi b. Hatim veya Zeyd b Hayl'in Hz. Peygambere yönelttiği bir soru üzerine nazil olduğu yönünde haberler naklettiklerini kaydeder. Zeyd'in kavminin Hz. Peygamber'e gönderdiği elçi delegasyonuna başkanlık yaptığını, Adiy'nin ise kabilesinin lideri olarak Hz. Ali zamanında Tay kabilesine ait Füls adlı putunu kırmakla görevlendirildiğini belirten Nöldeke, İbn Sa'd'ın bu hususta naklettiği Amr b. El Musabbih'in av eti hakkında Peygamber'e yönelttiği soruya aldığı كل ما أصميت ودع ما انميت /Bütün olarak geleni ye ancak artık olarak geleni terk et!" şeklindeki cevabın, Kur'ân'la ilişkilendirilemeyeceği kanaatindedir.[724]

Nöldeke, bu olayın 4. âyetin nüzûl zamanıyla ilişkilendirilmesinin olası kabul edilebileceğini, ancak soruyu soran kişinin kaynaklarda Nemrut gibi büyük bir cüsseye sahip olduğu bilgisi dikkate alınırsa burada ismi zikredilen Amr b. El Musabbih'den başka bir kimse olmasının daha muhtemel olduğunu iddia eder. O, bu muhtelif açıklamalar sebebiyle 4. âyetin tarihi hakkında kesin bir zaman tespitinin yapılamayacağı kanaatindedir.[725]

Nöldeke, 38. âyet hakkında kaynaklarda Hz. Peygamber'in bu sefer sırasında ilk olarak Arap geleneğinde vaki olmayan bir cezayla bir kadın hırsızın elini kestiğine ilişkin haberler naklettiklerine atıfta bulunur.[726] Ona göre, hırsız olarak kaynaklarda ismi sıkça geçen Ebu Tu'me b. Ubeyrik hakkındaki rivâyetlerin bu döneme

[723] Nöldeke, *Geschichte des Qorans,* I, 225.
[724] Nöldeke, *Geschichte des Qorans,* I, 228.
[725] Nöldeke, *Geschichte des Qorans,* I, 228.
[726] Nöldeke, *Geschichte des Qorans,* I, 230.

tarihlendirilmesi kuşkuludur. Bunun yanı sıra Weil'in bu âyeti veda haccıyla ilişkilendirmesi de hiç anlaşılır değildir.[727]

Sûrenin 41-50. âyet grubunun Yahudiler arasında tartışılagelen bir konunun yanlış aktarımından ibaret olduğunu iddia eden Nöldeke, şâyet bu bilgiler doğru kabul edilecek olursa bu âyetlerin bazı rivâyetlerde geçtiği üzere Kureyza oğullarının yok edilmesinden daha önceki bir zaman dilimine tarihlendirilmesi gerektiğine işaret eder. Ona göre rivâyetlerde bazen Kureyzaoğulları sanık pozisyonunda yer alması, kimi zaman da hâkimin Kureyzaoğullarından biri olduğunun nakledilmesi bu husustaki malumatın güvenilir olmadığına delalet etmektedir.[728]

Nöldeke, sûrenin 51-68. âyet grubunun, Kaynukaoğulları hakkında af talebinde bulunan ve onlar için göçme izni alan Abdullah b. Ubey hakkında olduğunu nakleden rivâyetler gereğince Hicri 3. yıla tarihlendirilebileceğini belirtir. Bununla beraber 54. âyette zayıflıklarından ötürü Müslümanlara düşmanlarından korkuları sebebiyle Yahudilerle bir birlik kurmalarının salık verildiğini ifade eden Nöldeke, buna karşın Hz. Peygamber'in Allah'ın kendi katından bir zaferle veya daha uygun bir yolla yardım edileceğini müjdelediğini kaydeder. Nöldeke'ye göre bu âyetler, Mekkelilerin veya Yahudilerin kısa bir süre önce yenilgiye uğradıkları bir döneme ait olamazlar.[729] Nöldeke, başka bir rivâyette 54. âyetin ve devamındaki tüm âyet grubunun Peygamber tarafından Uhud savaşı sonrasında Mekkeli müşriklere karşı Yahudilerden yardım isteme şeklindeki tavsiyelere atıfta bulunulduğuna işaret ettiğini bildirir. Ancak o, daha aydınlatıcı olmakla beraber sadece tefsir yorumlarına dayanması sebebiyle bu görüşün yeterince güvenilir olmadığını iddia eder.[730]

Sûrenin 67. âyetinin en eski Mekkî âyetlerden biri olduğu yönündeki görüşü yanlış bulan Nöldeke, bunun yanlış anlaşılmalara neden olan tefsir açıklamalarından kaynaklandığını ileri sürer. Nöldeke'ye göre 87-89. âyet grubu Tahrîm sûresi 2. âyette kendilerine atıfta bulunulduğu için en geç Hicri 7. yıla tarihlendirilmelidir. Bu âyetlerin, bazı haramlar ve helallerden bahseden 90-93. âyet grubuyla aynı zaman dilimine ait olabileceğini öngören Nöldeke daha önce de belirttiği üzere bu türden âyetlerin kesin zamanının tespit edilmesinin zor olduğuna dikkat çeker. Ona göre, söz konusu âyet

---

[727] Nöldeke, *Geschichte des Qorans,* I, 230.
[728] Nöldeke, *Geschichte des Qorans,* I, 230.
[729] Nöldeke, *Geschichte des Qorans,* I, 231.
[730] Nöldeke, *Geschichte des Qorans,* I, 231.

grubunu 4. veya 6. yıla tarihlendirmek mümkündür.[731] Nöldeke, 94-96. âyet grubunun kaynaklarda Hudeybiye anlaşmasının imzalandığı yıla tarihlendirildiğini belirtmiştir. Ona göre bu pasajı takip eden ve Mekke'nin kutsallığından bahseden 97-100. âyet grubu da büyük ihtimalle aynı tarihlerde nazil olmuştur.[732]

Nöldeke, 101. âyetin kaynaklardaki bazı anlatımlara göre, bir adamın hac emrinin her yıl yapılıp yapılmayacağı hakkında Hz. Peygamber'e soru sorması üzerine nazil olduğunu kaydetmiştir. Nöldeke, bu soruya karşı Hz. Peygamber'in kızarak "şâyet evet dersem hepiniz itaat etmek zorunda kalırsınız ve buna güç yetiremeyeceğiniz için de tekrar küfre geri dönersiniz. O halde bu hususta soru sormayın!" şeklinde sert bir cevap verdiğini nakletmiş, ayrıca kaynaklarda âyetin başka hususlarda Peygamber'e soru sorulması üzerine nazil olduğunun kaydedildiğini de zikretmiştir[733]

Kısa bir hüküm içeren Bakara sûresi 180. âyeti açıklayan Mâide sûresi 105. âyetin ondan çok daha sonraki bir zaman diliminde nazil olduğunu ileri süren Nöldeke, geleneğin genellikle bu âyeti yolculukları sırasında ölmüş arkadaşlarına ait altın bir kâseyi zimmetlerine geçiren iki arkadaş hakkında nazil olduğunu kaydettiğini belirtir. Ona göre, şâyet bu olay tarihi olarak gerçekleşmiş ise âyetlerin Mekke'nin fethinden sonra nazil olmuş olması gerekir. Zira adı geçen Kureyşli kişiler ve aileler ancak bu olaydan sonra İslam'ı kabul etmişlerdir. Bu nedenle Nöldeke, âyetlerin ne bahsi geçen olay üzerinden yeterince anlaşılabildiğini ne de bir nüzûl sebebine binaen inen âyetlere benzemediğini düşünmekte ve âyetlerdeki ifadelerin rivâyet edilen olayla irtibatlandırılmasını da anlamsız bulmaktadır.[734]

Değerlendirme

Vahyin nüzûl tarihini tespit adına yapılan oryantalist değerlendirmeler müşahede edildiğinde, İslami kaynaklara özellikle de rivâyet kültürüne yoğun bir şekilde atıfta bulunulduğu görülecektir. Kur'ân kronolojisi konusuyla ilgilenen öncü Alman oryantalistler her ne kadar İslami rivâyetleri ve kaynakları güvensizlikle itham etmişlerse de[735] gerek Mekke dönemi gerekse de Medine dönemi vahyi için kendi

[731] Nöldeke, *Geschichte des Qorans,* I, 232.
[732] Nöldeke, *Geschichte des Qorans,* I, 22.
[733] Nöldeke, *Geschichte des Qorans,* I, 232.
[734] Nöldeke, *Geschichte des Qorans,* I, 233.
[735] Nöldeke, *Geschichte des Qorans,* I, 62-63.

tarihlendirme yaklaşımlarında bunlardan istifade etmekten geri durmamışlardır.[736] Hatta onlar çoğu zaman İslami görüşlerle uyuşan tarihlendirme önerilerini dile getirmişlerdir.[737] İslami kaynakların tarihlendirme yaklaşımlarına yönelik oryantalist eleştiriler genellikle alternatif makbul bir argüman ileri sürülmeksizin dillendirilmiştir.[738]

Oryantalistlerin vahyin kronolojisine işaret eden İslami rivâyetleri çoğu zaman herhangi bir neden ileri sürmeksizin arzularına göre reddettikleri veya kabul ettikleri müşahede edilmektedir. Oryantalistler vahiy tarihine işaret eden rivâyet malzemesinin kabulü veya reddi için herhangi bir usul de belirlememişlerdir. Onlar aynı pasaj hakkında birbirinden farklı tarihlere işaret eden nakiller arasından tercihte bulunurken kimi zaman dönemin tarihi olaylarını, siyasi ve sosyal şartlarını ileri sürerek itirazda bulunmuş kimi zamanda ilgili âyet pasajının dil ve üslup özelliklerini veya muhtevasını esas alarak farklı veya muhalif görüşler serdetmişlerdir.[739] Vahiy tarihine işaret eden bazı rivâyetler hakkında ise tamamen son derece sübjektif yorumlarda bulunmuşlar veya dini ve ideolojik tutumlarının tesiriyle hareket etmişlerdir. İslam Peygamberinin bazı pasajları Ehl-i Kitaptan aşırdığını veya onlardan esinlenerek kurguladığını iddia etmişler, Hz. Peygamber'in ruh halini ve tecrübelerini yorumlama girişiminde bulunarak vahiy pasajlarını tarihlendirmeye çalışmışlardır.[740]

Oryantalistler, rivâyet malzemesi içinde özellikle Hz Peygamber veya Müslümanlar için olumsuz veya yakışıksız durumlara işaret edenleri hiç tartışmasız doğru kabul etmişlerdir. İslami rivâyet ve malumatı her vesileyle eleştirme refleksi gösteren oryantalistler, söz konusu durum Hz. Peygamber veya Müslümanlar için yakışıksız yahut arzu edilmeyen bir vakıa olunca objektif davranma zarureti hissetmemişlerdir. Weil ve Nöldeke'nin Müslümanların kaynaklarına yaslanmış gözükmek adına şaz ve sahih olmayan rivâyetler özellikle tercih ettikleri sırf İslami

---

[736] Weil, *Einleitung*, 65; Nöldeke, *Geschichte des Qorans,* I, 182-187.

[737] Bilhassa Mekkî olan Alak ve Müddessir ile Medenî olan Bakara, Tevbe ve Maide surelerinin tarihlendirmeleri için dayandıkları rivâyetler örnek gösterilebilir.

[738] Nöldeke Fussilet Suresi 1-3 âyetlerinin Utbe b. Rebia'nın Müslüman olması için Hz. Peygamber'In sarfettiği çabalara işaret ettiği yönündeki nakilleri tenkit babında İbn İshak'ın bu durumu teyid eden açıklamasını eleştirmiştir. Ona göre Utbe'nin, İslam davetinin Hz. Hamza'nın İslam'a girişinin akabinde gerçekleştiği şeklindeki bilgiler güvenilmez olup İbn İshak'ın bu husutaki görüşüne itibar edilmemelidir. Ne var ki Nöldeke bu eleştirileri için aksini söyleyen hiçbir kaynağa atıf yapma ihtiyacı duymamıştır. Bkz: Nöldeke, *Geschichte des Qorans,* I, 152-153.

[739] Nöldeke, *Geschichte des Qorans,* I, 162-164.

[740] Nöldeke, *Geschichte des Qorans,* I, 89-90.

tarihlendirmelere muhalif görüş ileri sürme refleksiyle hareket etmişlerdir. Bilhassa da Müslümanlar ve Hz. Peygamber hakkında olumsuz gelişmelerin nakledildiği rivâyetlerde, tarihi bir gerçeklik olduğu ön kabulüne saplanmışlardır.[741]

2.2.2. Kavramlar, Muhteva ve Bağlam ile İlişkilendirilerek Tarihlendirilen Sûreler ve Âyet Grupları

Bu başlık altında işaret edilen yöntem, sûrelerde ve âyetlerde geçen bazı kelimeler ve kavramların kökeni, bunların dönemin cahiliye kültür veya ehli kitap kültürüyle ilişkisi ya da vahiy sürecinin belirli bir aşamasıyla ilişkilendirilmesi yoluyla tarihlendirilmesidir.

Vahiylerde ele alınan konu, metinlerin muhtevasında yer alan meseleler, konunun önceki ya da sonraki âyetlerle irtibatı veya âyet grupları arasındaki bağlam kurgusu ön planda tutularak yapılan tarihlendirme girişimleri bu başlık altında bir araya getirilmiştir.

Oryantalistlerin sıklıkla kullandıkları vahyi tarihlendirme yöntemlerinden biri, hiç şüphesiz Kur'ân vahyinin içeriğinden ve metinde yer alana kelime ve kavramlardan yola çıkarak nüzul tarihini belirlemektir. Kur'ân kronolojisinin Batılı öncüleri Weil ve Nöldeke, özellikle âyetler arasındaki bağlam ilişkisi, konu birliği ve anlam yakınlığından hareketle sure ve ayet gruplarına ilişkin kronolojik tarihlendirme denemelerinde bulunmuşlardır.[742]

Alak, Müddessir, Kureyş, Târık, Kâlem, Tîn, Asr, Burûc, Meâric, Fâtiha, Saffât, Kâf, Şu'arâ, Hicr, Sâd, Furkân, Neml, Secde, Nahl, Hûd, İbrâhîm, Yûsuf, Ankebût, Lokmân, Arâf, Ahkâf, En'âm, Bakara, Beyyine, Enfâl, Muhammed, Âl-i İmrân, Hadîd, Nisâ, Haşr, Ahzâb, Münafikûn, Nûr, Mücâdele, Hac, Mümtehine, Nasr, Hucurât ve Mâide sûrelerine ait çok sayıda âyet grubu, içerdikleri kavramlar, muhtevaları ve bağlamları ile ilişkilendirilerek tarihlendirilmiştir.

Weil ve Nöldeke'nin, içerdikleri kavramlar, muhtevaları ve bağlamlarını dikkate alarak sûre ve âyet gruplarını nasıl tarihlendirdikleri aşağıda sırasıyla kaydedilmiştir.

---

[741] Weil, *Einleitung*, 85; Nöldeke, *Geschichte des Qorans*, I, 211-220.
[742] Nöldeke, *Geschichte des Qorans,* I, 91-92.

Alak Sûresi

Weil, Alak ve Müddessir sûrelerini vahyin ilk aşamasının ilk sûreleri olarak kabul eder. Ona göre Hz. Muhammed'in peygamberliğine vurgu yapan sûreler haddi zatında en eski tarihli sûrelerdir. Weil, İslami geleneğin de Alak ve Müddessir sûrelerinin, ilk inen pasajları içeren sûreler olarak belirlediğini hatırlatır. Bununla beraber o, sûrelerdeki ilk birkaç âyet dışında Hz. Muhammed'in peygamberliğinden bahsedilmemesinden hareketle, bu pasajlarla birlikte aslında bilhassa Hz. Muhammed'in öğretisinin temel esaslarını anlatan başka âyetlerin de nazil olmuş olabileceğini ileri sürmüştür. Weil'e göre Alak ve Müddessir sûrelerinden önce gelen âyetler, zaman içinde ortadan kaybolmuş veya asli yerlerinden koparılarak başka pasajlara yerleştirilmiştir. Weil, bu iddiasını desteklemek için Alak sûresinin ilk beş, Müddessir sûresinin ise ilk yedi âyetinin Hz. Peygamber'i konu edinmesini örnek gösterir. Weil'e göre bu sûrelerin diğer âyetlerinde Hz. Peygamber'i inkâr edenler ele alınmıştır. Weil, Alak sûresinin ilk beş âyetinde aslında Hz. Peygamber'in okuması gereken bir kitaba veya daha önce gelmiş olan vahiylere işaret edildiğini iddia etmiştir.[743]

Nöldeke, Alak sûresinin sûrenin 1-5. âyetleri arasındaki pasaja atıf yaparak buradaki âyetlerin, daha sonra inen âyetlerle irtibatları üzerinden daha kesin bir neticeye varılabileceğini de düşünmektedir. Ona göre sûrenin ikinci bölümüyle ilk âyetlerinin aynı zaman dilimine ait olması kesinlikle mümkün değildir. Zira ikinci bölümde işlenen İslam cemaatinin bir ferdi olan kölenin, inançlarının düşmanı olan kâfirlerin ellerinden kurtarılması teması, ilk bölümde ve vahiyle henüz yeni tanışmış olan hz. Peygamber'in gündeminde olmaması gereken bir konudur. Nöldeke bu sebeple sûrenin ikinci bölümünün en iyi tahminle Hz. Muhammed'in Risalet'inden birkaç yıl sonraya tarihlendirilebileceğini ileri sürmüştür.[744]

Müddessir Sûresi

Nöldeke, sûredeki ifadelerin sûrenin peygamberliğin ilk dönemlerinde nazil olduğuna işaret ettiğini belirtir. Bilhassa 1-7 veya 1-10. âyet grubu için bu yorumun rahatlıkla yapılabileceğini dile getiren Nöldeke'ye göre, daha sonra gelen âyet grubu,

---

[743] Weil, *Einleitung*, 64-65.
[744] Nöldeke, *Geschichte des Qorans,* I, 83.

kelimenin tam anlamıyla olağanüstü rakiplerle mücadele edildiği izlenimini verdiğinden, erken döneme ait olsa bile anılan âyetler ilk gruptan daha sonraki bir döneme tarihlenmektedir. Nöldeke bu bölümdeki bir pasajın daha sonraki bir döneme ait işaretler taşıdığını ileri sürer. Ona göre, 31-34. âyet grubundan müteşekkil olan bu pasajın son ifadesi olan "مَا هِيَ اِلَّا ذِكْرٰى لِلْبَشَرِ" ifadesi muhtemelen 30. âyeti tamamlama amacına matuf olarak seçilmiştir. Nöldeke, bu ifadenin sonradan Peygamber tarafından Medine döneminin ilk yıllarında buraya eklendiğini iddia etmiştir.[745]

Bu iddiasını delillendirmek için sûrenin içeriği hakkında bazı değerlendirmeler yapan Nöldeke sûrede dört grup insandan bahsedildiğini, Hz. Peygamber'in bu gruplarla (Yahudiler, Müslümanlar, Münafıklar ve Müşrikler) Medine'de yoğun bir ilişki içinde olduğunu dile getirmiştir. Ona göre Medine'ye hicretten kısa bir zaman sonra acımasız düşmanlar grubuna dönüşen Yahudilerden, bu âyette müminlerle aynı sıralamada bahsedildiği için bu pasaj, Medine dönemimin ilk yıllarına tarihlendirilmelidir.[746]

Müddessir sûresinin 40. âyetinin Mekke dönemi birinci aşaması içindeki geç bir döneme ait olduğunu ileri süren Nöldeke, bu görüşünü desteklemek amacıyla 42. âyette cehennem kelimesi yerine kullanılan "سقر" kelimesini esas almıştır. Bu kelimenin sûrenin ilk bölümünde iki defa geçmesine rağmen, bu sûre haricinde Kur'ân'da yalnızca bir yerde geçtiğine dikkat çeken Nöldeke, ifadenin daha eski bir kullanımı olan "جحيم" ile yanlışlıkla yer değiştirdiğini ileri sürer. Ona göre âyet sonlarının "يم" kafiye harfleriyle bitmesi de bunun diğer bir kanıtıdır.[747]

Kureyş Sûresi

Nöldeke, Kureyş sûresinde yılda iki dönem gerçekleştirilen ticaret kervancılığından bahsedildiğine ve dönemin bir geleneği olarak "Kâbe'nin Rabbine/ رَبَّ هٰذَا الْبَيْتِۙ" şükredilmesi gerektiğine vurgu yapıldığına işaret etmiştir. Mekkî sûrelerde Kâbe'den pek bahsedilmezken, bu sûrede kavmin genelinin değer verdiği İslam öncesi bir geleneğe atıfta bulunulduğunu anımsatan Nöldeke, Kureyş sûresinin, Hz.

[745] Nöldeke, *Geschichte des Qorans,* I, 88. Nöldeke, Weil'in bunu sezinlediğini ancak dile getirmeye cesaret etmediğini belirtmiştir. Bkz: Dipnot. 4.
[746]Nöldeke, *Geschichte des Qorans,* I, 88-89.
[747]Nöldeke, *Geschichte des Qorans,* I, 89. Nöldeke'nin bu çıkarımlarındaki indilik ve basitlik bariz şekilde ortadadır. Yazar bilimsel değerlendirmeler sadedinde, Kur'ân'daki eş anlamlı kelimeler hakkında tamamen arzusuna dayanarak zaman tahdidinde bulunmuş, unutkanlıktan, dikkatsizlikten dolayı kelimelerin birbirleri yerine kullanıldığını ileri sürmüştür.

Muhammed'le kavmi arasında henüz bir çatışmanın yaşanmadığı erken bir zaman dilimine ait olması gerektiğini belirtmiştir. Ona göre Mekke döneminin birinci aşamasındaki tüm sureler için tarihi deliller ışığında kronolojik bir takip imkânı yok gibidir. Bu sebeple Nöldeke, ayet ve surelerin dönem içi tasnif ve tarihlendirmelerinde muhtevayı, belirgin üslup ve düşünce değişikliklerini esas aldığını ifade etmiştir.[748]

Târık Sûresi

Nöldeke, Târık sûresinin ilk üç âyetinin muhtevası nazarı dikkate alındığında, sûrenin gece vakti gökte parlak bir yıldızın olduğu bir esnada oluşturulduğunu iddia etmiştir.[749]

Kalem Sûresi

Nöldeke, bazılarına göre Kalem sûresinin nazil olan en eski sûre veya Alak sûresinden sonra nazil olan ikinci en eski sûre olduğunun ileri sürüldüğüne dikkat çekmiştir. Nöldeke, bu görüşün, muhtemelen sûrenin tarihsel olarak Alak sûresinin ilk kısmından sonra nazil olduğu yönündeki rivayetlere veya sûredeki "قلم" ifadesine dayanılarak kurgulandığını düşünmektedir. Nöldeke, İslam düşmanlarını konu alan sûredeki âyetlerin sûrenin kesinlikle ilk döneme ait olduğu yönündeki algıyı güçlendirdiğini ifade etmiştir. Bunula birlikte sûrenin 17-33 ve 48-60. âyetlerini içeren pasajlarının ise Medenî olduğunu dile getiren Nöldeke, bu pasajların vahyin ikinci aşaması olan Medine döneminde sûreye eklendiklerini ileri sürmüştür.[750]

Tîn ve Asr Sûreleri

Nöldeke, İslami kaynakların A'lâ sûresindeki benzer açıklamaları, Mekke şehrini anlatan Tin sûresi ve Asr sûresi için de dillendirdiklerini anımsatır. Nöldeke'ye göre her iki sûrenin orijinal ifadeleri üzerinde birtakım değişiklikler yapılmıştır. Bu çerçevede Nöldeke, Tîn sûresi 6. âyetin sûreye daha sonra ilave edildiğini iddia etmiştir. Bu iddiayı temellendirme sadedinde Nöldeke, 6. âyetin metninin diğerlerine mukayeseyle daha uzun olduğunu ve "iman edenler ve salih amel işleyenler" ifadesinin Mekke dönemimin sonlarında sıklıkla kullanılan bir söz öbeği olmasının, sûrenin içeriği ve bağlamıyla ilişkili olmadığını ileri sürmüştür. Nöldeke, yukarıda anılan sebeplerden

---

[748] Nöldeke, *Geschichte des Qorans,* I, 91-92.
[749] Nöldeke, *Geschichte des Qorans,* I, 95.
[750] Nöldeke, *Geschichte des Qorans,* I, 96.

birinci ve üçüncüsünün Asr sûresindeki aynı ifadelere sahip benzer âyet için de geçerli olduğunu belirtmiştir.[751]

Burûc Sûresi

Nöldeke, sûrenin ilk inananların (dindar/muttaki) vasıflarını tanıtmak, daha önceki dönemlerde hicret edenlerin işkencelere tabi tutulma ve öldürülme gibi sorunlarla karşılaştıklarını anımsatmak gibi çeşitli konuları ele aldığını belirtir. Nöldeke, metindeki 10-12. âyetlerin daha sonraki bir zaman diliminde bizzat Hz. Muhammed tarafından sûreye eklendiğini ileri sürmüştür. Ona göre bu âyetler, gerek uzunlukları ve gergin ifade biçimleri gerekse farklı kafiye yapılarıyla diğerlerinden farklılaşmaktadır.[752]

Meâric Sûresi

Weil, İslami gelenekten farklı olarak Meâric sûresini Mekke dönemi son yıllarına değil; Birinci aşamaya yani vahyin ilk yıllarına tarihlendirmiştir. Sûrenin 3 ve 4. âyetlerinin konu uyuşmazlığı sebebiyle diğerleriyle ilişkilendirilemeyeceğini ileri süren Weil, bu âyetlerin mevcut yerlerine sonradan eklendiklerini iddia etmiştir.[753]

Fâtiha Sûresi

Nöldeke'ye göre, bu sûre nüzûl tarihi açısından en erken Mekke döneminin birinci aşamasının son yıllarına tarihlendirilebilir. Zira sûredeki birçok ifade birinci veya ikinci aşamaya aittir.[754]

Saffât Sûresi

Nöldeke, uzun sûrelerden biri olarak ele alınabilecek Saffat sûresi 170. âyetlerinde, kâfir Mekkelilerin inkâr ettikleri yeniden dirilme ve hesap verme konularının işlendiğini belirtir. Ona göre, daha sonra gelen 71. âyet, kendisinden sonraki 71-148. âyet grubuyla önceki pasajı birbirine bağlamıştır. Bu bölümde yer verilen Yahudi asıllı yedi peygamberin hikâyesinde, elçilerin muhataplarının büyük oranda inkârcılardan müteşekkil olduğu vurgulanmak istenmiştir. Nöldeke, 167-182 arası âyet grubunun bu konuda güzel bir sonuç bölümü olarak değerlendirilebileceğini, fakat

---

[751] Nöldeke, *Geschichte des Qorans,* I, 97.
[752] Nöldeke, *Geschichte des Qorans,* I, 97-98.
[753] Weil, *Einleitung*, 70. Bkz: Dipnot,1. Weil, Vakıa suresiyle birlikte Nebe, Nâziât, Tekvîr ve İnfitar surelerini de Mekke Dönemi ilk aşama vahiyleri içinde değerlendirmiştir.
[754] Nöldeke, *Geschichte des Qorans,* I, 110-111.

aradaki 149-167. âyet grubunun işlediği Mekkelilerin çoktanrıcılığı teması ile daha zayıf bir konu deseni sağladığını dile getirmiştir. Ona göre buna rağmen söz konusu âyet grubunun oluşturduğu bölümün, diğer iki (1. ve 3.) bölümdeki âyet grubunun kendi içinde benzer birkaç pasaj veya bir iki âyetle sınırlı uyumuna nazaran, birbiriyle daha fazla ahenk içinde olduğu söylenebilir. Nitekim bu gruptaki âyetler üslup, kafiye ve ritim açısından birbirlerine o kadar yakındır ki hepsinin bir bütün olduğu hususunda şüpheye mahal kalmamıştır.[755]

Kâf Sûresi

Nöldeke sûredeki 38. âyetin, Allah'ın yaratma işini tamamladıktan sonra dinlendiği şeklindeki kutsal kitap açıklamalarını ve Hıristiyanlığın yaratıcı tasavvurunu eleştirdiğini de dile getirmiştir. Nöldeke, her ne kadar Kâf sûresini ikinci aşama vahyi içinde değerlendirmiş olsa da Yahudilerle polemik içeren benzer anlatımlarından dolayı sûrenin Medenî olabileceği ihtimalini de göz ardı etmemiştir.[756]

Şu'arâ Sûresi

Weil, sûreyi Mekke döneminin ilk aşamasına tarihlendirmiştir. Şu'arâ sûresinin, Hz. Muhammed'in tek ilaha ibadet etme çağrısını ve şirk koşmaları yüzünden kavmini uyarmasını konu aldığı için peygamberliğin ilk yıllarında nazil olduğunu ileri süren Weil'e göre, sûrenin 213-218. âyet grubu şüpheye mahal bırakmaksızın bi'setin ilk yıllarına tarihlendirilmelidir.[757]

Nöldeke'ye göre 224-226. âyetler, kendilerinden öncekilerle irtibatlı olmadıkları gibi söz konusu âyetlerin Medine döneminde nazil olmaları için bir sebep de yoktur. Bu âyetler muhtemelen peygamberle tartışan Kureyşli şairler veya genel olarak şair taifesi hakkında kurgulanmıştır. Ayrıca Nöldeke, bu âyetler kendilerinden önceki âyetlerle başka yönlerden uyumlu gösterilseler bile durumun değişmeyeceğini, zira Hz. Peygamber'in erken dönemlerden itibaren şairlerle irtibatlı olduğunun bilindiğini ileri sürmüştür.[758]

Nöldeke şairlerin, Kur'ân'da bir tür kâhin veya falcı gibi tanıtıldığını belirtmiştir. Ona göre nitekim Kur'ân, şairlere ait rüyaların ya da işaretlerin anlamlı

---

755 Nöldeke, *Geschichte des Qorans,* I, 123.
756 Nöldeke, *Geschichte des Qorans,* I, 124.
757 Weil, *Einleitung,* 65
758 Nöldeke, *Geschichte des Qorans,* I, 127-128.

olduğuna (21/5) ve şairlerin geleceğin perdesini aralayabildiklerine (52/30), dikkat çekmektedir. Kur'ân'da, şairler ve şiir hususunda bu kadarıyla yetinilmemiş; cin veya iblis gibi bazı varlıkların şairlerin ruhlarına nüfuz ettiği, (37/36) zihinlerine güzel sözler yerleştirdiği ve onlara kendi ruhlarıyla iletişim kuracakları bazı yollar öğrettiği türünden (69/41) farklı bilgiler paylaşılmıştır.[759]

Kur'ân'da bu şekilde tarif edilmesine karşın şair kelimesinin pratikte tüm bu anlamları karşılamadığını belirten Nöldeke, kelimenin Medine dönemi vahyi içinde kullanılmamasından hareketle, 224-226. âyetlerin kesinlikle Mekkî olduğunu iddia etmiştir.[760] Nöldeke, bu âyet grubunun pasajdaki diğer âyetlerle aynı döneme veya başka bir sûreye ait olabileceği iddiasının kanıtlanamayacağını ileri sürmüştür. Sûrenin bir bütün olarak değerlendirilemeyeceğini dile getiren Nöldeke'ye göre 1-91. âyetler ayrı bir söz sanatı içermekte ve oldukça farklı bir üslup sergilemektedir. Önceki peygamberlerin hayatları ve Allah'a iman etmeyen kavimlerin başına gelen ilahi cezaların anlatıldığı giriş kısmı (1-6. âyetler) ve bunu takip eden yedi bölüm, benzer bir kafiye tarzı sergilemektedir.[761]

Hicr Sûresi

Hz. Peygamber'in, İslam öğretisini öncelikle akrabaları ve arkadaşlarına anlatmasıyla işe başladığını bildiren Weil, Hicr sûresinin son altı âyetinin, Mekke döneminin ilk aşamasına ait olduğunu ileri sürer. Weil, sûrenin geri kalan diğer kısmının ise Mekke döneminin ikinci aşamasına dâhil edilmesi gerektiğini belirtmiştir.[762]

Nöldeke, Hicr sûresinde 89. ve 94. âyetler gibi çok erken dönemlere ait bazı kullanım ve üslupları içeren âyetlerin yer aldığını dile getirmiştir. Ona göre, Şuarâ sûresi 214. âyetinde olduğu gibi, bu türden bölümler ilk dönem davetine ait propagandaları da kapsayan vahiyler içermektedir. Nöldeke bu görüşünü "uyarıcı/النذير "

[759] Nöldeke, *Geschichte des Qorans,* I, 128. Nöldeke'nin atıfta bulunduğu bu ayetler incelendiğinde söz konusu ayetlerdeki bilgilerin açıkça çarpıtıldığı ve Allah'a iftira edildiği açıkça görülecektir. Zira 21/5. âyette Peygamber'e şair olduğu yönünde iftirada bulunulduğu dile getrimiş; 37/36. âyette müşriklerin mecnun bir şair olarak niteledikleri Hz. Peygamber için tanrılarını terketmeyecekleri ifade edilmiş; 52/30. âyette şairlerin zamanın felaketlerine uğradıklarından bahsedilmiş; 69/41. Âyette Allah-u Teala Kur'an'ın bir şair sözü olmadığını belirtmiştir.

[760] Nöldeke, *Geschichte des Qorans,* I, 128.

[761] Nöldeke, *Geschichte des Qorans,* I, 128-129.

[762] Weil, *Einleitung,* 66.

ve “dosdoğru ol/فاصدع” gibi ifadelere dayandırmıştır. Ona göre ilk dönem vahiylerinde, sonradan tekrar edilmiş olma ihtimalleri dışarda tutulacak olursa, Hz. Muhammed’e, inancını korkusuzca savunması emredilmiştir. Nöldeke bu âyetlerin akabinde Kur’ân’da genellikle, muarızların Peygamber’e yönelik sataşma, alay ve eziyetlerini konu alan âyetlere yer verildiğini belirtmiştir. Nöldeke bu âyetlerin nüzûl dönemleri hakkında son söz olarak şunu ifade etmiştir: “Netice itibarıyla bu türden âyetler, tarz,biçim ve dil özellikleri açısından en erken dönemdekilerle uyuşmamaktadırlar.”[763]

Sâd Sûresi

Sûredeki 6. âyette geçen “انْطَلَقَ الْمَلَأُ” ifadesinin neye veya kime atfedileceği konusunda ciddi bir zorluğun olduğuna işaret eden Nöldeke, bu konuda iki ihtimalin olduğunu belirtmiştir. Buna göre ifade, ya Kur’ân’da sıkça bahsi geçen Hz. Davud’a ve Zebûr vahyine veya 6/92, 156; 21/51; 7/1-2; 11/1-2 ve 14/1-2. âyetlerde olduğu gibi Hz. Muhammed’e atfedilebilir. Nöldeke’ye göre bu son ihtimal durumunda âyetin manası daha fazla anlaşılmaz olacaktır.[764]

Furkân sûresi

Nöldeke, Nöldeke, Furkân sûresi 63-77. âyet grubunda gerçek inananların özelliklerinin anlatılmış olması, âyetlerin kafiyelerinin öncekilerden farklılaşması gibi etkenlerin asıl yerleri hususunda şüpheler oluşturduğunu ileri sürmüştür.[765]

Neml Sûresi

Nöldeke, Neml sûresindeki bazı âyetlerdeki önceden mevcut olan bazı kelimelerin sûreden çıkarıldığı iddiasında bulunmuştur. Nöldeke’ye göre, 42. âyette “هو” zamirini takip eden kelimelerin irtibatlarını kolaylaştıracak bir bağlantı olmadığı için bu âyet, ne Süleyman ne de ashabıyla ilişkilendirilemez. Ona göre 93. âyetteki “قل” ifadesi ya anlamı güçlendirmek için buraya konulmuş veya istemsiz olarak yapılan bir gramer hatası sonucu burada bulunmaktadır.[766]

---

[763] Nöldeke, *Geschichte des Qorans,* I, 129.
[764] Nöldeke, *Geschichte des Qorans,* I, 131.
[765] Nöldeke, *Geschichte des Qorans,* I, 134.
[766] Nöldeke, *Geschichte des Qorans,* I, 140.

Secde Sûresi

Secde sûresi 23. âyetindeki "فَلَا تَكُنْ فِي مِرْيَةٍ مِن لِقَّائِهِ" ifadesinin hiçbir şekilde metinle bir bağlam ilişkisi oluşturmadığını ileri süren Nöldeke, bu cümlenin sonradan eklenmiş bir ara değerlendirme/metin çoğaltma olduğunu iddia etmektedir.[767]

Nahl Sûresi

Nöldeke, kaynaklarda, 94. âyetteki "تَذُوقُوا" ifadesinden itibaren sûrenin 94-96. âyetlerinin veya Hicretten sonra birçok Arap kabilesiyle yapılan anlaşmalara atfedilen "ahdellah" ifadesinin geçtiği 95-97. âyet grubunun Medenî sayılmalarının doğru olmadığı görüşündedir. Ona göre bu yaklaşım esas alınacak olunursa bu âyetlerden önceki âyetler de pekâlâ Hicretten sonraya tarihlendirilebilir. 94. âyetin ise iki farklı döneme ayrılmasının açıklığa kavuşturulmadığını belirten Nöldeke nitekim Weil'in 101–103. âyetlerini Medenî olarak değerlendirdiğini ileri sürer.[768]

Sûrenin 103. âyetinin yeterli delil olmaksızın ilk olarak Medine'de İslam'ı kabul eden Selman-ı Farisî ile ilişkilendirilmesinin hatalı olduğunu ileri süren Nöldeke, bu görüşü savunanların muhtemelen metinde geçen ve çok sonraları Farisiler için kullanılan "أعجمي" ifadesinden hareket ettiğini dile getirir. Nöldeke bunun yanında İslami kaynaklarda birçok rivâyette, "أعجمي" için bazı köle isimlerinin (Yesar, Cebr, Yaiş, Belam) zikredildiğini belirtir. [769]

Nöldeke, sûredeki 114-117. âyet grubunun En'âm sûresi 119. âyetin işaretiyle Mekkî kabul edilmesinin daha doğru olduğu görüşündedir. Buna mukabil 118. âyet ise En'âm 146. âyet dikkate alındığında Medenî olma ihtimali daha yüksektir. Ona göre 110. âyetle benzerlik gösteren 119. âyet ve Yahudilerin cumartesi yasaklarından bahseden 124. âyet de Medenîdir.

Nahl sûresi 123. âyetin Mekkî döneme ait oluşunun şüpheli olduğu kanaatinde olan Nöldeke'ye göre bunun temel sebebi, İslam'ı "مِلَّةَ اِبْرٰهِيمَ/İbrahim'in dini" olarak niteleyen Bakara sûresi 135, 140; Âl-i İmrân 84, Nisâ sûresi 125 ve Hac 78. âyetlerinin

---

[767] Nöldeke, *Geschichte des Qorans,* I, 144.
[768] Nöldeke, *Geschichte des Qorans,* I, 148.
[769] Nöldeke, *Geschichte des Qorans,* I, 148.

tümünün bağlamları açısından Medenî olmasıdır.[770] Nöldeke bu şüphenin, içeriğe ilişkin birtakım sebeplerle daha da güçlendirilebileceğini ileri sürer. Ona göre "Muhammed, peygamberliğinin ilk zamanlarında İsa'nın Hıristiyanlara Musa'nın da Yahudilere getirdiği dini, kendisinin de Araplara getirdiğine güçlü bir şekilde inanıyor ve Mekkeli inkârcılar karşısında, öğretisinin doğruluğunu sorgulayabilecekleri bilenlere (Yahudi ve Hıristiyanlar) güveniyordu.[771] Ne var ki Peygamber, Medine'de beklediği desteği görememiş ve tam bir hayal kırıklığıyla karşılaşmıştı. Kitap sahipleri onu kabule yanaşmıyorlar ve getirdiği bilgilerin doğruluğunu sorgulamıyorlardı. Bu durumda Peygamber önceki vahiyleriyle çelişmeyecek şekilde onları da kontrol edebileceği bir merci bulmak zorundaydı. Bundan dolayı Muhammed, taraftarlarının asla karşılaşmayacağı daha önceki peygamberlere tutunmuş ve Yahudiler ile Hıristiyanlardan uzak durmuştur."[772]

Bu eğilimin yalnızca Bakara sûresi 130. âyette dışa vurulduğunu belirten Nöldeke, daha sonradan Hz. Muhammed'in Yahudiler ve Hıristiyanlarca inananların atası-babası, Allah dostu, adalet timsali ve itaatkâr bir din önderi (Patrik) kabul edilen İbrahim peygamberle akrabalık bağları olduğunu iddia etmesinin hiç de şaşılmayacak bir durum olduğunu ifade etmiştir.[773]

Nöldeke, Hz. Muhammed'in İbrahim peygamberi öne çıkarmasının Bakara sûresi 125, 127. âyetlerde geçtiği üzere onun Mekke'deki Kâbe'nin banisi olduğu görüşüyle ilişkili olduğu kanaatindedir. Hz. Peygamber'in bu görüşü ilk olarak Medine'de ortaya attığını ileri süren Nöldeke'ye göre zira Hz. Muhammed, son dönem Mekkî sûrelerde (Secde 3, Sebe 44, Yasin 6. âyetler) Araplara kendisinden önce bir peygamberin gelmediğini açık bir şekilde ifade etmiştir.[774]

---

[770] Nöldeke, *Geschichte des Qorans,* I, 146. Millet kelimesinin Kur'ân'da Yahudi, Hıristiyan ve Müşriklerin dini için kullanıldığına işaret eden Nöldeke, İslam'dan önceki Araplar arasında kullanıldığını tahmin ettiği bu kelimenin aslının Aramice "mellta" kelimesi olduğunu ileri sürmüştür. Bkz. Dipnot, 3.

[771] Bu hususta bkz: Nahl: 16/43-45 ve Enbiyâ: 21/7.

[772] Nöldeke, *Geschichte des Qorans,* I, 146.

[773] Nöldeke, *Geschichte des Qorans,* I, 147. Nöldeke, İbrahim peygamber hakkında Yahudi ve Hıristiyanların bu isimlendirmelerine, kaynaklardan örnekler vermis;. Nisâ: 4/125. âyette onun için kullanılan "halil" ifadesinin Ahdi Atik kaynaklı olduğunu ileri sürmüştür. Bkz: Dipnot, 1, 2.

[774] Nöldeke, *Geschichte des Qorans,* I, 147.

Hûd Sûresi

Nöldeke, her ne kadar kompozisyonunda bazı ölçüsüzlükler olsa da sûrenin âyetlerinin birbiriyle sıkı bir irtibat arz ettiği kanaatindedir.[775]

Nöldeke'ye göre 71-83 âyet grubunu, 25. âyetle başlayan Nuh, 50. âyetle başlayan Âd, 61. âyetle ele alınan Salih ve 84. âyetten sonra yer alan Şuayb kıssalarının, içinde yer aldıkları tanıtım şemasının dışında değerlendirmek gerekir. Ona göre, bunun yanı sıra 85. âyeti 71. âyetin tamamlayıcısı olarak düşünmek mümkündür.[776]

Nöldeke, sûrenin 111-112. âyetlerinin açık bir şekilde daha önce bahsi geçen kabile (118), şehir ve peygamberlere atıfta bulunduklarını düşünmektedir. Bu sebeple Nöldeke'ye göre bir önceki 101-109. âyet grubu bir sonuç olarak değerlendirilmeliyken 96. âyette anılmış olması sebebiyle 110. âyette Hz. Musa'ya tekrar değinilmesi ise Muhammedin sık sık başvurduğu çarpıcı bir anlatım şekli olarak dikkate değerdir.[777]

İbrâhîm Sûresi

Nöldeke, sûrenin Bedir'de Müslümanlarla savaşan Kureyşliler hakkında nazil olduğu yönünde çok sayıdaki müfessirin sahiplendiği görüşün yanlış olduğunu belirtir. Muhtevasından hareketle sûrenin Mekkî olduğuna işaret eden Nöldeke 37. âyette İbrahim'in Mekke'yi koruması ve neslini şirkten muhafaza etmesi için Rabbine dua ettiğini, daha sonraki âyetlerde ise ilerlemiş yaşında kendisine Yakup[778] (İshak) ve İsmail adında iki oğul bağışladığı için Rabbine teşekkürlerini sunduğuna dikkat çekmiştir.[779]

---

[775] Nöldeke, *Geschichte des Qorans,* I, 151.
[776] Nöldeke, *Geschichte des Qorans,* I, 151.
[777] Nöldeke, *Geschichte des Qorans,* I, 151-152.
[778]Nöldeke, *Geschichte des Qorans,* I, 152. Hz İbrahim'in Kur'ân'da adları zikredilen oğulları, İshak ve İsmail'dir. Kur'ân'da İbrahim peygambere Yakup'un verilmesi "وَوَهَبْنَا لَهُ اِسْحٰقَ وَيَعْقُوبَ - وَوَهَبْنَا لَـهُ اِسْحٰقَ وَيَعْقُوبَ نَافِلَةً" ifadesiyle En'âm: 6/84 ve Enbiyâ: 21/72. âyetlerde geçmektedir. İslam âlimleri âyette geçen "nafileten" ifadesinden yola çıkarak Yakub'un İbrahim'e İshak'ın oğlu olarak, yani torun olarak bahşedildiğini değerlendirmişlerdir. Benzer şekilde Kutsal Kitapta da Yakup, İshak'ın oğlu olarak anılmıştır. Almanca orijinal metinde "İshak" yerine "Yakup" isminin sehven veya hata eseri yazılmış olma ihtimalinin göz önünde bulundurulması gerektiğini düşünüyoruz. Zira eserin Arapça'ya tercümesini gerçekleştiren mütercimler de bizimle aynı kanaatte olduklarından tercümede "Yakup" yerine "İshak'ı tercih etmişlerdir. Bkz. Nöldeke, *Târihu'l-Kur'ân,* 136.
[779]Nöldeke, *Geschichte des Qorans,* I, 152.

Yûsuf Sûresi

Nöldeke Yûsuf sûresinin bir özelliği açısından benzer büyüklükteki diğer sûrelerden farklılaştığına dikkat çeker. Ona göre, sûrenin diğer âyetleriyle irtibatlı olan son bölümün âyetleri dâhil olmak üzere sûrede neredeyse tek bir konu (Hz. Yusuf) işlenmiştir.[780]

Nöldeke sûrenin, iki geç dönem ilim adamının belirttiğine göre Medine'ye hicret ederken birlikte götürmeleri için ilk muhacirlere verildiğini kaydeder.[781] Nöldeke'ye göre bu durum, Weil'in düşündüğü gibi sûrenin Medine'ye gönderilmek gibi belli bir amaç için oluşturulduğuna değil, aksine hicret olayından daha önceki bir zamana ait olduğuna işaret etmektedir.[782]

Süyûtî'nin, kendisinin son derece uzun ve mesnetsiz bulduğu 1-3. âyetleri Medenî kabul ettiğini belirten Nöldeke'ye göre benzer bir durum 7. âyetin Medenî kökenli olduğuna işaret eden rivâyet için de geçerlidir.[783]

Ankebût Sûresi

Nöldeke'ye göre, Ehl-i Kitab'ın büyük kısmının Hz. Muhammed'in getirdiği vahiylere inanmaları gerektiğini konu edinen ve Mekkî olduğu belirtilen 46. âyette geçen "اِلَّا الَّذِينَ ظَلَمُوا مِنْهُمْ" ifadesi, Bakara sûresi 145. âyette olduğu gibi, âyete sonradan eklenmiş görünmektedir. Zira "وقولوا" ile başlayan yan cümle öncesini gerekli kılan bir cümle değildir. "إلا" ifadesiyle tekrar yapılan istisna, cümle içinde rahatsızlık oluşturduğu gibi Kur'ân'da buna benzer başka bir kullanım da yoktur. Nöldeke'ye göre, bu yan cümle çıkarıldığında 46. âyette, Ehl-i Kitab'a karşı şiddet kullanılmasına izin vermeyen, sadece sözle mukabeleyi öngören bir anlam ortaya çıkacaktır.

Nöldeke bununla beraber bu derece kısa bir metnin yeri ve tarihi hakkında kesin bir tespitte bulunmanın kolay olmayacağını ifade etmiştir. Ancak ona göre, Mekkî vahiylerde "Ehl-i Kitap" ifadesinin yer almadığı, bunun yerine daha farklı ifadelerin geçtiği dikkate alındığında, metnin Medenî kökenli olduğu söylenebilir. Nöldeke ayrıca âyetteki "بِالَّتِي هِيَ اَحْسَنُ" ifadesinin geçtiği En'âm sûresi 152, Nahl sûresi 125. ve

[780] Nöldeke, *Geschichte des Qorans,* I, 152.
[781] Bahsi geçen âlimler için bak. Nöldeke, *Geschichte des Qorans,* I, 152, Dipnot 6.
[782] Nöldeke, *Geschichte des Qorans,* I, 152-153.
[783] Nöldeke, *Geschichte des Qorans,* I, 153.

Muminûn sûresi 96. âyetlerin de Mekkî olarak tarihlendirilmesi gerektiği kanaatindedir.[784]

Nöldeke, sûredeki 56. âyetin, yeni dine olan bağlılıkları nedeniyle inananları, yurtlarını terk etmeye teşvik ettiğini belirtmiştir. Ona göre, her ne kadar Medine'ye hicretten kısa süre önceye tarihlendirilmiş olsa da bu âyet, ilk Müslümanların ve Hz. Muhammed'in çok daha öncesinde şehirden göçtükleri hakkında bilgiler nazarı dikkate alındığında daha erken döneme tarihlendirilebilir.[785]

İçerdiği "جاهد" fiilinden hareketle Ankebût sûresi 69. âyetin, Medine dönemine ait olma ihtimalinin yüksek olduğunu dile getiren Nöldeke, buna ilaveten âyetteki "جاهد" filinin mücadele etme değil de sıkıntı, zulüm ve işkenceye cesaretle göğüs germe anlamında yorumlandığında âyetin Mekkî aşamayla da irtibatlandırılabileceğini ileri sürmüştür.[786]

Lokmân Sûresi

Nöldeke'nin ifadesiyle "zorba ebeveynden" bahseden 15. âyetinin suredeki mevcut yeri, bulunması gereken asıl yer değildir. Nöldeke, bu âyetin Lokman'ın oğluna yönelik hikmetli öğretilerine muhalif durumları ele aldığı için 20. âyetten sonra gelmesinin daha uygun olacağını ileri sürmüştür. Nöldeke'ye göre Hacc sûresi 23. âyet gibi bu âyetler de Medine dönemine tarihlendirilmelidir.[787]

Sûrenin 16. âyetinin öncesinde metinden çıkarılmış bir pasajın olduğunu iddia eden Nöldeke'ye göre, âyetteki "اِنَّـهَا" ifadesindeki "ها" zamirinin öncesinde atfedilebileceği bir ismin olması gerekirdi. Benzer şekilde sûrede ara cümlelerin sıklıkla yer aldığının müşahede edildiğini iddia eden Nöldeke'ye göre, 20. âyette Lokmân kıssasının ele alan kısım, 10. âyetle rahatlıkla irtibatlandırılabildiği için sûreye sonradan yerleştirilmiştir.[788]

A'râf Sûresi

Nöldeke, A'râf sûresinin beş bölüme ayrılarak incelenebileceğini ifade eder. Buna 1-58. âyetlerden müteşekkil birinci bölüm, Âdem'in şeytana kanma hikâyesini ve

[784] Nöldeke, *Geschichte des Qorans,* I, 155-156.
[785] Nöldeke, *Geschichte des Qorans,* I, 156.
[786] Nöldeke, *Geschichte des Qorans,* I, 156.
[787] Nöldeke, *Geschichte des Qorans,* I, 157.
[788] Nöldeke, *Geschichte des Qorans,* I, 157.

Âdemoğullarına yapılan uyarıları içermektedir. İkinci bölümdeki 59-100. âyetler Nuh, Salih ve Şuayb gibi ilk peygamberlerden bahsetmektedir. Üçüncü bölüm âyetleri 103-174. âyetleri arası uzun bir pasaj olup Musa ve ondan sonra Yahudilerin kaderini ele alır. Dördüncü bölüm âyetleri olan 175-1856. âyet grubu ise ana hatlarıyla Allah düşmanlığı konusunu ele alır. Sonuncu ve beşinci bölüm ise 187-206. âyetleri Kıyamet zamanını ele alır.[789]

Nöldeke'ye göre, A'râf sûresinin bölümlerini birbirine bağlayan ortak bir konu birliği yoktur. Bu sebeple pasajların sonradan Hz. Muhammed tarafından birleştirilmiş olabilecekleri düşünülebilir. Nöldeke, ilk bölümün Mekke'de muhtemelen bir hac ibadeti esnasında oluşturulduğunu iddia eder. Zira ona göre Hz. Peygamber bu âyetlerde çıplak olarak tavaf yapılması ve hac döneminde oruç tutulması gibi konuları ele almıştır.[790]

Nöldeke, 92. âyet ve 127. âyetlerin içeriğinden yola çıkarak, bu âyetler nazil olmadan kısa bir süre önce Mekke'de ciddi bir pahalılığın hüküm sürdüğünü iddia etmiştir. Nöldeke 163. âyetin, takip eden âyetlerle birlikte içerdiği "وَسْـَٔلْهُمْ /Onlara sor!" ifadesi sebebiyle yanlış bir çıkarımla Medine'deki Yahudilere yorumlandığına işaret eder. Bazı kaynakların 199 ve 203. âyetleri Medenî olarak tarihlendirdiklerini kaydeden Nöldeke, bununla birlikte 157. âyetin Medenî kökenli olduğuna işaret eden delillerin bulunduğunu ileri sürer. Nöldeke'ye göre Medine dönemi âyetlerinde sıklıkla geçen "أمي" kelimesinin Mekke'deki putperestlerden ziyade Medine'deki kitap ehli için kullanılmış olması daha anlamlıdır. Ayrıca Mekkî âyetlerde Tevrat ve İncil ifadeleri hiçbir yerde geçmemektedir.[791]

Bunun dışında 157. âyetteki "وَعَزَّرُوهُ وَنَصَرُوهُ" ifadesinin genellikle ve ısrarla Ensar'a yorulduğunu hatırlatan Nöldeke, bu âyet ve aynı düşünce gelişimini takip eden 157. âyetle beraber 156-158. âyet grubunun Hz. Peygamber tarafından Medine dönemine ait bir ek olarak buraya sonradan yerleştirildiğini iddia etmiştir.[792]

---

789 Nöldeke, *Geschichte des Qorans,* I, 158.
790 Nöldeke, *Geschichte des Qorans,* I, 159.
791 Nöldeke, *Geschichte des Qorans,* I, 159.
792 Nöldeke, *Geschichte des Qorans,* I, 159-160.

Nöldeke, 175-182. âyet grubunun Müslümanlar tarafından genellikle kutsal kitap geleneğindeki Bel'am karakterine veya Ümeyye b. Ebi's-Salt'a yorduklarını belirtmiştir.[793]

Ahkâf Sûresi

Ahkâf sûresi 15-17. âyetinin Sünniler tarafından Hz. Ebubekir'e yorulduğunu dile getiren Nöldeke'ye göre bu rivâyet ya Ebubekir'in halifeliğini meşrulaştırmak için ya da daha başka bir konuda taraftarlık güdüsünün bir eseri olarak ortaya çıkmış olabilir. Nitekim 15-17. âyet grubunun metninde, belirli bir kişi merkeze alınmaksızın ebeveynine çok saygılı davranmasının gerçek Müslüman'ın özelliklerinden biri olduğu vurgusu işlenmiştir.[794]

Nöldeke'ye göre 18-29. âyet grubu, önceki 17. ve sonraki 30. âyetlerde işlenen konuyla uyuşmadıkları için aslen başka yere ait olmalıdır. Nöldeke, erken döneme ait olduğuna yönelik rivâyetlerden dolayı aynı şekilde değerlendirilen 29. âyetin Cin sûresiyle benzer konuları ele aldığını ileri sürmüştür. Nöldeke, bu görüşü yanlış olsa dahi âyetten, Hz. Muhammed'in kesinlikle ruhlar ve cinler âlemiyle irtibatta olduğuna inandığının anlaşıldığını iddia etmiştir.[795]

En'âm Sûresi

Nöldeke, En'âm sûresi 45, 72, 90, 117, 135, 141 ve 154. âyetlerinin hemen bitiminde çok keskin anlam kopukluklarının görüldüğünü düşünmektedir. Sûrenin gerek üslup ve gerekse sözcük ilişkisi açısından pek de alışkın olmadık şekilde belirgin bir benzerlik arz ettiğini belirten Nöldeke, bu durumun sûredeki âyetlerin çoğunun birbirine çok yakın bir zaman diliminde oluştuğu görüşünü desteklediğini ileri sürmüştür.[796]

Sûrenin 20. âyetinin tatmin edici deliller sunulmaksızın büyük olasılıkla yalnızca Ehl-i Kitab'a referansta bulunması sebebiyle Medenî addedildiğini hatırlatan Nöldeke, benzer bir değerlendirmenin 93. âyet içinde yapıldığını dile getirir. Nöldeke'nin açıklamalarına göre kaynaklar çoğunlukla bu âyeti, yalancı peygamber Müseyleme veya

---

[793] Nöldeke, *Geschichte des Qorans,* I, 160. Bkz Dipnot, 3. Hirschfeld, *New Researsches*, 94.
[794] Nöldeke, *Geschichte des Qorans,* I, 160.
[795] Nöldeke, *Geschichte des Qorans,* I, 160-161.
[796] Nöldeke, *Geschichte des Qorans,* I, 161.Nöldeke, hem sûredeki birçok âyetten sonra keskin anlam kopuklukları olduğunu, dile getirmekte hem de aynı zamanda sure pasajlarının üslup ve kelime-kavram açısından biribirine benzediğini söylemektedir. Anlam kopukluklarıyla dolu pasajların olduğu bir metinde aynı zamanda ortak üslup ve kavram benzerliğinin sağlanabilmesi nasıl mümkün olmaktadır?

vahyi değiştirme girişiminde bulunan Abdullah b. Sa'd b. Ebi Serh'le ilişkilendirmişlerdir.[797]

Yahudilerin kendi kutsal kitaplarını tahrif ettikleri ve hakikatleri gizledikleri iddialarını içermesi nedeniyle 91. âyetin, Hicret'ten sonra indirildiği yönündeki yaklaşımların haklılık payı barındırdığını belirten Nöldeke, bilhassa Hz. Muhammed'den bahseden bölümlerin Mekke'dense Medine dönemine daha uygun düşeceğini ileri sürmüştür.[798]

Nöldeke bazı kimselerin 93. âyetle beraber 92 ve 94. âyetleri de Medenî saydıklarını kaydetmiştir. Ona göre 118-121. âyet grubu, asli yerinden koparılmış bir parça olarak değerlendirilmelidir. Bu âyet grubu bulunduğu yere pek de uyumlu olmayıp bazı yiyecekler ve başka şeyler hakkındaki yasakların belirtildiği 136-154. âyet grubuyla bariz bir benzerlik sergilemektedir.[799]

Nöldeke, zekât verilmesi gerektiğini tavsiye eden 141. âyet ile 151-153. âyet grubunun Medenî olarak değerlendirilmesini doğru bulmaz. Ona göre ayrıca 154. âyetle başlayan âyet grubunun öncesinde olması gereken bir bölüm, yerinde yoktur.[800]

Bakara Sûresi

Weil'e göre, Hz. Muhammed, Hicret'in ilk yıllarında, Mekke'deyken sıklıkla aynı gelenek ve öğretinin temsilcileri olduğu vurgusuyla andığı ve sayı ve tesir açısından Medine'de son derece etkin Yahudileri kazanmaktan başka bir hedef gütmüyordu. Weil, daha önce ele alınan putperestler ve münafıklar konusundan sonra sûrenin büyük kısmının en yoğun olarak işlediği konunun Yahudiler olduğuna işaret eder.[801]

Weil, sûrenin Medine Yahudilerine, Hz. Musa devrindeki gerçek inancın nasıl yitirildiğini anlattığını, onları katı Musevilik ve dogmalarla dolu Hırıstiyanlığa karşı Hz. İbrahim'in fıtrat dinine davet ettiğini ileri sürer. Sûrede kan, domuz eti ve Mekkeliler arasında yaygın olarak yapılan ve Mekkî sûrelerde muhtelif yerlerde zikredilen putlar için kesilmiş hayvanlar dışındaki diğer yiyeceklerin helal kılındığını dile getiren Weil,

---

[797] Nöldeke, *Geschichte des Qorans,* I, 161.
[798] Nöldeke, *Geschichte des Qorans,* I, 161.
[799] Nöldeke, *Geschichte des Qorans,* I, 162.
[800] Nöldeke, *Geschichte des Qorans,* I, 162.
[801] Weil, *Einleitung*.77-78.

bunların yanında Allah'a, meleklere, ahirete, peygamberlere ve onlara indirilen vahiylere iman etmenin emredildiğini belirtir. Weil, bu emirlerin haricinde ayrıca yoksullara, yetimlere, akrabalara, yolda kalmışlara ve kölelere yardım etmenin, verilen sözü tutmanın ve zor durumlarda sabretmenin tavsiye edildiğini kaydetmiştir.[802]

Bu aşamada Kur'ân'da ibadetin yönü hakkında sûrede bir belirlemenin henüz yapılmadığını, Allah'ın doğunun ve batı'nın Rabbi olduğunun vurgulandığını belirten Weil, Hz. Muhammed'in Medine'nin ilk yıllarında belirlediği bu ve benzeri dini öğretilere ikinci yılda yeni esaslar ekleyerek geliştirildiğini dile getirmiştir.[803]

Weil, sûrede ilk yıllarda hiç kimsenin İslam'ı kabulü hususunda zorlanamayacağının ifade edildiğini ancak kısa süre sonra inkârcılarla savaşmanın emredildiğini ve haram aylarda bile kan dökmeye izin verildiğini iddia etmiştir. Weil, sûrede kimsenin kendisini tehlikeye atmaması gerektiğinin tavsiye edildiğini, hatta böyle durumlarda binek üzerinde veya bir kısmını ayakta, kalan kısmını rükûda icra etmek sûretiyle ibadet edilmesine izin verildiğini belirtmiştir.[804]

Sûrede ayrıca, ibadet esnasında Mekke'ye doğru yönelmenin emredildiğini, kesin bir yasak gelmese de sûrede içki içmenin kınandığını ve kumarın yasaklandığını hatırlatan Weil, Ramazan ayından oruç ayı olarak ilk defa bu sûrede bahsedildiğine dikkat çekmiştir.[805] Kamuyu ve bireyi ilgilendiren bazı hususlarda ilk defa Medine döneminde birtakım kuralların konduğuna işaret eden Weil, kadınların özel halleri, vasiyet ve miras, borç sözleşmeleri, boşanma ve kadın hakları, inanmayanlarla evlilik ve cinâyet işlemek gibi konuların bunların arasında olduğunu ifade etmiştir.[806]

Weil'e göre Bakara sûresinin 158. âyet ve 196-203. âyet grubu hac ibadeti yükümlülüklerini ele aldığı için diğerlerinden biraz daha sonraki bir zaman dilimine, muhtemelen Hicret'ten sonra altıncı ya da yedinci yıla tarihlendirilmelidir.[807]

Nöldeke, 38-59. âyet grubunun Medine dönemi vahyi içinde kesinlikle değinilmeyen, daha ziyade Mekke dönemi vahyine ait konuları, ele aldıklarını iddia etmiştir. Nöldeke, Yahudilerin en başından beri inkârcı-ateist/tanrı tanımaz olduklarını

[802] Weil, *Einleitung*, 78.
[803] Weil, *Einleitung*, 78.
[804] Weil, *Einleitung*, 78-79.
[805] Weil, *Einleitung*, 79.
[806] Weil, *Einleitung*, 79-80.
[807] Weil, *Einleitung*, 80.

kanıtlamak için bilhassa Hicret'ten önceki vahiy pasajlarında sıklıkla dile getirilen yaratılış ve ilk insanın günahı konusunun, özellikle büyük bir Medenî sûrenin giriş kısmına konduğunu ileri sürmüştür.

Nöldeke'ye göre bu anlatım, âyetlerin Yahudilerin kötü niyetlerinin ortaya çıkmasının akabinde Hicretten kısa bir süre sonra oluşmuş olma ihtimaline rağmen, Hz. Peygamber'in onlarla savaştığına dair herhangi bir malumat taşımamaktadır. Fakat buna mukabil bazı âyetler, ibadet yönünün Kudüs'ten Mekke'ye çevrilmesini işlemektedir.[808] Bu durumun yani kıblenin Kudüs'ten Mekke'ye çevrilmesinin, tüm pasajla uyumlu olduğunu düşünen Nöldeke, bu sebeple ilgili âyetlerin (Bakara:143) Hz. Muhammed'in bu değişikliği hayata geçirdiği zamana, yani Hicret sonrası ikinci senenin ilk yarısına tarihlendirilebileceğini savunmuştur.[809]

Bakara sûresi 62. âyette her şeyin imanla ilişkili olduğu, dolayısıyla bir Yahudi'nin bir Hıristiyan'a veya bir Sabii'ye öncelenemeyeceği fikrinin işlendiğini belirten Nöldeke, bu yorumda içerik ile bağlamın uyum içinde olduğunu dile getirmiştir. Ona göre bu türden düşünceler, sonradan cümle ekleme kuşkusu rahatlıkla oluşabildiği için, bu âyette olduğu gibi açık keskin bir şekilde vahiy sözcükleriyle ifade edilmiştir. Nitekim neredeyse aynı ifadeler, Mâide sûresi 69. âyette benzer bir bağlam içinde geçmektedir.[810]

Nöldeke'ye göre 106. âyette bazı eski hükümlerin yürürlükten kaldırılmasından bahsedilmiş olması sebebiyle 94-114. âyet grubu, kıblenin Mekke'ye çevrilmesi olayından daha önceki bir zaman dilimine tarihlendirilmelidir.[811]

Sûredeki 114. âyetin Medine'de ibadet eden Müslümanları rahatsız eden hatta toplandıkları yerleri, mescitleri yok etmek isteyen Peygamber karşıtlarından bahsettiğini belirten Nöldeke, 115. âyetin ise Yahudi kıblesini hedef alarak ibadet esnasında yönelinen yerin çok da mühim olmadığının açıklığa kavuşturulduğunu ileri sürmüştür. Sûrenin 116. âyetinin sadece Hıristiyanlarla irtibatlandırılabileceğini ifade eden Nöldeke,[812] 120-132. âyet grubunda ise Kâbe ve Hz. İbrahim'in dininin Yahudilik'ten daha evla olduğu fikrinin ispatlanmaya çalışıldığını iddia etmiştir. Nöldeke'ye göre 142-

---

[808] Nöldeke, *Geschichte des Qorans,* I, 174.
[809] Nöldeke, *Geschichte des Qorans,* I, 174-175.
[810] Nöldeke, *Geschichte des Qorans,* I, 175-176.
[811] Nöldeke, *Geschichte des Qorans,* I, 176.
[812] Nöldeke, *Geschichte des Qorans,* I, 176-177.

145. âyetlerde, önceki âyetlerde açıklanmaya çalışılan konular bir neticeye ulaştırılmış ve artık Hz. Peygamber açık bir şekilde Müslümanların ibadet esnasında yönlerini Kâbe'ye çevirmelerini emretmiştir. Nöldeke, Kur'ân'ın bu hususta birçok kişinin emre itaat etmeyerek suç işlediğini belirttiğine de dikkat çekmiştir.[813]

Bakara sûresi 163-167. âyet grubunun Mekkî olduğunu iddia eden Nöldeke, bu âyetlerin yüksek ihtimalle bir sûrenin baş kısmına ait olduğunu ve ayrıca bu âyetlerin öncesinde birkaç kelimenin de düştüğünü ileri sürmüştür. Nöldeke'ye göre bu âyet grubu ile Müslümanların hakkında sıklıkla yanlış açıklamalar yaptıkları 200-202. hatta 204-207. âyet grupları irtibatlandırılabilir.[814] Nöldeke 168-181 âyet grubunun da atalarına uyan putperestlerden bahsettikleri için öncekiler gibi Mekkî olduğunu iddia etmiştir. Nöldeke, bu kısmın haram kılınmış yiyeceklerden bahseden 172-176. âyet grubunun öncesinde yer almasını ise Müslümanlardan Musa'nın şeriatındaki yiyecek ahkâmına dikkat etmelerini isteyen Yahudilere karşı gizliden gizliye yürütülen bir karşıtlıkla açıklamanın mümkün olduğunu ileri sürmüştür. Ona göre bu âyetler ve benzeri diğer âyet grupları Hz. Muhammed'in Yahudilerin hükümlerini reddettiği bir zaman diliminde oluşturulmuşlardır.[815]

Nöldeke 177. âyetin, ibadetin yönünün değiştirilmesinden sonraki bir zamana tarihlendirilebileceğini, zira âyette dindarlığın bu türden hükümlerden ve meselelerden daha önemli olduğunun vurgulandığını dile getirir. Nöldeke, bu âyeti takiben gelen 178-185. âyet grubunun ise sadece aynı konu yüzünden değil başında yer alan diğerleriyle aynı "Sizler için farz kılındı/كُتِبَ عَلَيْكُمْ" ifadesinden hareketle nüzûl zamanlarının tespitinin şüpheye mahal kalmaksızın tespit edilebileceğini iddia etmiştir. Ona göre bu âyetlerin nazil olduğu tarih, tam olarak İslam'ın ikinci esası olan orucun farz kılındığı Hicretin 2. yılının Ramazan ayından kısa zaman önce, yani sûrenin yukarıdaki pasajlarının ait olduğu zaman dilimidir.[816]

Nöldeke'ye göre oruç hakkındaki son hükmü içeren Bakara 186 ve 187. âyetleri kesinlikle daha sonraki dönemlere aittir. Çünkü bu âyetlerdeki hüküm, diğer hükümlerden farklı olarak çok kesin bir dille ifade edilmiş ve Müslümanların oruç

[813] Nöldeke, *Geschichte des Qorans,* I, 177.
[814] Nöldeke, *Geschichte des Qorans,* I, 178.
[815] Nöldeke, *Geschichte des Qorans,* I, 178.
[816] Nöldeke, *Geschichte des Qorans,* I, 178.

süresi boyunca aşırılıktan kaçınmaları tekraren emredilmiştir. Nöldeke, bu sebeple her iki âyetin daha sonradan sûredeki mevcut yerine yerleştirildiğini iddia etmiştir.[817]

Bakara sûresi 188. âyetinin daha büyük bir vahiy pasajının parçası olabileceğini, dolayısıyla yerinin burası olmadığını iddia eden Nöldeke, 189-203. âyet grubunun Mekkî olduklarını ileri sürmüştür. “İnsanlardan bir kısmı da var ki/فَمِنَ النَّاسِ” ifadesiyle başlayan 200. âyetten 202. âyete kadar olan bölüm dışındaki âyetlerin, kutsal belde olan Mekke hakkındaki hükümlerden bahseden bir küme olarak değerlendirilmesi gerektiğine işaret eden Nöldeke’ye göre, bu durum söz konusu âyetlerin Medenî oldukları şüphesini haklı gösterse de âyetlerin kesin kronolojisi hakkında bir yargıda bulunmak zordur.[818]

Nöldeke, bununla beraber bu âyetlerin İslam’ın Kâbe hakkındaki ilkelerini dile getirildiği Nahl sûresi 123. veya Bakara sûresi 125 ve 127. âyetlerin hemen akabine veya Hz. Muhammed tarafından Hicretin 6, 7 ve 10. senelerinde gerçekleştirilen hac ya da umre yolculuğunu anlatan âyetlere de yerleştirilebileceğini düşünmektedir.[819]

Sûrenin 189. âyetinde hac esnasında gerçekleştirilen kadim bir uygulamaya göndermede bulunulduğunu belirten Nöldeke, çağdaş araştırmalarında işaret ettiği üzere[820] bu âyetin de tarihsel bir atıf içeren 197-200 ve 203. diğer âyetler gibi belli bir tarihe sabitlenemeyeceğini iddia etmiştir.[821]

Nöldeke, Bakara sûresi 190-193. âyet grubunun bir inanç savaşını tavsiye ettiğini ve Müslümanların müşriklere karşı Kâbe’de, harem bölgesinde dahi silah kullanmalarına izin verdiğini belirtmiştir. Nöldeke’ye göre, ilgili âyetlerin Mekke fethinden kısa süre öncesine veya Hicri 6. yılda gerçekleştirilen ve Hz. Muhammed’in savaşa neden olabilecek bir gelişme olarak değerlendirdiği Hudeybiye Antlaşması’ndan önceki bir zaman dilimine ait olabileceği düşünülebilir.[822]

Nöldeke, 194-196. âyet grubunun Hurgronje’nin makul açıklamalarında da görüldüğü üzere yukardaki âyetleri takip eden bir sürece ait olduklarını ifade etmiştir. Çünkü bu âyetlerde öncelikle hac ibadeti ele alınmış, akabinde ise Hicri 7. yılda

[817] Nöldeke, *Geschichte des Qorans,* I, 179-180.
[818] Nöldeke, *Geschichte des Qorans,* I, 180.
[819] Nöldeke, *Geschichte des Qorans,* I, 180.
[820] Nöldeke, *Geschichte des Qorans,* I, 181.
[821] Nöldeke, *Geschichte des Qorans,* I, 181.
[822] Nöldeke, *Geschichte des Qorans,* I, 181.

gerçekleşen umre ziyaretinde yerine getirilmesi gereken kurbanlıklardan bahsedilmiştir. Nöldeke, Hurgronje'nin 196. âyeti Hz. Muhammed'in Veda Haccı yaptığı Hicri 10. yıla tarihlendirilmesini yerinde bulur. Nöldeke, Hz. Peygamberi'n bu sırada hac ile birlikte bir umre de yaptığını ve kadına duyduğu arzusunu gidermek için kutsal hac elbisesini çıkarmak sûretiyle (ihram) umreyi sona erdirdiğini iddia etmiştir. Ona göre Hz. Peygamber'in ashabından ileri gelenler, özelliklede Hz. Ömer bunu hoş görmemiş ve vahyin bu hususu açıklığa kavuşturacağını ummuştur.[823]

Sûrenin 215. âyeti ile 217-220. âyet grubunun Hz. Peygamber'e yöneltilen bazı sorulara verilen cevapları içerdiğini belirten Nöldeke, 215. ve benzer soru ifadesiyle başlayan 219. âyetlerin, farklı bir zaman dilimine tarihlendirilmesi gerektiğini ileri sürmüştür. Nöldeke, 217. âyetin kaynaklarda kutsal Recep ayında Nahle denen mevkide Kureyşli bir ticaret kervanını alıkoyan ve reislerini öldüren Abdullah b. Cahş hakkında hicretin ikinci yılında nazil olduğu yönündeki bilgilerin doğru olduğunu kabul etmştir.[824]

Beyyine Sûresi

Weil, Yahudi ve Hırıstiyanlar hakkında yoğun eleştiri içeren Beyyine sûresinin ve Cuma namazı mevzusundan önce Cuma tatili hususunda Yahudiler hakkında tartışma açan Cuma sûresinin, Bakara sûresiyle eşzamanlı nazil olduğunu iddia etmiştir.[825]

Birçok müfessir tarafından sûrenin Medenî olarak sınıflandırıldığını belirten Nöldeke ise az da olsa sûreye Mekkî köken atfedenlerin de olduğunu dile getirir. Bu müfessirlere göre Beyyine sûresinin tertip açısından katıksız bir şekilde Mekkî olan sûrelerin arasında yer almış olması Mekkî olduğuna işaret etmektedir. Nöldeke, Medenî olduğunu düşünenlerin dayandığı kanıtın, sûrenin 1 ve 5. âyetlerinde müşriklerle beraber kitap ehlinin de zikredilmiş olmasıdır.[826]

Enfâl Sûresi

Sûrenin 67. âyetinin Weil tarafından Uhud yenilgisi sonrasına tarihlendirilmesini yerinde bulmayan Nöldeke'ye göre bu görüş tamamen yanlıştır. Zira âyette esirleri

---

[823] Nöldeke, *Geschichte des Qorans,* I, 181.
[824] Nöldeke, *Geschichte des Qorans,* I, 182.
[825] Weil, *Einleitung,* 80.
[826] Nöldeke, *Geschichte des Qorans,* I, 185.

bağışlayanların gerçekten de ödüllendirileceğinden veya karşılık verileceğinden değil, Allah'ın onları/esirlere zulmedenleri vahiy göndermek sûretiyle cezalandıracağından bahsedilmektedir. Nöldeke, Bedir'de elde edilen ganimeti konu edinen 69. âyetin de aynı bağlamda değerlendirilmesi gerektiğini ifade eder. Ona göre bu âyetler (60'tan itibaren) ve önceki pasajların devamı gözükmeyen 70. âyet sûrenin aynı döneme ait olmayan büyük bir bölümü olarak düşünülebilir.[827]

Sûrenin 74. âyetinin de yaklaşık olarak yukardakilerle aynı zaman dilimine ait göründüğünü belirten Nöldeke'ye göre 75. âyet için ise birkaç ihtimal mevcuttur. Buna göre, şâyet akrabalık bağlarının en güçlü bağ olduğu vurgulanmak isteniyorsa bu âyette, Hz. Muhammed'in hemen Hicret'in akabinde, Medineliler ile Mekke'den Medine'ye göçen zayıf ve kimsesizler arasında kurduğu, ancak savaşın akabinde geçersiz kıldığı kardeşlik sözleşmesine işaret edilmiş olabilir.[828] 75. âyetin 72. âyeti nesh ettiğini ileri süren müfessirlerin yanıldığını ileri süren Nöldeke'ye göre bu müfessirlerin iddia ettikleri üzere kardeşlik sözleşmesi iptal edilmiş olsaydı, 75. âyet, yardımlaşmayı ve dayanışmayı tavsiye etmezdi. Hâlbuki bu âyet bahsedilen hususları içermektedir.[829]

Muhammed Sûresi

Weil, Muhammed sûresinin kâfirlerle mücadele hususunu ele alan ana konusu itibarıyla Enfâl sûresini takiben ortaya çıktığını belirtmiştir. Nitekim ona göre, Enfâl sûresi 67. ve öncesindeki 13. âyetler, inkârcıların yok edilmesi gerektiğini, ancak bütünüyle boyun eğdikten sonra bu kişilerden cizye alınması ya da bunların affedilmelerinin söz konusu olabileceğini dile getirmektedir.[830]

Nöldeke ise Muhammed sûresinin Bedir Savaşı'ndan kısa süre sonra indirilmiş olduğu kanaatindedir. Ona göre zira sûrenin ikinci kısmı, münafıklardan ve Peygamber'in yanında savaşan ancak kazanılan zafere rağmen Mekkelilerle barış yapma yanlısı olan korkak kimselerden bahsetmektedir.[831]

---

[827] Nöldeke, *Geschichte des Qorans,* I, 188-189.
[828] Nöldeke, *Geschichte des Qorans,* I, 189.
[829] Nöldeke, *Geschichte des Qorans,* I, 189.
[830] Weil, *Einleitung*, 82.
[831] Nöldeke, *Geschichte des Qorans,* I, 189.

Âl-i İmrân Sûresi

Weil, Âl-i İmrân sûresinin en azından bir kısmının Uhud Savaşı'ndaki kayıpları sebebiyle Müslümanları teskin etmeyi konu edindiği için hicretin üçüncü yılında oluşmuş olabileceğini ileri sürer. Ona göre sûrenin diğer bölümü, kimi zaman Yahudileri ve Hıristiyanları tartışma konusu yapması kimi zaman da onlara daha dostane bir üslupla yaklaşması ve İbrahim'in inancına göndermelerde bulunması sebebiyle daha erken bir döneme tarihlendirilmelidir. Weil'e göre, Müslüman olmayan herkesin ebedi olarak cehennemde kalacağını ifade den 77. âyet ise ancak çok daha sonraki bir zaman diliminde ortaya çıkmıştır.[832]

Nöldeke, sûrenin ilk bölümü olarak değerlendirdiği 1-86. âyetlerin tam olarak ne zaman nazil olduklarının belli olmadığını belirtir. Nöldeke'ye göre, âyetlerin bir bütün olarak oluşturuldukları öngörülecek olunursa bu zaman, muhtemelen Bedir savaşı sonrası olmalıdır. Zira 13. âyet açıkça bu hususu ele almaktadır. Nöldeke kaynakların âyetlerin oluşum dönemi için son derece geç tarihler olan Hicri 6. veya 7. yılları vermelerinin yanlış olduğunu iddia eder. Nöldeke'ye göre her ne kadar 64. âyet, bazıları tarafından Hz. Peygamber'in Bizans kralına ve Mısır Kıptilerinin patriğine gönderdiği mektuplara yorulmuşsa da gerçekte Hz. Peygamber tarafından gönderildiği iddia edilen mektupların metninin sıhhati şüphelidir.[833]

Nöldeke, tüm kâfirleri ebedi hüsranla tehdit eden 85. âyetin, çok sonraki bir zaman diliminde oluşturulmuş olduğunu iddia eder. Ancak ona göre yukarıdaki delil kati bir delil olarak değerlendirilmemelidir. Zira âyette belirtilen inançsızlardan anlaşılması gereken tüm gayrimüslimler değildir. Nitekim İslam Peygamberinin vahye muhatap olduğu ilk yıllarda Hıristiyanları mümin olarak kabul ettiğinin bilinen bir durumdur.[834]

Hadîd Sûresi

Weil sûrenin, Hz. Peygamber'in Medine'ye hicretinden sonra nazil olduğu kanaatindedir. Ona göre, bazı Müslüman ilim adamlarının sûreyi Hz. Ömer'in İslam'ı kabul hikâyesiyle ilişkilendirmeleri ve bu sebeple de sûreyi Mekkî saymaları

---

[832] Weil, *Einleitung*, 83.
[833] Nöldeke, *Geschichte des Qorans,* I, 190.
[834] Nöldeke, *Geschichte des Qorans,* I, 192.

yanlıştır.[835] Weil'e göre sûrede, Mekke'nin fethinden ve Bedir zaferinden önce Müslüman olup cihat edenlerin bu tarihten sonra cihat edenlere üstünlüğünden bahseden 10. âyetin varlığı, sûreyi açık bir şekilde, en erken "Bedir savaşı sonrasına tarihlendirmeyi gerektirmektedir. Hz. Muhammed'in bu türden bir ayrımı büyük ihtimalle bu olaydan sonra yapmış olabileceğini ileri süren Weil, sûrenin 13. âyetinde ilk defa Medine'de ortaya çıkan münafıkların anılmasına da dikkat çekmiştir.[836]

Nöldeke İslami gelenekte çoğunluğun sûrenin tamamının, geri kalan az sayıdaki âlimin ise ilk veya son âyetlerinin Mekkî olduğu hususunda farklı görüşler ileri sürdüklerine işaret etmiştir. Nöldeke'ye göre diğer benzer birkaç sûrede gözlemlendiği üzere bu sûrenin de ana konuları cihada katılmak, infak etmeyen münafıkların eleştirilmesi türünden bazı uyarılardan müteşekkildir.[837] Nöldeke, sûrenin 10. âyetinin kaynaklarda genellikle Mekke'nin Fethi'ne yorulduğunu belirtir. Ancak ona göre böylesine önemli bir başarı için sergilenmesi gereken emin bir tavır sûrede Hz. Muhammed tarafından ortaya konmadığı için bu yaklaşım yerinde değildir.[838]

Nisâ Sûresi

Weil, Nisâ sûresinin büyük kısmının Medine döneminin ilk yıllarına tarihlendirilmesi gerektiğini belirtir. Ona göre sûrede özellikle evlilik hukuku, miras hukuku ve kasıt olmaksızın cinâyet işleme gibi bazı konulardaki hükümler birbirleriyle ilişkili olarak yer almıştır. Weil, ayrıca sûrede savaş ahkâmı, Mekke'de alıkonanların serbest bırakılması, müşrikler, Yahudiler ve Hıristiyanlar hakkındaki tartışmalar, savaşta ibadet kurallarının düzenlenmesi, gösterişe kaçmaksızın eli açık olmak, doğruluk ve dürüstlük gibi bazı ahlaki tavsiyeleri içeren konuların işlendiğini dile getirmiştir.[839]

Nöldeke'ye göre ise bu sûre, çok büyük oranda Hicri 3. ve 5. yıllar arasına tarihlendirilmelidir. Zira sûredeki birçok pasaj diğerleriyle irtibatlı olup sûrenin bu döneme ait olduğuna işaret etmektedir.[840]

---

[835] Weil, *Einleitung*, 83.
[836] Weil, *Einleitung*, 83.
[837] Nöldeke, *Geschichte des Qorans*, I, 195.
[838] Nöldeke, *Geschichte des Qorans*, I, 195.
[839] Weil, *Einleitung*, 81.
[840] Nöldeke, *Geschichte des Qorans*, I, 196.

Sûrenin 59-70. âyet grubunun Hz. Peygamber'in verdiği bir karara razı gelmeyen bir Müslüman hakkında nazil olması gerektiğini ileri süren Nöldeke, bu grup içindeki 60-65. âyetlere ilişkin kaynaklarda nakledilen hikâyelerin, yeterince güvenilir olmadığı gibi kronolojik açıdan da belirsizlikler sergilediklerini ileri sürmüştür. Ona göre bu âyetler, gerek içerik gerekse de dil açısından önceki pasajla uyumlu olduğu için her iki pasajın aynı tarihlerde nazil olmuş olması gerekir.[841]

Haşr Sûresi

Nöldeke'ye göre, sûrenin 18. âyetinden itibaren ikinci kısmının nüzûl zamanı hakkında net bir şey söylemek kolay değildir. Bununla beraber bu pasajın ilk bölümle aynı zamana tarihlendirilmesine engel bir durum yoktur. Zira sûrenin ilk âyeti sûre sonunda tekrar edilmektedir.[842]

Ahzâb Sûresi

Weil'e göre Ahzâb sûresi, bir yönüyle daha önce işlenen evlilik hukukunu tekrarlayan, diğer yönüyle onu tamamlayıcı hükümler içeren ve tüm âyetleri yaklaşık olarak aynı zaman dilimine ait olan bir sûredir.[843] Weil, yürütülemeyen bir evliliğin akabinde gerçekleşen bir boşanmayı konu alan Ahzâb sûresinin 46. âyetinin Zeyd b. Sabit'in Kur'ân'ın toplanması hususunda ne tür hatalara düştüğünü göstermesi açısından ayrıca önemli olduğu kanaatindedir. Weil'e göre gerek 46. âyet gerekse de sûrenin geri kalanı, son derece özel bir duruma binaen nazil olmuş ve Ahzâb sûresiyle ilgilendiği esnada Zeyd'in eline geçmiştir.[844]

Sûrenin 44-47. âyet grubunun Mekkî bir sûreye veya ilk dönem Medenî sûrelerden birine ait olduğunu ileri süren Weil, bu âyetlerin, savaşmaya izin verilmediği bir zaman diliminde nazil olduğunu iddia etmiştir. Weil'e göre, âyetlerde inananların inkârcılara veya Yahudilere tabi olmaktan men edilmeleri ve onlar için üzülmemelerinin emredilmesi âyetlerin savaş süreci öncesine ait olduklarının kanıtıdır.[845]

Nöldeke ise bu âyetler ile sûrenin 1-3. âyetleri arasında önsöz tarzında bir irtibat kurulabileceğini, zira 4. âyette Hz. Peygamber'in, gerçek evlatlar olmadıkları için

---

[841] Nöldeke, *Geschichte des Qorans,* I, 201.
[842] Nöldeke, *Geschichte des Qorans,* I, 206.
[843] Weil, *Einleitung*, 80.
[844] Weil, *Einleitung*, 86.
[845] Weil, *Einleitung*, 86.

evlatlıkların eşleriyle evlenmeyle ilgili bir hüküm tesis ettiğini ileri sürmüştür. Ona göre 6, 7 ve 8. âyetlerde ise Hz. Peygamber'in eşleri ile müminler arasındaki ilişki hakkında bazı hukuki kurallar belirlenmiş ve 28-35 arası âyet grubunda, Hz. Peygamber'in eşleri hakkında bazı hükümlere yer verilmiştir.[846]

Kadınların giyimleri hakkındaki 59. âyetin içinde bulunduğu pasajın, diğer âyetlerden farklı olarak çok daha sonraları nazil olduğunu iddia eden Nöldeke'ye göre bu âyet, muhtemelen Hicri 8. yılın öncesinde oluşturulmuştur. Nöldeke, bu iddiasını temellendirmek için âyetin metnindeki "Kızların /بناتك" ifadesinden hareket etmiştir. Ona göre, Hz. Peygamber'in yaşayan iki kızından Ümmü Gülsüm, Hicri 8. yılda vefat etmiştir. Dolayısıyla bu tarihten sonra sadece Hz. Peygamber'in tek kızı olan Fatıma hayatta kaldığından 59. âyetin 8. yılda veya öncesinde nazil olması gerekir.[847]

Nöldeke bu sûrenin âyetlerinin sıralanmasının temel ve olgusal bir prensipten yoksun olduğunu iddia etmiştir. Ona göre, her ne kadar 9-27 gibi Hendek savaşından bahseden daha geç tarihli âyetler, başından sonuna kadar daha dengeli bir yapıda ve aynı türün birbirinden ayrılan parçaları görünümü vermekteyse de 4-8, 28-40, 49, 53-55. gibi aile ve hane hukuku hakkında çeşitli hükümlerden bahseden âyetler ile 41-47, 56-58 ve 60-73 gibi peygamberler ve çağdaşları ile ilgili konuları ele alan âyetler. iç içe ve karışık bir durum arz etmektedirler.[848]

Nöldeke, tüm bu karışıklık içinde 9, 41, 49, 53 ve 69. âyetlerde geçen " يَا اَيُّهَا الَّذِينَ اٰمَنُو/Ey İman edenler!" ifadesinin 70. âyet müstesna, planlı bir şekilde azalarak 1, 28, 45, 50 ve 59. âyetlerde "Ey Peygamber!/يَا اَيُّهَا النَّبِيّ" ifadesiyle yer değiştirdiğine işaret etmiştir. Ona göre, bu değişiklik bir tesadüf eseri olmayıp yazarların veya derleyicilerin müdahil olduğu bir durumdur. Bununla beraber her ne kadar pasajların büyük kısmının birbirine yakın zamanda teşekkül ettiği öngörülse bile sûrenin son hali bizzat Hz. Peygamber tarafından düzenlenmiştir.[849]

---

[846] Nöldeke, *Geschichte des Qorans,* I, 207.
[847] Nöldeke, *Geschichte des Qorans,* I, 208.
[848] Nöldeke, *Geschichte des Qorans,* I, 208-209.
[849] Nöldeke, *Geschichte des Qorans,* I, 209. Nöldeke bu türden iddiaları sürekli tekrarlamaktadır. Ona göre sûreye hem yazıcılar hem derleyiciler hem de bizzat peygamberin kendisi müdahalede bulunmuştur.

Münafikûn Sûresi

Nöldeke'ye göre, sûrenin diğer pasajlarıyla hiçbir şekilde herhangi bir anlam bağı kurulamayan 9-11. âyet grubu, Beni Müstalik gazvesiyle ilişkili olmayıp başka bir zaman dilimine ait olmalıdır.[850]

Nûr Sûresi

Weil, ele aldığı konular nazarı dikkate alındığında Nûr sûresini, Beni Mustalik seferiyle irtibatlandırarak hicri beşinci yıla tarihlendirilebileceğini ifade etmiştir.[851] Nûr sûresinin zina iftirası-kazf isnadında bulunmanın hükmüne konu olan Hz. Aişe'nin macerası ile irtibatlandırıldığını belirten Weil, ayrıca sûrede bu vesileyle aile hayatı hakkında çok sayıda düzenlemenin, erkeklerin ve kadınların tevazu ve iffetleri hususunda önemli tavsiyelerin ve son olarak örtünme mahremiyetine ilişkin emirlerin yer aldığını dile getirmiştir.[852] Weil, bazı âyetlerde inananlarla mukayeseyle Hz. Peygamber'in özel yaşamına yönelik birtakım düzenlemelerin çok daha katı olduğuna dikkat çekmiştir.[853]

Weil'e göre, sûrede bunun dışında başkaca hüküm içeren düzenleme olmayıp köle sahipleri hakkındaki ifadeler köleleri serbest bırakmaları yönünde birtakım tavsiyeler olarak değerlendirilmelidir.[854]

Mücâdele Sûresi

Nöldeke'ye göre, Hz. Peygamber'e hak ettiği kıymeti vermeyi emreden 12-13. âyet grubu, Nûr sûresiyle yakın tarihlerde, yüksek ihtimalle de Hicretten sonraki ilk yıllarda nazil olmuş olmalıdır. Sûrenin 5-8. âyetlerinde münafıkların ele alındığına işaret eden Nöldeke, 1-4, 5-8, 9-10, 11, 12 ve 14. gibi münferit âyetlerin benzer anlatım biçimlerinden dolayı birbirlerine yakın zaman dilimlerinde inmiş olduklarını ileri sürer. Nöldeke, bunlardan 1-9. veya 8-10. âyet grubunun Mekkî olduğunu iddia edenlerin, bu görüşleri için makul hiçbir delil getiremedikleri kanaatindedir.[855]

---

[850] Nöldeke, *Geschichte des Qorans,* I, 209-210.
[851] Weil, *Einleitung*, 84.
[852] Weil, *Einleitung*, 84-85.
[853] Weil, *Einleitung*, 85.
[854] Weil, *Einleitung*, 85.
[855] Nöldeke, *Geschichte des Qorans,* I, 212-213.

Hac Sûresi

Hac sûresinin, ilk defa savaşa izin veren âyetler, Hz. İbrahim tarafından uygulanan hac ibadeti, hicret edenlerin, Allah için ölen veya öldürülenlerin mükâfatları gibi konulardan bahsettiğini belirten Weil, sûrenin Medine'nin ilk yıllarına ait olduğunu dile getirmiştir. Bununla birlikte Weil, Müslümanların da teyit ettiği üzere sûrenin bazı âyetlerinin Mekke'de nazil olduğuna dikkat çekmiştir. Ona göre sûrede, Medine ahalisinden ziyade Mekke'nin putperestleri daha yoğun şekilde gündem edilmiştir.[856] Weil, sûrenin Hz. Muhammed'in kâfir olan birine verdiği imtiyazı kaldırmasından ve erken dönemlerde şeytanın işlevinden bahseden 54-56. âyet grubunun ise Mekkî döneme ait olduğundan kesinlikle şüphe duyulmayacağı kanaatindedir.[857]

Nöldeke, ise İslami kaynaklarda genellikle Mekkî kabul edilen bu sûrenin Medenî olduğu görüşünü savunanların da bulunduğunu işaret etmiştir. Sûrenin âyetlerinin büyük bir kısmının Hicretten önce Mekke dönemi üçüncü aşaması diliminde indiğini ifade eden Nöldeke, buna karşın Medine'de inen pasajlarında işlenen konuları itibarıyla sûrenin ana ekseninin, Medenî olarak değerlendirilebileceği görüşündedir.[858]

Nöldeke'ye göre 1-24. âyet grubu, sûrenin Mekkî olan bölümü olup bunların içinden 5-7. âyetler bağlamı bozmaktadır. Sûrenin 42-57, 61-66. ve 68-76. âyet gruplarının Medenî olarak tarihlendirilmesini yanlış bulan Nöldeke, benzer şekilde 1. âyetin Beni Mustalik seferi esnasında oluşturulduğunu ve Hz. Peygamber'in bu âyeti bizzat okumuş olabileceğini ileri sürerek âyetin Medenî olduğunu ima etmiştir. Ona göre, 1. âyet de çok sonraları İslam'ı kabul eden bazı Arap kabileleri veya hicretten sonra ortaya çıkan bir takım gelişmelere yorularak Medenî kabul edilmiştir. Nöldeke, 15. âyet için içerdiği "يَنْصُرَهُ/zafer kazanma" ifadesi nedeniyle kaynaklarda, Arap kabilelerine işaret ettiği yönünde birtakım açıklamaların yapıldığına dikkat çekmiştir.[859]

---

[856] Weil, *Einleitung*, 80.
[857] Weil, *Einleitung*, 81.
[858] Nöldeke, *Geschichte des Qorans,* I, 213.
[859] Nöldeke, *Geschichte des Qorans,* I, 213. Nöldeke, sûre hakkında verdiği ilk bilgilere göre sûrenin ilk kısmındaki âyetlerin çoğunlukla Mekkî olduğuna dikkat çektiği halde, daha sonraki paragraflarda Mekkî olarak belirttiği âyetlerin Medeni olduğuna işaret eden deliller serdetmiştir. Bir çelişki olarak değerlendirilebilecek bu durumun, sûrenin tarihlemdirmesine ilişkin açıklamalarda Mekki-Medeni isimlerin karıştırlmış olmasından kaynaklandığı kanaatineyiz. Nitekim Mekkî olduğunu ifade ettiği 1-24 arası uzun bölümün, 5-7 âyetlerinin bağlam uyuşmazlığı gösterdiğini, 1, 11 ve 15. âyetlerin yanısıra 20-24 âyetlerinin ise konuları itibariyle Medeni olduğunu ispatlamaya çalışmıştır.

Nöldeke 19-23, 19-24. hatta 19-24. âyetlerinin kaynaklarda Hz. Ali'nin ve diğer bazı sahabelerin Bedir savaşında Kureyş'in önde gelenleriyle müsabakalarıyla irtibatlandırıldığını kaydetmiş: bu yorumun aynı zamanda Kur'ân'da "خصمان/iki hasım" olarak ifade edilen kelimeye dayandırıldığını belirtmiştir.[860]

Nöldeke, hac ibadeti hakkında giriş sadedinde açıklayıcı bazı bilgiler içerdiği için birçok Müslüman âlimin, Hicri 6. yılda gerçekleştirilen hac yolculuğuyla irtibatlandırdıkları 25-37. âyetleri, sûrenin Medine dönemi vahyinden sayılabilecek diğer pasajlar arasında zikrettiğine dikkat çekmiştir. Ona göre bu âyetler, daha geç tarihlerde gerçekleşen Mekke'nin fethinden sonra nazil olmuş olamazlar. Zira sûrede gerek inkârcıların haccın idaresini kötü yönettiklerinden ve müminlerin buraya gelmesini engellediklerinden bahseden 25. âyet gerekse de Müslümanların Kâbe'de bulunan şirk unsurlarından uzak durmalarını emreden 30. âyetteki bilgiler, bu tarihte Mekke'nin daha Müslümanların egemenliği altına girmediğini gösteren açık delillerdir.[861]

Nöldeke, 34. âyetle benzer ifadelerle başlayan 67. âyetin bu âyetle aynı zaman dilimine tarihlendirilmesi gerektiğini belirtmiştir.[862]

Nöldeke, 52. âyetinin genellikle Hz. Peygamber'in boş bulunduğu bir esnada, Mekke'nin dişi putları olarak bilinen Lat, Menat ve Uzza'ya saygı duyulmasını hoş gördüğünü anlatan bir olayla (Garanik) ilişkilendirildiğini belirtmiştir. Nöldeke'ye göre bu yorum, "تمني/-أمنية" kelimelerinin "okuma ve sesli okuma" anlamlarına yorulmasından kaynaklanan yanlış bir değerlendirmeye dayanmaktadır. Bununla birlikte Nöldeke bu âyetin, müminlerin karşıtları arasında zikredilen münafıklardan bahseden 53. âyetle ilişkilendirilmediği takdirde, Mekkî olarak değerlendirilebileceği kanaatindedir.[863]

Nöldeke'ye göre sûredeki 58-60. âyet grubu, savaşta ölen kâfirlerden bahsettiği için Bedir savaşı sonrasında inen Medenî âyetler arasında kabul edilmelidir. Benzer şekilde 77. âyetin ilk dönem müfessirlerinden biri tarafından Medenî kabul edilmesini yerinde bulan Nöldeke, savaşa davet eden açıklamaları sebebiyle âyetin Bedir Savaşı

---

[860] Nöldeke, *Geschichte des Qorans,* I, 213.
[861] Nöldeke, *Geschichte des Qorans,* I, 214.
[862] Nöldeke, *Geschichte des Qorans,* I, 214.
[863] Nöldeke, *Geschichte des Qorans,* I, 214-215.

öncesine; Hz. İbrahim'in dinine yaptığı vurgu sebebiyle de Yahudilerle yapılan ilk savaşa yakın bir zaman dilimine tarihlendirilebileceğini ileri sürmüştür.[864]

Mümtehine Sûresi

Nöldeke, Mümtehine sûresi 10. Âyetin, Hudeybiye anlaşmasının hemen akabine ya da rivâyetlerin işaret ettiği üzere bu anlaşmanın gerçekleştiği zaman dilimine tarihlendirilmesinin doğru olacağı görüşündedir. Ona göre aksi halde aile düzenine son derece önem veren Hz. Muhammed'in, anlaşma gereği kendisine sığınan erkeleri geri verip kadınları yanında tutması hiç de makul olmazdı. Nöldeke, bu pasajla ilişkilendirilebileceğini düşündüğü 12. Âyetin, Mekke'nin fethi sırasında nazil olduğu yönünde ve yalnızca son dönem müfessirlerince savunulan görüşün delilden yoksun olduğunu ileri sürmüştür. Ona göre ilk âyetlerle aynı konulara yer veren 13. âyet de yine aynı zaman dilimine tarihlendirilmelidir.[865]

Nasr Sûresi

Weil, Nasr sûresinin üç âyetinin de Mekke'nin fethiyle ilişkili olduğunu ve dolayısıyla sûrenin bütünüyle Mekke'nin fethiyle irtibatlandırılabileceğini ileri sürmüştür.[866]

Nöldeke Nasr sûresinin, Kur'ân'daki mevcut yerinde sanki başka bir yerden koparılmış gibi durduğunu iddia etmiştir. Nöldeke, kaynakların Mekke'de indiği hususunda müttefik oldukları bu sûrenin iniş yeri hakkında kendisinin de farklı düşünmediğini ifade etmiştir. Bununla beraber Nöldeke, küçük, büyük kalabalık gruplar halinde milletlerin İslam'ı kabul edecekleri yönünde sûrede dile getirilen söylemin son dönem Medine vahyine ait olduğu düşüncesindedir. Ona göre, sûrenin Medenî olduğunu savunanlar, fetih anlamına gelen "نصر" kelimesini Mekke'nin fethine yordukları için ilgili tüm rivâyetleri de bu yönde değerlendirmiş ve bu görüşe kani olmuşlardır. Nöldeke, diğer bir grup âlimin ise bu hususta daha sonraki tarihlere

---

[864] Nöldeke, *Geschichte des Qorans,* I, 215.
[865] Nöldeke, *Geschichte des Qorans,* I, 219.
[866] Weil, *Einleitung*, 86. Weil, kaynakların Mekke'nin fethinden sonra indiğinde ittifak ettikleri sûreyi, Fetih sûresiyle aynı zamana tarihlendirmesi hususunda herhangi bir dayanak göstermek veya açıklama yapmak ihtiyacı duymamıştır.

gittiklerini, sûrede aslında Hz. Peygamber2in vefatının haber edildiğini ve bu sebeple de sûrenin son inen vahiy olduğunu ileri sürdüklerini kaydetmiştir.[867]

Hucurât Sûresi

Sûrenin 9-10. âyetlerinin Müslüman kabileler arasındaki savaşa işaret ettiğini, 11-12. âyetlerin ise iftira-gıybet ve ad takmayı yasakladığını belirten Nöldeke, bu her iki pasajın gerek birbirleriyle ve gerekse 6. âyetle irtibatlandırabilmenin kolay olmadığına işaret eder. Nöldeke, 13. âyette İslam'da üstünlüğün soy ve kabile asaletiyle değil, Allah korkusuyla olduğuna dikkat çekildiğini kaydeder. Ona göre bu âyetin gelenek tarafından Mekke'nin fethedilmesiyle birlikte Kureyşlilerin büyüklüğüne yorulması anlamlı olabilir; ancak Hz. Peygamber'in bununla farklı birçok olaya da işaret etmek istemiş olabileceği de göz önünde bulundurulmalıdır. Netice itibarıyla âyetin öncekilerle irtibatlandırılamadığını ileri süren Nöldeke, bu durumun sonrakiler için geçerli olmadığını ve muhtemelen 13. âyetin sonrakilerle aynı döneme tarihlendirilmesinin mümkün olabileceğini ifade etmiştir.[868]

Tevbe Sûresi

Weil, sûrenin büyük bölümünün Tebük seferine katılmayanları ve haklarında bağışlanma dilenmesi yasaklanan münafıkları konu edindiğini, sûrede Huneyn savaşına değinildiğini ve münafıkça davranışlar sergileyen Beni Amir'in inşa ettiği mescit hakkında açıklamaların yer aldığını kaydeder.[869] Weil, Hz. Ali'nin Hicri 9. yılın sonunda Veda Haccı sırasında orada bulunanlara yüksek sesle okuyarak ilan ettiği yeni devlet yasalarının, sûrenin giriş kısmını oluşturduğunu ileri sürmüştür.[870]

Nöldeke de Tevbe sûresinin en önemli âyetlerinin, Hz. Peygamber'in Hicri 9. Yılda gerçekleştirdiği Veda Haccı esnasında Hz. Ali aracılığıyla Mekke'de bir araya gelen Müslümanlara okunan pasajı olduğunu belirtmiştir. Nöldeke, bu pasajda okunan beyannamenin uzunluğu hakkında kaynakların farklı rivâyetler barındırdığını kaydetmiştir. Ona göre, kutsal aylar bittikten sonra Müslümanların, aralarında zamanı tayin edilmiş bir anlaşma bulunanlar hariç tüm müşriklere saldırmalarını emreden 1-12. âyet grubu, tartışmasız olarak bu pasaj içinde değerlendirilmelidir. Haddi zatında

[867] Nöldeke, *Geschichte des Qorans,* I, 219-220.
[868] Nöldeke, *Geschichte des Qorans,* I, 221.
[869] Weil, *Einleitung,* 89.
[870] Weil, *Einleitung,* 89.

sûrenin “بَرَٓاءَةٌ مِنَ اللّٰهِ وَرَسُولِهٖٓ” ifadesiyle başlayan ilk âyetinde verilen ihtarla bu husustaki tüm içeriğe işaret edilmiştir.[871]

Nöldeke, her ne kadar hiçbir zaman bu ihtarın bir parçası olarak değerlendirilmemiş olsa da 28. âyetin aynı zaman dilimine tarihlendirilmesi gerektiği görüşündedir. Ona göre, diğerleriyle hiçbir bağlam ilişkisi bulunmayan ve İslam takvimi, kutsal ayların sayısı ve bu ayların hürmeti hakkındaki hükümleri içeren 36. ve 37. âyetler de kesin olmamakla birlikte aynı döneme ait olmalıdır.[872]

Sûrenin 13-16. âyet grubunun genellikle Mekke'nin fethi öncesine tarihlendirildiklerini belirten Nöldeke, yaygın bir rivâyette de geçtiği üzere 13. âyet Hudeybiye anlaşmasının Kureyşliler tarafından bozulmasıyla ilişkilendirilmiştir. Nöldeke, bu bağlamda âyetteki “هموا” ifadesinin düşmanların niyeti anlamında anlaşılmaması gerektiğini, zira âyette bu yönde bir açıklama yerine gerçekten pratik olarak müşahede edilebilen bir öfkeden bahsedilmektedir. Nöldeke'ye göre hem âyetlerin içeriği bu yaklaşımla uyuşmakta hem de âyetler müşriklerden Kâbe'nin sahipleri olarak bahseden takip eden 17-22. âyetlerle irtibatlıdır.[873]

Nöldeke, zekât ve sadakaları adil bir olarak dağıtmadığı yönünde münafıklar tarafından kendisine yöneltilen ithama karşı, Hz. Peygamber'in verdiği cevapları içeren 58-72. âyet grubunun, söz konusu seferle anlaşılır bir bağlantısının kurulamayacağını iddia etmiştir.[874]

Gerçek Müslümanların vasıflarından bahseden 111. âyet ve çok yakınları olsalar dahi Müslümanları, müşrikler için şefaat dilemekten men eden 113-116. âyetlerin aynı döneme tarihlendirilmesinin makul olduğu kanaatinde olan Nöldeke, kaynakların bu âyetlerin nüzûl sebebi olarak kaydettikleri rivâyetlere yer verir. Nitekim muhtelif rivâyetlere göre söz konusu âyetler, Allah'ın Peygamber'ine, kendileri için af dilenmesini yasakladığı ve hicretten önce vefatı gerçekleşen amcası Ebu Talib hakkında veya Ebva'da annesinin kabrini ziyaret esnasında inmiştir.[875]

---

[871] Nöldeke, *Geschichte des Qorans,* I, 222.
[872] Nöldeke, *Geschichte des Qorans,* I, 223.
[873] Nöldeke, *Geschichte des Qorans,* I, 223.
[874] Nöldeke, *Geschichte des Qorans,* I, 224.
[875] Nöldeke, *Geschichte des Qorans,* I, 225.

Nöldeke'ye göre kaynaklarda âyetlerin nüzûl sebebi olarak kaydedilen ilk ihtimal, kronolojik sebeplerden ötürü kabil-i mümkün görünmezken ikinci ihtimal, yani ayetlerin Hz. Peygamber'in annesinin mezarını ziyareti esnasında inmiş olmaları, pasajdaki âyetlerin bağlamları aynı olmak koşuluyla makbul addedilebilirdi. Ne var ki söz konusu âyetler genel bazı yaklaşımlardan bahsettiklerinden bu pasajın Medine dönemine ait olması da muhtemeldir. Nöldeke sonuç olarak her iki yorumun da zayıf tefsir derlemelerinin birleştirilmesinden başka bir şey olmadığını iddia etmiştir.[876]

Sûrenin 117, 118. âyetlerinin seferden geri kalanların af edilmesi hususunu ele aldığını belirten Nöldeke, 119-122. âyet grubunun ise seferden geri kalan diğer Medineliler ve yakın civardaki Bedevîleri kınanması konusunu işlediğine işaret etmiştir. Nöldeke'ye göre bu âyetlerde, sefere katılmayanlara takdir edilen cezada bazı sınırlamaların öngörüldüğüne, tüm Müslümanların seferlere katılma zorunluluğunun gevşetildiğine ve Allah'ın her gruptan bir kesimin katılmasını yeterli kabul ettiğine dikkat çekilmiştir.[877]

Müslümanlara yakınlarındaki kâfirlere karşı acımasızca savaşmalarını emreden 123-126. âyet grubunun yüksek ihtimalle son dönem Medine vahyine ait olduğunu dile getiren Nöldeke, bu âyetlerin Kur'ân'daki mevcut yerleri itibarıyla kendilerinden öncekilerle aynı zamana tarihlendirilebileceğini ifade etmiştir. Nöldeke, 124. âyetle benzer giriş ifadelerine sahip olan 128. âyetin, aynı bağlamda ve zaman diliminde değerlendirilmesi için yeterli delillerin olmadığı kanaatindedir.[878]

Bazı kaynakların 128. âyetin Mekkî olduğunu naklettiğini belirten Nöldeke, âyetteki "رَسُولٌ مِنْ اَنْفُسِكُمْ/içinizden bir elçi" ifadesinin bu yorumda etkili olduğuna işaret etmiştir. Nöldeke, "من انفسكم/sizden" ifadesinden maksadın Kureyşliler olması halinde, âyetin Mekke dönemine yorulabileceğini ileri sürmüştür. Ona göre şâyet bu ifadeden kasıt Hz. Peygamber'in Arap olmasıysa 128. ve 129. âyetleri Medenî kabul etmenin ve önceki âyetlerle irtibatlandırmanın önünde hiçbir engel kalmamış olacaktır.[879]

Sûrenin kompozisyonunun diğer sûrelerde de müşahede edildiği üzere açık olmadığını düşünen Nöldeke'ye göre, bununla birlikte muhtelif pasajlarda yer alan çok

---

[876] Nöldeke, *Geschichte des Qorans,* I, 225.
[877] Nöldeke, *Geschichte des Qorans,* I, 226.
[878] Nöldeke, *Geschichte des Qorans,* I, 226.
[879] Nöldeke, *Geschichte des Qorans,* I, 226.

sayıda garip sözcük ve deyim, sûredeki âyetlerin yazım tarihlerinin başından itibaren birbirine yakın bir zaman dilimine ait oldukları intibaını vermektedir.[880]

Mâide Sûresi

Weil, Veda Haccı sırasında oluşan çok sayıdaki âyeti içerdiği için Mâide sûresinin Müslümanlar tarafından son nazil olan sûre olarak kabul edildiğine işaret etmiştir. Sûrenin son sûre olarak değerlendirilmesinde, Veda Haccıyla irtibatlandırılan bazı âyetlerinin yanı sıra bilhassa yiyecek, içecek hükümlerini genişleterek tekrarlayan 4. âyetinin de etkili olduğunu düşünen Weil'e göre, sûrede yasaklanan yiyeceklerden bahseden âyetler, dini öğretilerin tamamlandığını ifade eden 2, 3. âyetlerden daha önce nazil olmuştur.[881]

Weil, zor şartlarda teyemmümle abdest almaktan bahseden 6. âyet'in bu hususa ilk işaret eden âyet olmadığını, İslami geleneğin de değindiği üzere teyemmüm konusunun daha önce nazil olan başka bir sûrede (Nisâ sûresi 43) ele alındığını hatırlatmıştır. Bu sebeple 6. âyetin daha önceki bir zaman dilimine tarihlendirilmesi kanaatinde olan Weil'e göre benzer şekilde, tutulmayan yeminlerin kefareti hakkındaki âyet de kendisinden daha önce nazil olan Tahrîm sûresi 2. âyetle aynı zamana ait olmalıdır.[882]

Weil, sûrede bulunan ve alışveriş sözleşmelerinde iki şahidin imzasının olmasını öngören âyetin daha erken dönemlerde, muhtemelen Bakara sûresi176. âyetten sonraki bir zaman diliminde ortaya çıkmış olabileceğini ileri sürmüştür. Benzer şekilde içki içmeyi ve kumar oynamayı yasaklayan âyetin de bu âyetten daha sonra nazil olduğunu savunan Weil'e göre İslami geleneğin el kesme hükmünün daha önceki zaman dilimlerinde uygulandığına yönelik nakilleri göz ardı edilecek olunursa bahsi geçen hükümler arasından sadece bu hüküm, Veda Haccından sonraki bir zaman dilimi gibi daha geç bir döneme tarihlendirilebilir.[883]

---

[880] Nöldeke, *Geschichte des Qorans,* I, 227.
[881] Weil, *Einleitung,* 89.
[882] Weil, *Einleitung,* 89-90. Weil, tarihlendirmesinde aynı konuyla ilgili âyetleri aynı zaman diliminde değerlendirmektedir. Kanaatimizce bu türden çıkarımlar Kur'ân'ın konu eksenli inen bir vahiy olduğu ön kabulünden hareketle yapılmaktadır. Hâlbuki sosyal gerçeklik ve insan hayatı buna pek de müsait değildir. Hükümlerin farklı zaman süreçlerinde tekrar edilmesi ve genişletilmesi tabii olan bir durumdur.
[883] Weil, *Einleitung,* 90.

Weil, Mâide sûresinin geri kalan kısmında İncil kıssaları, Yahudilerin ve putperestlerin tartışılması özellikle de Hıristiyanlık ve teslis inancının eleştirisi gibi konuları ele alınan âyetlerin diğerlerine kıyasla daha eski tarihli olduklarını iddia etmiştir. Weil'e göre bilhassa Hıristiyanların Müslümanlara daha yakın olduğunu dillendiren 85. âyet onun bu görüşünü kanıtlar niteliktedir. Zira Hıristiyanlar ile Müslümanlar arasındaki dostluk geç tarihlerde gerçekleşen Mute savaşı ve Tebük seferiyle son bulmuştur.[884]

Weil, sûrenin 73. âyeti ile 2. Bakara sûresi 61. âyetinde Hıristiyan ve Yahudilere ebedi cehennemin vaad edildiğine dikkat çekmiştir. Ona göre aslında Hz. Peygamber hayatının sonlarına doğru, gerek bu âyette gerekse de İslam'dan başka din kabul edenlerin ahirette hüsrana uğrayacağını dile getiren Âl-i İmrân sûresi 85. Âyetinde, Yahudi ve Hıristiyanlara hiçbir şekilde tolerans tanınmayacağını dile getirmiştir. Nitekim Allah'a ve Peygambere iman etmeyenlerin cehenneme gireceklerini beyan eden Fetih sûresi 13. âyeti, Yahudi ve Hıristiyanlara artık hiçbir şekilde tolerans gösterilmeyeceğini vurgulamaktadır.[885]

Geleneğin sûredeki 5. âyetin vefatından birkaç ay önce hicri 10. yılda Veda Haccı esnasında Hz. Peygamber tarafından orada hazır bulunanlara okunduğuna dikkat çektiğini kaydeden Nöldeke, bu âyeti içerik ve üslup yönünden tamamladıkları için 1, 4 ve 7. âyetlerin de bu zaman diliminde nazil olmuş olabileceklerini ileri sürmüştür. Nöldeke'ye göre âyetin nüzûl zamanı aşağı yukarı kesin gibidir. Zira bilhassa 4, 5 ve 7. âyetlerde tekrarlanan ve Hz. Peygamber'in zafer hissiyatını yansıtan "اليوم/bugün" ifadesi vefatına yakın bir döneme yorulabilir.[886]

Nöldeke ise kaynakların, sûredeki 4. âyetin Hz. Muhammed'in vefatından kısa bir süre önce İslam'ı kabul eden Tay kabilesinin önde gelenlerinden Adi b. Hatim veya Zeyd b Hayl'in Peygamber'e yönelttiği bir soru üzerine nazil olduğu yönünde haberler naklettiğini kaydetmiştir. Zeyd b Hayl'in, kavmi tarafından Hz. Peygamber'e gönderilen delegasyona başkanlık yaptığını; Adi b. Hatim'in ise Hz. Ali zamanında kabilesinin lideri olarak Falls'ın putlarını kırmakla görevlendirildiğini belirten Nöldeke, İbn Sa'd'ın bu hususta naklettiği ve Amr b. El Musabbih'in av eti hakkında Hz.

---

884 Weil, *Einleitung*, 90.
885 Weil, *Einleitung*, 90-91.
886 Nöldeke, *Geschichte des Qorans,* I, 227-228.

Peygamber'e yönelttiği soruya "كل ما أصميت ودع ما انميت /bütün olarak geleni ye ancak artık olarak geleni terk et" şeklindeki cevabın, Kur'ân'la ilişkilendirilemeyeceği kanaatindedir.[887]

Nöldeke, sûrenin 2. âyetinin kaynaklardaki rivâyetler dikkate alındığında ya Hicri 7. yılda gerçekleştirilen hac ibadetine veyahut bir önceki yıl Hudeybiye anlaşması gereği gerçekleştirilemeyen hac ibadetine yorulması gerektiğini ileri sürmüştür. Bununla beraber Nöldeke, bu âyetle sıkı bir anlam örgüsü kuran 3. âyetin çoğunlukla Hicri 6. yıla tarihlendirildiğine dikkat çekerek 2. âyetinde bu yıla tarihlendirilmesinin daha doğru olacağı görüşündedir. Ayrıca bu hususta geleneğin ileri sürdüğü muhtelif görüşlerin, 2. âyette yer alan "وَلَٓا اٰمّٖينَ الْبَيْتَ" ifadesinin farklı yorumlarından kaynaklandığına atıfta bulunan Nöldeke, müşrik hacıların bu ifadenin çerçevesi içine alınması durumunda âyetin, Kâbe'de haccın müşriklere yasaklandığı Hicri 9. yılın öncesine; ifadenin yalnızca Müslümanlara yorulması halinde ise âyetin bu tarihten sonraya tarihlendirilmesinin söz konusu olabileceğine işaret etmiştir.[888]

Sûrenin 8-10. âyet grubunun aynı zaman diliminde nazil olduğunu belirten Nöldeke, Müslümanların karşı karşıya kaldıkları tehlikelerden bahsetmesinden dolayı bir sonraki 11. âyetin nüzûl zamanının tespitinin zor olduğunu ifade eder. Ona göre bu hususta bizzat Hz. Peygamber'in yaşadığı ölüm tehlikelerini nakleden hikâyeler, âyetin zamanın tespiti için hiçbir anlam ifade etmezler.[889] Sûrenin 12-34. âyet grubunun nüzûl dönemi hakkında en ciddi ipucunun, amansız bir savaştan bahseden 33. âyette yer aldığını belirten Nöldeke, ilgili metin dikkate alındığında mücadelenin çoktan başladığına atıfta bulunan âyetten hareketle, bu âyetlerin Kaynuka Yahudilerinin Hicri 2. yılın şevval ayında yerlerinden edilmelerinin sonrasına, yani Arabistan Yahudilerine en büyük darbenin indirildiği Hicri 7. yılda vuku bulan Hayber savaşı öncesine tarihlendirilmesinin doğru olacağı görüşündedir. Ona göre Mâide sûresinin büyük kısmı genellikle Hicri 6 veya 7. yıllarına tarihlendirildiği için bu âyetler bahsi geçen iki tarihten sonuncuya yani Hayber savaşı öncesine tarihlendirilmelidir.[890]

Nöldeke, sûrenin 51-58. âyet grubunun, Kaynukaoğulları hakkında af talebinde bulunan ve onlar için göç izni alan Abdullah b. Ubey hakkında olduğunu nakleden

[887] Nöldeke, *Geschichte des Qorans,* I, 228.
[888] Nöldeke, *Geschichte des Qorans,* I, 228-229.
[889] Nöldeke, *Geschichte des Qorans,* I, 229.
[890] Nöldeke, *Geschichte des Qorans,* I, 229-230.

rivâyetler gereğince Hicri 3. yıla tarihlendirilebileceğini belirtir. Bununla beraber 51. âyette zayıflıklarından ötürü Müslümanlara düşmanlarından korkuları sebebiyle Yahudilerle bir birlik kurmalarının salık verildiğini ifade eden Nöldeke, buna karşın Hz. Peygamber'in, Allah'ın kendi katından bir zaferle veya daha uygun bir yolla yardım edeceğini müjdelediğini kaydeder. Nöldeke'ye göre bu âyetler Mekkelilerin veya Yahudilerin kısa bir süre önce yenilgiye uğradıkları bir döneme ait olmazlar.[891]

Sûrenin 59-85. âyet grubunda Yahudilerle birçok savaşın yapıldığına dikkat çekildiğini dile getiren Nöldeke, bu pasajlardaki anlatım takip edildiğinde, Mute ve Tebük seferlerinin henüz gerçekleştirilmediğinin anlaşılacağını ileri sürmüştür. Nitekim ona göre 72-82. âyetlerde Hırıstiyanların daha dostane bir şekilde anılması özellikle de papazlar ve ruhbanlarının tavsif edilmesi herhangi bir mücadele olmaksızın mahza teorik prensiplerin bir görünümü olarak tezahür etmiş olabilir. Nöldeke aksi durumda, şâyet Hz. Peygamber'in bağlılarına Mute Savaşı sırasında papazları kılıçtan geçirmeleri fakat münzevilere dokunmamaları yönündeki emirler verdiği bilgisi tarihsel olarak gerçekse bu görüşünün değişebileceğini dile getirmiştir.[892]

Değerlendirme

Oryantalistler âyet pasajlarının veya sûrelerin kronolojisini tespitte konu birliği ve muhteva yakınlığı yanında metnin kelime ve kavram dünyası açısından da birbiriyle uyumlu olmasına dikkat etmişlerdir. Vahiy pasajları arasında bağlam ilişkisinin varlığı da ayrıca sorgulanan bir durum olmuştur.[893] Bu özellikleri üzerinden vahiy kronolojisi tespiti girişimi, oryantalist zihnin Kur'ân vahyini klasik kompozisyon yapısını haiz bir metin olarak tasarlama düşüncesinden kaynaklanmaktadır.[894] Her ne kadar Kur'ân'ın konu ve muhteva eksenli bir tertip özelliğine sahip olmadığını belirtmiş olsalar da tarihlendirme denemelerinde âyet grupları veya sûreleri içeriklerinden hareketle ilgili ilgisiz farklı nüzûl tarihleriyle ilişkilendirmekten kaçınmamışlardır.[895]

Vahiy tarihinin aynı zamanda inanan birey ve toplumun inşa tarihi olduğu göz önünde bulundurulacak olursa Kur'ân vahyinin farklı zaman ve şartları dikkate alarak

---

[891] Nöldeke, *Geschichte des Qorans,* I, 231.
[892] Nöldeke, *Geschichte des Qorans,* I, 231-232.
[893] Weil, *Einleitung*, 79, 80, 82, 83; Nöldeke, *Geschichte des Qorans,* I, 105, 181, 194.
[894] Weil, *Einleitung,* 7, 9, 41; Weil, *Mohammed*, 362, 363; Nöldeke, *Geschichte des Qorans,* I, 64.
[895] Nöldeke, *Geschichte des Qorans,* I, 97.

tedrici ve gelişimsel bir konu çeşitliliği takip ettiği söylenebilir.[896] Mekke döneminde işlenen konular, karşılaşılan sorunlar, dönemin siyasi ve sosyal koşulları ve İslam'ın pozisyonu Medine döneminden farklılıklar arz ettiğinden her iki dönem vahiyleri arasında muhteva farklılıkları elbette olacaktır.[897] Ancak bununla beraber gerek Mekke döneminde gerekse de Medine döneminde dinin temel mesajları açısından bazı değişmeyen ortak yönler ve konular da bulunmaktadır. Nitekim Müslüman tefsirciler ve ilim adamları da bu yönlerini esas alarak vahiy pasajlarının kronolojik tasnifinde kavramsal yapıları ve muhtevalarını göz önünde bulundurmuş ve bazı değerlendirmelerde bulunmuşlardır.[898] Fakat öncü Alman oryantalistler vahyin evrensel ve ortak unsurlarını zaman zaman göz ardı etmişler ve bu yüzden de bazı vahiy pasajlarının tarihlendirilmesinde hatalı görüşler ileri sürmüşlerdir.[899]

Mekke dönemini sadece inanç, ahlak, peygamberliğin savunusu, hesap ve ahirete ilişkin konulara hasreden oryantalistler, bu hususları ele alan kimi Medenî pasajları da Mekkî olarak tarihlendirmeyi tercih etmişlerdir.[900] Hâlbuki Kur'ân'ın bu konulardaki iddiası ve çağrısı Medine dönemini de içeren bir evrenselliğe sahiptir. Kur'ân'ın inanç ve ahlak öğretisi Mekke'de Mekkeli müşriklere Medine'de ise burada yaşayan müşriklere ve Yahudilere anlatılmıştır. Dolayısıyla Mekkî sûrelerde daha yoğunluklu olarak ele alınmış ortak bazı konular pekâlâ Medenî sûrelerde de işlenmiştir.[901] Buna karşın siyasi, sosyal ve kültürel gelişimin hasılası olarak değerlendiren ve ancak Medine döneminde gündem olabilmiş bazı konu ve meseleleri de Mekke döneminde aramak beyhude bir girişimdir.[902] Ne var ki oryantalistler bu yönlerini dikkate almadan bazı âyet ve sûreleri içerdikleri kelimeler, kavramlar ve

---

[896] Salih, 183-184.

[897] Muhammed Kutup, *Kur'an Araştırmaları I-II* (Çev.: Bekir Karlığa ve Beşir Eryarsoy) Seriyye Kitapları Yay. İstanbul 1997, I 23; Salih, 184-185.

[898] Derveze, Kur'ân-ı Anlamada Usul, 37.

[899] Weil, *Einletung*, 70-72; Nöldeke, *Geschichte des Qorans,* I, 146. Özellikle Nöldeke'nin Kur'an'daki yemin ifadeleri hakkındaki görüşleri, Besmele, Fâtiha ve Allah'ın "Rahmân" isminin kullanımı hakkındaki iddiaları, bunlara verilebilecek bazı örneklerdir. Nöldeke, Kur'ân'da geçen yemin ifadelerinin ve âyet sonundaki kafiyelerin/seci cahiliye kültüründeki kâhinlerden alındığını, hatta Hz. Peygamber'in bu nedenle çağdaşları tarafından deli veya mecnun olarak nitelendiğini iddia etmiştir. Bkz. Nöldeke, *Geschichte des Qorans,* I, 75-76. Hz. Peygamberin Meke döneminin ikinci aşamasında putperest geleneğe ait terminolojiyi ödünç aldığını iddia eden Nöldeke'ye göre cahiliye döneminde, çoğu zaman Allah'la eşanlamlı olarak birlikte kullanıllan "Rahman" ismi, bir süre tedavülde kaldıktan sonra üçüncü aşamadan itibaren terk edilmiştir. Bkz. Nöldeke, *Geschichte des Qorans,* I, 121.

[900] Derveze, *Kur'ân-ı Anlamada Usul*, 38.

[901] Zerkânî, I, 220.

[902] Nöldeke, *Geschichte des Qorans,* I, 81. 98, 155, 157, 178.

konularından hareketle Mekke veya Medine dönemi vahyinin farklı zamanlarına tarihlendirmişlerdir.[903]

2.2.3. Dil ve Üslup Özellikleri ile İlişkilendirilerek Tarihlendirilen Sûreler ve Âyet Grupları

Vahiy pasajlarının dil ve üslup özelliklerini esas almak, oryantalistlerin âyetleri tarihlendirmede sıklıkla başvurdukları yollardan biridir. Weil ve Nöldeke, dil ve üslup özelliklerini dikkate alarak Mekke ve Medine dönemi vahiylerini, farklı zaman dilimlerine tarihlendirmişlerdir.

Alak, Kadr, Burûc, Kâri'a, Zilzâl, Tekvîr, İnfitâr, İnşikâk, Nebe, Tûr, Rahmân, Felak, Nâs, Fâtiha, Saffât, Kâf, Şu'arâ, Hicr, Meryem, Sâd, Furkân, İsrâ, Fussilet, Mümin, Kasas, Ankebût, Yûnus, Bakara, Enfâl, Nisâ, Ahzâb, Nûr, Tahrîm ve Mâide sûrelerine ait çok sayıda âyet grubu, dil ve üslup özellikleri ile ilişkilendirilerek tarihlendirilmiştir.

Weil ve Nöldeke'nin, dil ve üslup özelliklerini dikkate alarak tarihlendirdikleri sûre ve âyet grupları aşağıda sırasıyla kaydedilmiştir:

Alak Sûresi

Nöldeke, Alak sûresinin ilk beş âyetinin kısa cümle yapısı ve melodik ritme sahip olması nedeniyle, erken dönem Mekke vahyi özelliklerini taşıdığı kanaatindedir.[904]

Kadr Sûresi

Kadr sûrenin içinde vahyin nazil olduğu kıymetli bir geceden bahsettiğini belirten Nöldeke, *İtkân*'daki bir rivâyette sûrenin Medenî olarak değerlendirilmesini hatalı bulduğunu dile getirmiştir. Nöldeke'ye göre birinci âyetin dil ve üslup özellikleri sûrenin öncesinin olduğuna işaret etmektedir. Ancak Nöldeke'nin iddiasına göre sûrenin giriş kısmı olarak görülebilecek bu pasaj kaybolmuştur.[905]

Burûc Sûresi

903 Nöldeke, *Geschichte des Qorans,* I, 81.
904 Nöldeke, *Geschichte des Qorans,* I, 83.
905 Nöldeke, *Geschichte des Qorans,* I, 95.

Nöldeke, sûrenin ilk inananların (dindar/muttaki) vasıflarını tanıtmak, daha önceki dönemlerde hicret edenlerin işkencelere tabi tutulma ve öldürülme gibi sorunlarla karşılaştıklarını anımsatmak gibi çeşitli konuları ele aldığını belirtir. Nöldeke, metindeki 8-11. âyetlerin daha sonraki bir zaman diliminde bizzat Hz. Muhammed tarafından sûreye eklendiğini ileri sürmüştür. Ona göre bu âyetler, gerek uzunlukları ve gergin ifade biçimleri gerekse farklı kafiye yapılarıyla diğerlerinden farklılaşmaktadır.[906]

Kâri'a Sûresi

Nöldeke, Kâri'a sûresinin edebi bir üsluba sahip olmakla birlikte kendisinden önceki sûrelerden görece olarak daha sakin olduğunu ve surdeki bazı vahiy pasajlarının daha sonraki bir zaman dilimine ait âyet gruplarından oluştuğunu ifade etmiştir. Nöldeke'ye göre "tutkulu huzursuzluk/leidenschaftliche Unruhe" Muzzemmil'den sonra Kâri'a sûresinde de ön plana çıkmaktadır.[907] Nöldeke (Schwally), Muir'in sûredeki 10 ve 11. âyetlerin pasajdan bağımsız olarak değerlendirilmesi gerektiği yönündeki görüşünün, sağlam dayanakları olmadığını düşünmektedir. Ancak ona göre, her ne kadar Muir dile getirmese ve aslında kesin olmamakla birlikte 7 ve 10. âyetler arasında bir boşluk bulunmaktadır.[908]

Zilzâl Sûresi

Nöldeke, ilk kısmında sunduğu retorik ve ritmik giriş sayesinde güçlü bir tesir uyandıran Zilzâl sûresinin, İslami gelenek tarafından genellikle Medenî addedildiğini belirtmiştir. Ona göre bu durum, sûrenin 7. âyetinde Müslümanların müşriklere galip geleceğinden bahseden dünyevi olgular nedeniyle ihtimal dâhilindedir.[909]

Tekvîr ve İnfitâr Sûreleri

Weil'e göre mutlak bir çeşitlilik örneği sergileyen Tekvîr ve Necm sûreleri, yazım dili açısından Mekke'nin ilk dönemine ait olmakla beraber, muhtemelen Cin sûresiyle aynı zaman dilimine tarihlenmelidir.[910]

---

[906] Nöldeke, *Geschichte des Qorans,* I, 97-98.
[907] Nöldeke, *Geschichte des Qorans,* I, 99.
[908] Nöldeke, *Geschichte des Qorans,* I, 99.
[909] Nöldeke, *Geschichte des Qorans,* I, 99.
[910] Weil, *Einleitung,* 68-69.

Nöldeke ise İnfitâr ve Tekvîr sûrelerinin Zilzâl sûresine benzemekle birlikte ondan çok daha zengin imajlarla süslenmiş olduğunu ifade etmiştir. Tekvîr sûresini Necm sûresiyle ilişkilendirmeye çalışan Nöldeke, Mekke dönemi vahyinin ilk aşamasına ait olan her iki surenin meleklerin görülmesi gibi ortak konuları içerdiklerini belirtmiştir.[911]

İnşikâk Sûresi

Nöldeke İnşikâk sûresinin, giriş bölümlerine benzerliğinden dolayı İnfitâr, Tekvîr ve Tîn sûrelerinin bir tekrarı olduğunu iddia etmişir.[912]

Nebe Sûresi

Nebe sûresinin 17. âyetini, Murselât sûresinin 12. âyetinin öncülü olarak değerlendiren Nöldeke, üslup özelliklerinden dolayı sûredeki 57. Âyetin, diğerlerinden farklı olarak Mekke döneminin ikinci aşamasına tarihlendirilmesi gerektiğini savunmuştur.[913]

Tûr Sûresi

Nöldeke, cennetle ilgili detaylı tasvirlerin yer aldığı Tûr sûresindeki bazı âyetlerin ikinci aşamaya ait olduğunu kanaatindedir. Nitekim ona göre, örneğin 21. âyet, bulunduğu yerin bağlamıyla uyuşmaması bir tarafa, diğerlerine mukayeseyle üç kat daha uzundur. Nöldeke Tûr sûresi 29. âyetinin farklı dil özellikleri sebebiyle birinci aşama içinde değerlendirilebileceğini, 43. âyetin ise sadece içerdiği "سُبْحَانَ اللهِ" ve "شرك" ifadeleri nedeniyle aynı döneme ait olabileceğini ileri sürmüştür. Nöldeke'ye göre anlatım biçimi dikkate alındığında 48. Âyet, Hz. Muhammed'in daha sonraki dönemde başvurduğu dil kullanım özelliklerini taşımaktadır. Nöldeke, Muir'in son kısmındaki uzun âyetlerden hareketle bu sûreyi, kendisinden farklı olarak ilk dönem sûrelerinden saymadığını ve kendi kronolojisinde Mekke döneminin dördüncü aşaması içinde kaydettiğini belirtmiştir.[914]

---

[911] Nöldeke, *Geschichte des Qorans,* I, 99.
[912] Nöldeke, *Geschichte des Qorans,* I, 104.
[913] Nöldeke, *Geschichte des Qorans,* I, 104.
[914] Nöldeke, *Geschichte des Qorans,* I, 105.

Rahmân Sûresi

Nöldeke'ye göre sûrenin en belirgin üslup özelliği, "Rabbinizin hangi nimetini yalanlayabilir siniz?/فَبِاَيِّ اٰلَاۤءِ رَبِّكُمَا تُكَذِّبَانِ " ifadesinin bıktırırcasına tekrar edilmesidir. Nöldeke, bu ifadenin 13-22. âyet grubunda her üç âyetten sonra (25-28 ve 43-45 âyet grupları müstesna olmak üzere), 23. âyetten itibaren ise sûrenin sonuna kadar her iki âyetten sonra tekrar edildiğini belirtir. Nöldeke nakarat tarzındaki bu ifadenin 1-10. âyet grubu içinde tekrar edilmemesini ise anlaşılır bulmadığını ifade etmiştir.[915]

Felak ve Nâs Sûreleri

Nöldeke, Hz. Peygamber'in Felak ve Nâs sûrelerinin ifade ve üsluplarını kendi başına tayin etmediğini, aksine daha eski zamanlardan nakledilen bazı kalıp ifadeleri fark ettirmeden İslamileştirme ihtimalinin yüksek olduğunu iddia etmiştir. Nöldeke'ye göre Muavvizeteyn sûrelerinin yarısından fazlasına tekabül eden son üç âyet, cahiliye/şirk tesirini bariz bir şekilde sergilemektedir. Nöldeke, İslam'da Allah'tan başka hiç kimsenin yardımının talep edilemeyeceği inancı yanında paganist öğretide veya putperestlikte var olan kötü ruhların insan bedenine tesiri inancının açık bir dikotomi oluşturduğu kanaatindedir. Ona göre bu durum, sûrelerdeki ifadeler üzerinde yeni bir kurguyu gerekli kılmıştır. Nöldeke bu bağlamda Kuran'da Mekke döneminin ikinci veya üçüncü aşamasına ait bazı âyetlerde, (Mü'minûn 97, Nahl 98, Fussilet 36, Enfâl 200) şeytanın tesirini etkisiz kılmak için sihirli kelimelerin kullanılmasının önerildiğini örnek göstermiştir. Nöldeke'ye göre, tüm bu sebeplerden dolayı Muavizeteyn sûreleri çok daha erken döneme ait olarak değerlendirilmelidir.[916]

Fâtiha Sûresi ve Besmele

Nöldeke, Fâtiha sûresinin büyük kısmının bilhassa 1-5. âyetlerinin anlatım biçiminin, Yahudi ve Hırıstiyan öğretisi kaynaklı olduğunu iddia etmiştir.[917] Nöldeke'ye göre bu şartlar altında Fâtiha sûresi, kaynaklarda belirtilen tarihlerden daha eski olmalıdır. Nöldeke, Fâtiha'nın ilk âyetlerinin (1-5) Hz. Peygamber'e tek seferde ulaşmış metinler olsalar da durumun değişmeyeceği kanaatindedir. Ona göre Hz. Peygamber'in,

---

[915] Nöldeke, *Geschichte des Qorans,* I, 106-107.
[916] Nöldeke, *Geschichte des Qorans,* I, 109.
[917] Nöldeke, *Geschichte des Qorans,* I, 112. Nöldeke, Fatiha sûresinin 1-5. âyetlerinin Hz. Peygamber tarafından alıntılanmış harici veriler olduğunu ispatlamak için Süryani, Arami ve İbrani dilinde yazılmış Hırıstiyan ve Yahudi kaynaklarındaki benzer ifadeler üzerinden açıklamaya çalışmıştır. Bkz. Dipnot, 1.

âyetleri münferiden farklı zaman dilimlerinde aldığı ve bunları bilahare bir dua olarak birleştirdiği öngörüldüğünde, Fâtiha sûresinin erken dönemlere tarihlendirilmesi gerekir.[918]

Nöldeke'ye göre sûrenin telif zamanı bulmacasını çözmede anahtar rolünü oynayan kavram, Hicr Sûresi 87. âyetinde geçen "tekrarlanan yedi/سَبْعاً مِنَ الْمَثَانِي" ifadesidir. Zira tefsirlerde geçtiği üzere bu ifadenin Fâtiha sûresine işaret ettiği kabul edilecek olunursa sûrenin tarihlendirilmesi büyük oranda kolaylaşmış olacaktır. Fakat Nöldeke, buradaki ifadeden tekrarlanan başka yedi âyet gruplarının da olabileceğinin anlaşılabileceğini ileri sürmüştür. Nöldeke, İslami geleneğin, "سَبْع الْمَثَانِي" ifadesinden tekrarların mı yoksa âyetlerin mi anlaşılması gerektiği hususundaki anlaşmazlıktan hareketle bu iddiasını temellendirmeye çalışmıştır.[919]

Nöldeke'ye göre, Hicr sûresinden başka yalnızca Zümer sûresi 23. âyette geçen "mesani" ifadesinde de aynı anlam karmaşası mevcuttur. Nöldeke söz konusu âyetlerde geçen Kur'ân'daki "مَثَانِي " ifadesinin, Geiger'in de savunduğu üzere İbranice'deki "mişna" daha doğrusu İbrani-Arami gelenekteki "mesnisu" kavramlarıyla ilişkili olduğunu ileri sürmüştür.[920]

Nöldeke, Fâtiha'nın âyet sayısının yediye tamamlanması hususundaki anlaşmazlık ve tartışmaların ise ayrı bir sorun teşkil ettiği kanaatindedir. Bu bağlamda İslami gelenekte Besmele'nin ilk âyet sayılıp sayılmayacağı tartışmasını anımsatan Nöldeke, Fâtiha sûresinin âyetleri hakkında farklı görüşlere işaret eder. Nöldeke Besmele'yi ilk âyet saymayanların son kısmı, "عليهم" ifadesiyle iki âyete böldüklerini belirtir. Ona göre, bu taksim sonunda oluşan yeni âyetin son kelimesi, sûredeki âyet sonu kafiye uyumunu bozmaktadır.[921]

Nöldeke, Besmele'nin Fâtiha'ya ait bir parça olarak değerlendirilmemesi gerektiğini düşünmektedir. Ona göre bu cümledeki "الحمد لله" ifadesi Yahudi ve Hıristiyan gelenekteki dua formatından esinlenerek kurgulanmıştır.[922] Nöldeke, netice

---

[918] Nöldeke, *Geschichte des Qorans,* I, 113-114.
[919] Nöldeke, *Geschichte des Qorans,* I, 114.
[920] Nöldeke, *Geschichte des Qorans,* I, 115.
[921] Nöldeke, *Geschichte des Qorans,* I, 115-116.
[922] Nöldeke, *Geschichte des Qorans,* I, 116.

olarak Fâtiha sûresinin toplamda altı âyetten müteşekkil olduğunu ve Hicr sûresi 87. âyette geçen “سَبْع الْمَثَانِي” ifadesinin ona işaret etmediğini iddia etmektedir.[923]

Nöldeke’ye göre Müslümanların kısaca “Besmele” olarak adlandırdıkları ifadedeki “بسم الله/Allah’ın adıyla” ifadesi ise İncil’deki benzer bir kullanımdan esinlenerek oluşturulmuştur. İncil’de “Tanrı’nın adını çağırmak” ifadesinin geçtiği pasajların varlığına işaret den Nöldeke, Kur’ân’da sûre başları müstesna, sûre içinde iki yerde müstakil olarak geçen bu cümlenin, bütünüyle Yahudi kaynaklarından esinlenmeyle kullanıldığını iddia etmiştir.[924]

Nöldeke, bu görüşlerini Nûh kıssasının anlatıldığı Hûd sûresi 41. âyetinde geçen “Ona (gemiye) Allah’ın adıyla binin!” ifadesine ve Hz. Süleyman’ın Sebe melikesine gönderdiği mektubun, Besmele ile başladığı Kur’ân’da açıklanan Neml sûresi 30. âyetteki ifadelere dayandırır.[925] Nöldeke’ye göre özellikle Neml sûresindeki âyet, bu hususta çok önemlidir. Zira tartışmalı biçimde Kur’ân’da sûre başlarında ve Fâtiha sûresinin ilk âyeti olduğu görüşü dışında bu ifadenin bir bütün olarak zikredildiği tek yer burasıdır. Tarihsel açıdan bakıldığında Neml sûresinin son dönem Mekkî sûreler arasında değerlendirildiğini ifade eden Nöldeke, Besmele’nin yeri ve değeri hakkında Kur’ân haricindeki diğer referansların Medine dönemine ait olduğunu dile getirir. Besmele hakkında kaynaklarda Hz. Peygamber’e atfedilen çok sayıda hadis ve uygulamanın varlığına işaret eden Nöldeke, Medine Sözleşmesi, Hudeybiye Anlaşması ile kabile ve devletlere gönderilen Peygamber mektuplarının başında da Besmele’nin yazılı olduğuna nakleden haberleri örnek gösterir.[926]

Saffât Sûresi

Nöldeke, uzun sûrelerden biri olarak ele alınabilecek Saffât sûresi 149-167. âyet grubunun, işlediği Mekkelilerin çoktanrıcılığı teması ile daha zayıf bir konu deseni sağladığını dile getirmiştir. Buna rağmen söz konusu âyet grubunun oluşturduğu bölümün, kendisinden önceki ve sonraki âyet grubuyla sınırlı uyumuna nazaran, birbiriyle daha fazla ahenk içinde olduğu söylenebilir. Nitekim bu gruptaki âyetler

[923] Nöldeke, *Geschichte des Qorans,* I, 116.
[924] Nöldeke, *Geschichte des Qorans,* I, 116-117.
[925] Nöldeke, *Geschichte des Qorans,* I, 117; Neml 27/30. âyetin meali: “Mektup Süleyman’dandır ve “Rahman ve rahim olan Allah’ın adıyla” diye başlamaktadır.”
[926]Nöldeke, *Geschichte des Qorans,* I, 117.

üslup, kafiye ve ritim açısından birbirlerine o kadar yakındır ki hepsinin bir bütün olduğu hususunda şüpheye mahal kalmamıştır.[927]

Kâf Sûresi

Weil, âyetlerinin daha az şiirsel oluşu ve uzunluğu nedeniyle Kaf sûresinin Mekke dönemi vahyinin ikinci aşamasına yerleştirmenin daha doğru olacağını savunmuştur.[928]

Şu'arâ Sûresi

Nöldeke Sûredek 214. âyetin veya 214-224. âyet grubunun daha geniş ve daha zayıf olan biçimsel özelliklerinin, kendilerinden sonra gelen âyetlerle tam anlamıyla bir uyum içinde olduğunu dile getirmiştir. Nöldeke'ye göre bu özellikleri nedeniyle pasajın Tebbet ve Kıyâme sûreleri ile aynı zaman diliminde değerlendirilmesi mümkün gözükmemektedir.[929]

Sûredeki son beş bölümün ilk âyetlerinin tamamıyla benzer bir metinden oluştuğunu ileri süren Nöldeke'ye göre bu üslup, sûrenin son bölümü olan 192-227. âyet grubunda devam ettirilememiştir. Bu sebeple Nöldeke "وَاِنَّهُ لَ" ifadesiyle 191. âyete atıf yapılarak sûreyle sonradan birleştirilen bu bölümün, müstakil bir vahiy pasajı olarak değerlendirmesi gerektiğini iddia etmiştir.[930]

Hicr Sûresi

Nöldeke, Hicr sûresindeki 89. ve 94. âyetlerde olduğu gibi çok erken dönemlere ait bazı kullanım ve üslupları içeren âyetlerin bulunduğunu dile getirmiştir. Ona göre bu türden bölümler Şu'arâ sûresi 214. âyetinde olduğu gibi ilk dönem davetine ait propagandaları da kapsayan vahiyler içermektedir. Nöldeke bu görüşünü "النذير /uyarıcı elçi" ve "فاصدع//dosdoğru ol, emredileni yap" gibi ifadelere dayandırmıştır. Ona göre sonradan tekrar edilmiş olma ihtimalleri dışarda tutulacak olursa, ilk dönem vahiylerinde Hz. Muhammed'e inancını korkusuzca savunması emredilmiştir. Nöldeke Kur'ân'da, genellikle bu âyetlerin akabinde muarızların Hz. Peygamber'e yönelik sataşma, alay ve eziyetlerini konu alan âyetlere yer verildiğini belirtmiştir. Nöldeke bu

---

927 Nöldeke, *Geschichte des Qorans,* I, 123.
928 Weil, *Einleitung*, 70.
929 Nöldeke, *Geschichte des Qorans,* I, 126-127.
930 Nöldeke, *Geschichte des Qorans,* I, 129.

âyetlerin nüzûl dönemleri hakkında son söz olarak şunu ifade etmiştir: “Netice itibarıyla bu türden âyetler, tarz, biçim ve dil özellikleri açısından en erken dönemdekilerle uyuşmamaktadırlar.”[931]

Meryem Sûresi

Nöldeke, sûrenin İslam’ın Hz. İsa hakkındaki teolojik duruşunu eleştirel bir yaklaşımla sergileyen 35-40 âyetlerinin, özellikle dil ve âyet sonu kafiye yapısı açısından diğerlerinden farklılaştığını belirtmiştir. Ona göre benzer bir farklılık, 1-33 ve 42-75. âyet gruplarında da müşahede edilmektedir. Nitekim takip eden 75. âyette kafiye yapısı değişmiştir. Bu değişiklikten hareketle Nöldeke, âyetin buraya daha sonradan eklendiği yönünde şüpheleri olduğunu ifade etmiştir. 74. âyetin, pasajın son âyeti olarak kurgulandığını iddia eden Nöldeke, benzer bir düzenlemenin 98. âyet için de düşünülebileceğini ileri sürmüştür. Nöldeke’ye göre 98. Âyet, kendisinden önceki diğer âyetlere göre özel bir dikkatle bütünleştirilmiştir. Nöldeke bu sûrenin, Hz. Meryem, Zekeriya, Yunus ve İsa gibi Yeni Ahit’teki kutsal şahsiyetlere yer veren ilk sûre ya da ilk sûrelerden biri olduğunu söylemiştir.[932]

Sâd Sûresi

Nöldeke, sûredeki âyet sonu kafiye seslerinin genellikle “اب, ار, اد vb.” sesler ile bittiğini ancak 67-88. âyet grubu âyet sonu kafiyesinin ise farklı olarak “ون, ين ve bazen de يم” gibi daha farklı seslerle bittiğini belirtir. Ona göre bu âyet grubunun, söz konusu özelliği sebebiyle öncesi ve sonrasındaki âyet bölümleriyle aynı döneme ait olamayacağı ihtimali, âyetlerin ele aldığı konu veya tema dikkate alındığında daha da güçlenmektedir.[933]

Furkân sûresi

Nöldeke, Nöldeke, Furkân sûresi 63-77. âyet grubunda gerçek inananların özelliklerinin anlatılmış olması, âyetlerin kafiyelerinin öncekilerden farklılaşması gibi etkenlerin asıl yerleri hususunda şüpheler oluşturduğunu ileri sürmüştür.[934]

---

931 Nöldeke, *Geschichte des Qorans,* I, 129.
932 Nöldeke, *Geschichte des Qorans,* I, 130.
933 Nöldeke, *Geschichte des Qorans,* I, 131.
934 Nöldeke, *Geschichte des Qorans,* I, 134.

İsrâ sûresi

Nöldeke'ye göre, İsrâ sûresi birinci âyetin sonrakilerle ilişkilendirilemeyeceği, harici bir delile ihtiyaç olmaksızın açık bir şekilde görülmektedir. Üstelik âyet sonları "آ" kafiyesiyle biten koca bir sûrede yalnızca bu âyet izole edilmişçesine "ير" kafiyesiyle bitmektedir. Nöldeke bu durumda ya birinci âyeti ikinci âyete bağlayan bir dizi âyetin sonradan buradan çıkarılmış veya 1. âyetin başka bir yerdeki bağlamından koparılıp bilinçli bir şekilde buraya yerleştirilmiş olabileceğini iddia etmiştir.[935]

Nöldeke, sûrenin muhtelif âyetlerinin Medenî olduğuna ilişkin sayısız rivâyete yer verdiği halde sûrenin bir tek âyetinin dahi Medenî olduğuna işaret eden güçlü bir kanıtın olmadığı kanaatine varmıştır. Ona göre, her ne kadar 2. âyetten itibaren sûrede tam bir kafiye uyumu müşahede edilse de âyetler arasında sağlam bir konu irtibatı bulunmamaktadır. Bu da sûrenin bütünüyle aynı döneme ait olmadığı hakkındaki şüphelere haklılık kazandırmaktadır. Nöldeke, netice itibariyle sağlam ölçütler olmadığı için sûrenin zamanı hakkında güvenilir bir sonuca varmanın mümkün görünmediğini belirtmiştir.[936]

Nöldeke, (Schwally) Hirschfeld'in sûrenin 1-8, 100-111, 85-100 ve 9-84. âyet gruplarını, farklı üç periyodda değerlendirdiğine ve sûredeki güçlü dil ve üslup benzerliklerini kabul ettiğine dikkat çekmiştir.[937]

Fussilet sûresi

Arapça dilbilgisi kurallarına uyumu ve dil yapısı dikkate alındığında Fussilet sûresi 1-38 âyetlerinin belirli kurallara uygun dizildiklerini ve genellikle "ون, ين ve bazen de يم" (1, 12, 32 ve 34-36. âyetler) kafiyesiyle sona erdiklerini belirten Nöldeke, 12 ve 26. âyetlerin ise kafiyelerinin hatalı olduğunu iddia etmiştir. Daha sonra gelen 39-54. âyet grubunda öncekilerden farklı olarak "ون ve ين" kafiyesine hiç rastlanmadığını, "يم" kafiyesinin sadece bir yerde geçtiğini dile getiren Nöldeke, sûrede bilhassa bu bölümde sonları muhtelif harflerle biten âyet gruplarında büyük bir kafiye çeşitliliğinin müşahede edildiğini ifade etmiştir. Bu yapısından dolayı sûrenin parçalanmasının

---

[935] Nöldeke, *Geschichte des Qorans,* I, 136.
[936] Nöldeke, *Geschichte des Qorans,* I, 139.
[937] Nöldeke, *Geschichte des Qorans,* I, 139-140.

mümkün olmadığını belirten Nöldeke'ye göre, istisna olarak "ير" kafiyesiyle biten 39. âyet 34-38 ile; 44. âyet ise 1. âyet ile birlikte değerlendirilmelidir.[938]

Mü'min Sûresi

Mü'min sûresinin Yahudilerle irtibatlandırılarak Medenî kabul edilmesinin doğru olmadığını ileri süren Nöldeke, sûredeki farklı âyet sonu kafiyelerinden yola çıkarak sûrenin tarihlendirmesi hususunda bazı değerlendirmelerde bulunmuştur. Sûrenin ikinci kısmında 57-85 arası âyet grubunun "ين" kafiyesiyle bittiğini ifade eden yazar, geriye kalan ilk kısım âyetlerinin kafiyelerinde büyük çeşitlilik gözlemlendiğine dikkatleri çeker. Nöldeke'ye göre iki farklı kafiye tarzına sahip olan sûre, iki farklı döneme tarihlendirilebilir. Nöldeke her iki bölümü bir arada tutan ortak yönün gerek ilk kısımda (4, 5, 35 ve 56. âyetler) gerekse de son kısımda (69. âyet) "يُجَادِلُونَ فِي اٰيَاتِ الله" ifadesinin kullanılmış olması olduğunu iddia etmiştir.[939]

Kasas Sûresi

Sûredeki 76-82. âyet grubunun, kendisinden önceki ve sonraki âyetlerle irtibatta zorluk oluşturduğu ve 75. âyetle ilintili göründüğü 83. âyetin olması gereken asıl yerde olmadığını iddia eden Nöldeke, bu durumu Kur'ân'ın değişkenlik arz eden üslup ve form yapısının bu dönemde hâlâ yeterince belirginlik kazanmamasıyla açıklamıştır.[940]

Ankebût Sûresi

Nöldeke'ye göre sûrede Mekkî kökenli olarak nitelenecek âyet ve bölümler pek fazla değildir. Nöldeke, 67. ve 19-23. âyet grubunun başında "قُلْ" ifadesinin bulunmuş olmasının bu pasajların Mekkîliğine bir işaret olarak düşünülebileceğini ancak ilgili pasajın asli yerinin burası olmama ihtimalinin de söz konusu olduğunu ileri sürer. Ayrıca "قُلْ" ifadesinin Hz. Muhammed'e değil, sözleri nakledilen peygamberlere ait olma olasılığının da var olduğuna işaret eden Nöldeke, bunun yanında bu ifadenin tarihi bir kapalılığı açığa kavuşturmak için bizzat Allah tarafından sonradan gelecek olanları muhatap almak için kullanılmış olma durumunun da göz önünde bulundurulması gerektiğini dile getirmiştir.[941]

---

938 Nöldeke, *Geschichte des Qorans,* I, 145.
939 Nöldeke, *Geschichte des Qorans,* I, 153.
940 Nöldeke, *Geschichte des Qorans,* I, 154.
941 Nöldeke, *Geschichte des Qorans,* I, 156.

Nöldeke, sûrenin hangi dayanaklara göre çoğunlukla hicret'ten önceki son sûre olarak değerlendirildiğinin ve 56. âyetin bu hususta esas alınıp alınmadığının açıklığa kavuşturulması gerektiğini düşünmektedir. Nöldeke'ye göre sûredeki âyet sonu kafiyeler, homojen bir dağılım göstermekte ve genellikle "ين, يم, ير ve ون" ile bitmektedir.[942]

Yûnus Sûresi

Yûnus sûresinde kafiye yapısı müşahede edildiğinde, 39. âyetten itibaren sonuncu 45. âyete kadar olan bölümün diğer âyetlerle farklılaşan "a" kafiyesiyle sona erdiğini kaydeden Nöldeke, bu özelliği yüzünden bu kısmın farklı bir zamana tarihlendirilmemesi gerektiğini düşünmektedir. Ona göre zira 39. âyet ortak bazı ifadeler üzerinden aynı zamanda 33. âyetle sağlam bir irtibat halindedir.[943]

Bakara Sûresi

Nöldeke, sûrenin ilk âyetinden "قدير" kelimesiyle biten 20. âyetine kadar ki ilk âyet grubunun, ilk dönem Medine vahyine benzemekle beraber bilhassa "ذٰلِكَ الْكِتَابُ" ifadelerinin geçtiği kısmının, son dönem Mekke vahyinin bazı özelliklerini de taşıdığını iddia eder.[944]

Bakara sûresinin "يَٓا اَيُّهَا النَّاسُ" ile başlayan 21. âyeti ile 39. âyetine kadar olan âyet grubunun Medine kökenli olduğunu gösteren açık delilerin olmadığını ileri süren Nöldeke, aksine bazı göstergelerin bu âyetlerin Mekkî olduğuna işaret ettiğini iddia eder. Nitekim ona göre birçok Müslüman ilim adamının da kabul ettiği üzere Hz. Peygamber ilk dönem âyetlerinde, putperest müşrikleri muhatap almıştır.[945]

Nöldeke'ye göre oruç hakkındaki son hükmü içeren Bakara 186, 187. âyetler, kesinlikle daha sonraki dönemlere aittir. Çünkü bu âyetlerdeki hüküm diğer hükümlerden farklı olarak çok kesin bir dille ifade edilmiş ve Müslümanların oruç

---

942 Nöldeke, *Geschichte des Qorans,* I, 157.
943 Nöldeke, *Geschichte des Qorans,* I, 158.
944 Nöldeke, *Geschichte des Qorans,* I, 173.
945 Nöldeke, *Geschichte des Qorans,* I, 174. Nöldeke, bu tür yorumları yaparken Mekke'de olduğu gibi Medine'de de büyük bir putperest Arap nüfusunun bulunduğunu bilmezden gelmekte ya da gözardı etmektedir. Hâlbuki Hz. Peygamber''in Medine'de müşrikleri muhatap alması ve inançlarına yönelik açıklamalarda bulunması, Mekke döneminde olduğu gibi asli görevidir.

süresi boyunca aşırılıktan kaçınmaları tekraren emredilmiştir. Nöldeke, bu sebeple her iki âyetin daha sonradan sûredeki mevcut yerine yerleştirildiğini iddia etmiştir.[946]

Enfâl Sûresi

Sûrenin 66. âyetinin mevcut formuyla bulunduğu pasajın asli parçası olarak değerlendirilemeyeceğini ileri süren Nöldeke, âyetin daha ziyade farklı bir kıraat ya da tahdit edici bir ek olarak düşünülebileceğini iddia etmiştir.[947]

Nisâ Sûresi

Nisâ sûresinin 153-170. âyetlerinde Hz. Muhammed'in Yahudi milletine karşı kalbinde gizlediği her şeyi açıkça ifade ettiğini söyleyen Nöldeke'ye göre, bu âyetler sert ve tatsız üslupları sebebiyle ancak Hz. Muhammed'in Medineli Yahudilerle girdiği açık bir savaş sürecinde oluşmuştur.[948]

Ahzâb Sûresi

Nöldeke, 41-48, 56-58 ve 60-73. âyet gruplarında, peygamberlerin inananlar ve inkârcılarla ilişkilerinin konu alındığına işaret etmiştir. Ona göre bu âyetlerde, bilhassa da 42. âyetten 56. âyete kadarki pasajda ortak bir dil kullanılmıştır. Nitekim 53. âyet hariç "eza/أذى" ifadesinin yer aldığı 48, 57, 58, 59 ve 69. âyetlerde ortak bir dil kullanılmıştır.[949]

Nûr Sûresi

Nûr sûresindeki 27-33. ve 58-61. gibi neslin korunması ve aile ahlakı hakkındaki hükümleri içeren bazı pasajların farkı oluşum köklerine sahip olduklarını ileri süren Nöldeke, her iki pasaj arasına yerleştirilen 34-45. âyet grubunun çok farklı bir karakteristik özelliğe sahip olduğuna dikkat çekmiştir. Allah'ı kâinatın ışığı, inkârcıları ise karanlıkta kalanlar olarak tavsif eden bu âyetlerin, Medine dönemi sûreleri içindeki en edebi vahiyler olarak değerlendirildiklerine işaret eden Nöldeke, aynı giriş

---

[946] Nöldeke, *Geschichte des Qorans,* I, 179-180.
[947] Nöldeke, *Geschichte des Qorans,* I, 188, 189.
[948] Nöldeke, *Geschichte des Qorans,* I, 204. Tarihul Kur'ân mütercimi, orjinal metinde kin ifadesi geçmediği halde cümleyi, "Peygamberin "kalbinde gizlediği kini" ifadesiyle tercüme etmiştir. Bkz: Nöldeke, *Tarihul Kur'ân,* 183.
[949] Nöldeke, *Geschichte des Qorans,* I, 208.

ifadeleriyle başlamasına karşın, takip eden 46-57. âyetlerin çok daha sade bir tarza sahip olduğunu belirtmiştir.[950]

Tahrîm Sûresi

Nöldeke müminlerden ve inkârcılardan ardı sıra bahseden sûrenin 6-8. âyetleri ve iman eden ve etmeyen kadınları örneklendiren 8-12. âyetlerinin genele yönelik bir hitaba sahip oldukları için müşahhas olaylarla ilişkilendirilemeyeceklerini savunur.[951]

Mâide Sûresi

Nöldeke, sûrenin 35-40. âyet grubunun üslup özellikleri açısından önceki âyet grubuyla benzeşmesi sebebiyle Mekke fethi öncesine tarihlendirilmesinin mümkün olduğunu belirtmiştir.[952]

Değerlendirme

Mekke ve Medine dönemi vahiylerinin özellikleri başlığı altında, her iki dönemde nazil olan âyet ve sûrelerin dil, üslup ve form hususiyetleri hakkında oryantalistlerin yaklaşımlarından daha önce bahsetmiştik. Öncü Alman oryantalistler âyet ve sûreleri tarihlendirme denemelerinde vahyin dil, üslup ve form özelliklerine de sıklıkla atıfta bulunmuşlar, Kur'an âyetlerinin kısa coşkulu ve heyecanlı üsluba sahip olanların daha erken döneme; buna mukabil daha sakin ve uzun olanların ise geç dönemlere tarihlendirmeyi tercih etmişlerdir.[953]

Mekke dönemi vahyinin dil ve üslup özellikleri hakkında oryantalistlerin bazı tespitleri Müslümanlarınkiyle ciddi bir farklılık arz etmemektedir. Genellikle üç aşamaya ayrılan Mekke dönemi vahyinin dil ve üslup açısından erken dönemden itibaren hicrete kadar kısmen azalmakla beraber, neredeyse tümüyle manzum bir yapıya sahip olduğu dile getirilmiştir.[954] Şiirsel bir bünyede vücut bulan vahiy coşkulu ifade tarzını kısa âyetlerde, secili ve kafiyeli formuyla sergilemiştir. Dilin etkili üslup özellikleri yanında veciz ifadelere, yemin ve hitap kalıplarına sıklıkla başvurulmuştur. Birçok vesileyle özlü hikâye türünden anlatım biçimine (kıssa) yer verilmiş; ahiret,

[950] Nöldeke, *Geschichte des Qorans,* I, 211.
[951] Nöldeke, *Geschichte des Qorans,* I, 218.
[952] Nöldeke, *Geschichte des Qorans,* I, 230.
[953] Nöldeke, *Geschichte des Qorans,* I, 63.
[954] Nöldeke, *Geschichte des Qorans,* I, 91, 92, 118.

hesap, cennet ve cehennem tasvirleri etkileyici ve edebi bir dille işlenmiştir.[955] Oryantalistler, Mekke dönemi üçüncü aşama vahyinin dil ve üslup açısından önceki aşamalardan bariz şekilde farklılaştığını ileri sürmüşlerdir.[956]

Mekke'dekinden farklı bir ortamla kuşatılmış olmasından dolayı Medine dönemi vahyinin Mekke dönemi ile bariz şekilde dil ve üslup farklılığı sergilediğini ileri süren oryantalistler dil gelişimi yönünden hiçbir veri sunmadığı için bu dönem vahyinin tarihlendirilmesinde dil ve üslup özelliklerinden istifade edilemeyeceğini savunmuşlardır.[957] Medine'deki yeni şartlar ve ortamın yeni ifade, kavram ve deyimler kullanımları da beraberinde getirdiğini belirten oryantalistler Yahudiler ve Münafıklar ile mürtetlerin Medine'deki varlığının metinde yeni bazı kelime ve kavramların kullanımını zorunlu kıldığını dile getirmişlerdir.[958] Bu dönmede özellikle hukuki meseleleri ele alan âyetlerde, dil ve üslup açısından son derece belirgin bir değişimin rahatlıkla izlenebileceğini düşünen oryantalistler, çok az da olsa Medine vahyinde Mekke vahyini çağrıştıran bazı pasajlara da yer verildiğini kabul etmişlerdir.[959]

Yukarıda oryantalistlere ait tespitlerin bir kısmı özellikle de Mekkî âyetlerin dil, üslup ve form özellikleri hakkındaki değerlendirmeler, büyük oranda İslam tefsir geleneğinde de kabul görmüş ve dile getirilmiştir.[960] Ancak bununla beraber oryantalistlerin, Mekke dönemi üçüncü aşamasının önceki Mekkî vahiylerden bariz bir şekilde farklılaştığı yönündeki açıklamalarının doğru olmadığı söylenebilir. Zira onlar yalnızca bu dönemle ilk dönem arasındaki bazı üslup farklılıkları olduğunu belirtmiş, bu döneme tarihlendirilen âyet ve sûreler ile ikinci dönem Mekkî aşama arasında ne tür farklar olduğunu açıklamamışlardır.[961] Mekkî dönemin ikinci ve üçüncü dönem sûreleri dil özellikleri açısından müşahede edildiğinde aralarında bariz bir farklılığın olmadığı ve bu sûrelerin dil, üslup ve biçimsel özelliklerinin birbirleriyle uyuştuğu rahatlıkla müşahede edilecektir.[962]

---

[955] Nöldeke, *Geschichte des Qorans,* I, 75, 98-99.
[956] Weil, *Einleitung*, 72; Nöldeke, *Geschichte des Qorans,* I, 143.
[957] Nöldeke, *Geschichte des Qorans,* I, 172.
[958] Nöldeke, *Geschichte des Qorans,* I, 171-172.
[959] Nöldeke, *Geschichte des Qorans,* I, 171.
[960] Salih, 181-184.
[961] Weil, *Einleitung*, 72. Nöldeke, *Geschichte des Qorans*, I, 143.
[962] Salih, 209, 230.

Bilhassa Mekke dönemi vahyinin dil ve üslup yapısının dönemin kâhin, falcı ve şairlerinden alındığı,[963] Hz. Peygamber'in vahye cahiliye ve Ehl-i Kitap terminolojisini soktuğu, Kur'ân kıssalarını Arapçayı iyi bilmeyen yabancı öğretmenlerden aldığı tarzında İslam'i yaklaşımla bütünüyle çatışan birtakım iddialar ileri süren oryantalistler,[964] her şeyden evvel Kur'ân vahyinin orijinalliğini hedef almışlardır. Oryantalistler, benzer şekilde Hz. Muhammed'in gerek Mekke gerekse de Medine dönemi vahyinde Ehl-i Kitap malumatından istifade ettiğini özellikle de Medine'ye hicretten sonra sahip edindiği Ehl-i Kitap bilgisini geliştirdiği ve bu malumatı Kur'ân'da sergilemekten çekinmediğini iddia etmişlerdir.[965]

Kanaatimizce bu türden oryantalist görüşler, temelsiz ön kabullere ve zorlama ilişkilendirmelere dayanmaktadır. Zira hitap ettiği toplumun dilini ve bu dilin kavramlarını kullanmak kadar tabii bir olguyu dahi Kur'an vahyinin alıntı hatta çalıntı olduğuna yormak hiç de adil ve insaflı bir tutum değildir. Kur'ân'ın kullandığı yemin kalıbı ve hitap formu gibi üsluplar, Arapçanın dil özellikleriyle alakalıdır. Cahiliye terminolojisi olarak belirtilen dil kullanımları, bir alıntı veya özenti olmayıp vahye muhatap olan müşriklerin zihin ve gönül dünyasına açılan özel yollar olarak değerlendirilmelidir. Buradan hareketle İslam vahyinin özgün olmadığı veya Hz. Peygamber'in bilgi kaynaklarının ilahi olmadığı söylenemez. Benzer şekilde aralarında ortak bazı yönlerin bulunması veya aynı geleneğin devamı olmaları sebebiyle Ehl-i Kitap'la İslam Peygamberi arasında özgünlük tartışması yapmak yanlıştır. Zira İslam vahyi, kendisinden önceki kaynakları tümüyle inkâr etmemiş ancak bunların kirletildiğini ileri sürmüştür. Dolayısıyla birçok mesele ve uygulamada ortak hatta benzer yaklaşım ve görüşün olması birini diğerinden beslenmiş veya diğerinden aşırmış olduğuyla itham edilmesini asla gerektirmez.

[963] Nöldeke, *Geschichte des Qorans,* I, 75, 109.
[964] Weil, *Einleitung*, 71; Nöldeke, *Geschichte des Qorans,* I, 121.
[965] Nöldeke, *Geschichte des Qorans,* I, 183. Nöldeke'ye göre adet dönemindeki kadınlar hakkındaki hükümler Yahudilerden alınmştır. Nöldeke, *Geschichte des Qorans,* I, 192. Âli İmrân: 3/25. âyet pasajı bir şükür duası olarak Yahudilerden alınmıştır. Bkz. Nöldeke, *Geschichte des Qorans,* I, 115. Ona göre, Hicr: 15/87 ve Zümer: 39/24. âyettlerde geçen "mesani" ifadesi İbranicedeki "mişna" veya Aramicedeki "meanisu" kelimesiyle ilişkilidir.

2.2.4. Muhataplar ile İlişkilendirilerek Tarihlendirilen Sûreler ve Âyet Grupları

Oryantalistler vahyin kronolojik tarihlendirmesinde, hitabın hedefi olan kişi veya grupları dikkate almışlar, âyetlerin muhtevasında bahis konusu olan kişi, grup ve zümrelerden hareketle daha net ve detaylı tarihlendirme girişimlerinde bulunmuşlardır.

Müddessir, Kureyş, Hümeze, Mâ'ûn, Tekâsür, Cin, Bakara, Muhammed, Hac ve Tahrîm sûrelerine ait çok sayıda âyet grubu, vahyin muhatap aldığı kişi ve gruplarla ilişkilendirilerek tarihlendirilmiştir. Weil ve Nöldeke'nin, vahyin muhatap aldığı kişi ve grupları dikkate alarak sûre ve âyet gruplarına ilişkin tarihlendirmelerii aşağıda sırasıyla kaydedilmiştir.

Müddessir Sûresi

Nöldeke, sûredeki ifadelerin sûrenin peygamberliğin ilk dönemlerinde nazil olduğuna işaret ettiğini belirtir. Bilhassa 1-7. veya 1-10. âyet grubu için bu yorumun rahatlıkla yapılabileceğini dile getiren Nöldeke'ye göre, daha sonra gelen âyet grubu, kelimenin tam anlamıyla olağanüstü rakiplerle mücadele edildiği izlenimini verdiğinden, erken döneme ait olsa bile anılan âyetler ilk gruptan daha sonraki bir döneme tarihlenmektedir. Nöldeke bu bölümdeki bir pasajın daha sonraki bir döneme ait işaretler taşıdığını ileri sürer. Ona göre, 31-34. âyet grubundan müteşekkil olan bu pasajın son ifadesi olan "وَمَا هِيَ اِلَّا ذِكْرٰى لِلْبَشَرِ" ifadesi muhtemelen 30. âyeti tamamlama amacına matuf olarak seçilmiştir. Nöldeke, bu ifadenin sonradan Hz. Peygamber tarafından Medine döneminin ilk yıllarında buraya eklendiğini iddia etmiştir.[966]

Nöldeke bu iddiasını delillendirmek için sûrenin içeriği hakkında bazı değerlendirmeler yapmıştır. Sûrede dört grup insandan bahsedildiğini belirten yazar, Hz. Peygamber'in bu gruplarla (Yahudiler, Müslümanlar, Münafıklar ve Müşrikler) Medine'de yoğun bir ilişki içinde olduğunu dile getirir. Ona göre Medine'ye hicretten kısa bir zaman sonra acımasız düşmanlar grubuna dönüşen Yahudilerden, bu âyette müminlerle aynı sıralamada bahsedildiği için bu pasaj, Medine dönemimin ilk yıllarına tarihlendirilmelidir.[967]

---

[966] Nöldeke, *Geschichte des Qorans,* I, 88. Nöldeke, Weil'in bunu sezinlediğini ancak dile getirmeye cesaret etmediğini belirtmiştir. Bkz: Dipnot. 4.
[967]Nöldeke, *Geschichte des Qorans,* I, 88-89.

Kureyş Sûresi

Weil, Kureyş'i muhatap alması sebebiyle bu sûrenin erken dönem Mekke vahyi içinde değerlendirilmesi gerektiği kanaatindedir.[968] Nöldeke ise Weil' ile paralel düşünmekle beraber sûrenin nüzûl tarihine ilişkin daha belirgin bir zaman tespiti yapmaya çalışmıştır. Nöldeke, Kureyş sûresinde yılda iki dönem gerçekleştirilen ticaret kervancılığından bahsedildiğine, ayrıca bu dönemin bir geleneği olan "Kâbe'nin Rabbine/رَبَّ هٰذَا الْبَيْتِۙ" şükredilmesi gerektiğine vurgu yapar. Ona göre Mekkî sûrelerde Kâbe'den pek bahsedilmezken, bu sûrede kavmin genelinin sürdürülebilirliğinden bahsedilmekte ve geleneği olumlama yapılmaktadır. Nöldeke tüm bu deliller eşliğinde Kureyş sûresinin, Hz. Muhammed'le kavmi arasında henüz bir çatışmanın yaşanmadığı erken bir zaman dilimine ait olması gerektiğini belirtmektedir.[969]

Hümeze, Mâ'ûn ve Tekâsür Sûreleri

Hümeze, Mâ'ûn, Tekâsür sûrelerinin muhatap aldıkları insan tiplerinden hareketle zaman tespiti yapmaya çalışan Nöldeke, bu sûrelerde zengin ve kibirli insanların eleştirilmesinden yola çıkarak sûrelerin, Mekkî olabileceklerini dile getirmiştir. Benzer şekilde Mâ'ûn 4. ve Hümeze 1. âyetlerde ise dini kuralları ihlal edenlerin ve fakirlere karşı katı bir tavır sergileyenlerin kınanması konu edilmiştir. Nöldeke, âyetlerdeki ifadelerin Medine'deki Münafıkların tasvirine uygun olması sebebiyle sûrenin tümünün Medenî olduğunu düşünenler olduğu gibi, sadece 4-7. âyetlerin Medenî olduğunu ileri sürenlerin de bulunduğuna işaret etmiştir. Bunun yanı sıra Nöldeke, Tekâsür sûresinin Medine'deki Yahudileri konu aldığını dile getiren bir görüşün varlığına da atıfta bulunmuştur.[970]

Cin Sûresi

Nöldeke, gerek Cin sûresinde gerekse Kur'ân'da cinlerden bahseden En'âm 128, 130. ve Rahmân sûresi 33. âyetlerde, hitabın direkt cin topluluğuna yönelik olduğunu savunmuştur.[971]

---

968 Weil, *Einleitung*, 65.
969 Nöldeke, *Geschichte des Qorans*, I, 91.
970 Nöldeke, *Geschichte des Qorans*, I, 93.
971 Nöldeke, *Geschichte des Qorans*, I, 133.

Lokmân Sûresi

Nöldeke 27-29. ve benzer bazı âyetlerin Medine'deki Yahudileri muhatap aldıkları için burada nazil oldukları kanaatindedir.[972]

Bakara Sûresi

Müslümanların sûrenin ilk yirmi âyetinin Yahudiler mi yoksa münafıklar mı hakkında indiği konusunda hem fikir olmadıklarını kaydeden Nöldeke'ye göre yedinci âyetten hareketle bu kimselerin ne savaşmaya ne de zekât vermeye yanaşmadıkları nazarı dikkate alınırsa, başından beri kendilerine yöneltilen temel ithamdan da anlaşılacağı üzere kastedilen grubun münafıklar olduğu daha rahat anlaşılacaktır. Ancak Nöldeke, bu durumda söz konusu âyetlerin Medine'de ilk inen âyetler olmasalar da en azından erken bir döneme, Hicri 2. yılın başlarına tarihlendirilebileceklerini düşünmektedir.[973]

Bakara sûresinin "يَا اَيُّهَا النَّاسُ" ile başlayan 21. âyeti ile 39. âyetine kadar olan âyet grubunun Medine kökenli olduğunu gösteren açık delilerin olmadığını ileri süren Nöldeke, aksine bazı göstergelerin bu âyetlerin Mekkî olduğuna işaret ettiğini iddia eder. Nitekim ona göre birçok Müslüman ilim adamının da kabul ettiği üzere Hz. Peygamber, ilk dönem âyetlerinde putperest müşrikleri muhatap almıştır.[974]

Sûrenin 75-82. âyet grubunun Müslümanlara hitap etmekle beraber Yahudilerle de ilişkilendirildiğini belirten Nöldeke, benzer durumun müşriklerden bahseden 94-96 ve 97-103. âyet grubunda da müşahede edilebileceğini, zira bu gruptaki münferit bazı âyetlerin Yahudilere yorulduğunu ifade etmiştir. Nöldeke, her iki âyet grubunun aynı zamana tarihlendirilmelerinin olası olduğunu düşünmektedir.[975]

Sûrenin 189. âyetinde hac esnasında gerçekleştirilen kadim bir uygulamaya göndermede bulunulduğunu belirten Nöldeke, çağdaş araştırmalarında işaret ettiği üzere[976] bu âyetin de tarihsel bir atıf içeren 197-200. ve 203. diğer âyetler gibi belli bir tarihe sabitlenemeyeceğini iddia eder.[977]

[972] Nöldeke, *Geschichte des Qorans,* I, 157.
[973] Nöldeke, *Geschichte des Qorans,* I, 173.
[974] Nöldeke, *Geschichte des Qorans,* I, 174.
[975] Nöldeke, *Geschichte des Qorans,* I, 176.
[976] Nöldeke, *Geschichte des Qorans,* I, 181.
[977] Nöldeke, *Geschichte des Qorans,* I, 181.

Nöldeke, Bakara sûresi 190-193. âyet grubunun bir inanç savaşını tavsiye ettiğini ve Müslümanların müşriklere karşı Kâbe'de, harem bölgesinde dahi silah kullanmalarına izin verdiğini belirtir. Nöldeke'ye göre, ilgili âyetlerin Mekke fethinden kısa süre öncesine veya Hicri 6. yılda gerçekleştirilen ve Hz. Muhammed'in savaşa neden olabilecek bir gelişme olarak değerlendirdiği Hudeybiye Antlaşması'ndan önceki bir zaman dilimine ait olabileceği düşünülebilir.[978]

Muhammed Sûresi

Nöldeke Muhammed sûresinin Bedir Savaşı'ndan kısa süre sonra indirilmiş olduğu kanaatindedir. Ona göre, zira sûrenin ikinci kısmı, münafıklardan ve Hz. Peygamber'in yanında savaşan fakat elde edilen zafere rağmen Mekkelilerle barış yapma yanlısı olan korkak kimselerden bahsetmektedir.[979]

Hac Sûresi

Sûrenin 17-18. Âyetlerinin, öncesindeki âyetler ile kafiye açısından farklılaştıklarını ve aynı zamanda bunlarla bağlam açısından da uyumsuz olduklarını ileri süren Nöldeke, bu âyetlerin 20. âyetle irtibatlandırılmasının doğru olmayacağını dile getirmiştir. Nöldeke'ye göre 17. âyet, mevcut yerine sonradan yerleştirilmiştir. Zira ilk dönem Kur'an pasajlarında rastlanmayan "وَالَّذِينَ هَادُوا" ifadesiyle Yahudilerden bahsetmesinden hareketle âyetin Medine dönemine ait olduğu rahatlıkla söylenebilir.[980]

Tahrîm Sûresi

Nöldeke, sûrenin art arda müminlerden ve inkârcılardan bahseden 6-8. ve iman eden ve etmeyen kadınları örneklendiren 8-12. âyetlerinin genele yönelik bir hitaba sahip oldukları için müşahhas olaylarla ilişkilendirilemeyeceklerini savunmuştur. Nöldeke'ye göre sûrede münafıklardan açık bir ifadeyle bahseden 9. âyet, Tevbe sûresinin 74. âyetiyle aynı ifadelere sahip olduğundan kronolojik köken açısından Tahrim sûresinin 10. âyetiyle değil de Tevbe sûresinin 75. âyetiyle irtibatlandırılmalıdır.[981]

---

978 Nöldeke, *Geschichte des Qorans*, I, 181.
979 Nöldeke, *Geschichte des Qorans*, I, 189.
980 Nöldeke, *Geschichte des Qorans*, I, 214.
981 Nöldeke, *Geschichte des Qorans*, I, 218.

Değerlendirme

Muhataplar ile ilişkilendirerek tarihlendirme, haddi zatında oryantalistlerden çok daha önce İslam âlimleri tarafından Mekkî ve Medenî âyet ve sûrelerin tespitinde başvurulan bir yöntem olarak işlev görmüştür. Buna göre örneğin "Ey İnsanlar! / يَا اَيُّهَا النَّاسُ" hitabıyla başlayan âyet ve pasajların genellikle Mekkî, "Ey iman edenler! / يَا اَيُّهَا الَّذِينَ اٰمَنُوا" hitabıyla başlayanların ise Medenî olduğu ileri sürülmüştür.[982] Ne var ki söz konusu ifade ve hitap kalıplarının gerek Mekke gerekse Medine döneminde de sıklıkla kullanıldığı dile getirilerek vahyin iniş zamanını tespitte bu yöntemin yeterince güvenilir olmadığı savunulmuştur.[983] Bununla beraber İlahi Hitab'ın ismen zikrederek kendilerinden bahsettiği kişi ve grupların, Hz. Peygamber'in hayatında vahyin hangi nüzûl dönemine denk geldiğini tahmin etmek pek de zor olmasa gerektir. Örneğin münafıklardan bahseden âyetlerin bütünüyle Medenî olduğu hakkında muhalif bir tek görüş bile yoktur.

Vahiy kronolojisiyle ilgilenen öncü Alman oryantalistler âyet ve sûrelerin nüzûl zamanlarının tespitinde, âyet pasajlarında zikredilen veya hitabın muhatabı konumunda olan kişi veya gruplardan hareketle tarihlendirme denemelerinde bulunmuşlardır. Oryantalistlerin bu yöntemle âyet gruplarını ve sûreleri, gerek Mekke dönemine gerekse de Medine dönemine kimi zaman başarılı bir şekilde tarihlendirdikleri söylenebilir.[984]

Oryantalistlere göre vahyin Mekke dönemi muhatapları arasında Hz. Peygamber, ilk iman eden Müslüman topluluk ve müşrik Mekkeliler yer almaktadır. Oryantalistler çoğunlukla Mekke'de yaşayan Hıristiyanları, Kur'ân vahyinin ve Muhammed'i bilginin temel kaynakları arasında zikretmişlerdir. Buna karşın Kur'ân âyet ve sûrelerini Mekke'deki Hırıstiyanlara veya genel anlamda Ehl-i Kitab'a atıf yapmadığını ileri sürmüşler; Ehl-i Kitap, Yahudi ve Hırıstiyan ifadelerinin geçtiği veya bu grupların muhatap alındığı vahiy pasajlarının Medenî olduğunu dile getirmişlerdir.[985]

Hâlbuki kaynaklarda Mekkî olduğu yönünde rivâyetlerin bulunduğu Beyyine sûresinde kâfirler, Ehl-i Kitap ve müşrikler olmak üzere iki kategoriye ayrılmıştır.[986] Müşrik putperestlerinin egemen olduğu Mekke'de alternatif bir inanç sistemi iddiasında

---

[982] Suyûtî, 52, 53; Zerkânî, I, 196-200; Salih, 186.
[983] Ünver, 83-85.
[984] Weil, *Einleitung*, 65, 77, 78; Nöldeke, *Geschichte des Qorans,* I, 91, 182; Grimme, II, 28.
[985] Nöldeke, *Geschichte des Qorans,* I, 171, 172.
[986] Zemahşeri, 1512.

olan Kur'ân'ın, şirk inancı yanında Ehl-i Kitap'tan da ayrıştığını muhataplarına izah etmesi zaruridir. Aksi halde Mekkeli muhataplar, Hz. Peygamber'i ve mesajını uzun zamandır tanıdıkları Yahudi ve Hıristiyanlarla ilişkilendirmeleri beklenirdi. Kaldı ki Hz. Peygamber Mekke dönemi boyunca hiçbir şekilde Yahudilik veya Hıristiyanlıkla itham edilmemiştir. Bu da göstermektedir ki Mekke dönemi vahyi içinde Ehl-i Kitap'tan bahseden veya onları da muhatap alan ifade ve açıklamalar mevcuttur.

Kur'ân, Mekke dönemi vahyinde her şeyden önce akaide ilişkin nazariyesini temellendirmeyi hedeflemiştir. Mekke dönemi vahiylerinde ana tema, Tanrı tasavvuru ve inanç esasları olduğundan yeni dinin, kendisinden önce ilahi orijin iddiasında olan Yahudilik ve Hıristiyanlıkla ayrışma noktalarını açık bir şekilde dile getirmesi gerekirdi. Nitekim tüm âyetleri bir defada inen ilk sûre olan Fâtiha sûresinin son âyetinde "dalalete düşenler ve gazaba düçar olanlar" ifadesinde kastedilen grupların Yahudi ve Hıristiyanlar olduğu yönündeki yaygın tefsir erken dönemden itibaren kabul görmüştür. Ayrıca sûrenin nüzûl zamanı hakkında farklı görüşler nakledilmiş olsa da çoğunluk Mekkî olduğu kanaatindedir.[987] Fâtiha sûresinin İslam dininin manifestosu olduğu ve vahyin ilk yıllarından itibaren kılınan namazlarda okunuyor olması da göz önünde bulundurulduğunda bu sûrede Hz. Peygamber'in, ilk muhataplarına vahiy kanalıyla Allah'tan aldığı dinin Yahudilik ve Hıristiyanlık gibi tahrif ve sapmalardan uzak olduğu mesajını verdiği söylenebilir. Nitekim Kur'ân'da Hz. Peygamber'e nazil olan Mekkî sûrelerde tevhid mücadelesini anlatan kıssaların, Ehl-i Kitap tarafından da bilindiği bildirilmiş; Kitap Ehli, dinlerini parçalayarak birbirlerine karşıt gruplara ayrılan kimseler olarak nitelenmiştir.[988]

Ayrıca Kur'ân'ın Ehl-i Kitap ve müşrikler dışında Mekkelilerin tanıdığı diğer inanç grupları ve dinler arasında sayılan Hanifler, Sabiîler ve Mecusîlere de atıf yaptığı bilinmektedir.[989] Buna karşın Nöldeke, Mekke döneminin üçüncü aşamasına tarihlendirdiği halde En'âm sûresi 79, Yûnus sûresi 105 ve Nahl sûresi 123. âyetleri tevil etmeyi tercih etmiştir. Yine benzer şekilde Nöldeke, Haniflikten bahsedilmesinden

---

[987] Türcan, ve Dinç, 9.
[988] Yunus: 10/93; Rum: 30/32.
[989] Hac: 22/17. âyetinde Sabiiler ve Mecûsîler ismen dile getirilmektedir. Hac suresi, islamî kaynaklarda genellikle Medeni olarak tarihlendirilmiştir. Kur'ân'da "mecûs" ifadesiyle tanıtılan ancak daha ziyade kurucusu Zerdüşt'ün ismiyle anılan "Zerdüştlük" dini, Asya'nın ve Orta Doğu'nun kadim dinlerinden biri olması hasebiyle Mekkeliler tarfından elbette biliniyordu. Kur'ân'da başka yerde ismen anılmamış olmakla beraber Zerdüştlük Kur'ân'ın eleştiridiği sapkın inanç ve dinler içinde değerlendirilmiştir.

dolayı Nahl sûresi 123. âyeti Medenî olarak tarihlendirmeyi tercih etmiştir. Ona göre hicretten sonra Yahudileri kazanamayan Hz. Peygamber, ortak seleflerden Hz. İbrahim'le bağ kurmak sûretiyle onları eleştirmek ve kendi dinini sağlam bir zemine oturtmak için bu temayı ilk defa Medine döneminde işlemeye başlamıştır.[990]

Nöldeke'nin, iİlk vahiy tecrübesinden sonra Hz. Peygamber'in Hz. Hatice tarafından Hanif olarak bilinen amcası Varaka'ya götürüldüğünü kendisi de kaydettiği halde, Kur'ân'da "hanif" ifadesinin geçtiği yerlerin tümünü Medenî olarak kabul etmesi, bir çelişkidir.[991] Kaldı ki Hanif ifadesi Mekkî olarak tasnif edilen Rûm sûresinde ve Mekkî olduğu yönünde rivâyetlerin olduğu Beyyine sûresinde de geçmektedir.[992] Kur'ân'da Haniflik, şirk koşmaktan beri olmak, fıtratın gereği davranışları sergileyerek sadece Allah'a teslim olmak ve ona ibadet etmek anlamında kullanılmıştır.[993] İfadenin farklı kalıplarla geçtiği tüm âyetlere bakıldığında buralarda genellikle şirkin reddedilmesi, Allah'a teslimiyet, tevhid ehline yakın olmak gibi temaların işlendiği görülecektir.[994] Bu temalar Kur'ân'ın çoğunlukla Mekkî âyetlerinde ele alınmakla beraber aynı zamanda Medenî âyetlerde de sıklıkla işlenmiştir. Hanif ifadesini sadece Medine dönemine hasreden oryantalistlerin görüşlerinin sağlam temellere dayanmadığı müşahede edilmektedir.

2.2.5. Tarihi Olaylar, Siyer, Siyasi ve Sosyal Koşullar İle İlişkilendirilerek Tarihlendirilen Sûreler ve Âyet Grupları

Kur'ân vahyinin tarihlendirmesi hakkında ilk önemli çalışmaları yapan öncü Alman oryantalistler, doğru kronolojik tespitler yapma adına özellikle yaşadıkları dönemde revaçta olan tarihî tenkid yönteminden istifade etmişlerdir. Bu yöntem, metnin içerik ve üslubunun ötesinde hangi zamanda-dönemde söylendiğini veya yazıldığını o tarihteki siyasi, sosyal olayları da dikkate alarak tespit etmeyi hedefler. Bu sayede sonraki dönemlerde gelen yorumcuların tefsirlerinden sıyrılarak metnin ilk oluştuğu zamanda ve ortamda yüklendiği anlama ulaşmaya çalışılır.

---

990 Nöldeke, *Geschichte des Qorans,* I, 146.
991 Nöldeke, *Geschichte des Qorans,* I, 148
992 Rum: 30/30-31; Beyyine: 98/5.
993 Zemahşerî, 1026.
994 İfadenin Kur'ânda geçtiği diğer yerler için bkz.;: Bakara: 2/135; Âl-i İmran: 3/67 ve 95; Nisa: 4/125; En'âm: 6/79 ve 161; Yunus: 10/105; Nahl: 16/123.

Siyasi ve sosyal olayları ile nüzûl dönemi tarihinin ve vahyi tecrübe eden Hz. Peygamber'in hayatının, Kur'ân vahyini tarihlendirebilmek için vazgeçilmez ipuçları barındıran kaynaklar olduğu görüşünü paylaşan oryantalistler, araştırmalarında bu kaynaklara sıklıkla atıfta bulunmuşlardır.

Necm, Me'âric, Sâd, Kehf, Fussilet, Nahl, Rûm, Kasas, Ankebût, Ra'd, Bakara, Cuma, Enfâl, Âl-i İmrân, Sâff, Nisâ, Haşr, Ahzâb, Münafikûn, Nûr, Mücâdele, Fetih, Tahrîm, Mümtehine, Tevbe ve Mâide sûrelerine ait çok sayıda âyet grubu, tarihi olaylar, siyer, siyasi ve sosyal koşullar ile ilişkilendirilerek tarihlendirilmiştir.

Weil ve Nöldeke'nin tarihi olayları, siyeri, siyasi ve sosyal koşulları dikkate alarak sûre ve âyet gruplarını nasıl tarihlendirdikleri aşağıda sırasıyla kaydedilmiştir.

Necm Sûresi

Nöldeke Necm sûresi 19-22. âyetleri tarihlendirme sadedinde İslami kaynaklarda Garanik olayı hakkında nakledilen rivâyetleri şu ifadelerle değerlendirmiştir: "*Hâlbuki bu rivâyetten Müslümanların bizzat kendi peygamberleri hakkındaki gizemi aydınlatan tarihi bir vakıa uydurdukları anlaşılmaktadır. Şâyet bu rivâyet bazı Müslüman ilim adamlarının iddia ettiği gibi sapkınlar tarafından kurgulanmış olsaydı, mevcut haliyle Ehl-i Sünnet gibi Ortodoks-geleneğin kaynaklarına girmesi mümkün olamazdı. Böylece söz konusu olayı tüm içeriğiyle tarihi bir gerçeklik olarak kabul etmekten başka bir çıkış yolu görülmemektedir.*"[995]

Nöldeke, Garanik olayının birçok rivâyette Habeşistan'a hicret eden bazı Müslümanların geri dönmeleriyle ilişkilendirildiğine işaret etmiştir. Nöldeke'ye göre bu kimselerin, Hz. Muhammed'in "تلك الغرانيق العلى وإن شفاعتهن لترتجي/Bunlar değerli kuğulardır ve şefaatleri muhakkak umulur" ifadesinden sonra çok sayıda müşrikin İslam'a girdiği yönündeki haberleri, hicret etmeden önce Mekke'deyken almış olmaları gerekirdi. Şâyet İbn Sa'd'ın belirttiği üzere olay bi'setin 5. senesinde Ramazan veya Şevval ayında gerçekleşmişse, kafiye ve uzunluk uyumları diğer âyetlerle aynı olsa bile, her iki âyetin tarihlendirmesi bu yıllara yapılmalıdır. Bununla birlikte Nöldeke'ye göre,

---

[995] Nöldeke, *Geschichte des Qorans,* I, 103.

âyetlerin daha önceki bir tarihte inmiş bir sûreye ait olduklarına işaret eden herhangi bir delil bulunmamaktadır.[996]

Nöldeke sûrenin 23. âyetinin ve 26-32. âyet grubunun şüphesiz daha sonraki bir zaman dilimine ait oldukları görüşündedir. Ona göre bu âyetler, şuuru yerine geldikten sonra Hz. Muhammed'in olayı çarpıtarak şeytanı suçlamasından ibaret bir hikâyeleştirmeden ibarettir.[997]

Me'âric Sûresi

Nöldeke, Me'âric sûresinin giriş kısmının Vâkı'a sûresiyle bağlantılı olduğunu ileri sürmüştür. Ona göre, inkârcılardan biri muhtemelen alay etmek için Muhammed'den bu âyetleri açıklamasını istemesine, karşılık olarak bu sert cevap gelmiştir.[998]

Sâd Sûresi

Nöldeke, Sâd sûresi ilk 11. âyetin yahut tek başına 6. âyetin, yeğeni olan Hz. Muhammed'i daha fazla korumaması hususunda Kureyşlilerin Ebu Talib'e yaptıkları baskılar sürecinde ya da Ebu Talib ölüm döşeğinde yattığı esnada Hz. Peygamber tarafından oluşturulduğunu iddia etmiştir.[999]

Kehf Sûresi

Nöldeke, Musa Peygamber'in Allah'ın kaderini ve kendisinin zayıflığını anlamasından bahseden 60-82. âyet grubu ile dünyanın bir tarafından diğerine kadar giderek Yecuc ve Mecuc'e karşı aşamayacakları bir duvar inşa eden Zulkarneyn'in[1000] hikâyesini anlatan 83-92. âyet gruplarının aynı dönemde oluştuklarından emin olmadığını dile getirmiştir. Ona göre, zayıf olmakla beraber bu âyetlerin diğerleriyle birlikte aynı dönemde oluştuklarını makul gösterecek bir tek açıklama olabilir: İlgili âyetler, İsrâ sûresinde tartışılan üç sorunun cevabı olarak görülebilir. Sûrenin başındaki

---

[996] Nöldeke, *Geschichte des Qorans,* I, 100-103.
[997] Nöldeke, *Geschichte des Qorans,* I, 103.
[998] Nöldeke, *Geschichte des Qorans,* I, 106.
[999] Nöldeke, *Geschichte des Qorans,* I, 131.
[1000] Nöldeke, *Geschichte des Qorans,* I, 140-142. Kur'ân'da "Zülkarneyn" olarak adlandırılan kişinin kimliği ve hayatı hakkında Taberi, İbn Kuteybe ve Mes'udi gibi İslami literatür kaynaklarında geniş bilgiler verildiğini belirten Nödeke, kendisinin Büyük İskender'i neden "Zülkarneyn" ile aynı kişi olarak zikrettiğini, yaklaşık iki sayfalık bir dipnotta detaylı olarak açıklamıştır. Hz Musa'nın ,balık hikâyesini Hıristiyanlık kaynaklarında geçen başka bir hikâyeyle karşılaştıran Nöldeke, bu konuda da Kur'an'da bir İncil tesirinin söz konusu olduğu kanaatindedir. Bkz. Dipnot, 5.

Ashab-ı Kehf ve Zulkarneyn kıssaları ise Yahudilerin sorduğu diğer sorulara binaen gündeme getirilmiş olabilir. Ona göre aksi halde zikredilen üç bölümü diğerleriyle bağlayacak başka bir yol kalmayacaktır.[1001]

Bu pasajlarda ele alınan konuların dönemin önemli dünya literatürü arasında olduğunu anımsatan Nöldeke, bu hususiyetlerinden ötürü âyetlerin kafiye ölçülerinin tesadüfi olmadığını ileri sürmüştür. Bu konuda daha ileri giden yazar, bu bölümlerin önceden planlı bir şekilde belirlendiğini ve aynı sûrede toparlandığını iddia etmiştir. Nöldeke'ye göre Hz. Muhammed, büyük bir ihtimalle bunları mevcut dizgileriyle sûredeki diğer vahiylerle bütünleştirmiştir.[1002]

Fussilet Sûresi

Nöldeke, İslami kaynakların, Fussilet sûresi 1-3. âyetlerini, Hz. Peygamber'in Mekkeli soylulardan Utbe b. Rebia'nın Müslüman olması için sarf ettiği gayretle ilişkilendirildiği yönünde bilgiler barındırdığını dile getirir. Ona göre bu mümkün olmakla birlikte aslında sûre, Hz. Peygamber'in kavmini dinlerini değiştirmeye davet teşebbüsünden daha eski tarihlidir. Nitekim İbn Hişam bu olayın Hz. Hamza'nın İslam'a girmesinin hemen akabinde gerçekleştiği görüşündedir. Fakat Nöldeke, İbn Hişam'ın hicret öncesi olayları, nerdeyse hiçbir dayanak olmaksızın kesin bir kronolojik sıralamayla tasnif etmekle tanındığını ifade etmiş; Hamza'nın İslam'ı kabulünün tam olarak hangi tarihte olduğu hakkında kesin bilgilerin mevcut olmadığını hatırlatmış ve bu hususta net bir kronoloji tespitinin yapılabilmesinin zorluğuna işaret etmiştir.[1003]

Nahl Sûresi

Nöldeke, Medine'de inen ilk âyetlerin Nahl sûresinde yer aldığı kanaatindedir. Ona göre, 41. âyetin Habeşistan hicretine yorulması pekâlâ mümkün olabilir. Nöldeke 110. âyetin ise çok açık ifadelerle Mekke'yi terk ederek kâfirlerle savaşanlara atıfta bulunduğunu belirtir. Nöldeke, bu âyetten önceki iki âyetin de bu âyetle yakınlıklarından dolayı aynı zamana tarihlendirilmesi gerektiğini düşünmektedir. Zira

[1001] Nöldeke, *Geschichte des Qorans,* I, 140–142.
[1002]Nöldeke, *Geschichte des Qorans,* I, 142,143.
[1003] Nöldeke, *Geschichte des Qorans,* I, 144-145.

ona göre Vakidî ve Vahidî'nin de haber verdikleri üzere bu pasaj, hicret edenlerle ilgili olup pasajda başka bir gruptan bahsedilmemektedir.[1004]

Nöldeke, Weil'in Hz. Muhammed'in hicretten önceki âyetlerde herhangi bir nesh veya değiştirmeye gitmediği yönündeki görüşünün yanlış olduğunu bu konuda sadece Necm sûresiyle ilgili paylaştığı bilgilerin Mekke dönemi vahiylerinde de nesh veya değiştirme yaşandığını kanıtlamak için yeterli olduğunu belirtmiştir. Weil'in aksine Nöldeke, başka kimselerden Hz. Muhammed'in gizlice bilgi aldığı iddiasını konu alan 105. âyet ile inkârcıların açık bir şekilde onu yalancılıkla itham ettiklerinden bahseden 103. âyetin Mekke'den hicretinden sonraki olaylarla uyuşmadığı görüşündedir.[1005]

Nahl sûresi 123. âyetin Mekkî döneme ait oluşunun şüpheli olduğu kanaatinde olan Nöldeke'ye göre bunun temel sebebi, İslam'ı "مِلَّةَ اِبْرٰهِيمَ/İbrahim'in dini" olarak niteleyen Bakara sûresi 135, 140; Âl-i İmrân 85, Nisâ sûresi 125 ve Hac 78. âyetlerinin tümünün bağlamları açısından Medenî olmasıdır.[1006] Nöldeke bu şüphenin, içeriğe ilişkin birtakım sebeplerle daha da güçlendirilebileceğini ileri sürer. Ona göre "Muhammed, peygamberliğinin ilk zamanlarında İsa'nın Hıristiyanlara Musa'nın da Yahudilere getirdiği dini, kendisinin de Araplara getirdiğine güçlü bir şekilde inanıyor ve Mekkeli inkârcılar karşısında, öğretisinin doğruluğunu sorgulayabilecekleri "bilenlere (Yahudi ve Hıristiyanlar)" güveniyordu.[1007] Ne var ki O, Medine'de beklediği desteği görememiş ve tam bir hayal kırıklığıyla karşılaşmıştı. Kitap sahipleri onu kabule yanaşmıyorlar ve getirdiği bilgilerin doğruluğunu sorgulamıyorlardı. Bu durumda hz. Peygamber önceki vahiyleriyle çelişmeyecek şekilde onları da kontrol edebileceği bir merci bulmak zorundaydı. Bundan dolayı Hz. Muhammed, taraftarlarının asla karşılaşmayacağı daha önceki peygamberlere tutunmuş ve Yahudiler ile Hıristiyanlardan uzak durmuştur."[1008]

Bu eğilimin yalnızca Bakara sûresi 130. âyette dışa vurulduğunu belirten Nöldeke, daha sonradan Hz. Muhammed'in Yahudiler ve Hıristiyanlarca inananların atası-babası, Allah dostu, Adalet timsali ve itaatkâr bir din önderi, kabul edilen İbrahim

[1004] Nöldeke, *Geschichte des Qorans*, I, 145-146.
[1005] Nöldeke, *Geschichte des Qorans*, I, 148.
[1006] Nöldeke, *Geschichte des Qorans*, I, 146.
[1007] Bu husuta bkz: Nahl: 16/43-45 ve Enbiyâ: 21/7.
[1008] Nöldeke, *Geschichte des Qorans*, I, 146.

peygamberle akrabalık bağları olduğunu iddia etmesinin hiç de şaşılmayacak bir durum olduğunu ifade etmiştir.[1009]

Nöldeke, Hz. Muhammed'in İbrahim peygamberi öne çıkarmasının Bakara sûresi 125. ve 127. âyetlerde geçtiği üzere onun Mekke'deki Kâbe'nin banisi olduğu görüşüyle ilişkili olduğu kanaatindedir. Hz. Peygamberin bu görüşü ilk olarak Medine'de ortaya attığını ileri süren Nöldeke'ye göre zira Hz. Muhammed, son dönem Mekkî sûrelerde (Secde 3, Sebe 44 ve Yasin 6. âyetler) Araplara kendisinden önce bir uyarıcının- Peygamberin gelmediğini açık bir şekilde ifade etmiştir.[1010]

Rûm Sûresi

Nöldeke, sûrenin yakın zamanda yapılacak bir savaşta Rumların Perslere galip geleceğinin anlatıldığı ilk âyetlerinin, Rumlar ile Persler arasında komşu Arap topraklarında gerçekleşen bir savaş sonrasında oluşturulmuş olabileceğini iddia eder.[1011] Ona göre bu savaşın, hicret sonrası zamana kadar Bizanslıların Persleri yendiği savaşlardan hangisi olduğu hususunda net bir şey söylemek mümkün değildir. Nöldeke ilk dönem Müslüman ilim adamlarının bu türden tarihi olaylar hakkında çelişkili ve belirsiz açıklamalarının, güvenilir Bizans kaynakları tarafından teyit edilmediğini hatırlatır.[1012]

Nöldeke, güvenilir bulduğu bazı kaynaklarda Adraut (Hadramevt) Busra, Mezopotamya, Filistin ya da Filistin yakınlarında bir yerde yapılmış bir savaşta Rumların Perslere yenildiğinin kaydedilmiş olduğunu aktarır. Nöldeke'ye göre Taberi tarihinin Farsça mütercimi Zotenberg bu olayı, alakasız bir şekilde Mavris'in tahttan indirilmesiyle ilişkilendirmiş ve Kur'ân'ın burada Kudüs'ün alınmasına işaret ettiği şeklinde açıklamalarda bulunmuştur. Nöldeke'ye göre her ne kadar bazı güvenilir kaynaklarda 614 yılı Haziran ayı zikredilmiş ve Filistin veya civarında gerçekleşmiş olan bir olaya işaret edilmiş olunsa dahi, bu konuda kesin bir sonuca varmak son derece zordur. Nöldeke, ayrıca bu konuda Hz. Muhammed'in belirli bir olayı ima etmeksizin

[1009] Nöldeke, *Geschichte des Qorans,* I, 147.
[1010] Nöldeke, *Geschichte des Qorans,* I, 147.
[1011] Nöldeke, *Geschichte des Qorans,* I, 149.
[1012] Nöldeke, *Geschichte des Qorans,* I, 149-150.

genel bir ifade kullanmış olabileceğinin de göz ardı edilmemesi gerektiğini ifade eder.[1013]

Kasas Sûresi

Sûrenin Medine’ye gelerek Hz. Muhammed’le görüşmek isteyen Hıristiyanlar hakkında nazil olduğunu belirtenlerin yanıldığını ileri süren Nöldeke, bu iddiasını ilgili âyetlerin Hz. Peygamber’in Yahudilerle ilişkileri neticesinde tecrübe ettiği olumsuz Ehl-i Kitap algısıyla çelişiyor olmasıyla açıklamaya çalışmıştır. Ona göre, başka dayanaklar bir tarafa Yahudilerle yaşadıkları yüzünden Hz. Peygamberin, Ehl-i Kitab’ın Kur’ân’a inanabileceğini söylemiş olması mümkün değildir.[1014]

Ankebût Sûresi

Nöldeke, Ankebût sûresinin 1-10. âyet grubu, babaları tarafından Hz. Peygamber’in yaptığı savaşlara katılmaları engellenen Medineliler hakkındadır. Nöldeke, kaynaklarda haklarında belirtilen olaylarla ilgisi olmadığını düşündüğü bu on âyetin yüksek ihtimalle Bedir Savaşı’ndan hatta Uhud Savaşı’ndan sonra Hz. Peygamber’in yürüttüğü yoğun gazve ve seriyye savaşları esnasında oluşturulmuş olabileceğini iddia eder.[1015]

Müslümanlara isyancı Yahudiler ve diğer düşmanları karşısında en güzel şekilde mücadele etmelerini salık veren sûredeki 46. âyetin mevcut formuyla Medenî olduğunu belirten Nöldeke, âyette dile getirilen “وَلَا تُجَادِلُٓوا اَهْلَ الْكِتَابِ اِلَّا بِالَّت۪ي هِيَ اَحْسَنُۗ / Ehl-i Kitap’la ancak en güzel şekilde mücadele edin” ifadesinin kastını aşan bir söz olmayıp aksine bilinçli şekilde şiddet özendirmesi amacı taşıdığını ileri sürmüştür. Nöldeke’ye göre Hz. Peygamber bu türden açıklamaları hicretten önce yapmış olamaz; çünkü Mekke döneminde takipçilerini şiddet içerikli eylemlere sürüklemenin kendi sonunu getireceğini bilmektedir.[1016]

Nöldeke’ye göre Ehl-i Kitab’ın büyük kısmının Hz. Muhammed’in getirdiği vahiylere inanmaları gerektiğini konu edinen Mekkî 46. âyet, bu âyetlerle çelişmektedir. Ayrıca “اِلَّا الَّذ۪ينَ ظَلَمُوا مِنْهُمْ” ifadesi, Bakara sûresi 150. âyette olduğu gibi, âyete sonradan eklenmiş görünmektedir. Zira “وقولوا” ile başlayan yan cümle öncesini gerekli kılan bir

[1013] Nöldeke, *Geschichte des Qorans,* I, 150.
[1014] Nöldeke, *Geschichte des Qorans,* I, 153.
[1015] Nöldeke, *Geschichte des Qorans,* I, 155.
[1016] Nöldeke, *Geschichte des Qorans,* I, 155.

cümle değildir. “الا” ifadesiyle tekrar cümle içinde rahatsızlık oluşturduğu gibi Kur’ân’da benzer başka bir kullanımı da yoktur. Nöldeke’ye göre bu yan cümle çıkarıldığında 46. âyette, Ehl-i Kitab’a karşı şiddet kullanılmasına izin vermeyen, sadece sözle mukabeleyi öngören bir anlam ortaya çıkacaktır. Bununla beraber bu derece kısa bir metnin yeri ve tarihi hakkında kesin bir tespitte bulunmak kolay değildir. Ancak Mekkî vahiylerde “Ehl-i Kitap” ifadesinin yer almadığı bunun yerine daha farklı ifadelerin geçtiği dikkate alındığında metnin Medenî kökenli olduğu söylenebilir.[1017]

Nöldeke, sûredeki 56. âyetin, yeni dine olan bağlılıkları gereği inananları, yurtlarını terk etmeye teşvik ettiğini belirtir. Ona göre, her ne kadar Medine’ye hicretten kısa süre önceye tarihlendirilmiş olsa da bu âyet, ilk Müslümanların ve Hz. Muhammed’in çok daha öncesinde şehirden göçtükleri hakkında bilgiler nazarı dikkate alındığında daha erken döneme tarihlendirilebilir.[1018]

Vahidî’nin naklettiği bir olay[1019] esas alınacak olunursa 60. âyetin de Medenî olarak değerlendirilebileceğini ifade eden Nöldeke, başka bir görüşe göre ise bu olay sebebiyle sadece bu âyet değil tüm sûrenin Medenî olduğunun ileri sürüldüğünü zikreder.[1020]

Ra’d Sûresi

Nöldeke, Ra’d sûresinin 13 ve 14. âyetlerinin ilgili genel açıklamalar dikkate alındığında Hicretin 9 ya da 10. yılında Hz. Peygamber’i öldürmeyi planladıkları için öldürülmeleri hükmolunan Amir b. Tufayl, Erbed b. Kays ve kabilenin lideri Amir b. Şa’şa hakkında nazil olduklarının ifade edildiğine dikkat çeker. Bu sebeple bu âyetlerin öncesindeki 12 ve 13. âyetlerin ve sonrasındaki 16. âyet veya 10-13. âyet grubunun da Medenî kabul edildiğini dile getirir. Nöldeke, bahsi geçen kişilerin Medine din devleti ve lideriyle görüşmelerinin başarısızlıkla sonuçlandığını ve bir süre sonra da garip bir sonla öldüklerinin vaki olduğundan bahseder. Nöldeke, kaynakların verdiği bilgilere göre Amir’in bu olaydan kısa süre sonra vebadan öldüğünü diğer ikisinin ise yıldırım çarpması sonucu hayatlarını kaybettiklerini nakleder.[1021]

1017 Nöldeke, *Geschichte des Qorans,* I, 155, 156.
1018 Nöldeke, *Geschichte des Qorans,* I, 156.
1019 Nöldeke, *Geschichte des Qorans,* I, 156. Arapça tercümede bu hikâye, asıl kaynakta olmayan “uydurma” ifadesiyle (hurafiyyetun) nitlelendirilmiştir. Bkz. Nöldeke, *Târihu’l-Kur’ân,* 140.
1020 Nöldeke, *Geschichte des Qorans,* I, 156.
1021 Nöldeke, *Geschichte des Qorans,* I, 162.

Nöldeke'ye göre, her ne kadar meşhur Arap şairi Lebid'in söylediği mersiyeden üvey kardeşi Erbed'in öldüğü anlaşılmış olsa da 13 ve 14. âyetleri bu olayla ilişkilendirmek yersiz bir yaklaşım olur.[1022] Zira bu âyetler Allah'ın bazen insanları şimşekle de öldürdüğüne dair genel bir düşünceyi dile getirmektedir. Nöldeke, Erbed hakkındaki son derece eski ve basit olan bu haberin âyet hakkında hiçbir veri taşımadığını, olsa olsa sonradan üretilen algının süslenmesine ve efsanevi bir hal almasına hizmet edebileceğini düşünmektedir. Nöldeke söz konusu âyet hakkında kaynaklarda güvenilir olmayan başka kıssaların nakledildiğini de kaydeder.[1023]

Bakara Sûresi

Nöldeke 165-168 âyet grubunun da atalarına uyan putperestlerden bahsettikleri için öncekiler gibi Mekkî olduğunu iddia eder. Nöldeke, bu kısmın haram (yasaklanmış) yiyeceklerden bahseden 168-173. âyet grubunun öncesinde yer almasını ise Müslümanlardan Musa'nın şeriatındaki yiyecek ahkâmına dikkat etmelerini isteyen Yahudilere karşı gizliden gizliye yürütülen bir karşıtlıkla açıklamanın mümkün olduğunu ileri sürmüştür. Ona göre bu âyetler ve benzeri diğer âyet grupları, Hz. Muhammed'in Yahudilerin hükümlerini reddettiği bir zaman diliminde oluşturulmuşlardır.[1024]

Nöldeke, 190-192. âyet grubunun yukardaki âyetleri takip eden bir sürece ait olduklarını ifade eder. Çünkü bu âyetlerde öncelikle hac ibadeti ele alınmış, akabinde ise 7. Hicri yılda gerçekleşen umre ziyaretinde yerine getirilmesi gereken kurbanlıklardan bahsedilmiştir. Nöldeke, 192. âyeti Hz. Muhammed'in Veda Haccı yaptığı Hicri 10. yıla tarihlendirilmesini yerinde bulur. Nöldeke, Hz. Peygamber'in bu sırada hac ile birlikte bir umre de yaptığını ve kadına duyduğu arzusunu gidermek için kutsal hac elbisesini çıkarmak sûretiyle (ihram) umreyi sona erdirdiğini belirtir. Ona göre Hz. Peygamber'in ashabından ileri gelenler, özelliklede Hz. Ömer bunu hoş görmemiş ve vahyin bu hususu açıklığa kavuşturacağını ummuştur.[1025]

Evlilik hukukuyla ilgili düzenlemeleri ele alan 220, 223–238 ve 241–243. âyet gruplarının herhangi bir zamana tarihlendirilmesine işaret eden hiçbir ipucu

---

[1022] Lebid ve şiirleri için bkz: Halil Özcan, "Lebîd b. Rabî'a (m.s. 560–661) ve Muallakası" *Harran Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*. 23 (2010/Ocak-Hazrian), 81–94.
[1023] Nöldeke, *Geschichte des Qorans,* I, 163.
[1024] Nöldeke, *Geschichte des Qorans,* I, 178.
[1025] Nöldeke, *Geschichte des Qorans,* I, 181.

bulunmadığını ileri süren Nöldeke, 241. âyetin Uhud Savaşı öncesinde oluşmuş olabileceğini ifade eder. Ancak ona göre bu yorumun doğru olabilmesi için Nisâ sûresi 12. âyetin bu âyeti nesh eden bir âyet olarak değerlendirilmesi gerekir. Fakat bununla beraber bu âyet, Uhud Savaşı dışında başka özel bir durumla da alakalı olabilir.[1026]

Nöldeke, yukarıdaki iki âyet grubu arasında kalan 239. âyetin Hicri 4. yılda düzenlenen korku namazı hakkında olduğu ve muhtemelen bu zamana tarihlendirilebileceği dışında yapılacak başka bir değerlendirmenin olmadığını belirtir.[1027] Gerek rivâyet gerekse de anlam yönüyle tek âyet olarak kabul ettiği 216. âyetin, 246. âyetle irtibatlandırılabileceğini ileri süren Nöldeke, bu sayede âyetin daha önce değinilen "kutibe aleykum" ifadesiyle başlayan 178-183. âyet grubundan önce üç âyetten müteşekkil bir hüküm oluşturduğunu iddia eder. Ona göre, savaş hakkında kısa emir ifadelerini içeren bu âyetlerin nüzûl zamanı, yaklaşık olarak ilk savaştan kısa bir süre öncesine denk gelmiş olmalıdır. Dolayısıyla bu âyetler 178-183. âyet grubuyla aynı döneme tarihlendirilmelidir.[1028]

Nöldeke, cesaret ve itaat temasını işleyen bazı örnek İsrâiloğulları hikâyeleriyle Müslümanların şevklendirildiği 246 ve 249-258. âyetlerin, yukarıdaki âyetlerle (178-183) aynı zaman diliminde nazil olduğunu dile getirir. Nöldeke'ye göre bu âyetlerde Hz. Muhammed'in, kendi toplumu içinde çıkabilecek ve engellenemeyecek olası bir iç savaşın farkında olduğu müşahede edilebilmektedir.[1029] Takip eden 258-260. âyet grubundaki kıssaların, hor ve hakir kılan ölüm karşısında Allah'ın diriltme gücünden bahseden 246. âyetle irtibatlandırılabileceğini ileri süren Nöldeke, 251. âyetin ise içinde bulunduğu âyet grubunun son âyeti olarak değerlendirilmesi gerektiğini iddia eder.[1030]

Nöldeke'ye göre, 256-266. âyetleri, belirli bir durumla ilişkilendirmek zordur. Nitekim İslam'a girmek için herhangi bir zorlamanın yapılmaması gerektiği fikrini işleyen 256. âyetin derin bir ruhsal depresyon yanında yüksek bir zafer inancının hissedildiği bir zaman dilimine ait olması muhtemeldir. Zira tamamıyla bir dini

---

[1026] Nöldeke, *Geschichte des Qorans,* I, 183.
[1027] Nöldeke, *Geschichte des Qorans,* I, 183.
[1028] Nöldeke, *Geschichte des Qorans,* I, 183-184.
[1029] Nöldeke, *Geschichte des Qorans,* I, 184.
[1030] Nöldeke, *Geschichte des Qorans,* I, 184.

propagandanın ve otoriteyi kabullendirme politikasının yoğun bir şekilde uygulandığı Medine döneminde, bu tür düşüncelerin ciddi hiçbir pratik anlamı olmamıştır.[1031]

Nöldeke, borç para işlemi usulü üzerinde titizlikle duran 282-284. âyetlerin hicretin ilk yıllarına ait olma ihtimalinin yüksek olduğu kanaatindedir.[1032]

Cuma Sûresi

Nöldeke, sûrenin Yahudileri konu alan ikinci bölümünün Bakara sûresinin büyük kısmı ile aynı zaman dilimine tarihlendirilebileceğini ileri sürmüştür. Kaynaklarda sûrenin ikinci bölümündeki 9. âyetin bir cuma günü kalabalık maiyetiyle beraber Mekke'ye göçen Dıhyetu'l-Kelbi hakkında nazil olduğunun kaydedildiğini belirten Nöldeke'ye göre, olay doğru olsa bile tarih hakkında net bilgilere ulaşmak mümkün değildir. Nitekim Nöldeke'ye göre, Dıhye hakkında kaynakların bildirdikleri malumat, bu kişinin Hicri 5. yılın sonunda gerçekleşen Hendek Savaşından sonra Müslüman olduğuna işaret etmektedir. Nöldeke bunun haricinde bazı kimselerin ise onun Uhud Savaşı'nda Müslümanların arasında Mekkelilere karşı savaştığını naklettiklerini kaydetmiştir.[1033]

Enfâl Sûresi

Weil, sûrenin Bedir muharebesinden sonra ortaya çıktığına kuşku olmadığını belirtir. Zira sûrede savaş hakkında detaylı bilgiler yer almıştır. Ona göre, savaş ahkâmı konusunda tekrarların zikredildiği sûrede, ganimetin paylaşılması hususu hariç yeni bir hüküm yer almamıştır.[1034] Weil, sûrenin 72. âyetinin Medine'ye ilk geldikleri dönemde Hz. Peygamber'in Ensar ile Muhacir arasındaki miras konusunu hükme bağlaması esnasında nazil olduğunu, ancak sonradan 75. âyetle nesh edildiğini hatırlatır.[1035]

Kaynakların Bedir esirlerinin bağışlanmasıyla ilişkilendirdikleri 66. âyetin aslında Uhud Savaşı'ndan sonraya tarihlendirilmesi gerektiğini iddia eden Weil'e göre, haddi zatında esirlerin bağışlanması meselesi, ilk olarak Uhud savaşı sonrasında işlenmiştir.[1036]

[1031] Nöldeke, *Geschichte des Qorans,* I, 184.
[1032] Nöldeke, *Geschichte des Qorans,* I, 185.
[1033] Nöldeke, *Geschichte des Qorans,* I, 186.
[1034] Weil, *Einleitung*, 82.
[1035] Weil, *Einleitung*, 82.
[1036] Weil, *Einleitung*, 82.

Nöldeke, sûrenin tümüyle olmasa da büyük kısmının Bedir zaferi hakkında nazil olduğu yönündeki eski bir rivâyete dayanan yaklaşımı yerinde bulur.[1037] Nöldeke, tarihçilerin ele geçirilen savaş ganimetlerinin bir ay kadar bir süre zarfında paylaştırıldığı malumatına atfen Hz. Peygamber'in sûreyi büyük oranda savaştan sonraki bir kaç ay içinde oluşturmuş olabileceğini iddia eder.[1038] Nöldeke sûrenin 29-46. âyet grubunun öncesindeki ilk kısımdan daha eski tarihli olduğunu iddia eder. Ona göre, en azından ganimet taksimini açıklayan 41. âyet, 1. âyetten daha önceki bir zaman dilimine ait olmalıdır. Nöldeke 27. âyetin ganimetten bir şeyler aşırılması hususunda bazı uyarılara yer verdiğini kaydeder. Ayrıca bazı kimselerin bu âyette, Ebu Lubabe'nin Hicri 5. yılında Beni Kureyza'ya Hz. Peygamber'e itaat edip ona tuzak kurmadıkları sürece kaderlerinin boyunlarının vurulması olacağını, bir el işaretiyle anlattığından bahsettiklerini nakleder.[1039]

Enfâl sûresi 30-35. âyet grubunun, özellikle de 30. âyetin Mekkî sayılmasının yanlış olduğunu ileri süren Nöldeke'ye göre bu âyetler, Medine'de zafer sevinci yaşayan Peygamber'e ve bağlılarına, Mekke'de ne kadar zayıf ve biçare olduklarını hatırlatmayı amaçlamıştır. Nöldeke, bazı müfessirlerin 36. âyetin Uhud savaşı günü nazil olduğunu naklettiğine dikkat çeker. Ona göre düşmanlara karşı tüm gayretle savaşılmasını emreden 45-62. âyet grubu, aynı zaman dilimine ait olmakla beraber aslında müstakil bir parça olarak değerlendirilmelidir.[1040]

Sûrenin 74. âyetinin de yaklaşık olarak yukarıdakilerle aynı zaman dilimine ait göründüğünü belirten Nöldeke'ye göre 75. âyet için ise birkaç ihtimal mevcuttur. Buna göre, şâyet akrabalık bağlarının en güçlü bağ olduğu vurgulanmak isteniyorsa bu âyette, Hz. Muhammed'in Medine'ye Hicret'in akabinde Medinelilerle Mekke'den göçen zayıf ve kimsesizler arasında kurduğu, ancak savaşın akabinde geçersiz kıldığı kardeşlik sözleşmesine işaret edilmiş olabilir.[1041] Sûredeki 75. âyetin 72. âyeti nesh ettiğini ileri süren müfessirlerin yanıldığını ileri süren Nöldeke'ye göre, bu müfessirlerin iddia

---

[1037] Nöldeke, *Geschichte des Qorans,* I, 187.
[1038] Nöldeke, *Geschichte des Qorans,* I, 187.
[1039] Nöldeke, *Geschichte des Qorans,* I, 187.
[1040] Nöldeke, *Geschichte des Qorans,* I, 187-188.
[1041] Nöldeke, *Geschichte des Qorans,* I, 189.

ettikleri üzere kardeşlik sözleşmesi iptal edilmiş olsaydı, 75. âyet, yardımlaşmayı ve dayanışmayı tavsiye etmezdi. Hâlbuki bu âyet bahsedilen hususları içermektedir.[1042]

Âl-i İmrân Sûresi

Nöldeke, sûrenin Ehl-i Kitap karşısında İbrahim'in dininin sahih olduğu tezini savunan 65. âyetinin de Kaynukaoğulları Yahudileriyle çatışmanın yaşandığı tarihlere yakın bir zaman diliminde nazil olmuş olabileceğini ifade etmiştir. Nöldeke'ye göre, daha önce açıklandığı üzere bu düşünce, Medine'ye geldikten bir süre sonra Hz. Peygamber'in Yahudilerle tamamen ters düştüğü ve artık onların İslam'ı kabule yanaşacaklarına dair ümidini yitirdiği bir dönemde oluşmuştur.[1043]

Nöldeke, 90-115. âyet grubunun sûrenin ilk bölümüyle irtibatlı olduğunu destekleyen çok sayıda işaret olduğunu ileri sürmüştür. Nöldeke'ye göre, bunların ilki, 95. âyette belirtildiği üzere İbrahim'in milletinin (din) eşsiz şekildeki takdir edilmesidir. İkinci işaret, 96. âyette yer aldığı üzere Mekke'de icra edilen hac ibadetinin İslam'a alınmasıdır. Nöldeke bu işaret ve yorumlardan hareketle pasajın âyetlerinin kesinlikle Bedir Savaşı sonrasına tarihlendirilebileceğini savunmaktadır.[1044]

Âl-i İmrân sûresi 93. âyetin Beni Kaynukalı Şa's b. Kays'a yorulduğunu belirten Nöldeke, kaynakların bu adamın şarkılarının Medine'nin birbirleriyle kavgalı Evs ve Hazrec kabilelerini yeniden anlaşmazlığın eşiğine getirdiğini naklettiğini ifade etmiştir. Ona göre, Ka'b b. Malik'e ya da Abdullah b. Ravaha'ya atfedilen bir şiirde, Beni Nadir topraklarının fethedilmesi sırasında sert bir şekilde cezalandırılanlar arasında Şa's'ın da olduğu dile getirilmektedir. Nöldeke, bu bilgiden hareketle söz konusu olayın Hicri 4. yılda olduğunu göz önünde bulundurarak âyetin, bu zaman dilimine tarihlendirilmesi gerektiğini savunur. Nöldeke, Yahudilerin bu dönemde Şa's'ın şarkılarında müşahede edildiği üzere son derece meydan okuyucu tavırlarla hareket etmelerinde Müslümanların Uhud'da yenilgiye uğramış olmalarının cesaret verici bir etken olarak değerlendirilebileceğini düşünmektedir.[1045]

Nöldeke, benzer şekilde Yahudilerin Müslümanları kınamalarından bahseden 111. âyetin, bu dönemde onların Müslümanlarla açık bir şekilde çatışmaktan

[1042] Nöldeke, *Geschichte des Qorans,* I, 189.
[1043] Nöldeke, *Geschichte des Qorans,* I, 191.
[1044] Nöldeke, *Geschichte des Qorans,* I, 192.
[1045] Nöldeke, *Geschichte des Qorans,* I, 192.

çekinmediklerine işaret ettiğini iddia etmiştir. Nöldeke'ye göre bu âyetler, ancak Müslümanların bahtsızlıkları sebebiyle düşmanlarına boyun eğdikleri ve düşmanlarının kötülükleri karşısında aciz kaldıkları bir zaman dilimine tarihlendirilebilir. O, bu sebeple söz konusu âyetlerin Beni Nadir savaşından kısa bir süre önce oluşturulduğunu iddia etmiştir.[1046]

Buna karşın son derece genel ifadeleri sayesinde kolay anlaşılabilir olan 92. âyetin Yahudi Şa's ya da başka bir şahıs ile ilişkilendirilmesinin imkân dâhilinde olduğunu belirten Nöldeke, bu hikâyenin eski bir rivâyetten ziyade muhtemelen skolastik (öğretilmiş) bir kutsal kitap yorumuna dayandığını ileri sürer. Ona göre yine de bu âyetler, genel durumu doğru olarak tasvir etmişlerdir.[1047] Nöldeke 118. âyetin ve Yahudilerin Uhud'da talihsizliklerinin kurbanı olan mutsuz Müslümanlara karşı düşmanlıklarını artık gizlemediklerini gözler önüne seren 120. âyetin, yaklaşık olarak aynı zaman dilimine ait olduklarını ileri sürer. Nöldeke'ye göre bu âyetler, Hicri 3. yılda gerçekleşen Uhud Savaşı sonrası nazil olan diğer âyetlerle birlikte değerlendirilmelidir. Sûrenin 128. âyetinin, nakledilen çok sayıda habere göre, savaş alanında yaralanan Hz. Peygamberin uzanır vaziyette dinlendiği bir esnada vahyolunduğunu kaydeden Nöldeke, bu süreçte benzer düşüncelerin vuku bulmasını normal karşılamakla beraber, içinde olduğu pasajdaki âyetlerle güçlü anlam irtibatı olduğu için daha sonraki zaman diliminde oluşmuş olduğunu ileri sürer. Nöldeke, kendi görüşünü desteklemek için kaynakların, âyetin Uhud Savaşı esnasında veya savaştan bir süre sonra nazil olduğuna yönelik bilgiler aktardığına işaret etmiştir.[1048]

Nöldeke, sûrenin ilk bölümünü, diğerinden ayırdığını ileri sürdüğü 130-136. âyetlerin kesin nüzûl zamanlarını belirlemenin zor olduğu görüşündedir. Ona göre, 137-160. âyet grubu ise aynı savaşla (Uhud Savaşı) irtibatlı olup doğrudan savaşın akabinde oluşturulmuştur. Nöldeke, bu âyetlerden sonra gelen dört âyetin, (161-64) Bedir Savaşı sırasında ele geçirilen ganimetler arasında olan değerli bir zırhın kaybolması ve Hz. Peygamberin onu kendisine ayırmakla itham edilmesini ele alan bir rivâyetle irtibatlandırıldığını belirtmiştir. Nöldeke, bu ilişkilendirmenin özellikle Hz. Peygamber'i aşağılayan içeriği sebebiyle tarihsel açıdan güvenilir bir veri olarak

---

[1046] Nöldeke, *Geschichte des Qorans,* I, 192.
[1047] Nöldeke, *Geschichte des Qorans,* I, 192.
[1048] Nöldeke, *Geschichte des Qorans,* I, 193.

değerlendirilmesi gerektiği kanaatindedir. Ancak bununla beraber o, söz konusu ilişkilendirmenin basit bir yoruma dayandığı için şüpheli göründüğüne de dikkat çekmiştir.[1049]

Saff Sûresi

Weil, Saff sûresinin 13. âyetini içine alan âyet grubunun, Fetih sûresiyle benzer şekilde yakın bir zamanda gerçekleşecek bir zaferi müjdelediğini dile getirmiştir. Weil, özellikle sûrenin ilk üç âyetinde Hz. Peygamber'in savaş için düzenlediği sefere katılma sözlerine rağmen gevşek davranmalarından dolayı müminlerin eleştirilmesinden yola çıkarak bazı değerlendirmelerde bulunmuştur. Ona göre Hz. Muhammed, Mekke seferinin çok muhteşem olmasını arzu ediyordu, zira O, bu sefere katılma hususunda ashabına baskı uygulamayı dahi planlamıştı.[1050]

Nöldeke, Medine dönemine ait diğer kısa sûrelerde olduğu gibi bu sûrenin de kimi zaman Mekkî kabul edildiğini dile getirmiştir. Weil'in sûrenin bir pasajının, Hudeybiye Anlaşması şartları gereği gerçekleştirilen başarısız hac ibadeti hakkında olduğu yorumuna yer veren Nöldeke, benzer şekilde antlaşmanın akabinde zaferden bahseden 13. âyetin ve sûrenin başında, muhtemelen Mekke Fethi'ne katılma hakkında sözlerini tutmayan müminlerden bahseden ilk dört âyetin, Medenî olduğuna işaret etmiştir. ilgili rivâyetlerin sûreyi Uhud Savaşıyla ilişkilendirmelerinin yerinde olduğu kanaatinde olan Nöldeke'ye göre, sûrede savaş esnasında çoğu kimsenin yerlerini terk etmeleri ve "sağlam bir bünye" gibi durmamalarından şikâyet edilmesi, sûrenin Medenî olduğunun bir işareti olarak değerlendirilmelidir. Nöldeke'ye göre, 13. âyette Müslümanların hezimete uğradıktan sonra elde edecekleri ve özlemini duydukları zaferden kastın ne olduğu hakkında kesin bir şey söylemek zor olmakla birlikte, Hz. Muhammed'in bu ifadeyle Beni Nadir'e saldırmayı düşünmüş olabileceğini ihtimal dahilinde değerlendirmek yanlış olmayacaktır. Nöldeke, bununla beraber âyetteki zafer ifadesinde, Mekke'nin fethine yorulabilecek açık ve kesin bir işaretin de bulunmadığını iddia etmiştir.[1051] Sûrenin 5-9. âyet grubunun net bir zaman tahdidi yapmaya olanak vermediğini ileri süren Nöldeke, 89. âyetten hareketle bu âyetlerin Medenî olma ihtimalinin savunulabileceğine dikkat çekmiştir. Ona göre âyette belirtilen İslam'ın tüm

---

[1049] Nöldeke, *Geschichte des Qorans*, I, 193.
[1050] Weil, *Einleitung*, 87.
[1051] Nöldeke, *Geschichte des Qorans*, I, 194.

dinlere üstün geleceği fikri hicretten önce bu derece yüksek sesle dillendirilemeyeceğine göre söz konusu âyetler Medenî olmalıdır.[1052]

Nisâ Sûresi

Nöldeke Kur'ân'da Nisâ sûresi 7-12. âyetlerde geçtiği üzere yetimler ve kocaları ölmüş kadınların mirasları hakkındaki kesin kanunların konulmasının, aynı anda birçok aile reisinin öldüğü belirli bir olayın gerçekleştiği bir zaman dilimine denk gelmesi gerektiği görüşündedir. Ona göre aslında bu durum, tarihi olarak tam da Uhud gibi büyük bir yenilgiyle açıklanabilir.[1053]

Nöldeke, evlilik konusunu ele alan sûredeki diğer âyetlerin ise dulların sayısının arttığı bir döneme denk geldiklerini iddia eder. Ona göre 24. âyette Hayber savaşı esnasında yasaklanıncaya kadar uzun süre yürürlükte kalan mut'a nikâhına bu sebeple izin verilmiştir.[1054]

Sûrenin 47-60. âyet grubunun 45. âyetle irtibatlandırılabileceğini belirten Nöldeke'ye göre, 54. âyet, Kureyşlileri Hz. Peygamber'e karşı savaşmaya teşvik eden ve İslam'ı kadim putperest kültürlerini aşağılayan nevzuhur bir hareket olarak tanımlayan Yahudilerin bir geleneğine atıfta bulunmaktadır. Nöldeke, bazı kaynaklarda bu âyetlerin Kab b. El Eşref hakkında nazil oldukları yönündeki bilgiler esas alınacak olunursa, âyetlerin Uhud savaşından daha önceki zamana tarihlendirilmesi gerektiğini belirtir. Zira Ka'b, bu savaştan daha önce Hicri 3. yılın Rebiü'l-Evvel ayında öldürülmüştür. Nöldeke'ye göre bu savaş esnasında Yahudiler Kureyşlilere destek veremedikleri için bu görüş pek olası gözükmemektedir.[1055] Nöldeke, burada kastedilenlerin, daha ziyade Beni Nadir'den evlerini kaybeden bazı Yahudiler olduğu kanaatindedir. Ona göre nitekim bunlar daha sonra Hicri 5. yılda Kurayza Yahudileri, Kureyş ve Gatafan'la birlik kurarak Hz. Muhammed'i yok etmeye çalışmışlardır.[1056]

Nöldeke, 71-83. âyet grubunun büyük yenilgiden (Uhud Savaşı) kısa bir süre sonra tebliğ edilmiş olabileceklerini tahmin etmektedir. Ona göre bu olay veya söz konusu âyetler, açık bir şekilde bu süreçte müşriklerin Müslümanlardan daha güçlü

[1052] Nöldeke, *Geschichte des Qorans*, I, 195.
[1053] Nöldeke, *Geschichte des Qorans*, I, 198.
[1054] Nöldeke, *Geschichte des Qorans*, I, 198.
[1055] Nöldeke, *Geschichte des Qorans*, I, 200.
[1056] Nöldeke, *Geschichte des Qorans*, I, 200-201.

olduklarına işaret etmektedir. Nöldeke'ye göre, 84-93. âyet grubu ile Müslümanların birçok kabileyle anlaşma yaptıklarına yorumlanan 90. ve 92. âyetler, anlaşmanın yapıldığı zamana tarihlendirilebilir.[1057]

Sûrenin 105-115 ve 116. âyetlerinin Medine'de hırsızlık yapmış bir adam hakkında nazil olduğunu ve Hz. Muhammed'in adamın kavmi Beni Zafer'in aracı olması akabinde neredeyse onu serbest bırakacağını bildiren haberlere işaret eden Nöldeke, bu husustaki farklı haberlerin önemsiz bazı öğeler-eklemeler yanında bir takım taraflı yaklaşımlar da barındırdığı kanaatindedir. Kaynakların büyük kısmının genellikle kronolojik bilgiden yoksun olduğunu, sadece çok azının hırsızın sonradan Mekke de kâfir olarak öldüğünü zikrettiğini kaydeden Nöldeke, hırsızlık olayının Usdu'l-Ğabe'de dikkatsiz bir şekilde Hicri 4. yılın Rebiü'l-Evvel ayına tarihlendirildiğinin kaydedildiğini aktarır.[1058] Nöldeke'ye göre haddi zatında bu olay, şair Hasan bin Sabit'in kaleme aldığı bir hiciv şiirinde kendisine atıf yapılmış olması nedeniyle tarihsel gerçekliği açısından inandırıcı kabul edilebilir. Ancak sûrenin âyetlerinden (özellikle de Kur'âni ifadelerden) destek alamadığı için bahsi geçen olay, daha ziyade geniş tefsir açıklamaları türünden bir icat olarak değerlendirilmelidir.[1059]

Sûrenin 116-125. ve bu âyetlerle irtibatlı görünen 131-134. âyet gruplarının şirkle mücadeleyi konu edindiklerini belirten Nöldeke, İbrahim milletinin örnekliğinden bahseden 125. âyetinin tamamı olmasa da bir kısmının Bedir Savaşı'ndan öncesine tarihlendirilebileceğini ileri sürmüştür. Ona göre 127-130. Âyetler, sûrenin başında bahsedilen hükümleri açıklama babında gelen eklemelerdir. 135. âyet 58. âyetle ilişkilendirilebilir.[1060] Sûrenin 136-143. âyet grubunun ve onlarla aynı döneme ait oldukları öngörülen 144-153. âyetlerinin Uhud Savaşı'ndan sonraki bir zamana tarihlendirilebileceklerini iddia eden Nöldeke'ye göre 137-147. âyetlerde de müşahede edileceği üzere bu sırada Müslümanlar, değişken bir talihle mücadele etmektedirler.[1061]

Nisâ sûresinin 153-170. âyetlerinde Hz. Muhammed'in Yahudi milletine karşı kalbinde gizlediği her şeyi açıkça ifade ettiğini söyleyen Nöldeke'ye göre, bu âyetler

---

[1057] Nöldeke, *Geschichte des Qorans,* I, 201.
[1058] Nöldeke, *Geschichte des Qorans,* I, 202-203.
[1059] Nöldeke, *Geschichte des Qorans,* I, 203.
[1060] Nöldeke, *Geschichte des Qorans,* I, 203-204.
[1061] Nöldeke, *Geschichte des Qorans,* I, 204.

sert ve tatsız üslupları sebebiyle ancak Hz. Muhammed'in Medineli Yahudilerle girdiği açık bir savaş sürecinde oluşmuştur.[1062]

Haşr Sûresi

Weil, Âl-i İmrân sûresi nüzul kronolojisiyle Uhud savaşı arasındaki ilişkinin bir benzerinin, Haşr sûresinin bir bölümü ile hicretin dördüncü yılının üçüncü ayında, ikamet ettikleri yerde kuşatılarak sürgün edilen Beni Nadir Yahudileri arasında müşahede edilebileceğini iddia etmiştir. Weil'e göre, sûrenin âyetlerinin bir kısmı kuşatma esnasında diğer kısmı ise Yahudilerin teslim olmasından daha sonra nazil olmuştur.[1063]

Nöldeke, sûrenin büyük oranda hicretin 4. yılında Yahudi Beni Nadir kabilesinin boyunduruk altına alınması ve Medine'den kovulması olayıyla ilişkilendirildiğini, hatta bu sebeple sûreye, Beni Nadir sûresi isminin bile verildiğini ifade eder.[1064] Ona göre sûrenin 18. âyetten itibaren ikinci kısmın nüzûl zamanı hakkında net bir şey söylemek kolay değildir. Bununla beraber bu pasajın ilk bölümle aynı zamana tarihlendirilmesine engel bir durum yoktur. Zira sûrenin ilk âyeti sûre sonunda tekrar edilmektedir.[1065]

Ahzâb Sûresi

Weil, Ahzâb sûresinin Beni Mustalik seferinden bir süre sonra başlayan Medine muhasarası, Hendek savaşı ve akabinde gerçekleşen Kureyzaoğulları savaşını konu edindiğini belirtmiştir. Ona göre her ne kadar Beni Mustalik Gazvesi'nden kısa süre sonra eşinden boşanan ve Hendek Savaşı akabinde Hz. Peygamberle evlenen Zeyneb b. Cahş hakkındaki âyetler gibi mevcut yerlerine sonradan yerleştirilmiş intibaı uyandıran bazı pasajlar olsa da sûrenin, genellikle yukarıda zikredilen olayların gerçekleştiği tarihlerde ortaya çıktığından kuşku duymaya gerek yoktur.[1066] Weil'e göre Ahzâb sûresi 4. âyeti Hz. Peygamber'in Zeynep'le evlenmesinin sonrasına tarihlendirilmelidir.[1067]

[1062] Nöldeke, *Geschichte des Qorans,* I, 204. "Târihu'l-Kur'ân" mütercimi orjinal metinde "kin" ifadesi geçmediği halde cümleyi, "Peygamberin "kalbinde gizlediği kini" ifadesiyle tercüme etmiştir. Bkz: Nöldeke, *Târihu'l Kur'ân,* 183.
[1063] Weil, *Einleitung*, 84.
[1064] Nöldeke, *Geschichte des Qorans,* I, 206.
[1065] Nöldeke, *Geschichte des Qorans,* I, 206.
[1066] Weil, *Einleitung*, 85
[1067] Weil, *Einleitung*, 87-88. Weil, aynı paragrafta bir taraftan surenin Hudeybiye Anlaşması'ndan sonra nazil olduğunu dile getirmiş öte taraftan bu ifadesiyle ters düşen açıklamalar yaparak surenin Hendek savaşı sonrasına tarihlendirilen Ahzab suresi: 33/4. âyetle aynı zaman diliminde indiğini ileri sürmüştür.

Buna ilaveten Weil, sûrede Hz. Muhammed'in özel hayatı hakkındaki bazı kuralları anlatan âyetlerin daha önceki bir döneme, kendi ifadesiyle "Aişe macerasının" gerçekleştiği zaman dilimine tarihlendirilebileceği görüşündedir.[1068] Weil, Hz. Peygamber'in kendi eşlerine yönelik eleştirilerini dile getiren âyetlerin ise daha geç bir zaman dilimine ait olduğunu, bilhassa evlenmesini yasaklayan ve cariyelerle yetinmesini salık veren 52. âyetin ise kesinlikle hayatının son yıllarına tarihlendirilmesi gerektiğini ileri sürer.[1069]

Nöldeke ise sûrenin farklı bölümlere ayrıldığını düşünmektedir. Nöldeke'ye göre 9-27. âyet grubu kesinlikle Kureyş'in güçlü müttefikleri Gatafan ve Kureyzaoğullarının hendeklerle çevrilmiş Medine'yi kuşattıkları ve akabinde Yahudi Kureyzaoğullarının Hz. Muhammed tarafından yok edildikleri Hicri 5. yılın sonlarına tarihlendirilmelidir. Ona göre 37-40. âyet grubu da yaklaşık olarak bu zaman dilimine aittir. Zira bu âyetler, Hz. peygamberin evlatlık edindiği Zeyd, Zeyd'in boşadığı eşi Zeyneb bint-i Cahş ve Zeynep'le evlenmek isteyen Hz. Peygamber hakkındadır. Nitekim boşanmanın Hicri 5. yılda tamamlandığı ve hemen akabinde beni Mustalik gazvesi öncesinde Hz. Peygamber'in Zeynep'le evliliğinin gerçekleştiği rivâyet edilmektedir.[1070]

Sûrenin 50-51. âyet grubunda esir olan kölelerin cariye edinilmesine izin verildiğine işaret eden Nöldeke, bu izinden hareketle âyetin hicri 5. yılda Kureyzaoğullarıyla yaptığı savaşta Hz. Peygamber'in ganimet olarak aldığı Reyhane adında bir kadını cariye almasıyla irtibatlandırılabileceğini ileri sürmüştür. 52. âyetin Hz. Peygamber'in hayatının son yıllarına ait olabileceğini ifade eden Nöldeke, boşanmayla ilgili bazı hükümleri ele alan 49. âyetin aslında aynı konuyu daha önce işleyen Bakara sûresi 236. âyetini tamamlayıcı ek hükümler içerdiği için sûrenin büyük kısmındaki diğer âyetlerle birlikte aynı döneme tarihlendirilmesinin doğru olacağı kanaatindedir.[1071]

Münafikûn Sûresi

Weil, içeriği dikkate alındığında Munafikun sûresinin, Beni Mustalik seferiyle irtibatlandırılabileceğini veya en azından bu seferden dönüşte ve sonrasında ortaya

[1068] Weil, *Einleitung*, 85.
[1069] Weil, *Einleitung*, 86.
[1070] Nöldeke, *Geschichte des Qorans*, I, 206-207.
[1071] Nöldeke, *Geschichte des Qorans*, I, 208.

çıkmış olabileceğini düşünmektedir. Bu seferin tarihi hakkında kaynakların Hicri 4. ile 6. yılları arasına işaret ettiklerini dile getiren Weil'e göre seferin tarihi, büyük olasılıkla Hicri beşinci yıldır.[1072] Weil, Münafikun sûresinin Abdullah bin. Ubey önderliğindeki münafıkların Beni Müstalik savaşından dönüş esnasında Medineli Ensar'dan biriyle Mekkeli bir muhacir arasında geçen bir kavgayı dillerine dolayarak kışkırtıcı ifadeler kullanmalarını konu ettiğini kaydeder.[1073]

Nöldeke de sûrenin Huzaa kabilesinin bir kolu olan Benî Mustalik'e yönelik düzenlenen sefer esnasında Abdullah b. Ubey'in kışkırtıcı bir takım açıklamaları üzerine nazil olduğu yönündeki kaynakların verdiği bilgilere atıfta bulunmuştur.[1074]

Nûr Sûresi

Weil, ele aldığı konular nazarı dikkate alındığında Nur sûresini, Benî Mustalik seferiyle irtibatlandırarak hicri beşinci yıla tarihlendirilebileceğini ifade etmiştir.[1075] Nur sûresinin zina iftirası-kazf isnadında bulunmanın hükmüne konu olan Hz. Aişe'nin macerası ile irtibatlandırıldığını belirten Weil, ayrıca sûrede bu vesileyle aile hayatı hakkında çok sayıda düzenlemenin, erkeklerin ve kadınların tevazu ve iffetleri hususunda önemli tavsiyelerin ve son olarak örtünme mahremiyetine ilişkin emirlerin yer aldığını dile getirmiştir.[1076] Weil, bazı âyetlerde inananlarla mukayeseyle Hz. Peygamber'in özel yaşamına yönelik birtakım düzenlemelerin çok daha katı olduğuna dikkat çekmiştir.[1077]

Weil'e göre, sûrenin 6-9. âyetlerinde zikredilen ve eşlerin biribirlerine zina isnadında başvurulan lian yemini, çok daha sonraki bir zaman dilimine aittir. Nitekim Weil, siyer kaynaklarının bu konuyu Tebük seferine katılan ve dönüşte eşinin hamile olduğunu öğrenen Uveymir'in kıssasıyla irtibatlandırdıklarına işaret etmiştir.[1078]

Nöldeke'ye göre ise sûrenin ilk pasajlarındaki âyetlerde, belirli bir kişi veya olaya atıf yapılmaksızın umuma yönelik bir hitap tercih edilmişken 10-20. âyet pasajında açık bir şekilde belirli ve özel bir olay esas alınmıştır. Nitekim İslamî

[1072] Weil, *Einleitung*, 84.
[1073] Weil, *Einleitung*, 84.
[1074] Nöldeke, *Geschichte des Qorans*, I, 209-210.
[1075] Weil, *Einleitung*, 84.
[1076] Weil, *Einleitung*, 84-85.
[1077] Weil, *Einleitung*, 85.
[1078] Weil, *Einleitung*, 85.

kaynakların naklettiği üzere Hz. Peygamber eşi Hz. Aişe'yi, Benî Mustalik Gazvesi esnasında kafilede kendisine yabancı olan bir adamla gitmekle töhmet altında bırakmıştır. İfk Olayı'ndan "bir macera" ifadesiyle bahseden Nöldeke, olayla alakalı rivâyetin güvenilirliğinin sorgulanması için başkaca hiçbir sebep aramaya gerek olmadığını belirtmiştir.[1079] Nöldeke, bu husustaki âyetlerin savaş için çıkılan seferden yaklaşık bir ay sonra Kur'ân'daki mevcut yerine yerleştirildiklerini iddia etmiştir. Ona göre bununla beraber pasajın son âyetleri, biraz daha sonraki zaman dilimine tarihlendirilmelidir.[1080]

Sûrede 27-33. ve 58-61. gibi neslin korunması ve aile ahlakı hakkındaki hükümleri içeren pasajların farklı oluşum dönemlerine sahip olduklarını ileri süren Nöldeke, her ikisi arasına yerleştirilen 34-45. âyet grubunun çok farklı bir karakteristik özelliğe sahip olduğuna dikkat çekmiştir. Allah'ı kâinatın ışığı, inkârcıları ise karanlıkta kalanlar olarak tavsif eden bu âyetlerin Medine dönemi sûreleri içindeki en edebi vahiyler olarak değerlendirildiklerine işaret eden Nöldeke, aynı giriş ifadeleriyle başlamasına karşın, takip eden 46-57. âyetlerin çok daha sade bir tarza sahip olduğunu belirtmiştir.[1081] Bu âyetlerin yeminle verdikleri taahhütlerine rağmenHz. Peygamberin ordusuna katılmayan münafıkların (53. âyet) güvenilmezliklerinin sebepleri ve bu davranışlarının nasıl cezalandırılacağı (50. âyet) konusunu ele aldıklarını dile getiren Nöldeke'ye göre bu âyetler, Hz. Peygamber'in kendisini huzursuz hissettiği Uhud Savaşı veya Hendek Savaşı akabindeki bir zaman dilimine tarihlendirilmelidirler.[1082]

Mücâdele Sûresi

Weil, cahiliye kültürüne ait bir boşama yönteminden (zıhar uygulaması) cesur bir şekilde bahseden ve bu boşama yöntemini saçmalık olarak değerlendirerek eleştiren Mücadele sûresinin, Hudeybiye anlaşmasının akabinde nazil olduğunu ileri sürmüştür.[1083]

[1079] Nöldeke, *Geschichte des Qorans,* I, 211. Arapça tercümede Nöldeke'nin kullandığı "yabancı bir adamla birlikte birlikte gittiği/ kaybolduğu" anlamına gelen "*mit einen fremden Manne vergangen zu haben*" ifadeleri, "….zina ettiği" şeklinde tercüme edilmiştir. Bak Nöldeke, *Târihu'l-Kur'ân*, 189.
[1080] Nöldeke, *Geschichte des Qorans,* I, 211.
[1081] Nöldeke, *Geschichte des Qorans,* I, 211.
[1082] Nöldeke, *Geschichte des Qorans,* I, 211-212.
[1083] Weil, *Einleitung*, 87, 88.

Fetih Sûresi

Weil, Mekkelilerle gerçekleştirilen Hudeybiye anlaşmasından bir zafer olarak bahsedildiğini ileri sürdüğü Fetih sûresinin, Müslümanların başarısız hac girişimiyle neticelenen Hudeybiye Anlaşmasına ve anlaşmanın akabinde gerçekleşen Hayber Savaşına işaret ettiğini iddia etmiştir.[1084]

Nöldeke ise sûrenin Hudeybiye Barışı sonrası Hicri 6. yılın Zilkade ayına tarihlendirildiğini belirtir. Ona göre birçok kişinin düşündüğünün aksine sûrenin tümü değil yalnızca 1-17. âyetleri bu olaydan hemen sonra Hz. Peygamber henüz Medine'ye dönmeden evvel nazil olmuştur. Nöldeke, tarihçilerin verdiği malumatlar bir tarafa, bu âyetlerin, Hz. Muhammed'in daha bu tarihlerde, yani Hudeybiye Anlaşmasını imzaladığı dönemde, Mekke'yi fethetme düşüncesine sahip olduğunu açık bir şekilde yansıttığını düşünmektedir.[1085]

Nöldeke'ye göre, ne var ki daha sonra iki yıl gibi kısa bir zaman zarfında ve neredeyse savaşmaksızın Mekke'nin fethedilmesini sağlayan kendisine bağlı kalabalık Arap Bedevî kabileleri, bu süreçte Hz. Peygamber'in ümidini kırmışlardır. Nöldeke, bu sebeple Hz. Peygamber'in kutsal şehri zorla da olsa elde etmek için bir plan yaptığını iddia etmiştir. Nöldeke'ye göre bir sonraki yıl Kâbe'yi ziyaret etme şartıyla Kureyşlilerle yapılan Hudeybiye anlaşması, netice itibarıyla Hz Muhammed'in siyasi anlamdaki en büyük zaferi olarak değerlendirilmelidir.[1086]

Sûrenin 18. âyetinin Hayber ve civarındaki Yahudilerin boyunduruk altına alındıkları bir zaman diliminde, Hicri 7. yılın başlarına tarihlendirilebileceğini belirten Nöldeke, esasında Hz. Peygamber'in Hudeybiye dönüşü sırasında ashabına, Hayber Yahudilerinin zenginliklerini vadettiğini dile getirmiştir. 19, 20 ve 27. âyetler için son derece anlaşılır bir açıklama yapmanın mümkün olduğunu ifade den Nöldeke, bilhassa 23. âyette daha açık bir şekilde müşahede edileceği üzere, her zaman olduğu gibi Hz. Peygamber'in, Müslümanları Hudeybiye anlaşması esnasında da Allah'ın kendisini desteklediğine inandırmaya çalıştığını ileri sürmüştür. Nöldeke, bir rivâyette 27. âyetin

[1084] Weil, *Einleitung*, 86.
[1085] Nöldeke, *Geschichte des Qorans*, I, 215-216.
[1086] Nöldeke, *Geschichte des Qorans*, I, 216.

Hicri 7. yılda gerçekleşen hac ziyaretinden sonraya tarihlendirilmesini yanlış bulmaktadır.[1087]

Tahrîm Sûresi

Tahrîm sûresinin sebebi nüzûlü bağlamında kaynaklarda zikredilen olayların tarihi hakkında, net bir şeyin söylenemeyeceğini belirten Nöldeke, yine de bu gelişmelerin Hz. Peygamber'in Mariya'dan doğan oğlu İbrahim'in vefatından önce gerçekleşmiş olmasının muhtemel olduğu kanaatindedir. Nöldeke'ye göre son çocuğundan yaklaşık 25 yıl sonra Hz. Peygamber'e tekrar bir evlat, üstelik de bir erkek çocuğu veren Mariya'nın, Hz. Aişe ve Hafsa gibi ona çocuk veremeyen diğer eşleri tarafından kıskanılması hususunda İslami kaynakların, hiçbir haber nakletmemesi son derece manidardır.[1088]

Mümtehine Sûresi

Weil, Hudeybiye anlaşmasından sonra Müslümanlarla Mekkeli müşrikler arasında gerçekleştirilen akdi iptal eden ve kadınlara saygı konusunda bazı kurallara yer veren Mümtehine sûresinin Medine döneminin son yıllarına tarihlendirmiştir. Ona göre sûrenin ilk kısmının Hatib ibn Ebi Belta'a'nın Mekke'deki arkadaşlarına Hz. Muhammed'in planını haber verdiği dönemde, Mekke'nin fethinden kısa süre önce oluşturulmuştur. Weil, bu sebeple Müslümanların kâfirleri dost edinmelerinin yasaklandığını, hatta bu yasağın bir tekrardan ibaret olabileceğini dile getirmiştir. Zira ona göre zaten Hz. Muhammed, erken zamanlardan itibaren inananlarla inkârcılar arasında dostane ilişkiler kurulmasını istemiyordu.[1089]

Nöldeke, Mümtehine sûresi 1-9. âyetlerinin Hz. Peygamber ve beraberindeki ashabını sürgüne (hicrete) gönderen kimselerle arkadaşlık yapılması hususunda bazı uyarılar içerdiğini ifade etmiştir. Ona göre 7. âyet sonradan gerçekleşebilecek bir uzlaşının mümkün olabileceğine işaret etmektedir. Kaynakların bu pasajları, Hicri 8. yılın ramazan ayında gerçekleşen Mekke'nin fethine ya da Hatib b. Ebi Belta'a tarafında Kureyşlilere gönderilen ve Hz. Muhammed'in şehri ele geçirmeyi planladığı haberini içeren gizli bir mesajla irtibatlandırdığını kaydeden Nöldeke, bu kurgunun doğru olabileceği kanaatinde olduğunu ifade etmiştir. Zira buna muhalif ciddi bir delil

---

[1087] Nöldeke, *Geschichte des Qorans*, I, 216-217.
[1088] Nöldeke, *Geschichte des Qorans*, I, 217-218.
[1089] Weil, *Einleitung*, 87.

bulunmadığı gibi pasajın Mekke'nin fethi öncesinde oluşturulduğundan şüphe etmeye gerek yoktur.[1090]

10. âyetin Hudeybiye anlaşmasının hemen akabinde ya da rivâyetlerin işaret ettiği üzere bu anlaşmanın gerçekleştiği zaman dilimine tarihlendirilmesinin doğru olacağını belirten Nöldeke'ye göre, aksi halde aile düzenine son derece önem veren Hz. Muhammed'in, anlaşma gereği kendisine sığınan erkekleri geri verip kadınları ise yanında tutması hiç makul olmazdı.[1091]

Tevbe Sûresi

Sûrenin büyük kısmının hicretin 9. yılında Bizans'a ve Suriye sınırındaki Arap müttefiklerine yönelik gerçekleştirilen ve Medinelilerden ve Bedevîlerden çok sayıda kimsenin katılmadığı seferden bahsettiğini belirten Nöldeke, Hz. Muhammed'in bunu fırsat bilerek birçok münafığı ve zayıf Müslümanı töhmet altında bıraktığını iddia etmiştir. Nöldeke'ye göre bu olayı anlatan âyetler tek seferde nazil olmayıp bir kısmı seferin başında, bir kısmı sefer esnasında, diğer bir kısmı ise seferden sonra oluşturulmuştur.[1092] Sefere katılma bahaneleri olan Müslümanları teskin eden 23-24. âyetlerin seferden önce nazil olduğunu ileri süren Nöldeke, 25-27. âyet grubunun Hicri 8. yılın şevval ayında vuku bulan Huneyn savaşına atıfta bulunarak zaferin ancak Allah'ın yardımıyla kazanılacağına vurguda bulunduğunu dile getirir. 29-35. âyet grubunun cizye verinceye kadar Hıristiyanlarla savaşmaya çağırdığını ifade den Nöldeke, bu âyetlerin öncekilerle aynı zamana veya bir yıl önce Hicri 8. yılın Cemaziye'l-Evvel ayında Mute Gazvesi'nde Müslümanların Hıristiyanlardan aldıkları darbeye atıfta bulundukları için bu zaman dilimine tarihlendirilebileceklerini düşünmektedir.[1093]

Mâide Sûresi

Sûrenin 8-10. âyet grubunun aynı zaman diliminde nazil olduğunu belirten Nöldeke, Müslümanların karşı karşıya kaldıkları tehlikelerden bahsetmesinden dolayı bir sonraki 11. âyetin nüzûl zamanının tespitinin zor olduğunu ifade eder. Ona göre bu hususta bizzat Hz. Peygamber'in yaşadığı ölüm tehlikelerini nakleden hikâyeler, âyetin

---

[1090] Nöldeke, *Geschichte des Qorans,* I, 218.
[1091] Nöldeke, *Geschichte des Qorans,* I, 219.
[1092] Nöldeke, *Geschichte des Qorans,* I, 223.
[1093] Nöldeke, *Geschichte des Qorans,* I, 224.

zamanın tespiti için hiçbir anlam ifade etmezler.[1094] Sûrenin 12-34. âyet grubunun nüzûl dönemi hakkında en ciddi ipucunun, amansız bir savaştan bahseden 33. âyette yer aldığını belirten Nöldeke, ilgili metin dikkate alındığında mücadelenin çoktan başladığına atıfta bulunan âyetten hareketle, bu âyetlerin Kaynuka Yahudilerinin Hicri 2. yılın şevval ayında yerlerinden edilmelerinin sonrasına, yani Arabistan Yahudilerine en büyük darbenin indirildiği Hicri 7. yılda vuku bulan Hayber Savaşı öncesine tarihlendirilmesinin doğru olacağı görüşündedir. Ona göre Mâide sûresinin büyük kısmı genellikle hicri 6 veya 7. yıllarına tarihlendirildiği için bu âyetler bahsi geçen iki tarihten sonuncuya yani Hayber savaşı öncesine tarihlendirilmelidir.[1095]

Değerlendirme

Oryantalistlerin tarihlendirme yöntemleri içinde tasnif ettiğimiz tarih ve siyer bilgisinden dönemin siyasi sosyal ve kültürel şartları hakkındaki ilimlerden hareketle tarihlendirme yöntemi, bazı Müslüman ilim adamları tarafından erken dönemlerden itibaren kısmen dikkate alınmak ve uygulanmakla beraber hak ettiği ilgiyi ancak son birkaç asırdır görmeye başlamıştır.[1096]

Bu yöntemin Batı'da beslendiği asıl kaynak, kutsal kitap araştırmalarında başvurulan "tarihî tenkit" yöntemidir. Yöntemin ilk orijini ve metni arasında yüzyıllarca zaman aralığı bulunan kutsal metinlerdeki gibi Kur'ân vahyine de uygulanması bizim açımızdan kabul edilemez ve yanlış olmakla beraber siyer ve tarih ilmi ile sosyal, siyasi ve kültürel şartların bilinmesinin vahyin tarihi hakkında gerçeğe yakın tespitler yapılmasında etkili ve faydalı olacağı kanaatindeyiz. Bu yolla aynı zamanda vahyin anlam zenginliğinin ortaya konması ve yer yer anlaşılma sorunlarının da aşılabilmesi mümkün olabilir. Bu hususta bazı son dönem İslam araştırmacılarının çağdaş muhatabı vahyin nüzûl sürecindeki ilk muhataplarının teneffüs ettikleri atmosfere götürmeyi amaçlayan çalışmalarının, ufuk açıcı olduğu kadar ilk dönem Müslüman şahsiyetinin yeniden teşekkülü açısından da son derce yararlı olduğu kanaatindeyiz.

[1094] Nöldeke, *Geschichte des Qorans,* I, 229.
[1095] Nöldeke, *Geschichte des Qorans,* I, 229-230.
[1096] Muhammed Coşkun, *Kur'an Yorumunda Siret-Nüzul ilişkisi*, Fikir Yay, İstanbul 2014, s.18,19.

2.2.6. Hz. Peygamber'in Psikolojik Durumu (Ruh Hali) İle İlişkilendirilerek Tarihlendirilen Sûreler ve Âyet Grupları

Oryantalistler bazı vahiyleri, Hz. Muhammed'in tecrübeleri ve ruh haliyle ilişkilendirerek tarihlendirme yoluna gitmişlerdir. Aşağıda oryantalistlerin bu yönteme dayalı olarak gerek Mekke dönemi gerekse de Medine dönemi vahyinin tarihlendirilmesine ilişkin denemelerine örnekler verilmiştir.

Alak, İnşirâh, Necm, Bakara, Âl-i İmrân ve Hadîd sûrelerine ait çok sayıda âyet grubu, oryantalist algıya göre Hz. Peygamber'in ruh haliyle ile ilişkilendirilerek tarihlendirilmiştir. Bu bağlamda Weil ve Nöldeke'nin vahyi, Hz. Peygamber'in psikolojik durumu ile ilişkilendirerek nasıl tarihlendirdikleri aşağıda sırasıyla kaydedilmiştir.

Alak Sûresi

Nöldeke, Hz. Muhammed'in peygamberlikle görevlendirildiğini hissetse bile bu işi nasıl yapacağı konusunda emin olmadığını savunur. Bu sebeple de bulunduğu şartlar altında açık davette bulunma cüretini hemen gösteremediğini ileri sürmektedir. Nöldeke, Buhari'nin Hz. Aişe'ye isnadla rivâyet ettiği, daha önce Alak sûresi bağlamında anılan hadisin devamı olan bir haberde, bu süreçte Hz. Peygamber'in daralmış ruh halinin çok iyi yansıtıldığını belirtmektedir.[1097]

Bu bağlamda "Fetretu'l-Vahiy Hadisi" olarak meşhur olan hadisi nakleden Nöldeke, bu hususta şunları söyler: "*Bu durum, kendisine vahiy gelmeden evvel peygamberlikten önce (acemi peygamberlik- prophetenweihe) dağlarda münzevi olarak (tahannüs) yaşadığı döneme de ait olabilir.*" Nöldeke, bu açıklamasıyla canına kıyma aşamasına gelmiş olan Hz. Peygamber'in içine girdiği ruh halinin, peygamberlik öncesi bir zaman dilimine ait olabileceği ihtimaline dikkat çekmek istemiştir. [1098]

İnşirâh ve Duhâ Sûreleri

Nöldeke, İnşirah ve ondan daha sonraki zamana ait olan Duhâ sûrelerinde, yaşadığı acılar ve içinde bulunduğu durum hatırlatılarak Hz. Peygamber'in teselli

[1097] Nöldeke, *Geschichte des Qorans,* I, 84.

[1098] Nöldeke, *Geschichte des Qorans,* I, 84-85. Nöldeke Hz. Peygamber'in, öğretisinin yayılacağı ve mücadelesinde başarıya ulaşacağı yönündeki şüphelerinin Medine'ye hicrete kadar devam ettiğini not eder. Ona göre, Medine dönemiyle beraber Hz. Muhammed'in çekingenliği veya açık daveti önünde bir engel kalmamıştır. Bkz: Dipnot, 1.

edildiğini belirtmiştir.[1099] Nöldeke'ye göre Hz. Peygamber'e ve öğretisine iman eden ve geleceğe yönelik umutlarını ona bağlayan düşük konumlu ve az sayıdaki takipçisine yönelik teselli ve destek içerikli ifadeler için bir neden aramaya gerek yoktur. "Bu sebeple söz konusu sûreler için belirli bir tarihsel olaya da ihtiyaç bulunmamaktadır. Bununla beraber elbette bu tür durumlardan haber verilmesi, teselli ve destek içerikli ifadelerin kullanılması, benzer bazı yaşantıların tesiriyle bir dışa vurumun ifadesi olarak da değerlendirilebilir."[1100]

Necm Sûresi

Nöldeke sûrede Garanik Olayı'yla ilişkilendirilen 19-22 âyet grubunu takiben gelen 23. ve 26-32. âyet grubunun, kesinlikle daha sonraki bir zaman dilimine ait oldukları görüşündedir. Ona göre bu âyetler, Hz. Muhammed'in şuuru yerine geldikten sonra olayı çarpıtarak şeytanı suçlamasından ibaret bir hikâyeleştirmedir.[1101]

Bakara Sûresi

Nöldekeye göre, sûredeki 256-266. âyetleri, belirli bir durumla ilişkilendirmek zordur. Nitekim İslam'a girmek için herhangi bir zorlamanın yapılmaması gerektiği fikrini işleyen 256. âyetin derin bir ruhsal depresyon yanında yüksek bir zafer inancının hissedildiği bir zaman dilimine ait olması muhtemeldir. Zira tamamıyla bir dini propagandanın ve otoriteyi kabullendirme politikasının yoğun bir şekilde uygulandığı Medine döneminde, bu tür düşüncelerin ciddi hiçbir pratik anlamı olmamıştır.[1102]

Âl-i İmrân Sûresi

Sûrenin 128. âyetinin, nakledilen çok sayıda habere göre, savaş alanında yaralanan Hz. Peygamber'in uzanarak dinlendiği bir sırada vahyolunduğunu kaydeden Nöldeke, bu süreçte benzer düşüncelerin vuku bulmasını normal karşılamakla birlikte içinde olduğu pasajdaki âyetlerle güçlü anlam irtibatı olduğu için bu âyetin daha sonraki zaman diliminde oluşmuş olduğunu ileri sürmüştür. Nöldeke, kendi görüşünün

---

1099 Nöldeke, *Geschichte des Qorans,* I, 94.
1100 Nöldeke, *Geschichte des Qorans,* I, 94.
1101 Nöldeke, *Geschichte des Qorans,* I, 103.
1102 Nöldeke, *Geschichte des Qorans,* I, 184.

desteklemek için kaynakların âyetin, Uhud Savaşı esnasında veya savaştan bir süre sonra nazil olduğuna yönelik bilgiler aktardığına işaret etmiştir.[1103]

Nöldeke, Hz. Peygamber'in Uhud Savaşı'ndan sonraki günün sabahında Mekkelileri Hamrau'l-Esed bölgesine kadar takip eden değerli dostlarını övdüğü 165-180. âyet grubunun 160. âyetle bağlantılı olduğu kanaatindedir. Ona göre 181-184. Âyetler, bir Yahudi'nin alaylı konuşmalarına cevap niteliğinde olup kaynaklarda münferit durumlar hususunda yer alan farklı açıklamalar sebebiyle âyetlerin hakikati ve nüzûl tarihleri hakkında kesin bir tarih tespiti yapmak mümkün görünmemektedir.[1104] Bununla beraber Nöldeke, gerek bu âyetlerin gerekse takip eden 185. âyetin umumi olarak Uhud Savaşı sonrasına tarihlendirilmelerini yerinde bulur. Ona göre bu süreçte yaşanan çöküntülü ruh hali, Müslümanların yenilgiyi ve kınanmayı tahammüllerini (186 ve 200. âyetler), inançları için şehit olan Müslümanları (195. âyet) ve kazandıkları zaferden dolayı sevinen müşrikleri (196. âyet) hatırda tutmayı gerektirmiştir.[1105]

Hadîd Sûresi

Nöldeke, sûrenin 10. âyetinin kaynaklarda genellikle Mekke'nin Fethi'ne yorulduğunu belirtir. Ancak ona göre sûrede, Hz. Muhammed tarafından böylesine önemli bir başarı için sergilenmesi gereken emin bir tavır ortaya konmadığı için bu yaklaşım yerinde değildir.[1106] Sûrenin 22. âyetinin Hz. Peygamber'in sıkıntılı bir durumda olduğuna işaret ettiğini iddia eden Nöldeke, bu sebeple âyetin Uhud Savaşı'yla Hendek Savaşı arasındaki bir zaman dilimine tarihlendirilebileceğini belirtmiştir. Nöldeke'ye göre 10. âyetteki zafer ifadesini, Bedir Savaşı'na yormak da pekâlâ imkân dâhilindendir. [1107]

Değerlendirme

Hz. Muhammed'in psikolojik hali ve duygu dünyasından hareketle tarihlendirme yöntemi, her ne kadar tarihî tenkit yaklaşımının ilkeleriyle ilişkiliymiş gibi görünüyor olsa da verilen örnekler incelendiğinde, aslında büyük oranda öznel ve göreceli bir yaklaşıma dayandığı fark edilecektir.

[1103] Nöldeke, *Geschichte des Qorans,* I, 193.
[1104] Nöldeke, *Geschichte des Qorans,* I, 193-194.
[1105] Nöldeke, *Geschichte des Qorans,* I, 194.
[1106] Nöldeke, *Geschichte des Qorans,* I, 195.
[1107] Nöldeke, *Geschichte des Qorans,* I, 195.

Oryantalistlerin, isminden hareketle Müddessir sûresinin nüzûl zamanı ve Hz. Peygamber'in ruh hali hakkında yaptıkları çıkarımlar, bu tarihlendirme girişimine verilebilecek örneklerden biridir. Nitekim Nöldeke, bu olay üzerinden vahiy olgusunu Hz. Peygamber'in geçirdiği bir nöbetle açıklamayı tercih etmiştir. Gerçekten yaşadığını zannettiği bu olayın hemen akabinde Hz. Peygamberin, "dessirûnî" ifadesiyle eşinden kendisini örtmesini talep etmesinin, arınma veya temizlenmeyle açıklanamayacağını düşünen Nöldeke'ye göre bu ifade, onun iç dünyasındaki batıl bazı korkulara işaret etmektedir.

Nöldeke başta olmak üzere nerdeyse tüm oryantalistler, Kur'ân vahyinin ve Hz. Peygamber'in risaletinin ilahi kaynaklı oluşunu reddetmişlerdir. Onlara göre, Hz. Muhammed Ehl-i Kitab'ın vahiy geleneğinden haberdar olmuş, ondan etkilenmiş ve onlara öykünmek sûretiyle benliğini peygamberlik psikolojisine hazırlamıştır. Onun vahiy olarak sunduğu tüm malumat ve açıklamalar, aslında çok iyi hazırlanmış bir kurgudan ibarettir. Buna göre vahiy ya çoğu zaman kahin ve falcıların cahiliye döneminde başvurdukları etkileyici dil ve üslup kalıplarına bürünmüş vizyon ve rüyalar ya da önceki vahiy geleneğinin temsilcileri Yahudi ve Hıristiyanların kaynaklarından eksik yanlış ve değiştirilmiş şekilde alınan, aşırılan çalına veya esinlenilen bilgilerdir.[1108]

Tarihî tenkit yöntemi bağlılarının, vahiy, risalet ve mucize gibi insanlar tarafından gözlemlenemeyen, aralarında sebeplilik ilişkisi kurulamayan ve gerçekleşmiş başka vakalarla açılanamayan bazı olay ve olguların gerçeklikle ilişkilendirilemeyeceği ilkesine dayanan ön kabulleri, zorunlu olarak kendilerini Kur'ân'ın müellifinin Hz. Peygamber'den başkası olmadığı sonucuna götürmüştür. [1109]

Ne var ki oryantalistler Kur'ân'ın müellifi olarak gördükleri Hz. Peygamber'in hayatı ve kişiliği hakkında bilgileri barındıran tarih kaynaklarını hiçe saymışlar, Kur'ân'da Hz. Peygamber'in şahsiyeti ve ruh haline ilişkin tahlillere kaynaklık edebilecek ifadeleri görmezden gelmişlerdir. Bu sebeple oryantalistlerden, zaten en başından öteki, rakip ve sapkın olarak tanımladıkları Kur'ân ve Hz. Peygamber

---

[1108] Weil, Einleitung, 13; Nöldeke, *Geschichte des Qorans,* I, 3; Paret, *Mohammed und der Koran,* 51, 54-58; Watt, *İslam Nedir*, 5.
[1109] Şebusteri, 237-239.

hakkındaki kalıplaşmış yargılarını aşarak tarafsız davranmalarını ummak beyhude bir beklenti olacaktır.

Kur'ân'ın Müslüman olmayan muhataplarının inanç tercihi noktasında serbest olduğu yönündeki ilkesini ifade eden Bakara 256. âyetini, Hz. Peygamber'in derin bir ruhsal depresyon yanında yüksek bir zafer inancını hissettiği bir zaman dilimin tarihlendirmeye yönelik yaklaşım, Nöldeke'nin metni ve muhtevayı yanlı okunmasından başka bir şekilde izah edilemez. Ayrıca yüksek bir zafer inancı ile derin bir çöküş gibi iki mütenakız olgunun aynı anda hissedilmesi aklın kabul edeceği bir durum değildir.

Nöldeke, Kur'ân'da Hz. Peygamber'i teselli eden âyet ve ifadelerin varlığını, öğretisini yayma sürecinde karşılaştığı benzer yaşantıların dışa vurumu olarak yorumlamıştır. Bu açıklamaya göre Hz. Muhammed ilgili âyetleri kendisini teselli etmek için oluşturmuştur. Anlaşıldığı kadarıyla Nöldeke vahyin muhatabı durumundaki Hz. Peygamberi, metnin inşacısı pozisyonunda görmek istemektedir. Hâlbuki ilgili âyetlerde sözün öznesinin Allah olduğu çok açıktır. Nöldeke'nin teselli ifadelerinden hareketle Hz. Peygamber'in ruh haline dair çözümleme girişimi hitabın konusu olan peygamberi hitabın sahibine dönüştürmüştür. Aslında dinin davetçilerini ve müminlerini teselli etmek ve zorluklar karşısında sabredilmesi hususunda tavsiyelerde bulunmak neredeyse bütün dinler tarafından vurgulanmıştır. Nitekim Kutsal Kitap'ta da birçok vesileyle inananlara yönelik sabır ve teselli içerikli ifadeler cesaretlendirici nasihatler yer almaktadır.[1110]

Nöldeke'nin Hz. Peygamber hakkındaki bu görüşleri, Kutsal Kitab'a uygulanan muamelenin Kur'ân'a yansıtılmasından kaynaklanmaktadır. Batı'da, sözün ilk kaynağı ile son hali arasında uzun zaman kopuklukları bulunan dini metinlere uygulanan hermenötik yorumlama, haddi zatında Kutsal Kitab'ın vakıası açısından işlevsel görülebilir. Ancak söz konusu diyalektik Kur'ân vahyi hatta Hz. Peygamber'in sözleri ile bunların metne bürünmüş formları için kesinlikle uygulanabilir değildir. Batılı muhayyilenin Şark kurgusunu inşa eden oryantalistler, bu gerçeğe gözlerini kapatmaya şartlanmış görünmektedirler. Yaptıkları şey, önlerine çıkanı bilimsellik kisvesiyle ellerindeki mevcut tek kalıba sokmaya çalışmaktan öteye gitmemiştir. Ne yazık ki bu

---

[1110] İncil, Matta: 5:3-10

yaklaşım artık günümüzde dinin, özelde ise İslam'ın bazı mevzularının problem alanı olarak addedilmesini aşmış; bir olgu olarak dini ve İslam'ın kendisini problem görmeye vardırılmıştır.[1111]

2.2.7. Belirli Bir Yöntem Takip Edilmeksizin Yapılan Öznel Tarihlendirmeler

Öncü oryantalistlerin tarihlendirmeye ilişkin görüşleri tetkik edildiğinde kimi zaman vahyi, herhangi bir yöntemle ilişkilendirmeksizin tamamen indi ve sübjektif bir yaklaşımla tarihlendirdikleri müşahede edilmiştir. Bu türden tarihlendirmelere aşağıda bazı örnekler verilerek Weil ve Nöldeke'nin öznel tarihlendirmeleri tahlil edilmeye çalışılacaktır.

Nöldeke, vahyin ve Alak sûresinin Mekke döneminde üretilmiş peygamber ürünü olduğunu iddia etmiştir. "Muhammed uzun süren münzevi bir hayat ve yalnızlık sürecinde gerçekleştirdiği dakik araştırmalar ve içsel mücadelesi neticesinde muazzam derecede bir uyarılmışlık haline ulaşmıştır. İşte bu haldeyken neticede gördüğü bir rüya veya vizyon akabinde kendisine hakikatin bir tecellisi olarak peygamberlik ve davet görevinin verildiğine karar vermiştir. Bu meslek-görev onun ruh dünyasında, insanların yaratıcısı ve rabbi Allah'tan gelen semavi kitabın parçalarından oluşan mesajları yine O'nun emriyle insanlara okumasını salık veren sağlam bir bünyeye dönüşmüştür."[1112]

Nöldeke'ye göre Kasas sûresi 83. Âyetini, Allah'a ve ahiret gününe karşı kendi kuvvetine güvenen Karun'un kıssasını anlatmış olması sebebiyle tüm Kur'ân kıssalarına muhalif bir âyet olarak değerlendirmek gerekir.[1113]

Nöldeke zekât verilmesi gerektiğini tavsiye eden En'âm sûresi 141. âyet ile 151-153 âyet grubunun Medenî olarak değerlendirilmesini doğru bulmaz. Ona göre ayrıca 154. âyetle başlayan âyet grubunun öncesinde olması gereken bir bölüm, yerinde yoktur.[1114]

[1111] Tahsin Görgün, *Anlam ve Yorum Dini Metinlerin Anlaşılması ve Yorumlanması*, Külliyat Yay., İstanbul 2016, 33-35.
[1112] Nöldeke, *Geschichte des Qorans,* I, 82.
[1113] Nöldeke, *Geschichte des Qorans,* I, 154.
[1114] Nöldeke, *Geschichte des Qorans,* I, 162.

Weil, Ahzâb sûresinde Hz. Muhammed'in aile hayatı (o harem der) hakkındaki bazı kuralları anlatan âyetlerin daha önceki bir döneme, Aişe macerasının gerçekleştiği zaman dilimine tarihlendirilebileceği görüşündedir.[1115] Weil, Hz. Peygamber'in kendi eşlerine yönelik iddialarını-ithamlarını dile getiren âyetlerin ise daha geç bir zaman dilimine ait olduğunu, bilhassa evlenmesini yasaklayan ve cariyelerle yetinmesini salık veren 52. âyetin ise kesinlikle hayatının son yıllarına tarihlendirilmesi gerektiğini ileri sürer.[1116]

Enfâl sûresi 30-35. âyet grubunun, özelliklede 30. âyetin Mekkî sayılmasının yanlış olduğunu ileri süren Nöldeke'ye göre bu âyetler, Medine'de zafer sevinci yaşayan Peygamber'e ve bağlılarına, Mekke'de ne kadar zayıf ve biçare olduklarını hatırlatmayı amaçlamıştır.[1117]

Mâide sûresi 8-10. âyet grubunun öncekilerle aynı zaman diliminde nazil olduğunu belirten Nöldeke, buna karşın Müslümanların karşı karşıya kaldıkları tehlikelerden bahsetmesinden dolayı bir sonraki 11. âyetin nüzûl zamanının tespitinin zor olduğunu ifade eder. Ona göre bu hususta bizzat Hz. Peygamber'in yaşadığı ölüm tehlikelerini nakleden hikâyeler, âyetin zamanın tespiti için hiçbir anlam ifade etmezler.[1118]

Nûh sûresinde İslam Peygamber'inin Arap müşriklerin putları hakkında Nûh'a öykündüğüne ileri süren Nöldeke, bu durumun harici malumatın bir kalıntısı olduğunu dile getirmektedir.[1119]

İsrâ sûrenin ilk âyetinin Hz. Muhammed'in Mekke'den Kudüs'e gerçekleştirdiği seyahate (İsrâ olayı) atıfta bulunduğunu belirten Nöldeke, akabinde bu olayın bir mucize olup olmadığını tartışmıştır. Geleneğe bağlı Müslümanların bu gece seyahatini bir mucize olarak değerlendirdiklerini söyleyen Nöldeke'ye göre aslında bu görüş Kur'ân'da Ra'd, 7, 27; İsrâ, 93; Furkân, 6 ve Ankebût, 45. âyetlerle çelişmektedir. Zira bu âyetlerde Hz. Peygamber'in mucize getiren biri olmadığı aksine açıkça uyaran bir

---

[1115] Weil, *Einleitung*, 85.
[1116] Weil, *Einleitung*, 86.
[1117] Nöldeke, *Geschichte des Qorans*, I, 187.
[1118] Nöldeke, *Geschichte des Qorans*, I, 229.
[1119] Nöldeke, *Geschichte des Qorans*, I, 124.

hatip ve uyarıcı olduğunun vurgulandığı belirtilmektedir. Nöldeke bu sebeple olayın Hz. Peygamber'in gördüğü bir rüyayı anlatmasıyla açıklanabileceğini iddia etmiştir. [1120]

Nöldeke ispatlanması zor olmakla birlikte 1. âyetle aynı hikâyeye ait olduğu varsayılacak olunursa İsrâ sûresi 60. âyetin de aynı türden bir rüyanın eseri olabileceğini iddia eder. Âyetin bağlamının eskatolojik -ölüm ötesi- bilgiler veren bir vizyona yorulabileceğini ileri süren Nöldeke nitekim rüyanın sadece uykuda görülen bir görüntü olmadığını gündüzün uyanıkken de görülen bir vizyon olarak değerlendirilebileceğini söyler.[1121]

Yukarıda bazı tarihlendirme tercihlerine yer verdiğimiz Weil ve Nöldeke'nin bu türden sübjektif ve hiçbir bir delile dayanmayan tarihlendirme girişimleri, araştırmalarını yöntembilim ve bilimsel esaslara dayandırdıkları yönündeki kendi açıklamalarıyla çelişmektedir.

Weil ve Nöldeke'nin öznel görüşlerine dayalı olarak yaptıkları tarihlendirmeler ve açıklamalar incelendiğinde, her iki oryantalistin dile getirdiği görüşlerin aslında Kur'ân vahyi, Hz. Muhammed'in elçiliği ve İslam hakkındaki inanç ve kanaatlerinin tesiriyle oluşturulduğu açıkça müşahede edilecektir. Nitekim Alak sûresini Hz. Peygamber'in ürünü bir vizyon, benzer şekilde İsrâ ve Mirâc olayını, rüyada görülmüş bir vizyon olarak kabul etmek, Hz. Peygamberin nübüvvetini reddetmek için geliştirilmiş argümanlardır. Yine Hz. Peygamber'in putlara ilişkin tasavvuru ve tavrı hususunda Nuh'a öykündüğü iddiasında da aynı saiklerin tesiri vardır. Zira oryantalistler bu türden çıkarımlarını, en başından itibaren Peygamber'in bilgi kaynağının gerçekte vahiy olmadığı ön kabulüne dayandırmaktadırlar.

Weil ve Nöldeke'nin indi tarihlendirmelerinin bir kısmı ise tarihî tenkid yönteminin zorlanması veya bu yönteme uyulmaması sonucunda oluşturulmuş gözükmektedir. Örneğin Nöldeke'nin, Mâide sûresi 12. âyetinin tarihlendirilmesi sadedinde Müslümanların karşı karşıya kalabilecekleri tehlikelere ilişkin ifadelerin, Hz. Peygamber'in karşı karşıya kaldığı ölüm tehlikeleriyle ilişkilendirilmesini yersiz görmesi anlaşılır değildir. Onun bu yorumu tarihî tenkid yönteminin, müellifin yaşadığı zamanın, şartların ve kültürel iklimin bilinmesini öngören temel ilkelerle

[1120] Nöldeke, *Geschichte des Qorans*, I, 134.
[1121] Nöldeke, *Geschichte des Qorans*, I, 135.

uyuşmamaktadır. Üstelik tarihlendirme hususunda yer yer İslami rivâyetleri de esasa alan Nöldeke, bu konuda rivâyetleri tahlil etme gereği bile duymamıştır.

Tarihî tenkit yönteminin dikkate alınmadığı tarihlendirmelere verilecek örneklerden bir diğeri, Hz. Peygamber'in aile ilişkileri hakkında nazil olan âyetlerin ısrarla İfk hadisesinin akabine tarihlendirilmesidir. Kur'an'ı tematik bir düzene sahip olmamakla eleştiren oryantalistlerin aile hayatıyla ilişkili âyetleri belirli bir zaman dilimi veya belirli bir sûre ve âyet grubu ile sınırlamaları evvel emirde kendileriyle çelişmek anlamına gelmektedir. Ayrıca oryantalistler, Kur'an vahyinin hayatın her aşamasına müdahil olan kurucu bir kaynak olduğunu görmek istememişler gerek Hz Muhammed'in gerekse de Müslümanların aile ilişkileriyle ilgili düzenlemelerin farklı tarihi süreçlerde ve muhtelif sûreler içinde yer aldığını araştırmak zahmetinde bulunmamışlardır.

2.3. WEİL VE NÖLDEKE'NİN KUR'AN'IN VAHİY DEĞERİ, ÖZGÜNLÜĞÜ VE OTANTİKLİĞİNİ HEDEF ALAN İDDİALARININ ANALİZİ

Bu başlık altında ele alınan meselelerin mihveri ve en merkezi konusu vahiy gerçekliği ve olgusu açısından Kur'an'ın durumudur. Nitekim Weil ve Nöldeke, Kur'an vahyini tarihlendirme sadedinde her vesileyle bu mevzunun etrafında dönüp durmuşlardır. Aslında bu mevzudaki oryantalist kabul ve tasavvur ilim erbabının malumu olmakla birlikte biz, Kur'an kronolojisi bağlamında Weil ve Nöldeke özelinde, oryantalistlerin bu konuyla ilgili görüşlerini tespit ederek analiz edeceğiz. Bu çerçevede öncelikle en merkezi konu olan Kur'an'ın vahiy değeri, yani gerçekten vahiy olup olmadığı, vahiy değilse ne olduğu ve hangi kaynaklardan beslendiği ve hangi tesirlerin etkisi altında olduğu hususlarını ele alacağız.

Oryantalistlerin Kur'an-vahiy ilişkisi bağlamında yoğunlukla işledikleri ikinci konu, Kur'an'ın vahiy ürünü olmadığı yönündeki merkezi tezlerini destekleme ve açıklamaya matuftur. Onlar bu çerçevede Kur'an'ın özgünlüğünü sorgulamışlar ve neticede vahiylerin gerek dil ve üslup gerekse de içerik açısından özgün olmadıkları, muhtelif kaynaklardan beslendikleri veya alındıkları fikrini temellendirmeye çalışmışlardır.

Oryantalistlerin Kur'an'ın ilahi kaynaklı olmadığını ispatlama amacıyla tartışmaya açtıkları üçüncü ana mevzu ise onun otantikliği, yani metin olarak ilk andan sonra herhangi bir değişime uğrayıp uğramadığı meselesidir.

Bu konuyu enine boyuna ele alıp değerlendirmek müstakil çalışmaları gerektirdiğinden biz, Nöldeke ve Weil'in tarihlendirme bağlamında ileri sürdükleri bazı iddialar üzerinden meseleyi değerlendirmeye çalışacağız.

2.3.1. Kur'an'ın Vahiy Değeri Hakkındaki İddiaları

Weil ve Nöldeke, vahiy olgusu açısından Kur'an'ın durumu ve kaynağı hakkında bazı iddialar dile getirmişlerdir. Bu iddiaları şu başlıklar altında sıralamak mümkündür.

- Kur'an, Hz. Muhammed'in vizyonları ve rüyalarından müteşekkildir.
- Kur'an, Hz. Muhammed'in planlaması, ruhsal ve zihinsel gayret ve hazırlığının sonucu oluşmuştur.
- Kur'an, Hz. Muhammed'in psikolojisindeki değişimin ve geçirdiği nöbetlerin tesiriyle oluşmuştur.

Bu iddialara göre vahiy, ilahi kaynaklı olmayıp Hz. Peygamber'in ürünüdür. Peygamber yaşantıları, gayretleri ve ruh halinin tesiriyle Kur'an'ı oluşturmuştur. Weil ve Nöldeke'nin bu husustaki iddiaları, ilgili konu başlıkları altında aşağıda önce kaydedilecek akabinde ise tahlil edilecektir.

2.3.1.1. Vahyin Rüya veya Vizyon Olduğu İddiası

Weil ve Nöldeke'nin bu hususta ileri sürdükleri önemli bazı iddialar aşağıda sıralandıktan sonra tahlil ve tenkit edilecektir.

Weil, Hz. Peygamber'in ilk peygamberlik yıllarında, kendisini, reformcu bir meleğin aracısı olarak tahayyül ettiği yönünde bir iddia dile getirmiştir. Weil'e göre Hz. Muhammed vahiy tarihinin ilk beş yılı boyunca gördüğü vizyonun yanılsamasına gerçekten inanmış ve bundan son derece etkilenmiştir. Hatta Weil'e göre bazı âyetler dikkate alındığında Hz. Muhammed, kendisini aslında vahiyle tanıştığı ilk zamanlarda,

en azından bir süreliğine kendisine melek olarak görünen başka bir reformcunun aracısı zannetmiştir.[1122]

Nöldeke Alak sûresinin ilk beş âyetinin nazil olduğu ilk vahiy olayını şu ifadelerle değerlendirmiştir:

"*Muhammed uzun süren münzevi bir hayat ve yalnızlık sürecinde gerçekleştirdiği dakik araştırmalar ve içsel mücadele neticesinde, muazzam derecede bir uyarılmışlık haline ulaşmıştır. İşte bu haldeyken gördüğü bir rüya veya vizyonun akabinde, kendisine hakikatin bir tecellisi olarak peygamberlik ve davet görevinin verildiğine kani olmuştur. Bu görev onun ruh dünyasında, insanların yaratıcısı ve Rabbi olan Allah'tan gelen semavi kitabın parçalarından oluşan mesajları, yine O'nun emriyle insanlara okumasını salık veren sağlam bir yapıya dönüşmüştür*."[1123]

Nöldeke vizyon olgusuyla açıklamaya çalıştığı ilk vahiy olayında, Hz. Peygamber'in dakik araştırmalarının ve içsel mücadelesinin oluşturduğu baskının ve uyarılmışlık halinin tesirine de işaret etmiştir.

Weil, Tekvîr sûresi 22. âyetinde Hz. Muhammed'in bir vizyonundan bahsedildiğini dile getirmiş, bu âyetin içinde olduğu pasajın yerin burası olmadığını söz konusu âyetin Necm sûresiyle aynı anda nazil olduğunu iddia etmiştir.[1124]

Weil'e göre Necm sûresi 13. Âyette, Hz. Peygamber'in göğe yükseldiğine işaret eden bir vizyon anlatılmaktadır. Weil Müslümanları, farklı vesilelerle gerçekleşen bu vizyonları Miraç olayıyla ilişkilendirmekle eleştirmiştir.[1125]

Nöldeke de Weil gibi bu âyetleri vizyon olgusuyla açıklamış, Tekvîr ile Necm sûreleri arasında konu birliği olduğunu ve Tekvîr 23. âyetle Necm 7. âyetin aynı vizyona işaret ettiğini iddia etmiştir.[1126] Ona göre, Tekvîr sûresi 4. âyette de başka bir vizyon bulunmaktadır. Nöldeke bu vizyonun sonradan Müslümanlar tarafından İsrâ sûresindeki gece yürüyüşüyle ve Miraçla irtibatlandırıldığını ileri sürmüş ve Miraç meselesinde Müslümanların Hırıstiyanlıktaki kutsal şahsiyetlerden etkilendiklerini iddia

---

[1122] Weil, *Einleitung*, 66.
[1123] Nöldeke, *Geschichte des Qorans*, I, 82.
[1124] Weil, *Einleitung*, 68.
[1125] Weil, *Einleitung*, 68-69.
[1126] Nöldeke, *Geschichte des Qorans*, I, 99.

etmiştir. Üstelik ona göre Miraç hadisesi, Hz. Peygamber'den çok sonraları kurgulanmıştır.[1127]

Nöldeke, Hz. Muhammed'in Mekke'den Kudüs'e gerçekleştirdiği seyahate atıfta bulunan İsrâ sûresinin ilk âyetinin, bir mucize olmadığını, Hz. Peygamber'e mucize isnat etmenin Kur'ân'daki 13/7, 27; 17/93; 25/6 ve 29/45. âyetlerle çeliştiğini ileri sürmüş; bu olayın Hz. Peygamber'in gördüğü bir rüyayı anlatması ile izah edilebileceğini iddia etmiştir.[1128]

Nöldeke, İsrâ sûresi ilk âyetinin İslami inanışta mucize olarak telakki edilmesinde, Hz. Peygamber'in bir halüsinasyon olarak gördüğü rüyayı, gerçekte yaşanmış bir olay gibi algılamış olmasının etkili olduğunu iddia etmiştir. Nöldeke'ye göre Hz. Peygamber'in uyarılmış fantazisi, son derece basit düşünen ibtidai toplulukları öylesine tesir altına almıştır ki rüya gören kişinin, tanımadığı yabancı kimseler tarafından ziyaret edilebilmesini yahut bu kişinin cinlerle irtibat kurabilmesinin imkânını tartışmaya açmaksızın tüm fantazisini, onlara kabul ettirmiştir.[1129]

Nöldeke, ispatlanması zor olmakla birlikte İsrâ sûresi 1. âyetin aynı hikâyeye ait olduğu varsayılacak olunursa sûrenin 60. âyetinin de aynı türden bir rüyanın eseri olabileceğini iddia etmiştir. Âyetin bağlamının eskatolojik bilgiler veren bir vizyona yorulabileceğini ileri süren Nöldeke, rüyanın sadece uykuda görülen bir tecrübe olmadığını ve gündüzün uyanıkken görülen bir vizyon olarak da değerlendirilebileceğini belirtmiş, Hz. Peygamber'in bu türden farklı söylemlerinin kendi rüyalarını kutsallaştırma girişimleri olduğunu iddia etmiştir.[1130]

Nöldeke, İsrâ 93. âyetin hiçbir şekilde göğe yükselme olayıyla ilişkilendirilemeyeceğini ileri sürmüştür. Ona göre, her ne kadar bu âyet bazıları tarafından Hz. Muhammed'in göğe yükselmesi olayıyla ilişkilendirilmiş olsa da Kudüs yolculuğu hakkında Kur'ân'da İsrâ sûresi 1. âyetten başka bir âyet bulunmamaktadır. Geleneğin neredeyse tümüyle her iki olayı birbiriyle ilişkilendirdiğini belirten Nöldeke, buna mukabil Miraç olayı olmaksızın 1. âyetin anlaşılamayacağını dile getirmiştir. Nöldeke, Hz. Muhammed'in göğe yükselmesi hakkında Kur'ân'da başka bir pasajın

[1127] Nöldeke, *Geschichte des Qorans,* I, 100.
[1128] Nöldeke, *Geschichte des Qorans,* I, 134.
[1129] Nöldeke, *Geschichte des Qorans,* I, 135.
[1130] Nöldeke, *Geschichte des Qorans,* I, 135.

bulunmamasını, bu hikâyenin aslında ilk olarak Hz. Peygamberin ölümünden sonra erken dönem Hırıstiyan literatüründe sıklıkla geçen göğe yükselme hikâyelerinden esinlenerek kurgulanmasıyla açıklamıştır.[1131]

Nöldeke Cin sûresi ilk âyetlerinin Hz. Muhammed'in gördüğü bir vizyona dayandığını iddia etmiştir. Buna göre, Hz. Peygamber Kur'ân okuduğu sırada cinler gelmiş ve onu dinlemişlerdir.[1132]

Weil ve Nöldeke'nin iddialarını değerlendirmeden önce, oryantalist tasavvurda Kur'an ya da İslam için kullanılan vizyon ifadesinin neye tekabül ettiğini tespit etmekte yarar vardır. Son yüzyılın en mutedil addedilen ve eserlerinin büyük kısmı Türkçe'ye tercüme edilmiş olan Watt'ın bu husustaki görüşleri şöyledir: İslami vizyon, insan şuurunun ötesinden kişinin zihinsel dünyasına kadar gelen bir yeniliktir.[1133] Vizyonu anlamak için tarihi iyi bilmek ve tarihsel süreci takip etmek gerekir.[1134] Bütün dünyevi olaylar bir devamlılığa tabi olduğundan[1135] ve her türlü fikrin veya uygulamanın kökenine ulaşmak için tarihi ve edebi münasebetlerini incelemek gerektiğinden[1136] Hz. Muhammed'in vizyonu olan Kur'an'ı, Yahudilik ve Hırıstiyanlığın da kaynağı olan İbrahim'in tecrübelerinin bir yansıması olarak değerlendirmek mümkündür.[1137]

Görüldüğü üzere vizyon bir tecrübi yansıma olarak tanımlanmaktadır. Watt'ın bahsettiği İbrahimî tecrübe ise Yahudilik, Hırıstiyanlık ve Mekke dönemi cahiliyesinin bileşkesidir. Kanaatimizce İslam ve Kur'an algıları hemen ilk bakışta sezilemeyen en karmaşık oryantalist zihin yapısı, Watt gibi oryantalistlerde görülmektedir. Bu zihin yapısında gerçek kanaatler ve düşünceler, farklı amaç ve niyetlerden dolayı öylesine derinlerde gizlenmiştir ki çok az okuyucu süslü ve alımlı cümlelerin aralarındaki gizli geçitlerden karanlık niyetlerin bulunduğu zemine inebilir.

Gerek Weil gerekse Nöldeke rüya ile vizyonu aynı olgu için kullanmakta, hatta çoğu zaman vizyonu rüyada görülmüş halüsinayon olarak tasvir etmektedirler. Bu açıklamaların inandırıcı olabilmesi için her şeyden önce aklın ikna edilmesi gerekir. Akıl bazı olguları mantık kurallarıyla bazılarını da deneysel bilgiye yani tecrübeye

[1131] Nöldeke, *Geschichte des Qorans*, I, 135-136.
[1132] Nöldeke, *Geschichte des Qorans*, I, 132-133.
[1133] Watt, *İslam Nedir*, 17.
[1134] Watt, *İslam Nedir*, 20.
[1135] Watt, *İslam Nedir*, 17.
[1136] Watt, *İslam Nedir*, 13.
[1137] Watt, *İslam Nedir*, 19

dayalı olarak tartar. Koca insanlık tarihinde, okuma yazma bilmeyen bir insanın, gördüğü rüya veya vizyon üzerinden kısa sürede bırakın birkaç kişiyi veya zümreyi büyük toplulukları ve milletleri yüzyıllardır inandıkları köklü inançlarından vazgeçirerek daha önce reddettikleri öğreti ve uygulamaları kabul ettirdiğine dair tek bir örnek yoktur, olamaz da. Kaldı ki rüyalar bir eğitim-öğretim aracı da değildir. Hem bazı rüyalarda bu unsurlar olsa bile rüyaların büyük kısmı hatırlanmamakta, hatırlananlar ise uyandıktan çok kısa bir süre sonra unutulmaktadır. Yeri gelmişken oryantalistlerin zanlarınca büyük bir bilgi kaynağı olan rüyalar, İslam'da dini meselelerde hiçbir kıymet ifade etmezler. Şâyet bu din, Hz. Peygamberin rüyalarından teşekkül etmiş olsaydı her halde rüyalar dinin en önemli delilleri arasında yer alırdı.

Bununla birlikte tarihte rüyalar ya da hayal ürünü hikaye ve masallarla en fazla kişilerin ya da kitlelerin merakını celbeden ve hoş vakit geçirmelerine neden olan kimseler bulunduğu var sayılsa bile kendisine karşı cephe alan geniş halk kitleleriyle giriştiği fikri münakaşalarda rüyalar yoluyla argüman üretebilen herhangi bir kimseye ilişkin bir önek var mıdır? Mekke'li müşriklerin zaman zaman sormakta oldukları sorulara ilişkin cevaplar üreten Hz Muhammed'in her istediği zaman ihtiyaç duyulan konuya ilişkin bir vizyon görmesi nasıl mümkün olabilir? Kişi istediği konu hakkında istediği zaman rüya ve vizyon görebilir mi? Eğer öyleyse günümüze varıncaya dek neden bunun ikinci bir örneği yoktur?

Oryantalistler, dillerine pelesenk olmuş vizyon ifadesinden ve bu sözde argümandan tam olarak neyi kastettikleri hususunda fem fiklir değildirler. Vizyon, çoğu zaman hallüsnasyonla eş anlamlı kullanılırken, bazen rüya bazen de uyanıkken geleceğe dair hayal kurma anlamında kullanılmıştır. Kur'an vahyi için kullandıkları vizyon ifadesini ilişkilendirdikleri âyetlere bakacak olursak, oryantalistler tarafından Alak sûresinin Hz. Peygamber'de birikmiş bir uyarılma ve hazır bulunma durumunun neticesinde oluşan bir vizyon olduğu iddia edilmiştir. Bir anlığına bunun doğru olduğunu varsayacak olursak Nöldeke'nin ifadelerine göre vizyon öncesinde uyarılmışlık ve hazır bulunuşluğun yanında, Hz. Peygamber'in dakik araştırmaları ve içsel mücadelesinden de bahsedilmiştir. Yani bir vizyonun oluşabilmesi için bu ön koşulların oluşması gerekmektedir. Bu durumda birkaç soruya cevap bulmak gerekir. Hz. Peygamber'in kırk yıllık beklentisi, gerekli şartların oluşmasıyla ve ilk vizyonun tecellisiyle mademki cevap bulmuştur, o halde neden bu cevap hem çok kısa hem de

başkasının dilinden emir kipiyle gelmiştir. Ayrıca neden ilk çıkışının hemen başında Hz. Peygamber'i zorda bırakacak şekilde uzun bir kesintiye uğramıştır? Tüm şartlar mevcut olduğu halde ve çok arzuladığı halde neden Peygamber bu süreçte (Fetretu'l-vahiy) rüya veya vizyon görememiştir? Üstelik tek başına bir toplumu dönüştüren Hz. Peygamber'in söz konusu tecrübesinin aslında vahiy olmayıp vizyon olduğunu ispatlayacak hiçbir insan veya inkarcı yok muydu?

Weil'in vizyon yorumu ve Hz. Muhammed'in peygamberliğin ilk yıllarında kendisini reformist bir meleğin elçisi zannettiği yönündeki iddiaları gerçekten gariptir. Bu iddia oryantalistlerin Kur'an vahyine dair tasavvurların ve kurgulama yeteneklerinin ne derece gelişmiş olduğunu göstermesi açısından manidardır.

Nöldeke'nin bu hususta tüm inananları aşağılayıcı hazır bir cevabı vardır: Fantastik rüyaları ve vizyonlarının güçlü tesirinde kalan ve sorgulama lüksleri olmayan ibtidai toplulukların yapabilecekleri tek şey körü körüne inanmaktır.

Tekvîr sûresi 22. âyette Hz. Peygamber'e iman etmek istemeyen müşriklerin, onu delilikle tavsif etmelerine cevap verilmiş, vahyin Hz. Peygamber tarafından oluşturulmadığı, aksine bizzat müşahede ettiği Cebrail'den alındığı dile getirilmiştir. Yani zannedildiği gibi vahiy Hz. Muhammed'in bir ürünü olmayıp Hz. Peygamber sadece vahyin muhatabı ve elçisi pozisyonundadır. Aslında bu âyette vizyon iddiası da reddedilmektedir. Zira âyetin başındaki "وَلَقَدْ" ifadesi Arapçada kesinlik ve gerçeklik anlamını pekiştirmek için kullanılır. Yani vahiy süreci zannedildiği gibi iç dünyanın zorlanması, araştırmaların derinleştirilmesiyle gerçekleşen bir olay değildir.

2.3.1.2. Kur'ân'ın Hz. Muhammed'in Kurgusu, Ruhsal ve Zihinsel Gayreti Sonucu Oluşturulduğu İddiası

Bu başlık altında Weil ve Nöldeke'nin konuyla ilgili bazı iddialarına yer verilecek ve bunlar değerlendirilmeye çalışılacaktır.

Nöldeke, Hz. Muhammed'in Abese sûresinde kınanmasından yola çıkarak vahiylerde beşeri katkıların olabileceği düşüncesini meşrulaştırmaya çalışmıştır. Ona göre, şaşırtıcı olmakla birlikte Hz. Peygamber'in zaafiyet göstergesi olan bazı ithamları

kendisine yöneltmesinin Kur'ân'da âyet olarak yer alması, Kur'an metninin hatta tüm vahiy dinlerinin beşeri karakterleri olduğuna işaret etmektedir.[1138]

Nöldeke'ye göre Hz. Muhammed, İsa'nın Hıristiyanlara; Musa'nın da Yahudilere getirdiği dini, kendisinin de Araplara getirdiğine güçlü bir şekilde inanıyor ve Mekkeli inkârcılar karşısında öğretisinin doğruluğunu sorgulayabilecekleri "bilenlere" (Yahudi ve Hıristiyanlar) güveniyordu.[1139] Fakat Medine'de Yahudilerden beklediği desteği göremeyince hayal kırıklığı yaşamış; Kitap sahiplerinin ona ve getirdiği bilgilere ilgi duymaması, Hz. Peygamberi daha üst bir merci bulma arayışına sokmuştur. Sonunda Hz. Muhammed, taraftarlarının asla karşılaşmayacağı daha önceki peygamberleri gündem yaparak Yahudiler ile Hıristiyanlardan uzak durmuştur.[1140] Önce Bakara sûresi 135. âyette onların İbrahim'in dininden yüz çevirdiklerini ima etmiş fakat hemen ardından İbrahim'in Yahudiler ve Hıristiyanlarca inananların atası, Allah dostu, Adalet timsali ve itaatkâr bir din önderi (Patrik) kabul edildiğini anımsatmıştır. Nöldeke buna binaen Hz. Muhammed'in, İbrahim peygamberle akrabalık bağları olduğunu iddia etmesinin, hiç de şaşılmayacak bir durum olduğunu ifade etmiştir.[1141]

Nöldeke, Hz. Muhammed'in İbrahim peygamberi öne çıkarmasında, Bakara sûresi 125-127. âyetlerde işaret edildiği üzere Hz. İbrahim'in Kâbe'nin banisi olduğu görüşünün etkisi büyüktür. Ona göre, Hz. Peygamber bu görüşü ilk olarak Medine'de ortaya atmıştır. Zira Hz. Muhammed, son dönem Mekkî sûrelerde (Secde 3; Sebe 44 ve Yasin 6 âyetler) Araplara kendisinden önce bir uyarıcının- Peygamber'in gelmediğini açık bir şekilde ifade etmiştir.[1142]

Kur'an'ın Hz. Peygamber'in eseri olduğu düşüncesinin teorik zeminini oluşturmaya matuf yukarıdaki oryantalist iddialar, ayrıca vahyin tarihlendirilmesi mevzusundan bağımsız olarak da sıklıkla dile getirilmiştir.

Abese sûresinde, tebliğindeki yanlış taktik nedeniyle Hz. Muhammed'in uyarılmasını, bizaat Hz. Peygamber tarafından kendisine yöneltilmiş bir kınama olarak değerlendiren Nöldeke, buradan hareketle Kur'ân'ın beşer ürünü olduğunu ispatlamaya çalışmıştır. Hatta o, bu çerçevede Ehl-i Kitab'ın kutsal kitaplarında da bu türden beşeri

---

[1138] Nöldeke, *Geschichte des Qorans,* I, 95-96.
[1139] Bu husuta bkz: Nahl: 16/43-45 ve Enbiyâ: 21/7.
[1140] Nöldeke, *Geschichte des Qorans,* I, 146.
[1141] Nöldeke, *Geschichte des Qorans,* I, 147.
[1142] Nöldeke, *Geschichte des Qorans,* I, 147.

katkılar bulunduğunu ve bu durumun gâyet tabii olduğunu dile getirerek bu düşüncesini teyid etmeye çalışmıştır.

Bu ifadelerinden anlaşıldığı üzere Nöldeke, Kutsal Kitab'ın beşer ürünü ifade ve açıklamalarla malül olduğunu kabul etmekte ve bu durumu tüm vahiy ürünü kitaplara genellemektedir. Burada dikkat edilmesi gereken husus Nöldeke'nin kendi kutsal kitabındaki zaafiyetleri Kur'an'a da atfetmesidir. Öncelikle belirtmek gerekir ki Nöldeke'nin, Hz. Peygamber'in Abese sûresinde kınanması veya eleştirilmesi üzerinden ortaya koyduğu tahliller birçok açıdan doğru değildir. Bu tahlillerde bazı mantıksal hataların yanında ön yargı ve peşin kabullerin de tesiri olduğu açıkça görülmektedir.

Aslında Nöldeke Kur'an vahyinin kaynağı hakkında yukarıda dile getirildiği üzere rüya, vizyon, nöbet ve Hz. Peygamber'in zihinsel ve ruhsal gayreti gibi bir çok unsurdan bahsetmiştir. Abese sûresindeki kınama olayında ise bunun tüm vahiy kaynaklı metinlerde görülebilecek bir durum olduğu açıklamasıyla Kur'an'ın da vahiy kaynaklı olduğunu zımnen kabul etmiş gözükmektedir. Bu açıklamasıyla Nöldeke, farkında olmadan Kur'an'ın kaynağı hususundaki önceki iddialarıyla çelişmektedir.

Bununla beraber Nöldeke'nin iddia ettiği üzere Hz. Peygamber'in kınanmasına ilişkin anlatımların Peygamber'e ait olması hiç de makul değildir. Zira hiçbir yazar kendi tercihi olan bir uygulamadan dolayı kendisini bu şekilde sert ifadelerle kınamaz. Mekke döneminin ilk aşamasında kavmin ileri gelenlerinin tebliğde öncelikli muhataplar olarak tayin edilmesi ilk bakışta son derece makul bir tercih olarak değerlendirilebilir. Zira toplumlar kendilerini yöneten ve yönlendiren önemli şahsiyetleri takip ederler. Nitekim İslam'ın yayılış tarihi dikkate alındığında bazı kabile ve toplulukların liderlerinin İslam'ı kabul etmesiyle birlikte kitlesel olarak İslam dinine geçtikleri bilinmektedir.

Tebliğde muhatap tercihi stratejik bir karar olmakla birlikte öncelik toplumsal değişimde güçlü rolü olanların değil vahiy hakkında bilgilenmek isteyenlerindir. Abese sûresindeki kınama, müşrik liderlere yaptığı davet esnasında bilgilenmek isteyen âmâ bir insanın önceliğini unutan Hz. Peygamber'e, bu ilkenin önemini hatırlatmak amaçlıdır.

Ayrıca bu meselede asıl mevzu, Hz. Peygamber'in kendisini eleştirmesi değil; Peygamber'e yönelik ilahi hitabın dili ve tarzıdır. Hz. Peygamber Kur'an'da her anı ve

hareketi ilahi kontrol altında olan bir elçi ve örnek şahsiyet olarak muhatap alınmaktadır. Kur'an'da hitabın kaynağı olan özne yüce Allah olup kelam bütünüyle O'nundur. Hz. Peygamber ise vahyin elçisi ve ilk uygulayıcısı olduğundan hitabın ilk muhatabı pozisyonundadır.

Dolayısıyla Kur'an'da model Müslüman olarak sunulan Hz. Muhammed, muhtelif vesilelerle rol ve sorumluluklarını eksiksiz olarak yerine getirmesi hususunda uyarılmıştır. Kur'an'da Hz. Peygamber'e yönelik uyarı ve eleştiriler, oryantalistlerin iddialarının aksine, Kur'an'ın Hz. Peygamber'in eseri olmadığının delilleridir. Nitekim hiçbir yazar şâyet bir kusur olarak görülecekse, eserini oluşturduğu esnada kendisini kınamayı düşünmez. Hele de bu eser, en başından itibaren kendisini benzeri getirilemeyen ilahi kaynaklı bir yapıt olarak niteliyor ve muarızlarına meydan okuyorsa bu tür kusurlardan uzak olmalıdır.

Weil ve Nöldeke'nin Kur'an'ın vahiy değerini yok saymak ve ona beşeri kaynak ihdas etmek için ortaya attıkları diğer bir iddia, Hz. Muhammed'in kendisini başından beri Yahudi ve Hırıstiyanlıktaki peygamberlik kurumunu Araplara getirecek kişi olarak hazırlaması ve tüm benliğiyle buna inanmasıdır. Nöldeke'ye göre bu sebeple Peygamber, Medine'deki Yahudilerin kendisine iman edeceklerini umuyordu.

Öncelikle belirtmek gerekir ki mevcut kaynaklardaki tarihi gerçekler, Nöldeke'nin iddiasının temelsiz olduğunu göstermektedir. Zira şâyet Hz. Peygamber, Yahudi ve Hırıstiyan geleneğindeki peygamberlik olgusundan ve kurumundan etkilenerek Araplara Peygamber olmak gibi bir düşünceye sahip olmuş olsaydı, hayatının önemli bir kısmını Yahudi ve Hırıstiyanlık kaynaklarını araştırmakla geçirmesi gerekirdi ki tarihi kaynaklar Hz. Peygamber'in hayatında bu yönde hiçbir girişimin olmadığını göstermektedir. Ayrıca bunu yapmadan önce okuma yazma da öğrenmesi icap edecekti. Farz edelim ki Hz. Muhammed Yahudilik veya Hırıstiyanlıktaki peygamberlik mesleğine ilişkin malumata gerek duymadan böyle bir girişimde bulunmuş olsun. Bu durumda Hz. Muhammed kendi rolü, dinin temel ilkeleri ve uygulamaları hususunda bütünüyle aklına dayanmak durumunda kalacaktır. Bu durumda dini öğretilerin ilk tanıtıcısı veya kurucusu olarak görülen Peygamberin, vahiy olmaksızın sadece akli istidlallerle amacına ulaşmada başarılı olup olamayacağı hususu açıklığa kavuşturulmalıdır. Nitekim Dıraz, din konusunda saf aklın gücüne ilişkin

olarak şunları dile getirmektedir: “Din konusunda saf aklın gücü nedir? Onun çok sınırlı olduğunu itiraf etmek gerekir. Şüphesiz ki o, bize hurafe ve putperestliğin ne kadar yanlış, faydasız ve delice bir şey olduğunu gösterir. Ancak bu saçmalıklar bertaraf edilince yerlerine neyin konulması icap eder? Hiçbir doktrin sadece menfi kavramlar üzerine kurulamaz...”[1143]

Nöldeke, insanlık tarihinde başka örneği olmadığı halde, Hz. Peygamber’in kendisi için kurguladığı rolü mükemmel bir şekilde icra ettiği kanaatindedir. Zira ona göre, hz. Muhammed akıllı politikalar ve gündemler oluşturmada uzmandır. Medine Yahudilerinden ve dönemin Hıristiyanlarından istediği ilgi ve desteği alamayınca onlardan uzaklaşmaya kara vermiştir. Hatta daha önce Mekke’de hiç bahsetmediği halde Medine’de kendisini Yahudi ve Hıristiyanların da atası olan İbrahim’le irtibatlandırarak davetini daha etkili bir şekilde yaymayı denemiştir.

Burada şöyle bir hususa dikkat çekmek gereklidir ki Medine’de Hz. Muhammed’in Hz. İbrahim’e dönük vurgularının -şâyet ilgili sûrelerin oryantalistlerin iddia ettiği gibi Medenî oldukları kabul edilirse- gâyet doğal olduğu görülür. Zira her bir mesajın bir bağlamı ve dinleyici kitlesi bulunur ve sosyolojik olarak kitle, mesajın tonunu ve içeriğini elbette etkiler. Mekke’de Hz. İbrahim geleneğini bilen Yahudi ve Hıristiyanlar yokken Medine’de bunlar bulunmaktaydı. Doğal olarak orada ortak değere vurgu anlamında Hz. İbrahim isminin daha merkezi bir önem kazandığı rahatlıkla söylenebilir.

Buna ek olarak Arap toplumunun kabile ve nesep değerlerine son derece önem verdiği ve atalarını gâyet iyi tanıdığı, buna ilişkin soy ağacı ve silsileleri titizlikle muhafaza edip öğrendikleri bilinen bir şeydir. Hz. Peygamberin “atanız İbrahim” ifadelerini -eğer ataları İbrahim’e dayanmıyorsa- en başta Arapların reddetmesi ve onun bu sözünün tarihi verilerle çeliştiğini iddia etmeleri gerekmez miydi? Oysa Araplar Hz. İbrahim’in oların atası olduğunu ve aynı zamanda Kâbe’nin banisi olduğunu gâyet iyi bilmekteydiler.

Hz. Muhammed’in ilahi vahyin risaletiyle görevlendirildiğini kabul etmeyen Yahudi Weil ve Hıristiyan Nöldeke, Kur’an’ın vahiy, Hz. Muhammed’in de gerçekten peygamber olduğunu reddetmek için akli izahlar geliştirmişlerdir. Önemli uzmanlık

---

[1143] Draz, *Kur’an’a Giriş,* 106.

alanlarından biri Kur'ân kronolojisi konusu olan her iki ismin yukarıdaki açıklamaları, her şeyden önce Kur'ân kronolojisi verileriyle uyuşmamaktadır. Zira Hz. Peygamber İbrahim peygamberi ilk olarak Medine de değil çok daha önce Mekke'de gündemine almıştır. Weil ve Nöldeke'nin kronolojik sûre tertipleri incelendiğinde, Hz. İbrahim'den bahseden Enam, İbrahim, Hud, Meryem, Enbiya, Şaura ve Ankebût gibi birçok sûrenin Mekkî olduğu görülecektir.

2.3.1.3. Vahy'in Hz. Peygamberin Geçirdiği Nöbetler Sonucu Oluştuğu İddiası

Nöldeke, Müddessir sûresine ilişkin rivâyetlerin ifadeleri dikkatle incelendiğinde, sûrenin anlatım yönüyle Alak sûresindeki tesirleri yansıttığını iddia etmiştir. "يَا اَيُّهَا الْمُدَّثِّرُ" ifadesiyle başlayan Müddessir sûresinin "دثروني/Beni örtün" fiiliyle bağlantılı olarak oluştuğunu dile getiren Nöldeke, Hz. Peygamber'in kendisine her nöbet geldiğinde elbiselerle örtülmeyi talep etmesinin, bilinen bir durum olduğunu ileri sürmüştür. Nöldeke'ye göre muhtemelen bu uygulama, temizlik ihtiyacından ziyade, cahiliye döneminin batıl inançlarına dayanmaktadır.[1144]

Nöldeke'nin dile getirdiği bu iddianın ilmi ve mantıki hiçbir temeli bulunmamaktadır. Nitekim o, Hz. Peygamber'in örtünmesini cahiliye dönemi batıl inançlarıyla ilişkilendirmiş ve örtünme olayının peygamberin geçirdiği bir nöbetin akabinde gerçekleşmiş olduğunu iddia etmiştir.

Buna karşın Nöldeke Hz. Muhammed'in mütemadiyen nöbet geçirdiği iddiasına ilişkin hiç bir delil sunmamış, Hz. Peygamber'in vahiy olayı akabinde örtünmesi ile ilgili rivâyetlere atıfta bulunmakla yetinmiştir. Nöldeke vahiy nazil olmazdan evvel örtünme ile nöbet geçirme arasında nasıl bir ilişki olduğunu da açıklamamıştır.

Akli gayretlerin vahyin keyfiyeti hakkında bir netice veremeyeceği malumdur. Zira yaratıcı ve mükemmel varlık ile yaratılan ve nakıs olan insan arasında ontolojik bir fark mevcuttur. Bununla birlikte vahiy tecrübesi insanoğlunun ilk yaratıldığı andan itibaren bildiği ve şahid olduğu bir gerçektir. Ayrıca Allah ile insan arasında farlılıklar olmakla birlikte yaratma ve emretme yetkisine sahip olan Allah, insanla iletişim için fıtratına uygun bir kaynak da yaratmıştır. Bu kaynak vahiydir.

[1144] Nöldeke, *Geschichte des Qorans*, I, 87- 88.

Zihinsel, psikolojik ve fizyolojik anlamda ciddi bir sorun olan nöbet geçirmek ile vahiy arasında çok büyük farklar mevcuttur. Öncelikle vahiy muhatabının ruh ve akıl sağlığında olumsuz bir tesir bırakmaz. Yani peygamberlikle şereflenen seçkin insanlar vahiy tecrübesi sonrası veya öncesinde yaşadıkları çevre tarafından gözlemlenmiş olumsuz hiçbir davranış sergilememişlerdir. Nöbet ise genellikle psikolojik, zihinsel veya fizyolojik bir nakısanın tesiriyle veya bilinen bir sebep olmaksızın gerçekleşir. Nöbet geçiren kişi bu yaşantısının etkisiyle çevresini rahatsız edecek davranışlar sergiler veya şuurunu kaybederek istem dışı hareketlerde bulunur. Nöbet geçiren kişinin sosyal çevresi de bu durumu marazi bir vakıa olarak addeder. Ayrıca nöbet geçiren kişiler bu süreçte kendilerine zarar verecek hareketler dâhil hiçbir şeyi hatırlamazlar. Vahiy olayında ise bunların hiçbiri yoktur.

Özellikle tarihi tenkit yöntemi gibi belirli bir tarihe ait gelişmeleri, dönemin siyasi, sosyal, kültürel vb. şartları ile ilişkilendirerek tahlil etmeye odaklanmış yöntemleri kullanan oryantalistler, gerek Mekke gerekse de Medine döneminin toplumsal hafızasında, Hz. Peygambere dair en ufak bir fizyolojik veya ruhsal hastalığa işaret eden tek bir bilgi kırıntısından dahi bahsedememişlerdir. Dünya tarihinde hakkında en fazla detaylı ve sahih malumat bulunan kişi Hz. Muhammed'dir. Nitekim Hz. Peygamber'in sünneti, sireti ve İslami rivâyet kaynakları neredeyse onun bütün hayatını kayıt altına almıştır. Nefislerinin ve kör inatlarının esiri olan insaf ve izan yoksunu hastalıklı ruhlar ve zihinler bir tarafa bırakılacak olursa; Kur'ân'ın mesajına tahammül edemeyen hiçbir İslam düşmanı, Hz. Peygamber'in ruh hali ve karakteri hakkında olumsuz tek bir malumat veya delil getirememiştir. Aksine muarızları, genellikle onun güzel ahlakı, kişiliği, karakteri ve insani hasletleri gibi davetini başarıya ulaştıran erdemlerine sıklıkla işaret etmişlerdir.

2.3.2. Kur'ân'ın Özgünlüğü Hakkındaki İddiaları

Weil ve Nöldeke'nin Kur'ân'ın özgünlüğünü hedef alan iddiaları incelendiğinde, Kur'an'ın indiği dönemde Arabistan coğrafyasını kuşatmış olan cahiliye kültürü ve Ehl-i Kitap malumatının tesiri altında kaldığı tezini kanıtlamaya çalışıtıkları görülecektir. Oryantalistler Hz. Peygamber'in eseri olduğunu iddia ettikleri Kur'ân'ın, harici tesirlere maruz kaldığını; dolayısıyla dil, üslup, kavram dünyası yanında muhteva açısından da özgün olmadığını ileri sürmüşlerdir. Oryantalistlere göre, dil-üslup özellikleri ile

kavram dünyası açısından incelendiğinde Kur'an'da, cahiliye geleneği ve Ehl-i Kitap tesiri olduğu müşahede edilmektedir. Onlara göre benzer şekilde Kur'an'ın muhtevası da cahiliye geleneği ve Ehl-i Kitap tesiri altında kalmıştır.

Bu konuyla ilgili bazı iddialar aşağıda iki başlık altında kaydedilmiştir

2.3.2.1. Cahiliye ve Ehl-i Kitap Geleneğinin Kurân'ın Dil-Üslup Özellikleri ve Kavram Dünyasını Etkilediği İddiası

Weil ve Nöldeke'nin bu hususta ileri sürdükleri bazı temel iddialar aşağıda sıralandıktan sonra tahlil ve tenkit edilecektir.

Nöldeke Felak ve Nâs sûrelerinin ifade ve üsluplarının Hz. Peygamber'e ait olmadığını, bazı kalıp ifadelerin ve bilhassa sûrelerin son üç âyetinin cahiliye kültürüne ait kavramların İslamileştirilmesiyle oluşturulduğunu iddia etmiştir. Nöldeke ayrıca Allah'tan başkasından yardım istenemeyeceği öğretisiyle birlikte şeytan veya kötü ruhların insana zarar verebilecekleri anlayışının birbiriyle çeliştiğini dile getirmiş, bu bağlamda şeytanın tesirini kırmak için sihirli bazı ifadelerin kullanılmasını tavsiye eden bazı âyetlerin (Mü'minûn, 97; Nahl, 98; Fussilet, 36 ve Enfâl, 200) kurgulandığını iddia etmiştir.[1145]

Fâtiha sûresinin edebi bağlantılarının paralellik arz etmediğini ve teolojik açıdan dua formatıyla Hz. Muhammed tarafından kurgulanmamış olduğunu iddia etmiştir. Ona göre dua formatı, ancak din dilinin oturmasından sonra oluşturulabilir.[1146] Netice itibarıyla Hz. Peygamber Fâtiha'nın âyetlerini farklı zamanlarda almış ve sonradan bunları dua olarak birleştirmiştir.[1147] Nöldeke sûrenin başındaki "اَلْحَمْدُ لِلّٰهِ" ifadesinin Yahudi ve Hıristiyan gelenekteki dua formatından esinlenerek kurgulandığını iddia etmiştir.[1148]

Nöldeke, İslami kaynakların Fâtiha sûresiyle de ilişkilendirdikleri ve Hicr sûresi 87. âyetteki "سَبْعاً مِنَ الْمَثَانِي" ve Zümer sûresi 24. âyette "مثانى" ifadesinin İbranice'deki

[1145] Nöldeke, *Geschichte des Qorans,* I, 109.
[1146] Nöldeke, *Geschichte des Qorans,* I, 111.
[1147] Nöldeke, *Geschichte des Qorans,* I, 113-114.
[1148] Nöldeke, *Geschichte des Qorans,* I, 116.

“mişna” veya İbrani-Arami dildeki “mesnisu” kavramlarıyla ilişkili olduğunu ileri sürmüştür.[1149]

Besmele’nin Fâtiha’nın bir âyeti olmadığını düşünen Nöldeke, “بسم الله/Allah’ın adıyla” ifadesinin İncil’de yer alan “Tanrı’nın adını çağırmak” ifadesinden esinlenerek oluşturulduğunu ve Yahudi kaynaklarından esinlenmeyle tüm sûre başlarına yerleştirildiğini iddia etmiştir.[1150]

Nöldeke’nin Felak ve Nâs sûrelerinin ifade özelliklerinin Hz. Peygamber’e ait olmadığı ve sûrelerin son üç âyetinin cahiliye kavramlarının İslamiştirilmesiyle oluşturulduğu iddiası, vahyin hem dil ve üslup hem de kavramsal miras açısından özgün olmadığını temellendirmeye matuftur.

Nöldeke sûrelerdeki ifade özelliklerinin Hz. Peygamber’e ait olmadığı iddiasını destekleme sadedinde herhangi bir argüman zikretmemiştir. Daha önce de ifade edildiği üzere Nöldeke ve Wei,l Kur’an’ın vahiy olmadığına yönelik ana tezlerinden sonra Hz. Muhammed’in eseri olarak değerlendirdikleri Kur’ân’ın özgünlüğünü tartışmaya açmışlardır. Ayrıca iddia ettikleri üzere sûrelerdeki ifade özellikleri dikkate alınınca Mekke dönemi vahiylerinin üslup özelliklerine aykırı bir durumun bulunmadığı da gözlemlenmemektedir.

Kur’an’ın Mekkî ve Medenî vahiylerinin ifade ve üslup özellikleri hakkında muhtelif değerlendirmelerde bulunan her iki isim de sûreyi Mekke döneminin ilk aşaması içinde değerlendirmişlerdir. Sûrede cahiliye devri kavramlarının bulunduğu iddiası da tatmin edici argümanlarla açıklanmamıştır. Gerçek imana ulaşılmasını engellemek için vesvese vermeyi meslek edinmiş cin ve insan şeytanlarına karşı inananların uyarılmasını ifade eden Kur’ân’daki âyetlerde hangi cahiliye kavramlarının tesiri olduğu, gerçekten izaha muhtaç bir iddiadır. Zira Kur’an’da birçok vesileyle şeytan ve yandaşlarına karşı uyanık olunması bunların sayısız fitnelerinin bulunduğu, temel amaçlarının insanları kulluktan alıkoyarak inkâra sürüklemek olduğu vurgulanmıştır.

Her iki sûrede de Hz. Peygamber’e ve müminlere, zor ve sıkıntılı anlarında, görünür ve görünmez tehlikeler karşısında Allah’a sığınmalarının önemi

[1149] Nöldeke, *Geschichte des Qorans*, I, 115.
[1150] Nöldeke, *Geschichte des Qorans*, I, 116-117.

anlatılmaktadır. Sûrelerde tam anlamıyla bir konu birliği bulunmaktadır. Bu iki sûre vahiy tarihi içinde belki de Fâtiha'dan sonra müminlerin gündemlerinde en fazla yer edinen vahiylerdendir. Öyle ki bazı sahabeler Mushaflarında onları tek sûre olarak kaydetmişledir. Dolayısıyla, sûrelerde gerek ifade gerekse de kavramsal açıdan cahiliyeden alıntı ya da esinlenme olarak nitelenebilecek hiçbir cümle yoktur. Bununla beraber Kur'ân, cahiliye kültürünün bireyleri olan Araplara anladıkları dil ve kavram düzeyinde hitap ettiğinden Kur'ân'i kavram ve dil özellikleri ile cahiliye dönemi dil ve kavramlarıyla elbette ortak bazı kullanımlara sahip olacaktır. Buradan hareketle Kur'ân'ı dil-üslup ve kavram kullanımı açısından cahiliyeden beslenmekle itham etmek en basit ifadesiyle bilinçli bir körlüktür.

Allah'tan başkasından yardım istenemeyeceği öğretisiyle birlikte şeytan veya kötü ruhların insana zarar verebilecekleri anlayışının birbiriyle çeliştiği iddiasına gelince; Nöldeke'nin çelişki olarak ifade ettiği iki durum arasında çelişki ilişkisi kurulamaz. Zira Allah'tan başkasından yardım istenemeyeceği öğretisi, ancak O'n başkasından yardım istenebileceğini olumlayan bir ifade veya öğretiyle çelişir. Hâlbuki sûrelerde insana zarar verebilecek bazı varlık ve olgulardan bahsedilmekte bunların zararlarından korunmak için Allah'a sığınılması tavsiye edilmektedir. Şâyet Kur'ân'da Müslümanlara hiçbir şeyin zarar veremeyeceği beyan edilmiş olsaydı, Nöldeke'nin iddiası makul görülebilirdi.

Ayrıca Nöldeke'nin Kur'ân'da kötü ruhların tesirini bertaraf etmek için kullanılması önerilen sihirli ifadeler olarak kaydettiği âyetlere bakıldığında tümünde, aynı kök fiilin "عاذ" farklı kalıplarıyla Şeytan'ın şerrinden Allah'a sığınmanın (istiaze) dile getirildiği görülecektir. Nöldeke, bu âyetleri ilahi ve beşeri dinlerde kötülüğün temsilcisi olan şeytan hakkında hiçbir şey bilmiyormuşçasına yorumlamakla, aslında nasıl bir algı yönetimi yapmaya çalıştığını da göstermiştir.

Nöldeke'nin Fâtiha ve Besmele'yle ilgili iddialarına gelince: kanaatimizce bu iddialar da birçok açıdan yanlış temellere oturtulmuştur. Öncelikle, İslam dininin kutsal kitabı içindeki en temel parçanın, gerek metin gerekse de içerik ve kurgu açısından Ehl-i Kitap kaynaklı olduğunu iddia etmek, her şeyden öte İslam'ın en hassas, merkezi ve kıymetli değerleriyle uğraşmak anlamına gelmektedir. Bu girişim bir bilim insanı tarafından yapılmamış olsa belki de bu iddialara cevap vermek gereği duyulmayacaktı.

Ancak bu iddiaları dillendirenler oryantalist akademyanın en yetkin ve meşhur temsilcilerinden Weil ve Nöldeke olunca kısa ve öz bir tahlil ve tenkit yapmak yerinde olacaktır.

Fâtiha sûresinin parça parça farklı zamanlarda oluşturulduğu ve ibadet amacıyla dua formatına dönüştürüldüğü iddiasının delilleri bağlamında ne Weil ne de Nöldeke kaale alınacak bir açıklama yapmamışlardır. Görüşlerini temellendirme sadedinde hiçbir İslami kaynağa da atıf yapma ihtiyacı hissetmemişlerdir. Örneğin bu hususta, şu âyet falan zamanda, diğeri şu dönemde, öteki şu olaydan sonra inmiştir, şeklinde tek bir açıklamada dahi bulunmamışlardır. Dua formatından hareketle önceki kitabi dinlerin dualarıyla karşılaştırarak kolaycı bir çıkarımda bulunmuşlardır. Onlara göre Fâtiha sûresi ve Besmele, Hıristiyan ve Yahudi kaynaklarında geçen Süryani, Arami ve İbrani dilinde yazılmış benzer ifadeler ve bazı ortak yönler nedeniyle özgünlüklerini kaybetmişlerdir. [1151] Oryantalistlerin tercih ettiği bu kolaycı yol, belki dinlerin tarihi ve teolojik köklerini bilmeyenler için ilk bakışta mantıklı ve ikna edici gelebilir, ancak bu bilgilere vakıf olanlar için ise sığ, peşin hükümlü ve yanıltıcı bir tercih olmaktan öteye geçmeyen, ne akademik ne de ahlaki değerlerle bağdaşmayan bir girişim olarak görülecektir.

Özetle söylemek icap ederse; gerek Fâtiha gerekse de Besmele, içerikleri ve üslupları açısından hiçbir metnin ve hitabın olmadığı kadar özgün ve otantiktirler. Zira Besmele, kaynağını ilk vahiydeki "اِقْرَأْ بِاسْمِ رَبِّكَ الَّذ۪ي خَلَقَۚ/Oku, yaratan rabbinin adıyla" hitabından almış; Fâtiha ise Mekke'deki ilk davetin manifestosu olarak sabah akşam defalarca dillerde ve gönüllerde terennüm edilmiştir. Fâtiha da Besmele de İslâm toplumunun başından itibaren en fazla kullandıkları ve muhatab oldukları iki temel Kur'ân'i öğe olmaları hasebiyle bu iki oryantalistin hakkında en son şaibe çıkarabilecekleri vahiy pasajlarıdır.

2.3.2.2. Kur'ân'ın Muhteva Açısından Cahiliye ve Ehl-i Kitap Kaynaklarından Beslendiği İddiası

Weil ve Nöldeke'nin bu hususta ileri sürdükleri bazı iddialar aşağıda sıralandıktan sonra tahlil ve tenkit edilecektir.

[1151] Nöldeke, *Geschichte des Qorans*, I, 112.

Nöldeke Müslümanların, Kadr sûresinin tefsiri bağlamında bazı rivâyetlere dayanarak Allah'ın Kur'ân'ı önce orta semaya indirdiği, daha sonra ise ihtiyaca binaen meleğin vahiyleri buradan alarak sırasıyla Peygamber'e ulaştırdığı yönünde görüşler ileri sürdüklerini belirtmiştir. Ona göre bu bilgi sağlam esaslara dayanmaktadır. Zira Yahudi ve Hıristiyan rivâyet geleneğinde, Tanrı'nın vahyi kendi eliyle yazması, vahyin gökten ya da bir melek aracılığıyla kitap formatında getirilmesi şeklindeki tüm tasavvurlar bu teorinin oluşmasında pay sahibidir.[1152]

İslam Peygamberinin Nûh sûresinde, Arap müşriklerin putları hakkında Nûh'a öykündüğünü ileri süren Nöldeke, bu durumun başka kaynaklardan edinilmiş malumatın bir kalıntısı olduğunu iddia etmiştir.[1153]

Nöldeke, Furkân sûresi, 4-5. âyetlerin İslam'ın erken dönem tarihi için son derece büyük bir öneme haiz olduğunu iddia etmektedir. Zira ona göre, "Hz. Muhammed'in kutsal kitaplardan bazı pasajları nasıl bir iştiyakla alıntıladığı bu sayede müşahede edilmektedir."[1154]

Nöldeke, İsrâ sûresi 1. âyet dışında Hz. Muhammed'in göğe yükselmesi hakkında Kur'ân'da başka bir pasajın bulunmamasını, bu hikâyenin aslında ilk olarak Hz. Peygamber'in ölümünden sonra erken dönem Hıristiyan literatüründe sıklıkla geçen göğe yükselme hikâyelerinden esinlenerek kurgulanmasıyla açıklamıştır.[1155]

Nöldeke, Bakara sûresi 222. âyetin, biçimsel açıdan mevcut yerinden izole edildiğini ileri sürmüştür. Kaynaklarda yer alan bazı rivâyetlerde, âyetin Yahudi geleneği hakkında nazil olduğunun ve Yahudilerin "Bu adam, Muhammed, kendisine muhalefet ettiğimiz hiçbir şeyi olduğu gibi bırakmayacak." cümlesini buna bir tepki ifadesi olarak sarf ettiklerinin kayıtlı olduğunu belirten Nöldeke'ye göre bu malumat, âyetin zahiri hakkında hiç bir şey söylememektedir. Zira âyette, adet döneminde olan kadınlar hakkında geliştirilen esaslarla ilgili bilgiler, Yahudi hukuk geleneğindeki bilgilerle tamamıyla uyuşmaktadır.[1156]

[1152] Nöldeke, *Geschichte des Qorans,* I, 80.
[1153] Nöldeke, *Geschichte des Qorans,* I, 124.
[1154] Nöldeke, *Geschichte des Qorans,* I, 134.
[1155] Nöldeke, *Geschichte des Qorans,* I, 135-136.
[1156] Nöldeke, *Geschichte des Qorans,* I, 183.

Âl-i İmrân sûresi 26. âyetin bir şükür duası olduğunu ve diğer âyetlerle konu birliği açısından uyuşmadığını ileri süren Nöldeke, âyetin ikinci yarısının üslup ve içerik yönünden Yahudi kaynaklı olduğu intibaını verdiğini iddia etmiştir.[1157]

Âl-i İmrân sûresi 90. âyetin Yahudi Şa's ya da başka bir şahıs ile ilişkilendirilmesinin imkân dâhilinde olduğunu belirten Nöldeke, bu hikâyenin eski bir rivâyetten ziyade muhtemelen skolastik (öğretilmiş) bir kutsal kitap yorumuna dayandığını ileri sürmüştür. Ona göre bu âyet, genel durumu her halükarda doğru olarak tasvir etmiştir.[1158]

Kur'an vahyinin muhteva açısından özgün olmadığını dile getiren ve yukarıda yer alan iddialardan bazılarını ele alarak değerlendirmek yerinde olacaktır. Weil ve Nöldeke'nin bu meyanda ileri sürdükleri iddialardan biri, Kur'an'ın nüzûl keyfiyetiyle ilişkilidir. Buna göre İslami gelenekte vahiy, önce Levh-i Mahfuz'a kaydedilmiş, sonra oradan toplu olarak orta semaya indirilmiş ve ardından da peyderpey Hz. Peygamber'e nazil olmuştur. Nöldeke Müslümanların bu kurguyu, Yahudilik ve Hıristiyanlık geleneğinden aşırdıkları birtakım bilgilerle inşa ettiklerini iddia etmektedir.

Oryantalist zihniyette sıkça müşahede edilen bu yaklaşımın temelinde, her şeyden evvel İslam'ı vahiy dini olarak benimsememe ön kabulü yatmaktadır. Bu peşin hükme göre İslam, ilahi-kitabi dinler tarihinde heretik bir hareket bile değildir. Zira sapkın olmakla beraber ana gövdeden ayrılan birçok akım, bazı temel öğreti ve uygulamaları terk etmemiştir. Bu oryantalist yaklaşımın en sorunlu tarafı, zorunlu olarak en erken tarihli olanın en özgün olduğu ön kabülüne saplanmış olmasıdır. Aslında bu yaklaşıma göre değerlendirildiğinde, Yahudilik asıl olup Nöldeke'nin dini olan Hıristiyanlık, özgün değildir.

Hâlbuki İslam dininin benimsediği vahiy tarihine göre, tarih boyunca insanlık tek ilahi dinin muhatabı olmuştur; o da İslam'dır. İslam Hz. Âdem'in, Hz. Nuh'un, Hz. İbrahim'in, Hz. Musa'nın, Hz. İsa'nın ve Hz Muhammed'in elçiliğini yaptıkları kesintisiz mesajın ortak ve genel adıdır. Tarihi süreçte sapmalar ve tahrifler nedeniyle İslam dini aralıklarla peygamberler öncülüğünde yeniden asli temel yörüngesine

---

[1157] Nöldeke, *Geschichte des Qorans*, I, 192.
[1158] Nöldeke, *Geschichte des Qorans*, I, 192.

oturtulmuş; zamanın değişmesiyle ve toplumların farklı ihtiyaç ve sorunlarına muvacehesinde bazı fer'i hükümleri revize edilmiştir.

Sonuç olarak Hz. Âdem'den Hz. İbrahim'e kadar gelen tevhid dinindeki temel değişmez esaslar, Hz. Musa tarafından ikrar edilmiş; Hz. Musa'nın öğretileri, Hz. İsa tarafından el üstünde tutulmuş ve Hz İsa'nın bıraktığı miras da Hz. Muhammed tarafından sahiplenilmiştir. Fakat burada bir peygamberden diğerine tevarüs olunan din, asla tahrif edilmemiştir.

Bu bağlamda mevcut halleriyle sapmış olsalar dahi özleri itibarıyla aynı kaynaktan beslenmiş olan tüm kitabi dinlerde, bu kaynağın izlerine rastlanması gâyet tabii ve olması gereken bir durumdur. Bu sebeple Ehl-i Kitap ve İslam'ın birçok mevzuda ortak yönleri bulunmaktadır. Vahiy olgusu da bunların en başında gelmektedir.

Kur'an'daki dini hükümlerin Yahudi geleneğinden alındığı iddiası, Kur'an'ın özgün olmadığına dair Nöldeke'nin dile getirdiği birçok iddiadan biridir. Bakara sûresi 222. âyet bağlamında özetle Nöldeke; her ne kadar âyetin tefsirinde Yahudilerle ilişikli başka mevzular gündeme getirmiş olsa da âyetin zahiri incelendiğinde, Kur'an'ın adet döneminde olan kadınlar hakkında geliştirdiği esasların tamamında Yahudilerinkilerle uyuştuğunu dile getirmiştir.[1159]

Müşahede edildiği üzere bu açıklamalarıyla Nöldeke, Kur'an'ın hükümlerinin Ehl-i Kitap bilhassa da Yahudilik kaynaklı olduğunu vurgulamaya çalışmaktadır. Yukarıda zikrettiğimiz diğer örneklerde de benzer iddialar dile getirilmiştir. Bu hususta İslam-Ehli-i Kitap ilişkisi bağlamında yukarıda dile getirdiğimiz yaklaşıma ek olarak İslâm inanışında, Kur'an'ın vahiy geleneğinin son halkası olarak kabul edildiğinin hatırlanması gerektiği kanaatindeyiz.

İnsan hayatında değişmeyen ihtiyaçlar ve olgular değişenlere kıyasla aslında çok daha fazladır. Özellikle temel hukuk kuralları, ahlak ilkeleri, farklı görünümlerde olsalar da fizyolojik ve sosyal ihtiyaçlar genellikle pek değişmemektedir. Bu gerçekten hareketle ilahi kaynaklı dinlerde tarih, hukuk ve insan tasavvurunun birbirine yakın olması gâyet tabiidir. Bunun yansıması olarak da birtakım uygulama ve yaklaşımlarda benzerlikler, hatta aynilikler görülmektedir. Bu durum birinin diğerinden daha özgün

[1159] Nöldeke, *Geschichte des Qorans*, I, 183.

veya asıl olmasıyla değil; her ikisinin de aynı kaynaktan beslenmiş olmasıyla açıklanmalıdır. Nitekim İslâm'ın temel referansları Kurân ve Sünnet, Hz. Muhammed'in elçiliğini yaptığı dinin, kendisinden önceki ilahi dinleri tamamlayıcı özelliğine pek çok yerde vurgu yapmışlardır.

2.3.3. Kur'ân'ın Otantikliği Hakkındaki İddiaları

Kur'ân'ın otantikliğinden kasıt, tarihi süreç içinde bilhassa da Hz. Muhammed'e nazil olduğu ve metinleştiği dönemde, hitap ve metin açısından herhangi bir değişikliğe uğramamış olmasıdır. Başka bir ifadeyle mevsukiyetine halel gelmemesidir.

Kur'ân tarihi ve kronolojisi alanında öncü Alman oryantalistler Weil ve Nöldeke, Kur'an'ın mevsukiyeti hususunda çok sayıda iddia ileri sürmüşlerdir. Oryantalistlerin Kur'ân'ın otantikliğini hedef alan iddiaları incelendiğinde yoğunlaştıkları mevzular açısından bu iddiaların, üç gruba tasnif edilebileceği görülecektir. Bunlardan ilki, Hz. Peygamber'in kendisinin oluşturduğu vahiylerde, vahiy metinlerinde ya da metinlerin Kur'an'daki yerlerinde değişiklik, ekleme veya çıkarma yaptığına yönelik iddialardır. İkinci grupta, Mushaf'ta Hz. Peygamber'den sonra ekleme çıkarma ya da değiştirme şeklinde tahrifat yapıldığı yönündeki iddialar, üçüncü grupta ise bazı, âyetlerin veya âyet içindeki ifadelerin kaybolduğu ve bazı âyetlerin farklı sûrelerde aynen tekrar edildiği iddiasıdır.

2.3.3.1. Hz. Peygamber'in Vahyin Metninde ve Düzeninde Keyfi Tasarruflarda Bulunduğu İddiası

Oryantalistler bu konuda çok sayıda iddia ileri sürmüşlerdir. Kur'an'ı Hz. Muhammed'in eseri olarak değerlendiren oryantalistler açısından Hz. Peygamber'in kendi oluşturduğu hitaba veya metne istediği zaman müdahale etmesi şaşılacak bir durum değildir. Bu başlık altında Weil ve Nöldeke'nin Kur'an vahyini tarihlendirme bağlamında bu hususta dile getirdikleri bazı iddialar kaydedilerek değerlendirilecektir.

Nöldeke, Müddessir sûresi 31. âyetteki “وَمَا هِيَ اِلَّا ذِكْرٰى لِلْبَشَرِ” ifadesinin Hz. Peygamber tarafından Medine döneminin ilk yıllarında buraya eklendiğini iddia etmiştir.[1160]

Weil’e göre Müzzemmil sûresinin 10-20 âyet grubu daha sonraki bir dönemde sûreye eklenmiştir.[1161] Weil’i teyit eden Nöldeke’ye göre de Müzzemmil sûresi 20. âyeti, Müslümanların itirazlarına mahal bırakmayacak derecede Medenîdir. Bu âyetin Müslümanların inkârcılarla mücadele ettikleri bir sürece karşılık geldiğini savunan Nöldeke, 2. ve 3. âyetlerle konu benzerliğinden dolayı âyetin ileriki zamanlarda Hz. Peygamber veya ashabından biri tarafından bilinçli bir şekilde sûreye yerleştirildiğini iddia etmiştir.[1162]

Nöldeke, Garanik olayıyla ilişkilendirilen Necm sûresi 19-22 âyet grubunu takiben gelen 23. âyet ve 26-32. âyet grubunun, kesinlikle daha sonraki bir zaman dilimine ait olduğu görüşündedir. Ona göre bu âyetler, şuuru yerine geldikten sonra Hz. Muhammed’in olayı çarpıtarak şeytanı suçlamasından ibaret bir hikâyeleştirmedir.[1163]

Nöldeke’ye göre aslında Hz. Muhammed, Vakıa sûresinin ilk bölümü olarak değerlendirilebilecek 1-74. âyetleri önce ayrı bir sûre olarak planlamış, ancak daha sonradan bunları diğerleriyle birleştirmiştir. Nöldeke bu iddiasını desteklemek amacıyla yeni bir iddia daha ortaya atmış ve Hz. Peygamber’in 74. ve 96. âyetleri 74. âyet ve sonra gelen pasajlar arasında bağlantı kurmak amacıyla sonradan tasarladığını ileri sürmüştür.[1164]

Nöldeke, sûrenin 8-9. âyetlerinin, Müslümanları motive etme ve psikolojik rahatlık temin etme amacıyla sonradan 7. âyete eklendiğini iddia etmiş; sûrenin 33. âyetinin alışılmadık şekilde uzun olduğunu, ancak son dört kelime sayesinde ritmik kafiyeyi yakalayabildiğini ifade etmiştir. Yine, herhangi bir temellendirme yapmaksızın âyetteki “فانفذوا” kelimesi dışındaki diğer ifadelerin sûrenin aslına ait olmadığını ileri sürmüştür.[1165]

1160 Nöldeke, *Geschichte des Qorans,* I, 88. Nöldeke, هِيَ yerine هو zamirini kullanmıştır.
1161 Weil, *Einleitung,* 65
1162 Nöldeke, *Geschichte des Qorans,* I, 98.
1163 Nöldeke, *Geschichte des Qorans,* I, 103.
1164Nöldeke, I, 106. Nöldeke 73. ve 96. âyetler için, sonradan yazılan veya düzenlenen anlamında “redaktionell” ifadesini kullanmıştır.
1165 Nöldeke, *Geschichte des Qorans,* I, 107.

Nöldeke, kaynaklarda geçen bir rivâyeti örnek göstererek Şuarâ sûresinin 224-226 âyet grubuna bazı ifadelerin eklendiğini iddia etmiştir. Rivâyet şöyledir: Hasan b. Sabit, Abdullah b. Ravaha ve Kab b. Malik gibi sahip oldukları bütün yetenekleriyle kendilerini İslam'a adamış olan şairler, bir defasında hep birlikte ağlayarak Hz. Peygambere gelmişlerdir. Kendilerinin şair olduğunu bilen Hz. Peygamber'e, Allah'ın şairler hakkında 224. âyette küçük düşürücü ifadeler kullanmasından yakınmışlardır. Nöldeke'ye göre, her ne kadar kaynaklarda bu rivâyetin detayları hakkında fazla bilgi verilmemiş olsa da bu olaydaki muharrik unsur doğru anlaşılmıştır.[1166]

Nöldeke, bu örnek üzerinden, bazı erken dönem vahiylerinin sonradan bazı geç dönem vahiylere eklendiği yönündeki düşüncesinde haklı olduğunun kanıtlandığını savunur. Nöldeke'ye göre 224-226. âyetler kendilerinden öncekilerle irtibatlı olmadıkları gibi bunların Medine döneminde nazil olmaları için bir sebep de yoktur. Bu âyetler muhtemelen Hz. Peygamberle tartışan Kureyş'li şairler veya genel olarak şair taifesi hakkında kurgulanmıştır. Ayrıca söz konusu âyetler kendilerinden önceki âyetlerle başka yönlerden uyumlu gösterilseler de durum değişmeyecektir. Netice itibarıyla ona göre Hz. Peygamber'in erken dönemlerden itibaren şairlerle irtibatı olduğu bilinmektedir.[1167]

Nöldeke şairlerin Kur'ân'da bir tür kâhin veya falcı gibi tanıtıldıklarını belirtmiştir. Ona göre Kur'ân, şairlere ait rüyaların ya da işaretlerin anlamlı olduğuna (Enbiyâ, 5), şairlerin geleceğin perdesini aralayabildiklerine (Tûr, 30) dikkat çekmektedir. Ayrıca Kur'ân'da, şairler ve şiir hususunda bu kadarıyla yetinilmemiş; cin veya iblis gibi bazı varlıkların şairlerin ruhlarına nüfuz ettiği (Saffât, 36), zihinlerine güzel sözler yerleştirdiği ve onlara kendi ruhlarıyla iletişim kuracakları bazı yollar öğrettiği türünden farklı bilgiler paylaşılmıştır.[1168]

Nöldeke'ye göre Ahkâf sûresi 18-29. âyet grubu, kendilerinden önceki 17. ve sonraki 30. âyetlerde işlenen konuyla uyuşmadıkları için aslen başka bir yere ait olmalıdır. Nöldeke, erken döneme ait olduğuna yönelik rivâyetlerden dolayı aynı şekilde değerlendirilen 29. âyetin Cin sûresiyle benzer konuları ele aldığını ileri

[1166] Nöldeke, *Geschichte des Qorans,* I, 127.
[1167] Nöldeke, *Geschichte des Qorans,* I, 127, 128.
[1168] Nöldeke, *Geschichte des Qorans,* I, 128.

sürmüştür. Nöldeke, bu görüşü yanlış olsa bile âyetten, Hz. Muhammed'in kesinlikle ruhlar ve cinler âlemiyle irtibatta olduğuna inandığının anlaşıldığını iddia etmiştir.[1169]

Nöldeke, Sâd sûresinin ilk 11 âyetinin yahut tek başına 6. âyetinin, Kureyşlilerin yeğeni olan Hz. Muhammed'i daha fazla korumaması hususunda Ebu Talib'e yaptıkları baskılar neticesinde ya da Ebu Talip ölüm döşeğinde iken oluşturulduğunu iddia etmiştir.[1170]

Nöldeke, Weil'in Hz. Muhammed'in hicretten önceki âyetlerde herhangi bir nesh veya değiştirmeye gitmediği yönündeki görüşünün yanlış olduğunu bu konuda sadece Necm sûresiyle ilgili paylaştığı bilgilerin Mekke dönemi vahiylerinde de nesh veya değiştirme yaşandığını kanıtlamak için yeterli olduğunu belirtmiştir. Weil'in aksine Nöldeke, Hz. Muhammed'in başka kimselerden gizlice bilgi aldığı iddiasını konu alan 101. âyet ile inkârcıların açık bir şekilde onu yalancılıkla itham ettiklerinden bahseden 103. âyetin hicretin akabinde yaşanan gelişmelerle uyuşmadığı görüşündedir.[1171]

Nöldeke, Rum sûresinde yakın zamanda yapılacak bir savaşta Rumların Perslere galip geleceğinin anlatıldığı ilk âyetlerin, Rumlar ile Persler arasında komşu Arap topraklarında gerçekleşen bir savaş sonrasında oluşturulmuş olabileceğini iddia etmiştir.[1172]

Nöldeke, kaynaklarda haklarında belirtilen olaylarla ilgisi olmadığını düşündüğü Ankebût sûresinin 1-11. âyet grubunun yüksek ihtimalle Bedir Savaşı'ndan ya da Uhud Savaşı'ndan sonra Hz. Peygamber'in yürüttüğü yoğun gazve ve seriyye saldırıları esnasında oluşturulmuş olabileceğini iddia etmiştir.[1173]

Nöldeke'ye göre, Ehl-i Kitab'ın büyük kısmının Hz. Muhammed'in getirdiği vahiylere inanmaları gerektiğini konu edinen ve Mekkî olan Ankebût sûresinin 46. âyetindeki "اِلَّا الَّذِينَ ظَلَمُوا مِنْهُم" ifadesi, Bakara sûresi 150. âyette olduğu gibi, âyete sonradan eklenmiş görünmektedir. Zira "وقولوا" ile başlayan yan cümle öncesini gerekli kılan bir cümle değildir. "الا" ifadesiyle tekrar yapılan istisna, cümle içinde rahatsızlık

[1169] Nöldeke, *Geschichte des Qorans,* I, 160-161.
[1170] Nöldeke, *Geschichte des Qorans,* I, 131.
[1171] Nöldeke, *Geschichte des Qorans,* I, 148.
[1172] Nöldeke, *Geschichte des Qorans,* I, 149.
[1173] Nöldeke, *Geschichte des Qorans,* I, 155.

oluşturduğu gibi Kur'ân'da benzer başka bir kullanımı da yoktur. Nöldeke'ye göre bu yan cümle çıkarıldığında 46. âyette, Ehl-i Kitab'a karşı şiddet kullanılmasına izin vermeyen, sadece sözle mukabeleyi öngören bir anlam ortaya çıkacaktır. Bununla beraber ona göre, bu derece kısa bir metnin yeri ve tarihi hakkında kesin bir tespitte bulunmak kolay değildir. Ancak Mekkî vahiylerde "Ehl-i Kitap" ifadesinin yer almadığı, bunun yerine daha farklı ifadelerin geçtiği dikkate alındığında metnin Medenî kökenli olduğu söylenebilir.[1174]

Nöldeke'ye göre A'râf sûresinin bölümlerini birbirine bağlayan ortak bir konu birliği yoktur. Bu sebeple pasajların sonradan Hz. Muhammed tarafından birleştirilmiş olabilecekleri düşünülebilir. Nöldeke, ilk bölümün Mekke'de muhtemelen bir hac ibadeti esnasında oluşturulduğunu iddia etmiştir. Zira ona göre Hz. Peygamber bu âyetlerde çıplak olarak tavaf yapılması ve hac döneminde oruç tutulması gibi meseleleri ele almıştır.[1175]

Sûrenin 157. âyetindeki "وَعَزَّرُوهُ ve وَنَصَرُوهُ" ifadesinin genellikle ve ısrarla Ensar'a yorulduğunu hatırlatan Nöldeke, bu âyet ve aynı düşünce gelişimini takip eden 157. âyetle beraber 157-158. âyet grubunun Hz. Peygamber tarafından Medine dönemine ait bir ek olarak buraya sonradan yerleştirildiğini iddia etmiştir.[1176]

Nöldeke, Bakara sûresine ilişkin tarihlendirme görüşlerini dile getirmeden evvel hicretten sonra nazil olan vahiy pasajlarından bazılarının kaybolduğunu veya bizzat Hz. Peygamber tarafından imha edildiğini iddia etmiştir.[1177]

Nöldeke'ye göre, haram kılınmış yiyeceklerden bahseden Bakara sûresi 172-176. âyet grubu ve benzer konuları ele alan âyetler, Hz. Muhammed'in Yahudilerin ahkamını reddettiği bir zaman diliminde oluşturulmuşlardır.[1178]

Weil, Hz. Peygamber'in cariyesi olan Kıpti Maria ile ilişkisini konu alan Tahrîm sûresinin, Tebuk seferi akabinde oluştuğunu ileri sürmüştür.[1179] Nöldeke de İslami kaynakların Tahrim sûresini, Hz. Peygamber'in evinde gerçekleşen skandal bir olaya

---

[1174] Nöldeke, *Geschichte des Qorans,* I, 155-156.
[1175] Nöldeke, *Geschichte des Qorans,* I, 159.
[1176] Nöldeke, *Geschichte des Qorans,* I, 159-160.
[1177] Nöldeke, *Geschichte des Qorans,* I, 173.
[1178] Nöldeke, *Geschichte des Qorans,* I, 178.
[1179] Weil, *Einleitung*, 88.

göre tarihlendirdiklerini dile getirmiştir.[1180] Nöldeke'ye göre bu olay şu şekilde gerçekleşmiştir: Hafsa odasında olmadığı bir sırada Hz. Peygamber, onun odasında cariyelerinden biriyle birlikte olmuş, odasına dönen Hafsa onları bu halde yakalamış ve Hz. Peygamber'e ağır bir serzenişte bulunmuştur. Sadece gelenekle değil aynı zamanda kadının özel yaşam alanına da aykırı olan bu durum karşısında Hafsa, Aişe'nin de desteğini alarak Hz. Peygamber'in diğer eşlerini harekete geçirmiştir.[1181] Nöldeke Hz. Peygamber'in bu durumunun, İslam toplumu tarafından liderlerinin bir sapkınlığı olarak algılandığını ve büyük bir huzursuzluk doğurduğunu fark ettikten hemen sonra kendisini temize çıkaran âyetleri tasarlama gereği duyduğunu iddia etmiştir.[1182]

Kur'an'ın âyet ve sûre tertibi hakkında İslam tefsir geleneğinde ileri sürülen yaklaşımlara çalışmamızın Birinci Bölümünde daha önce değinilmişti. Buna göre âyetlerin sûrelerin içindeki düzenleri tam bir ittifakla tevkifi olup tüm âyetler, Hz. Peygamber'e Cebrail tarafından bildirildiği şekliyle okunmuş, yazılmış ve sûrelere yerleştirilmiştir. Sûrelerin sıralamasında ise bazı farklı yaklaşımlar olmakla birlikte büyük oranda tevkifi olduğu kabul edilmiştir. İlk cem faaliyeti neticesinde vahiy metinleri, Mushaf formatında kitaplaştırıldıktan sonra bu hususta tam bir icma sağlanmış; Mushaf'taki düzen tüm ashab tarafından tartışmasız olarak kabul edilmiştir.

Weil ve Nöldeke çoğu zaman âyetlerin tertibindeki İslami yaklaşımı dikkate almamışlar ve Hz. Peygamber'in âyetleri, ilahi yönlendirme ile sûrelere yerleştirmesini, bireysel ve nefsi bir tasarruf olarak değerlendirmişlerdir. Bu husustaki görüş ve iddiaları incelendiğinde her iki ismin, ileri derecede hoyratça değerlendirmeler yaptıkları görülmektedir. Onlara göre Hz. Peygamber, nazil olan vahyi önce sûrelerde her hangi bir yere yerleştirmiş ancak sonradan zaman zaman bu ilk yerlerinde değişiklikler yapmıştır. Weil ve Nöldeke hiç bir ilmi argüman ileri sürmeksizin İslam Peygamberinin çoğu zaman âyetlerdeki ifadelere ve kelimelere de müdahale ettiğini iddia etmişlerdir.

Oryantalistlerin bu husustaki yaklaşım ve tutumlarının ilim ahlakıyla nasıl ilişkilendirileceği bir yana, akıl ve izanla da açıklanacak bir tarafı da yoktur. Oryantalistlerin, İslam âlimlerinin kitap ve sünnetteki kat'i delillere dayanarak hükmünde istisnasız bir şekilde ittifak ettikleri bir mevzudan bihaber olmaları

[1180] Nöldeke, *Geschichte des Qorans,* I, 217.
[1181] Nöldeke, *Geschichte des Qorans,* I, 217.
[1182] Nöldeke, *Geschichte des Qorans,* I, 217.

imkânsızdır. Kur'an'a dair birçok meseleyi ayrıntısına kadar araştıran Weil ve Nöldeke'nin Kur'an tarihi ve kronolojisi alanının en temel konusunu, âyetlerin tertibinin tevkifiliği meselesini bilmemeleri gerçekten mümkün müdür?

Yukarıda yer verilen bazı oryantalist iddiaların değerlendirilmesine gelince; Nöldeke, Mekke döneminin başında nazil olan Müddessir sûresinin 31. âyetindeki " وَمَا هِيَ اِلَّا ذِكْرٰى لِلْبَشَرِ" ifadesinin, Medine döneminin ilk yıllarında Hz. Peygamber tarafından buraya eklendiğini iddia etmiştir.

Nöldeke âyetin Medenî olduğunu temellendirme sadedinde bahsi geçen dört gruptan Ehl-i Kitap ve kalplerinde hastalık olanların (ona göre münafıklar) Medine döneminde ortaya çıktıklarını dile getirmiştir. Buraya kadar Nöldeke'nin değerlendirmelerinde ciddi bir sorun yoktur, zira İslami kaynaklarda bu âyetin Medenî ve Mekkî olduğu konusunda farklı görüşler dile getirilmiştir.[1183]

Ancak 31. âyetin sonundaki "وَمَا هِيَ اِلَّا ذِكْرٰى لِلْبَشَرْ" ifadesinin Hz. Peygamber tarafından Medine döneminin ilk yıllarında sonradan buraya eklendiği iddiası delile muhtaçtır. Müşahede edildiği kadarıyla Nöldeke, bu ve benzer sayısız çıkarımında, Müslümanların âyetlerin ifade ve bölümlerine müdahale etme veya âyetlerin yerlerini değiştirme hususunda Hz. Peygamber'in kesinlikle bir yetkisi ve tasarrufu olmadığı yönündeki icmalarını umursamamaktadır.

Weil ve Nöldeke, Müzzemmil sûresi 10-20. âyet grubu veya sadece 20. âyetinin Hz. Peygamber veya ashabından birileri tarafından sonradan buraya yerleştirildiğini iddia etmişledir. Âyetlerin içerikleri ve üslupları ve ilgili rivâyetler dikkate alındığında Weil'in 10-20. âyet grubunun Medenî olduğu yönündeki görüşünün kabul edilemeyeceği söylenebilir. Bununla birlikte sûredeki 20. âyetin Medenî olabileceğine dair görüşler zaten İslami kaynaklarda da zikredilmiştir.[1184]

Özellikle Müzzemmil sûresi 20. Âyetin, 2-3, âyetlerle konu yakınlığı nedeniyle sonradan Hz. Peygamber veya sahabilerden biri tarafından Mushaf'taki mevcut yerine yerleştirildiği iddiası ise doğru değildir. Öncelikle konu birliği argümanı zaten

---

[1183] Selim b. İd el-Hilali ve Muhammed b. Musa Âli Nasr, *El-İsti'âb fî Beyâni'l-Esbâb I-III*, Dar'u İbn Cevzi, Riyad 2004, III, 480.

[1184] El-Hilali ve Âli Nasr, III, 469-480; Müslim, Ebü'l-Hüseyin Müslim b. el-Haccâc el-Kuşeyrî en-Nîsâbûrî, *Sahîhu Müslim I-V* (1.Baskı), Thk: Muhammed Fuâd Abdulbâkî, Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut 1991/1412, Salâtü'l-Musâfirîn: 139.

oryantalistlerin Kur'an'ı tezyif için sıklıkla dile getirdikleri bir eleştiridir. Ancak Nöldeke burada, Hz. Peygamber'in vahiyleri konu birliğine göre düzenlemek istediğini ifade etmiştir. Şâyet Hz. Peygamber Kur'an âyetlerini, konu birliğine göre düzenlemeyi amaçlamış olsaydı, mevcut Kur'an'da bunun yansımalarını açıkça görmüş olurduk. Üstelik bu durumda 20. âyet, 2 ve 3. âyetlerden çok sonra değil hemen önlerinde veya arkalarında dizilmiş olurdu. Ayrıca Nöldeke'nin iddia ettiği üzere âyetler arasında gece namazı konusunun ele alınması yönüyle bir konu birliği var gibi gözükmektedir. Fakat âyetlerdeki nüanslar özellikle de muhataplar dikkate alındığında, sûrenin başındaki âyetlerde hitabın Hz. Peygamber'e, sonundaki âyette ise müminlere yönelik olduğu görülmüş olacaktır.

Nöldeke, Vâkıa sûresi 1-73. âyetleri hakkında yaptığı değerlendirmelerde, Hz. Muhammed'in vahiyler üzerinde sınırsız ve keyfi tasarrufu hakkındaki inancını bir derece daha kuvvetlendirmiş, peygambere ait gizli planları dahi bilecek kabiliyet sahip olduğunu izhar etmiştir. Ayrıca Nöldeke, Vâkıa sûresinin ilk bölümü olarak nitelediği 1-73 âyetler ile bunları takip eden sonraki âyetler arasında ayrı sûre olarak değerlendirmeyi gerektirecek ne tür farklılıklar olduğunu da açıklamak zahmetinde bulunmamıştır. İddiasını temellendirmekte zorlanan Nöldeke, son derece sübjektif yeni bir iddiayla, 73 ve 96. âyetlerin, ikinci bölümdeki pasajlar arasında bağlantı kopukluklarını gidermek amacıyla tasarlandığını ileri sürmüştür. Bu açıklamalarda açık bir şekilde görüldüğü üzere Nöldeke, tamamen sunî, zorlama ve sinsice bir kurgu üretmiştir.

Rahman sûresi hakkındaki iddialara gelince; sûresinin nüzûl yeri hakkındaki İslami kaynaklardaki farklı yaklaşımlar bir tarafa bırakılacak olursa, Nöldeke'nin 7 ve 8. âyetlerin sonradan sûredeki 6. âyete eklendiğiyle ilgili iddiası ve bu iddiayı temellendirmek için dile getirdiği açıklamalar zorlama olmaktan öteye âyet grubunun muhtevasıyla da alakasızdır. Nöldeke'nin iddia ettiğinin aksine bahsi geçen âyetlerde psikolojik desteğe işaret eden bir anlatım yoktur.[1185]

Sûrenin 5 ve 6. âyetlerinde, güneş ve ayın bir hesaba göre hareket ettikleri, bitkilerin ve ağaçların secde ettikleri dile getirilmiştir. Takip eden 7 ve 8. âyetlerde ise Allah'ın göğü yükselttiği ve gök dâhil her şey için belirli bir ölçü ve düzen koyduğu

---

[1185] Nöldeke, *Geschichte des Qorans,* I, 107.

ifade edilmiş ve kullara belirlenen düzeni ve kuralları bozmamaları, kendi aralarındaki ilişiklerinde ölçülü olmaları tavsiye edilmiştir.

Nöldeke, Necm sûresinde Garanik olayıyla ilişkilendirdiği 19-22. âyetlerden sonra inen 23. âyet ve 26-32. âyetlere işaret ederek nesh'in Mekke döneminde de vaki olduğunu ileri sürümüştür. Ona göre Hz. Muhammed, dalgınlığına gelen bir anda önce Mekke'nin putlarını övmüş, bilinci yerine gelir gelmez ise bu hatasının farkına varmış ve 26-32. âyetlerle kusurunu örtmeye çalışmıştır. Nöldeke'nin nesh yaklaşımını birkaç açıdan eleştirmek mümkündür. Öncelikle belirtmek gerekir ki nesh, hükümlerle ilişkili bir olgudur. Kur'ân'daki veya Hz. Peygamber'in davetindeki her değişikliği nesh olarak değerlendirmek meseleyi anlamamış olmaktan kaynaklanmaktadır. Ayrıca Nöldeke'nin Necm sûresinde aralarında nesh ilişkisi bulunduğunu iddia ettiği âyetlerde, Hz. Peygamber'in önceki hatalı görüşünü değiştirmesine işaret edecek bir değişiklik de yoktur. Söz konusu âyetlerde putlara tapınma ve meleklerin Allah'ın kızları olduğu yönündeki batıl inançlar eleştirilmiştir.

Nöldeke'nin yukarıda zikredilen ve hicretten sonra nazil olan vahiylerden bazılarının kaybolduğu veya Hz. Peygamber tarafından imha edildiğini dile getiren iddiası, dikkat çekicidir. Zira aslında Nöldeke, bu iddiayla Müslümanların kemmiyet ve keyfiyet açısından en güçlü oldukları dönemde dahi Kur'ân'ın âyet ve sûrelerinin muhafaza edilemediğini ve bizzat Hz. Peygamber tarafından imha veya tahrif edildiğini dile getirmektedir.

Nöldeke'nin Kur'ân vahyinin mevsukiyetine dair kanaatleri ve algısını açık bir şekilde sergileyen iddialarına göre vahyin kaynağı Hz. Peygamber olup, istediği zaman vahiy üretmiş, dilediğinde bazı ifadeleri değiştirmiş ve beğenmediklerini iptal etmiştir.

Garanik meselesi, Weil ve Nöldeke başta olmak üzere tüm oryantalistlerin iştiyakla ele aldıkları bir mevzudur. Bu mevzuyla ilgili Taberi ve İbn Kesir başta olmak üzere bazı tefsir kaynaklarında, bilhassa da Hac Sûresi 52. âyetin tefsiri bağlamında nakledilen asılsız ve zayıf nakiller, oryantalistlere paha biçilmez derecede malzeme vermiştir.[1186]

[1186] Ebu Ca'fer Muhammed b. Cerîr et-Taberî, *Cami'u'l Beyân an Te'vîli Âyi'l-Kur'ân, I-X*, Thk. Ahmed Abdu'r-Rezzak el Bekri vd., Daru's-Selâm, Kahire 2009, VI, 5874-5879.; İmâduddîn İsmâîl b. Ömer İbn Kesîr, *Tefsîru'l-Kur'âni'l Azim, I-IV,* Thk. Abdulhafîz Mansûr, Dâru'l-Feyhâ, Dımeşk 1994, III, 308-

Burada Garanik meselesini enine boyuna ele almak yerine sadece vahyin tarihlendirilmesi bağlamında Weil ve Nöldeke'nin 19-22 âyetlerde Peygamber'in şuurunu kaybettiği; 23. ve 26-32 âyetlerde ise bunun farkına vararak kusurunu örtmeye çalıştığı şeklindeki iddialarını tartışacağız.

Garanik olayı olarak bilinen hikâyenin birçok kaynakta zikredilmiş olması, olayın bir tarihî gerçekliği ve arka planının olduğunu göstermektedir. Ancak içeriği açısından böyle bir olayın nakledildiği şekliyle kabul edilmesi, Kur'ân'ın en temel ilkelerini göz ardı etmek anlamına gelecektir. Zira Kur'ân, ilahi kelam olması hasebiyle Hz. Peygamber dâhil hiç kimsenin müdahalesine açık olmadığı gibi batıl tesirlere de kapalıdır.[1187] Nitekim ilk vahiylerden itibaren Hz. Peygamber, kendisini vahyi muhafaza anlamında ağır bir sorumluluk altında hissetmemesi noktasında temin edilmiş, hitaptan metne bürünmesine kadar vahyin ve vahyi tebliğ eden Hz. Peygamber'in, Allah'ın muhafazası altında olduğu bildirilmiştir.[1188] Üstelik Kur'ân, muhal olmakla birlikte, Hz. Peygamber'in kendi indinden Allah'a herhangi bir söz isnad etmesi durumunda şah damarından kıskıvrak yakalanarak sert şekilde cezalandırılacağını da beyan etmektedir.[1189]

Ne var ki Kur'ân'ın Hz. Muhammed veya ashabı tarafından oluşturulduğu ve kurgulandığı tezini çürüten bu ayetlerden bihaber olmayan oryantalistler, en azından kendilerini tatmin etmek için meşhur argümanlarına tekrar sarılmışlardır. Nitekim Weil'e göre vahiy hususunda Hz. Peygamber'in sorumluluğunu ve konumun tayin eden ve vahyin konuşmuşluğuna atıfta bulunan tüm âyetler, bilhassa ilk dönemde Hz. Peygamber'in kendisi veya ondan sonra ashabı tarafından kurgulanmıştır.[1190]

Hz. Peygamber'in müşriklerin putları olarak nitelediği Lat, Menat ve Uzza'yı ve bu putlara ilişkin cahiliye tasavvurunu eleştirdiği bir pasajda, vahiy zannederek " تلك الغرانيق العلى وإن شفاعتهن لترتجي/Bunlar değerli kuğulardır ve şefaatleri muhakkak umulur" anlamında ifadeler kullanmış olması, hem âyetlerin bağlamlarıyla hem de Kur'an'daki açık hükümlerle çelişmektedir. Ayrıca sahih hadis kaynaklarında Hz. Peygamber'in

---

310. Detaylı bilgi için bkz.:Hasan Elik, *Kur'an'ın Korunmuşluğu Üzerine*, İFAV Yay., İstanbul 1998, 87-119.
[1187] Yunus, 10/15. Fussilet, 41/42.
[1188] Hicr, 15/9: Maide 5/67; Kıyame, 75/16-19.
[1189] Hakka, 69/44-47.
[1190] Weil, *Einleitung*, 67-68.

putları övdüğüne dair bir haber nakledilmemiştir. Buhari, Kitabu't-Tefsir'de Necm sûresi 26. âyette geçen secdeyle ilgili bir rivâyette, Hz. Peygamber'in secde âyetini okuduktan sonra secdeye gittiğini, arkasından ashabının ve o anda orada mevcut olan kâfirlerin de secde ettiklerini kaydetmiştir.[1191]

Kanaatimizce bu olay kesinlikle tarihi süreçte, oryantalistlerin bahsettiği çerçevede gelişmemiştir. Bazı İslami kaynakların rivâyet değerini ve içeriğindeki tezatları sorgulamaksızın özensiz bir şekilde eserlerine aldıkları haberlere dayanan bu hikâye ile Kur'ân'ın Hz. Peygamber'in beşeri şuurunun yansıması olduğu tezini temellendirmek mümkün değildir. Zira böyle bir temellendirmenin kabul edilmesi için olmazsa olmaz koşul, bu iddiaya önce Kur'ân âyetlerinden örnekler sunmaktır. Kur'ân'da olmayan ve Müslümanların kabul etmedikleri bir hikâyeden yola çıkarak yapılan yorumlar ilmi olmayıp bunların bir kıymeti harbiyesi de yoktur.

Kaldı ki bu durumda şu sorulara da cevap bulmak gerekecektir: Hz. Peygamber'in, hayatını adadığı ve uğrunda eziyetlerin her türüne göğüs gerdiği davasını, hiçbir pazarlık yapmadan ve herhangi bir kazanım elde etmeksizin yok sayması ne derece makuldür? Hz. Peygamberin bu çelişkisi karşısında Hz. Ebubekir, Osman, Ali, Zeyd b. Harise, Bilal ve Ammar gibi ilk müminlerden sessiz kalmaları beklenebilir mi? Hz. Peygamber'e isnad edilen bu türden geçici şuur kayıpları Kur'ân'da başka nerelerde gözlemlenmektedir? Her fırsatta hz. Peygamber'le tartışan ve getirdiği mesajın asılsız olduğunu ve çelişkiler içerdiğini iddia eden müşrikler, neden bu olayı bayraklaştırarak Hz. Peygamber'e karşı bir argüman olarak öne sürmemişlerdir?

2.3.3.2. Hz. Peygamber'in Vefatından Sonra Mushaf'ta Değişiklik ve Tahrifat Yapıldığı İddiası

Weil ve Nöldeke Kur'ân vahyini tarihlendirme bağlamında dile getirdikleri görüşlerinde çok sayıda âyet ve âyet grubuna ilişkin gerek Hz. Peygamber'in gerekse de Kur'ân'ın metinleşmesi ve tedvini sürecinde ashabın bazı tahribatlarda bulunduğunu iddia etmişlerdir. Oryantalistlerin bu türden iddiaları incelendiğinde görüşlerinin hiçbir tarihi vesikaya dayanmadığı ve makul bir izahının da olmadığı müşahede edilecektir.

[1191] Buhârî, Tefsîr: 4.

Bu sebeple önce ileri sürdükleri söz konusu iddiaların bir kısmı kaydedilecek, akabinde ise genel bir değerlendirme ile bazıları tahlil ve tenkit edilecektir.

Nöldeke'ye göre İsrâ sûresi birinci âyetinin sonrakilerle ilişkilendirilemeyeceği, harici bir delile ihtiyaç olmaksızın açık bir şekilde görülmektedir. Üstelik âyet sonları "آ" kafiyesiyle biten koca bir sûrede yalnızca bu âyet izole edilmişçesine "ير" kafiyesiyle bitmektedir. Nöldeke, bu durumda ya birinci âyeti ikinci âyete bağlayan bir dizi âyetin sonradan buradan çıkarılmış veya 1. âyetin başka bir yerdeki bağlamından koparılıp bilinçli bir şekilde buraya yerleştirilmiş olabileceğini iddia etmiştir.[1192]

Nöldeke'ye göre, Tîn ve A'lâ sûrelerinin orijinal ifadeleri üzerinde birtakım değişiklikler yapılmıştır. Bu çerçevede Nöldeke, Tîn sûresi 6. âyetin sûreye daha sonra ilave edildiğini iddia etmiştir. Bu iddiayı temellendirme sadedinde Nöldeke, 6. âyetin metninin diğerlerine mukayeseyle daha uzun olduğunu ve "iman edenler ve salih amel işleyenler" ifadesinin Mekke döneminin sonlarında sıklıkla kullanılan bir söz öbeği olmasının, sûrenin içeriği ve bağlamıyla ilişkili olmadığını ileri sürmüştür. Nöldeke, yukarıda anılan sebeplerden birinci ve üçüncüsünün Asr sûresindeki benzer âyeti için de geçerli olduğunu belirtmiştir.[1193]

Me'âric sûresinin 3 ve 4. âyetlerinin konu uyuşmazlığı sebebiyle diğerleriyle ilişkilendirilemeyeceğini ileri süren Weil, bu âyetlerin mevcut yerlerine sonradan eklendiklerini iddia etmiştir.[1194]

Nöldeke vahiy ürünü olduğuna inandırmak için Şuarâ sûresine özellikle biçimsel bir üst başlık seçildiğini iddia etmiştir.[1195]

Nöldeke, Neml sûresindeki bazı âyetlerdeki önceden mevcut olan bazı kelimelerin sûreden çıkarıldığı iddiasında bulunmuştur. Nöldeke'ye göre, 42. âyette "هو" zamirini takip eden kelimelerin irtibatlarını kolaylaştıracak bir bağlantı olmadığı için bu âyet, ne Hz. Süleyman ne de onun ashabıyla ilişkilendirilemez. Ona göre 93. âyetteki "قل" ifadesi, ya anlamı güçlendirmek için buraya konulmuş veya istemsiz olarak yapılan bir gramer hatası sonucu burada yer almıştır.[1196]

1192 Nöldeke, *Geschichte des Qorans,* I, 136.
1193 Nöldeke, *Geschichte des Qorans,* I, 97.
1194 Weil, *Einleitung*, 70.
1195 Nöldeke, *Geschichte des Qorans,* I, 126.
1196 Nöldeke, *Geschichte des Qorans,* I, 140.

Secde sûresi 23. âyetindeki "فَلَا تَكُنْ فِي مِرْيَةٍ مِنْ لِقَائِهِ" ifadesinin hiçbir şekilde metinle bir bağlam ilişkisi oluşturmadığını ileri süren Nöldeke, bu cümlenin sonradan eklenmiş bir ara değerlendirme/metin çoğaltma olduğunu iddia etmiştir.[1197]

Lokman sûresinin 16. âyetinin öncesinde metinden çıkarılmış bir pasajın olduğunu iddia eden yazara göre âyetteki "اِنَّهَا" ifadesindeki "ها" zamirinin öncesinde atfedileceği bir ismin olması gerekir. Benzer şekilde, sûrede ara cümlelerin sıklıkla yer aldığını müşahede edildiğini iddia eden Nöldeke, 19. âyet rahatlıkla 10. âyetle irtibatlandırılabildiği için Lokman kıssasını ele alan kısmın sûreye sonradan yerleştirildiğini ileri sürmüştür.[1198]

Ahkâf sûresi 15-17. âyetinin Sünniler tarafından Hz. Ebubekir'e yorulduğunu dile getiren Nöldeke'ye göre, bu rivâyet ya Ebubekir'in halifeliğini meşrulaştırmak için ya da daha başka bir konuda taraftarlık güdüsünün bir eseri olarak ortaya çıkmış olabilir. Nitekim 15-17. âyet grubunun metninde, belirli bir kişi merkeze alınmaksızın ebeveynine çok saygılı davranmasının gerçek Müslüman'ın özelliklerinden biri olduğu vurgusu işlenmiştir.[1199]

Nöldeke'ye göre, En'âm sûresi 153. âyetle başlayan âyet grubunun öncesinde olması gereken bir bölüm, yerinde yoktur. Aynı şekilde 118-21. âyet grubu, asli yerinden koparılmış bir parça olarak değerlendirilmelidir. Bu âyet grubu bulunduğu yere pek de uyumlu olmayıp bazı yiyecekler ve başka şeyler hakkındaki yasakların belirtildiği 135-153. âyet grubuyla bariz bir benzerlik sergilemektedir.[1200]

Nöldeke, Âl-i İmrân 161-164 âyetlerinin bazı müfessirler tarafından Uhud Savaşı'nda Hz. Muhammed'in kendilerini ganimetten mahrum bırakacağından korktukları için yerlerini terk eden ve bu savaşın kaybedilmesinin nedeni olarak görülen okçularla ilişkilendirildiğini dile getirir. Nöldeke'ye göre aslında bu âyetler, gâyet usta bir şekilde bahsi geçen olaylarla irtibatlandırılarak yerleri değiştirilmiştir.[1201]

Nöldeke'ye göre Nisâ sûresinin 105-115. ile 116. Âyetleri, sûrenin diğer âyetlerinden (özellikle de Kur'âni ifadelerden) destek alamadığı için daha ziyade geniş

1197 Nöldeke, *Geschichte des Qorans,* I, 144.
1198 Nöldeke, *Geschichte des Qorans,* I, 157.
1199 Nöldeke, *Geschichte des Qorans,* I, 160.
1200 Nöldeke, *Geschichte des Qorans,* I, 162.
1201 Nöldeke, *Geschichte des Qorans,* I, 193.

tefsir açıklamaları türünden bir icat olarak değerlendirilmelidir.[1202] Yine 127-130. âyetler sûrenin başında bahsedilen hükümleri açıklama babında gelen eklemelerdir.[1203]

Nöldeke Nasr sûresinin, Kur'ân'daki mevcut yerinde sanki başka bir yerden koparılmış gibi durduğunu iddia etmiştir.[1204]

Weil ve Nöldeke'nin ashabın Hz. Peygamber'den sonra Kur'ân'daki âyet ve sûrelerin yerlerinde bazı değişiklikler yapmak sûretiyle Kur'ân'ın otantikliğini bozdukları yönündeki yukarıda kaydedilen iddialarının bazıları aşağıda değerlendirilecektir.

İsrâ sûresinin ilk âyetinin, diğer âyetlerle kafiye farklılığı ileri sürülerek sûre içindeki yerini tartışan Nöldeke'nin açıklaması basittir: Ya bu âyet başka bir yerden koparılarak buraya yerleştirilmiş veya bu âyetle birlikte sûrenin başında olan bir âyet grubu yerlerinden edilmiştir. Nöldeke bu iddiaları için hiçbir temellendirme ihtiyacı duymamıştır. Bu iddia nakil açısından hiçbir delile dayanmadığı gibi söz konusu iddianın akıl ve mantık açısından da izah edilir bir tarafı yoktur. Zira İsrâ sûresi, ismini ilk âyetinde anlatılan ve tarihi gerçekliği olan İsrâ olayından (gece yürüyüşü) almıştır. Bu olay Mekke döneminde inkârcılar tarafından müminlerin inançlarını sınamak için kullanılmıştır. Tarihî tenkit yöntemini istediği pasajlara uygulayan Nöldeke, şâyet aynı yöntemi bu âyete de uygulamış olsaydı, hakkında İslami kaynaklarda çokça rivâyet bulunan ve cahiliye döneminde yaşanmış bir olayla irtibatlandırılan bu âyetin yeri hakkında şüphe duymaması gerekirdi. Ne var ki aynı âyet, Hz. Peygamber ve Müslümanlar hakkında olumsuz imajlar içermiş olsaydı Nöldeke kesinlikle bu olayın tarihi gerçekliğini sorgulamayacak ve Kur'ân'da zaten sıklıkla değişen kafiye kullanımını aklının ucuna bile getirmeyecekti. Benzer bir iddiayı Weil, Meâric sûresi 3-4. âyetler hakkında ortaya atmış, bahsi geçen âyetlerin muhtevayla uyumlu olmadıklarını dile getirmiştir. Sûrenin ismini aldığı söz konusu âyetlerin diğerleriyle neden konu irtibatı kuramadıklarına açıklık getirmeyen Weil, âyetlerin mevcut yerlerine sonradan eklendiğinden emindir.

Nöldeke'nin Tin ve Asr sûrelerinin orijinal ifadeleriyle oynandığı iddiası da dikkat çekicidir. Nöldeke'de bu kanaati oluşturan etken âyet metninin uzunluğu, "iman

---

[1202] Nöldeke, *Geschichte des Qorans,* I, 203.
[1203] Nöldeke, *Geschichte des Qorans,* I, 203,204.
[1204] Nöldeke, *Geschichte des Qorans,* I, 219.

edenler ve salih amel işleyenler" ifadesinin geç Mekke dönemine ait olduğu ve ifadenin sûrenin içeriği ve bağlamıyla ilişkili olmadığı düşüncesidir.

Nöldeke'nin sûrelerin ifadeleriyle oynandığı iddiası tamamen indi ve mesnetsiz bir yorumdur. Tin ve Asr sûrelerindeki "iman edenler ve salih amel işleyenler" ifadesinin Mekke'nin son dönemlerine ait olduğunu gerektirecek herhangi bir delil de yoktur. Ayrıca bir defada nazil olan ve sadece üç âyetten müteşekkil olan Asr sûresinin ve son âyetinin içerik açısından nasıl bir uyumsuzluk sergilediği de izaha muhtaçtır.

Nöldeke'nin Nasr sûresinin, Kur'ân'daki mevcut yerinde sanki başka bir yerden koparılmış gibi durduğu iddiasına gelince; bu iddiayı da temellendirmeyen Nöldeke, sûrenin Mekke'nin fethinden sonra nazil olan en son sûre olduğuna yönelik kaynaklardaki görüşlere yer vermekle farkında olmadan bu iddiasını nakzeden bir bilgi paylaşmıştır.[1205] Mekke'nin fethi gibi bir süreçte nazil olan ve on binlerce Müslümanın şehadetinde talim edilen bir sûrenin başka bir yerden koparıldığına dair iddiada bulunmanın iyi niyetle açıklanabilir bir tarafı yoktur.

2.3.3.3. Bazı Vahiylerin Kaybolduğu ve Yerlerinin Değiştirildiği Yönündeki İddialar

Weil ve Nöldeke'nin sûreleri ve âyet gruplarını tarihlendirme girişimleri boyunca ileri sürdükleri en tuhaf görüşler, vahyin kaybolduğu veya olmaları gereken yerden başka yere yerleştirildikleri yönündeki iddialardır. Bu çerçevede bu konu başlığı altında her iki oryantalistin dile getirdikleri iddiaların bir kısmı kaydedilecek ve bunlardan bazıları ele alınarak analiz edilecektir.

Weil, Alak sûresinin ilk beş âyetinden önce de bazı vahiylerin nazil olduğunu iddia etmiştir. Ona göre, bu vahiyler zaman içinde ortadan kaybolmuş veya asli yerlerinden koparılarak başka pasajlara yerleştirilmiştir. Weil, ilk inen sûrelerde peygamberden ve öğretisinden yeterince bahsedilmediğini ileri sürerek bu iddiasını temellendirmeye çalışmıştır. Weil, iddiasını desteklemek için ayrıca Alak sûresinin ilk beş âyetinde Peygamberin okuması gereken bir kitaba veya daha önce gelmiş vahiylere işaret edildiğini de dile getirmiştir.[1206]

[1205] Nöldeke, *Geschichte des Qorans*, I, 220.
[1206] Weil, *Einleitung*, 64-65.

Kadr sûresini ilk âyetinin dil ve üslup özelliklerinin, sûrenin öncesinin olduğuna işaret ettiğini ileri süren Nöldeke'ye göre muhtemelen sûrenin giriş kısmı olan bu pasaj, kaybolmuştur.[1207]

Nöldeke'ye göre, kesin olmamakla birlikte Kari'a sûresi 6 ve 7. âyetler arasında muhtemel bir boşluk bulunmaktadır.[1208]

Meâric sûresindeki 30, 32 ve 34. âyetlerin Müminûn sûresi 5-9 âyetlerde tekrarlandığına dikkat çeken Nöldeke, 34. âyetin daha önceki 23. âyetin tekrarı olması hasebiyle sonraki bir zaman dilimine ait olması gerektiğini savunmuş; 30-32. âyet grubunun Müminûn sûresinden alıntılandığını iddia etmiştir.[1209]

Nöldeke, Yâsîn sûresinin 24-25. âyetleri arasında yer alması gereken ve ilk müminlerin inkârcılar tarafından öldürülmesini konu alan bazı âyetlerin mevcut yerlerinden çıkarılmış olabileceğini iddia etmiştir.[1210]

Zuhruf sûresinin 88. âyetinin ünsüz olan metninde bozukluk olmadığı kabul edilecek olunursa bu âyetin başında bulunan bazı kelimelerin düştüğü kabul edilmelidir. Zira her ne kadar aksanla ilgili noktalar değişiklik gösterse de âyetteki "ve kîlihî/وَقِيلِهِ" ifadesinin kendinden önceki âyetle bağlantısını kurmak zordur.[1211]

Nöldeke'ye göre, İsrâ sûresi birinci âyetinin sonrakilerle ilişkilendirilemeyeceği, harici bir delile ihtiyaç olmaksızın açık bir şekilde görülmektedir. Üstelik âyet sonları "آ" kafiyesiyle biten koca bir sûrede yalnızca bu âyet izole edilmişçesine "ير" kafiyesiyle bitmektedir. Nöldeke bu durumda ya birinci âyeti ikinci âyete bağlayan bir dizi âyetin sonradan buradan çıkarılmış veya 1. âyetin başka bir yerdeki bağlamından koparılıp bilinçli bir şekilde buraya yerleştirilmiş olabileceğini iddia etmiştir.[1212] Ona göre, İslamî kaynakların 60. âyeti birinci âyetle ilişkilendirdikleri dikkate alındığında, 2. âyet için giriş konumunda olması gereken bir âyet grubunun kaybolduğunu söylemek mümkündür.[1213]

1207 Nöldeke, *Geschichte des Qorans*, I, 95.
1208 Nöldeke, *Geschichte des Qorans*, I, 99.
1209 Nöldeke, *Geschichte des Qorans*, I, 106.
1210 Nöldeke, *Geschichte des Qorans*, I, 131.
1211 Nöldeke, *Geschichte des Qorans*, I, 132.
1212 Nöldeke, *Geschichte des Qorans*, I, 136.
1213 Nöldeke, *Geschichte des Qorans*, I, 136-137.

Nöldeke, En'âm sûresi 154. âyetle başlayan âyet grubunun öncesinde olması gereken bir bölüm, yerinde yoktur.[1214]

Bakara sûresi 163-167. âyet grubunun Mekkî olduğunu iddia den Nöldeke, bu âyetlerin yüksek ihtimalle bir sûrenin baş kısmına ait olduğunu ve ayrıca bu âyetlerin öncesinde birkaç kelimenin de düştüğünü ileri sürmüştür.[1215] Nöldeke, Bakara sûresi 222. âyetin, biçimsel açıdan mevcut yerinden izole edildiğini iddia etmiştir.[1216]

Enfâl sûresinin 66. Âyetinin, mevcut formuyla içinde bulunduğu pasajın asli parçası olarak değerlendirilemeyeceğini ileri süren Nöldeke, âyetin daha ziyade farklı bir kıraat ya da tahdit edici bir ek olarak düşünülebileceğini iddia etmiştir.[1217]

Nöldeke, Ahzâb sûresi 9, 41, 49, 53 ve 69. âyetlerde geçen "يَا اَيُّهَا الَّذِينَ اٰمَنُوا Ey İman edenler!" ifadesinin 70. âyet müstesna, planlı bir şekilde azalarak 1, 28, 45, 50 ve 59. âyetlerde "يَا اَيُّهَا النَّبِيُّ" ifadesiyle yer değiştirmesine değinir. Ona göre bu değişiklik bir tesadüf eseri olmayıp yazarların veya derleyicilerin müdahil olduğu bir durumdur. Bununla beraber her ne kadar pasajların büyük kısmının birbirine yakın zamanda teşekkül ettiği öngörülse bile sûrenin son hali bizzat Hz. Peygamber tarafından düzenlenmiştir.[1218]

Nûr sûresinin 6-9. âyetlerinin kaynakların belirttiği kadarıyla eşlerini başka erkeklerle evlilik dışı yasak ilişkide bulunmakla itham eden Uveymir b. Haris ve Hilal b. Umeyye hakkında nazil olduğuna işaret eden Nöldeke'ye göre rivâyetlerde adı zina fiilini işlemekle anılan kişi genellikle Sarik b. El Sahma olarak not edilmiştir.[1219] Nöldeke, rivâyetlerden anlaşıldığı kadarıyla Uveymir veya Hilal'in ailesinden birinde bir zina hadisesi vuku bulduğunun çıkarılabileceğini, fakat ilgili Kur'ân âyetlerinin daha sonradan bu olayla bir bağlantı kurularak kurgulandığını iddia etmiştir.[1220]

Oryantalistlerin vahiylerin kaybolduğu veya yerlerinden çıkarılarak başka yerlere yerleştirildiği yönündeki iddiaları, Kur'ân'ın metinleşme sürecine dair temel

---

[1214] Nöldeke, *Geschichte des Qorans,* I, 162.
[1215] Nöldeke, *Geschichte des Qorans,* I, 178.
[1216] Nöldeke, *Geschichte des Qorans,* I, 183.
[1217] Nöldeke, *Geschichte des Qorans,* I, 188-189.
[1218] Nöldeke, *Geschichte des Qorans,* I, 209. Nöldeke bu türden iddiaları tekraren dile getirmiştir. Ona göre, sûreye hem yazıcılar hem derleyiciler hem de bizzat Hz. Peygamber'in kendisi müdahalede bulunmuştur.
[1219] Nöldeke, *Geschichte des Qorans,* I, 210.
[1220] Nöldeke, *Geschichte des Qorans,* I, 210-211.

bilgilerin ve tarihi verilerin ve göz ardı edilmesinden kaynaklanan yaklaşımlara dayanmaktadır. Nitekim bu iddiaların hiç biri için ilmi temellendirme endişesi duyulmamıştır. Aşağıda bu iddialardan bazılarına ilişkin bazı özet değerlendirmeler yapılacaktır.

Weil'in Alak sûresi öncesinde, Hz. Peygamberin nübüvveti ve öğretilerini içeren bazı vahiy pasajlarının kaybolduğu veya asli yerlerinin değiştirildiği tezi, bu meyanda bahsedilen ilginç iddialardan biridir. Weil bu iddiasını desteklemek sadedinde bazı yorumlarda bulunmuştur. Ona göre, Alak ve Müddessir sûresinde peygamberlik ve dinin temel öğretileri yeterince işlenmeden başka konulara geçilmiştir.

Evvala Weil''n bu iddiası, hakkında çok fazla tarihi referans bulunan Alak sûresine ilişkin verilerin yok sayılması anlamına gelmektedir. Weil'in ilk âyetlerden sonraki vahiylerde peygamberlik ve dinin öğretilerinin ele alınmadığı şeklindeki itirazı da yerinde değildir. Zira Mekke dönemi vahiylerinde en çok işlenen konuların başında temel inanç esaslarının ve Hz. Peygamber'e yönelik itirazlara verilen cevapların geldiğini oryantalistlerin kendileri de dile getirmişlerdir.[1221]

Nöldeke, Zuhruf sûresinin 88. âyetinin bazı kelimelerinde tahrif yapıldığını ve bu âyetle aynı pasajda yer alan bazı âyetlerin mevcut yerlerinden çıkarıldığını iddia etmiştir. Nöldeke, âyetten çıkarılan kelimeler hakkında açıklayıcı bir bilgi vermediği gibi âyetteki "وَقِيلِه ifadesinin önceki âyetle dil ve gramer açısından irtibatlandırılmayacağı yönündeki iddiasını ispatlayacak bir delil de getirmemiştir.

Nöldeke Kadr sûrenin kayıp bir ön kısmı olduğu iddiasını da ispatlama çabasında bulunmamıştır. Daha önce de muhtelif vesillerle dikkat çekildiği üzere Nöldeke, genellikle birçok mesele hakkında herhangi bir delil getirmeksizin çeşitli iddialar ileri sürmektedir.

Nöldeke yukarıda kaydettiğimiz üzere birçok sûredeki âyet veya âyet grubunun asıl yerlerinden koparıldığına veya başka yerde olması gerektiğine ilişkin iddiaları için ise bunların kimi zaman biçimsel açıdan kimi zaman da içerik açısından pasajla uyumlu olmadığı argümanına dayanmıştır. Nöldeke'nin bahsettiği âyetlerin içinde olduğu pasajlar incelendiğinde, içerikle ilgili açık bir uyumsuzluk olduğu gözlemlenmemektedir. Örneğin Bakara sûresi 222. âyetle ilgili dile getirdiği biçimsel

---

[1221] Grimme, II, 28.;Weil, *Einleitung*, 66; Nöldeke, *Geschichte des Qorans,* I, 76.

farklılıklara ilişkin her hangi bir izah getirmemiştir. Bu âyet biçimsel açıdan ve muhteva yönüyle incelendiğinde içinde bulunduğu pasajla uyumlu olduğu ve bu pasajda evlilik ve kadınlarla ilgili bazı hükümlerin yer aldığı müşahede edilecektir.

Benzer şekilde Nöldeke, En'âm sûresi 154. âyetle başlayan âyet grubunun öncesinde bazı âyetlerin olması gerektiği yerde bulunmadığı yönündeki iddiasına da açıklık getirmemiştir.

Nûr sûresinde zina eden erkek ve kadınların durumlarını ele alan 6-9. âyetlerinin Uveymir veya Hilal'in ailesinden birinde geçekleşen bir zina hadisesi üzerine kurgulandığı savı da Nöldeke'nin geniş hayal gücünün bir ürünü olarak değerlendirilmelidir. Hz. Peygamber'in, arzu ettiğinde veya zor durumda kaldığında vahiyleri kurguladığını ididia eden Nöldeke de iyi bilmektedir ki Kur'an, bir defada topluca inmemiş; aksine Hz. Peygamber'in vefatına kadar ilk İslam toplumunun ve düzeninin inşası sürecinde çoğu zaman siyasi, sosyal, ahlaki ve hukuki gelişmeleri müteakib nazil olmuştur. Dolayısıyla zina edenlerin durumlarına dair cezaları ele alan hükümlerin bu suçlar işlendikten sonra vahiy tarafından ele alınması gayet tabii bir durumdur. Bu vakıayı göz ardı ederek âyetlerin sonradan kurgulandığını ileri sürmek, Kur'ân tarihine dair araştırmalar yapmış bir ilim adamı için cehalet değilse; Kur'an hakkındaki ön yargı ve taassubun ulaştığı noktayı gösteren çarpıcı bir örnektir.

DEĞERLENDİRME VE SONUÇ

Kur'ân'ın âyet ve sûrelerinin nüzûl zamanlarının tayini meselesi, aslında ilgili İslami referansların ve kaynakların yeterliliğine rağmen İslam ilim geleneğinde, kronolojik açıdan Mekkî-Medenî kategorisini aşamamış gözükmektedir. Bunda Kur'ân'ın Mushaf tertibinin Resmu'l-Mushaf faaliyeti neticesinde nihai halini almasının ve bu süreci hazırlayan tartışmaların tesiri olmakla birlikte daha temelde Kur'ân'ın kutsiyetine ve nihai tertibinin kıymetine halel getirme endişesinin yattığı kanaatindeyiz. Âyet ve sûrelerin nüzûl tarihi hakkında çalışmaların erken dönemde akamete uğramasında önemli bir diğer etken ise bu dönemde genel kabul gören nüzûl tarihi hakkında nakil dışında başka bir kaynağın makbul addedilmemesi anlayışı ve ön kabulüdür. Neticede vahiylerin nüzûl tarihlerinin kronolojik tespiti konusu, ilişkili kümülatif rivâyet malzemesinin ve bazı sûre tertip listelerinin kaynaklarda nakledilmesinin dışında, münhasır çalışmaların konusu yapılmamıştır.

Buna karşın, Mushaf'ın âyet ve sûre düzeni ile vahiylerin kronolojisinin ayrıntılı tespiti hususu, on dokuzuncu yüzyıldaki teşekkül döneminden itibaren akademik oryantalizmin Kur'ân araştırmalarının en merkezi konularından biri olmuştur. Oryantalist gelenekte bu konuyu ilk inceleyen isimler Alman ekolünün temsilcilerinden Weil ve Nöldeke'dir. Weil ile başlayan Kur'ân tarihi ve kronolojisi çalışmalarının yüz yıllık süre zarfında İngiliz, Fransız ve diğer Batılı milletlere müntesip oryantalistler tarafından akademik gündemlerinin ilk sırasına yerleştirildiği müşahede edilmektedir.

Alman oryantalizm geleneğinin, oryantalist araştırmacılık içinde hatırı sayılır özel bir yeri olduğu söylenebilir. Bilhassa on dokuzuncu yüzyıldan itibaren İslam, Kur'ân-ı Kerim ve Hz. Peygamber hakkında Batı'da telif edilen akademik çalışmalar açısından bakıldığında, Alman oryantalizminin öncü pozisyonunda olduğu müşahede edilecektir.

Kur'ân vahyinin tarihlendirilmesine ilişkin ilk girişime imza atan Weil ve Nöldeke'nin konuya hasrettikleri eserlerinde, Müslümanların nüzûl sırasına göre yapmış oldukları sûre tertiplerinden yararlanarak kısmen farklı nüzûl tertipleri oluşturdukları görülmektedir. Her iki isim de nüzûl sırasına göre tasnif ettikleri sûreler ve içlerindeki âyet grupları hakkında bazı tarihlendirme yaklaşımlarında bulunmuşlardır. Ancak

yapılan açıklama ve değerlendirmeler mukayese edilince Nöldeke'nin Weil'e oranla çok daha fazla sayıda vahiy pasajı hakkında görüş belirttiği müşahede edilmiştir.

Weil ve Nöldeke'nin, Mekke ve Medine dönemi sûrelerinin ve içerdikleri âyet gruplarının tarihlendirilmesi çerçevesinde yaptıkları tarihlendirme girişimlerinde, tarihlendirme yaklaşımları ve görüşleri haricinde İslam'ın teşekkül dönemi, Kur'an ve Hz. Peygamber ile ilgili mevzularda çok sayıda görüş ve iddia ileri sürdükleri belirlenmiştir.

Sûreler ve âyet gruplarına ilişkin açıklamaları incelendiğinde gerek Nöldeke'nin gerekse de Weil'in, özellikle bazı sûreler hakkında daha fazla tahlilde bulundukları tespit edilmiştir. Bu bağlamda Mekke dönemi vahyi içinden, ilk vahiy tecrübesiyle ilişkilendirilen Alak ve Müddessir sûreleri; Peygamber'in bilgi kaynakları ve vahyin dil ve üslup özellikleriyle ilişkilendirilen Necm, Şuarâ ve İsrâ sûreleri; Ehl-i Kitap tesiriyle ilişkilendirilen Felak, Nâs ve Fâtiha sûreleri hakkında daha fazla tahlil ve analiz yapıldığı gözlemlenmiştir. Weil ve Nöldeke, Medine dönemi vahiyleri içinden ise Yahudiler ve Hıristiyanlar başta olmak üzere gayr-i Müslimlerle ilişkiler ile muamelat ve ahkâmı konu almaları hasebiyle Bakara, Âl-i İmrân ve Nisâ sûreleri hakkında daha fazla çözümleme yapmışlardır.

Her iki ismin üç aşamaya tasnif ettikleri Mekke dönemi ve tek aşamada ele aldıkları Medine dönemi vahiylerinde bazı ortak temaları işledikleri tespit edilmiştir. Nitekim Weil ve Nöldeke her bir aşama ve dönemin dil, üslup ve muhteva açısından sahip olduğu karakteristik özelliklerden bahsetmişler; Kur'ân vahyinin tarihlendirilmesinde takip edecekleri ilke ve esaslar hakkında bilgiler paylaşmışlar; İslam tefsir geleneğinin vahiy tarihlendirmesine yönelik tenkitlerini serdetmişler ve birbirlerinin vahiy kronolojisi görüşlerinin tahlil ve eleştirisi gibi konuları ele almışlardır.

Vahyin tarihlendirilmesi hususunda görüşlerini ele aldığımız oryantalistler, Kur'ân vahyini Allah'a ait kutsal bir kelam olarak görmemiş, onu Hz. Peygamber'in eseri olarak değerlendirmişlerdir. Onların Hz. Muhammed'i vahiy malzemesinin ve vahiy tarihinin kurgulayıcısı ve asli öznesi olarak kabul etmeleri, vahyin tarihlendirilmesiyle ilgili görüş ve yaklaşımlarına da yansımıştır.

Weil ve Nöldeke âyet ve sûreleri tarihlendirme girişimlerinde, İslami rivâyetleri ve görüşleri tahlil etmekle yetinmemiş, dil-üslup özellikleri muhteva ve nüzûl tarihi ilişkisi gibi unsurları da kullanarak alternatif tarihlendirme girişiminde bulunmuşlardır.

Her iki ismin de vahyin mahza ilahi olduğu ve Hz. Peygamber'in vahye katiyyetle müdahil olmadığı yönündeki İslami inanç ve algıyla bütünüyle çatışan birtakım ön kabul ve inançlarından hareket ettikleri görülmektedir. Nitekim gerek Weil gerekse de Nöldeke tarihlendirme girişimleri boyunca her vesileyle vahyin kaynağı ve vahiy malumatının kökeni gibi mevzulara atıflarda bulunmuştur. Bu bağlamda onlar genellikle, âyet ve sûrelerin tarihlendirilmesini konu alan görüş ve yaklaşımlarını, Hz. Peygamber'in bilinçli olarak vahyi nüzûl sırasıyla tertip ettirmediği, dilediği zaman bir müdahale aracı olarak kullanmak için nesh olgusunu ürettiği, rahatsızlık duyduğu durumlar karşısında bazı vahiy pasajlarını arzularına göre oluşturduğu ve değiştirdiği, hatta daha önce kurgulanmış olan metinlere dahi sonradan ekleme ve çıkarmalar yapmak sûretiyle vahiylere keyfi müdahalelerde bulunduğu yönündeki iddialarına dayandırmışlardır.

Öncü Alman oryantalistlerin, İslami geleneğin tarihlendirme sadedinde dile getirdiği görüşleri, genellikle kaynaklarda geçen sayısız mütenakız rivâyetlere dayanmak ya da siyerle, tarihi olaylarla veya dönemin siyasi ve sosyal koşullarıyla istişhadda bulunmak sûretiyle tenkit ettikleri görülmektedir. Esbab-ı Nüzûl, Mekkî-Medenî ve Nasih-Mensuh gibi vahyin tarihlendirilmesinde yol gösterici olan Kur'ân ilimlerinin dayandığı rivâyet malzemesinin birbiriyle mütenakız haber ve açıklamalarla dolu olması, oryantalistler tarafından etkili bir argüman olarak kullanılmış gözükmektedir. Oryantalistler belirledikleri tenkit noktalarından hareketle, öteki olarak gördükleri Kur'ân vahyini eleştirmekle kalmamış, Vahiy hakkında tezyif ve tahkir içeren değerlendirmelerde de bulunmuşlardır.

İslami gelenekte, vahyin daha iyi anlaşılması ve öngördüğü temel hedeflere ulaşılabilmesi için erken dönemlerden beri nüzûl zamanı ve ortamının bilinmesinin önemine vurgu yapılmıştır. Nitekim bu nedenle Esbab-ı Nüzûl, Mekkî-Medenî ve Nasih-Mensuh gibi ilimlere Kur'ân ilimlerinin vazgeçilmez öğeleri olarak değerlendirilmiştir. Buna karşın, vahyin nüzûl tarihlerine işaret eden bu ilimlerin dayandıkları rivâyetlerin genellikle birbirleriyle tenakuzu sorununa hak ettiği ihtimam

bir türlü verilmediği için vahiy pasajlarının nazil oldukları zaman da tam olarak tespit edilememiştir. Dolayısıyla, bazı vahiylerin nüzûl atmosferleri de hakkıyla teneffüs edilememiş, gerek anlam ve gerekse de ruh boyutuyla vahiyden yeterince istifade edilmesi engellenmiştir. Bu sebeple, Müslüman Kur'ân araştırmacılarının vahiy kronolojisi konusuna ciddiyetle eğilmeleri ve gerçeğe yakın tarihlendirme çalışmaları yürütmeleri ehemmiyt ve acileyet arz etmektedir.

Öncü Alman oryantalistlerin Kur'an vahyinin tarihlendirilmesi hususunda başvurdukları referanslar dikkate alındığında, âyet ve sûrelerin nüzûl tertibi hakkında, çoğu zaman tüm müşkilatına rağmen İslami rivâyet malzemesini kullandıkları müşahede edilmiştir. İslami literatürün ve geleneğin verilerini yer yer karşılaştırmalı olarak ele alan oryantalistler, nakillerin uyuşmazlığı durumunda pasajın konusu ya da dil ve üslup yapısı hakkında vardıkları değerlendirmelerden yola çıkarak tarihlendirme tespitlerini yapmaya çalışmışlardır.

Müslüman ilim adamlarının aynı âyet hakkında birbirini nakzeden rivâyetler hususunda, genellikle daha sağlam olduğunu düşündükleri rivâyetlerden birini tercih etmelerine mukabil oryantalistler, çoğu zaman rivâyeti destekleyen başka unsurlar da aramışlardır. Dil, üslup, muhteva özellikleri yanında vahiylerdeki hitap şekli ve muhataplardan hareketle veya âyet ve sûrelerin Hz. Peygamber'in yaşantısı ve siretiyle ilişkilendirilmesi yoluyla nüzûl tarihini tespit etmeye çalışmışlardır. Oryantalistlerin tarihlendirmede başvurdukları diğer bir yol ise Hz. Peygamber'in beşeriliğini, ruh halini ve içinde yaşadığı ortamın siyasi ve sosyal koşullarını dikkate almaktır. İslami geleneğin vahiy tarihlendirmesinde, hakkında kaynaklarda herhangi bir nakil bulunmayan âyet ve sûreler, nüzûl tertibi listelerinde Mekkî veya Medenî olarak tasnif edilmelerinin ötesinde genellikle herhangi bir tarihlendirme faaliyetine konu edilmemişlerdir.

Birkaç çağdaş tefsir akademisyeni istisna tutulacak olursa İslam tefsir geleneğinin vahiy kronolojisi hakkında Esbab-ı Nüzûl rivâyetleri ile Mekkî-Medenî tasnifini aşacak tayin edici ciddi başka unsurlar veya yöntemler bulma ihtiyacı hissetmediği söylenebilir. Bu ilim adamları, yirminci yüzyılın ortalarından itibaren hakkında rivâyet malzemesi bulunmayan âyet ve sûrelerin nüzûl zamanının tayini hususunda, pasajların muhtevası, dil ve üslup özellikleri ile Hz. Peygamber'in siretiyle

irtibatlarını dikkate alarak tarihlendirme denemelerinde bulunmaya başlamışlardır. Bazı vahiy pasajlarını siret-nüzûl ilişkisinden hareketle ve Hz. Peygamber'in yaşantılarıyla irtibatlandırmak suretiyle tarihlendirme girişimini konu alan yeni çalışmalar, ümit verici olarak değerlendirilmelidir.

Oryantalistlerin Müslüman ilim adamlarının tarihlendirme görüşlerine yönelik muhalefetleri ve farklı tarihlendirme yaklaşımları, büyük oranda vahiylerin Esbab-ı Nüzûlleri ile ilgili farklı nakillerden veya Mekkî-Medenî ve Nasih-Mensuh oluşları hakkındaki muhtelif rivâyetlerden kaynaklanmaktadır. Vahyin tarihlendirilmesine ilişkin rivâyet malzemesinin birbirini nakzeder derecede farklılık arz etmesi, oryantalist eleştiriyi celbeden ciddi bir açık olarak gözükmektedir. Zira İslami kaynaklar, çoğu âyet pasajı ve sûrenin hem Mekkî hem de Medenî olduğu yönünde sayısız nakillerle doludur. Bu durum vahyin kronolojik tertibinde rivâyet malzemesini asli kaynak olarak kabul eden Müslümanlar açısından içinden çıkılması gereken bir problematik olarak değerlendirilmelidir. Bu yönüyle bakıldığında kanaatimizce oryantalistlerin tarihlendirme girişimleri ve yaklaşımlarına konu olan İslami rivâyet malzemesini ağır eleştirilerle değersizleştirmelerinde, İslami akademya tarafından bu meselelerin barındırdıkları arızalarla birlikte ötelenmiş olmasının payı, oryantalistlerin Müslüman olmayışlarından kaynaklı ön yargı veya adavetten çok daha fazladır.

Oryantalistlerin vahyin kronolojik olarak tarihlendirilmesi hususunda başvurdukları yaklaşım veya yöntemlerin bazısı, Batı'da ortaya çıkmış ve bilhassa on dokuzuncu yüzyılda kutsal kitaba uygulanmış olan teolojik hermenötikten istifade edilerek geliştirilmiştir. Zira muhteva, muhatap, dil ve üslup gibi unsurlardan hareketle metnin çözümlenmesi tamamen hermenötikle ilişkili bir durumdur.

Filhakika Kur'ân vahyinin nüzûl ve metinleşme süreçleri eş zamanlı bir şekilde yürüdüğü için vahyin anlaşılmasının önünde ciddi bir mânia kalmamıştır. Bu sebeple metnin nüzûl sürecinin, Hz. Peygamber'in kişiliği ve yaşadığı vasatın bilinmemesi ileri sürülerek, Yahudi ve Hıristiyanların kutsal metinleri için geçerli olan birtakım anlama problemlerinin aşılması amacıyla geliştirilen hermenötik yöntemin ve tarihî tenkide dayanan tahlillerin Kur'ân için tam anlamıyla geçerli olduğu söylenemez.

Bununla beraber, iniş zamanı hakkında hiçbir malumat bulunmayan âyetler ve âyet gruplarının nüzûl zamanı ve ortamının tespitinde, kısmen de olsa bu yöntemden

yararlanılmasında bir sakınca olmadığı kanaatindeyiz. Nitekim tarihî tenkit yöntemi olarak adlandırılan yöntem sayesinde vahyin kronolojisi hakkında gerçeğe yakın tespitler yapma olanağı bulunmaktadır.

Ayrıca muhteva, kelime, kavram ve bağlamdan hareketle vahyin nazil olduğu zamanı tespit etmek de olasıdır. Benzer şekilde dil, üslup özelliklerini dikkate alarak da vahiy pasajlarının nüzul zamanı yaklaşık olarak tespit edilebilir. Yine muhatap ve hitap tarzı da vahyin nazil olduğu zamana işaret eden unsurlar barındırabilir. Bunlara ilaveten vahyin elçisi ve ilk uygulayıcısı pozisyonundaki Hz. Peygamber'in yaşantısına dair anekdotların bilinmesi de âyetlerin hangi zaman diliminde nazil olduğunu gösteren bir durumdur.

Tüm bu sebeplerden dolayı, oryantalistler tarafından kendi algıları ve ön kabullerini tahkim etmek amacıyla geliştirilmiş olsalar da bir kısmı zaten İslami gelenekte erken dönemlerden itibaren dikkate alınan tarihlendirme yöntemlerinin Müslüman ilim adamları tarafından ıslah edilerek uygulanmasında bir beis olmadığı kanaatindeyiz. İslami gelenekte kısmen kullanılan bu yöntemlerin oryantalist algı, kabul, hamaset ve ideolojiden soyutlanmak suretiyle geliştirilmesi ve uygulanması durumunda vahyin çağdaş muhatabını, nüzûl ortamı ve şartlarını yakinen müşahede edecek bir atmosfere götürerek ona muradı ilahiyi makâsıd ve hikmetleriyle beraber kavrama imkânı sunacağına inanıyoruz.

Kur'ân'ın tarihi olaylara atıfta bulanarak değerlendirmelerde bulunması, tarihi süreci bir yöntem olarak kabul ettiğine işaret etmektedir. Kur'ân'daki hükümlerin teşri süreçleri ve tedricilik esası vahyin tarihini tespitte yardımcı bir kaynak olarak değerlendirilebilir. Bunun yanında Kur'ân'ın aynı meselelere nüzûl sürecinin muhtelif aşamalarında yer verdiği, dikkate alındığında konulu tefsir çalışmalarının da vahyin nüzûl tarihini tespitte yardımcı olabileceği düşünülebilir.

Âyet ve sûrelerin nüzûl tarihlerinin tespitinde ilk ve öncelikli kaynak elbette yine Kur'an'ın kendisi olmalıdır. Zira Kur'ân, nüzûl sürecinde Hz. Peygamber'in yaşadığı birçok olaya işaret etmiş, ancak genellikle belirli bir zaman tayini yapmamıştır. Her ne kadar Kur'ân'ın anlatımlarından yola çıkarak vahiy pasajları için kesin bir nüzûl tarihi belirlemek mümkün olmasa da bilhassa Mekke dönemi şartları ve yaşantılarıyla ilişkili

âyet ve sûreler için yaklaşık öngörüler oluşturmak veya âyet grupları arasında ardıllık irtibatı kurmak mümkün gözükmektedir.

Bu çerçevede vahiylerin nazil olduğu tarihi tespit için yukarıda bahsedilen bazı eksiklerine rağmen öncelikle Mekkî-Medenî, Esbab-ı Nüzûl, Nasih-Mansuh, Tarih, Siyer ve Tabakat ilimlerinin beslendiği rivâyet malzemelerine özellikle de Hadis-i şeriflere başvurmak gerekir. Gerek tüm hadisler gerekse de tarih kaynaklarındaki rivâyetler arasından vahiy kronolojisiyle alakalı olanları seçmek kolay bir iş gibi gözükmeyebilir. Ancak günümüzde bazı bilgisayar programları ve uygulamaların tarama özeliklerinin kullanılması, bu hususta bir hayli kolaylık sağlayacaktır.

Bir araya getirilen mevcut rivâyet malzemesi içinden zayıf ve makbul olmayanları ayıklamak için Hadis Usûlünün rivâyet tenkit ilkeleri dikkate alınmalı, bu yolla yeterince güvenilir ve kesin sonuçlar elde edilmeyen durumlarda ise siyer ve tarih bilgisinden yararlanılmalıdır. Kur'ân-Siret ilişkisinin Hz. Peygamber ile birlikte ilk nesli de kapsadığı dikkate alınarak dönemin hukuki, ekonomik, sosyal vb. hayata taalluk eden tüm gelişmeleri kronolojik bir bakışla okunmalıdır.

Tarihlendirmede başvurulabilecek ikinci kaynak Kur'ân'ın dil ve üslup özellikleridir. Öncelikle bu özelliklerinden hareketle yapılacak tarihlendirme girişiminin uyması gereken bazı kriterler belirlenmelidir. Zira Kur'ân'ın dili ve üslubu oryantalistlerin zannettiği gibi gelişim veya gerileme olgularıyla ilişkilendirilemez. Çünkü Müslümanlara göre Kur'ân, ilahi olması hasebiyle kemal vasfına sahip bir kelamdır. O'nun üslubunda değişim gibi görünen farklılıklar aslında muhatapların ve hayatın koşulları ve ihtiyaçların değişmesinden dolayıdır. Ayrıca, farklı dönemlerde inmiş olmalarına karşın birçok âyetin ve sûrenin dili ve üslubu birbirine benzemektedir. Örneğin Medenî olan, Rahman, Beyyine, Zilzâl ve Nasr sûrelerinin nüzûl zamanlarına ilişkin rivâyetler olmasa, bu sûreleri Mekkî olanlardan tefrik etmek bir hayli güçleşecektir.

Bu meyanda son yıllarda giderek artan Kur'ân semantiği çalışmalarının Kur'ân kronolojisiyle ilişkilendirilerek yürütülmesinin âyet ve sûrelerin nüzûl tarihlerinin tespitinde katkı sağlayabileceği kanaatindeyiz. Semantik ilmi, kelime ve kavramların va'z olundukları ilk ve yan anlamlarını ve bunların tarihi süreç içinde nasıl bir değişim gösterdiğini tespit etmeye çalışmaktadır. Bu bağlamda Kur'ân elfazının nüzûl

dönemindeki anlamlarının tespiti noktasında yapılacak araştırmalar, bazı kelimelerin nüzûl zamanlarına ilişkin ipuçları verebilir. Bu yönünü önemsemekle beraber yalnızca semantik tahlillere dayanarak tarihlendirme yapmanın yanıltıcı olabileceğinin göz önünde bulundurulması gerekir. Zira her ne kadar Kur'ân'daki kelime ve kavramların bir kısmı vahiyle beraber doğmuş veya şekillenmiş olsa da diğer bir kısmı kültürel miras olarak devralınmıştır. Bunları birbirinden ayırmak ve tam olarak bir zaman tahdidinde bulunmak çoğu zaman mümkün olmayabilir.

Kur'ân'daki âyet gruplarının ele aldıkları konuları merkeze alarak tarihlendirme yapmak mümkün olmakla beraber, tematik bir tasnifin tüm âyet ve sûrelerin nüzûl zamanı hakkında bilgi vermesi mümkün gözükmemektedir. Bunun temel sebebi Kur'an'ın bazı ana konuları sıklıkla tekrar etmesi, önemine binaen bazı hususları her vesileyle vurgulamasıdır. Kur'ân'daki konuların basit bir düzen takip etmemesinin sebeplerinden biri de insan hayatının özelikle de insanın duygu ve düşünce dünyasının karmaşık ve girift olmasıyla açıklanabilir. Bunun yanı sıra siyasi, sosyal ve ekonomik koşulların değişmesi insanın gündemini, ihtiyaçlarını, sorunlarını ve ilgilerini de değiştirmektedir. Kur'ân'ın hayattaki süreğen değişime ayak uyduramaması düşünülemeyeceğinden Kur'ân'daki konular da sürekli bir değişim seyri izlemiştir. Ayrıca hayatta, insan fıtratının gereği olarak bazı fizyolojik ve sosyal ihtiyaçlar değişmemekte, bütünüyle son bulmamakta ve genellikle belirli periyotlarla döngüsel bir şekilde zuhur etmektedir. Kur'ân'da aynı veya benzer konuların aralıklarla işlenmesinde bu durumu da göz önünde bulundurmak gerekir.

Kur'ân'ın farklı vesilelerle yer verdiği kıssalar da nüzûl kronolojisiyle ilişkilendirilerek yeniden tahlil edilebilir. Özellikle kıssaların siyak ve sibak bütünlüğü içinde ele aldıkları konular ve olay örgülerinin çözümlenmesi, vahyin hangi tarihi süreçte nazil olduğuna dair karineler hakkında bilgiler verebilir. Burada aynı kıssanın hangi dönemlerde işlendiği ne gibi temalar ve nasıl bir tür üslup tercih ettiğine özellikle odaklanılmalıdır.

Vahiy-Siret ilişkisi de nüzûl kronolojisini aydınlatabilecek önemli bir kaynak olarak görülmelidir. Elbette burada önemli olan husus bu ilişkinin tarihi seyrinin güvenilir takip enstrümanlarıyla izlenebilmesidir. Vahiy-Siret ilişkisi dönemin siyasi, sosyal, ekonomik koşulları göz önünde bulundurularak okunmalıdır. Bu bağlamda Hz.

Peygamber'in yaşadığı dönemin nüzûl vasatı, her açıdan mercek altına alınmalıdır. Çok yönlü bir tarih okumasını mümkün kılacak tüm unsurlarla beraber yapılacak araştırmalar sayesinde, zamanın vahiyle buluştuğu tarihi tespit etmek kolaylaşacaktır. Bu çerçevede bi'setin başından itibaren vahyin her yılı için ayrı ayrı araştırmalar yapılmalıdır. Her yıl gerçekleşen olaylar tek tek vahiyle ilişkilendirilerek kaydedilmelidir.

Kanaatimizce Kur'ân vahyinin nüzûl tarihinin tespiti için yukarıda zikredilen tüm kaynaklar ve araçlardan elde edilen veriler bir araya toplandıktan sonra her bir âyet, âyet grubu ve sûre için daha detaylı tarihlendirmeler yapmak, ancak mümkün olabilecektir.

Sonuç olarak, İslam ve Batı medenîyetleri arasındaki kadim münasebete yön veren asli faktörlerin din, peygamber ve vahiy tasavvurları olduğu asla gözden ırak tutulmamalıdır. Bununla birlikte iletişim, teknoloji ve bilişim çağı olarak adlandırılmasına karşın asrımızda, Batı âleminin İslam'a ilişkin algısında hiçbir olumlu bir değişim olmadığı görülmektedir. Muhtelif sebepleri bulunmakla birlikte, Batı medenîyetinin asli ve derin güçlerinin, çağın bilgi ve algı oluşturma enstrümanlarını, kendi değerlerini tahkim etmeye amade oryantalist fikriyat ve yargıların intişarı için kullanmalarının, bu vakıayı doğuran en büyük etken olduğu kanaatindeyiz

Kur'ân, Batı'da yüzyıllar boyu hangi amaç ve argümanlarla mahkûm edilmişse aynı mahkûmiyet için günümüzde de ikna edici kurgular ve algılar oluşturulmaya devam edilmekte ve bunlar gelişmiş kitle iletişim araçlarıyla tüm dünyaya pazarlanmaktadır. Bugün insanlık, İslam dininin kutsal ve kurucu metni Kur'ân'ın vahiy değeri, Hz. Peygamber'in risaleti, vahyin metinleşme süreci, özgünlüğü ve otantikliği gibi konular hususunda Batı'nın oluşturduğu ve yaydığı oryantalist iddia, algı ve imajların tesirine maruz bırakılmıştır. Bu şartlarda Müslüman araştırmacıya düşen görev, bahsi geçen mevzular ve bunlarla ilgili oryantalist görüş ve iddialar karşısında hakikati ortaya koyacak çalışmalara imza atmaktır.

EKLER

EK 1. Weil'in Belirlediği Nüzûl Tertîp Listesi

Nüzûl Sırası	Dönem-içi Nüzûl Sırası	Weil'in Kronolojisi
1.	1	[96 El-Alak] **Mekke Dönemi 1. Aşama Sûreleri**
2.	2	[74 el- Müddessir]
3.	3	[73 el-Müzzemmil]
4.	4	[26 eş-Şu'ara]
5.	5	[106 Kureyş]
6.	6	[111 Tebbet]
7.	7	[81 et-Tekvîr]
8.	8	[53 en-Necm]
9.	9	[15 el-Hicr]
10.	10	[68 el-Kalem]
11.	11	[87 el-A'la]
12.	12	[92 el-Leyl]
13.	13	[89 el-Fecr]
14.	14	[93 ed-Duhâ]
15.	15	[94 el-İnşirah]
16.	16	[103 el-Asr]
17.	17	[100 el-Adiyat]
18.	18	[108 el-Kevser]
19.	19	[102 et-Tekasür]
20.	20	[107 el-Ma'un]
21.	21	[109 el-Kafirun]
22.	22	[105 el-Fil]
23.	23	[113 el-Felak]
24.	24	[114 en-Nas]
25.	25	[112 el-İhlas]
26.	26	[80 Abese]
27.	27	[97 el-Kadr]
28.	28	[91 eş-Şems]
29.	29	[85 el-Buruc]
30.	30	[90 el-Beled]
31.	31	[95 et-Tin]
32.	32	[101 el-Kari'a]
33.	33	[75 el-Kıyame]
34.	34	[104 el-Hümeze]
35.	35	[77 el-Mürselat]
36.	36	[86 et-Tarik]
37.	37	[70 el-Me'aric]
38.	38	[78 en-Nebe]
39.	39	[79 en-Nazi'at]
40.	40	[82 el-İnfitar]
41.	41	[84 el-İnşirak]
42.	42	[56 el-Vakı'a]
43.	43	[88 el-ğaşiye]

44.	44	[52 et-Tur]
45.	45	[69 el-Hakka]
46.	46	[83 el-Mutaffifin]
47.	47	[99 ez-Zilzal]
48.	1	[el- Fâtiha] **Mekke Dönemi 2. Aşama Sûreleri**
49.	2	[51 ez-Zariyat]
50.	3	[36 Yasin]
51.	4	[50 Kaf]
52.	5	[54 el-Kamer]
53.	6	[44 ed-Duhân]
54.	7	[19 Meryem]
55.	8	[20 Ta-Ha]
56.	9	[21 el-Enbiya]
57.	10	[23 el-Mu'minun]
58.	11	[25 el-Furkân]
59.	12	[67 el-Mülk]
60.	13	[37 es-Saffat]
61.	14	[38 Sad]
62.	15	[43 ez-Zuhruf]
63.	16	[71 Nuh]
64.	17	[55 er-Rahman]
65.	18	[76 el-İnsan]
66.	1	[7 el-A'raf] **Mekke Dönemi 3. Aşama Sûreleri**
67.	2	[72 el-Cin]
68.	3	[35 el-Fatır]
69.	4	[27 en-Neml]
70.	5	[28 el-Kasas]
71.	6	[17 el-İsrâ]
72.	7	[10 Yunus]
73.	8	[11 Hud]
74.	9	[12 Yusuf]
75.	10	[6 En'am]
76.	11	[31 Lokman]
77.	12	[34 Sebe']
78.	13	[39 ez-Zümer]
79.	14	[40 el-Mu'min]
80.	15	[32 es-Secde]
81.	16	[42 eş-Şura]
82.	17	[45 el-Casiya]
83.	18	[46 el-Ahkâf]
84.	19	[18 el-Kehf]
85.	20	[16 en-Nahl]
86.	21	[14 İbrahim]
87.	22	[41 Fussilet]
88.	23	[30 er-Rum]
89.	24	[29 el-Ankebût]
90.	25	[13 er-Ra'd]
91.	26	[64 et-Teğabun]
92.	1	[2 Bakara] **Medine Dönemi Sûreleri**
93.	2	[98 el-Beyyine]
94.	3	[62 el-Cum'a]

95.	4	[65 et-Talak]
96.	5	[22 el-Hacc]
97.	6	[4 en-Nisâ]
98.	7	[8 el-Enfal]
99.	8	[47 Muhammed]
100.	9	[57 el-Hadîd]
101.	10	[3 Al-i İmran]
102.	11	[59 el-Haşr]
103.	12	[24 en-Nur]
104.	13	[63 el-Munafikun]
105.	14	[33 el-Ahzâb]
106.	15	[48 el-Feth]
107.	16	[110 en-Nasr]
108.	17	[61 es-Saff]
109.	18	[60 el-Mümtehine]
110.	19	[58 el-Mücadele]
111.	20	[49 el-Hucurat]
112.	21	[66 et-Tahrim]
113.	22	[9 et-Tevbe]
114.	23	[5 el-Mâide]

EK 2. Nöldeke'nin Belirlediği Nüzûl Tertîp Listesi

Nüzûl Sırası	Dönem-içi Sıra	Nöldeke'nin Kronolojisi
1.	1	[96 El-Alak]- **Mekke Dönemi 1. Aşama Sûreleri**
2.	2	[74 el- Muddessir]
3.	3	[111 Tebbet]
4.	4	[106 Kureyş]
5.	5	[108 el-Kevser]
6.	6	[104 el-Hümeze]
7.	7	[107 el-Ma'un]
8.	8	[102 et-Tekasur]
9.	9	[105 el-Fil]
10.	10	[92 el-Leyl]
11.	11	[90 el-Beled]
12.	12	[94 el-İnşirah]
13.	13	[93 ed-Duhâ]
14.	14	[97 el-Kadr]
15.	15	[86 et-Tarık]
16.	16	[91 eş-Şems]
17.	17	[80 Abese]
18.	18	[68 el-Kalem]
19.	19	[87 el-A'la]
20.	20	[95 et-Tin]
21.	21	[103 el-Asr]
22.	22	[85 el-Buruc]
23.	23	[73 el- Müzzemmil]
24.	24	[101 el-Kari'a]
25.	25	[99 ez-Zilzal]
26.	26	[82 el-İnfitar]
27.	27	[81 et-Tekvîr]
28.	28	[53 en-Necm]
29.	29	[84 el-İnşikak]
30.	30	[100 el-Adiyat]
31.	31	[79 en-Nazi'at]
32.	32	[77 el-Mürselat]
33.	33	[78 en-Nebe]
34.	34	[88 el-Ğaşiye]
35.	35	[89 el-Fecr]
36.	36	[75 el-Kıyame]
37.	37	[83 el-Mutaffifin]
38.	38	[69 el-Hakka]
39.	39	[51 ez-Zariyat]
40.	40	[52 et-Tur]
41.	41	[56 el-Vakı'a]
42.	42	[70 el-Me'aric]
43.	43	[55 er-Rahman]
44.	44	[112 el-İhlas]
45.	45	[109 el-Kafirun]
46.	46	[113 el-Felak]

47.	47	[114 en-Nas]
48.	48	[1 el- Fâtiha]
49.	1	[54 el-Kamer] **Mekke Dönemi 2. Aşama Sûreleri**
50.	2	[37 es-Saffat]
51.	3	[71 Nuh]
52.	4	[76 el-İnsan]
53.	5	[44 ed-Duhân]
54.	6	[50 Kaf]
55.	7	[20 Ta-Ha]
56.	8	[26 eş-Şu'ara]
57.	9	[15 el-Hicr]
58.	10	[19 Meryem]
59.	11	[38 Sad]
60.	12	[36 Yasin]
61.	13	[43 ez-Zuhruf]
62.	14	[72 el-Cin]
63.	15	[67 el-Mülk]
64.	16	[23 el-Mu'minun]
65.	17	[21 el-Enbiya]
66.	18	[25 el-Furkân]
67.	19	[17 el-İsrâ]
68.	20	[27 en-Neml]
69.	21	[18 el-Kehf]
70.	1	[32 Secde] **Mekke Dönemi 3. Aşama Sûreleri**
71.	2	[41 Fussilet]
72.	3	[45 el-Casiye]
73.	4	[16 en-Nahl]
74.	5	[30 er-Rum]
75.	6	[11 Hud]
76.	7	[14 İbrahim]
77.	8	[12 Yusuf]
78.	9	[40 el-Mu'min]
79.	10	[28 el-Kasas]
80.	11	[39 ez-Zümer]
81.	12	[29 el-Ankebût]
82.	13	[31 Lokman]
83.	14	[42 eş-Şura]
84.	15	[10 Yunus]
85.	16	[34 Sebe']
86.	17	[35 el-Fatır]
87.	18	[7 el-A'raf]
88.	19	[46 el-Ahkâf]
89.	20	[6 En'am]
90.	21	[13 er-Rad]
91.	1	[2 el-Bakara] **Medine Dönemi Sûreleri**
92.	2	[98 el-Beyyine]
93.	3	[64 et-Teğabun]
94.	4	[62 el-Cum'a]
95.	5	[8 el-Enfal]
96.	6	[47 Muhammed]
97.	7	[3 Al-i İmran]

98.	8	[61 es-Saff]
99.	9	[57 el-Hadîd]
100.	10	[4 en-Nisâ]
101.	11	[65 et-Talak]
102.	12	[59 el-Haşr]
103.	13	[33 el-Ahzâb]
104.	14	[63 el-Munafikun]
105.	15	[24 en-Nur]
106.	16	[58 el-Mücadele]
107.	17	[22 el-Hacc]
108.	18	[48 el-Feth]
109.	19	[66 et-Tahrim]
110.	20	[60 el-Mümtehine]
111.	21	[110 en-Nasr]
112.	22	[49 el-Hucurat]
113.	23	[9 et-Tevbe]
114.	24	[5 el-Mâide]

EK 3. Hz. Osman'a İsnat Edilen Nüzül Tertîp Listesi

Nüzûl Sırası	Mekkî Dönem Nüzûl Sırası	Mushaf Tertip Sırası	Sûre
1.	1	96	El-Alak
2.	2	68	El-Kalem
3.	3	73	El-Muzzemmil
4.	4	74	El-Müddessir
5.	5	1	El-Fâtiha
6.	6	11	Tebbet
7.	7	81	Et-Tekvîr
8.	8	87	El-A'la
9.	9	92	El-Leyl
10.	10	89	El-Fecr
11.	11	93	Ed-Duhâ
12.	12	94	El-İnşirah
13.	13	103	El-Asr
14.	14	100	El-Adiyat
15.	15	108	El-Kevser
16.	16	102	Et-Tekasur
17.	17	107	El-Ma'un
18.	18	109	El-Kafirun
19.	19	105	El-Fil
20.	20	113	El-Felak
21.	21	114	En-Nas
22.	22	112	El-İhlas
23.	23	53	En-Necm
24.	24	80	Abese
25.	25	97	El-Kadr
26.	26	91	Eş-Şems
27.	27	85	El-Buruc
28.	28	95	Et-Tin
29.	29	106	Kureyş
30.	30	101	El-Kari'a
31.	31	75	El-Kıyame
32.	32	104	El-Hümeze
33.	33	77	El-Murselat
34.	34	50	Kaf
35.	35	90	El-Beled
36.	36	86	Et-Tarık
37.	37	54	El-Kamer
38.	38	38	Sad
39.	39	7	El-A'raf
40.	40	72	El-Cin
41.	41	36	Yasin
42.	42	25	El-Furkân
43.	43	35	El-Fatır
44.	44	19	Meryem
45.	45	20	Ta-Ha
46.	46	56	El-Vakı'a
47.	47	26	Eş-Şu'ara
48.	48	27	En-Neml
49.	49	28	El-Kasas
50.	50	17	El-İsrâ
51.	51	10	Yunus

52.	52	11	Hud
53.	53	12	Yusuf
54.	54	15	El-Hicr
55.	55	6	El-En'am
56.	56	37	Es-Saffat
57.	57	31	Lokman
58.	58	34	Sebe'
59.	59	39	Ez-Zümer
60.	60	40	El-Mu'min
61.	61	41	Fussilet
62.	62	42	Eş-Şura
63.	63	43	Ez-Zuhruf
64.	64	44	Ed-Duhân
65.	65	45	El-Caşiye
66.	66	46	El-Ahkâf
67.	67	51	Ez-Zariyat
68.	68	88	El-Ğaşiye
69.	69	18	El-Kehf
70.	70	16	En-Nahl
71.	71	71	Nuh
72.	72	14	İbrahim
73.	73	21	El-Enbiya
74.	74	23	El-Mu'minun
75.	75	32	Es-Secde
76.	76	52	Et-Tur
77.	77	67	El-Mülk
78.	78	69	El-Hakka
79.	79	70	El-Me'aric
80.	80	78	En-Nebe
81.	81	79	En-Nazi'at
82.	82	82	El-İnfitar
83.	83	84	El-İnşikak
84.	84	30	Er-Rum
85.	85	29	El-Ankebût
86.	86	83	El-Mutaffifin
	Medenî Dönem Nüzûl Sırası	Mushaf Tertip Sırası	Sûre
87.	1	2	El-Bakara
88.	2	8	El-Enfal
89.	3	3	Al-i İmran
90.	4	33	El-Ahzâb
91.	5	60	El-Mumtehine
92.	6	4	En-Nisâ
93.	7	99	Ez-Zilzal
94.	8	57	El-Hadîd
95.	9	47	Muhammed
96.	10	13	Er-Rad
97.	11	55	Er-Rahman
98.	12	76	El-İnsan
99.	13	65	Et-Talak
100.	14	98	El-Beyyine
101.	15	59	El-Haşr
102.	16	24	En-Nur
103.	17	22	El-Hac
104.	18	63	El-Munafikun

105.	19	58	El-Mucadele
106.	20	49	El-Hucurat
107.	21	66	Et-Tahrim
108.	22	64	Et-Teğabun
109.	23	61	Es-Saff
110.	24	62	El-Cum’a
111.	25	48	El-Feth
112.	26	5	El-Mâide
113.	27	9	Et-Tevbe
114.	28	110	En-Nasr

EK 4. Müslüman Âlimlerin Nüzül Tertîp Listeleri

Sıra	Ata ibn Abbas	Ebu Salih ibn Abbas (I)	Ebu Salih ibn Abbas (II)	Mamer –ez-Zuhri-Muhammed Numan b. Beşir	Cabir b. Zeyd	Yezid en-Nahvi- İkrime ve el-Hasan el-Basri	Ez-Zerkeşi	AbdulKafi	Hz. Osman
1	El-Alak	El-Alak	El-Alak	El-Alak	El-Alak	El-Alak	El-Alak	El-Alak	El-Alak
2	El-Kalem	El-Kalem	El-Kalem	El-Kalem	El-Kalem	El-Kalem	El-Kalem	El-Kalem	El-Kalem
3	El-Muzzemmil	Ed-Duhâ	Ed-Duhâ	El-Muzzemmil	El-Muzzemmil	El-Muzzemmil	El-Muzzemmil	El-Muzzemmil	El-Muzzemmil
4	El-Muddessir	El-Muddessir	El-Muzzemmil	El-Muddessir	El-Muddessir	El-Muddessir	El-Muddessir	El-Muddessir	El-Muddessir
5	El-Fâtiha	El-Fâtiha	El-Muddessir	Tebbet	El-Fâtiha	Tebbet	Tebbet	Tebbet	El-Fâtiha
6	Tebbet	Tebbet	Tebbet	Et-Tekvîr	Tebbet	Et-Tekvîr	Et-Tekvîr	Et-Tekvîr	Tebbet
7	Et-Tekvîr	Et-Tekvîr	Et-Tekvîr	El-A'la	Et-Tekvîr	El-A'la	El-A'la	El-A'la	Et-Tekvîr
8	El-A'la	El-A'la	El-A'la	El-İnşirah	El-A'la	El-Leyl	El-Leyl	El-Leyl	El-A'la
9	El-Leyl	El-Leyl	El-Leyl	El-Asr	El-Leyl	El-Fecr	El-Fecr	El-Fecr	El-Leyl
10	El-Fecr	El-Fecr	El-Fecr	El-Fecr	El-Fecr	Ed-Duhâ	Ed-Duhâ	Ed-Duhâ	El-Fecr
11	Ed-Duhâ	El-İnşirah	El-İnşirah	Ed-Duhâ	Ed-Duhâ	El-İnşirah	El-İnşirah	El-İnşirah	Ed-Duhâ
12	El-İnşirah	Er-Rahman	Er-Rahman	El-Leyl	El-İnşirah	El-Asr	El-Asr	El-Asr	El-İnşirah
13	El-Asr	El-Asr	El-Asr	El-Adiyat	El-Asr	El-Adiyat	El-Adiyat	El-Adiyat	El-Asr
14	El-Adiyat	El-Kevser	El-Kevser	El-Kevser	El-Adiyat	El-Kevser	El-Kevser	El-Kevser	El-Adiyat
15	El-Kevser	Et-Tekasur	Et-Tekasur	Et-Tekasur	El-Kevser	Et-Tekasur	Et-Tekasur	Et-Tekasur	El-Kevser
16	Et-Tekasur	El-Maun	El-Maun	El-Maun	Et-Tekasur	El-Maun	El-Maun	El-Maun	Et-Tekasur
17	El-Maun	El-Fil	El-Fil	El-Kafirun	El-Maun	El-Kafirun	El-Kafirun	El-Kafirun	El-Maun
18	El-Kafirun	En-Necm	El-Kafirun	El-Fil	El-Kafirun	El-Fil	El-Fil	El-Fil	El-Kafirun
19	El-Fil	Abese	El-İhlas	El-İhlas	El-Fil	El-Felak	El-Felak	El-Felak	El-Fil
20	El-Felak	El-kadr	En-Necm	El-Felak	El-Felak	En-Nas	En-Nas	En-Nas	El-Felak
21	En-Nas	Eş-Şems	Abese	En-Nas	En-Nas	El-İhlas	El-İhlas	El-İhlas	En-Nas
22	El-İhlas	El-Buruc	El-kadr	En-Necm	El-İhlas	En-Necm	En-Necm	En-Necm	El-İhlas
23	En-Necm	Et-Tin	El-Hacc	Abese	En-Necm	Abese	Abese	Abese	En-Necm
24	Abese	Kureyş	Eş-Şems	El-kadr	Abese	El-kadr	El-kadr	El-kadr	Abese
25	El-kadr	El-Kari'a	El-Buruc	Eş-Şems	El-kadr	Eş-Şems	Eş-Şems	Eş-Şems	El-kadr
26	Eş-Şems	El-Kıyame	Et-Tin	El-Buruc	Eş-Şems	El-Buruc	El-Buruc	El-Buruc	Eş-Şems
27	El-Buruc	El-Hümeze	Kureyş	Et-Tin	El-Buruc	Et-Tin	Et-Tin	Et-Tin	El-Buruc

28	Et-Tin	El-Murselat	El-Kari'a	Kureyş	Et-Tin	Kureyş	Kureyş	Kureyş	Et-Tin
29	Kureyş	Kaf	El-Kıyame	El-Kari'a	Kureyş	El-Kari'a	El-Kari'a	El-Kari'a	Kureyş
30	El-Kari'a	El-Beled	El-Hümeze	El-Kıyame	El-Kari'a	El-Kıyame	El-Kıyame	El-Kıyame	El-Kari'a
31	El-Kıyame	Et-Tarık	El-Murselat	El-Hümeze	El-Kıyame	El-Hümeze	El-Hümeze	El-Hümeze	El-Kıyame
32	El-Hümeze	El-Kamer	Kaf	El-Murselat	El-Hümeze	El-Murselat	El-Murselat	El-Murselat	El-Hümeze
33	El-Murselat	Sad	El-Beled	Kaf	El-Murselat	Kaf	Kaf	Kaf	El-Murselat
34	Kaf	El-A'raf	Et-Tarık	El-Beled	Kaf	El-Beled	El-Beled	El-Beled	Kaf
35	El-Beled	El-Cin	El-Kamer	Er-Rahman	El-Beled	Et-Tarık	Et-Tarık	Et-Tarık	El-Beled
36	Et-Tarık	Yasin	Sad	El-Cin	Et-Tarık	El-Kamer	El-Kamer	El-Kamer	Et-Tarık
37	El-Kamer	El-Furkân	El-A'raf	Yasin	El-Kamer	Sad	Sad	Sad	El-Kamer
38	Sad	El-Fatır	El-Cin	El-A'raf	Sad	El-Cin	El-A'raf	El-A'raf	Sad
39	El-A'raf	Meryem	Yasin	El-Furkân	El-A'raf	Yasin	El-Cin	El-Cin	El-A'raf
40	El-Cin	Ta Ha	El-Furkân	El-Fatır	El-Cin	El-Furkân	Yasin	Yasin	El-Cin
41	Yasin	Eş-Şu'ara	El-Fatır	Meryem	Yasin	El-Fatır	El-Furkân	El-Furkân	Yasin
42	El-Furkân	En-Neml	Meryem	Ta Ha	El-Furkân	Ta Ha	El-Fatır	El-Fatır	El-Furkân
43	El-Fatır	El-Kasas	Ta Ha	El-Vakı'a	El-Fatır	El-Vakı'a	Meryem	Meryem	El-Fatır
44	Meryem	El-İsrâ	Eş-Şu'ara	Eş-Şu'ara	Meryem	Eş-Şu'ara	Ta Ha	Ta Ha	Meryem
45	Ta-Ha	Yunus	En-Neml	En-Neml	Ta Ha	En-Neml	El-Vak'ıa	El-Vakı'a	Ta Ha
46	El-Vakı'a	Hud	El-Kasas	El-Kasas	El-Vakı'a	El-Kasas	Eş-Şu'ara	Eş-Şu'ara	El-Vak'ıa
47	Eş-Şu'ara	Yusuf	El-İsrâ	El-İsrâ	Eş-Şu'ara	El-İsrâ	En-Neml	En-Neml	Eş-Şu'ara
48	En-Neml	El-Hicr	Yunus	Hud	En-Neml	Yunus	El-Kasas	El-Kasas	En-Neml
49	El-Kasas	El-En'am	Hud	Yusuf	El-Kasas	Hud	El-İsrâ	El-İsrâ	El-Kasas
50	El-İsrâ	Es-Saffat	Yusuf	Yunus	El-İsrâ	Yusuf	Yunus	Yunus	El-İsrâ
51	Yunus	Lokman	El-Hicr	El-Hicr	Yunus	El-Hicr	Hud	Hud	Yunus
52	Hud	El-Mu'min	El-En'am	Es-Saffat	Hud	El-En'am	Yusuf	Yusuf	Hud
53	Yusuf	Fussilet	Es-Saffat	Lokman	Yusuf	Es-Saffat	El-Hicr	El-Hicr	Yusuf
54	El-Hicr	Eş-Şura	Lokman	El-Mu'minun	El-Hicr	Lokman	El-En'am	El-En'am	El-Hicr
55	El-En'am	Ez-Zuhruf	Sebe'	Sebe'	El-En'am	Sebe'	Es-Saffat	Es-Saffat	El-En'am
56	Es-Saffat	Sebe'	Ez-Zümer	El-Enbiya	Es-Saffat	Ez-Zümer	Lokman	Lokman	Es-Saffat
57	Lokman	Ez-Zümer	El-Mu'min	Ez-Zümer	Lokman	El-Mu'min	Sebe'	Sebe'	Lokman
58	Sebe'	Ed-Duhân	Fussilet	El-Mu'min	Sebe'	Ed-Duhân	Ez-Zümer	Ez-Zümer	Sebe'
59	Ez-Zümer	El-Caşiye	Eş-Şura	Fussilet	Ez-Zümer	Fussilet	El-Mu'min	El-Mu'min	Ez-Zümer
60	El-Mu'min	El-Ahkâf	Ez-Zuhruf	Eş-Şura	El-Mu'min	Eş-Şura	Fussilet	Fussilet	El-Mu'min
61	Fussilet	Ez-Zariyat	Ed-Duhân	Ez-Zuhruf	Fussilet	Ez-Zuhruf	Eş-Şura	Eş-Şura	Fussilet
62	Eş-Şura	El-Ğaşiye	El-Caşiye	Ed-Duhân	Ez-Zuhruf	El-Caşiye	Ez-Zuhruf	Ez-Zuhruf	Eş-Şura

63	Ez-Zuhruf	El-Kehf	El-Ahkâf	El-Caşiye	Ed-Duhân	El-Ahkâf	Ed-Duhân	Ed-Duhân	Ez-Zuhruf
64	Ed-Duhân	En-Nahl	Ez-Zariyat	El-Ahkâf	El-Caşiye	Ez-Zariyat	El-Caşiye	El-Caşiye	Ed-Duhân
65	El-Caşiye	Nuh	El-Ğaşiye	Ez-Zariyat	El-Ahkâf	El-Ğaşiye	El-Ahkâf	El-Ahkâf	El-Caşiye
66	El-Ahkâf	İbrahim	El-Kehf	El-Ğaşiye	Ez-Zariyat	El-Kehf	Ez-Zariyat	Ez-Zariyat	El-Ahkâf
67	Ez-Zariyat	El-Enbiya	En-Nahl	El-Kehf	El-Ğaşiye	En-Nahl	El-Ğaşiye	El-Ğaşiye	Ez-Zariyat
68	El-Ğaşiye	El-Mu’minun	Nuh	El-En’am	El-Kehf	Nuh	El-Kehf	El-Kehf	El-Ğaşiye
69	El-Kehf	Er-Ra’d	İbrahim	En-Nahl	Eş-Şura	İbrahim	En-Nahl	En-Nahl	El-Kehf
70	En-Nahl	Et-Tur	El-Enbiya	Nuh	Es-Secde	El-Enbiya	Nuh	Nuh	En-Nahl
71	Nuh	El-Mülk	El-Mu’minun	İbrahim	El-Enbiya	El-Mu’minun	İbrahim	İbrahim	Nuh
72	İbrahim	El-Hakka	Es-Secde	Es-Secde	En-Nahl	Es-Secde	El-Enbiya	El-Enbiya	İbrahim
73	El-Enbiya	El-Mearic	Et-Tur	Et-Tur	Nuh	Et-Tur	El-Mu’minun	El-Mu’minun	El-Enbiya
74	El-Mu’minun	En-Nebe	El-Mülk	El-Mülk	Et-Tur	El-Mülk	Es-Secde	Es-Secde	El-Mu’minun
75	Es-Secde	En-Nazi’at	El-Hakka	El-Hakka	El-Mu’minun	El-Hakka	Et-Tur	Et-Tur	Es-Secde
76	Et-Tur	El-İnfitar	El-Me’aric	El-Me’aric	El-Mülk	El-Me’aric	El-Mülk	El-Mülk	Et-Tur
77	El-Mülk	Er-Rum	En-Nebe	En-Nebe	El-Hakka	En-Nebe	El-Hakka	El-Hakka	El-Mülk
78	El-Hakka	El-Ankebût	En-Nazi’at	En-Nazi’at	El-Me’aric	En-Nazi’at	El-Me’aric	El-Me’aric	El-Hakka
79	El-Me’aric	El-Mutaffifin	El-İnfitar	El-İnfitar	En-Nebe	El-İnşikak	En-Nebe	En-Nebe	El-Me’aric
80	En-Nebe	El-Bakara	El-İnşikak	El-İnşikak	En-Nazi’at	El-İnfitar	En-Nazi’at	En-Nazi’at	En-Nebe
81	En-Nazi’at	El-Enfal	Er-Rum	Er-Rum	El-İnfitar	Er-Rum	El-İnfitar	El-İnfitar	En-Nazi’at
82	El-İnfitar	Al-i İmran	El-Ankebût	El-Ankebût	El-İnşikak	El-Ankebût	El-İnşikak	El-İnşikak	El-İnfitar
83	El-İnşikak	El-Haşr	El-Mutaffifin	El-Mutaffifin	Er-Rum	El-Mutaffifin	Er-Rum	Er-Rum	El-İnşikak
84	Er-Rum	El-Ahzâb	Er-Ra’d	El-Kamer	El-Ankebût	El-Bakara	El-Ankebût	El-Ankebût	Er-Rum
85	El-Ankebût	En-Nur	El-Bakara	Et-Tarık	El-Mutaffifin	Al-i İmran	El-Mutaffifin	El-Mutaffifin	El-Ankebût
86	El-Mutaffifin	El-Mumtehine	El-Enfal		El-Bakara	El-Enfal	El-Bakara	El-Bakara	El-Mutaffifin
87	El-Bakara	El-Feth	Al-i İmran		Al-i İmran	El-Ahzâb	El-Enfal	El-Enfal	El-Bakara
88	El-Enfal	En-Nisâ	El-Ahzâb		El-Enfal	El-Ma’ide	Al-i İmran	Al-i İmran	El-Enfal
89	Al-i İmran	El-Hac	El-Mumtehine		El-Ahzâb	El-Mumtehine	El-Ahzâb	El-Ahzâb	Al-i İmran
90	El-Ahzâb	El-Hadîd	En-Nisâ		El-Ma’ide	En-Nisâ	El-Mumtehine	El-Mumtehine	El-Ahzâb
91	El-Mumtehine	Muhammed	Ez-Zilzal		El-Mumtehine	Ez-Zilzal	En-Nisâ	En-Nisâ	El-Mumtehine
92	En-Nisâ	El-İnsan	El-Hadîd		En-Nasr	El-Hadîd	Ez-Zilzal	Ez-Zilzal	En-Nisâ
93	Ez-Zilzal	Et-Talak	Muhammed		En-Nur	Muhammed	El-Hadîd	El-Hadîd	Ez-Zilzal
94	El-Hadîd	El-Beyyine	El-İnsan		El-Hac	Er-Ra’d	Muhammed	Muhammed	El-Hadîd
95	Muhammed	El-Cum’a	Et-Talak		El-Munafikun	Er-Rahman	Er-Ra’d	Er-Ra’d	Muhammed
96	Er-Ra’d	Es-Secde	El-Beyyine		El-Mucadele	El-İnsan	Er-Rahman	Er-Rahman	Er-Ra’d
97	Er-Rahman	El-Mu’min	El-Haşr		El-Hucurat	Et-Talak	El-İnsan	El-İnsan	Er-Rahman

98	El-İnsan	El-Munafikun	En-Nasr		Et-Tahrim	El-Beyyine	Et-Talak	Et-Talak	El-İnsan
99	Et-Talak	El-Mucadele	El-Munafikun		El-Cum’a	El-Haşr	El-Beyyine	El-Beyyine	Et-Talak
100	El-Beyyine	El-Hucurat	En-Nur		Et-Teğabun	En-Nasr	El-Haşr	El-Haşr	El-Beyyine
101	El-Haşr	Et-Tahrim	El-Mucadele		Es-Saff	En-Nur	En-Nasr	En-Nasr	El-Haşr
102	En-Nasr	Et-Teğabun	El-Hucurat		El-Feth	El-Hac	En-Nur	En-Nur	En-Nur
103	En-Nur	Es-Saff	Et-Tahrim		Et-Tevbe	El-Munafikun	El-Hac	El-Hac	El-Hac
104	El-Hac	El-Ma’ide	El-Cum’a			El-Mucadele	El-Munafikun	El-Munafikun	El-Munafikun
105	El-Munafikun	Et-Tevbe	Et-Teğabun			El-Hucurat	El-Mucadele	El-Mucadele	El-Mucadele
106	El-Mucadele	En-Nasr	Es-Saff			Et-Tahrim	El-Hucurat	El-Hucurat	El-Hucurat
107	El-Hucurat	El-Vakı’a	El-Feth			Es-Saff	Et-Tahrim	Et-Tahrim	Et-Tahrim
108	Et-Tahrim	El-Adiyat	El-Ma’ide			El-Cum’a	Es-Saff	El-Cum’a	Et-Teğabun
109	El-Cum’a	Felak–Nas	Et-Tevbe			Et-Teğabun	El-Cum’a	Et-Teğabun	Es-Saff
110	Et-Teğabun		El-Vakı’a			El-Feth	Et-Teğabun	Es-Saff	El-Cum’a
111	Es-Saff		El-Adiyat			Et-Tevbe	El-Feth	El-Feth	El-Feth
112	El-Feth		El-Felak				Et-Tevbe	El-Ma’ide	El-Ma’ide
113	El-Ma’ide		En-Nas				El-Ma’ide	Et-Tevbe	Et-Tevbe
114	Et-Tevbe								En-Nasr

KAYNAKÇA

Abdulbaki, Muhammed Fuad, *El-Mu'cemu'l-Müfehres li Elfâzi'l-Kur'ân'il-Kerim*, Daru'l-Hadis, Kahire 2001.

Akgün, Hüseyin, *Goldziher ve Hadis*, Araştırma Yay., Ankara 2014.

Akpınar, Turgut, "Golıus, Jacobus", *DİA*, İstanbul 1996, XIV, 111-112.

Aldemir, Halil, "Esbâb-ı Nüzûl Rivâyetleri Arasında Görülen Çelişkiler ve Geliştirilen Çözüm Yollarının Tahlili", *Ekev Akademi Dergisi*, 15 (48), 2011, 141-159.

Algül, Hüseyin, "Mescid-i Dırâr", *DİA,* XXIX, 272-273.

Arberry, Arthur John, *Britisch Oryantralists*, William Colins of London, Londra 1943.

Avcı, Casim, *İslam Bizans İlişkileri*, Klasik Yay. İstanbul 2003.

Avcı, Remzi, *Alman Oryantalizmi-Carl Heinrich Becker ve Martin Hartmann Örneğinde Osmanlı Toplum ve Siyaset Söylemi*, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Mardin Artuklu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Mardin 2018,

Aydın, Fuat, *Batı İslam Algısının Arkeolojisi*, Eskiyeni Yay., Ankara 2011.

Azami, Muhammed Mustafa, *Kur'ân Tarihi*, (Çev.: Ömer Türker, Fatih Serenli), İz Yay., İstanbul 2006.

Ayhan, Bayram, *Kur'ân'ın Nüzûl Sürecinde Vahyin İlk Yılının Tahlili*, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 2014.

Bazergan, Mehdi, *Kur'ân'ın Nüzûl Süreci*, (Çev.: Yasin Demirkıran), Fecr Yay, Ankara 1998.

Bedevî, Abdurrahman, *Mevsûatu'l-Müsteşrikîn*, (3. Baskı), Dâru'l-İlmi li'l-Melâyin, Beyrut 1993.

_______, *Batı Düşüncesinin Oluşumunda İslam'ın Rolü*, (Çev.: Muharrem Tan), İz Yay., İstanbul 2012.

Bell, Richard, *The Qur'an: Translaeted with a Critical Re-arrangement of the Surahs*, I-II, T&T, Edinburgh 1939.

Bilgin, Abdülcelil, *Kur'ân'ı Tanımak*, Araştırma Yay, Ankara 2018.

Bin Nebi, Malik, *İdeolojik Savaş Ajanları*, (Çev.; Cemal Aydın), Timaş Yay., İstanbul 1997.

Birışık, Abdülhamit, *Oryantalist Misyonerler ve Kur'ân*, İnsan Yay., İstanbul 2004.

Blachere, Regis, *Introduction au Coran*, Paris 1947.

Böwering, Gerhard, "Chronology of the Quran", Jane Dammen McAuliffe (Ed.), *Encylopeedia of the Quran*, Leiden, Brill 2001-2005.

Bobzin, Hartmut, *Mohammed*, C. H. Beck Yay., München 2000-2006.

_______, *Der Koran im Zeitalter der Reformation, Studien zur Frühgeschichte der Arabistik und İslamkunde in Europa*, Franz Steiner Yay., Stuttgart 1995.

Brockelmann, Carl, *Geschichte der Arabischen Litteratur*, Leiden 1942.

Buhârî, Ebû Abdillah Muhammed b. İsmâ'îl b. İbrâhîm b. Muğîre el-Cu'fî, *Sahîhu'l-Buhârî* (2. Baskı), İ'tinâ, Ebû Abdillah Abdusselam b. Muhammed b. Ömer Alluş (Nşr.), Mektebü'r-Rüşd, Riyad 1427/2006.

Bulut, Yücel, *Oryantalizmin Kısa Tarih*i, Küre Yay., İstanbul 2010.

Burman, Thomas E., *Latince Kur'an Çevirileri 1140-1560*, (Çev.: Nisân Alıcı), İthaki Yay., İstanbul 2013.

Cemile, Meryem, *İslam ve Oryantalizm*, (Çev.: Faruk Yılmaz ve Ahmet Deniz), Seçkin Yay., İstanbul 1989.

Cerrahoğlu, İsmail, *Tefsir Usûlü*, Türkiye Diyanet Vakfı Yay., Ankara 1997.

Coşkun, Muhammed, *Kur'an Yorumunda Siret-Nüzûl ilişkisi*, Fikir Yay, İstanbul 2014.

Çakmak, Şenol, *Kur'an'a Oryantalist Yaklaşımlar: John Wansbrough Örneği*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Elazığ 2016.

Çalışkan, Necmettin, "Nüzûl Sırasına Göre Tefsir Yaklaşımının Kur'ân Yorumuna Etkisi-Beyanul Hak Örneği", *Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 14(40), 2017, 398-422.

Çetin, Abdurrahman, "Nesih", *DİA*, İstanbul 2006, XXXII, 579-581.

Çetiner, Bedreddin, *Fâtiha'dan Nas'a Esbab-ı Nüzûl I-II* (4 Baskı), Çağrı Yay., İstanbul 2013

Çolak, Yaşar, *Batı'da İslam Tarihinin Erken Dönemine Yaklaşımlar: John Wansbrough, Michael Cook, Patricia Crone*, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Ondokuz Mayıs Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Samsun 2007.

Çonkor, Burhan, *Boykotun Bitiminden Hicrete Kadar Olan Dönemde İnen Sûrelerin Tahlili,* (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 2015.

_______, "Sûrelerin Belirli Dönemlere ve Olaylara İzafesi", *Dini Araştırmalar*, 19 (48), 2016, 129-152.

_______, "Kronolojik Sûre Tertibi Çalışmalarına Etkisi Bağlamında İhtilafa Sebep olan Nüzûl Rivâyetleri Üzerine Bir Değerlendirme", *Aksaray Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi Dergisi,* 5(9), 2018, 47-64.

Dağ, Mehmet, *Tenzilden Tezyine Mushaf-ı Şerif*, Fecr Yay., Ankara 2013.

Demir, Nisâ Derya, *Kur'ân'ın Kronolojik Yaklaşımla Tefsiri* Meselesi, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir 2015.

Demir, Şehmus, *Kur'ân'ın Yeniden Yorumlanması Batıyla Münasebetin Kur'ân Yorumuna Yansımaları* (2. Baskı), İnsan Yay., İstanbul 2005.

Demirci, Muhsin, *Kur'an Tarihi*, İFAV Yay. İstanbul 1997.

_______, *Tefsirde Metodolojik Sorunlar*, İFAV Yay., İstanbul 2012.

_______, *Tefsir Usulü,* İFAV Yay, İstanbul 2009.

Derveze, İzzet, *Et-Tefsîru'l-Hadîs I-X*, Daru'l Ğarb el-İslami, Beyrut 2000.

_______, *Et-Tefsîru'l-Hadîs, Nüzûl Sırasına Göre Kur'ân Tefsiri*, (Çev. Vahdettin İnce), Ekin Yay. İstanbul 1997.

_______, *Kur'ân-ı Anlamada Usul*, (Çev.; Vahdettin İnce), Ekin Yay. İstanbul 2008.

Develioğlu, Ferit, *Osmanlıca Türkçe Ansiklopedik Lügat* (30. Baskı), Akaydın Kitabevi, Ankara 2013.

Deyrezorî, Molla Huveyş, *Tefsiru Beyâni'l-Me'âni*, Matbaatu't-Terakki, Dımeşk 1963.

Draz, Muhammed Abdullah, "Kur'ân-ı Kerim'in Nüzûl Sırasına Göre Tertip Edilmesi, Teklifine Edebi Eleştiri", (Çev.; Ahmet Nedim Serinsu), *AÜİF Dergisi*, XXXVII, 1997, 245-263.

_______, *Kur'an'a Giriş*, Kitabiyat Yay., (Çev: Salih Akdemir), Ankara 2006.

Diyârbekrî, Hüseyin b. Muhammed b. el-Hasen, *Târihu'l Hamîs fî Ahvâli Enfesi Nefis I-II*, Müessetu Şa'ban, Beyrut tsz.

Duman, Mehmet Zeki, *Beyânu'l-Hak I-III*, Fecr Yay., Ankara 2016.

Dumlu, Ömer ve Savaş, Rıza, "Nüzûl Sırasına Göre Âyet Âyet Kur'ân'ın Yorumu" Tarihten *Günümüze Kur'ân'a* Yaklaşımlar, *İlim Yayma Vakfı*, İstanbul, 2010, 163-180.

Doğrul, Ömer Rıza, *Tanrı Buyruğu Kur'ân'ı Kerim'in Tercüme ve Tefsiri*, AHY Kitapçılık, İstanbul 1947.

El-Akiki, Necib, *El-Musteşrikûn I-III*, Daru'l Mearif, Kahire 1964.

El-Bindak, Muhammed Salih, *El-Musteşrikûn ve Tercemetu'l-Kur'âni'l-Kerîm*, Menşûrâtu Dâri'l Afâki'l-Cedide, Beyrut 1980.

El-Câbirî, Muhammed Abid, *Siyer Eşliğinde Kur'an'ı Anlamak Fehmü'l Kur'an Nüzûl Sırasına Göre Tefsir*, I-III, (Çev.: Muhammed Coşkun), Mana Yay., İstanbul 2014.

El-Gazali, Muştak Beşir, *El-Kur'ânu'l-Kerim fî Dirâsâti'l-Musteşrikîn*, Dâru'n-Nefâis, Beyrut 2008.

El-Hac, Sasi Salim, *Nakdu'l-Hitâbi'l-İstişrâkî I-III*, Daru'l-Medâri'l-İslâmî, Beyrut 2002.

El-Hilali, Selim b. İd ve Âli Nasr, Muhammed b. Musa, *El-İsti'âb fî Beyâni'l-Esbâb I-III*, Dar'u İbn Cevzi, Riyad 2004.

El-Huli, Emin, *Kur'ân Tefsirinde Yeni Bir Metod*, (Çev.: Mevlüt Güngör), Kur'ân Kitaplığı, Ankara 1995.

Elik, Hasan, *Kur'an'ın Korunmuşluğu Üzerine*, İFAV Yay., İstanbul 1998.

El-Kattân, Mennâ’, *Mebâhis fi Ulûmi’l-Kur’ân*, Mektebetu’l-Mearif Li’n-Neşri ve’t - Tevzi’, Riyad 2011.

Elkot, Tarek Anwar Abdelgayed, *Die Methode Nöldeke’s zur chronologischen Anordnung der Sûren und Verse des Korans in seinem Buch “Geschichte des Qorans”, eine analystisch kritische Studie*, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Georg August Üniversitesi, Felsefe Fakültesi, Göttingen 2014.

El-Meydânî, Abdurrahman Hasan Habenneke, *Kur’ân’ı Anlamanın Kaideleri*, (Çev.: Mehmet Yolcu, Ahmet Yolcu), Yarın Yay., İstanbul 2018.

_______, *Me‘âricu’t-Tefekkür ve Dekâiku’t-Tedebbür* I-XV, Daru’l-Kalem, Dımaşk 2000.

El-Muncid, Selahâddîn, *El-Muteşrikûn el-Elmân, Terâcumûhum ve Ma Eshemû Bihî Fî’d- Dîrâsâti’l-Arabîyyeti*, Dâru’l-Kitâbi’l-Cedîd, Beyrut 1978.

Endress, Gerhard, *Einführung in die islamische Geschichte*, C.H. Beck Yay., München 1982.

En-Nemle, Ali bin İbrahim El-Hamed, *El-İstişrâk ve’d-Dirâsâtu’l-İslâmiyye*, Mektebetu’t-Tevbe, Riyad 1998.

Erdem, Mehmet, “İslam Teşriinin Oluşum Seyri Açısından Vahiy Döneminin Mekke Merhalesi ve Safhaları”, *Dini Araştırmalar Dergisi,* 9 (26), 2006, 294-295.

Ersöz, İsmet, *Kur’an Tarihi*, Ravza Yay., İstanbul 1996.

Es-Samrânî, Kasım, *El-İstişrâk Beyne’l-Mevdû‘iyye ve’l-İfti‘âliyye*, Dâru’r-Râfiî, Riyad 1983.

Fück, Johann, *Die Arabischen Studien in Europa: bis in den Anfang des 20 Jahrhunderts*, Otto Harrassowitz Yay., Leipzig 1955.

_______, “Geschichte der Arabistik” (Ed.: Bertold Spuler), *Handbuch der Orientalistik I-X*, E. J. Brill, Leiden/Köln 1964.

Georges, Karl Ernst, *Lateinisch-Deutsches und Deutsch-Lateinisches Handwörterbuch*, İn der bahnischen Verlagsbuchhandlung, Leipzig 1843.

Goldziher, Ignaz, *Gesammmelte Schriften*, I-VI, Georg Olms Yay. Hildesheim 1967.

_______, *Mezâhibu't-Tefsîri'l-İslâmî*, (Çev.: Abdulhalim Neccar) Mektebetü'l-Hancî, Kahire 1955.

_______, *İslam Tefsir Ekolleri*, (Çev.: Mustafa İslamoğlu), Denge Yayıncılık, İstanbul 1997.

Gökberk, Macit, *Felsefe Tarihi*, Remzi Kitabevi İstanbul 1961.

Gökkır, Bilal, *Western Attidudes to the Origins of the Qur'an*, University of Manchester 2002.

Görgün, Hilal, "Weil, Gustav", *DİA*, İstanbul 2013, XLIII, 154.

_______, "Nöldeke Theodor" , *DİA*, İstanbul 2013, XXXIII, 217-218.

Görgün, Tahsin, "Goldziher Ignaz", *DİA*, İstanbul 1996, XVI, 105-111.

_______, *Anlam ve Yorum Dini Metinlerin Anlaşılması ve Yorumlanması*, Külliyat Yay., İstanbul 2016.

Gözeler, Esra, *Kur'ân Âyetlerinin Tarihlendirilmesi Sorunu - Kur'ân'a Kronolojik Olgusal Bir Yaklaşım (1 Rebiül evvel 4. Rebiül evvel Arası)*, Yayımlanmamış Doktora Tezi), Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 2009.

_______,*Kur'ân Âyetlerinin Tarihlendirilmesi*, Kuramer Yayınları, İstanbul 2016.

_______, "Corpus Coranicum Projesi: Kur'ân'ı Geç Antik Döneme Ait Bir Metin Olarak Okumak", *AÜİF Dergisi*, 53 (2), 2012, 219-253.

_______, "Kur'ân Âyetlerinin Tarihlendirilmesine Batılı Yaklaşımlar" *AÜİF Dergisi* 51 (1), 2010, 295-326.

_______, "Sûrelerin Mekkîliği ve Medenîliği 22. El Hac Örneği", *AÜİF Dergisi* 58(1), 2017, 69-108.

Gözütok, Kemal, *Oryantalistlerin Kur'ân Tarihine Bakışları*, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 2012.

Grimme, Hubert, *Mohammed II Einleitung in den Koran, System der koranischen Theologie. Mit zwei Ansichten von Mekka und Medina*, Aschendorff Yay., Münster 1895.

Gül, Ali Rıza, “Kur’ân Âyetlerini Tarihlendirmede Nüzûl Sebeplerinin Rolü, *Dini Araştırmalar* 7(19), 2004, 191-220.

Gürkan, Salime Leyla, “Geiger, Abraham”, *DİA*, İstanbul 2016, Ek I, 471-473.

Hamidullah, Muhammed, *Kur’an-ı Kerim Tarihi*, Beyan Yay., İstanbul 2005.

Harman, Ömer Faruk, “Hıristiyanların İslam’a Bakışı”, *Asrımızda Hıristiyan-Müslüman Münasebetleri*, İlmi Neşriyat, İstanbul 1993.

Hirscfeld, Hartwig, *New Researches into the Composition and Exegesis of the Qoran*, Asiatic Monographs, Vol. III. 4to; pp. ii + 155, London: Royal Asiatic Society, 1902.

Hourani Albert, *Batı Düşüncesinde İslam*, (Çev.: Celal A. Kanat), Doruk Yay., İstanbul 2010.

Hüseyin, Asaf, *Batının İslam’la Kavgası*, Pınar Yay. İstanbul 2006.

Johansen, Baber, “Şarkiyat Araştırmalarının Siyaset Paradigma Gelişimi Alman Şarkiyat Cemiyeti”, (Çev., Bilal Aybakan), *MÜİFD,* 29 (2) 2005, 221-241.

Irwın, Robert, *Oryantalistler ve Düşmanları*, (Çev.: Bahar Tırnakcı), YKY Yay., İstanbul 2008.

İbn-i Hişam, Ebu Muhammed Abdulmelik, *Es-Sîretu’n-Nebeviyye*, Dar’u İbn Kesir, Beyrut 1997.

İbn Kesîr, İmâduddîn İsmâîl b. Ömer, *Tefsîru’l-Kur’âni’l Azim, I-IV,* Thk. Abdulhafîz Mansûr, Dâru’l-Feyhâ, Dımeşk 1994.

Kalın, İbrahim, *Ben, Öteki ve Ötesi*, İnsan Yay., İstanbul 2017.

Keleş, Ahmet “Kur’ân’ın Cemi ve Tertibi: Kur’ân âyetlerinin Tevkifiliği Konusundaki Buhari Hadislerine ve Kur’ân İlimlerindeki Rivâyetlere Eleştirel bir Yaklaşım”, *İslami Araştırmalar* 14 (1), 2001, 103-126.

Koçak, Birgül, “Uluslararası Oryantalistler Kongreleri (1873-1973) Üzerine Bir Değerlendirme”, *Kebikeç, İnsan Bilimleri İçin Kaynak Araştırmaları Dergisi*, 34 (1), 2012, 257-294.

Koçyiğit Hikmet, *Mekkî Âyetlerde Sosyolojik Unsurlar*, Pınar Yay., İstanbul 2013.

_______, “Kur’ân’ın Nüzûl Sırasına Göre Tefsir Edilmesi”, *Hitit Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 12(23), 2013, 183-201.

Kuhn, Ernst, “Versuch Einer Übersicht der Schriften Theodor Nöldeke’s”, Carl Bezold (Ed.)*, Orientalische Studien: Theodor Nöldeke, Zum siebzigsten Gebıurtstag (2.März 1906) gewitmet von Freunden und Schülern*, Alfred Töpelmann Yay., Gieszen 1906.

Kula, Onur Bilge, *Alman Kültüründe Türk İmgesi I-III*, Gündoğan Yay. Ankara 1993.

Kuschel, Karl Josef, *Vom Streit zum Wettsreit der Religionen, Lessing und Herausforderung des Islam*, Patmos Yay., Düsseldorf 1998.

Kutup, Muhammed, *Kur’an Araştırmaları I-II*, (Çev.: Bekir Karlığa ve Beşir Eryarsoy) Seriyye Kitapları Yay. İstanbul 1997.

Kuzgun, Şaban, “Hanîf”, *DİA*, XVI, 33-39.

Lewis, Bernard, “The Question of Orientalism”, *New York Review of Books*, 24 June 1982.

_______, *Tarihte Araplar*, (Çev.: Hakkı Dursun Yıldız), Anka Yay., İstanbul 2003.

_______, *İslam ve Batı*, (Çev.: Çağdaş Sümer), Akılçelen Kitaplar Yay. Ankara 2017.

Littmann, Enno, *Der deutsche Beitrag zur Wissenschaft im Vorderen Orient*, W. Kohlhammer Verlag, Stuttgart-Berlin 1942.

Maden, Mustafa, *Kur’ân’da Er-Rahman İsmi ve Bu İsme Yönelik İddialara Muhatap Olan Âyetlerin Yorumu,* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimleri Enstitüsü, Konya 2009.

Mangold, Sabine, *Eine weltbürgerliche Wissenschaft: Die deutsche Orientalistik im 19. Jahrhundert,* Franz Steiner Yay., Stuttgart 2004.

Meral, Yasin, *Yahudi Geleneğinde Kur’ân*, Divan Kitap, İstanbul 2016.

_______, “Ortaçağ Karai Bilginlerinin İslam Eleştirisi: Yakub el Kirkisani Örneği”, *Dini Araştırmalar Dergisi*, 14(45), 2014, 93- 114.

Mevdûdî, Ebû’l-A’lâ, *Tefhîmu’l-Kur’ân I-VI* (Çev: Komisyon), İnsan Yay., İstanbul 2002.

Muir, William, *The Life of Mahomet*, Smith, Elder and Co., Londra 1861.

_______, *The Coran. its Composition and Teaching and the Testimony It Bears to the Holy Scriptures,* S. P. C. K. Press, Londra 1878.

_______, *The Life of Mahomet anf History of Islam to the Era of Hegira*, Smith elda & Co., Londra 1858-1864.

Müslim, Ebü'l-Hüseyin Müslim b. el-Haccâc el-Kuşeyrî en-Nîsâbûrî, *Sahîhu Müslim I-V* (1.Baskı), Thk: Muhammed Fuâd Abdulbâkî, Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut 1991/1412.

Nagel, Tilman, *Der Koran Einführung, Texte Erleuterung* (4. Baskı), C.H. Beck Yay., Münih 2002.

Neuwirth, Angelika, *Studien zur Kompozition der mekkanischen Sûren, die literarische Form des Koran- ein Zeugnis seiner Historizität*, Walter De Gruyter Yay., Berlin 2007.

_______, *Studien zur Kompozition der mekkanischen Sûren*, Walter De Gruyter Yay., Berlin 1982.

_______, *Der Koran als Text Der Spätantike Ein europäischer Zugang*, Weltreligionen Yay, Berlin 2010.

_______, *Der Koran I: Frühmekkanische Sûren*, Verlag der Weltreligionen Yay., Berlin 2011.

Nöldeke, Theodor, *Geschichte des Qorans I-III* (1909 baskısından yapılmış ofset baskı) Georg Olms Yay., Hildesheim 1961.

_______, *Târihu'l Kur'ân,* (Çev: Corc Tamir), Dar'u Neşr Corc Olms, Beyrut 2004.

_______, *Kur'ân Tarihi*, (Çev. ve Düzenleyen: Muammer Sencer) İlke Yay. İstanbul 1970.

Okumuş, Mesut, *Kur'ân'ın Kronolojik Okunuşu Muhammed İzzet Derveze Örneği*, Araştırma Yay. Ankara 2009.

_______, "Kur'ân'ın Tedrici Nüzûl Süreci Bağlamında Mekkî ve Medenî Âyetler", *Eskiyeni Dergisi*, (27), 2013, 7-21.

_______,“Kur’ân’ı Kerim’in Kronolojik Okunuşunun Muhasebesi”, *I. Kur’ân Sempozyumu*, İslami İlimler Dergisi Yayınları, Çorum 2007, 91-109.

Olgun, Hakan, *Luther ve Reformu Katolosizmi Protesto*, Fecr Yayınları, Ankara 2001.

Ozment, Steven, *The Age of Reform, 1250-1550: an Intellectual and Religious History of Late Medieval and Reformation Europe*, Yale University Press, New Hampshire 1980.

Özaktan, Fatih, *Kur’ân’ın Anlaşılmasında Siyer’in Rolü*, Marmara Akademi Yay., İstanbul 2017.

Özcan, Halil, “Lebîd b. Rabîʻa (m.s. 560–661) ve Muallakası” *Harran Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*. 23 (2010/Ocak-Hazrian), 81–94.

Özdeş, Talip, *Vahiy ve İslam Tebliğinin Kronolojik Cetveli*, Seyran Yay. Sivas 1994.

Özsoy, Ömer, “Çağdaş Bir Sorun olarak Kur’ân’ın Anlaşılması Sorunu”, *Güncel Dini Meseleler Birinci İhtisas Toplantısı,* Diyanet Işleri Başkanlığı Yay., Ankara 2004.

Öztürk, Hayrettin, *Ebedi Mucize Kur’an*, Ensar Yay., İstanbul 2011.

Öztürk, Mustafa ve Ünsal, Hadiye, *Kur’ân Tarihi*, Ankara Okulu Yay., Ankara, 2016.

Öztürk, Mustafa, *Tefsir Geleneğinde Anlam-Yorum Nüzûl-Siret İlişkisi*, Ankara Okulu Yay., Ankara 2017.

Paret, Rudi, *Arabistik und Islamkunde an Deutschen Universitäten*, Franz Steiner Yay., Wiesbaden 1966.

_______, *Der Koran Übersetzung*, W. Kohlhammer Yay., Stuttgart 2010.

_______, *Der Koran*, Verlag für Sammler, Graz 1979.

_______, *Der Koran. Kommentar und Konkurdanz*, W.Kohlhammer Yay., Stuttgart 1971

_______, “Islam und Christentum”, *Die Welt Des İslam Und Die Gegenwart*, W. Kohlhammer Yay., Stuttgart 1961.

_______, *Grenzen der Koranforschung*, W. Kohlhammer Yay., Stuttgart 1950.

_______, *Mohammed und der Koran. Geschichte und Verkündiung des arabischen Propheten*, W. Kohlhammer Yay., Stuttgart 2008.

_______,*Kur'ân Üzerine Makaleler* (Der. ve Çev. Ömer Özsoy), Bilgi Vakfı Yay., Ankara 1995.

Pfannmüller, Gustav, *Handbuch der Islam - literatur*, Walter de Gruyter Yay., Berlin – Leibzig 1923.

Polat, Fethi Ahmet, *Çağdaş İslam Düşüncesinde Kur'ân'a Yaklaşımlar*, İz Yayıncılık, İstanbul 2009.

Polat, Hüseyin, *Alman Oryantalistlerin Kur'ân ve Tefsir Çalışmaları (Rudi Paret Örneği)* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Fırat Ünivertsitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Elazığ 2011.

Robinson, Neal, *Kur'ân'ı Keşfetmek Örtülü Metne Çağdaş Bir Yaklaşım* (Çev: Süleyman Kalkan), Kuramer Yay., İstanbul 2018.

Rodwell, John Medows, *The Koran*, Williams& Norgate Yay., Londra 1861.

Rodinson, Maxime, *İslamın Mirası Batıyı Büyüleyen İslam*, (Çev. Cemil Meriç), Pınar Yay., İstanbul 1983.

Rotter, Gernot, *Deutsche Orientalistik am Beispiel Tübingens,* Horst Erdmann Yay., Tübingen 1974.

Said, Edward W. *Şarkiyatçılık-Batı'nın Şark Anlayışları*, (Çev.: Berna Ülker), Metis Yay., İstanbul 2004.

Salih, Subhi, *Mebâhis fi Ulûmi'l-Kur'ân*, Daru'l-İlmi li'l-Melâyin, Beyrut 2014.

Sarı, Mehmet Ali, "İbn Habib en-Nîsâbûrî", *DİA*, İstanbul 1999, XIX, 510.

Sarıçam, İbrahim; Erşahin, Seyfettin ve Özdemir, Mehmet, *İngiliz ve Alman Oryantalistlerin Hz. Muhammed Tasavvuru*, Nobel Yay., Ankara 2011.

Schaeder, Hans Heinrich, "Asien und die Ostgrenze der europäischen Kultur" *Der Orient in deutscher Forschung, Vorträge der berliner Orientalistentagung*, Otto Harroswitz, Leibzig 1944.

Schimmel, Annemarie, "XIII Asırda İslam Dini ile Hıristiyanlık Arasındaki Münasebetler", *AÜİF,* (2), 1953, 71-82.

Sell, Edward, *The Historical Development Of The Qoran,* S.P.C. K. Press, London 1905.

Sellheim, Rudolf, "Theodor Nöldeke (1836–1930): Begründer der Modernen Orientalistik", *Die Welt des Orients*, (37), 2007, 135-144.

Serinsu, Ahmet Nedim, *Kur'ân ve Bağlam*, Şule Yay., İstanbul 2012.

Sezgin, Fuat, G*eschichte des Arabischen Schrifttums,* E. J. Brill Yay,. Leiden 1967.

_______, *Bibliographie der Deutschsprachigen Arabistik und Islamkunde: von den Anfängen bis* 1986, Institut für Geschichte der ArabischIslamischen Wissenschaften, Frankfurt 1990.

_______, *Bibliographie der Deutschsprachigen Arabistik und Islamkunde 1987-1994 und Nachträge*, Institut für Geschichte der Arabisch-Islamischen Wissenschaften, Frankfurt 2001.

Sinanoğlu, Samim, "Latincenin Değeri", *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih - Coğrafya Fakültesi Dergisi*, 17 (1-2), 1959, 93-14.

Sipahioğlu, Abdulvahid, *Vahiy ve Muhasara Boykot Dönemi Nazil Olan Sûrelerin Tespiti*, Pınar Yayınları, İstanbul 2015.

Söğüt, Nazmi, *Cihad Âyetlerinin Nüzûl Sebepleri ve Âyetlerin Muhtemel Kronolojik Sıralanışı*, (Yayımlanmamış Lisans Tezi), Atatürk Üniversitesi, Erzurum Yüksek İslam Enstitüsü, Tefsir-Hadis Bölümü, 1979.

Sönmezsoy, Selahattin, *Kur'ân ve Oryantalistler*, Fecr Yay., Ankara 1998.

Stefandis, Emmanuelle, "The Qur'an Made Linear: A Study of the Geschichte des Qorans chronological Reordering", *JQS* 10 (2), 2008.

Suyûtî, Celâlüddîn Abdurrahmân, *El-İtkân fî Ulûmi'l-Kur'ân I-II* (3. Baskı), Dâru İbn Kesîr, Dımaşk 1996.

Şebusteri, Muhammed Müctehid, *Hermenötik, Kur'ân ve Sünnet*, Mana Yay. İstanbul 2012

Şeyban, Lütfi, *Reconquita Endülüste Müslüman-Hıristiyan İlişkileri*, İz Yay., İstanbul 2016.

Şükri, Ahmed Halid ve Nizal, İmran Semih, *İlmu Târihi Nuzûli Âyâti'l-Kur'âni'l-Kerim ve Suverihi*, Cem'iyyetu'l-Muhâfeza 'alâ Kur'âni'l-Kerim, Amman 2002.

Taberî, Ebu Ca'fer Muhammed b. Cerîr, *Cami'u'l Beyân an Te'vîli Âyi'l-Kur'ân, I-X*, Thk. Ahmed Abdu'r-Rezzak el Bekri vd., Daru's-Selâm, Kahire 2009.

Taşcı, Özcan, *Aydınlanma Oryantalizm ve İslam*, Sentez Yay, Ankara 2013.

_______, *Alman Oryantalizm Geleneği Kelam ve İslam Felsefesi Örneği*, Nobel Yay., Ankara 2014.

Tolan, John Victor, *Saracens: Islam in the Medieval European İmagination*, Columbia University Press, Newyork 2002.

Troeltsch, Ernst, "Über Historische und Dogmatische Methode in der Theologie", *Zur Religiösen Lage. Religionsphilosophie und Ethik,* Scientia Yay., Tübingen 1922.

Türcan, Selim ve Dinç, Ömer "Kur'ân'ın İfade Kalıpları Nüzûl Kronolojisini Aydınlatabilir mi? Fâtiha Sûresinin Nüzûl Zamanına Ait Bir Değerlendirme", *Hitit Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi,* 14(28), 2015/2, 5-34.

Türcan, Selim "Kur'ân'ın İfade Kalıpları Nüzûl Kronolojisini Aydınlatrabilir mi? Müzzemmil Sûresi Örnekliğinde Bir Yöntem Denemesi", *Hitit Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 9(17), 2010/1, 67-100,

_______, "Mekkî Âyet ve Sûrelerin Kronolojisini Tespit Problemi: Kur'ân'da Er-Rahmân İsminin Kullanımına İlişkin Bir Değerlendirme", *Hitit Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 15(29), 2016, 65-84.

_______, *Neshin Problematik Tarihi*, Otto Yay. İstanbul 2017.

Ünsal, Hadiye, *Erken Dönem Mekkî Sûrelerin Tahlili*, Ankara Okulu Yay. Ankara 2016.

_______, "Metin İçi ve Metin Dışı Bağlam Çerçevesinde Ahzâb Sûresinin Nüzûl Ortamı ve Temel Vurguları", Mustafa Öztürk (Ed.), *Tefsir Geleneğinde Anlam-Yorum Nüzûl-Siret İlişkisi*, Ankara Okulu Yay., Ankara 2017.

Ünver, Mustafa, *Tefsir Usulünde Mekkî-Medenî İlmi*, (Yayımlanmamış Doktara Tezi), On Dokuz Mayıs Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Samsun 1997.

Volkhard, Krech, *Wissenschaft und Religion: Studien zur Geschichte der Religionsforschung in Deutschland 1871 bis 1933*, Tübingen 2002.

Walde, Alois, *Lateinisches Etimologisches Wörterbuch*, Carl Winters Universitaet Buchhandlung, Heidelberg, 1910.

Wansbrough, John, *Quranic Studies: Sources and Methods of Scriptual Interpretation*, PB Books, Newyork, 2004, 49.

Watt, William Montgomery, *Bell's Introduction to the Qur'an. Completely Revised and Enlarged* by W. Montgomery Watt, Edinburgh University Press, 1970.

_______, *İslam Avrupa'da, (Çev.*: Hulusi Yavuz), İFAV Yay., İstanbul 2000.

_______, *İslam Nedir*, (Çev.: Elif Rıza), Birleşik Yay., İstanbul 1993.

_______, *Kur'an'a Giriş*, (Çev.: Süleyman Kalkan), Ankara Okulu Yay., Ankara 2006.

_______, *İslam'ın Ortaçağ Avrupası Üzerindeki Etkisi*, (Çev.: Ümit Hüsrev Yolsal), Bilgesu Yay., Ankara 2013

Weder, Hans, *Neutestamentliche Hermeneutik*, Theologischer Yay., Zürich 1986.

Weil Gustav, *Historisch-kritische Einleitung in den Koran*, Velhagen und Klasing Yay., Bielefeld 1844.

_______, *Mohammed der Prophet. Sein Leben und seine Lehre. Aus handschriftlichen Quellen und dem Koran geschöpft und dargestellt*, Metzler Yay., Stuttgart 1843.

Yaşar, Hüseyin, *Alman Oryantalizminde Kur'ân'a Bakış*, İz Yay., İstanbul 2010.

_______, *Batının Kur'ân Algısı*, Işık Akademi Yay., İzmir 2010.

_______, *Hıristiyan Dünyada Kur'ân Karşıtı Söylemin Tarihsel Kökleri*, İz Yay., İstanbul 2010.

Yavuz, Hilmi, *Modernleşme Oryantalizm ve İslam*, Boyut Kitapları Yayınları, İstanbul 1998.

Zakzûk, Mahmud Hamdi, *El-İstişrâk ve'l-Halfiyyetu'l-Fikriyyetu li's-Sirâ'î'l-Hedarî,* Daru'l-Me'ârif, Kahire 1997.

Zemahşeri Ebu'l-Kasım Carullah Muhammed b. Ömer, *El-Keşşâf an Hakâiki't-Tenzîl ve 'Uyûni'l-Ekâvîl fî Vücûhi't-Te'vil*, Daru ibn Hazm, Beyrut 2012.

Zerkeşî, Bedrettin Muhammed Abdullah, *El-Burhân fî ‘Ulûmi’l-Kur’ân I-IV*, Dâru’l-Marife, Beyrut 1994.

Zerkânî, Muhammed Abdulazîm, *Menâhilu’l-İrfan fî Ulûmi’l-Kur’ân I-II* (4. Baskı), Daru’l-Kutubi’l-İlmiyye, Beyrut 2003.

İNTERNET KAYNAKLARI

https://juden-in-sulzburg.de/person/weil-gustav-1, Erişim Tarihi: 13.08.2018.

https://www.heiligenlexikon.de/BiographienJ/Johannes_von_Damaskus.htm, Erişim Tarihi: 12.12.1018

http://www.documentacatholicaomnia.eu/20_30_0675-0749-_Iohannes_Damascenus,_Sanctus.html, Erişim Tarihi: 12.12.1018.

https://corpuscoranicum.de/about/index/sure/1/vers/1, Erişim Tarihi: 23.12.2018

ÖZGEÇMİŞ

Kişisel Bilgiler	
Adı Soyadı	Hüseyin POLAT
Doğum Yeri ve Tarihi	Karakoçan 11.02.1976
Eğitim Durumu	
Lisans Öğrenimi	Marmara Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi-2001
Yüksek Lisans Öğrenimi	Fırat Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi-2011
Yüksek Lisans Tezi	Alman Oryantalistlerin Kur'ân ve Tefsir Çalışmaları (Rudi Paret Örneği)
Bildiği Yabancı Diller	Arapça, Almanca, Farsça
İş Deneyimi	
Çalıştığı Kurumlar	✓ Milli Eğitim Bakanlığı 2007-2011 ✓ Muş Alparslan Üniversitesi 2011 …
İletişim	
E posta Adresi	h1.polat@alparslan.edu.tr
Tarih	02.01.2019